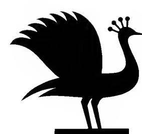
DAVID AND SYLVIA STEINER YIZKOR BOOK COLLECTION
STEVEN SPIELBERG DIGITAL YIDDISH LIBRARY
NO. 13808

Katowice Memorial Book

Ḳaṭovits

THE NEW YORK PUBLIC LIBRARY – NATIONAL YIDDISH BOOK CENTER
YIZKOR BOOK PROJECT

NEW YORK, NEW YORK AND AMHERST, MASSACHUSETTS

MAJOR FUNDING FOR THE
YIZKOR BOOK PROJECT WAS PROVIDED BY:

Harry and Lillian Freedman Fund
David and Barbara B. Hirschhorn Foundation
David and Barbara Margulies
The Nash Family Foundation
Harris Rosen
David and Sylvia Steiner
Ruth Taubman

Original publication data

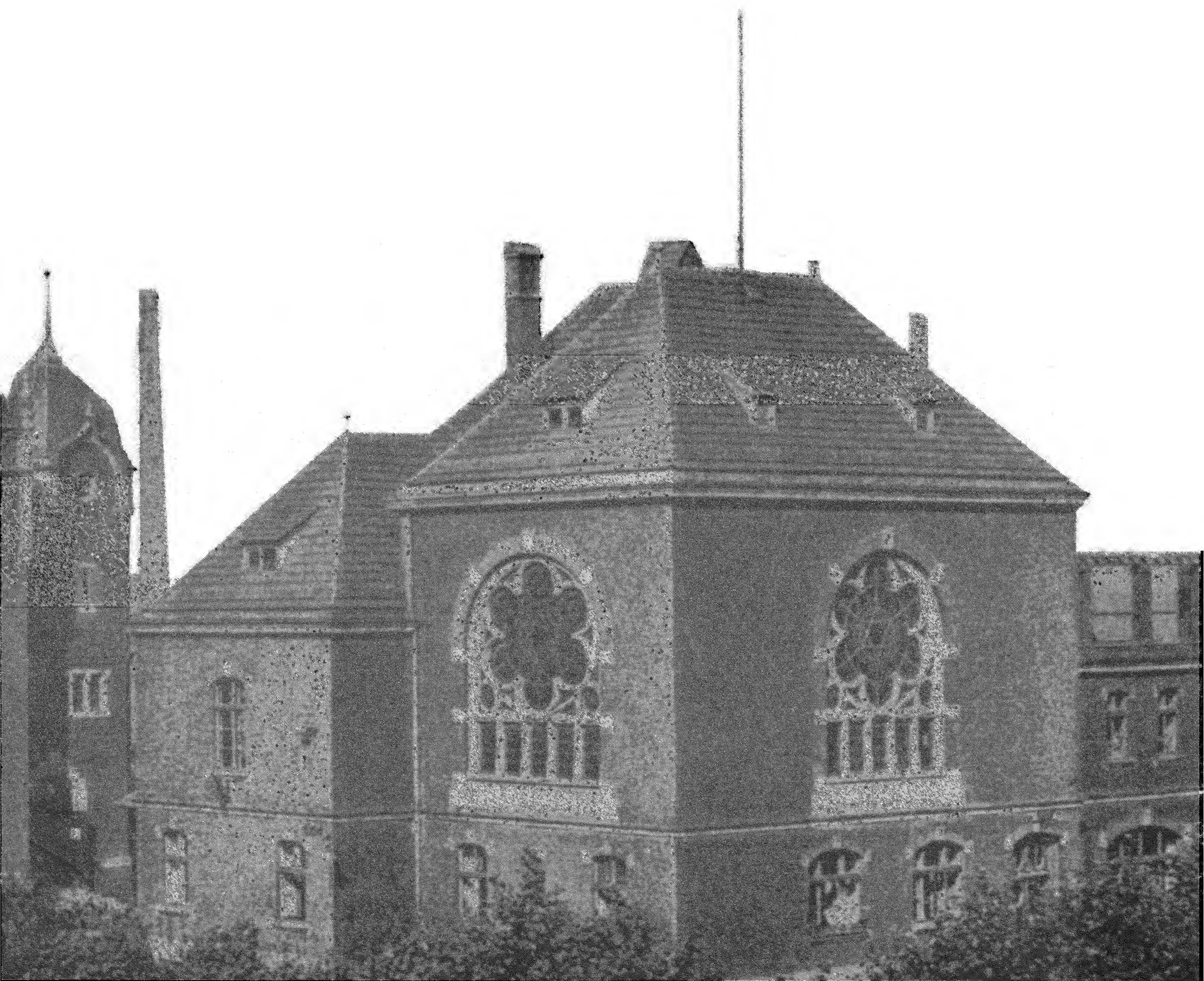
TITLE	Katovits : perihatah u-sheki'atah shel ha-kehilah ha-Yehudit : sefer zikaron / ha-'orkhim, Yosef Krust, Yosef Frankel.
IMPRINT	880-02 Tel-Aviv : ha-'Amutah le-hantsahat Yahadut Katovits, 1996.
DESCRIPT	404 p. : ill., ports., map ; 28 cm.
SUBJECT	Jews -- Poland -- Katowice -- History.
	Katowice (Poland) -- Ethnic relations.
	Holocaust, Jewish (1939-1945) -- Poland -- Katowice.
ADD'L NAME	Chrust, Josef.
	Frankel, Yosef.

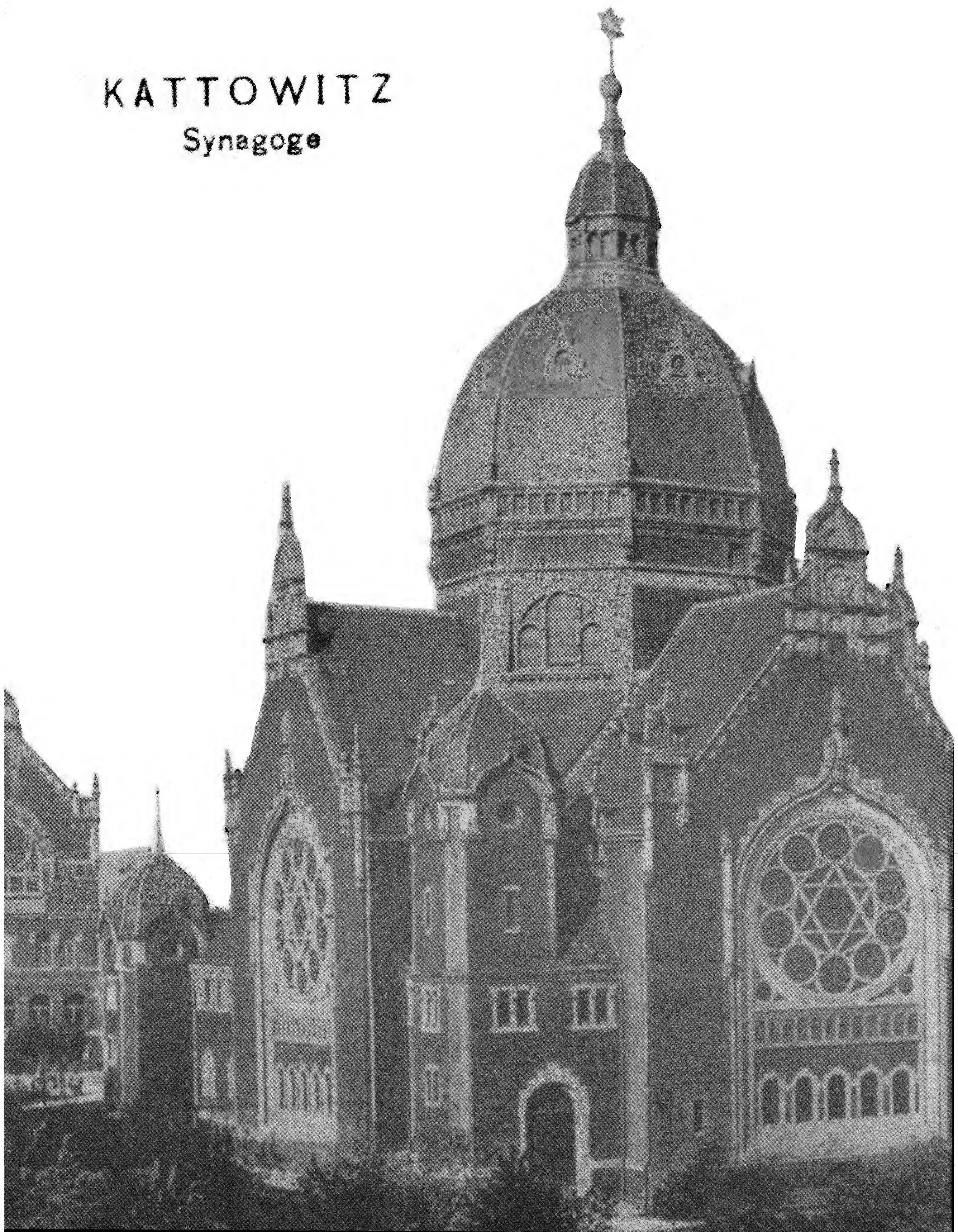
THIS BOOK MEETS A.N.S.I. STANDARDS FOR
PAPER PERMANENCE AND LIBRARY BINDING.

PRINTED IN THE U.S.A.

שְׁלַח־אוֹרְךָ וַאֲמִתְּךָ הֵמָּה
יַנְחוּנִי יְבִיאוּנִי אֶל־הַר־קָדְשְׁךָ וְאֶל־
מִשְׁכְּנוֹתֶיךָ׃

תהלים מ״ג 3

KATTOWITZ
Synagoge

קטוביץ

פריחתה ושקיעתה של הקהילה היהודית

ספר זיכרון

גרפיקה: יהודה לימור

הפקה: אינטרמדיה, ת"א, טל. 03-5608501

קטוביץ

פריחתה ושקיעתה של הקהילה היהודית

ספר זיכרון

העורכים:
יוסף כרוסט ז"ל
יוסף פרנקל

אספה וליקטה:
צילה כתריאל

הוצאה לאור:
העמותה להנצחת יהדות קטוביץ
ת.ד. 21010 תל־אביב 61210

התשנ"ו - 1996

קטוביץ

פריחתה ושקיעתה של הקהילה היהודית

ספר זיכרון

תודה מיוחדת לקרן "עמוס" שליד לשכת נשיא המדינה, מר עזר וייצמן

שתרומתה הנדיבה סייעה בהוצאתו לאור של הספר

דבר המערכת

הרעיון בדבר הנצחתה של קהילת קטוביץ, והצורך להוציא לאור ספר זיכרון, התעורר לראשונה במיפגש של יוצאי גרמניה, שכלל את תושביה היהודיים לשעבר של שלזיה-העילית. שטח זה היה שייך לגרמניה לפני מלחמת העולם הראשונה.

המיפגש נערך בשנת 1984 בתל-אביב. רוב משתתפיו היו אנשים מבוגרים דוברי גרמנית. על הקיר של אולם המיפגש הייתה תלויה רשימה ארוכה של קהילות יהודיות בערי גרמניה שהושמדו בשואה. הנואמים הזכירו את כולן. הקהילה היהודית בקטוביץ לא הוזכרה.

יוצאי קטוביץ המעטים, שהשתתפו במיפגש, אודים מוצלים מאש התופת, דור אחרון שנותר לפליטה, הביטו זה בעיני חברו כשעיניהם משדרות סימני שאלה זועקים.

שאלנו את עצמנו: מה יוותר מאחרינו, מי יספר על קהילתנו, האם הכל יישכח, הכל יימחק? האם לא הייתה לנו עיר ואם בישראל וקהילת קודש עשירה ברוח, בתרבות ובחומר?

באותו מעמד גמרנו אומר להנציח את עברנו בספר זיכרון; הרגשנו חובה פנימית להעלות את זכרונותינו, להנציח את יקירינו ולספר תולדות עירנו למען הדורות הבאים, למען ידעו צאצאינו וצאצאיהם, היכן נולדו, התגוררו וחיו אבותיהם ואבות אבותיהם, היכן יצרו, פעלו, ניהלו חיי קהילה וחברה והבטיחו את קיומם ואת עתידם, בלי לדעת ולחוש מה צופן להם העתיד בחובו.

קומץ אנשים נמרץ ונלהב, ובראשו צבי גץ ז"ל, התכנס והתגייס לפעילות כשהוא מנהל דיונים מעמיקים לצורך מימוש הרעיון של הוצאת ספר הזיכרון.

בהתחלה גיששו הפעילים באפלה הן באשר להשגת חומר כתוב ומצולם והן באשר לגיוס האמצעים הכספיים הדרושים לעריכת הספר ולהדפסתו.

הוכנו תוכניות, הופצו חוזרים ונאסף מידע. בהדרגה התחילו להגיע מן החברים רשימות, מאמרים, תמונות ותעודות.

נתקבלה גם תרומה ראשונה מחברנו היינוש קרקובסקי מניו-יורק. התרומה אפשרה התקשרות עם עורך רב-מוניטין מר יוסף כרוסט, סופר, עיתונאי והסטוריון, שנפטר ללא עת במאי 1994; יהי זכרו ברוך. מר כרוסט ניאות לסייע לנו במשימה, שלא ראינו קדושה ממנה — להוציא ספר זיכרון לקהילה היהודית בקטוביץ.

לאחר פטירתו של מר כרוסט נענה לפנייתנו העורך והמסאי מר יוסף פרנקל, להמשיך בעריכת הספר, שחלק ניכר ממנו עדיין היה בבחינת חומר גלם. מר פרנקל הקדיש שעות מרובות מזמנו, באופן וולונטרי לחלוטין להשלמת הכתיבה, העריכה ולזירוז ההוצאה לאור. סירובו לקבלת תמורה כל-שהיא עבור עבודתו, והזמן הרב שהקדיש להוצאה לאור, נומק על-ידו בכך, שהנו גאה להיות שותף למיפעל ההנצחה של הקהילה היהודית המפוארת.

תודת יוצאי קטוביץ נתונה לו מקרב לב.

החומר לוקט באופנים שונים. בהתחלה הופעלו תלמידות של בית-הספר התיכון הדתי "צייטלין" בתל-אביב אשר יצאו לראיין את יוצאי קטוביץ ולהקליט סיפורים וזכרונות על עברם ועל קורות משפחתם.

בידי גב' צילה כתריאל, חברת וועדת המערכת, עלה להשיג מן הספריה העירונית בקטוביץ עותקים של שבועון הקהילה היהודית בשנים 1932-1936. כתבי-עת נדירים אלה, שנשתמרו באורח פלא, הכילו מידע רב ערך על החיים התרבותיים, הדתיים, החברתיים והכלכליים של יהודי עירנו.

עם הזמן נתקבלו רשימות נוספות, עדויות וצילומים. כל החומר שנתקבל לידינו היה טעון מיון, סידור, ארגון, שיכתוב ועריכה. לשם כך נבחרה וועדה מיוחדת, שחבריה רשומים מטה. בישיבותיה הרבות ליוותה הוועדה את העורכים בעבודתם ודנה עמם באופי הספר, בהיקפו ובתכנו.

וועדת המערכת השתדלה לשמור על המקוריות של הרשימות השונות ונתנה למחברים את האפשרות לכתוב כל אחד בלשונו ובסגנונו.

המערכת לא התערבה לא בתוכן ובמידת האפשר, גם לא בצורת הכתיבה, אולם עריכת הספר והיקפו חייבו לעתים קיצור הכתובים, שינויים בנוסח ותיקון שיבושי עובדות ואירועים כלליים. מטעמי עיצוב ועריכה ראו העורכים לנכון להדגיש שמות ואירועים, שהופיעו במקורות השונים.

אחרי עשר שנים של מאמץ לגיוס הכספים ולקבלת החומר וסידורו יוצא סוף-סוף ספר הזיכרון לאור עולם. הספר מצטרף לשורה של דומיו בהשלמת הפסיפס העשיר והמגוון, רב-התוכן והערך של קהילות ישראל בארצות אירופה.

יעודו של הספר הוא להנציח את העבר המפואר של קהילת קטוביץ, לספר על גורל שרידיה ולקרב את דור-ההמשך, דור הבנים והנכדים, אל מעיינות הרוח של העם היהודי — מעיינות רוח שיש בכוחם להוות מקור איתן של גאוה ושל חוסן לקראת הקיום וההתעצמות של עם ישראל ושל מדינת ישראל.

חברי המערכת:

ד"ר נעמי גולדפלד-פוגלמן
מר מיכאל גולדמן-גלעד
ד"ר נתן גרינבוים

ד"ר משה דרוקר — עו"ד
מר ישראל טייטלבאום — עו"ד
גב' צילה כתריאל-הופֶּן

דברי מבוא

כאשר פנתה אלי בשם וועדת המערכת הגב' צילה כתריאל, אוד מוצל מאש ויו"ר העמותה להנצחת קהילת קטוביץ, בשלהי 1994, בבקשה להשלים את עריכת ספר הזיכרון של הקהילה, נעניתי לפנייתה בלא היסוס. כמי שהכיר מקרוב והוקיר את העורך יוסף כרוסט ז"ל, שעבודתו על עריכת הספר נפסקה בגלל מחלתו ופטירתו - חשתי שמצווה אני להתגייס למשימה זו.

גם מאמציה הבלתי נלאים של גב' צילה כתריאל לקדם את הפקת הספר, דיברו אל ליבי. כאשר הכרתי מקרוב את חברי וועדת המערכת, ד"ר נעמי גולדפלד-פוגלמן, מר מיכאל גלעד, ד"ר נתן גרינבוים, עו"ד ישראל טייטלבאום ועו"ד ד"ר משה דרוקר, כולם בנים לדור השואה והתקומה, כבר היה לי ברור שנתגלגלה בידי זכות גדולה.

הנני בן הארץ הזאת, בן לדור אשר גדל על מורשת הגבורה של ה"הגנה" והמחתרות ואשר חושל במערכות העוז של צה"ל - בן לדור שעדיין מתקשה להבין את החזיון הנורא ההוא בתופת הנאצית, חזיון מבעית שכל המלים וצרופי המלים הם קצרים מלתארו.

ואולי משום כך, הופעתו של ספר הזיכרון לקהילה היהודית המפוארת של קטוביץ, דווקא בסמוך לשנות האלפיים היא דבר בעתו. לא רק מעשה הנצחה חשוב יש במפעל היסטורי זה, אלא גם מוסר-השכל והצצה חטופה לעולמם של ענקי-רוח וישרי- דרך, עולמה של קהילה יהודית, שעלתה בלהבות השואה האיומה ביותר בתולדות ימי-עמנו.

המפגש הפורה עם פרקי הזכרונות של יוצאי קטוביץ, בוודאי יגרום לקוראים, גם לאלה שלא חוו את האירועים, התרגשות רבה. וועדת המערכת רשאית להתגאות בעמל כפיה, אך אין זה סיפורם של יוצאי קטוביץ בלבד. כל אלה המבקשים לתור אחר צפונות חייה ומותה של קהילה עשירה במסה ומעש, עשויים למצוא בספר דפים, שידברו אל ליבם.

קטוביץ, עיר גבול בין פולין לגרמניה, טעמה בשקיקה מן הדובדבנים שבשתי התרבויות כאשר תושביה היהודיים מטביעים חותמם על עיצובה הרוחני ומטפחים את מורשתם היהודית בגאווה. תולדות הציונות בזעיר-אנפין משתקפים בפעילותם המגוונת והנלהבת של בני הנוער היהודי באותה עיר גבולית ואפילו בהתפלגותם לזרמים רעיוניים שונים. העדויות ממקור ראשון מאפשרות לנו, ובעיקר לילדינו, ללמוד ולהבין את הנוף הערכי-האידיאולוגי, שנולדנו לתוכו כמובן מאליו.

פרקי גבורה רבים, שזורים במאבקו של הנוער היהודי בקטוביץ כנגד מכונת ההשמדה הנאצית - פרקי גבורה שאינם מביישים את צה"ל בתפארתו - אבל נגעו לליבי במיוחד המאבקים החרישיים לקיום חיים יהודיים עוטרי קדושה והוד, גם בתנאים של מצוקה נוראה.

מופלאה ביותר היא הערבות ההדדית, שאנו מוצאים בין חברי הקהילה, ערבות שאינה תלוייה בגמול - ואנו מוצאים אותה לא רק בתקופה החשוכה של השלטון הנאצי אלא גם בזמנים, שבהם עדיין השתעשעו היהודים באשלייה כי הם גרמנים או פולנים בני דת משה.

תוך כדי עבודתי על גליונות הדפוס חשתי כמיהה עזה לאותה ערבות הדדית שהולכת ונעלמת מנוף חיינו. לא אחת שאלתי את עצמי, איזו תפילה יכולה להחזיר לנו משהו מן "הנשמה היהודית",

שנחשפת במלוא הדרה דווקא על רקע הצריחים הגוטיים של אותה עיר הנושקת לשתי תרבויות זרות?

דומה שההתבוננות בחיי היום-יום הפשוטים של קהילת קטוביץ, מדרבנת אותנו להרהור מחודש על היחסים שבין אדם לחברו ועל מחוייבותנו לחיזוק המסד והטפחות של "בית אבא" במובן היהודי. גם מבחינה זו, העיון בדפי הזכרונות, בעדויות וברישומים עשוי לעורר אצל הקוראים התרגשות רבה.

קטוביץ היהודית איננה. רק גל-עד נותר במקום, שבו שכן בית הכנסת המפואר שלה, איזכור כואב לאחדות הגורל היהודי: רק זכרונות עמומים ומיפגשים חטופים בקרב הניצולים והממשיכים, בקרב אלה שזכו להקים את ביתם מחדש, עדיין מקשרים את האתמול והשלשום עם ההווה הנמרץ וחסר המנוחה.

אבל רוחה של קטוביץ היהודית עדיין נישאת על ידי יוצאי-חלציה. אלה מצעיריה, שניצלו מן התופת, לחמו בשירות הפרטיזנים ובצבאות השחרור, נפרעו מן הצורר הנאצי אדולף אייכמן ואף השתתפו במפעלות ההעפלה, במלחמת הקוממיות ובמאבקה של מדינת ישראל הצעירה לחוסן ולבטחון. בניה של העיר המיוסרת הזו, הגיעו בזכות ולא בחסד, לתפקידים רמים בשרות המדינה, בצה"ל ובמשטרה, בכלכלה ובחינוך, בחיי המשק והמסחר. הם הספיקו לקחת חלק נכבד בעיצובה של החברה הישראלית, בבניינה ובקליטת עליות חדשות. אם סיפורה של הארץ הזו היא סיפור קליטה אחד, שבו עולים ובני-עולים קולטים את הבאים אחריהם, הרי שיוצאי קטוביץ יכולים להיישיר מבט אל עברם בגאווה.

חמישים שנה עברו מאז נכחדה הקהילה היהודית בקטוביץ, אבל באוזנינו שכמעט ונחרשו מצלילי ה"וידאו-קליפים", עדיין עולה הבכי החנוק "יתגדל ויתקדש שמי רבא" - עדיין תלוי ועומד הלקח, שאין לבנות את עתידנו מתוך התנכרות ל"מורשת הגלות" וזילזול במסורת היהודית רווית הדמעות והתפילות.

ספר זיכרונות זה, אולי דווקא בגלל שהתמהמה לבוא, מחזיר את דורות הבנים, הנכדים והנינים לקשר הבלתי-נפרם שבין עבר ועתיד, בין התפילה לרחמי-שמיים והכמיהה לציון במלוא תפארתה לבין גבורות ישראל, התעצמותינו הכלכלית והמדעית והתקווה לימי השלום.

וכאשר ייצאו הדורות הבאים לשוטט במרחבי ארצינו - ליהנות מן השטיחים האדומים של פרחי הבוגנוויליה, לספור את טלטלות הזמן בעצי אקליפטוסים זקנים, להתפעם ממחלף כבישים עתיר בטון וברזל או לשרך מבט אל חלונותיו של גורד-שחקים חדש - מי יתן ותמיד ישובו ויחושו בהד הפעימה של המשאבה שנאלמה דום במפגש הגבולות שבין פולין לגרמניה.

בני קטוביץ היקרים - תודה לכם על שנתגלגלה בידי הזכות להפנים מבט אל נגוהות עולמכם, נגוהות שעלו בהם צללים עבים של יתמות ושכול לפני שהאיר עליהם השחר החדש והמיטיב בארץ מכורתכם האמיתית - ארץ ישראל.

***יוסף פרנקל**, עורך*

ISRAEL MEIR LAU
Chief Rabbi of Israel

ישראל מאיר לאו
הרב הראשי לישראל

בס"ד כ"ח באלול תשנ"ד
4. בספטמבר 1994
תב-ספח 781-94

מכתב ברכה

רחש לבכם דבר טוב והנכם מוציאים לאור עולם ספר זכרון להנצחת קהילת יהודי קטוביץ .

השם קטוביץ מעורר בליבי רגשות מיוחדים, דודי הרב מרדכי פוגלמן זצ"ל כיהן בה כרבה הראשי של העיר עד לימי החושך של השואה האיומה.

מאורעות גדולים בחיי היהדות במאה האחרונה ארעו בעיר זו, בשנת 1884 נערכה בה "ועידת קטוביץ " של חובבי ציון, הבסיס להקמתה של מדינת ישראל. הוד קדומים אפף עיר זו כשהתכנסו בה גדולי ישראל מאורי הדור בראשית המאה בשנת תרע"ב 1912 ליסד את "אגודת ישראל".
ראויה היא כעיר ואם בישראל להנצחה מתאימה ויאה לעם הספר לבטא זאת בספר זכרון.

מה חבל שאותם קדושים הי"ד שעלו על המוקד מעצם היותם יהודים לא זכו לראות את דור התקומה שגדל לאחר דור החורבן.

מפעל הנצחה זה הוא בבחינת "ונתתי להם בביתי ובחומותי יד ושם טוב מבנים ומבנות שם עולם אתן לו אשר לא יכרת".

המברככם בכל לב

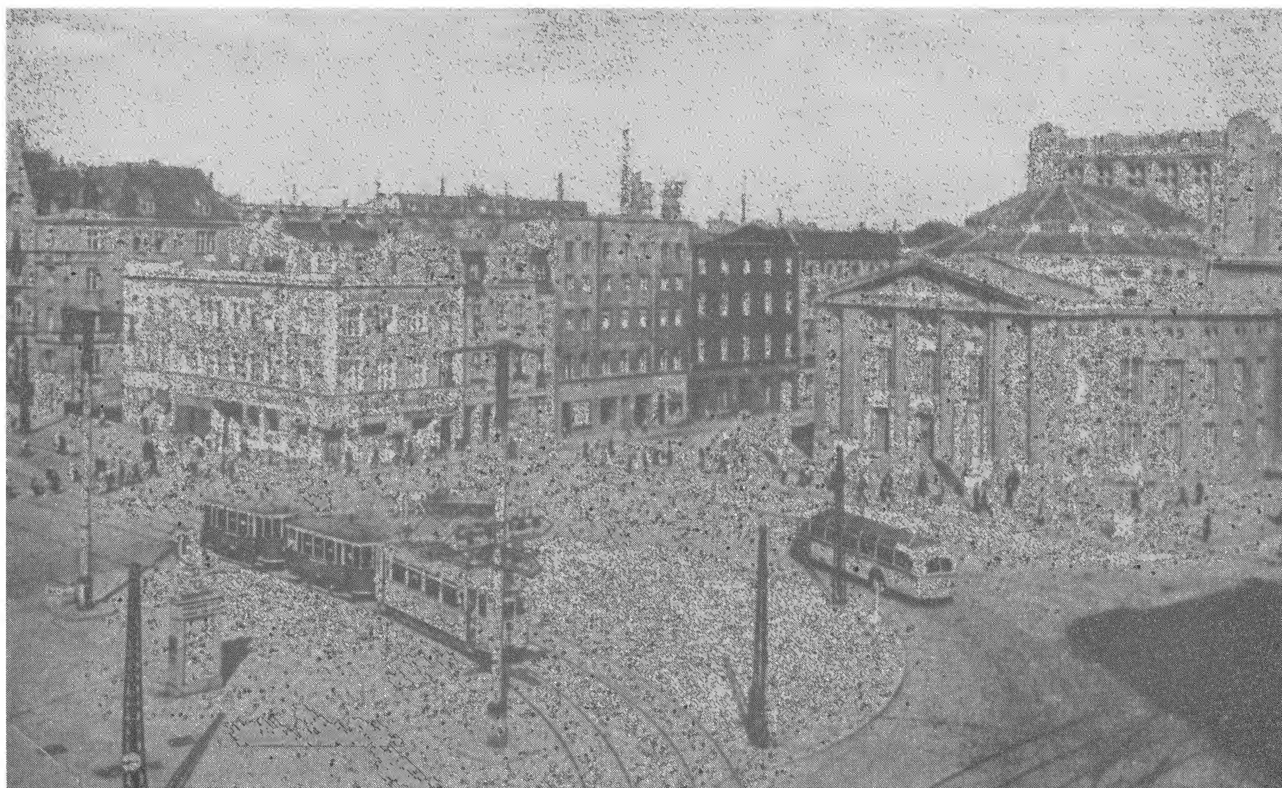
ישראל מאיר לאו
הרב ראשי לישראל

תוכן העניינים

פרק ראשון

היסטוריה

התיאטרון ע"ש וויספיאנסקי וכיכר העיר

יוסף כרוסט

קטוביץ במקורות פולניים

קטוביץ שוכנת בחלקה הדרומי של רמת שלונסק. בתחום העיר (165 קמ"ר) עוברים שלושה נהרות: ראווה, קלודניצה ומלצ'נה על יובליהם. קטוביץ של זמננו היא מצבור של כ-70 ישובים כפריים ותעשייתיים וכן ישובים זעירים ומשקים. ההיסטוריה של רבים מהם החלה בסוף המאה ה-13 ובראשית המאה ה-14 (דומב, בוגוצ'יצה, ליגוטה, רוז'דז'ן, שופייניצה, פודלסיה).

הישוב קטוביץ ככפר — כפר חדש (Villa Nova Katowice) קם בסוף המאה ה-16 על הנהר רוז'דז'אנקה (ראווה). בד בבד עם סיפוח שלונסק לפרוסיה במחצית המאה ה-18 החל תהליך איטי של זרימת בעלי-מלאכה וסוחרים גרמניים אל השטחים שהיו תפוסים על-ידי אוכלוסיה פולנית. במחצית המאה ה-19, בד בבד עם התפתחות התעשיה ורשת הרכבת בשלזיה העילית, החל הכפר קטוביצ'ה להפוך לישוב תעשייתי. הישוב קיבל בשנת 1865 זכויות עירוניות בתמיכת השלטונות הפרוסיים שקיוו כי העיר תהפוך למעוז של גרמניזם. הפולנים היוו אז 50% מאוכלוסית קטוביץ. בשנים הבאות נשתנה במהירות מעמד העיר — מעיר מחוזית לעיר המהווה מחוז. בעת ובעונה אחת הפכה קטוביץ למרכז מינהלי-כלכלי חזק של תעשיית המכרות בשלזיה העילית.

תבוסת הגרמנים במלחמת העולם הראשונה יצרה סיכוי לחזרת שלזיה העילית לפולין, אבל הפולנים עוד נאלצו ללחום על כך בשלוש התקוממויות בשנים: 1919, 1920 ו-1921.

תאריכים חשובים בחיי העיר:

1299 — מוזכר לראשונה במיסמך רשמי שם הכפר קראסני דומב.

1360 — מוזכרים הישובים — בוגוצ'יצה, ליגוטה, רוז'דז'ן.

1560 — קם בית-ספר בבוגוצ'יצה.

1598 — מוזכר לראשונה הכפר החדש (Villa Nova) קטוביצה.

1788 — נפתח המכרה הראשון "קארולינה" בתחום הישוב ולנובייץ.

1828 — הכפר קטוביצה מכיל 102 משקים.

1830 — קם בית-ספר בקטוביץ.

1847 — רכבת הנוסעים הראשונה הגיעה לקטוביץ .

1850 — הכפר קטוביץ הוצא מתחום המועצה הכפרית בוגוצ'יצה.

1855 — נפתח המלון הראשון ("וולט") בקטוביץ.

1865 — הענקת זכויות עירוניות לכפר קטוביץ (11 בספטמבר).

1867 — הפולנים מהווים 50% מהאוכלוסיה של העיר.

1875 — קטוביץ מונה 11 אלף תושבים.

1897 — קטוביץ מקבלת מעמד של עיר-מחוז.

1919 — אור ליום ה-17 באוגוסט התקוממות הראשונה של הפולנים.

1920 — 17 באוגוסט ההתקוממות השנייה. מישאל העם בשלזיה העילית וההתקוממות והשלישית.

1922 — 20 ביוני כניסת הצבא הפולני לקטוביץ.

(לפי "קטוביצה" מאת קריסטינה ולך שאראנייץ)

זיגמונד קארסקי

קטוביץ הגרמנית - 1865 עד 1922

תושבי קטוביץ וגם היסטוריונים לא היו בטוחים במשך שנים רבות מהי השנה שאפשר לכנותה כשנת ייסודה של העיר.

מחבר התיאור המקיף הראשון של העיר, **גיאורג הופמאן**, ביקש לטבוע על הכריכה האדומה של הספר סמל בצבע כסף של העיר עם הכתובת "1867"[1]. יש להניח, כי הופמאן קיבל את חוקת העיר שנכנסה בתוקפה בינואר 1867 ואת התחלת כהונתו של ד"ר פון פיהבאן ב-28 בדצמבר 1866 יחד עם מועצה בת ששה חברים, כתאריך לידתה של העיר קטוביץ.

אם כי כבר בשנת 1911 קבעו הרשויות העירוניות של קטוביץ, שהייתה גרמנית באותו זמן, באורח רשמי את ה-11 בספטמבר 1865 בתור תאריך ייסודה של העיר, הוא התאריך של הצו המלכותי בדבר חוקת העיר, נתעוררו במרוצת השנים ספקות לגבי נכונות התאריך. כך למשל מופיעה על הכרוניקה הפולנית הראשונה של העיר משנת 1926, השנה "1866" תחת סמל העיר[2]. המחבר מביא גם בתוך הספר (עמוד 50), אם כי בהנמקה בלתי-נכונה, את השנה הזאת בתור תאריך לידתה של העיר.

בסמל העיר הפולני הנוכחי אין עוד השנה; אולם חגיגות היובל קשורות תמיד בשנת 1865, משום שכותבי הכרוניקות קיבלו בינתיים כתאריך לידתה של העיר את הצווים של מלך פרוסיה, שהיה יותר מאוחר לקיסר הגרמני וילהלם הראשון, בדבר הענקת זכויות עיר לקטוביץ.

הבחירות הראשונות

מובן שתעודת הייסוד שניתנה תוך ההתפתחות הכלכלית של העיר, הצו של מלך פרוסיה וילהלם, הייתה תעודה מינהלית גרידא, שהיה צורך למלאו בחיים ובמעש עירוני. העיר הייתה זקוקה בראש וראשונה לנציגות מוכשרת לפעול.

הבחירות הראשונות למועצת העירייה התקיימו ב-5 במארס וכן ב-4 באפריל 1866 לפי שיטת שלושת המעמדות. מתוך 342 בעלי זכות הבחירה, השתייכו 266 למעמד השלישי, 59 לשני ו-17 לראשון. קטוביץ מנתה אז 4224 תושבים, כך שהיה צורך לבחור ב-18 נבחרים[3]. לפי הציפיות נבחר היועץ לענייני בריאות ד"ר **ריכארד הולצה**

סמל העיר ב-1866

כיושב-ראש אסיפת הבוחרים.

ב-14 במאי 1866 בחרו חברי המועצה את ההנהלה הראשונה (כפי שנתברר יותר מאוחר בצורה אומללה), היינו את ראש עיריית קראפיץ, **דיבל**, כראש עיריית קטוביץ, סגן אחד וארבע חברי מועצה.

הבעיות שניצבו בפני האנשים, שהיו אחראים לגורלה של קטוביץ, היו כמעט בלתי ניתנות לפתרון. הייסודות הכלכליים של העיר היו רעועים למדי. לא היה שום דבר שהוא הכרחי להנהלה מתפקדת. גיאורג הופמאן כותב על הימים הראשונים: "לא היה שום אביזר למסירה מצד הנהלת המשטרה. לעומת זאת מסר ראש המועצה אדון טרול שולחן כתיבה ישן, קסתות אחדות, שתי חצוצרות של שומרי-לילה, ארון ספרים ישן וארון תיקים בעל תשעה מדפים. אדון טרול היה גם גובה המסים המקומי, אולם בזמן העיון בספרי הקופה שלא סוכמו טען, כי הוציא למען הקהילה מקדמות ניכרות, כך שאין לו שום כספים כדי למסור להנהלה החדשה, ובחשבון השנתי אפשר יהיה לקבוע ביתר דיוק את זכותו. עם החומר הדל הזה התחילה ההנהלה החדשה, בלי משרד, בלי פקידי משרד ומשטרה, בלי בית-כלא ובלי אמצעים, אך עם תביעות שגברו לפתע, את פעולתה".

"... התיקים, הספרים וכו' שנמסרו להנהלה, הונחו לפי שעה בדירתו של ראש העיר, שם התקיימו גם ישיבות הנהלת העירייה, בעוד חברי המועצה התכנסו במלון "ולט" ויותר מאוחר ב"הוטל דה פריס", עד שנשכרו המשרדים בבית אימרוואהר ברחוב התעשיה[4] על ידי הנהלת העירייה". מכיוון שלא היה גם "בית-כלא", נאלצה העיר "להשתמש לפי שעה למטרה זו ברפת לפרות בבית-החולים שנראתה מאוד ככלא". ההחלטה הזאת הוסברה בכך, ש"ברנשים עצורים אין להם על פי רוב דרישות גבוהות לגבי כלא מסודר היטב"[5]

מי יכול היה להתפלא, שהעיר נאלצה להתחיל בחובות כדי להחלץ מהמצוקה הזאת. כבר בשנה הראשונה נלקחה הלוואה בסך 15,000 טלר כדי להתגבר על הקשיים.

אבל הרוח החלוצית של ד"ר הולצה ושל חבריו היתה בלתי-מעורערת, וכן כושר ההמצאות שלו; אם כי לקטוביץ הייתה כבר הנהלה מתפקדת, היה הולצה הכוח המניע של כל התכניות. לא היו לו שום דעות קדומות מטעמי גזע, לאום או דת והוא היה מתקשר עם כל מי שהיה יכול להביא תועלת לעיר[6].

בעלי-ברית טובים במיוחד מצא ד"ר ריכארד הולצה בקרב היהודים הגרמניים, שהגיעו לקטוביץ במספרים גדולים.

---

1 "Geschichte der Stadt Kattowitz" הוצאה בשנת 1895 על ידי ההוצאה לאור G. Siwinna שנוסדה בשנת 1867 בקטוביץ.

2 קטוביץ 1926 Wl. Nalecz-Gostomski: "Dzieje i rozwoj — Wielkich Katowic".

3 ההרכב האישי של מוסדות העיר שנבחרו כלול במונוגרפיה של ד"ר גיאורג הופמאן: "Dr. Richard Holtze und die Städtischen Körperschaften".

4 הבית עמד ברחוב התעשיה מס' 30, ששמו שונה בסתיו 1868 לגרונדמאנשטראסה (עכשיו: רחוב ה-3 במאי).

5 גיאורג הופמאן: "Geschichte der Stadt Kattowitz" ,1895 עמודים 70/71.

6 גם כרוניקאים פולניים מאשרים את דבר סובלנתו הבלתי-רגילה של הולצה לגבי אנשים בעלי דת או השתייכות לאומית אחרת. ול. נאלנץ'-גוסטומסקי כותב, למשל, בעמודים 79/80 של ספרו שהוזכר לעיל, כי הולצה "פעל רבות למען התפתחותה הכלכלית של קטוביץ... ועל ידי כך נרשם באותיות זהב אצל האזרחים הגרמניים של קטוביץ... ועם זאת אין להגדירו בשום פנים ואופן כזולל-פולנים (Polakozerca) במובן הגס של מלה זאת".

משאל העם ב-21 במרץ 1920 בקטוביץ, שבעקבות תוצאותיו עברה קטוביץ לרשותה של פולין.

זיגמונד קארסקי

היהודים הגרמניים — 1865 עד 1922

דרוש מבט אחורה כדי לעמוד על תרומת היהודים לפריחתה הכלכלית והתרבותית של קטוביץ.

בשנת 1825 הגיעה לכפר קטוביץ שמנה באותו זמן כ-800 תושבים המשפחה היהודית הראשונה, זו של סוחר הברזל הסיטונאי **הירשל פרהליך** (Hirschel Fröhlich) שחכרה את האחוזה (יותר מאוחר פרידריכס-פלאץ, עכשיו "רינג").[1]

"אחרי מותו שחל כבר בשנת 1826 הוסיפה עוד אלמנתו להחזיק בחכירה תקופה ארוכה. בשנת 1840 התגוררו כאן שתי משפחות יהודיות, שמנו ביחד 12 נפשות, איזאק גריצר, שבנה בשנת 1848 את מלון ולטס (עכשיו רצלאף), ומאריאנה פרהליך... קטוביץ מנתה: 1840 - 12; 1844 - 17; 1855 - 105; 1867 - 624; 1870 - 812; 1895 - 1600; 1899 - 2126 נפשות יהודיות" — כותב רב הקהילה היהודית של העיר, ד"ר **יעקב כהן,** בחיבורו "תולדות קהילת קטוביץ או/ס — (Geschichte der Synagogen Gemeinde Kattowitz O/S).[2]

את הנהירה הנמרצת של אזרחים יהודיים חדשים לקטוביץ במחצית השנייה של המאה ה-19 יש לזקוף במידה רבה לזכותו של ד"ר הולצה, שהצליח לבטל את הגבלת ההתיישבות של סוחרים ובעלי-מלאכה יהודיים, שחייבה עדיין באותו זמן בערים גרמניות אחרות (בשלזיה העילית בין השאר גם בגלייוויץ ובטארנוביץ) - "Privilegium de non tolerandis Judaeis" משנת 1597 או הצו המלכותי של נכסי האוצר מ-3 באוגוסט 1781. מטרת ההגבלות המפלות האלו בתחום ההגירה נבעה מחשש והפחד מפני ההתחרות הכלכלית העזה של היהודים הגרמניים, וניסו להילחם בה, לא באמצעים כלכליים, אלא באמצעים מינהליים-טכניים, כלומר על ידי איסורי התיישבות.

העלאת הכפר קטוביץ לדרגת עיר ומעמדה השליט, ויותר מאוחר, בין הערים האחרות של שלזיה העילית לא היו מתרחשים בהיקף הזה בלי השתתפותתם הרוחנית והכלכלית של היהודים הגרמניים.[3] האיכרים הנחשלים, אבל לא הטפשים של ה"גרומאדה" הכפרית, שניסו בלי הצלחה **"לחסום... כל דרישה מוצדקת של 'גרמנים ויהודים'** ב-,"nie chcemy" **("איננו רוצים")** (הולצה), **הכירו באורח ברור, שהיהודים הגרמניים, יחד עם מהגרים אחרים שהגיעו הנה, רוצים לשים קץ לחיים הכפריים** (4, 5).

למעשה אי אפשר היה להתגבר על המצוקה הכספית של העיר החדשה, שנאלצה מיד בהתחלה לקבל הלוואה בסך 15,000 טלר, כדי להתגבר על המשימות החשובות ביותר, בלי הכוח הפינאנסי של האזרחים היהודיים.

כפי שכבר הוזכר, מנתה קטוביץ בשנת 1867 4,815 תושבים, אך בתוכם היו רק 573 יהודים, היינו 12 אחוזים, אשר נתנו את החלק הגבוה ביותר של מסי הקהילה, זאת אומרת 1,292 טלר, כלומר 2.52 טלר לגולגולת (3,354 קתולים שילמו רק 1,232 טלר = 0.37 לגולגולת; 888 אוואנגלים: 994 טאלר = 1.12 טלר לגולגולת). החלק היהודי של האוכלוסייה הכניס איפוא פי שלושה מסים בהשוואה לחלק הנוצרי.

אבל התרומה החומרית הגבוהה הזאת של היהודים גררה את תביעתם המוצדקת לנציגות במוסדות העירוניים — לפחות בזמן הראשון אחרי העלאת קטוביץ לעיר. שיטת הבחירות בשלושה מעמדות שהייתה עוד תקפה אז קבעה, כי משלמי המסים הגבוהים ביותר ראויים גם לנהל את גורל העיר. ההתפתחות החיובית בתקופה שלאחר מכן הוכיחה את נכונות העמדה הזאת. בין 92 חברי העירייה[6] בשלושים השנים הראשונות (1894-1866) היו לפחות 30 יהודים, והקבוצה הזאת הייתה יכולה לתפוס את מחצית המועצה (9 מתוך 18) על סמך שיטת שלושת המעמדות אחרי הבחירות הראשונות של שנת 1866. ואלה היו החברים היהודים של מועצת העירייה:

הרופא ד"ר **אדולף גולדשטיין** משנת 1866 עד 1891
הסוחר **סאלומון קניגסברגר** משנת 1866 עד 1882

החותמת של הנהלת הקהילה היהודית בראשית המאה ה-20

הסוחר **הרמאן כץ**	משנת 1866 עד 1880
הסוחר **מ. אלסנר**	משנת 1866 עד 1870
הסוחר **סאלומון האמר**	משנת 1866 עד מותו בשנת 1877
הסוחר **סימון שאלשה**	משנת 1866 עד 1894
הטייח **איגנאץ גרינפלד**	משנת 1866 עד מותו בשנת 1894
הסוכן **לואיס קנופף**	משנת 1866 עד מותו בשנת 1890
בעל הטחנה **ישראל גלאזר**	משנת 1866 עד 1880
הסוחר **הרמאן פרהליך**	משנת 1870 עד 1894
הסוחר **הרמאן דומבורבסקי**	משנת 1870 עד 1875
הבנקאי **אליאס זאקס**	משנת 1872 עד 1892
הסוחר **סימון רינג**	משנת 1872 עד 1881
הסוחר **לואיס בורינסקי**	משנת 1872 עד 1892
יועץ הבריאות **ד"ר יעקב לבינגר**	משנת 1875 עד 1878
הסוחר **יוליוס ברסלאואר**	משנת 1876 עד מותו בשנת 1888
הרופא **ד"ר אדולף ברלינר**	משנת 1876 עד 1894
המנהל **ב. הירש**	משנת 1876 עד 1883
הסוחר **מוריץ זילברשטיין**	משנת 1878 עד 1885
הסוחר **ואלנטין כהן**	משנת 1878 עד 1894
הסוחר **זיגמונד מוקראואר**	משנת 1878 עד 1879
הסוחר **סימון שוויצר**	משנת 1876 עד 1892
הסוחר **סאלומון וינר**	משנת 1880 עד 1894
עורך-הדין **אליאס זאקס**	משנת 1880 עד 1894 החל משנת 1891 נציג
הבנקאי **אדולף לאנדסברגר**	משנת 1884 עד 1894
הסוחר **אדולף לבינגר**	משנת 1886 עד 1894
הבנקאי **סאלו בלוק**	משנת 1890 עד 1894
עורך-הדין **אפשטיין**	משנת 1892 עד 1894
עורך-הדין **ו. באדריאן**	משנת 1894
בעל הטחנה **אדולף פייגה**	משנת 1894

גם בהנהלת העירייה שנבחרה ב-14 במרץ 1866 היו מתוך ארבעה חברי מועצה שני יהודים: הרופא ד"ר **אדולף גולדשטיין** והסוחר **סמואל מינצר.** ב-30 השנים הבאות — עד 1894 — היו בהנהלת העירייה לפחות הנציגים היהודיים הבאים שאפשר היה למצוא אותם על סמך רשימת השמות של החברים הפעילים בקהילה מתוך **"תולדות קהילת קטוביץ או/ס"** של ד"ר **יעקב כהן:**

ד"ר **אדולף גולדשטיין**	משנת 1866 עד 1891
הסוחר **סמואל מינצר**	משנת 1866 עד 1869
הסוחר **סאלומון האמר**[7]	משנת 1870 עד מותו בשנת 1877
הבנקאי **אליאס זאקס**[7]	משנת 1874 עד 1882 (גם חבר עיריה)
הבנקאי **סאלומון קניגסברגר**	משנת 1877 עד 1882 (גם חבר עיריה)
יועץ בריאות **ד"ר יעקב לבינגר**	משנת 1882 עד 1894
הרוקח **הרצברגר**	משנת 1892 עד 1894?
הבנקאי **אדולף לאנדסברגר**	משנת 1892 עד 1894
הסוחר **סאלומון וינר**	משנת 1894

בבחירות למועצת העירייה מ-14 בנובמבר 1926 בקטוביץ הפולנית מזה ארבע שנים נבחר שוב גם הבנאי **הוגן גרינפלד,** הבן השלישי של חבר מועצת העיריה בעבר (1866-1894) והבונה של בית-הכנסת הראשון, **איגנאץ גרינפלד.**[8] הוגו גרינפלד, שהיה משנת 1908 עד 1919 נציג במועצת העיריה ויותר מאוחר גם יושב-ראש המפלגה הדמוקרטית הגרמנית, נאלץ להתפטר בשנת 1930 מכהונתו כיושב-ראש הסיעה הגרמנית בגלל אי-ידיעת השפה הפולנית הרשמית (יורשו היה וילי אדאשקביץ), אך הוסיף לכהן עד שנת 1933 כחבר מועצת העירייה.

הערכת החלוצים היהודיים של קטוביץ לא תהיה מלאה, אם לא יוזכרו כאן אחדים מהן, אשר הוציאו שם לעיר ברחבי עולם כעיר מולדתם. עליהם נמנים בין השאר[9]:

מאריה גפרט-מאייר, דוקטור לפילוסופיה, נולדה ב-28

ביוני 1906 בקטוביץ, פרופסור וכלת פרס נובל, למדה בגטינגן מדעי-הטבע, סיימה שם את לימודיה ונישאה לאמריקני ד"ר י. מאייר. משנת 1930 עד 1939 עשתה כפיסיקאית בבולטימור, משנת 1946 פעילה במעבדת הלאומית ארגון בשיקאגו, משנת 1960 - באקדמיה למדעי הטבע וההנדסה בלה ג'ולה, קליפורניה.

קבלה פרס נובל לפיסיקה בשנת 1963 בעד עבודות מחקר חשובות בתחום הפיסיקה הגרעינית (השימוש והפיתוח של דגם הקליפה של גרעיני האטום). נפטרה ב-10 בפברואר 1972 בסאן-דייאגו, קליפורניה.

קארל בורינסקי (בנו של לואיס בורינסקי, חבר מועצת העיריה 1872-1892), דוקטור לפילוסופיה, נולד ב-11 ביוני 1861 בקטוביץ, פרופסור ללשון ולספרות גרמנית באוניברסיטת מינכן, פירסם בין השאר: "פואטיקה של הרנסאנס" (1896); "לסינג" (1900); "תולדות הספרות הגרמנית מראשיתה עד כה" (1921). נפטר בשנת 1922 במינכן.

האנס זאקס (בנו של אליאס זאקס, חבר מועצת העיריה בשנים 1880-1894), דוקטור לרפואה; נולד ב-6 ביוני 1877 בקטוביץ, מ-1914 פרופסור באוניברסיטת מינכן. בשנת 1920 עמד בראש קתדרת ההוראה למחקר חיסון ונסיובים ושימש כמנהל המחלקה המדעית למחקר סרטן. זאקס הוא אחד המחברים של תגובת התיחוח של זאקס-גיאורגי במחלת העגבת. נפטר בשנת 1945 בדבלין (אירלנד).

קורט גולדשטיין (בנו של ד"ר אדולף גודלשטיין, חבר מועצת העיריה וחבר הנהלת העיריה בשנים 1866-1891). דוקטור לרפואה; נולד ב-6 בנובמבר 1878 בקטוביץ, משנת 1922, שימש כפרופסור לנוירולוגיה, פסיכיאטריה, פסיכופאתולוגיה ומנהל המכון הנוירולוגי של אוניברסיטת בון. נפטר בהאג (הולנד).

פראנץ לאנדסברגר (בנו של אדולף לאנדסברגר, חבר מועצת העיריה בשנים 1884-1894 וחבר הנהלת העירייה בשנים 1892-1894); נולד ב-14 ביוני 1883 בקטוביץ. מדען אמנות; משנת 1918 שימש כפרופסור, משנת 1933 עד 1935, עשה כמנהל המוזיאון היהודי בברלין, משנת 1939 עד 1958, היה פרופסור ב"היברו יוניון קולג" ומנהל המוזיאון היהודי בסינסינטי אוהיו (ארה"ב). בברסלאו היה פראנץ לאנדסברגר עד שנת 1933 המו"ל של "Schlesische Monatshefte" הוא פירסם, בין השאר: "ברסלאו" (אתרי אמנות מפורסמים) (1926), "ציור שלזי עתיק" (האמנות בשלזיה) (1927). פראנץ לאנדסברגר נפטר ב-17 במרץ 1964 בסינסינטי, אוהיו.

מבנים בסגנון הגוטי מראשית המאה

ארנולד צווייג, ד"ר, נולד ב-10 בנובמבר 1887 בגלוגאו. חייו בקרויצבורג ובקטוביץ השפיעו על יצירתו הספרותית. בקטוביץ למד בגימנסיה הריאלית. שירו הראשון "האורחים" הופיע ב"קאטוביצר צייטונג" (1909). נודע מאוד הודות לרומן המלחמתי שלו "הריב על הסרג'נט גרישה" (1927). ארנולד צווייג נפטר בברלין-נידרשנהאוזן, מקום מגוריו האחרון.

---

1. "השתוממות רבה עורר בואו של ה' Niemiec, הראשון (בשלזית-גרמני), בנו של סיטונאי הברזל הירשל פרהליך, שהובא הנה בשנת 1841 על ידי וינקלר, בקרב היהודים הפולניים" של בית-הספר הוותיק ביותר שהוקם בשנת 1821. "צריף בית-הספר הזה שכן במקום, בו הוקם יותר מאוחר משרד הדואר", כותב סט. ז'מבה בעמוד 37 של חיבורו על קטוביץ. הידיעה הזאת אינה יכולה להתאים, כי גם כפי שאפשר לראות מחיבורו של הרב ד"ר יעקב כהן, הגיעה משפחת פרהליך כבר בשנת 1825 — כפי הנראה לפי עדות היורש של יוהאן פ. קולהאאס (Johann F.. Koulhaass) שמת בשנת 1808; פראנץ פון וינקלר רכש את אחוזת האבירים קטוביץ רק בשנת 1839. פרהליך הצעיר לא היה ודאי גם ה"מיימייץ" הראשון בבית-הספר הזה, כי באותו זמן נמצאו כבר אזרחים חדשים אחרים בעיר התעשיה המתפתחת קטוביץ.
2. Festgabe anlässlich der Einweihung der neuen Synagoge am 12. September 1900. - Buch u. Kunstdruckerei Julius Herlitz, Kattowitz - 1900.
3. "בשנת 1885 איבדה קהילתנו על ידי הגירושים של הגליצאים והפולנים מאזורי הגבול כ-25 משפחות", כותב ד"ר יעקב כהן בחיבורו שצוטט לעיל. פרושו של דבר, שב-בניית העיר קטוביץ השתתפו כמעט אך ורק יהודים גרמניים.
4. על פרוטוקול הסירוב של ה"גרומאדה" כותב ג. הופמן כלהלן: "בין השמות המופיעים בפרוטוקול מיוצגים פולנים מצד אחד וגרמנים או יהודים מצד שני. הייתה זאת ההתנגדות של היסודות הכפריים נגד הקידמה המיוצגת על ידי הצד הגרמני והיהודי". ("תולדות העיר קטוביץ", 1895).
5. במונוגרפיה הפולנית של Slaski Instytut Naukowy Katowice ,Katowice 1978 1865-1945אפשר לקרוא על הסכסוך הזה: "בשנות החמישים והששים של המאה ה-19 התרחש גם סכסוך מעניין למדי. האוכלוסיה הוותיקה התנהגה בשלילה כלפי הכוונות העירוניות החדשות; הם מסרבים, למשל, להשתתף בהוצאות המודרניזציה של סלילת הרחובות או בתאורת הרחובות. זה היה סכסוך כפר-עיר טיפוסי בין האוכלוסייה הכפרית והעירונית, אשר נעלם בהדרגה על יסוד ההתפתחות העירונית ובסוף המאה ה-19 לא היתה לו עוד בעצם כל חשיבות".
הקביעה שצוטטה כאן היא מיוחדת במינה בהיסטוריוגרפיה הפולנית, מכיוון שהיא מנסה לפרש את חילוקי הדעות בין האוכלוסיה הכפרית המקומית לבין המתיישבים החדשים בצורה אובייקטיבית ונאמנה לאמת. במשך זמן רב הוסבר הסכסוך הזה בכל החיבורים הפולניים הידועים למחבר על התקופה שלפני העלאת קטוביץ לעיר כהתנגדות של האיכרים המקומיים, וה "nie chca" העקשני שלהם, שכוון אך ורק נגד הכוונות העירוניות של האוכלוסיה החדשה, תואר כהגנה כביכול נגד "כוונות הגרמניזציה" של הגרמנים.
6. רשימת חברי העירייה נמצאת בביוגרפיה שחיבר ד"ר גיאורג הופמן על ד"ר ריכארד הולצה בחיבור זה. שמות חברי העיריה הושוו עם אלה שב"תולדות קהילת קטוביץ" שנכתבה על ידי ד"ר יעקב כהן, אך שם אפשר היה למצוא רק את החברים, הפעילים של הקהילה, שהיו בעת ובעונה אחת חברי העירייה. משום כך אין הרשימה הזאת יכולה להיות מלאה.
7. סולומון האמר, אליאס זאקס ורוסה ייסדו בשנת 1872 את בית היציקה ביסמארק (מידע מאת ד"ר ואלטר גרינפלד, ציריך).
8. בית-הכנסת השני, שנחנך ב-1900, נבנה על ידי בנו. שם משפחת גרינפלד ידוע היום לכל בן קטוביץ ותיק, מפני שמשפחת הבנאים הזאת עיצבה בלי הרף את דמות העיר והיתה פעילה שנים ארוכות. גם בתחום העירוני של העיר ראש המשפחה, איגנאץ גרינפלד (נולד בשנת 1826 בזוראו — נפטר ב-1894 בקטוביץ, הגיע בשנת 1855 לקטוביץ כבנאי. נוסף על בית-הכנסת בנה בתים רבים ידועים בעיר, למשל את הבית בפרידריכשטראסה (יצירת המופת שלו), שבו שוכן בית-הקפה "אוטו" (כעת: רחוב ווארשאבסקה ובית-הקפה "קרישטאלובה"). איגנאץ גרינפלד נשא לאשה את יוהאנה זאקס, אחות הבנקאי אליאס זאקס שנולד בשנת 1829 בזאלנזה, חבר מועצת-עירייה במשך שנים רבות וגם חבר עיריה בקטוביץ. בנו השני של איגנאץ גרינפלד, הבנאי הממשלתי מאקס גרינפלד, היה פעיל בתחום הבנייה העירוני של העיר, וכן בנו השלישי, הבנאי הוגו גרינפלד שהוזכר כבר.
אחת הבנות של הבנקאי אליאס זאקס נישאה לבנו הצעיר של איגנאץ גרינפלד, ד"ר פאול גרינפלד, שבנו ארנסט חי כעת בלונדון, אך מוסיף להיות קשור מאוד לעיר הולדתו קטוביץ, וכן בנו של הבנאי הוגו גרינפלד, ד"ר ואלטר גרינפלד, שמצא את מולדתו החדשה בציריך.
לבני קטוביץ הצעירים שימש עד אמצע שנות השבעים בור חצץ גדול בדרום העיר שכוסה בינתיים, קארבובה — השריד של מפעל הלבנים גרינפלד — אתר טיולים ורחצה חביב. בפי העם נקרא הדבר: "הולכים לרחוץ לגרינפלד".
9. סקירה של האישים הידועים נכללה בסקירה הביוגרפית בחיבורו של הפרופסור אלפונס פרליק: "Persönlichkeiten aus dem Kraftfeld Kattowitz".

ד"ר רולף פ. שמיץ

יועץ-על אקדמי במכון מארטין בובר של אוניברסיטת קלן, מרצה ליהדות

הקהילה היהודית בקטוביץ

1. סקירה היסטורית

ידיעות על משפחות יהודיות בסביבות קטוביץ מגיעות עד שנת 1733 וחלקן בהתפתחות התעשייתית של האיזור הזה מופיע כבר בראשית פריחתו. בסוף המאה ה-18 הייתה הנפחיה בפרבר בוגוצ'יץ בחכירה יהודית.[1] המשכיות החיים היהודיים נפסקה בשנת 1781, כאשר היהודים נאלצו לעזוב את סביבות קטוביץ. רק ב-1787 הותר להם לשוב.[2]

על המשפחה היהודית הראשונה בקטוביץ אפשר להצביע בשנת 1825, שבה חכר **הרשל פרהליך** את האחזה.[3] בשנת 1840 מנתה העיר 12 יהודים.[4] באותה מידה שהעיר התפתחה מבחינה תעשייתית וכלכלית, כך גם גדל חלקה של אוכלוסייתה היהודית: בשנת 1855 חיו ב"קהילה העירונית" — 102 אזרחים יהודיים, ב-1867 — 624, ב-1899 — 2,216, ב-1910 — 2,979, וב-1932 — כ-9,000. במידה עוד יותר ניכרת גדל חלקה של האוכלוסייה הלא-יהודית. הוא עלה מ-14,000 תושבים בשנת 1888 ל-130,645 בשנת 1930 — אות לעיר תעשיה משגשגת.

בגלל מיספרם המבוטל בתחילה והעדר זכויות התארגנות, הצטרפו המשפחות היהודיות של קטוביץ לאיזור קהילת מיסלוביצה, כדי להשתמש שם במקווה ובבית-העלמין. המצב הזה נקבע על ידי פירסום חוק היהודים משנת 1847. התפילות נערכו עד שנת 1850 רק בבוגוצ'יץ.[5] המוסדות הקהילתיים והדתיים כגון בית-תפילה, מוסד ללימודי דת ובית-מטבחיים הוחזקו משנת 1850 על ידי המשפחות שהיו מועטות אמצעים. אולם מספרם הגדל והולך של חברי הקהילה, בצד שאיפה נמרצת לפיתוח חיי הקהילה וסידורים דתיים עצמאיים — בעיקר כאשר המצב הכלכלי של האזרחים היהודיים בקטוביץ איפשר הקמתם של המוסדות החסרים והחזקתם - הביא את הנהלת הקהילה להשיג במשא ומתן ממושך את ההכרה בעצמאותה, וזאת בצו של הממשלה המלכותית,[6] (המשא ומתן החל ב-5 בפברואר 1862 ונסתיים בהצלחה ב-4 באפריל 1862[7]) נוסח הצו היה כלהלן:

"אחרי שהוד מעלתו הנשיא-על הביע את דעתו למען הפרדת יהדות קטוביץ וכינונה כקהילה עצמאית, קבענו, כפי שהוצהר בזה בפני ההנהלה, על ידי הצו של היום, לתת תוקף לתקנות של הסעיפים 35 ו-36 של חוק היהודים מ-23 ביולי 1847, כי התושבים היהודיים של קטוביץ וחלקיה האלדה וברינוב בקטוביץ יפרשו עד ה-1 בינואר 1866 מקהילת מיסלוביץ, וכי הללו יתאחדו עד המועד המכר לקהילה עצמאית קטוביץ. את הצעדים הדרושים לביצוע הכינון של הקהילה החדש הטלנו על ה"לאנדראט" אדון זולגר".

על החתום: **הממשלה המלכותית, מחלקת הפנים. אופלן, 4 ביולי 1865.**

אחרי אישור תקנון הקהילה על ידי הרשויות, נבחרו בשנת 1866 ההנהלה והנציגים.[8] ההנהלה השנייה, נבחרה בשנת 1867.[9] היא דאגה במיוחד לפיתוח מוסדות הקהילה. בשנת 1867 הוקם המקווה בחצר בית-הכנסת ובשנת 1868 הוקם בית-העלמין. ההנהלה הרחיבה בהרבה גם את תחום הקהילה. כך נתקבלו לקהילת קטוביץ בשנת 1872 האזרחים היהודיים של זאלנזה, בדרסדורף ואיגנאצדורף בהסכמת הקהילה המוסרת קניגסהיטה. בשנת 1876 באה בעקבותיהן דומב לפי הצו של משרד ה"לאנדראט" מ-23 באוגוסט 1876. בשנת 1878 הוצאו יוזפסדורף והוהנלוהנהיטה מקהילת קניגסהיטה וצורפו למחוז קהילת קטוביץ. **לפי** הצו מ-8 באוגוסט 1884 נענתה הממשלה לבקשת היהודים בבוגוצ'יץ, זאוודז'ה ובקירבת קטוביץ, לצרף אותם למחוז קהילת קטוביץ.

רחוב ה-3 במאי

וועידה על-איזורית שדנה בבעיות ובמישאלות היהדות של אגודות **"חובבי ציון"** לאיחוד כללי התקיימה בקטוביץ מ-6 עד 11 בנובמבר 1884[10] בראשותו של **ליאו פינסקר**.[11] הצירים באו בין השאר מרוסיה (הרוב המכריע) צרפת, רומניה, אנגליה, גרמניה וארץ-ישראל. לפי יזמתו של פינסקר החליטה הוועידה לייסד את **"אגודת מונט-פיורי"**,[12] בתקווה לקדם את הפעולות החקלאיות בקרב היהודים ולתמוך בישובים בארץ-ישראל. כצעד ראשון נשלחו 10,000 פרנקים לפתח-תקווה ו-2000 רובל ליסוד-המעלה.[13] כמו כן הוקם וועד, שהיה אמור לטפל בראשותו של פינסקר בכל השאלות הנובעות מהצטרפותם של האיגודים הארציים. מקום מושבו היה באודיסה, עם סניף-משנה בוארשה. בוועידה הזאת הונחו, הייסודות לארגון אגודות "חובבי-ציון" ברוסיה; האגודות בארצות האחרות הכירו בסמכות הגוף שנבחר בקטוביץ ושמרו עמו על מגע הדוק.

בעשורים הבאים התפתחו פעולות הקהילה במקביל לגידולה. משנת 1891 עד אחרי ראשית המאה, הוקצבו חלק מאמצעי הקהילה ליהודים הבורחים מרוסיה, שהצומת בקטוביץ הפך בשבילם למיקלט ראשון.[14] נקודת כובד נוספת הייתה בנייתו של בית-כנסת חדש, שנחנך ב-12 בספטמבר 1900.[15] ארגונם של הקהילה ומוסדותיה התפתח בצורה מרשימה תחת הנהגתו של **ברונו אלטמאן**, החל משנת 1919. בשנת 1935 נוסד בית-ספר עברי ובשנת 1937 נחנך בית-הקהילה, ששימש כמרכז תרבותי של פעילות קהילתית מגוונת.

בשנות ה-30 גברה בפולין העמדה האנטישמית של הממשלה, המפלגות והאוכלוסייה.[16] לחץ כלכלי וחברתי היה אמור לגרש אזרחים יהודיים ממקצועות ומערים.[17] אמצעים מכוונים נוספים וכנגדם היו אמורים לאלצם להגר.[18] כך הצהיר ראש ממשלת פולין:

"Bic nie wolno – bojkotować owszem" (**להכות אסור – להחרים בבקשה**).[19] נאציונאל-דמוקרטיים ונציונאל-ראדיקאליים ארגנו מיבצעי חרם, התנפלויות רחוב והתנפלויות על מקומות ריכוז של יהודים. הם דרשו לבטל את הזכויות האזרחיות של היהודים ולגרשם. מפלגת האיכרים כתבה במצעה משנת 1935, כי הפתרון היחידי של הבעייה היהודית היא ההגירה. להשקפה הזאת הסכימה אפילו המפלגה הסוציאליסטית (פ.פ.ס.), אם גם בשינוי צורה. מאמצע שנת 1935 גברו מעשי אלימות ופוגרומים נגד יהודים, שהלכו וגברו עד הכיבוש הגרמני. הם כללו פגיעה.בעסקים ומוסדות, וכן מעשי רצח.

גם על הקהילה היהודית בקטוביץ לא פסחו התעמולה האנטישמית הרשמית ופעולות איבה, שהגיעו בשנת 1937 לפוגרומים. חומרי נפץ הוטלו לעסקים יהודיים. נוסף לכך, בעקבות החרם האנטי-יהודי, נגרם סבל ונזק כבד למצבם הכלכלי של הסוחרים היהודיים. לשכות בעלי-המלאכה הפולניים הנהיגו בתקנוניהן **"תקנות אריות"**, שגררו את הוצאתם של בעלי-מלאכה היהודיים.[20] העמדות והמעשים האנטישמיים גרמו לכך, שיהודים רבים עזבו את קטוביץ. כך נשארו ב-1939 רק 8,785 יהודים — 6 אחוז מכלל האוכלוסייה. בתקופת המצוקה הזאת פעל הרב **קלמן חמיידס** בצורה מבורכת; בשנת 1937 נתמנה כיועץ של בתי-המשפט העירוניים לעניינים יהודיים.

בשלושת החדשים הראשונים של הכיבוש הגרמני נאלצה כל האוכלוסייה היהודית של קטוביץ לעזוב את העיר. הרוב השתקע בסביבת סוסנוביץ. אחרי סיום מלחמת העולם השנייה חזרו כ-1,500 יהודים העירה. כמעט כולם היו יוצאי פולין והמלחמה עברה עליהם ברוסיה. בשלזיה העילית הוקם וועד יהודי שמקום מושבו היה בקטוביץ. קבוצה מקומית של האגודה היהודית לתרבות ולחברה — אם כי בעלת נטיות קומוניסטיות — פעלה עד שנת 1967. כאשר השלטונות הפולניים חידשו את פעילותם האנטישמית. בעקבות האיבה הרשמית, עזבו רוב יהודי קטוביץ לא רק את קהילתם, אלא גם את פולין.[21]

2. מוסדות דתיים וסוציאליים

א. בית-הכנסת

מאחר ותושביה היהודיים של קטוביץ, לפני היווסדה של הקהילה באופן רשמי, השתייכו לקהילת מיסלוביץ, הם השתמשו תחילה במקווה ובבית-העלמין שלה. בגלל המרחק הרב מבית-הכנסת, הם ערכו את התפילות בבית-תפילה בבוגוצ'יץ יחד עם אזרחים יהודיים מדומברובקה-הקטנה, הוהנלוהנהיטה, דומב, בדרסדורף, זאלנזה וישובים סמוכים. מאז שנת 1850 — לאחר שמספר המשפחות גדל — הם קיימו את התפילות בבתים פרטיים או בחדרים שכורים בקטוביץ.[22] מאמצים להקים, עוד בשנת 1856, בית-כנסת קטן נכשלו.[23] לבסוף הוקם אולם תפילות בבוגוצ'יץ, שהועמד בתנאי שכירות לרשותם של יהודים מהכפרים שהוזכרו לעיל.[24]

יהודי קטוביץ לא ויתרו על מאמציהם לבנות בית-כנסת שלהם; בשנת 1861 החליטו להתחיל בביצוע.[25] חלקת האדמה לבית-הכנסת נרשמה על שמותיהם של **היימן ואדולף פרהליך** ואחרי שהוקמה הקהילה כאגודה עצמאית, הועברה על שמה.[26] ב-4 בספטמבר 1862 נחנך בית-הכנסת על ידי הרבנים ד"ר **דויטש** (זוראו) וד"ר **יפה** (מיסלוביץ).

בעקבות הגידול הבלתי-פוסק של הקהילה לא היה ביכולת בית-הכנסת, כבר בשנת 1872, להכיל את כל הבאים[27] והיה צורך להכין מניין נוסף לימים הנוראים החל משנת 1873. בשנת 1880 הוחלט על בניית הרחבה, אשר נחנכה ב-20 באפריל 1883, אבל בית-הכנסת המוגדל ענה רק למשך זמן קצר על הדרישות.[28] המצב עוד החמיר עקב צרוף הישובים בוגוצ'יץ וזאבודז'ה בשנת 1884 לקהילת קטוביץ. כבר בשנת 1890 שלחו 175 חברי הקהילה פטיציה להנהלה, בה ביקשו לפתור את בעיית הצפיפות הקשה מנשוא בזמן התפילות, על ידי בנייה. ב-1 באוקטובר 1896 השמיע **סאלומון וינר**, יושב ראש הנהלת הקהילה, **"אכספחה בדבר בניית בית-כנסת ובניין הנהלה לקהילת קטוביץ"**.[29] הממשלה אישרה ב-14 ביולי 1897 תוכנית מפורטת של בנייה ומימון. הקהילה רכשה מהעיר חלקת אדמה, שעליה היו אמורים להקים, על יד בית-הכנסת החדש, בניין-הנהלה עם מקווה, אולם-שחיטה לעופות, אולם למכירת בשר, חדרי ישיבות, דירות לשמש ולשוער, בית-חרושת לנקניק ומאפייה למצות.[30] תקציב ההוצאות הגיע לסך 400,000 מרק, אך בפועל הגיעו ההוצאות ל-500,000 מרק. מבין שלוש התוכניות שהוגשו לבנייה, זכתה זו של חברת הבניין **איגנאץ גרינפלד** בהסכמה של הוועדה ושל מוסדות הקהילה.[31] בית-הכנסת החדש, שנבנה בסגנון הרנסאנס, בתוספת יסודות גותיים מאוחרים, נחנך ב-12 בספטמבר 1900.[32] ב-4 בספטמבר 1939, נשרף בית הכנסת ונחרב בכניסת הצבאות הגרמניים לקטוביץ.

ב. בית-ספר

התפתחות הקהילה היהודית וגידולה השפיעו גם על צורות הלימודים. עד שנת 1860 היו הילדים מבקרים בבית-

הספר הקתולי; הוראתם הדתית ניתנה על ידי מורים פרטיים. בשנת 1860 נוסד בית-ספר פרטי בעל שתי כיתות, שנתקבל בשנת 1866 על ידי הקהילה ואורגן כבית-ספר תלת-כתתי. ביה"ס נוהל על ידי וועדה כבית-ספר פרטי לבנים ולבנות והוביל עד הרביעית של התיכון.[33]

רמת הלימודים הגבוהה וכן עצמאותו של בית-הספר הפרטי-היהודי, צומצמו בשנת 1870 על ידי החלטת העירייה, להפוך את כל בתי-הספר לעירוניים, כלומר, לבתי-ספר עממיים-ציבוריים. ההחלטה שנתקבלה מסיבות פינאנסיות נועדה להביא את בית-הספר היהודי תחת מרות הנהלת בתי-הספר העירונית.[34] להנהלת הקהילה הייתה רק הזכות להציע מורים לבית-הספר בעל שתי הכיתות, בעוד שהזכות להעסיק מורים עברה לעירייה.[35]

עדיין לא נסתיימה צורת העיצוב של החינוך. בשנת 1875 החליטה העירייה להפוך בתי-ספר דתיים ל**"בית-ספר סימולטני או עממי"**. ההסכמה לתכנית כללה הבטחה לקהילה היהודית, שתלמידים יהודיים יוכלו לשמור את השבת ואת החגים ללא כל פגיעות (של בית-הספר) וגם בזמן הנותר יוכלו למלא את חובותיהם הדתיות;[36] תכנית הלימודים כללה התחשבות בעקרונות המובטחים והיא נכנסה בתוקף ב-1 באפריל 1876, אבל לא אושרה על ידי הממשלה.[37] זו הורתה, שחומר הלימודים יחולק באופן שווה בכל ימי השבוע וכי היעדרות מטעמים דתיים, הן של מורים והן של תלמידים תיזקף לחובתם של הנוגעים בדבר.[38] הואיל והתנאים, שלפיהם הסכימו הרשויות העירוניות להקים בית-ספר סימולטני, איבדו את תקפם, החליטה מועצת העירייה[39] לבקש מאת הממשלה לבטל את הצו או להחזיר את המצב לקדמותו.[39] הקהילה היהודית גם הצביעה על כך, שאי אפשר להפוך את בית-הספר הדתי לבית-ספר סימולטני בלי הסכמתה. התערבות אישית של יושב-ראש מועצת העירייה ד"ר הולצה אצל הממשלה וכן משא ומתן עם קומיסר שנתמנה במיוחד לעניין, הובילו להסכם, שהיה לו תוקף עוד הרבה זמן אחרי תחילת המאה.[40]

במקביל להוראה הכללית בבית-הספר והוראת הדת השיטתית, ניתנו שיעורים בעברית.[41] שאיפות קודמות להקים על יד בתי-הספר הציבוריים, בית-ספר דתי המוחזק באורח בלעדי על ידי הקהילה, לא יצאו לפועל, מפני שבכל סוגי בתי-הספר ניתנה הוראת הדת. בנסיבות אלו התאים הרבה יותר ייסודו של בית-ספר עברי פרטי, אשר ייתמך על ידי הקהילה וינוהל על ידי "קורטוריון" שיתמנה על ידיה.[42] עד לפיזורה האלים ייחסה הקהילה חשיבות רבה לביקוש של חינוך יהודי על ידי החינוך הכללי. כך החזיקה בשנות ה-30 של המאה ה-20 בית-ספר משלה על שמו של **ברק יוסלביץ'** ועוד ייסדה בשנת 1935 בית-ספר עברי.[43]

ג. בית-העלמין

עד שנת 1868 נקברו נפטרי הקהילה בבית-העלמין של הקהילה-האם מיסלוביץ. אחרי שנקנתה חלקת אדמה השוכנת מערבית מהכביש המוביל מקטוביץ לניקולאי, הוקם בשנת 1869 על החלקה הזאת חדר-מתים והותקן מקום לקבורות.[44] ב-9 בספטמבר 1869 נמסר בית-העלמין ליעודו בטקס דתי.[45] הקבורה הראשונה התקיימה ב-2 בפברואר 1870.[46] בשנת 1890 נבנה מחדש והוגדל חדר-המתים.

ד. הרבנות

אחרי שהקהילה נעשתה עצמאית והוקמו בה המוסדות החסרים, היא כוננה גם רבנות. החלטות דתיות הכרחיות נתקבלו על ידי **ישראל בורנשטיין** עד 1870, שנת עזיבתו לאייזנשטאדט.[47] מוסדות הקהילה בחרו ב-6 בנובמבר 1871, בד"ר **יעקב כהן** כרב. הוא נכנס לתפקידו ב-6 בינואר 1872 וכיהן בתפקידו עוד בראשית המאה.

ה. אגודות

התפתחותה הרוחנית של הקהילה התרחשה במקביל להתפתחותה החיצונית.. כך קמה ב-11 בדצמבר 1863 "חברת נשים", שתמכה בנשים שנקלעו למצוקה (נערות, כלות, נשים, יולדות, אלמנות ויתומות), **"חברא קדישא"** ו**"בקור חולים"** שנוסדה ב-5 באוקטובר 1868. זו קיבלה על עצמה לבקר אצל חולים — גם עוברי-אורח — לטפל בהם, לסעוד נוטים למות ובמקרה של מוות לערוך את הטקס לפי המינהג היהודי. לשם תמיכה בהכשרה טכנית ומקצועית — גם של ילדים לא-יהודיים — הוקמה ב-11 בנובמבר 1871, חברת **"גמילות חסדים"**. לצורך ידיעת ההיסטוריה, הספרות ואורח החיים היהודי, קמה באוקטובר 1873 חברת "תלמוד תורה". לשם הקלת המצוקה הקשה של יהודים מפולין וגליציה, שהיו מגיעים תוך חיפוש פרנסה לעיר, הוקמה בספטמבר 1888 חברת **"מחזיקי אביונים"**. היא סייעה רבות ליהודים הרבים שנמלטו מאימת ה"פוגרומים" ברוסיה. אגודת הנשים היהודיות הצעירות, שנוסדה ב-18 בינואר 1892, לעזרה לעניים במצרכי מזון לחגים ובביגוד ותמכה בכלות חסרות אמצעים.

חיי הקהילה הערים, שמרכזם התרבותי והחברתי היה בבניין הקהילה החדש, (הוקם ב-1937), וכן חלקם החשוב של האזרחים היהודיים בהתפתחות עיר, לא מנעו בכל זאת

את סופם הטרגי. בשנת 1939 גורשו היהודים מעירם על ידי הגרמנים ואחר כך הושמדו. בשנת 1967 השלימו השלטונות הפולניים את חיסול הקהילה, שהחלה להיווצר מחדש.

ביבליוגרפיה

Cohn, J. Geschichte der Synagogen-Gemeinde Kattowitz O.-S., Kattowitz 1900.

Encyclopaedia Judaica (engl), Bd 10, Jerusalem 1971.

Encyclopaedia Judaica (dt.), Bd 8, 1927.

Hoffmann, G., Geschichte der Stadt Kattowitz, Kattowitz 1895.

Jacobsen J., Die Stellung der Juden in den 1793 und 1795 von Preußen erworbenen polnischen Provinzen zur Zeit der Besitznahme in: Monatsschrift für Geschichte und Wissenschaft des Judenthums 64 (1920) 282-304.

Majowski, W., Kattowitz - Die jüngste deutsche Schöpfung, Salzgitter 1958.

Ben-Sasson, H.H. (Hrsg.), Geschichte des jüdischen Volkes, Bd III, München 1980.

הערות:

1. "מהחכירה של הכנסות המדינה — למשל החכירה החשובה של המכרות — נדחקו היהודים במאה ה-18, אבל גם כאן לא לגמרי". MGW 64 (1920) 296.
2. "בשלזיה היה אותו יחס בין האצולה והחוכרים היהודיים. שם נאלצו לבטל שוב את האיסור משנת 1780 על יהודים לחכור מאפיות, בתי מטבחיים, מבשלות שיכר ומבשלות אשלג, כבר בשנת 1787 — אחרי מותו של פרידריך הגדול, משום שבלי החוכרים, סוחרי התבואה והבקר, מתווכים ומלווי הכסף היהודיים אי אפשר היה להסתדר". הערה 8, 308 MGWJ 64 (1920).
3. אחרי מותו בשנת 1826 הוסיפה אלמנתו להחזיק בחכירה.
4. הם השתייכו לשתי משפחות יהודיות: איזאק גרצר ומאריאנה פרהליך. מן הזמן הזה באו גם המקורות העבריים הראשונים על היהודים בקטוביץ.
5. כאן הוקם בית-כנסת בשנת 1857.
6. בשנת 1862 השתייכו היימאן פרהליך, סלומון האמר והדוקטור לרפואה רוטר להנהלה.
7. המחלוקת בין "הקהילה-האם" מיסלוביצה, הממשלה ויהדות קטוביץ תוארה בפרוטרוט על ידי הרב ד"ר יעקב כהן בחיבורו בעמודים 3-8.
8. ההנהלה הראשונה היתה מורכבת מ-: היימאן פרהליך, סאלומון האמר ומרקוס פידלר; הנציגות הראשונה מנתה את אדולף גולדשטיין, מוריץ זילברשטיין, לבל צרניק, סאלומון גולדשטיין, איגנאץ גרינפלד, סאלומון קניגסברגר, ישראל גלאזר, יעקב רונד וא. אימרוואהר.
9. יושב-הראש היה סימון שאלשה.
10. המועד הראשון — 27 באוקטובר 1884, יום הולדתו ה-100 של סיר משה מונטפיורי, נדחה בגלל קשיים של הצירים מרוסיה ל-6 בנובמבר 1884.
11. פינסקר נולד בשנת 1821 בטומאשוב (פולין) ומת ב-1891 באודיסה. הוא פעל כרופא וכעתונאי. הפוגרום בשנת 1881 זעזע אותו והניעו לכתיבת ה"אוטו-אמאנציפאציה" בשנת 1882. בשנת 1884 נעשה למנהיג "חובבי ציון".
12. "אגודת מונטפיורה". השם ניתן בעקבות התאריך. ראה הערה 10.
13. פתח-תקוה נוסדה בשנת 1878 על ידי יהודים מיפו ומירושלים. יסוד המעלה נוסדה בשנת 1883 ליד ימת החולה בגליל העליון על ידי יהודים רוסיים.
14. במשך חדשים רבים היו עוברים בתחנת-הרכב קטוביץ מאות מהגרים מרוסיה, שהדאגה להם הטילה מעמסה כבדה על הקהילה. בשנת 1922 — אחרי חילופי השלטון — הוכיחה הקהילה שוב את נכונותה לעזרה אישית וכלכלית; היא דאגה וקלטה את היהודים הפולנים הרבים שנהרו לקטוביץ.
15. לרגל חנוכת בית-הכנסת חיבר הרב ד"ר יעקב כהן את תולדות קהילת קטוביץ, המתארת בפרוטרוט את לידתה של הקהילה ותשתיתה.
16. פעולות אנטי-יהודיות היו כבר בזמן המאבק לשיחרורה ועצמאותה של פולין. יהודים פולניים הפכו ללעג ועונו בצורות שונות. משלחות בינלאומיות מאמריקה, אנגליה וצרפת שוגרו לפולין, כדי לחקור את האירועים.
17. כך היו חייבים בעלי-מלאכה, שאימנו את שוליותיהם, להוכיח את ידיעתם בשפת הארץ ואת השכלתם בבחינות מיוחדות. אגודות איכרים, שהיהודים לא נתקבלו אליהן, זכו לעידוד בלתי-רגיל. בשנת 1931 אושרו לאיגוד הפולני של אגודות האשראי מלוות ממשלתיים בשיעור העולה פי שמונה על זה של האגודות היהודיות. מכיוון שהמדינה הרחיבה את המונופולין שלה בכלכלה ובמסחר והלאימה גם את המכרות, היערות, המפעלים הכימיים ומפעלי התעשיה המייצרים לצבא — נמצאו באמצע שנות ה-30 25% מהמסחר בידה; מכל זה הוצאו היהודים.
18. האוכלוסיה היהודית הופלתה לרעה על ידי הזלזול בדתה: עסקים ומפעלים יהודיים היו חייבים להיסגר בכל ימי א' ובחגים הנוצריים; בימי שבת ובחגים, היהודים סגרו מרצונם, וכך פעלו במשך השנה ב-73 ימים פחות מהנוצרים. בשנת 1936 פורסם חוק, המגביל את השחיטה הכשרה, שצמצם את כמות הבשר לחצי. בשנת 1937 סמך משרד החינוך הפולני רשמית את ידיו על הנהגת "ספסלי גיטו", כלומר ספסלים מיוחדים לסטודנטים יהודיים.
19. עם כל סיסמאות ההסתה האנטישמיות, ההתנפלויות וה"פוגרומים", נבדלת ההתנהגות הזאת באורח מהותי מהאידיאולוגיה והפרקטיקה של הנאציונאל-סוציאליזם, שנקט רצח-עם.
20. כך הנהיגה אגודת הסופרים בשנת 1937 "תקנות אריות" בתקנונה. בעקבותיה באו בשנת 1938 אגודת החייטים וקבוצות מקצועיות אחרות.
21. במקרים רבים מאוד עולה "עזיבה" בקנה אחד עם "גירוש".

השלטונות מסרו למשל דרכונים, ליהודים המועסקים בממשלה תוך דרישה לעזוב את פולין עד תאריך מסוים. המגורשים בדרך זו לא קיבלו כל פיצוי על רכושם שהשאירו מאחריהם או על תביעותיהם לקיצבת פרישה.

22. כך נערכו תפילות בבית משפחת זומר, באחוזה החכורה אצל אדולף פרהליך, ב"הוטל דה פְּרִיס" (Hotel de Prusse) ואצל סלומון גולדשטיין.

23. היימן פרהליך רצה להעמיד לרשות הבונים חלקת אדמה וחומרי בנייה.

24. אולם התפילות נבנה על ידי ברוך פישר. התפילה נוהלה על ידי היימן פרהליך (קטוביץ) וישראל קוכמן (הוהנלוהנהיטה). בצו מ-6 במאי 1857, הותר על ידי משרד ה"לאנדראט" לקיים אסיפות לצורכי תפילה בבוגוצ'יץ, למגינת לבה של קהילת-האם מיסלוביץ, שראתה בכך צעד רציני לפרישם ולעצמאותם של יהודי קטוביץ.

25. כלל ההוצאות בסך 8000 טלר כוסו על ידי חתימה על מניות (2000 טלר) וקבלת הלוואה (6000 טלר). פעולות הבניה בוצעו על ידי הטייח איגנאץ גרינפלד. רבקה פרהליך ורוזאליה פידלר דאגו לציוד הפנימי על ידי איסוף תרומות, ספרי-תורה שהיו בבעלות פרטית נתרמו לבית-הכנסת.

26. היא נרכשה מהאחוזה טילה-וינקלר ושכנה בשנת 1900 בפינת גרונדמן / שילרשטראסה.

27. הוא הכיל כ-200 מושבים לגברים ו-120 לנשים.

28. מספר המושבים בבית-הכנסת הועלה ל-282 לגברים ו-221 לנשים.

29. נדון בו בפרוטרוט ההכרח בבניה ובמִימון — אפילו בתנאים לא נוחים. "האכספוזה" כולה מובאת על ידי כהן בחיבור המצוטט.

30. היא שכנה בשנת 1900 ברחוב אוגוסט שניידר ושטחה היה 4400 מ2.

31. בעליה היה הוגו גרינפלד, בן-הבונה של בית-הכנסת הראשון. עמו נחתם חוזה הבנייה, שכלל בין השאר את הסעיף, כי בשבתות ובחגים יהודיים תיפסקנה העבודות.

32. היו בו 670 מושבי גברים ו-514 מושבי נשים ובצד מזרח שטח לתפילה, שאפשר היה להשתמש בו בחורף. על כל הבנייה השגיח מאכס פרהליך, סגן היושב-ראש של הנהלת הקהילה.

33. עד שנת 1866 לימדו שני מורים, החל משנת 1866 — 3 מורים. בבית משפחת פייחובסקי (בשנת 1900 בגרונדמאנשטראסה) פעל תחילה בית-הספר בחדרים שכורים, משנת 1868 בבית משפחת וייכמן (בשנת 1900 במיהלשטראסה). ב-1869 למדו בו 104 תלמידים, בהם 16 מן החוץ. העיר הקציבה תמיכה שנתית בסך 300 טלר.

34. משמעות ההחלטה הזאת, שנתקבלה ב-8 בינואר 1871, כלפי היהודים, היתה מעמסה פינאנסית נוספת: הם היו חייבים, אחרי מיכסת המסים המכבידה, לשאת ב-4/9 ממעמסת בית-הספר.

35. התערבותה של הנהלת הקהילה אצל הממשלה בגלל חילוקי דעות בינה ובין העיריה על המינוי של מורים חדשים גרמה ב-18 בספטמבר 1871 לצו, שאמנם אישר את זכות המינוי של העירייה, אבל גם הורה בפירוש לקבל בחשבון בזמן הבחירה מישאלות והצעות של הנהלת הקהילה.

36. כך שוחררו מורים בלי נזקים כספיים ותלמידים בלי הפסד של חומר לימודי מלימודים בשבתות ובימי חג; באותם ימים התקיימו לימודי הדת הנוצרית וחזרה על החומר שנלמד. בחגים נוצריים היה הדבר הפוך. עקרון התנהגות זה אושר ב-2 בנובמבר 1875 בישיבה פומבית של מועצת-העירייה על ידי ראש העיר ריבל.

37. הצו פורסם ב-9 ביוני 1876.

38. זאת אומרת, שכאשר מורים יהודיים משוחררים מטעמים דתיים מחובות ההוראה שלהם בשבתות ובחגים, הם חייבים לדאוג למחליפים על חשבונם. תלמידים יהודיים היו יכולים באותם ימים להיעדר מהלימודים או להימנע מכל פעולה בזמן השיעור, אך היו חייבים להשלים את הלימודים החסרים.

39. הישיבה התקיימה ב-13 ביולי 1876.

40. הסעיפים החשובים של ההסכם הזה שאושרו ב-14 בנובמבר 1876 על ידי הנהלת העיריה היו: לפי בקשתם יכלו תלמידים יהודיים להעדר בימי א' מהשיעורים; בזמן התפילה בימי שבת היו מורים ותלמידים פטורים מלימודים — באותו זמן היו ניתנים בין השאר שיעורי הדת הנוצרית, כדי שלא ייגרם כל נזק לתלמידים יהודיים; את שעות ההוראה האחרות היה צורך לתכנן כך, שהמורים והתלמידים לא ייאלצו לעסוק בפעילות, שאינה מותרת לפי הדת היהודית; בחגים יהודיים היו מקבלים המורים חופשה לפי בקשתם, והתלמידים היו פטורים מבית-ספר.

41. כך הנהיג הרב ד"ר כהן בשנת 1872 שיעורי עברית, שנוהלו מלבדו על ידי שני מורים, ולפעמים שלושה.

42. בית-הספר הזה נפתח במארס 1876. כמורים פעלו א.נ. וייסמאן, ד"ר כהן, ד"ר בראונשווייגר ווילנר. מספר התלמידים גדל, למשל, מ-100 ל-260 בתחילת המאה.

43. ברק יוסלביץ' נולד בשנת 1765 בקרטינגן (ליטא) ונפל ב-5 במאי 1809 בקוצק ליד וארשה. הוא היה המפקד והמייסד של גדוד יהודי בזמן המרד של קושצ'ושקו בשנת 1794, נמלט לצרפת והיה שם ללוחם חירות בצבא נאפוליון. בשנת 1807 חזר לנסיכות פולין. הוא נפל בקרב נגד אוסטריה.

44. שטחו היה שלושה מורגים והוא נקנה על ידי יוסף לודנובסקי ב-480 טלר. בשנת 1900 שכן בגארטנשטראסה.

45. הרב ד"ר רוזנטאל מבויטן השמיע את נאום הפתיחה.

46. נקבר מאיר כ"ץ.

47. מוצאו של בורנשטיין היה מקרקוב, עסק במשלוח סחורות והיה בקיא בתלמוד.

יוסף כרוסט

מוסדות במאה התשע־עשרה

1. חברת נשים

האגודה הותיקה ביותר בקטוביץ שהצטיינה מאז היווסדה בפעילות מבורכת מאוד.

היוזמה להתארגנות נשים לשם פעולות צדקה באה מ**רוזליה אימרוואהר**, שקיימה בביתה, ב-11 בדצמבר 1863, אסיפת נשים לשם ייסוד האגודה.

האסיפה נוהלה על ידי סימון שאלשה, שכיהן במשך שנים רבות כמזכיר האגודה. פרוטוקול האסיפה הראשונה נחתם על ידי **לאורה שאלשה, רוזליה אשנר, רוזל גלאזר, רוזליה אימרוואהר, שארלוטה ראפאפורט, ברתה קוכמאן, שרה דז'אלושינסקי, רבקה פרהלין, אננה האמר, אננה צרניק, רוזליה דאנציגר, פאולינה רוזנבאום, לוטה קלאאמאן, יטל אהרנהאוס, תרזה זילברשטיין, יוהאנה ויטנר, לנה רונד, יהואנה גרינפלד, מאריה רונד, פרידריקה קארקאואר ליוויה פרוידנטאל.**

להצעת התקנון הראשונה שנוסחה על ידי סימון שאלשה, קדמו דברי מבוא, המביעים את המטרות והשאיפות של האגודה. להנהלה הראשונה נבחרו **רוזליה אימרוואהר, רוזליה פידלר** ו**נאטאליה גולדשטיין.** אחרי שהאחרונה דחתה את הבחירה, נבחרה **לאורה שאלשה.** בשנת 1864 צורפה אליה **רבקה פרהלין.**

התרחבות הקהילה, וכן הצורך להגדיל את פעולות העזרה חייבו מדי פעם בפעם, ובאחרונה בשנת 1891, לשנות את התקנון ולארגן את האגודה מחדש. המטרות הורחבו ובתוכן נכללו גם מעשי-חסד של אמת - לפי המפורט דלהלן:

1. תמיכה והחזקה של נשים עניות, נערות, אלמנות ויתומים.
2. תמיכה והחזקה של יולדות עניות.
3. תמיכה בכלות עניות על-ידי עזרה בנדוניה.
4. מעשי חסד של אמת לנשים (תכריכים וטהרה של נשים שמתו).

ההנהלה מנתה בשנת 1900 את **יוהאנה צ'וויקליצר, שארלוטה אלטמאן, יוהאנה זאקס, יני פישר, אליאונורה קניגסברגר, תרזה וינר** ו**לינה קלאאמאן.**

אח"כ נוספו אליה הגבירות: **הנדל צרניק, רוזליה ברסלאואר, ז'אנט מינצר, פאני לויבושר, ברתה בורינסקי, זלמה רינג, אננה האמר, פלורה זאקס, טינה כהן, טרזה זילברשטיין, רוזה הירש, שארלוטה פרהלין.**

2. אגודת עזרה לעניים

נוסדה בשנת 1866, ופעלה תחילה תחת הנהלתו של סימון שאלשה, במטרה לתמוך בעניים המתביישים לפשוט יד. האגודה פעלה זמן קצר בלבד. פעילותה עברה בשנת 1870 להנהלת הקהילה; הסעיפים הנוגעים בדבר תקציב הקהילה הועלו בהתאם.[1]

3. חברא קדישא וביקור חולים

בייסוד האגודה הזאת היו זכויות מיוחדות ל**היימאן פרהלין**, מי שהיה שנים רבות יושב-ראש האגודה ול**סימון שאלשה**, יושב ראש הנהלת הקהילה באותו זמן. גם לפני שקמה "חברא קדישא", לא חסרו בקהילה אנשים אצילי-רוח, שעזרו לחולים ולמקרי-מוות, מבלי שהיה אז אירגון ראוי לשמו. באסיפת הקהילה ב-5 באוקטובר 1868 הוקמה האגודה ואושרו התקנות לפי הצעה שנערכה על ידי סימון שאלשה. בסעיף 1 של התקנון נאמר: **"מטרתן של "חברא קדישא" ו"בקור חולים" היא לעסוק בשמירה ובבקור חולים אצל יהודים, לא לעזוב נוטים למות בשעתם האחרונה ואחרי מותם לעסוק בטהרה ובקבורה לפי המינהגים היהודיים. לכך יש להוסיף את הדאגה לאמצעי ריפוי ואת הטיפול בחולים עניים".**

החברים חולקו לפי התקנון הראשון, לפעילים ולבלתי-

בית הכנסת בקטוביץ עד שנת 1900

פעילים, מכיוון שלא כל אחד התאים להגשת שירותים ליד מיטות חולים. לפי התקנון שתוקן בשנת 1874 הורחבו מטרות האגודה וכללו תמיכה וטיפול בעניים ובחולים יהודיים העוברים דרך העיר. ההבדל בין פעילים לבלתי-פעילים בוטל והאגודה החלה להעסיק רופא לעניים. תקנה אחרונה זו הוחלפה שוב בתקנון של שנת 1891 ולחולים הוענקה בחירה חפשית של רופאים.

להנהלה הראשונה של האגודה נכנסו **היימאן פרהליך, יוליוס ברסלאואר, לואיס קנופף, לבל צרניק, יוליוס רינג. בשנת 1891 הייתה ההנהלה מורכבת מליאופולד אלטמאן, יעקב קוכמאן, לואיס בוק, מוריץ קאצ'ינסקי, יעקב וינר, יוליוס גולדמאן, מיכאל אברהם, פריץ שטאוב**. בראש ההנהלה עמדו: בשנים 1868-1886 **היימאן פרהליך**,[2] 1886-1890 **לואיס קנופף**, 1890-1898 **סאלומון קניגסברגר**, מ-1898 **ליאופולד אלטמאן.**

4. חברת גמילות חסדים

עם פתיחת בית-הספר התיכון בקטוביץ גברה השאיפה לאפשר גם לילדים חסרי-אמצעים להשיג השכלה. כתוצאה משאיפה זו נוסדה חברת **"גמילות חסדים"**. באסיפה שכונסה על ידי **סימון שאלשה, איזידור זאקס** ו**דניאל טימנדורפר** ב-11 נובמבר 1871.

לפי סעיף 1 של התקנות שתוקנו בשנים 1874 ו-1889 מציבה לעצמה האגודה את המשימה לתמוך בנוער הנצרך ולקדם את הכשרתו המדעית, המקצועית והטכנית. האגודה מוצאת מחובתה במיוחד להעניק את עזרתה גם לבעלי-מלאכה והיא מרחיבה את פעילותה, לפי תקנותיה, גם לתמיכה בילדים של הורים לא-יהודיים. להנהלה הראשונה נבחרו: **סימון שאלשה**,[3] **היימאן פרהליך**,[4] **דניאל טימנדורפר, איזידור זאקס, סאלומון קניגסברגר, איגנאץ גרינפלד, מאקס וייכמאן.**

אם כי האגודה נהנתה מאהדה רבה, עברו עליה תמורות שונות, שלא נותרו בלי השפעה. מספר החברים ירד מ-101 בשנת 1873 ל-48 בשנת 1880, כך שההוצאות עלו בהרבה על ההכנסות וממילא חל צמצום בתמיכות. הסיבה לתופעה זאת, שלא היתה אופיינית לשום אגודה אחרת בקהילה, נבעה מכך, שבשנים הראשונות לקיומה, שימשה האגודה, במידה מסוימת גם כמרכז של פעילות בידורית. מטרה משנית זאת, שהיתה אמורה לקרב בין חברי האגודה וגם ליצור הכנסות נוספות, הניעה מספר צעירים רב מתוך מעמד הסוחרים, למרות נוכחותם הארעית בקטוביץ, להצטרף לאגודה. בשנת 1874 הותקנה, הודות להתחייבויות מרצון לרכוש 200 מניות כ"א 1 טלר, במה ניידת עם האביזרים הדרושים, באותו הזמן היחידה בקטוביץ, שימשה אגודות אחרות תמורת דמי-שכירות. החזרת המניות נעשתה מתוך הרווחים שהושגו בבידורים.

עם הגדלת העיר והתפתחותה ואחרי בניית אולמות, נעשתה במת האגודה מיותרת; היא גם לא הספיקה לדרישות. כתוצאה מכך, צימצמה האגודה את פעילותה למטרותיה האמיתיות, שהיו מעשי צדקה. שוב החל לגדול מספר החברים, והגיע בשנת 1900 ל-140. בחגיגות יובל ה-25, בשנת 1896, התברר כי האגודה לא איבדה את אהדתה בקהילה והיא כללה, בעלי-מלאכה, סוחרים, ומשכילים רבים, שחיו ברווחה. באותו זמן השתייכו להנהלה, היימאן פרהליך, עורך-דין אפשטיין, הרב ד"ר **כהן, לואיס בוק, סימון פרידלנדר, הרמאן פישר, יוסף אלטמאן.**

5. חברת תלמוד תורה

בחודש מרחשון תרל"ג (אוקטובר 1873) פנה הרב ד"ר **יעקב כהן** במכתב לחברי הקהילה בדבר ייסוד אגודה אשר

בית הכנסת הגדול שהוקם ב-1900 ונשרף על-ידי הנאצים ב-1939

תפיץ את לימוד ההיסטוריה והספרות היהודית ובראש וראשונה, ידע יהודי מעשי. בשנים הראשונות ניתנו באסיפות החברים הרצאות על ידי ד"ר כהן מתוך "הכוזרי" של ר' יהודה הלוי או מתוך "חיי אדם". יותר מאוחר ניתנו הרצאות על פרשת השבוע עם פירוש רש"י ופרקים מתוך "היד החזקה" של הרמב"ם, או שלמדו משניות. שיעורים נתן גם **סאלומון וינר**.[5]

6. חברת מחזיקי אביונים

בספטמבר 1888 הקימו **מאקס פרהליך, היינריך קלאאמאן, אדולף לבינגר, יוליוס נוטמאן** וד"ר **יעקב כהן** וועד זמני לשם הקמת אגודה שתסייע לנצרכים עוברי-אורח. מטרתה העיקרית של האגודה הייתה לחסל את החיזור המכוער והמכביד על הפתחים, שבא מקרב עניים מפולין ומגליציה.

באיזו מידה הייתה דרושה אגודה כזאת בקטוביץ תעיד העובדה, ש-170 חברים הצהירו על הצטרפותם. האגודה הזאת, שהיתה מקבלת מקופת הקהילה הקצבה שנתית בסך 1500 מרקים, ייזמה פעילות מבורכת. רוב הפונים, כאמור, באו מפולין ומגליציה הסמוכות עקב חוסר תעסוקה, צפיפות ועוני.

האגודה התפתחה בצעדי ענק מאז שנת 1889. באותה שנה נתמכו 1,127 אנשים; ב-1895 - 1591; וב-1899 - 2,225. הסכום שהוציאה האגודה לתמיכות בשנת 1900 היה 3,809.25 מרקים.[6]

ההנהלה מנתה בשנת 1900 את הרב ד"ר **כהן, לואיס בוק, יעקב קוכמאן, סימון פרידלנדר, יוליוס גוטמאן, מיכאל אברהם.**

7. אגודת נשים צעירות

אגודה זו הייתה הצעירה ביותר מבין האגודות היהודיות בקהילת קטוביץ בסוף המאה שעברה.

האגודה נוסדה ב-18 בינואר 1892. וועד זמני בהרכב **לוסי גרינפלד, רוזה בורנשטיין, גרטרוד זאקס, יני לבינגר ואלה שולץ,** כינס באותו יום אסיפה, שהשתתפו בה כ-100 גבירות. לאחר שהרב ד"ר כהן הסביר את מטרות האגודה, החליטו הנוכחות פה אחד להצטרף אליה. מטרות האגודה היו:

1) לספק בגדים לילדי העניים של הקהילה.

2) לספק לעניי המקום עזרה לחגים ברכישת מצרכי מזון או לספק להם את המצרכים ישירות.

3) לתמוך בכלות חסרות אמצעים.

האגודה התנהלה על ידי הנהלה בת 6 חברות ו-2 סגניות,[7] נוסף לכך נעזרה על ידי ועד של 3 גברים נשואים והרב שהיה האפוטרופוס של האגודה.[8]

(על פי ספרו של הרב ד"ר יעקב כהן:
Geschichte der Synagogen Gemeinde Kattowitz o/s)

---

1. ככל שפעילות האגודה התייחסה לעניי חוץ, היא חודשה על ידי "חברת מחזיקי אביונים", שנוסדה בשנת 1889.
2. התפטר מרצונו.
3. שנים רבות ועד התפטרותו מרצונו היה יושב-ראש של האגודה, שגם נוסדה בהשתתפותו.
4. היה יושב-ראש ההנהלה עוד בשנת 1891.
5. הדבר קרה עקב אי-כושרו הפיסי של ד"ר כהן, שבגללו נאסרה עליו כל פעילות רוחנית מאומצת בשעות הערב המאוחרות.
6. האגודה הייתה גם דואגת להזמנת העניים עוברי-האורח על ידי משפחות מקומיות לשולחנן בימי חג ובשבתות.
7. להנהלה השתייכו בשנת 1900 רוזה רוזנר, רוזה זאקס, רגינה בהם, גרטרוד כהן, הלנה לאנדסברגר, פרידריקה שייאר, קלארה רוק, מארתה קניגסברגר.
8. לוועד הגברים השתייכו באותו זמן הרב ד"ר כהן, מאקס גולדשטיין, לואיס וקסלמאן, היינריך פינקוס.

יוסף כרוסט

ליובל ה־50 של וועידת קטוביץ

ביוזמתו של בן-קטוביץ, מר **אהרן אשל**, הגיעה לידי מערכת הספר חוברת נדירה הנמצאת ברשותו של הד״ר **משה לנדאו**. היא נכתבה בשפה הפולנית ונושאת את השם: **״ליובל ה-50 של וועידת קטוביץ״**. החוברת, שפורסמה על ידי הוועד המקומי של ההסתדרות הציונית בקטוביץ, מכילה מאמרים מאת: ד״ר **יהושע טהון**, ד״ר **או.רפופורט**, ד״ר **חיים הילפשטיין**, הרב **ק. חמיידס**, ד״ר **יהודה אורנשטיין, יוסף פרוץ, משה זינגר, ש.ל. ציטרון, ד״ר י. קלחנר, אלברט וינר, מ.מ. אוסישקין**. אנו נתעכב על פרי-עטם של בני קטוביץ.

כרזה לרגל יובל ה-50 השנה של וועידת קטוביץ (1934)

ד״ר או. רפופורט, יושב-ראש הוועד המקומי של ההסתדרות הציונית בקטוביץ, הקדיש את מאמרו, **״הערות לתולדות חיבת-ציון בגליציה״** לרקע של וועידת קטוביץ, ובין השאר לדמותו של אחד הרבנים המעטים באותה תקופה שנשא ברמה את דגל חיבת-ציון, הרב **ישעיהו מאיר שפירא** מצ׳ורטקוב. המאמר מכיל גם שני מכתבים שנכתבו על ידי הרב **צבי הירש קלישר** ועל ידי הרב **ישעיהו מאיר שפירא**. שני המכתבים הופיעו בעתון **״המגיד״**.

לרגל יום השנה ה-50 לוועידת קטוביץ הקדיש הרב **קלמן חמיידס** את פרי-עטו בחוברת לתנועת הנוער ״עקיבא״, ובראש וראשונה, לייחסה החיובי לדת. מחבר המאמר הצביע על העובדה, שהייחס הרציני לדת גרר אחריו גם התקרבות לאוצרות הספרות והלשון העברית. בין השאר כתב המחבר:

> **״הכרת אוצר המלים העברי במישרין מתוך מקורות הספרות העתיקים דרושה גם מסיבה אחרות. כשם שייחסנו לאדם תלוי לעתים קרובות בנסיבות שבהן הכרנוהו לראשונה, כך גם שומרת כל מלה עברית את הצבע והצביון של היצירה הספרותית שממנה באה. בעיני היהודי, שהכיר לראשונה את המלה ׳שמיים׳ במלון ולא בפסוק הראשון של התנ״ך בקשר עם בריאת העולם, לא תהיה למלה זו משמעות יותר עמוקה מהמלה** ”niebo“ או ”Himmel“. **לעומת זאת יגיב בצורה שונה באורח בלתי-מודע על המלה הזאת יהודי שקיבל חינוך מסורתי. בדרך של אסוציאציה רעיונית ורגשית אופפת את**

Dział nieurzędowy

50-ciolecie »Konferencji Katowickiej«

Pamięci Leona Pińskiera

Artykuł niniejszy opracowałem na podstawie protokołów Konferencji Katowickiej wydanych i zaopatrzonych wstępem przez Dra. N. M. GELBERA.

W dniu 6. listopada b. r. mija 50 lat od czasu, gdy w Katowicach obradowała konferencja „Chowewe Sjon" zwana popularnie „Konferencją Katowicką". Godzi się w związku z tym jubileuszem przypomnieć choćby w krótkich słowach niniejszego artykułu powody zwołania konferencji i jej wyniki.

Żydowstwo rosyjskie ubiegłego stulecia znękane ciężkiemi przeżyciami narażone na ustawiczne szykany caratu przedstawiało na wewnątrz smutny obraz rozbicia. Podczas gdy ortodoksyjna część Żydostwa sprzecza się nad sprawami drobnej wagi, druga część t. zw. Żydów postępowych stara się zrzucić z siebie „jarzmo żydowskie" asymilując się do Rosjan. Zwolna odwraca się młodzież żydowska od narodu, wierząc, że czas będzie w stanie zatrzeć wszelkie różnice pomiędzy Żydami a Rosjanami.

Nadszedł rok 1882 a z nim straszne czasy pogromów. W nielitościwy sposób mordowano całe rodziny, nie oszczędzając dzieci i starców. Nie oszczędzono też i Żydów zasymilowanych. I wówczas przekonała się zasymilowana część Żydów rosyjskich, że ratunek nasz jest w powrocie do naszych starych źródeł, do naszej wiekowej tradycji. Na szerokich połaciach imperjum rosyjskiego głośne staje się hasło „do Sjonu". W małych miasteczkach rosyjskich zawiązują się grupki „Miłośników Sjonu", którym brak było jednak kierownictwa. Wszystkie działały na własną rękę, — brak było właściwego przywódcy, któryby powiódł rozrzucone grupy do właściwego celu.

W Odessie żył wówczas lekarz żydowski Dr. Leon Pińskier. Jako młody student przyłączył się Pińskier do ruchu asymilacyjnego, propagując tą ideę w szeregu publikacyj. Krótką była wiara Pińskiera w asymilację. Pogromy powróciły go Żydostwu. W głębokich rozważaniach doszedł Pińskier do przekonania, że zbawienie Żydostwa może przyjść tylko przez wyzwolenie własne. Pisze broszurę p. t. „Autoemancypacja" w której w markantnych słowach określa sytuację Żydowstwa, stwierdzając, że tylko w nas samych nasza pomoc. O sytuacji Żydów mówi Pińskier: „umarli dla żywych, obcy dla tubylców, żebracy dla zamożnych, wyzyskiwacze i miljonerzy dla ubogich, pozbawieni ojczyzny dla patrjotów, konkurenci dla każdego bez wyjątku. Wszystkiem jesteśmy mówi Pińskier tylko nie narodem, gdyż nie posiadamy własnej ziemi, a to jest pierwszą podstawą narodu". W swej trosce o szybką pomoc dla Żydów nie kładł Pińskier wagi na Palestynę, obojętne było dla niego terytorjum, które będzie przyszłem miejscem osiedlenia Żydów. Poraz drugi rozprószyły się marzenia Pińskiera, gdyż przekonał się, że za wielką jest miłość Żydów do Palestyny, aby móc z nią na zawsze zerwać. Wówczas przekonuje się Pińskier że odrodzenie nasze nastąpić może tylko tam, gdzieśmy kiedyś jako samoistny naród żyli i tworzyli. Pińskier staje na czele grup „Miłośników Sjonu". Celem naradzenia się nad szybką pomocą dla nędzy żydowskiej i wykazania światu żydowskiemu konieczności kolonizacji Palestyny, postanawia Pińskier zwołać konferencję.

Jako miejsce konferencji zaproponowali warszawscy Chowewe-Sjoniści Katowice. Były głosy, aby konferencję zwołać do Konstantynopola, lecz w końcu obrano Katowice.

W konferencjach przedstępnych proponował Pińskier, aby Komitet, który zostanie wybrany na konferencji został nazwany „Komitetem dla popierania żydowskich rolników". Przeciwko temu wystąpiło szereg działaczy z Aszerem Ginzburgiem (Achad Haam), zwalczając filantropijny charakter komitetu. Opozycja Achad-Haama spowodowała, że postanowiono komitet nazwać „Komitetem dla popierania żydowskich rolników w Ziemi Świętej".

Ostatecznie wyznaczono konferencję do Katowic na dzień 6. listopada.

Zachowany protokół konferencji mówi o niej następująco: „Dnia 18. Marcheszwan roku 5645 (6. listopada 1884) o godz. 6. wiecz. zgromadziło się 36 delegatów „Chowewe-Sjon" rozmaitych krajów w sali Loży Concordia IV. No. 340. U. O. „Bnei Brith" w Katowicach na Górnym Śląsku, wpisując swe nazwiska do księgi pamiątkowej powyższej loży."

Poszukiwania w loży Concordia w celu odnalezienia wspomnianej księgi pamiątkowej z podpisami uczestników, nie dały niestety pozytywnego rezultatu. Na podstawie jednak posiadanych materjałów zdołałem ustalić następujące nazwiska uczestników: Friedländer (Katowice), Freidenberg (Białystok), Mozes (Katowice), Rittenberg (Warszawa), Freuthal (Katowice), Pines (Różana), Mirkin (Puława), Rabinowicz (Warszawa), Dr. Chazanowicz (Białystok), Jasinowski (Warszawa), Schalit (Ryga), Dr. Drubinowicz (Rostow n. Donem), Luntz (Ryga), Wollrauch (Londyn), Meyersohn (Warszawa), Dawidsohn (Warszawa), Löbinger (Katowice), Wysocki (Moskwa), Klewański (Kowno), Gordon (Lyck), Rab. Mohilewer (Białystok), Dr. Pińskier (Odessa), Rab. Friedman (Karlin), Red. Cederbaum (Petersburg), Dr. Rabinowicz (Paryż), Deiches (Charków), Kaliszer (Toruń), Dr. Lippe (Jassy), Dr. Mandelstam (Kijów) oraz J. Barnet, M. Bramson i G. Schönman, których miejsca pochodzenia nie zdołałem stwierdzić.

Konferencję powitał prezydent „Bnei-Brith" w Katowicach A. Löbinger, poczem wybrano następujące prezydjum: przewodniczący ze starzeństwa Rab. Mohilewer, przewodniczący Dr. Pińskier, wice-przewodniczący Red. Cederbaum, kierown. organ. Freital, sekretarz dla hebrajskiego Rabinowicz, sekretarz dla niemieckiego Friedländer.

Główną mowę wygłosił Dr. Pińskier, oświadczając m. i.: „Do dnia dzisiejszego wykonywaliśmy czynności służących i pośredników, nosząc produkty jednego kraju do drugiego. Wróćmy więc z powrotem do naszej starej Mateczki, naszego kraju, który nas z tęsknotą oczekuje. Chwyćmy za pług i łopatę w miejsce dotychczas używanego łokcia i wagi i bądźmy tem, czem byliśmy dawniej. Nasza Matka Ziemia nie odwraca się nigdy od tych, którzy się do niej z ufnością zwracają, hojnie wynagradza każdego bez różnicy rasy i wyznania. Jesteśmy narodem starym i zrozumiemy, że tylko zbiorowy wysiłek i zgoda nam pomóc może. Jest naszym obowiązkiem braciom naszym w pocie czoła na Ziemi Świętej pracującym dopomóc i ugruntować sobie i przyszłym pokoleniom pomyślną przyszłość w Sjonie".

Nad referatem Pińskiera rozwinęła się obszerna dyskusja. Brali w niej udział prawie wszyscy delegaci.

המלה "השמיים" הפיוטיות של מחבר ספר תהלים, —"השמיים מספרים כבוד אל", או ההד של הפסוק "בראשית ברא ה' את השמיים ואת הארץ". מלה כה פרחאית כמו "סולם" טומנת בתוכה משהו מקסם חלומו של יעקב, אם תיחקק בזכרוננו בפעם הראשונה כחלק מרכיב של התמונה היפה של החלום הזה בתנ"ך ('ויחלם והנה סלם מצב ארצה וראשו מגיע השמימה והנה מלאכי אלהים עולים ויורדים בו'). הנובע מכאן, שקריאה מתמדת בתנ"ך, ובספרי הדת העתיקים שלנו בכלל, תורמת להעמקת ידיעותינו בלשון העברית לא רק מבחינת העושר המילולי והחומרי, אלא בראש ובראשונה גם מבחינת הציוריות והצד הרגשי של המלה הנדונה".

במאמר בשם **"חמישים שנה לוועידת קטוביץ"** מספר **יוסף פרוץ**, מזכיר הוועד המקומי של ההסתדרות הציונית בקטוביץ, את תולדות הועידה תוך שימת דגש על הנקודה ה"קטוביצאית".

בין השאר מציין המחבר, כי לפי דו"ח הועידה, התכנסו ביום י"ח בחשוון תרמ"ה (6 בנובמבר 1884), בשעה 6 בערב, 36 צירים של **"חובבי ציון"** מארצות שונות באולם הלוז'ה "קונקורדיה 4" מס' 340 של **"בני-ברית"** בקטוביץ ורשמו את שמותיהם בספר הזכרון. החיפושים אחר אותו ספר זיכרון לא נתנו שום תוצאה והמחבר מוסר את שמות המשתתפים על סמך המקורות ההיסטוריים השונים. טבעי הדבר שהמחבר ציין במיוחד את שמותיהם של בני קטוביץ שהשתתפו בועידה - **מוזס, פרויטאל, פרידלנדר** ו**לבינגר**. במיוחד ציין את שמו של **מחס**, שאת שמו מצא גם בין הצירים לקונגרס הציוני הראשון בבאזל בשנת 1897 וגם בישיבה המצומצמת בווינה עם **הרצל, אהרנפרייז, זאלץ, בירנבוים** וד"ר **או. טהון**.

לציון מיוחד ראוי מאמרו של **אלברט וינר**, יושב ראש הוועד המקומי של ההסתדרות הציונית בביטום (בויטון), מי שכיהן בעבר כיושב ראש הוועד המקומי של ההסתדרות הציונית בקטוביץ וראש ההסתדרות הציונית בכל שלזיה העילית.

במאמרו מתאר המחבר את חגיגות יובל ה-25 של ועידת קטוביץ שנערכו ב-9 בנובמבר 1909 (כ"ה בחשון תר"ע) כשמחבר המאמר מילא את תפקיד המארח. בין האנשים שסייעו לו בארגון החגיגות, מונה המחבר את: **זיגמונט רפופורט** ו**יוסף לאכמאן** מקטוביץ, ד"ר **דובז'ינסקי** מביטום, יועץ בתי-המשפט **פוזנאנסקי** ואינג' **הקר**. הוא מציין כי מבין כל אלה עלה לארץ-ישראל לפני 21 שנה (בשנת 1913) אינג' הקר העושה רבות למען בניין הארץ.

המחבר מתאר את ההכנות שנעשו החל מראש השנה תר"ע. בין השאר פורסמו מודעות ב**"וולט", ו"יידישה רונדשאו"**. מבין מטר המכתבים שהגיעו, הוא מונה את מכתבו של ד"ר **קארפל ליפה** מיאסי, אז ישיש בן 86; נענו גם משתתפי הוועידה מלפני 25 שנים, **פישל פינס** מליטא ודוידסון מוארשה. חומר מעניין המציאו **קליבנסקי** מקובנה ומתרגמו הידוע של גרץ, **רבינוביץ** (שפ"ר). כל החומר נאסף, על ידי הקר ונשלח לפרופ' ד"ר **היינריך לוי**, בעבר תושב ברלין ועתה מנהל הספריה העירונית בתל-אביב, אשר נאות לערוך חוברת זכרון.

רבים אחרים הביעו את נכונותם להשתתף בחגיגות-היובל, ביניהם. ד"ר **יוסף קלוזנר**, ואכן הוא התארח במשך שבוע ימים בקטוביץ. עמד לבוא גם נשיא ההסתדרות הציונית, **דוד וולפסון**, אך הוא חלה לפתע ובמקומו הגיע **נחום סוקולוב**, המזכיר הכללי של הוועד הפועל הציוני; הגיעו גם נציגים מכל חבלי פולין וגליציה ומברלין. מבין משתתפי הוועידה בשנת 1884, שכללה אלפי אורחים, בתוכם מאות מחוץ-לארץ, הגיעו **פישל פינס** ו**דוידסון**.

המאמר מכיל תאור מרגש של חגיגת היובל שהתקיימה באולם "קייזרהוף" בהשתתפות 250 אורחים בלבד. את החלק המוסיקלי ביצע חזן קטוביץ באותו זמן **שמעון זינגר** ואת נאום היובל השמיע ד"ר **אהרן פנדלר** מוורוצלאב. נאום זה פורסם ב**"וולט"** מיום 15 בדצמבר 1909; נאם גם ד"ר **טהון** ואף נאומו פורסם **ב"וולט"** (8.12.1909).

בסעודה החגיגית השתתפו 280 אורחים. ונאמו בה **נחום סוקולוב** וד"ר **יוסף קלוזנר**. בעצרת שהתקיימה בערב ב"דויטשס האוז" הלהיב המנהיג הציוני **אדולף שטאנד**. החגיגה הגיעה לשיאה כאשר עלו על הבמה הישישים **פינס** ו**דוידסון**.

"25 השנים שבאו אחרי זה לא הכהו את ברקה של ועידת קטוביץ זאת", כותב המחבר.

יוסף כרוסט

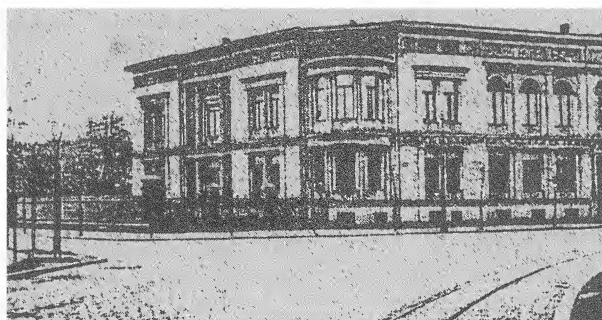
חוילת הגולדשטיינים בפלאץ וולנושצי

הבניין בפלאץ וולנושצי בקטוביץ — כעת בניין אגודת הידידות הפולנית-סובייטית — הוא אחד הבניינים העתיקים ביותר בקטוביץ, היינו, מסוף שנות ה-60 וראשית שנות ה-70 של המאה התשע-עשרה. תולדות הבית ומקימיו מהוות פרק מעניין של תולדות קטוביץ.

החלקה שעליה עומד הבית היה שייך בשנות ה-60 של המאה הקודמת למגרש גדול, ששכנו עליו מחסן עצים ומנסרה. כל השטח נקרא עכשיו בשם **"פלאץ וולנושצי"** (כיכר העצמאות), אך באותו זמן נשא את שמותיהם של שני הקיסרים הווילהלמים, וילהלמספלאץ.

אותה מנסרה ומחסן העצים היו שייכים לאחים **אברהם ויוסף גולדשטיין**, שהגיעו מממלכת פולין. בשנות ה-70 היו בעלי מנסרות בצ'נסטוחובה, לובלינץ והרבי, ולפי השמועה היו להם גם, סניפים בלודז' ובווארשה וכן מנסרות בפיוטרקוב ובסקנביץ. יש להניח, כי הקמת החברה בקטוביץ היתה קשורה בתכנית להשתקע כאן. על כך תעיד העובדה, שבחלק המזרחי של החלקה הקימו בניין מפואר, חוילה, עם גן ועורף משקי.

החוילה הוקמה במחצית הראשונה של שנות ה-70. מתוך המיסמכים ניתן לקבוע, כי החוילה הזאת הכילה קומת קרקע וקומה עליונה, בכל קומה שמונה או תשעה חדרים ל"אדונים", וכן מטבח, מזווה, חדר אמבטיה ושני חדרים למשרתים. בקומה העליונה היה גם אולם לנשפים. החוילה היתה מפוארת מאוד ויעידו על כך הגילופים המפוארים על הדלתות והחלונות. בבניין השתמשו גם בחומרים יקרים כגון שיש וכן היו בו הרבה פריטים מוזהבים. בגרם המדרגות חוזר על עצמו פעמים אחדות המונוגרם "A.J.G." (אברהם יוסף גולדשטיין).

מתוך מיסמכים ידוע, כי בשנת 1893 עברו הגולדשטיינים יחד עם חברתם לוורוצלאב (ברסלאו). הסיבה לכך היתה כפי הנראה השריפה אצלם בשנת 1892. עוד לפני כן פרצו פעמיים שריפות במנסרה, בשנת 1886 ו-1890. הנכס עוד היה שייך שנים אחדות לגולדשטיינים ואחר כך עבר לחברת "קוהלן פרודוצנטן גיאורג פון גישס ארבן אנד קו." מיבני המנסרה בחלקה פורקו סופית בשנת 1904.

ההשתלשלות הנוספת של החוילה הייתה דלקמן: בבניין התגורר תחילה מנכ"ל החברה, ד"ר האנס פולק. אחר כך שימש חלק מהחדרים שבקומה העליונה לצרכי ייצוג של אגודת תעשייני המכרות. אחרי חיסול האגודה בשנת 1932 נרכשה החוילה על ידי לשכת התעשיה והמסחר אשר תפסה את המיבנה בהפסקה של שנים אחדות, עד שנת 1950. משנת 1952 עד הרגע הזה משמש הבניין מושב אגודת-הידידות הפולנית-סובייטית.

(על סמך המאמר של ברברה קמייצ'יק בספר "קרוניקה קטוביץ").

יוסף כרוסט

המועצה העולמית של הצה"ר

כ-50 שנה אחרי וועידת קטוביץ הראשונה, שהתקיימה בשנת 1884, ואשר הניחה את היסודות לתנועת חיבת ציון, עתידה הייתה העיר הזאת לארח כנס ציוני אחר. הפעם היה כנס זה גורלי לתנועת הצה"ר (הציונים הרוויזיוניסטים) וקטוביץ הייתה עתידה לסמל לא התחלה של תקופה כי אם סיומה של תקופה.

הכנס בקטוביץ זומן בתקופה בה גברה בתנועה הרוויזיוניסטית הנטיה לצאת מן ההסתדרות הציונית. ביחוד גבר הלחץ לכך מצד האגף הקיצוני בסניף הארצישראלי והריב הפנימי החריף לממדים שמנעו כליל עבודה קונסטרוקטיבית בתוך המפלגה. **זאב ז'בוטינסקי** הרגיש מבודד במידה גוברת והולכת, כיוון שבגוף שכיהן כנשיאו היה אחד נגד ארבעה.

עוד נתעוררו אצלו מזמן לזמן ניצוצות של תקוה כי אפשר יהיה למנוע פילוג בתנועה, אולם, שלושה שבועות לפני מושב מועצת המפלגה כתב שוב: **"במועצת המפלגה בקטוביץ עתיד כנראה לבוא פילוג"**.

באוירה של מחלוקת בין ז'בוטינסקי וחבריו החלה גם התרוצצות בסניפים האחרים של התנועה הרוויזיוניסטית. לציון מיוחד ראויה ההחלטה שנתקבלה במועצה הארצית של המפלגה בארץ-ישראל, שנערכה ב-15 בינואר 1933 בכפר-סבא. המועצה הטילה על נציגי הצה"ר הארצישראליים במועצה העולמית, לדרוש **"שבראש הצה"ר העולמי יעמדו אנשים המכירים בפרימט המשמעת של ברית-הצה"ר על כל משמעת אחרת"**.

נאמנות גדולה עוד יותר לז'בוטינסקי גילה הסניף הקטן של התנועה באיטליה בראשותו של **ליאונה קארפי**. משהודיע להם **מאיר גרוסמן**, יריבו של ז'בוטינסקי, שהוא מתעתד לנאום בוועידתם הארצית, סירבו לקבלו ורק התערבותו של ז'בוטינסקי איפשרה לגרוסמן להשמיע את דבריו.

ההנהלה החליטה להעלות את כל הבעיות השנויות במחלוקת לפני מושב המועצה העולמית של התנועה שייקרא לקטוביץ במרץ 1933. המשרד המרכזי, בהנהלתו של גרוסמן, הציע סדר-יום נרחב, כולל דו"חות של פעולות הברית בשטחים שונים. ז'בוטינסקי התנגד לכך בתוקף.

כאשר נשאל ז'בוטינסקי ערב התכנסותו של המושב, האם על הצה"רים לשקול את השקל או לא, יעץ להמתין עד אחרי המושב בקטוביץ. היו שהקישו מתשובתו, כי הוא מצפה שיוחלט בקטוביץ נגד השתתפות בקונגרס, ואילו אחרים סברו, שהוא משאיר את הדלת פתוחה למשא ומתן חדש בקטוביץ כדי להוליך את התנועה בתנאים מסוימים לתוך מערכת הבחירות לקונגרס. אולם במכתב, שהוגדר כ"פרטי" לד"ר **יוסף שכטמן**, ניסח ז'בוטינסקי בלשון גלויה את הנקודות העיקריות בעמדה שהוא חושב לנקוט במושב של מועצת המפלגה בקטוביץ. בין השאר כתב:

1. החלטות קאלה-וינה פירושן כי הברית היתה לגוף עצמאי וריבוני... וכי למשמעת הברית יש עדיפות על כל משמעת לגוף אחר.
2. אישים התופסים עמדות אחראיות בברית אינם יכולים להיות חברים בהנהלה הציונית או בוועד-הפועל (הציוני).
3. שלושה חברים המתנגדים לשקילת השקל ייווספו להנהלה הקיימת.

המכתב נסתיים במלים: **"אני כותב זאת כתיבה חדה וגסה, ואני מבקשך, אם תביא את הדברים לידיעת אחרים, אל תעשה זאת במלים שלי, אלא בסגנון עדין, משום שאינני רוצה לקנטר איש. אבל מחשבותי — בדיוק אלה הן; ואני מוכן בהחלט לפילוג"**.

את אשר התרחש בקטוביץ תיאר בספרו על ז'בוטינסקי ד"ר יוסף שכטמן:

"שני המחנות באו לקטוביץ בהלך-רוח מלחמתי ומוכנים מבחינה נפשית לקרע. על הלך-רוחו של ז'בוטינסקי אפשר לעמוד מן המכתב שהובא למעלה. אבל גם גרוסמן היה

מוכן לאפשרות של פרידה. באחת ההפסקות הזמין אותי — הידידות בינינו נמשכה מ-1911 — לחטוף תנומה בחדרו במלון. במקום לנוח פתחנו בשיחה על המצב בתנועה. גרוסמן היה פסקני מאוד בדבר כוונותיו: **"די לי בלחץ המתמיד של ז'בוטינסקי. זה אינו יכול להימשך. עליו ללבן לעצמו, כי התנועה מסוגלת להתקיים בלעדיו. בנינו מבנה ארגוני הנושא את עצמו כמעט לגמרי. מאחוריי עומדת כל ההנהלה, פרט לז'בוטינסקי עצמו"**. ברוח דומה דיבר גרוסמן עם משלחת (יוסף קלארמאן, אברהם דיאמונד ודוד הופ'ר), שבאה לשדלו, שיקבל פתרון פשרה ובל יגרום לקרע. הוא השיב ב"לאו" רב. הוא אמר בבטחון, כי תשעים אחוז מן התנועה — אפילו בית"ר — עומדים מאחוריו, ובמקרה של פילוג יילכו אחריו ולא אחרי ז'בוטינסקי. **"אינני מוכן לנהל משא ומתן עם מר ז'בוטינסקי"**, אמר.

ז'בוטינסקי פתח את הוויכוח ואמר, כי ההחלטות שנתקבלו בקאלה ובווינה אינן מספיקות כדי לקיים את עדיפות המשמעת לצה"ר על פני כל משמעת אחרת; הוא דרש להרחיב את ההחלטות ולחסן אותן מפני פגיעות, על מנת להבטיח את האפשרות לנהל פעולה מדינית עצמאית; הוא העלה את דרישתו לצרף להנהלה שלושה חברים מבין התומכים בעמדתו. המתנגדים לו טענו כי הוא מחריף את הבעיה ללא צורך. הם הפריכו את הצורך להרחיב את החלטות קאלה ווינה, משום שאין המשמעת להסתדרות הציונית מעכבת למעשה ניהולן של פעולות מדיניות עצמאיות. לדעתם אין צורך לצרף להנהלה חברים חדשים, משום ש"ז'בוטינסקי לא הועמד בשום מקרה בפני הצבעת רוב עוינת בהנהלה".

ויכוח ער על הנושא הזה והמקורבים לו התנהל שלושה ימים, בלי שיופיע סימן שהוא להתקדמות לקראת פתרון. ערניות עוד יותר היו הישיבות והשיחות מאחורי הקלעים, אף הן מתוך ביקוש פשרה. אלה כאלה לא נשאו פרי. לז'בוטינסקי נסתבר כי לא יוכל להשיג רוב לעמדתו בין ארבעים המשתתפים במושב, ועיניו היו פקוחות להבין כי אל לו להסתכן בנסיון להביא לכלל הכרעה על ידי העמדת הצעותיו להצבעה, ובזה לכשלון. הוא טען כי פתרון בעיות חשובות למפלגה על ידי רוב מספרי עלול לפגוע במסורת הצהרית" היפה והפציר לפתרון מוסכם על ידי ויתורים הדדיים. כמוהו, נמנעו בתבונתם גם גרוסמן וחבריו להעמיד להצבעה הצעת-החלטה משלהם: גם להם, אם כי מסיבות אחרות, לא היה ענין בהכרעה סופית; בראש וראשונה משום שהם ממילא מרוצים מן המצב הקיים ומוכנים להסתפק בו גם להבא. מבחינה זאת הייתה ידו של ז'בוטינסקי ברורות על התחתונה: המתנגדים לו אינם בבחינת נזקקים: אין עליהם לבקש ממועצת המפלגה אישור כל-שהוא למעמדם, שנקבע ששה חדשים קודם לכן על ידי ועידה עולמית לפי הצעה של ז'בוטינסקי עצמו; ירצה, יעשה-נא הוא צעד לשינוי מצב שגרם לו הוא עצמו. אבל ז'בוטינסקי הוא היודע, כי אין סיכוי להצלחתו של צעד כזה. שני הצדדים תמרנו בזהירות לקראת איזה מוצא שיפשיר את הקפאון. במוצאי ה-23 במארס נהיה ברור כי לשווא כל הנסיונות לפתרון. לפני המועצה לא הובאה שום הצעת-החלטה להצביע עליה, והיא ננעלה בלי לקבל החלטה שהיא. ד"ר **ש. לאזארוביץ'** הודיע מכיסא היו"ר, כי בהתאם לכך נשמר תוקפן המלא של ההחלטות הקודמות, והן מחייבות את כל חברי ברית הצה"ר.

הישיבה נגמרה במבוכה מוחלטת. רוב הצירים, ולא חשוב מה היתה עמדתם במושב, היו מדוכאים ומאוכזבים. לא היה להם שום חשק להשלים עם הקפאון שטמן בחובו רעות — כפי שחזו הכל ברורות — לעתיד התנועה ולראותו כסופי. שום ציר מבין המשתתפים לא חזר אל חדרו בבית-המלון, וויכוח נרגש, אם כי מהוסס, התנהל לאחר אפס-מעשה ולאור מחשבות שנתעוררו בשל אפס-מעשה זה, בבתי הקפה של קטוביץ, ולא שכך.

בשעה מאוחרת בלילה עשו כמה צירים נסיון אחרון ליישוב חילוקי-הדעות. ז'בוטינסקי וחברי ההנהלה זומנו לשבת-יחדיו, ועל הפגישה נשתרר בולמוס של תהיה ותעיה אחר נוסחת פשרה. הנסיון נכשל. אם כי כל הנוגעים בדבר היו אדיבים, וכלפי חוץ גם לבביים, לא היה איש מהם מוכן לסגת. אחרי שעה של ויכוח-סרק נתפזרה הפגישה הבלתי רשמית. ז'בוטינסקי אמר לחבריו להנהלה, כי בנסיבות הקיימות אינו מוכן לעבוד אתם; הם השיבו כי ימשיכו לעבוד בלעדיו. במכתב אישי שכתב שלושה חדשים אחרי קטוביץ, סיפר ז'בוטינסקי כי אחרי פגישת הלילה הזאת, משיצאו ממנה **מאחובר, סוסקין** ו**שטריקר** קפואי-פנים, אמר לו גרוסמן: **"בשלושה ה ל ל ו פגעת באמת ללא כל סיבה"**. ז'בוטינסקי: **"לא. את עמדתך אני עוד יכול להבין — אתה נלחם להגמוניה [בתנועה], אבל הם פשוט בוגדים"**.

נכון כמה מתומכיו הנלהבים של ז'בוטינסקי האיצו בו, שיפרק את ההנהלה ויטול לעצמו סמכויות מלאות כנשיא הברית. לדברי **א. פרופס** ו**ד. בויקו**, הודיע ז'בוטינסקי למשלחת מטעם בית"ר שביקרה אצלו בקטוביץ, כי הצעות כאלה הוצעו לו. המשלחת הבטיחה לו, כי בית"ר תלך אחריו אישית, ללא היסוסים, אם תיקבע בד בבד עם זה עמדה ברורה לכאן או לכאן לגבי השתתפות בקונגרס הציוני הבא. אבל ז'בוטינסקי השיב קצרות, כי הוא לא החליט כל החלטה

על הבעיות הללו.

עשרים וארבע שעות אחרי צאתו מקטוביץ פירסם ז'בוטינסקי בלודז', ב-22 במארס הודעה, ובא נאמר:

"אני, נשיא הברית העולמית של הצה"ר, מודיע כי מיום זה והלאה נוטל אני אישית עלי את הניהול הממשי של הברית ושל כל עניני התנועה העולמית. פעולות המוסדות המרכזיים הקיימים של התנועה העולמית מופסקות בזה... אפרסם קול-קורא אל החוגים הנרחבים ביותר של תנועת הצה"ר ובית"ר להשתתף בקונגרס הציוני ה-18." בהביעו אמונתו, כי בימים הקשים האלה ההחלטה הזאת היא הן **"הדרך היחידה לשמירת אחדותה של התנועה הצה"רית והן חובתו הקדושה של מייסדה,"** קרא ז'בוטינסקי **"לכל חברי הצה"ר לתמוך בנשיאם,"** והאיץ בהם **"בשם השליחות ההיסטורית הנעלה של תנועת המדינה העברית שלנו"** להיות לו לעזר על ידי **"יחס אחווה, שקט ומאופק [איש לרעהו]; מאוחדים נתגבר בכבוד על המשבר."**

להלן הודיע על פתיחתה של מזכירות זמנית בוארשה, שתפעל כהנהלה עולמית זמנית של הברית, ועל קומיסריון זמני לצהרי"ם שוקלי שקל. כמה ימים לאחר זה, ב-26 במרץ הופיע ב"מאמענט" הווארשאי מאמר של ז'בוטינסקי ובו הסביר את המניעים למעשהו. וזו תמציתו:

מושב קטוביץ של המועצה העולמית התפזר בלי לקבל החלטה שהיא, והותיר אחריו ייאוש ואין-תושיה בקרב משתתפיו... משנגמרת אסיפה בדממה כזאת, פירושו של דבר כי עליה לפנות אל מישהו בקול דממה דקה, האומרת: "אין אנו יכולים למצוא פתרון, אבל אנו מבקשים אותך למצוא אותו, ולעשות זאת בצורה שתשאיר אותנו מאוחדים, ממשיכים לעבוד יחדיו, ומקיימים את השאיפות שאנו שואפים".

על כל אחד מאתנו להשיב על שתי שאלות. הראשונה: אל מי מכוונת הדרישה הזאת המובעת בקול דממה דקה? והשניה: מה היא משאלה משותפת זאת? דעתי המנופה יפה על השאלה הראשונה היא, כי הדרישה כוונה אל נשיא הברית. הוא אינני יו"ר ההנהלה ותו לא. הוא נבחר במפורש להיות נשיא הברית. אולם עוד יותר חשובה היא התרשמותי, ולפיה — הרוב המכריע של כל הצהרי"ם רוצים בי.

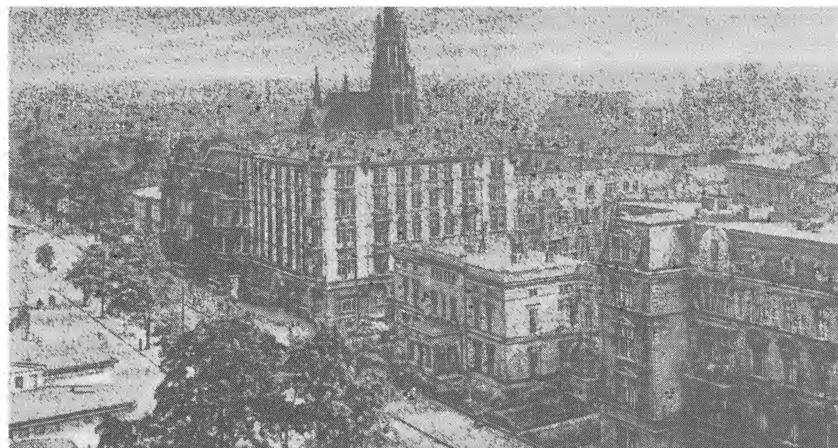
השאלה השניה נוגעת בתוכן הדרישה. כאן לא אהין לשגות באשליות. אם טוב הדבר בעיני ואם לא, כל הצהרי"ם — או, כמעט כולם, פרט ליוצאים מעטים מן הכלל — רוצים להשתתף בקונגרס הציוני ה-18, ולהשתתף במלוא הרצינות, לא על מנת לצאת ולא על מנת להפגין את כוחנו הפגנה נבובה.

זהו יפוי-הכוח הכלול בקול-דממה דקה. החלטתי לקבל עלי את 'יפוי-הכוח' ביושר, בלי להתחשב ברגשותיי האישיים. אשתדל למלא את הדרישה החרישית הזאת ביושר ובכובד-ראש, אבל רק בתנאים שבלעדיהם לא יתכן הדבר לדידי מבחינה מוסרית. התנאים שלי הם: עד לקונגרס פטורים כל שוקלי-השקל [הצהריי"ם] מן החובה לעשות דבר שיביא אותם לכלל התנגשות עם ההסתדרות הציונית; ובקונגרס נעלה על סדר-היום את שאלת החובות הכרוכות בשקל.

למפלגה תינתן הזדמנות לומר לי 'לך' או 'הישאר' בועידה עולמית של הצה"ר או במישאל.

* * *

השם קטוביץ הפך ברבות הימים למונח-יסוד בתולדות אחת התנועות הציוניות החשובות ביותר.

רחוב פילסודסקיגו, עכשיו וַרשַבסקָה

יוסף כרוסט

העיתון הרשמי של הקהילה

בחודש פברואר 1932 (אדר א' תרצ"ב) הופיע גליון מס' 2 של **"העיתון הרשמי של הקהילה היהודית בקטוביץ"**, ויש להניח כי הגליון מס' 1 הופיע בחודש ינואר של אותה שנה. כל המאמצים שנעשו עד כה מצד כותב שורות אלה כדי להשיגו עלו בתוהו, וכמובן חבל, מפני שיש לשער כי הגליון הראשון מכיל מאמר ראשי של העורך, בו הוא מסביר את מגמות העתון ואת דרכי עבודתו. מאידך לא קשה לעמוד על כל זה מתוך 118 גליונות העיתון, שהופיעו עד דצמבר 1936 (כסלו תרצ"ז) המונחים בפנינו. לפי כל חשבון קל להגיע למסקנה כי כתב-העת הזה הופיע אחת לשבועיים.

118 גליונות כתב-העת הזה (בעצם רק 117) הגיעו ארצה כמעט במקרה. באחד הימים נתכנסו שרידי קהילת קטוביץ בישראל והחליטו, באיחור של 45 שנים, להוציא ספר זיכרון לקהילה הזאת וגם להקים אנדרטה בעירם במקום שם התנוסס בית-הכנסת המפואר שלהם, לכל הדעות אחד המפוארים ביותר באירופה, אשר הוחרב על ידי הגרמנים מיד אחרי שכבשו את העיר. הרוח החיה בכל המפעל הזה, הגברת **צילה כתריאל** מתל-אביב, נסעה לעיר מולדתה ותוך חיפוש חומר בארכיונים של קטוביץ אחרי כתב-העת הזה שהיה זכור לה היטב, נתקלה בו במפתיע לשמחתה הרבה בספריית שלזיה (Biblioteka Śląska). לפי בקשתה הכינו לה מיקרופילם של הגליונות המצויים בארכיון וכך זכינו בפריט היסטורי אשר לא יסולא בפז.

הקהילה היהודית בקטוביץ הייתה מיוחדת במינה. העיר שזכתה לפירסום כה רב בתולדות הציונות והיהדות בכלל הודות לשלושה אירועים חשובים, הוועידה של **חובבי-ציון** בשנת 1884, ועידת היסוד של **"אגודת ישראל"** בשנת 1912 **והמועצה העולמית של ברית הצה"ר** בשנת 1933, בה נתפלגה תנועה זו, לא מנתה מעולם יותר מ-9,000 יהודים, ועוד בשנת 1840 היו בקטוביץ שתי משפחות יהודיות בלבד ובהן ביחד 12 נפשות. ואין כל פלא בכך, שהרי קטוביץ הייתה אז עדיין לא יותר מכפר. פיתוחה המהיר בא לה ממכרות הפחם ומבתי היציקה, שקמו לקראת מחצית המאה הקודמת, פיתוח שתרמו לו תרומה מכרעת יהודים שהגיעו מגרמניה לישוב הזה. ברבות הימים החלו להגיע לקטוביץ גם יהודים מפולין הכבושה על ידי רוסיה ומגליציה האוסטרית. רבים מהם התכוונו להמשיך אל מעבר לים, אך בגלל חוסר אמצעים נתקעו כאן והחלו לחפש בישוב הזה את פרנסתם. אחרים הגיעו הנה במישרין לאחר ששמעו שיש כאן שבר. במקביל פעלו איפוא שני יסודות: ותיקי הקהילה היו כמעט כולם דוברי גרמנית; ברבות הימים הגיעו לקטוביץ יהודים מגליציה ומפולין הכבושה על-ידי רוסיה, דוברי יידיש. פולנית נלמדה בבתי-הספר כחובה. ואכן שיקף העיתון את צרכי כל היהודים החיים בקטוביץ, דוברי הגרמנית ודוברי הפולנית. דו-השבועון של הקהילה היה דו-לשוני: פולני-גרמני וכמעט כל מה שנדפס בו, הופיע בשתי הלשונות.

בשנים שבין שתי מלחמות העולם לא הייתה שום רבותא בכתב-עת המופיע בקהילות הגדולות של פולין: עיתונים כאלה, הופיעו בביאליסטוק ובלוצק, בגרודנה ובוולוצלאבק, בקילצה ובלובלין ועוד, אך כל כתבי-העת האלה היו פרי יוזמתם של מול"ים פרטיים, שראו בכך מקור פרנסה או ביקשו כר נוח לפירסום פרי עטם, או שניהם גם יחד. העיתון שהופיע בקטוביץ היה פרי יזמתו של אדם, שלא הפך אותו לקרדום לחפור בו, אלא לכלי ביטוי אשר יספק את כל צורכי הישוב היהודי והקהילה. אדם זה היה **אליהו אברהמר** (Eliasz Abrahamer), החתום מן הגליון הראשון ועד האחרון הנמצאים ברשותנו כעורך אחראי של העיתון. הוא היה לא רק "העורך האחראי" אלא העורך לכל דבר. לצערנו לא הרבה ידוע לנו על האיש הזה. המעט שהגיע אלינו נלקח מתוך העיתון עצמו: בגליון מס' 91 (נובמבר 1935, מרחשון תרצ"ו) הוקדש מאמר לרגל יום הולדת ה-50 של אליהו אברהמר. כן פורסמו בעיתון שתי מודעות ברכה: האחת של פקידי הקהילה היהודית במקום לאברהמר, סגן יו"ר הקהילה, והשנייה — של ההסתדרות הציונית בקטוביץ לאברהמר, חבר המועצה הציונית במקום. כדאי לציין פרט אופייני:

Urzędowa Gazeta Gminy Izraelickiej w Katowicach

Styczeń 1935 || כ"ה, שבט תרצ"ה || Januar 1935

Obwieszczenie!

Z okazji Imienin Pana Prezydenta Rzeczypospolitej Ignacego Mościckiego odbędzie się w piątek, dnia 1. lutego 1935 o godz. 9 ½ przedpołudniem w tutejszej Synagodze

nabożeństwo z okolicznościowem kazaniem.

Obwieszczenie!

Niniejszem podaje się do wiadomości, że w sobotę, dnia 2. lutego b. r. **nabożeństwo dla młodzieży szkolnej nie odbędzie się.**

Ku uwadze!

Dnia 20. stycznia br. upłynął term do złożenia fasji podatkowej i do wp cenia zaliczki na poczet podatku na rok 1935.

Celem uniknięcia niepotrzebnych kosztów należy \ wspomnianą zaliczkę podatkową bezzwłocznie wpłacić.

We środę, dnia 30. stycznia 1935 o godz. 20-ej odbędzie się w sali Gminy przy ul Mickiewicza 9 posiedzenie

Zgromadzenia Reprezentantów.

Czasy nabożeństw

פ׳ משפטים

Piątek, dnia 1. II. 1935	
Zapalenie świec	16,12
Mincha	16,52
Sobota, dnia 2. II. 1935	
Modlitwa poranna	8,45
Czytanie z Tory	9,30
Poświęcenie nowiu	10,00
Nów 3. i 4. II. 1935	
Kazanie	10,00
Mincha	16,57
Koniec Sabatu	17,27
Niedzielna modlitwa poranna	7,30
W dni powszednie:	
Modlitwa poranna	7,00
Mincha	16,57

פ׳ תרומה

Piątek, dnia 8. II. 1935	
Zapalenie świec	16,22
Mincha	17,02
Sobota, dnia 9. II. 1935	
Modlitwa poranna	8,45
Czytanie z Tory	9,30
Nabożeństwo dla młodzieży szkolnej	15,15
Mincha	17,07
Koniec Sabatu	17,37
Niedzielna modlitwa poranna	7,30
W dni powszednie:	
Modlitwa poranna	7,00
Mincha	17,07

פ׳ תצוה

Piątek, dnia 15. II. 1935	
Zapalenie świec	16,
Mincha	17,
Sobota, dnia 16. II. 1935	
Modlitwa poranna	8,
Czytanie z Tory	9,
Nabożeństwo dla młodzieży szkolnej	15,
Mincha	17,
Koniec Sabatu	17,
Niedzielna modlitwa poranna	7,
W dni powszednie:	
Modlitwa poranna	7,0
Mincha	17,1

CHEWRA-KADISZA KATOWICE

Dyżur w miesiącu lutym:

. Adolf Grünpeter, Katowice, ulica Słowackiego 34, Telefon 301 64

n. Hedwig Danziger, Katowice, ulica Stawowa, Telefon 314 45

AUFRUF!

Die im Rahmen des jüd. Frauenvereins arbeitende jüdische Frauenhilfe fühlt sich verpflichtet ihren freiwillig spendenden Mitgliedern eine Aufstellung der Einnahmen und Ausgaben zu geben, die seit dem einjährigen Bestehen der Frauenhilfe gemacht worden sind.

Am 1. September 1934, am Jahrestage unseres erneuten Zusammentritts, haben die Frauen, denen unser Zusammenschluss Herzens- und Lebensangelegenheit ist, Rückschau gehalten in der Erkenntnis des Guten und des Missiungenen, die aber auch eine Vorschau werden müsste, für die kommende grosse Arbeit, die unserer erwartet.

Der 1. September sollte kein Ruhepunkt in unserem rastlosen Vorwärtsschreiten sein, er sollte uns veranlassen, unsere Blicke zurückschweifen zu lassen in die Vergangenheit auf die bereits zurückgelegte Strecke von 70 Jahren und die Blicke dann vorwärts gleiten zu lassen in die noch nebelgraue Zukunft.

70 Jahre umschliessen einen Zeitraum in dem sich die erschütternsten Umwälzungen vollzogen haben. Welch jüdische Frau wollte gleichgültig bleiben dem Schicksal gegenüber.

Alle jüdische Frauen ohne Unterschied des Standes haben wir uns zusammen verbunden zur gemeinsamen Hilfeleistung durch Frauenherz und Frauenhand. Es war von jeher die schönste Aufgabe der Frau, Wunden zu heilen, die geschlagen worden sind.

Schwer aber segensreich sind die Aufgaben, die wir uns gestellt haben. Zu all der seelischen Not hat sich die immer noch grösser werdende Wirtschaftsnot gesellt. Da müssen die jüdischen Frauen in ihrer Gesamtheit eintreten und helfen, soweit sie helfen können. **Wächst die Not, da muss auch unsere Kraft wachsen, denen zu helfen, die unserer benötigen.**

Wird uns das Wohltun zu einer Pflicht, die wir gern erfüllen, so wird uns die Erfüllung Freude machen. Aus diesem grossen Pflichtbewusstsein heraus entsteht nun die alljährlich wiederkehrende Bitte.

Schicket alle alten Kleidungsstücke, gleichviel welcher Art. Wir brauchen alles für unsere Notleidenden.

An allen Werktagen sind wir bereit Gaben entgegen zu nehmen von 4—6 Uhr nachmittags sind Damen unserer Frauenhilfe in den Kellerräumen des Gemeindehauses, um die Spenden entgegen zu nehmen.

Regina Willner
Vorsitzende

Obigen Aufruf des **Jüdischen Frauenvereins** unterstützen auch wir aufs Wärmste und bitten auch unsererseits alle Gemeindemitglieder, gerade in diesem Jahre mitzuhelfen die Not der Armen zu lindern.

Gebt an Kleidungsstücken und Wäsche was Ihr entbehren könnt.

Das Wohlfahrtsamt.

Die gespendeten Sachen können auf Wunsch abgeholt werden. Wir bitten in diesem Falle um telefonischen Anruf unter: **Gmina Izraelicka Nr. 326 37.**

Abgabestellen: Kellerräume des Gemeindehauses, Mickiewicza 14, nachm. 16—18 Uhr.
Büro des Wohlfahrtsamtes, Młyńska 11, vorm. 8—13 Uhr, nachm. 15—18 Uhr.

Tätigkeits- und Rechenschaftsbericht.

Einnahmen vom 1. 9. 1933—1. 9. 1934

Bestand am 1. 9. 1933	2 Zl.	68 Gr.
Beiträge	4614	30
Spenden	835	—
Büchsengelder	315	65
Ausstellung	450	—
Geschirrverleihung	146	—
Rückzahlungen	101	—
Erew Pessach	37	—
Nachverkauf der übriggeblieb. Handarbeiten	125	50
	6.627	13
ab	5.974	46
Bestand am 1. 9. 1934	652	67

Ausgaben vom 1. 9 1934—1. 9. 1934

Unterstützungen in Geld und Naturalien	1.385	06
Arbeitslöhne	849	40
Pessachaktion	1.309	—
Ferienkolonie	1.080	—
Bekleidung	1.132	—
Kohle	65	—
Schulgelder	74	—
Reparatur 1 Nähmaschine	26	—
Gemilas Chesed	75	—
	5.974	—

— 4 —

a długotrwałe posiedzenia doprowadziły do utworzenia „Komitetu dla pomocy żydowskim kolonjom w Palestynie."

Trudno byłoby w niniejszym artykule przedstawić cały przebieg dyskusji, wyszłoby to daleko poza jego ramy. Nie mogę jednak pominąć słów wypowiedzianych przez Pinskiera w czasie trwania konferencji. Były one następujące: „W tej sali padło słowo Erec-Izrael, znajdzie ono wdzięczne echo w sercach naszych braci i zjednoczy ich. Tutaj zdala od naszej ojczyzny obudziła się w nas znów tęsknota do ziemi ojczystej, do zgody i to nam daje rękojmię, i dzieło nasze będzie pomyślnym rezultatem uwieńczone".

W dniu 11. listopada zakończono konferencję katowicką. Była ona pierwszym zorganizowanym etapem na naszej drodze w walce o odrodzenie naszego narodu Erec-Izrael i to jest jej historyczną zasługą. Katowice były tem miastem, które w murach swoich 50 lat temu gościły pierwszą konferencję sjonistyczną. Wzięli w niej udział pierwsi pionierzy i zwiastuni naszego Odrodzenia. Cieszę się, że mogę wśród uczestników konferencji zaszczytnie wymienić Żydów katowickich, Mozesa, Freutala, Friedländera i Löbingera. Każdy z nich uwiecznił trwale pamięć o sobie, a w szczególności oddany tow. Mozes. Spotykamy nazwisko Mozesa wśród delegatów na pierwszy kongres w Bazylei. Przewija się ono złotą nicią przez historję naszego Odrodzenia, widzimy go w roku 1897 na poufnej konferencji we Wiedniu z Herzlem, Ehrenpreisem, Salzem, Birnbaumem i naszym czcigodnym posłem Thonem.

Żaden z uczestników konferencji nie pozostał niestety przy życiu, aby widzieć, że ziarno przez nich zasiane padło na urodzajną glebę.

W 50-cioletnią rocznicę konferencji katowickiej odbyły doczesne szczątki jej twórcy Leona Pińskiera ostatnią drogę. Przyjaciele i towarzysze przewieźli ciało Jego z Oddessy do Jerozolimy i złożyli je tutaj na wieczny, zasłużony odpoczynek.

* * *

Pół wieku, jaki szmat czasu w historji naszej. Ile zawiedzionych nadzieji więcej smutków niż radości. Odradzająca się Erez czeka na swoich synów, lecz tylko skromnie są otwarte jej bramy dla pukających. Światła reflektorów szukają nad Jordanem wracających do swojej Ojczyzny. Biegną ci młodzi bohaterowie nocą przez pustynię do Ojczyzny, która wyciąga ku nim ramiona jak kochająca Matka wyciąga swą dłoń do umiłowanego dziecka. Dziś w 50-cioletnią rocznicę konferencji katowickiej wierzymy w szczytne ideały ludzkości. Powrócimy na Wschód skąd wyszliśmy i tam jak za lat dawnych najwyższym ideałom służyć będziemy i spełnią się słowa: „Ze Sjonu wyjdzie Nauka, a Słowo Boże z Jerozolimy". Nad naszą Ojczyzną zajaśnieje Jutrzenka Wolności i rzuci garść promieni na nasze biedne życie golusowe.

J. P.

Czyn godny naśladowania.

Z okazji otwarcia nowego lokalu handlowego przez firmę „Textyl" zaofiarowali w miejsce kwiatów pp. Lew Bernstein i firma Scheibler i Grohmann Oddział Katowice po zł. 20,— na rzecz tut. Urzędu Opieki.

Do wiadomości miłośników śpiewu.

Zawiadamia się, że we środę, dnia 14. listopada 1934 o godz. 20-ej odbędzie się w sali Gminy przy ul. Mickiewicza 9 konstytuujące zebranie Żydowskiego Towarzystwa Muzycznego z następującym porządkiem dziennym: 1) Zagajenie, 2) Czytanie i uchwalenie statutu, 3) Wybór Zarządu, 4) Wolne wnioski.

Uprasza się o liczne i punktualne przybycie.

Tymczasowy Komitet.

Deutscher Teil

An die Jugend!

In dem in unserer letzten Nummer unter der Ueberschrift „An die Arbeit" erschienenen Artikel haben wir in grossen Umrissen, die Aufgaben der Gemeinde-Verwaltung für die nächste Zukunft skizziert. Wir haben hierbei auf die Pflicht hingewiesen, besonders die jüdische Jugend für ihre künftigen Aufgaben vorzubereiten. Dieser Artikel hatte den Zweck, die hiesige Bevölkerung aufzurütteln und sie zu grösseren Opfern für unsere Gemeinde und ihre Institutionen zu bewegen.

Der heutige Appell dagegen ist

an dich jüdische Jugend,

gerichtet. Denn auch die grösste Anstrengung der Gemeinde-Verwaltung wie der gesamten jüdischen Bevölkerung wird nie den vollen Erfolg im Kampfe um Erreichung der uns vorschwebenden Ziele zeitigen können, sofern du jüdische Jugend, deinerseits nicht dazu beitragen wirst, unsere Arbeit zu erleichtern.

Ihr werdet wohl fragen womit können wir unerfahrene Jugend, denn Euch reifen und erfahrenen Männern, die Erfüllung euerer Pflichten erleichtern? Nun, wir benötigen eueres jugendlichen Eifers, wir wollen bei euch den Willen sehen, die unergründlichen Geheimnisse des grauen Alltags kennen zulernen, die Liebe zu den unschätzbaren Werten unserer reichen überaus schönen Vergangenheit. Euer Enthusiasmus für die jüdischen Fragen trägt nicht nur dazu bei, unseren Bemühungen vollen Erfolg zu sichern, er wird auch zum Ansporn für neues schöpferisches Schaffen.

Die hiesige Gemeinde mit ihren Institutionen und Unterrichts-Anstalten, die bestehenden Jugendvereine geben euch die Möglichkeit den Beweis zu führen, dass die in euch gesetzten Hoffnungen begründet sind und das die ältere Generation um die Zukunft der Nation unbesorgt sein kann. Religionsunterricht, Kenntnis der jüdischen Geschichte, der alten und neuen jüdischen Literatur, sowie die Teilnahme an den Gottesdiensten in der Synagoge sollen nicht nur zu eueren Pflichten gehören, sondern ein Lebensquell sein, aus dem jeder schöpfen muss, der in Zukunft ein würdiges Mitglied seiner Gemeinschaft werden will. Leider war bisher dieser Enthusiasmus bei euch nicht festzustellen. Zum Religionsunterricht in den Schulen erscheint ihr oft nicht und wenn ihr da seid, zeigt Ihr zu wenig Interresse. Nicht besser verhält es sich mit der Teilnahme am Gottesdienst und insbesondere an dem speziell für die Jugend eingerichteten. Die erwachsene Jugend — auch die in den

Urzędowa Gazeta Gminy Izraelickiej w Katowicach

Październik 1934 | כ״ה, מרחשון תרצ״ה | Oktober 1934

Do młodzieży!

W artykule „Do pracy" umieszczonym w ostatnim numerze „Gazety Urzędowej" naszkicowaliśmy w ogólnych zarysach plan pracy administracji gminnej na najbliższą przyszłość. Wskazaliśmy przytem na obowiązek należytego przygotowania młodzieży żydowskiej do jej przyszłych zadań. Artykuł ten miał na celu pobudzenie tut. ludności żydowskiej i zachęcenie jej do większych ofiar na rzecz Gminy i jej instytucyj.

Dzisiejszy apel skierowany jest natomiast

do ciebie młodzieży żydowska.

Największy wysiłek administracji gminnej jak i całego społeczeństwa żydowskiego nie wystarczy do osiągnięcia tych celów jakie nam wszystkim przyświecają, gdy ty młodzieży ze swej strony nie przyczynisz się do ułatwienia nam naszej pracy.

Zapytacie się zapewne, czemże my młodzież niedoświadczona ułatwić możemy wam ludziom dojrzałym i doświadczonym spełnianie waszych obowiązków. Otóż potrzeba nam waszego zapału młodzieńczego, chcemy widzieć z waszej strony chęć poznania niezgłębionych tajników szarego życia codziennego, zamiłowanie do bezcennych skarbów naszej bogatej i przepięknej przeszłości. Ten wasz entuzjazm dla poruszonych kwestyj nie tylko się przyczynia do zapewnienia naszym staraniom pełnego sukcesu, ale staje się bodźcem do coraz to nowych twórczych przedsięwzięć.

Gmina tut. z jej instytucjami i zakładami naukowemi, istniejące stowarzyszenia młodzieży dają wam możność wykazania, że pokładane w was nadzieje nie są złudnemi i że starsza generacja spokojną być może o przyszłość Narodu. Nauka religji i historji żydowskiej, poznanie starej i nowej literatury żydowskiej, branie udziału w nabożeństwach w synagodze powinno być nie tylko waszym obowiązkiem, ale tem źródłem życiodajnem, z którego każdy czerpać musi, kto w przyszłości stać się chce godnym członkiem swego społeczeństwa. Dotychczas niestety tego entuzjazmu z waszej strony stwierdzić nie można było. Na nauce religji w szkołach brak was często a gdy przychodzicie, nie okazujecie dostatecznego zainteresowania. Nie lepiej ma się sprawa z nabożeństwami a w szczególności z nabożeństwami urządzonemi specjalnie dla młodzieży. Dorosła młodzież o ile się nawet organizuje w stowarzyszeniach, dotychczas również okazywała zamało zainteresowania dla historji i kultury żydowskiej a jeszcze mniej zrozumienia dla życia religijnego. Gdy ma się odbyć mecz piłkarski, młodzież nie czuje zmęczenia w godzinach popołudniowych, natomiast gdy nauczyciel religji naukę odbyć musi ze względów technicznych raz czy dwa razy w tygodniu popołudniu lub w niedzielę, natenczas rodzice wyrażają niezadowolenie i domagają się zmiany godzin nauki wzgl. zupełnego zwolnienia od tejże z uwagi na „przemęczenie swego dziecka". Zdarzają się niestety nierzadko wypadki, że nawet starsza młodzież szkolna nie zna historji Żydów, niema pojęcia o znaczeniu świąt żydowskich. Dorosła młodzież pozaszkolna uważa często za szczyt doskonałości swego wykształcenia, gdy może wykazać się znajomością historji i literatury innych narodów świata. Młodzieńcowi taki natomiast pytanie, czy wie coś o historji własnego narodu, zbywa tem, że na studjowanie jeszcze i tych rzeczy nie miał poprostu czasu a zresztą „są to rzeczy przestarzałe i nieaktualne". Referaty i wykłady rabinów czy innych uczonych poświęcone wyżej wymienionym tematom nie znajdują dostatecznej ilości słuchaczy a na twarzach obecnych stwierdzić można ten sam brak zainteresowania a czasem i wprost niechęć.

Dokąd prowadzi tego rodzaju nieuświadomienie i indyferentyzm młodzieży żydowskiej, dowodzi najlepiej obecna sytuacja młodzieży żydowskiej w kraju ościennym, skąd tysiączne rzesze młodzieży zmuszone są emigrować i teraz w ostatniej chwili starają się naprędce zapoznać się choćby pobieżnie z naszą przeszłością.

Dlatego też administracja gminna świadoma swej odpowiedzialności za los i wychowanie powierzonej jej pieczy młodzieży apeluje do was młodzieży żydowska, okażcie więcej zrozumienia i zapału dla naszych świętych spraw, naszej historji i kultury. Starajcie się zapalić waszym entuzjazmem również serca innych. Niechaj was nigdy nie zabraknie podczas nauki religji, na nabożeństwach, na wykładach i referatach poświęconych waszym i ogólnożydowskim sprawom. Gdy mowa o sprawach żydowskich chcemy widzieć wasze promieniejące twarze. Wchłaniajcie z miłością i zapałem wszystko to piękno, które wam wasi przywódcy i nauczyciele głoszą. Niechaj wasi wychowawcy w przyszłości narzekają na przeciążenie pracą spowodowane waszemi wymaganiami a nie jak dotychczas na brak zainteresowania z waszej strony. Wy starsza młodzieży, która już opuściła mury szkolne starajcie się ku waszemu dobru jak i ogółu społeczeństwa żydowskiego wykorzystać te wszystkie możliwości, jakie wam dają w dostatecznej mierze instytucje gminne, zakłady naukowe, bibljoteki i stowarzyszenia, odczyty i referaty w kierunku hartu ducha i uświadomienia. Gdy to się stanie spełnicie swój obowiązek wobec nas i was samych i uchronicie siebie od przykrych rozczarowań w przyszłości.

Bowiem narodowo uświadomiona młodzież to duma narodu, to jego przyszłość.

פקידי הקהילה היהודית בקטוביץ לא ערכו מסיבת זלילה לעצמם, אלא הודיעו, כי הם עורכים מסיבה לעניים לרגל המאורע.

מתוך המאמר על אליהו אברהמר אנו למדים לדעת, כי תרם תרומה בלתי-רגילה לקהילה בכל התחומים. הוא הצליח לבסס את מערכת המסים של הקהילה, וזאת עד כדי כך שהקהילה הצליחה להנהיג קבורת מתים ולהנהיג טיפול רפואי חינם הוא גם האיש, שעשה צעדים חשובים לשם יצירת בסיס חוקי למעמד הקהילה וכן עשה רבות בשדה החינוך בעיר בתוך בתי-הספר וגם מחוצה להם. על חייו הפרטיים לא נאמר דבר. כן גם אי אפשר לקבוע איזה חלק מהחומר שפורסם בעיתון הקהילה נכתב על ידי אברהמר ואיזה — על ידי אחרים. פרט למאמרים מועטים, בעיקר אלה של רבני הקהילה, כל החומר היה בלי חתימה. רק מזמן לזמן התנוססה גם חתימה .A.E מתחת לאי אלה מאמרים.

גליון של עיתון הכיל כרגיל מ-4 עד 10 עמודים ומובן כי הגליונות הגדולים היו אלה של ערבי-חגים. כרגיל התחיל גליון של "העיתון הרשמי" בפירסומים של שעות התפילות, תוך פירוט מדויק של זמן קריאת התורה ודרשת הרב. לא פעם חזר ה"עיתון" על הוראות התנהגות בבית-הכנסת הגדול. אחרי שנים רבות מזכירים יוצאי קטוביץ בישראל את הסדר המופתי ואת אוירת יראת-הכבוד אשר שררו בבית הכנסת.

כמעט כל גליון של ה"עיתון" הכיל דרשה או מאמר של אחד הרבנים, וכאן המקום להסביר כי בקטוביץ על אוכלוסייתה היהודית הלא גדולה יחסית היה לא רב אחד אלא שני רבנים, ומעשה שהיה כך היה.

כאשר כונן שלטון פולני בקטוביץ, אחרי המשאל (פלביסציט) של שנת 1921, היה בעיר הזאת רב אחד, הוא הרב **קלמן חמיידס**, יליד העיירה שצ'ז'ץ בגליציה, חניך אוניברסיטאות בגרמניה, שהפולנית לא היתה הצד החזק בו, אך הפולנים לא הסכימו לכך, שבעיר זאת יכהן רב אשר אינו יודע היטב את שפת המדינה. נמנו איפוא פרנסי העיר וגמרו אומר לקבל למשך תקופה מסוימת רב נוסף, היודע גם לנאום בפולנית, ואכן פנה אז בדבר המשרה הזאת הרב הצעיר, ד"ר **מרדכי פוגלמן**, בוגר טרי של האוניברסיטה בפירנצה והוא נתקבל, וכך כיהנו זה ליד זה שני רבנים. והיתה כמובן "קנאת סופרים" במובן הטוב של המלה, אשר הביאה ברכה לעיר, כיוון ששני הרבנים מילאו את תפקידם למופת. (ברבות הימים למד הרב חמיידס לדבר פולנית יפה, אך לא היתה כל סיבה לפטר את הרב פוגלמן וכך הוסיפו שני הרבנים לכהן ביחד).

אמרנו בראשית דברינו, כי הגיעו אלינו 5 שנתונים, מראשית שנת 1932 עד סוף 1936. לצערנו לא הצלחנו לגלות עד כה גליונות נוספים, אך אין כל ספק, כי העיתון הרשמי של הקהילה היהודית בקטוביץ הוסיף להופיע עד פרוץ מלחמת העולם השנייה ועד שעלה הכורת על קהילה זו.

ולבסוף: אמרנו לעיל, כי העיתון הרשמי של קהילת קטוביץ הוא פריט היסטורי שלא יסולא בפז, ולא הייתה זאת מליצה: אילו, חס וחלילה, הלכו לאיבוד כל המקורות ההיסטוריים האחרים העוסקים ביהדות העיר הזאת, די ב-117 הגליונות שהגיעו אלינו כדי לשחזר את חייה התוססים ואת תרומתה של יהדות זאת לחייה של יהדות פולין במשך השנים המעטות של קיום הקהילה בקטוביץ.

הודות לעובדה זאת זכתה הקהילה, ובעקבותיה העיתון של הקהילה להרצאות ומאמרים, שמקומם בכל כתב-עת מדעי העוסק בנושאי יהדות. לדוגמה: מאמרים של הרב קלמן חמיידס: א/ על היהדות: מלשינות, ב/ לחיות פירושו לפעול, ג/ המלאכה ביהדות; הרב מרדכי פוגלמן: א/ האם חגיגת יום-הולדת היא גם מינהג יהודי? ב/ יצחק ואבימלך, ג/ הפרנס. ומאמרים מסוג זה נמצאים כמעט בכל גליון של העיתון.

העיתון שיקף את כל הפעילות החברתית בעיר: הארגונים, ארגוני ספורט ונוער, ארגונים כלכליים, מפרסמים בו את מדעותיהם ואת הדיווחים מפעילותם, ואכן היתה זאת פעילות מגוונת ועשירה. אך לא פחות מהדיווחים הרשמיים אפשר ללמוד על חיי הקהילה התוססת הזאת מתוך המודעות המסחריות למיניהן: אלה משקפות פעילות נמרצת של אנשי עסקים, בעלי יזמה, שהפכו את עיירת הכורים לעיר תוססת וגדולה, על אף העובדה שהיהודים עצמם היוו כעשרה אחוזים בלבד מאוכלוסייתה.

אין להתפלא, שברוב המקרים לא שיקף העיתון את המאורעות שהתרחשו בעולם הגדול, אף על פי שלקטוביץ עצמה היתה נגיעה בהם. כך, למשל, אין זכר בעיתון למועצה הידועה של ברית-הצה"ר, שבה חל הפילוג בתנועה הזאת. מאידך גיסא, משתקפים בעיתון מאורעות חשובים אחרים שהתרחשו באותו זמן, כגון גירוש יהודי פולין מגרמניה, זאת כנראה, מפני שרבים מיהודים אלה הגיעו לקטוביץ עצמה והקהילה פתחה בפניהם את זרועותיה ואת לבה. רבות איפוא ההתרחשויות וגם המודעות השונות, שפורסמו בעיתון, ואשר יש להן נגיעה ישירה לגורלם של יהודי פולין בגרמניה.

ומעניין לעניין באותו עניין: רבים האירועים הכרוכים באנטישמיות, שמצאו את ביטויים בעיתון. האנטישמיות הרימה ראש בפולין במחצית השנייה של שנות ה-30, רבו

המקרים של התנפלויות על יהודים ושל השמצות בעתונות הפולנית, גם משפטי דיבה שהוגשו על ידי מוסדות יהודיים. אלה מתוארים בעתון.

ועוד דבר: אפילו באותם ימים היו בקטוביץ מקרים לא מעטים של יהודים שעזבו את היהדות, לשון אחר: המירו את דתם. בגליונות רבים מופיעים שמות של יהודים כאלה.

מה היה גורלם ברבות הימים — לא קשה לנחש.

מבט על קטוביץ הישנה

פרק שני

בין שתי מלחמות

בניין המחח

אהרן אשל-קאופמן

קהילה קטנה ותוססת

אחרי משאל העם, שהתקיים בשלזיה העילית בשלהי מלחמת העולם הראשונה, נשארו בקטוביץ יהודים מעטים. הרוב עבר לצד הגרמני, בויטן, ברסלאו ועוד. גם המעטים שנשארו ראו את עצמם כגרמנים בני דת משה והיו מושרשים בתרבות הגרמנית. חיי הקהילה בראשותו של **ברונו אלטמאן** לרבות הדרשות של הרב בבית-הכנסת היו בגרמנית.

א. תוך מגמה של **"פולוניזציה"** מהירה של שלזיה, שהייתה גרמנית 600 שנה, הגיעו גלים של פקידים וסתם מתיישבים פולניים ואתם גם יהודים מזגלמביה הקרובה ומגליציה. ההגירה עזרה לפתח בקטוביץ ובסביבה, תעשיה ענפה ומסחר. אחדים פיתחו מפעלים חשובים ועסקים מצליחים, שהביאו ברכה לכל האיזור ויותר מהם היו יהודים רוכלים ("הוזירער" בלע"ז), שסבבו במשך כל השבוע בכפרים ובעיירות ומכרו שם את סחורותיהם בעיקר בתשלומים. כל יום היו הרכבות פולטות עשרות ואולי מאות מבני עמנו, שהתפזרו כשצרורותיהם על שכמם וסבבו בישובים המרובים בכל רחבי שלזיה-העילית.

המתיישבים החדשים מבני עמנו נטו להתבולל וסיגלו לעצמם את השפה הגרמנית בצד הפולנית. הנוער דיבר פולנית. בבתי-הספר למדו, כמובן, בשפת המדינה. בית-הספר היהודי ע"ש ברק יוסלביץ', שבו למדו רוב ילדי ישראל, תפקידו היה להחיש את ה"פולוניזציה" ולהשריש את הפטריוטיזם ואהבת המולדת הפולנית.

ב. על יד הקהילה, היה קיים **"תלמוד תורה"**, ילדי ישראל למדו שם לימודי קודש בשעות אחר-הצהריים. המורה היה פטריוט גרמני ללא תקנה והקנה לנוער סדר ומשמעת וקצת תפילות ישראל. משנתרבו ילדי היהודים הפולניים, התרחב בית-הספר ונתקבלו מורים חדשים בעלי תודעה לאומית ציונית (מר **וינר**, מר **שטיין**, מר **סלפטר** (יבל"א); התחילו ללמד גם תנ"ך, תלמוד וידיעת ארץ-ישראל.

בית-הספר עמד תחת השגחתם של שני רבני הקהילה.

למרבה הצער, אחרי חגיגת הבר-מצוה ואחרי כניסתם לגימנסיה הפולנית שכחו התלמידים את העברית ואת התפילות. רבים החזיקו בבתיהם מורים פרטיים שהמשיכו ללמד את ילדיהם לשון עברית ולימודי קודש. דבר גדול עשתה וועדה בראשותה של הרבנית **פוגלמן** ע"ה, שייסדה גן-ילדים, ובו הדריכו גננות יהודיות את הילדים הקטנים.

ג. יהודי קטוביץ היו נדבנים ותרמו מכספם למגביות הלאומיות, ולכן גם זכו לביקוריהם של המנהיגים החשובים של התקופה. אזכיר כמה מהם

לא אשכח את הביקור המלכותי של המנהיג הציוני הדגול **נחום סוקולוב.** האורח התאכסן במלון "מונופול" ושם התקיימה מסיבת עיתונאים. כל העיתונים דיווחו בהרחבה על הביקור והיינו מלאי גאוה. האורח החשוב חזר ממושב חבר הלאומים בז'נבה ומביקור בקרית הוותיקן. היה לי הכבוד ללוות אותו מבית המלון עד הקונסוליה הבריטית.

הביקור השני שלא אשכח היה ביקורו של **זאב ז'בוטינסקי.** וועד קבלת-הפנים היה מורכב מכל מנהיגי התנועה הציונית במקום. לבסוף נתגלתה מחלוקת בשל... סדר הישיבה של חברי הוועד על יד שולחן הנשיאות בעת נאומו של האורח. ובכן בנשיאות ישבו רק אנשי הצה"ר, הד"ר **אלטמן** מברסלאו, **יוסף קלארמן** מסוסנוביץ, מר **קוראלניק** מקטוביץ ועוד אנשים שלא הכרתי.

הנאום היה בגרמנית מצוחצחת נפלאה, וחישמל את כל הקהל הרב, שמילא את האולם על גדותיו וכן ישבו ועמדו ביציעים ובמעברים.

הנואם יצר לו דמות של יהודי מקטוביץ מלפני עשרים שנה. בשנת 1910, סיפר הנואם, ביקר בעיר והתווכח עם ידיד, וכעת בא להמשיך את הוויכוח ומידי פעם פנה בפתוס אל הידיד בקריאה:

"ואתה ידידי, מלפני עשרים שנה, מה אמרתי אני ומה היו טענותיך, ומי צדק?" (והימים ימי ערב היטלר). ברטוריקה נפלאה הוכיח הנואם שצדק אז, ולכן המסקנות לעתיד...

ביקור מעניין היה ביקורו של הפרופסור **מאיר באלאבאן**, שבא מוארשה והרצה על משה מנדלסון ותקופתו. אחרי ההרצאה התפתח ויכוח על תוצאות תנועת ההשכלה. היו שמתחו ביקורת על תנועת ההשכלה שגרמה להתבוללות ולשמד. הפרופסור אמר בתשובתו, שבלי ההשכלה לא היתה אפשרות שתצמח יהדות כמו יהדות קטוביץ. ועל השאלה, מה היה אילו, ענה: Wäre und Hätte gibt nicht in der Geschichte.

כן ביקר בקטוביץ הד"ר **נחום גולדמן**, שנאם אף הוא בגרמנית חגיגית ובעת ההרצאה היו באולם הפרעות לא כל-כך "חגיגיות"...

התרגשות מיוחדת עורר ביקורו של **נתן ביסטריצקי** שבא מארץ-ישראל. הביקור נמשך 10 ימים, ובכל יום היה אירוע, ותמיד אולמות מלאים, זקנים וצעירים. האורח הצליח להביא לעיר את האווירה הארץ-ישראלית. היה לו קסם, שהשפיע על כולנו בשיריו ובריקודי ה"הורה" ("לעבן זאל ביסטריצקי מיט זיין הורא...)

אותם המנהיגים הציוניים המכופתרים, המעונבים והממושקפים, הצטרפו לשירה בציבור, לריקודים ולמחיאות הכפיים ולא פעם עמדו דמעות בעיניהם, כאילו מתאחדים עם חלוצי העמק והגליל, מייבשי הביצות וסוללי הכבישים.

המגביות הכניסו סכומים ניכרים. זכורני במגבית אחת קבעו לעירנו סכום של 10,000 זהובים (זלוטי) ולבסוף נאספו כ-30,000 זהובים. אני זוכר רק שמות מעטים של תורמים ומתרימים: **יצחק שיף**, הד"ר **רפפורט**, הרבנית **פוגלמן**, הגב' **ניימן**, הגב' **רות ברלינר**, הגב' **רחה אלטמאן**, ד"ר **בטר** ומר **פרוץ** ומשפחת **וסרטייל**, מר **מילר, ז'מיגרוד**, ד"ר **טורטון** ואחיו **וילי טורטון**, **נבל**, הגב' **מושקובסקי**, אישיות עדינת נפש ונואמת בחסד עליון,

רחוב דירקציינה בראשית המאה ה-20

האחים **חיים ויוסף ויינברג**, משפחת **בייטנר**, ועוד ועוד, כולם אנשים יקרים, מסורים בלב ובנפש לפעולה הציונית.

אספר על עוד ביקור מיוחד במינו:

כידוע, היה המשורר **חיים נחמן ביאליק** בתקופה מסוימת (תרנ"ז-תר"ס) מורה בסוסנוביץ, שם השלים את **"המתמיד"** וכתב את השירים **"אכן חציר העם" ו"לא תמח במהרה דמעתי"**, כן כתב שם גם את סיפורו **"אריה בעל גוף"**. יום אחד נודע לאחד מתלמידיו לשעבר, שהתגורר בקטוביץ, כי המשורר עושה את דרכו לווינה ויתעכב בתחנת-הרכבת שעות מספר עד צאת הרכבת הבינלאומית לווינה. האיש גילה את סודו ל**רב פוגלמן** ז"ל, בתנאי שלא יגלה סודו לאיש, כי המשורר חולה ואינו מעוניין בקבלת-פנים רועשת. הרב פוגלמן ז"ל חיכה לו בתחנת-הרכבת ובילה עמו כארבע שעות (היו שהתרעמו על הרב, אבל המשורר רצה להיות "אינקוגניטו"). הרב סיפר לי אחר-כך על שיחתו עם המשורר, שחזר מביקור בבתי-הספר העבריים בפולין. המשורר לא שבע נחת ממצב בתי-הספר, ובעיקר התאכזב מידיעותיהם הדלות של התלמידים ביהדות. ולפי דברי הרב ז"ל אמר המשורר ביידיש: "צוריק אין חדר אריין", כלומר יש לחזור אל החדר הישן. המשורר החולה נפרד מהרב פוגלמן במלים: "התפללו עליו" כידוע, לא חזר המשורר מנסיעה זו, כי כעבור זמן נפטר בווינה, בכ"א בתמח תרצ"ד (1934).

ד. בעירנו כיהנו בעת ובעונה אחת שני רבנים משכילים: הרב **קלמן חמיידס** הי"ד והרב הד"ר **מרדכי פוגלמן** ז"ל. שניהם ניהלו את כל ענייני הדת בקהילה, כמו נישואין, גירושין, טקסי בר-מצוה ומילאו את התפקיד של מטיפים בבית-הכנסת, כנהוג בקהילות יהודי גרמניה. שניהם שימשו כמורים לדת לתלמידים היהודיים בבתי-הספר התיכוניים וכן שימשו כרבנים צבאיים.

ואלה תולדות הרבנות, ואיך הגענו לשני רבנים:

בשלהי שנות העשרים שימש ברבנות בעיר הרב הד"ר **יחזקאל לוין**, אחיו של **אהרן לוין**, רב ברישא (ז'שוב), ציר לסיים הפולני מטעם אגודת ישראל.

לפני הימים הנוראים פנתה הקהילה לסמינר לרבנים ע"ש פרנקל בברסלאו, והם שלחו לנו אחד מפרחי הרבנים לשמש כרב רק בימים הנוראים. והנה הופיע אברך צעיר, חיוור פנים, צנום, ללא חתימת זקן, וקלמן חמיידס שמו. בברסלאו התפרסם באוניברסיטה של העיר כגרמניסט מובהק וכנואם-אמן. בזמן שהותו בעיר התארח לסעודות החג בביתו של ראש הקהל ברונו אלטמאן. שם הכיר את אשתו לעתיד, במקרה או לא במקרה אורחת מפרנקפורט, ממשפחת אלטמאן. אחרי חג הסוכות נערכה החתונה וחמיידס הצעיר זכה במשרה הנכבדה. בתקופה הראשונה התיידד הרב הצעיר אתנו, השתתף בארגון הנוער ופעם בשבוע קרא באחנינו פרק בתולדות ישראל. הוא התחבב על כל שיכבות העיר, אבל אליה וקוץ בה! הרב אינו שולט בשפה הפולנית. בכתב המינוי קיבל על עצמו ללמוד תוך שנתיים את השפה. אבל מה בינתיים? השלטונות הפולניים לחצו ודרשו, שרוב הדרשות תהיינה בשפה הפולנית, ובעיקר בחג הלאומי של פולין בשלושה במאי, שבו נהג הוויווודה גראז'ינסקי, בכבודו ובעצמו, עם פמליה גדולה לבוא לבית-הכנסת, ואז צריך להשמיע את הנאום בשפה הפולנית. והנה נמצאה התרופה: הד"ר פוגלמן הסכים לכהן כרב על יד הרב חמיידס לתקופה של שנתיים. מיהו הד"ר פוגלמן?

הד"ר מרדכי פוגלמן נולד בפשמישלאן שבגליציה המזרחית, היום ברית-המועצות. כל ימיו ישב על התורה והצטיין מאוד בידיעת המקורות היהודיים, תלמוד ופסוקים. אביו הביא אותו ללבוב ובזמן קצר מאוד, בלי ללמוד בגימנסיה, עמד בהצלחה בבחינת הבגרות, נסע לציריך בשווייצריה ותוך זמן קצר הוכתר בתואר דוקטור לפילוסופיה. הוא חזר ללבוב ונשא לאשה את אחותו של הרב **משה חיים לאו** ז"ל, שאחרי מותו של הרב מאיר שפירא זצ"ל, נתמנה לרב בפיוטרקוב טריבונאלסקי. (בנו הוא הרב הראשי של תל-אביב דהיום, הרב **ישראל מאיר לאו** שליט"א, מאז תשמ"ט).

הרב פוגלמן נתקבל כמרצה בסמינר לרבנים בפירנצה (איטליה), שם חיבר באיטלקית חיבורים תוכניים חשובים. פרופסור איטלקי שיבח את המאמר באומרו: **"הפולאק הזה כותב איטלקית יותר טוב מהאיטלקים..."** והרב ישב לו בשלוה על אדמת איטליה עד שמוסוליני החליט לגרש את כל הזרים מארצו, והרב הצעיר, בעל הדרת הפנים, נשאר ללא עבודה, וכך הגיע דרך וארשה ווילנה לקטוביץ ונתקבל כרב במכרז.

הרב פוגלמן היה תלמיד-חכם, שלט בשמונה שפות, בקי גדול בהלכה, כותב מאמרים מדעיים בכתבי-העת העוסקים ביהדות. נאומיו בבית-הכנסת היו מלאי תוכן, תוך התחרות עם הרב חמיידס. בינתיים רכשו להם הפוגלמנים ידידים רבים בעיר, ולמרות הלחץ להפסיק את שירותו, כפי שהוסכם בחוזה, נתקבל הרב פוגלמן כרב שווה-זכויות לחמיידס, ולמרות התככים, זכינו לשני רבנים מלומדים, פעילים בחינוך הנוער ובכל עיסקי הקהילה. הרב חמיידס נתמנה גם כיועץ לענייני היהודים בבתי-המשפט השונים.

עם פרוץ מלחמת העולם השנייה הצליחה משפחת פוגלמן להגיע ארצה דרך רומניה, והד"ר פוגלמן נתקבל בכבוד רב בישוב קריית-מוצקין. הסופר ר' **בנימין** (רדלר)

כתב מאמר חם בעיתון "הדור". הכותרת: **"זקן ויושב בישיבה"**, לפי הנאמר בגמרא מס' יומא דף כ"ח ע' ב': "אברהם אבינו זקן ויושב בישיבה היה, יצחק אבינו זקן ויושב בישיבה היה... יעקב אבינו זקן ויושב בישיבה היה..." וסיפר בגדולתו של הרב. כידוע, כיהן הרב פוגלמן כרב בקריית-מוצקין עד יום מותו. הרב **חמיידס** עם יתר רבני שלזיה, הרב ד"ר **קולברג** מחוז'וב, הרב ד"ר **הירשפלד** מבילסקו נמלטו ללבוב הכבושה על ידי הרוסים, ושם ניסו להסתדר כמורים בבתי-ספר יהודיים. לבוב חזרה ונכבשה על ידי הגרמנים וגורלם היה כגורל כל אחינו בני ישראל שנפלו בידי הצורר.

ה. בשולי הקהילה היהודית המתקדמת היו בקטוביץ גם יהודים חרדים, חסידים של הרבי מראדומסק, העשיר, בעל הנכסים הרבים. ברחוב טילנה-מאריאצקה היה "שטיבל" בנוסח הישן עם כל ההווי של העיירה, ריב על "עליות" ועל גבאות וכיוצא באלו בעיות. זוכר אני רק כמה שמות כמו **מנדל קושיצקי** ו**נפתלי בסר**. חנויותיהם היו סגורות בשבתות ובחגי ישראל, בניגוד לרוב החנויות ברחוב ה-3 במאי, שהיו פתוחות בימים אלה, פרט לחנויותיו של ראש קהל **ברונו אלטמאן**. לפי שסיפרו, נכללה פיסקה בצוואה של אבי המשפחה, מייסד שושלת אלטמאן, שילדיו יזכו בירושה בתנאי שהחנויות תהיינה סגורות בשבתות ובחגי ישראל.

היו גם "מניינים", בתי-תפילה ארעיים, שבהם התפללו רק בשבתות, כמו ה"מניין" בביתו של ר' **יוסלה קוהן**, גביר מחסידי גור (נכדתו חיה בארץ והיא אשתו של ח"כ הרב **אברהם שפירא**). בעיר היה גם מורה-הוראה, **ינקל מיכאל הַמְפֶּל** איש ירא-שמיים, שהיה פוסק בענייני כשרות ועוד, אבל הוא היה כפוף למרותם של רבני הקהילה הרשמיים.

ו. כאמור היתה קטוביץ היהודית עיר תוססת, פעלתנית, ללא מסורת רבת-שנים וללא שרשים, כמעט כמו ישוב של מהגרים. ההתבוללות אכלה בכל פה. הפעולה הציונית-לאומית והחינוכית נעשתה בתנופה רבה על ידי תנועות הנוער הציוניות-החלוציות. היו סניפים של תנועות הנוער הציוניות: **"הנוער הציוני", "עקיבא" ,"מכבי" ,"בית"ר", "השומר הצעיר"**. כל התנועות טיפחו, לפי דרכן, אהבה ומסירות לעם ישראל, השרישו בחניכיהן את התודעה הלאומית והציונית, ונלחמו בהתבוללות.

כמדריך בקן **"עקיבא"** (וכשליח התנועה לשלזיה-העילית), יכולתי להעלות מקצת מזכרונותיי.

היסודות העיקריים, שעליהם חינכנו בתנועתנו, היו הרעיון הציוני, הגשמה עצמית בארץ-ישראל תוך טיפוח ערכי היהדות. בשיכבה הצעירה עסקנו בצופיות, בטיולים, בלימוד השפה העברית ובסיפורים על ארץ-ישראל. בשיכבה השנייה — בלימוד התנ"ך, בקריאת מאמרים של אחד-העם, בלימוד תולדות ישראל תוך התעניינות מיוחדת בתנועות המשיחיות, בתנועת החסידות, בתולדות העליות לארץ-ישראל בכל הדורות; למדנו גיאוגרפיה של ארץ-ישראל ושל המזרח התיכון, עסקנו בתולדות ההתיישבות החלוצית בארץ-ישראל, עמדנו בקשר עם הבוגרים, שזכו לעלות לארץ-ישראל כחלוצים ראשונים, כמו רוברט דונסקי וסאלו סלומונוביץ.

השיכבה הבוגרת עסקה בפעולה ציונית בעיר דרך הוועד המקומי של ההסתדרות הציונית, בקרן הקיימת לישראל, בקרן היסוד ובשאר המוסדות של ההסתדרות הציונית. היינו חלק של הסתדרות "החלוץ", ופעם בחודש השתתפנו יחד עם חברי "השומר הצעיר" בשיחה על נושאים ארץ-ישראליים כמו קיבוץ, הסתדרות ועוד. חלק יצא לקיבוצי ההכשרה של התנועה, וחלק — ללימודים באוניברסיטה. שני מוסדות היו חשובים לנו במיוחד והם: חוג לתנ"ך ועונג שבת. בקיץ השתתפנו במחנות הקיץ של התנועה בהרי הקרפטים בסביבת זאקופאנה. רבים חשבו אותנו כעתודה של המפלגה הכלל-ציונית. זה היה רק למראית עין. הקשר היה חיצוני בלבד.

כתנועת נוער היו לנו תפיסות אמוציונליות. הייתה בנו תחושה של שליחות מיוחדת ונכונות להקרבה עצמית וכן, כאמור לעיל, התעניינות בתנועות המשיחיות כביטוי לרצון ולשאיפה לגאולת העם והאדם, ולזרם החסידות בתולדות ישראל תוך לימוד המציאות ובהבנתה.

בתוך ה"ים" של גשמיות ושל רדיפה אחרי פרנסה, בצד האנטישמיות הסמויה והגלוייה, יצרנו, אנו תנועות הנוער, "איים" של חיים למען מטרות נשגבות, של יציאה מהגלות ושל גאולת העם והאדם.

יוסף כרוסט

חיי הקהילה בשנות השלושים

בשנת 1932 ניתנה שוב אפשרות לחברי הקהילה היהודית, אחרי שנים אחדות, להשתתף על ידי בחירות בעיצוב דמותה של הקהילה למשך חמש השנים הבאות. על מידת ההתעניינות תעיד ההשתתפות הערה בבחירות. מתוך 800 חברים זכאים להצביע, השתתפו 675, כלומר 85% מהבוחרים. לשם בחירת 21 חברי המועצה הוגשו 5 רשימות. נעשו מאמצים להגיע לידי הסכמה בדבר רשימה מאוחדת, אך המאמצים נכשלו.

הרשימה מס' 1 "ההתאחדות הכללית של הבוחרים היהודיים לשם החזקה והרחבה של מוסדות הקהילה" בראשותו של ד"ר **קאופמאן** השיגה 323 קולות, היינו 10 נבחרים.

הרשימה מס' 2 "הרשימה המאוחדת של ההסתדרות הציונית והדמוקרטיה היהודית" בראשותו של ד"ר **רפופורט:** 99 קולות, היינו 3 נבחרים.

הרשימה מס' 3 **"הוטרר"**: 37 קולות, היינו נבחר אחד.

הרשימה מס' 4 **"קינסטלינגר"**: 151 קולות, היינו 5 נבחרים.

הרשימה מס' 5 **"זמיגרוד"**: 65 קולות, היינו 2 נבחרים.

הרשימה המלאה של הנבחרים הייתה:

1. ד"ר **ליאו קאופמאן** (רופא שיניים);
2. **פריץ וייכמאן** (חבר העיריה);
3. **אגון מרקוס** (תעשיין);
4. **ברתולד קוכמאן** (סוחר)
5. **הרמאן שאלשה** (בנאי);
6. **יאן לבינגר** (עורך-דין);
7. ד"ר **פריץ רייכמאן** (רופא שיניים);
8. **ז'אק שילר** (סוחר);
9. **י"י נוימאן** (בעל בית-דפוס);
10. **מוריץ נבל** (קצב);
11. ד"ר **אחיאש רפופורט (משפטן);**
12. ד"ר **פרידריק בטר** (רופא);
13. **פנקוס ואסרטייל** (סוחר);
14. **אדולף הוטרר** (סוחר);
15. **י"י קינסטלינגר** (סוחר);
16. **נפתלי בסר** (סוחר);
17. **דויד מאנספלד** (סוחר);
18. **שמואל שולוביץ'** (סוחר);
19. **יחיאל מייטליס** (סוחר);
20. אינג' **לחוויק זמיגרוד** (סוחר);
21. **דויד זיגרייך** (תעשיין).

כבסיס חוקי לבחירות האלה שימש החוק מיום 23 ביולי 1847, המטיל על הקהילות היהודיות חובה להקמת מוסדות למטרות הדת), לטיפול בעניים ובחולים, לדאגה לבתי-ספר יהודיים ולחינוך דתי של הנוער, להחזקת בתי-קברות. אותו חוק קבע גם שבכל ההוצאות הקשורות בכך ישאו חברי הקהילה.

מתוך המאמר שפירסמה הנהלת הקהילה ב"עיתון הרשמי" (מס' 3, מארס 1932) אנו למדים לדעת כי בקטוביץ הונהגו חידושים שהיו חסרי תקדים בישובים יהודיים אחרים:

1. מאז 1927 אין הקהילה גובה שום תשלום בעד הקבר וטקס הקבורה, חאת "בשעה שבקהילות יהודיות אחרות הופכות לעתים קרובות גוויות המתים לנושא של התמקחות".

2. מאז שנת 1929 קיימת בקהילה לשכת סעד המרכזת את כל מוסדות הצדקה, כגון: מטבח עממי, ארגון הנשים, אגודת עזרה לחולים, תמיכה בעניים, סיוע ליהודים במעבר וגמילות-חסדים.

3. הקהילה מחזיקה את ה"תלמוד תורה" ובית-הספר העברי, שלומדים בו למעלה מ-400 תלמידים ותלמידות. בשביל הילדים הקטנים קיים גן-ילדים. שיעורי דת בבתי-הספר הממלכתיים והעירוניים נותנים רבנים ומורים אחרים.

4. גם בתחום הכשרות עולה הקהילה המקומית על קהילות אחרות. בעוד שבאלו מהוות הכנסות השחיטה כ-50% מכלל ההכנסות הודות לתשלומים הגבוהים, גובים

בנין הקהילה שנבנה ב-1937 במקום המבנה ששכן ליד
בית הכנסת הגדול והמשמש כיום כקופת חולים

את התשלומים האלה בקטוביץ מזה עשרות שנים. בשיעור נמוך מאוד. גביית התשלום הזה בשיעור גבוה עלולה הייתה להכביד בראש וראשונה על האוכלוסיה הענייה.

5. הקהילה מחזיקה מקוה.

6. ברשות הקהילה בית-הכנסת הגדול המכיל 1400 מקומות ובית-המדרש עם 250 מקומות. לקראת הימים הנוראים דואגת הקהילה לשכירת אולמי תפילה נוספים.

בין המשימות שהציבה לעצמה הקהילה: בניית בית-חולים, בית-זקנים, בית-יתומים ובית-כנסת שני. ובהמשך שיבח המאמר את שיטת המסים הנוהגה בקטוביץ, לפיה חלה חובת המסים על כל חברי הקהילה המבוגרים, בעוד שבקהילות אחרות רובץ הנטל הזה רק על 8%-10% מכלל האוכלוסייה היהודית. הודות לשיטה הזאת אין נטל המסים גדול והתקציב מאפשר, שלא להצטמצם בצרכים הדתיים בלבד, אלא גם להחזיק את מוסדות הסעד והחינוך מבלי שיהיה צורך להטיל תשלומים נפרדים על התושבים היהודיים.

ב-11 במאי 1932 התקיימה הישיבה הראשונה של הנבחרים. התברר מיד כי שניים מהנבחרים התפטרו, ובמקומם נכנסו למועצת הקהילה ה"ה: **ואלטר גץ**

ולדוויק שלזינגר. באותה ישיבה התברר גם כי ה"**ווייוודה**" סרב לאשר את תוצאות הבחירות להנהלת הקהילה ועל כן פעלה בהמשך הנהלה ממונה ליד מועצת הקהילה החדשה. אולם ב-16 באוגוסט 1933 הודיעה הנהלת הקהילה ל"ווייודה" על התפטרותה. ה"ווייודה" קיבל את ההתפטרות וב-30 בספטמבר 1933 מינה הנהלה ובראשה **ברונו אלטמאן**. בעת ובעונה אחת פיזר ה"ווייוודה" את מועצת הקהילה ובמקומה מינה מועצה בראשות העו"ד ד"ר **מאיר**. מתוך הסבר שפורסם ב"עיתון הרשמי" מס' 41 (אוקטובר 1933) מתברר כי סלע המחלוקת בין שני המוסדות האלה הייתה שאלת שני הרבנים.

ההרכב החדש של ההנהלה שמינה ה"ווייוודה" היה: יו"ר **ברונו אלטמאן**; סגן יו"ר — **אליהו אברהמר**; חברים: ד"ר **ליאון קאופמאן, יז'י נוימאן**, ד"ר **אחיאש רפופורט**, ד"ר **מארק רייכמאן, יז'י שאלשה, פריץ וייכמאן**, אינג' **לדוויק זמיגרוד**.

חברי המועצה: יו"ר ד"ר **שמואל מאיר**; סגן יו"ר, עו"ד **יאן לבינגר**; חברים: **מאקס אלטמאן, מאוריצי ברגר, נפתלי בסר**, ד"ר **פרידריק בטר**, ד"ר **וילהלם בראוניג**, ד"ר **איגנאצי ברייטר, ויקטור בולובה, אדולף צ'וויקליצר, קארול אהרנהאחט, איזידור פרוינד, יז'י גרינפטר, אדולף הוטרר, הנריק קליין, דויד מאנספלד, אגון מרקוס, סאלומון מנצ'ל, הרמאן שאלשה, לדוויק שלזינגר, דויד ואסרטייל**.

דו"ח שנמסר ב-22 ביוני 1936 מישיבת הקהילה (מס' 106 של העיתון) מאפשר הצצה להיקף המשימות שרבצו על הנהלת הקהילה. במשך שנת 1934 הגיע כלל ההוצאות ל-272 אלף זלוטי, ובשנת 1935 — ל-269 אלף זלוטי.

לא היה כמעט תחום של חיי הישוב היהודי בקטוביץ, שהנהלת הקהילה לא הייתה מעורבת בו במישרין או בעקיפין. כך בענייני דת וחינוך, כך בענייני סעד ועזרה לפליטים, כך בעניין המלחמה באנטישמיות. עסקני הקהילה הצטיינו נוסף לכל מסירותם והתמדתם גם בתרבות הוויכוח ורבות העדויות לכך בעמודי "העיתון הרשמי" של הקהילה.

חיי הדת

הדאגה לחיי הדת הייתה כמובן בראש מעייניה של הנהלת הקהילה והממונים על התחום הזה היו שני רבני הקהילה: הרב ד"ר **מרדכי פוגלמן** והרב ד"ר **קלמן חמיידס**, שניהם אישים דגולים, בעלי השכלה אקדמית ויהודית רחבה, שניהם בעלי כושר נאום והבעה בכתב וגם בעלי ערכים מוסריים גבוהים. ואף על פי כן גרמה כהונתם של שני רבנים, שלא באשמתם, בעיות ואף משברים. אחד המשברים הגיע לשיאו במחצית השנייה של שנת 1933 עם התפטרותה של הנהלת הקהילה, אבל כעבור זמן קצר נמצא הפתרון ושני הרבנים המשיכו לכהן.

רבני קטוביץ היו במשך כל שנות כהונתם מנהיגים רוחניים של העדה במלוא מובן המלה. הם לא הסתפקו בענייני כשרות ובית-כנסת אלא גם היו מעורבים בין הבריות, עסקו בצרכי ציבור, כתבו ונאמו, ודרשותיהם בענייני דיומא מופיעות בגליונות "העיתון הרשמי" של הקהילה בשפות פולנית וגרמנית ובזמנו שימשו ודאי לחם חוקם של הבריות.

אופייני הוא הדין וחשבון שנמסר באחת מישיבות הקהילה על ידי שני רבנים בדבר המצב הדתי בין בני הנוער בקטוביץ ("העיתון הרשמי" מס' 74, פברואר 1935). הדו"ח נוגע ללימודי הדת בבתי-הספר בעיר וכן לנושאי היהדות במוסדות הקהילה.

מתוך הדו"ח של הרב ד"ר פוגלמן נובע, כי בבית-הספר ע"ש ברק יוסלביץ' לומדים 619 תלמידים ותלמידות. בכל כיתה ישנם שיעורי דת שעתיים בשבוע, ואילו החל מכיתה ג' גם שעתיים עברית כל שבוע.

בבית-הספר על שם אמיליה פלאטר ישנם 26 תלמידים ותלמידות יהודיים. בבית-הספר על שם פילסודסקי — 31 יהודים. ב-4 בתי-ספר עממיים נוספים לומדים 27 יהודים. בכל בתי-הספר האלה ניתנים בשתי קבוצות שיעורי דת שעתיים בשבוע.

ב"שקולה וידז'אלובה" לומדים במחלקה הפולנית והגרמנית 132 יהודים, המקבלים שיעורי דת 10 שעות בשבוע. בגימנסיה למתמטיקה וטבע — 22 יהודים (4 שעות דת בשבוע), בגימנסיה הממלכתית — 54 יהודים (6 שעות בשבוע), בגימנסיה העירונית לנערות — 76 תלמידות (12 שעות בשבוע).

באותה ישיבה דיווח הרב קלמן חמיידס על ה"תלמוד תורה" על שני מדוריו, לנערים ולנערות. המדור לנערים מונה 147 תלמידים והמדור לנערות -140 תלמידות. במדור לנערים ישנן 5 כיתות. תכנית הלימודים נערכה כך, שכעבור שנתיים או שלוש תהיה שפת ההוראה במוסד רק עברית.

המדור לנערות כולל 4 כיתות וכיתת-ערב אחת לתלמידות לשעבר. שפת ההוראה היא בעיקר יידיש ובאופן חלקי פולנית.

מתוך מודעת-אבל שהופיעה באפריל 1935 (" העיתון הרשמי" מס' 78) אנו למדים לדעת על מותו של הרב ד"ר **פיליפ דה האאס**, שכיהן כרב ארצי והיה קשור בקטוביץ.

עזרה סוציאלית

עם כל הדאגה לענייני הדת, הייתה הנהלת הקהילה ערה

לבעיות הסוציאליות שהלכו והחריפו במרוצת השנים, בעיקר עם גבור גלי ההגירה מערי פולין וגליציה לעיר המתפתחת והמבטיחה מקורות פרנסה. טבעי הדבר, שלפני החגים, וביחוד לפני חג הפסח, אורגנו מפעלי "מעות חטין" המסורתיים, ושבבתי-הספר נתעורר חיש מהר הצורך לדאוג להאכלתם של הילדים שהיו באים רעבים מהבית ואף לדאוג לבגדים ולנעליים עבורם. יותר מאוחר החלה הנהלת הקהילה לתת את לבה לקייטנות עבור הילדים. אולם הקהילה לא הסתפקה בארגון מיבצעים ספוראדיים. חיש מהר הוקמה ליד הקהילה מחלקה סוציאלית שריכזה את כל פעולות הצדקה בתוך הקהילה.

אופייני דין וחשבון של המחלקה הזאת בעד החודש ינואר 1932, הראשון מהדינים וחשבונות הנמצאים ברשותנו:

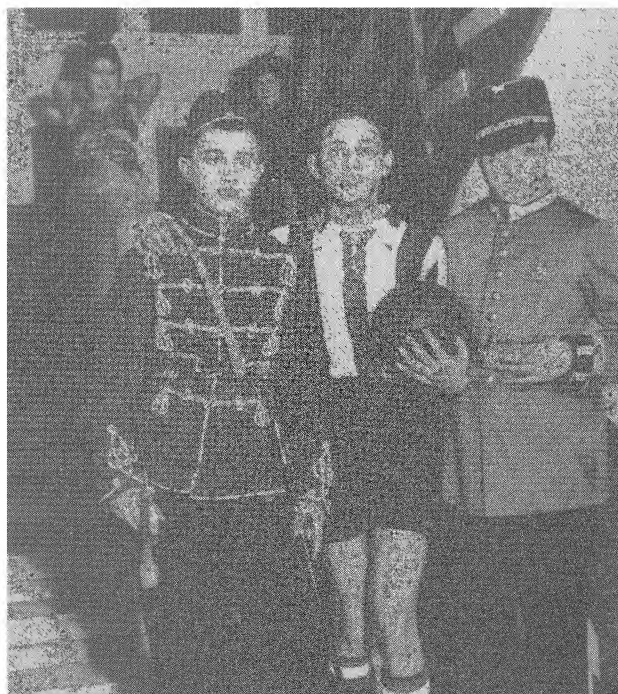
		אנשים		סכום	סה"כ זלוטי
א. תמיכות במזומנים					
לאנשים במעבר	חוזרים	14			
	שוחררו מהכלא	9			
	חולים	17			
	מבקשים עבודה	29	69	253.20	
תמיכות חודשיות לעניי המקום	שכירות	4			
	כלכלה	19	23	645.50	
תמיכות חד-פעמיות	להסקה	2			
	סיוע	3	5	113.00	
לפושטי-יד		107		134.00	1,145.70
ב. עזרה רפואית					
פתקים לרופאים			27	110.00	
תרופות			34	180.17	
משקפיים			2	17.00	412.92
ג. עזרה בבתי-ספר					
נרכשו נעליים			23	400.00	
ביגוד			5		400.00
ד. עזרה במיצרכים					
ניתנו חבילות מזון			32		
ניתן חלב			9		
ניתן פחם			16	102.60	102.60
ה. מטבח לעניים					
הוצאות ארוחות	בתשלום	270		106.80	
	חינם	2477	2747	952.32	1,059.12
				סה"כ	3,120.34 זלוטי

אבל מרשים ממש הוא הדין וחשבון השנתי של המחלקה שפורסם בחודש מארס 1933 (מס' 27 של ה"עיתון"), ממנו נובע בין השאר, כי במשך השנה ניתנו תמיכות במזומנים: לאנשים במעבר: 4129 זלוטי, ל-30 משפחות המתגוררות במקום — תמיכות חודשיות קבועות בסך 8600 זלוטי, ל-182 משפחות המתגוררות במקום — תמיכות חד-פעמיות 2587 זלוטי.

אותו ד"וח מספר על תמיכות במצרכים: ל-40 משפחות מובטלות — 5616 קילוגרמים לחם, כ-5000 ליטרים חלב, 250 צנטנרים פחם, 220 צנטנרים תפוחי-אדמה. חולקו גם 82 זוגות נעליים חדשות. ואילו המטבח הוציא במשך השנה 41,440 ארוחות בשווי 11,621 זלוטי. בממוצע אכלו במטבח כל יום 120 אנשים.

הדו"ח מספר על לשכה לסיוע משפטי, המתערבת במשרדי הממשלה ואף מופיעה בבית-המשפט, על ארגון הקיטנה בפעם הראשונה, דבר שעלה 7,500 זלוטי וכן על החזקת גן-ילדים לילדי אמהות עובדות ועניות, שמבקרים בו 50 ילדים.

נקל לראות, כי כל פעולת המחלקה מסודרת ומתויקת ללא דופי. ממוצע המבקרים במחלקה — 40 איש. הכרטיסיה

נוער יהודי בנשף פורים בבית הקהילה

כוללת: 207 משפחות הזקוקות לטיפול רפואי, 32 משפחות המקבלות סיוע חודשי קבוע במזומנים, 63 משפחות המקבלות תמיכות חד-פעמיות, 98 משפחות המקבלות תוספת תזונה.

"אגודת הנשים", המשתפת פעולה עם המחלקה, חילקה גם היא חבילות מזון, לבנים, בגדים ונעליים, והמספרים מופיעים בדו"ח.

השם **"חברא קדישא"** המציין את האגודה המטפלת בקבורות, התייחס בקטוביץ, כמו בהרבה ישובים יהודיים אחרים גם לטיפול בחולים, ואותו דו"ח מכיל גם פרטים על העזרה שניתנה לחולים בצורת הפניות לרופאים ולבתי חולים, עזרה בתרופות, תורנויות יום ולילה, טיפולים למיניהם. מה הפלא שלקטוביץ נהר זרם בלתי-פוסק של יהודים עניים שראו בה "אמריקה קטנה".

הדינים והחשבונות הבאים משקפים את המצב החדש שנוצר, בעיקר את הצרכים שגדלו עם גבור גל החוזרים מגרמניה. הדו"ח בעד מחצית השנה 1 ינואר — 30 יוני 1935 מסתכם בסכום של 37,426 זלוטי. אנו למדים לדעת, כי מתוך היהודים שגורשו מגרמניה השתקעו בקטוביץ 300 איש, דבר שהטיל נטל מיוחד על מוסדות הקהילה, אך בד בבד "התרגל" כבר הציבור לצרות החדשות והתעניינות התורמים קטנה וכמעט נעלמה. מתוך פניה לציבור בערב חג הפסח אנו גם למדים לדעת על 400 משפחות נצרכות בקטוביץ.

בית-הקברות

בין תחומי הפעילות שהנהלת הקהילה היהודית בקטוביץ יכלה להתגאות בהם היה בית-הקברות. בצדק התפארה הנהלת הקהילה שהיא הצליחה לבער מתוכה את תופעת ההתמקחות עם המשפחות בשעה שהמת עוד מוטל לפניהם. אף על פי כן נאלצה הנהלת הקהילה להיגרר לוויכוח עם שבועון יהודי בשפה הגרמנית, המופיע בבילסקו. מתוך הפולמוס הזה למדנו לדעת, כי עד שנת 1926 נהגה קטוביץ כמו שנהגו אז בכל מקום בפולין: משא ומתן עם משפחת המנוח בדבר גובה התשלום בעד הקבורה. החל מה-1 בינואר 1927 בוטל מינהג זה. המשפחה לא חויבה עוד בשום תשלומים, אלה כוסו על ידי ה"חברא קדישא", שדאגה להכנסות משלה, בתוכן גם תמיכה מאת הקהילה.

אולם "חברא קדישא" מנתה רק 400 חברים בעוד מספר חברי הקהילה הגיע ל-6,000 ונוצר מצב בלתי-אפשרי ש-400 חברי "חברא קדישא" נשאו בעול של יתר אנשי הקהילה. הוחלט איפוא לשנות את המיבנה הארגוני של אגודה זאת. החל משנת 1930 הוטל מס על כל חברי הקהילה.

בחודש ינואר 1935 נבחר וועד חדש ל"חברא קדישא".

נבחרו: **ברטולד קוכמאן, אדולף גרינפטר, ריזנפלד, יד׳י גרינפטר, אדולף מיידזווינסקי, דויד ואסרטייל, נפתלי בסר, הנריק גז׳ש, פחנר, אדולף גולדשטיין, קארל אהרנהאח, ורחנצוייג.** אחרי זה נבחר **ברטולד קוכמאן** כיו״ר ו**קארל ארנהאח** כסגנו.

הדו״ח שפורסם בהזדמנות זאת מהווה יצירה פיוטית (״לא תמצא כאן קני סוף מהאגדות, ולא דרכים סודיות, האוטמות את צעדי המבקרים...״). והמספרים היבשים:

בשנת 1934 נקברו בבית-העלמין 44 אנשים, מזה 20 גברים, 18 נשים ו-6 ילדים. מאז הוקם בית-הקברות (15.10.1869) נחים בו 1936 אנשים, דהיינו: 727 גברים, 592 נשים ו-617 ילדים. אחרי זה באה סטטיסטיקה, שלפיה הייתה התמותה הכי גדולה בשנות מלחמת העולם הראשונה: 1916 — 50; 1917 — 54; 1918 — 58. בבית-העלמין נטמנו גם 24 שנפלו במלחמה ו-5 חיילים אחרים.

הנהלת הקהילה היא המכוונת את חיי היום-יום של היישוב היהודי, היא החייבת להגיב על כל המתרחש סביב האוכלוסייה היהודית, היא המייצגת את היהודים בפני השלטונות, היא הדואגת לציין ימים גדולים בלוח העברי, ובשנות הגאות של האנטישמיות, היא ערה במיוחד כלפי הבעיה הזאת, שמאיימת על שלומם ופרנסתם של היהודים.

בשנת 1934 מלאו 50 שנה לועידת **״חובבי ציון״** שהתקיימה בקטוביץ והקהילה ציינה בצורה מכובדת את התאריך, שבני קטוביץ מילאו בו תפקיד פעיל. ארבעה מבני-קטוביץ, **פרידלנדר, מחס, פרויטאל ולבינגר**, השתתפו בה. הוועידה התנהלה באולם ״קונקורדיה״ של בני-ברית, היא נפתחה על ידי א. לבינגר, הממונה על הארגון היה **פרייטאל**, והמזכיר בשפה הגרמנית — **פרידלנדר.**

הנהלת הקהילה היא היוזמת של הקמת מוסדות חדשים שמחסורם מורגש בעיר, למשל האגודה למוסיקה. היא העומדת מאחורי הבחירות לקונגרס היהודי העולמי. וממבט אחורה אחרי שנים כה רבות: הבטאון שהוציאה בקביעות: **״העיתון הרשמי של הקהילה היהודית בקטוביץ״**, בעריכתו של **א. אברהמר**, תופעה נדירה בחיי הקהילות היהודיות בגולה באותם ימים, מהווה מקור ידע שלא יסולא בפז לכל חוקר של החיים היהודיים.

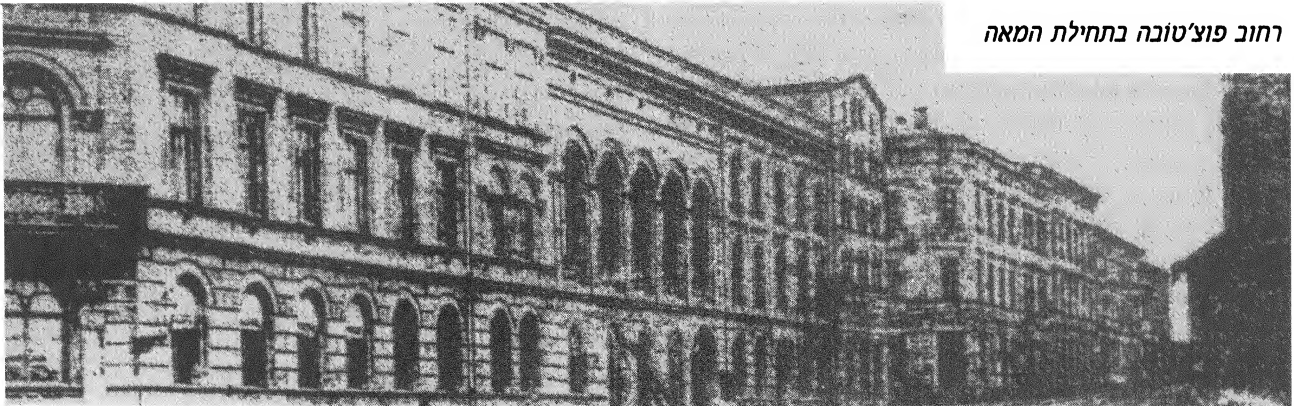
המתבוללים

מכת ההתבוללות וכנראה גם השמד לא פסחה על יהדות קטוביץ. הקירבה היתרה לתרבות המערב, המגעים הבלתי-פוסקים עם גרמניה טשטשו לא פעם את הגבולות בין האוכלוסייה היהודית והנוצרית. קשה להניח, כי הרצון להשתחרר מתשלום מסי הקהילה גרם לפרישה מהקהילה, מפני שבכל המיקרים צוין במפורש, שהעוזבים עברו לנצרות או לכפירה בעיקר, או שעזבו את היהדות. כך, למשל, מביא ה״עיתון״ מס׳ 25 (פברואר 33) רשימה המכילה 17 שמות: **אמסטרדאמר ליאון, בודניוק שארלוט, חמיידס מיכאל, יח׳פי מלאניה, קליך רחליה, ליכטנבאום רומאן, מארקביץ׳ זופיה, פילצר סטאניסלב פרדינאנד, רייך ברוניה, סוקולסקי שמעון, סוקולסקה יני לואיזה, שנייאר מאריה, שנל אלכסנדר, שטרנבאך אלה, טננבאום יוסף, ויינברגר יעקב, ויניקוב אלכסנדר.**

שמות של עריקים מהיהדות מוסיפים להופיע גם בשנים שאחרי עליית היטלר לשלטון. בשנת 1934 עזב את היהדות יוליאן הוכפלד. ביוני 1935 (״עיתון״ מס׳ 81) אנו מוצאים שלושה שמות: **מרי ליטאואר, סטאניסלב צ׳אפניק,** ד״ר **לייזר הרמאן** או **אנדרמאן**. שמות נוספים אנו מוצאים גם ב-1936: **זיגמונט קאה, אלינה פל, סטאניסלב לובאבסקי, יואנה דאנציגר, פיליפ ברנר, ואלטר גרינפטר.**

האמנם ניצלו מידו האכזרית של היטלר?

רחוב פוצ׳טובה בתחילת המאה

יוסף כרוסט

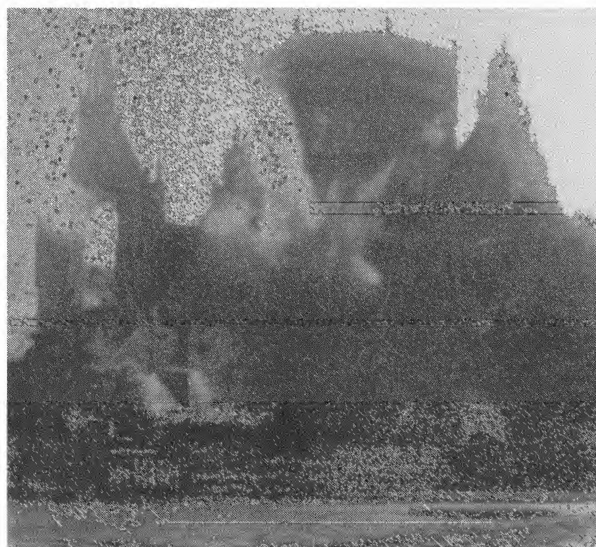
בית הכנסת הגדול

בית-הכנסת הגדול בקטוביץ, שנבנה בשנת 1900 מילא את יעודו בכבוד ובהדר במשך כל שנות קיומו עד היום בו הועלה באש על ידי הנאצים. כל ימיו שימש מוקד לטקסים חגיגיים בימי שמחה ואבל, לזקנים ולבני-נוער.

מייסדיו והממונים עליו דאגו מן הרגע הראשון כי כל המתרחש בין כתליו יהיה הולם את מראהו החיצוני. עדות לכך "תקנות ההתנהגות" שהיו מתפרסמות כל שנה לפני הימים הנוראים. נאמר בהן בין השאר:

2. הנהלת הקהילה רשאית לדרוש מכל מי שתופס מקום באורח בלתי-חוקי בבית-הכנסת, ביחוד בימים הנוראים, תשלום לפי התעריף...

3. לבוש המתפללים וביחוד של הגבירות חייב להתאים לכבוד ולקדושה של בית האלוהים. השהות בבית-הכנסת עם זרועות חשופות למשל אסורה בהחלט.

בית הכנסת בלהבות, 8 ספטמבר 1939

4. מקלות ומטריות וכן כל לבוש עליון יש להשאיר במלתחה. שמירת לבוש עליון בבית-הכנסת אסורה.

5. אחרי הכניסה לבית-הכנסת חייב כל אחד לתפוס את מקומו בשקט ובלי רעש. לזרים יראו הסדרנים את המקומות המתאימים.

6. כל אדם רשאי לתפוס רק את המקום שהוא זכאי לו. שימוש משותף במקום עם אדם שני, או מסירתו בלי רשות לאחרים, אסורה.

7. ילדים מתחת לגיל בית-הספר אסור להביא לבית-הכנסת; לבני-נוער בגיל בית-הספר המגיע לבית-הכנסת שלא בחברת מבוגרים יראו הסדרנים מקומות מיוחדים.

8. בזמן הדרשה ותפילת "יזכור" הכניסה לבית-הכנסת אסורה.

9. לפני התפילה וכן בזמן התפילה אסור לטייל או לעמוד לפני בית-הכנסת, להשתהות ולשוחח בקול רם בפרוזדור, וכן אסור להתעכב במעברים בבית-הכנסת בזמן התפילה. אסור גם לנהל שיחות בקול רם בבית-הכנסת בזמן התפילה.

10. בזמן התפילה יש לפנות אל ארון הקודש. בכל התפילות שיש להתפלל בעמידה, חייבים כל המתפללים, שגילם או מצב בריאותם מאפשר להם זאת, לקום ממקומותיהם.

11. את תפילת "שמונה-עשרה" יש להתפלל בשקט גמור. יש גם להימנע בכל התפילות האחרות מתפילה בקול רם, המפריעה לתפילה. בכל התפילות שנועדו לחזן, וכן בקריאה בתורה ובהפטרה יש להימנע מסיוע בקול רם. המתפללים חייבים להתאים את עצמם לאינטונציה של החזן והמקהלה. תפילות הנאמרות פסוק אחרי פסוק אסור להתחיל בטרם זמן.

מי שמכיר את חוסר ההקפדה על כללי התנהגות בבתי-כנסת, יבין בנקל כמה חשובים היו הכללים האלה ומה היתה תרומתם לאוירת ההוד, ששררה תמיד בבית-הכנסת הגדול של קטוביץ.

בית הכנסת הגדול. מימין האגף לפני הקמת בית הקהילה במקומו בשנת 1937

היה זה אתר מקודש לא רק למבוגרים. האחראים דאגו שתתקיימנה תפילות מיוחדות לבני-נוער וההודעה הראשונה על כך פורסמה ב"עיתון הרשמי" מס' 23 (ינואר 1933). מתוך הודעה שפורסמה בחודש מארס 1933 מתברר, כי התפילות האלו התקיימו כל שבת בשעה 4 אחרי הצהריים. עם זאת יש לציין כי מתוך פירסומים אחרים נובע, שלא היה שיתוף פעולה מספיק בתחום זה מצד ההורים. הללו התלוננו במקרים רבים שלימודי הדת מכבידים כביכול על ילדיהם ומפריעים להם בלימוד הנושאים החילוניים.

בבית-הכנסת הגדול היו שני רבני קטוביץ משמיעים לסרוגין דרשות מענייני דיומא. הדרשות האלה היו מתפרסמות אחר כך ב"עיתון הרשמי" של הקהילה.

במרוצת הזמן נעשה דחוף הצורך להקים בית-כנסת שני ראוי לשמו, על אף קיומם של בתי-תפילה למיניהם, ובחודש יולי 1935 התקיימה ישיבה של וועד הבנייה של בית-הכנסת הזה בהשתתפותם של ראש הקהילה **אלטמאן**, סגן יו"ר הקהילה עורך-דין **לבינגר** ויו"ר וועד הבנייה **קליין**.

הוחלט להרחיב ולהגדיל בניין קיים דו-קומתי.

בשנים 1937-8 הוקם בניין בן 5 קומות, סמוך לבית-הכנסת הגדול, בתוך חצר משותפת מוקפת בגן. הבניין הכיל בית-תפילה ומוסדות קהילתיים. הוא נשאר על תילו עד היום הזה.

יוסף כרוסט

חזנים

ואלטר דמביצר

בדצמבר 1934 הודיע ה"עיתון" (מס' 70) על מותו הפתאומי של החזן ואלטר דמביצר שכיהן למעלה מ-10 שנים כחזן בקהילת קטוביץ. הוא שימש גם כמורה בבית-הספר העברי.

ואלטר דמביצר היה בן למשפחת רבנים עתיקה והיה בנו של הרב פנחס דמביצר מקרקוב.

מודעת-אבל בירחון "די חזנים וועלט", ינואר 1935 לרגל פטירתו של ו. דמביצר פורסמה בזו הלשון:

חזן וו. דעמביצער נ"ע פון קאטאוויץ איז אנגעקומען די טרויעריגע בשורה, אז דארט איז געשטארבען פלוצלינג אין יונגען עלטער דער דארטיגער איבעראל-בעקאנטער חזן וו. דעמביצער.

חזן דעמביצער האט פערמאגט א גרויסע און אנגענעהמע שטימע און געווען א געשוהלטער זינגער.

ער איז געווען אן איבערגעגעבענער מיטגליעד פון "אגודת החזנים והמנצחים" אין פוילען און א געשוואוירענער לעזער פון "די חזנים וועלט".

מיר בעדויערען זעהר זיין פריהצייטיגען טויט און דריקען אויס דער פאמיליע אונזער טיעפען צער און מיטלייד.

די רעדאקציע.

Jak grom z jasnego nieba spadła na nas wieść o nagłym i przedwczesnym zgonie naszego

błp. nadkantora

Waltera Dembitzera

Zmarły przez przeszło 10 lat spełniał swe obowiązki z wielkiem zamiłowaniem i poświęceniem. Jego działalność nie ograniczała się jedynie do funkcyj nadkantora, był On również nauczycielem w szkole hebrajskiej a każdą wolną chwilę poświęcał opiece nad ubogimi i chorymi. Nie znał zmęczenia i trudu, gdy go wołano w dzień czy w nocy do łoża chorego lub konającego. Te Jego zalety zjednały Mu miłość i przywiązanie wszystkich tych, ktorzy Go znali. Toteż Zarząd i Reprezentacja tut. Gminy jak i całe społeczeństwo żydowskie z bólem w sercu i w smutku pogrążeni stoją nad grobem swego ukochanego Nadkantora.

Pamięć o Nim wśród nas nigdy nie zgaśnie

Zarząd Gminy Izraelickiej w Katowicach
Bruno Altmann

Zgromadzenie Reprezentantów
Dr. Emil Mayer

החזן יוסף וולקובסקי

במארס 1932 חגגה קהילת קטוביץ את יום הולדת ה-70 של חזנה הראשי יוסף וולקובסקי. לרגל היובל הזה פורסמו ב"עיתון הרשמי" דברי הערכה על ידי הרב קלמן חמיידס, מהם נודעו כמה פרטים על החזן הזה.

הוא גדל בחבל פוזנן ובשעה שמלאו לו שבעים היתה כבר מאחוריו פעילות של חמישים שנה כחזן, מהן 33 שנים בקטוביץ.

החזן וולקובסקי שימש גם כשוחט, מוהל, כמורה ומחנך.

החזן וולקובסקי עלה ארצה לפני פרוץ מלחמת העולם השניה. את משרת המוהל מסר בשנת 1934 לידי שמואל הופפן ז"ל, אביה של הגב' צילה כתריאל.

החזן יהושע רוזנצוויג

יהושע רוזנצוויג נולד בבוכניה הסמוכה לקרקוב שבגליציה בשנת תרס"ט (1909). למד בחדר ובישיבה ובנעוריו נמנה על חסידי בלז. הוסמך כשוחט וחזן וכיהן בתפקיד זה בעיירה זיביץ שבגליציה. עבר לקטוביץ ושימש בחזנות בבית הכנסת הגדול בעיר זו. כרב בית-הכנסת שימש באותה עת הרב ד"ר מרדכי פוגלמן.

בשנת תרצ"ח עלה רוזנצוויג ארצה ועבר לפני התיבה בבתי-כנסת שונים בארץ. תפילתו בבית הכנסת "ישורון" בירושלים זכתה לשבחים רבים וביניהם של החזן והזמר הנודע הרמן ידלובקר

החזן יהושע רוזנצוויג

השלישי משמאל — החזן קוסביצקי. השני משמאל — החזן יהושע רוזנצוויג (מאוסף עקיבא צימרמן)

החזן יוסף וולקובסקי

שהגדיר את תפילתו כ"קול הנשמה". רוזנצוויג דאג ל"סרטיפיקטים" לרעייתו וילדיו, אך הם לא הספיקו להגיע לארץ. לאחר השואה נודע לו על אבדן משפחתו ואז התחתן שנית. הוא שימש בחזנות בבית-הכנסת "כרמיה" בחיפה ובבית-הכנסת הגדול ברמת-גן. כמו כן הרבה להופיע בשידורי "קול ירושלים" בזמן המנדט.

בשנת תש"ח עבר לקנדה ונתקבל בבית-הכנסת "חברה-קדישא-בני יעקב". בשנת תשל"ב כאשר פרש לגימלאות עלה לארץ והופיע בבתי-כנסת שונים, בקונצטרים ובשידורי ישראל. לאחר שנכשלו הנסיונות למצוא לו ממלא-מקום בקנדה נקרא לחזור לבית-הכנסת "חברה קדישא-בני יעקב". בגלל מחלה פרש סופית מעמוד התפילה.

רוזנצוויג היה תלמיד-חכם ונהג לקבוע עתים לתורה. הוא כתב את המבוא לספר החזנים והחזנות במונטריאול ומן הראוי להביא כמה משפטים ממנו: **"עם תקומתה ותחייתה של מדינת-ישראל בימינו בעז"ה זכינו לראות את אתחלתא של מיזוג הגלויות, עינינו צופיות שתהליך זה יביא בעקבותיו שמדינתנו מדינת ישראל תיהפך ותהיה למרכזה הרוחני של כל עם ישראל, ושממנה תצא ההשפעה הרוחנית לשארית בית ישראל בתפוצות, גם בשטח החזנות והמוסיקה היהודית, ויווצר נוסח אחיד לכל עדת בני ישראל".**

החזן יהושע רוזנצוויג נפטר במונטריאול באלול תשמ"ג (1983).

ושמרו בני ישראל

(מתוך תפילת מעריב של ליל שבת)

לשבת וְשָׁמְרוּ בְנֵי יִשְׂרָאֵל אֶת הַשַּׁבָּת לַעֲשׂוֹת אֶת הַשַּׁבָּת לְדֹרֹתָם
בְּרִית עוֹלָם: בֵּינִי וּבֵין בְּנֵי יִשְׂרָאֵל אוֹת הִיא לְעֹלָם
כִּי שֵׁשֶׁת יָמִים עָשָׂה יְיָ אֶת הַשָּׁמַיִם וְאֶת הָאָרֶץ וּבַיּוֹם הַשְּׁבִיעִי
שָׁבַת וַיִּנָּפַשׁ: ח"ק

לחן: לבנדובסקי. מושר ע"י ישראל טייטלבאום (חבר מקהלת בית הכנסת בקטוביץ)
עובד ע"י אסתי גלעד-שיינברג

ד"ר נתן גרינבוים

ה"דיריגנט" שטייניץ והמקהלה ב"טמפל"

איש מגודל גוף, בעל סנטר כפול, עיניים בולטות, קפדן ורציני — כך זוכר אני את מר **גאורג** (ז"ל) **שטייניץ**, המנצח על המקהלה בבית-הכנסת המרכזי בקטוביץ. מזלג הטונים בידו ועיניו פוזלות אל עבר המראה שקישרה בין המקהלה שבקומה העליונה לבין החזן, ה"קנטור", שעמד ליד עמוד התפילה למטה, ושניהם מתאמים את ה"כניסות" של המקהלה ושל החזן.

במקהלתנו שרו גברים בלבד. על חלקם ניכר היה, שהכיפה שעל ראשם הושמה רק לצורך הזמרה בבית-הכנסת. במקומנו המיוחד, בקומה העליונה מצד ימין של האולם היינו מסתדרים שורות-שורות, כאשר אנחנו, הקטנים, ה"סופרנים", עומדים בשורה הראשונה, מימיננו היו ה"באסים", ומאחורינו ה"אלטים" וה"טנורים". שרנו בעיקר מלחניו של לבנדובסקי, שרנו בשבתות, בימים טובים ובארועים.

את החזרות היינו מקיימים באחד החדרים שבבניין הקהילה. זכורות לי במיוחד הפגישות של המקהלה אחרי פטירתו של החזן הוותיק **דמביצר**, כאשר מר שטייניץ ערך מיבחנים למועמדים החדשים. כמעט מדי שבוע הופיע חזן אחר, ואנו היינו צריכים לתת לו הזדמנות להשמיע את קולו ולהראות את כוחו בשילוב נגינתו עם שירת המקהלה. שטייניץ היה אז במיטבו: המזלג שבידו השמיע את הטון המתחיל ושטייניץ מקרבו אל אוזנו ומזמזם את הצליל ונותן לכל ארבעה קולות, לכל אחד, את הטון שלו. כך היה עושה גם עם המועמד החדש. הוא היה מרים את שרביט המנצחים, פונה פעם אל החזן ופעם אל המקהלה, מפסיק ומתקן, מפסיק וגוער, ולבסוף — יצאה הרמוניה מופלאה של קולות השירה והחזנות.

זכור המנצח שטייניץ לטוב על ה"משכורת" שהיה משלם לנו על השתתפותנו במקהלה. ישוב היה באחד החדרים בבניין הקהילה מאחורי חלון, ודרך הפשפש היה מקבל את חברי המקהלה, בודק את השם ברשימה שבידו ומושיט את המטבעות בסכום שנקבע: זלוטי או מחציתו. לא בדקנו בציציותיו, בוודאי לא אנחנו הקטנים, ולא הערנו על גובה השכר; שמחנו במה שקיבלנו ורצנו לקנות... ממתקים.

כאן המקום לדלות מנבכי הזיכרון כמה מן השמות של חברי המקהלה: עם הבאסים נמנו **מיידז'ווינסקי** מרחוב אנדז'יה, ושני האחים **צ'וויקליצר**. בין הטנורים זכורים **טננבאום ויעקובוביץ'**. **בזלר** היה בין האלטים, **וישראל טייטלבוים** יבל"א שר עמי סופרן.

את חינוכנו המוסיקלי לא קיבלנו במקהלה בלבד. כאשר קרבנו לגיל הבר-מצווה ואופשר לנו לעבור לפני התיבה בתפילת מנחה של שבת, קיבלנו הכנה ממורה, ששמו נשכח מאיתנו, והוא לימד אותנו גם טעמי המקרא, ובמיוחד הכין אותנו לקריאה עצמית של הקטע המיועד לנו בשמחת תורה. עד היום, מדי שנה בשנה, אני קורא בעצמי את "וזאת הברכה" בזמן עלייתי לתורה ככוהן בבית-הכנסת בשמחת-תורה, לפי הטעמים והמנגינה שלמדתי מפיו של המורה האלמוני בקטוביץ.

נמסר לי, כי המנצח שטייניץ מונה ע"י הגרמנים בתחילת המלחמה לתפקיד של מנהל הענינים היהודיים בקטוביץ עד אשר נגזרה הגזרה של גירוש על כל יהודי עירנו.

יהי זכרם של מוריי לזמרה ברוך, וה' ינקום דמם.

דובקה בוכשטיין (קרוטמן)

הממונים על האתר הקדוש

בית-העלמין בקטוביץ, שהכרתיו בשנות השלושים, הצטיין בתחזוקתו וזאת הודות לבני משפחת קרבס, שהיו ממונים על התחזוקה של האתר הזה. מקום קדוש זה הצטיין בנקיונו ובטיפול היום-יומי הטוב שניתן לו. כל יום באו פועלות כדי לטאטא את העלים שנשרו מהעצים ולטפל בפרחים שנשתלו על ידי בני המשפחות של הנפטרים.

סאלו קרבס ניהל את הכרטיסיה, וכאשר באו בני משפחה ולא ידעו היכן נמצא קברו של יקירם, היו מקבלים מיד את ההדרכה המתאימה מאת משפחת קרבס לפי הכרטיסיה הזאת.

בני משפחת קרבס האציליים היו מוכנים תמיד לסייע לנצרכים, הן בלינת-לילה והן באוכל. כאשר החלו להגיע פליטים יהודיים מגרמניה, נחלצו מיד לעזרתם.

גם בזמנים כתיקונם היו באים לקטוביץ פושטי-יד מהערים הסמוכות, כגון סוסנוביץ או בנדין ומבקשים נדבות. לא פעם היה נכנס אדם אחד ומבקש נדבה בשביל שניים או שלושה או ארבעה נוספים, וכעבור דקות אחדות נכנס שוב אחד מאותה קבוצה ומבקש נדבה "בשביל שלושה או ארבעה נוספים". גם דבר זה לא הרתיע את סאלו קרבס לסייע לנצרכים.

כל משפחת קרבס נספתה בשואה רק בת אחת אמי נשארה ונישאה **ליעקב יארצ'ין** מסוסנוביץ והם חיים בקופנהאגן שבדנמרק.

בבית-הקברות היו גם נערכות תפילות אשכבה על-ידי הרבנים בליווי המקהלה של בית הכנסת הגדול.

כיום מוזנח בית-הקברות. הכניסה הראשית לבית-הקברות ניזוקה והמצבות מוזנחות ושדודות.

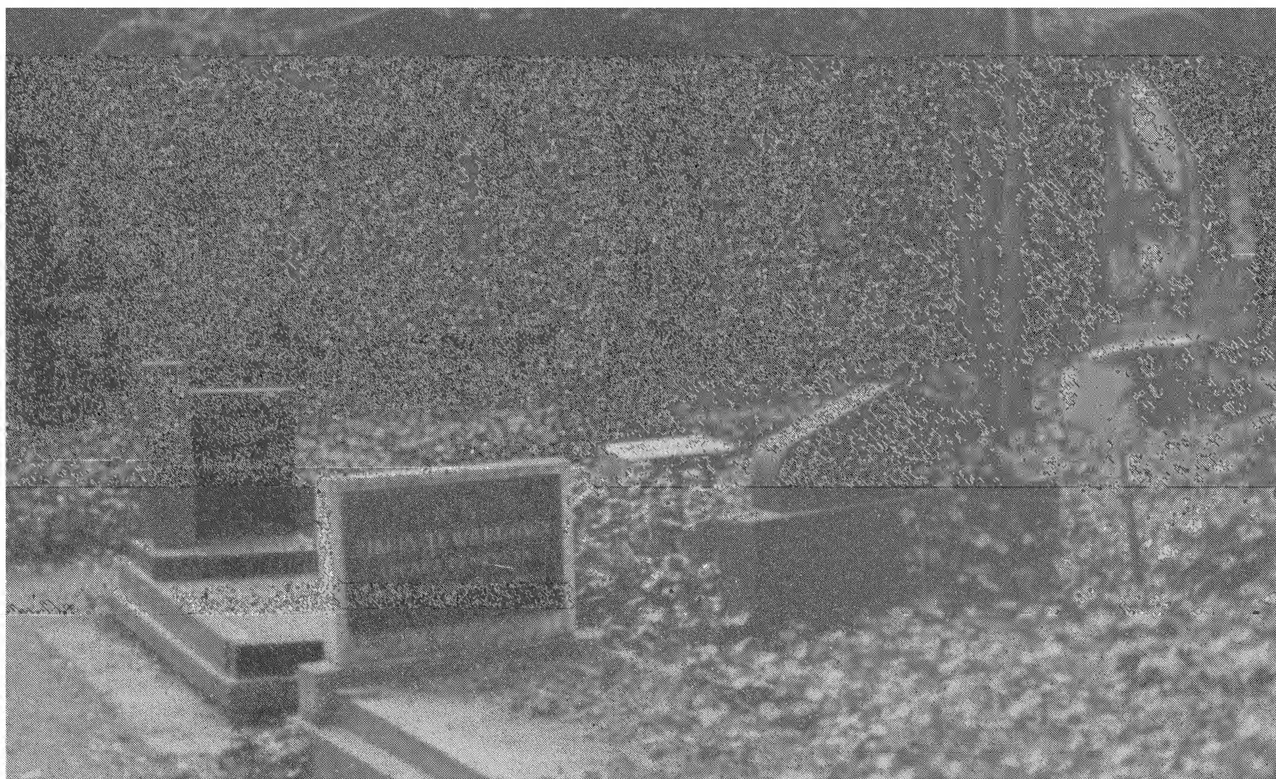
משפחת קרבס

ישמשו דברי אלה זכר למשפחת קרבס שגם קברם לא נודע.

דובקה בוכשטיין (קרוטמן)

בית־הקברות היהודי

אותה מידת דאגה שגילו עסקני הקהילה בקטוביץ כלפי החיים, כך גילו גם כלפי הנפטרים. בית-הקברות היה אחד המוסדות, שזכה לטיפול מסור ביותר. הממונה על בית-הקברות היה מר **סלו קרבס**, שנעזר בבנו **היינה**. שני הרבנים של הקהילה היו מתחלפים ביניהם בתורנות כל שבוע או כל חודש וכשם שהשמיעו כל ליל שבת דרשות בבית-הכנסת, כך גם דאגו להשתתף בכל לוויה ולהספיד את הנפטר. הם עשו זאת מבלי להתחשב במעמדו של הנפטר — גם פושט-יד זכה להספד. אני זוכרת שהיינה קרבס היה מגיע במונית אל הרב פוגלמן כדי להביאו לטקס. משפחת קרבס הקפידה לשמור על הביגוד הטכסי של הרב. בעת ההלוויה היה הרב עוטף עצמו בגלימה שחורה, בדומה לאלו

בית קברות היהודי בקטוביץ, רח' קוז'לסקה

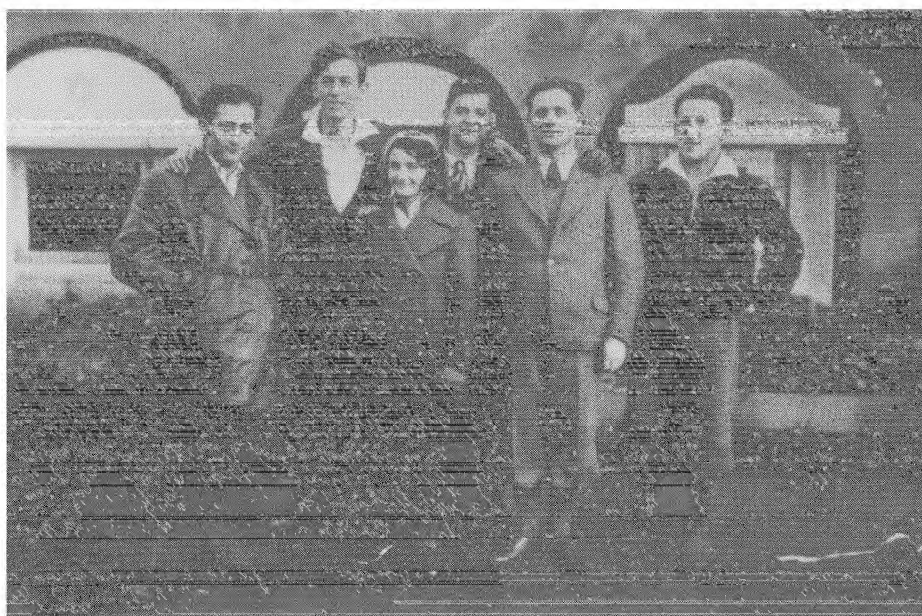
הלוויה בבית-הקברות הישן

של השופטים בבית-המשפט וחובש צילינדר על ראשו.

בבית-הקברות היה חדר-לוויות מפואר, מקושט באגרטלים, שבו היתה מוטלת גופת הנפטר. בשעות היום ישבה שם המשפחה האבלה ואילו לשעות הלילה נשכרו שומרים בתשלום. שתי אחיות קשישות, לא-נשואות, עסקו בכך.

בבית-הקברות היה גם אולם גדול כמו בתיאטרון, עם בימה שהיתה מוקפת בכיסאות לשימוש המל-ווים. מעל בימה זו היה משמיע הרב את ההספד. ארונו של המנוח היה מונח על יד הבימה. אחר כך התקיימה ההלוויה.

ל"חברא קדישא" השתייכו הגבירים החשובים ביותר של העיר והם נהגו לבוא בעצמם ולעשות את טקס-הטהרה. אני זוכרת היטב אחד מהם, מר **ואסרטייל**, בעל עסקי הטקסטיל הגדולים, מרחוב ה-3 במאי.

בחזית בית-הקברות הישן. עומדים מימין לשמאל: יוסף זלצר, דובה בוכשטיין קרוטמן, היינה קרבס.

יוסף כרוסט

חיי הכלכלה בשנות השלושים

היהודים במסחר

מאמר מיוחד, שפורסם בעיתון הרשמי של הקהילה היהודית בקטוביץ, (להלן "העיתון הרשמי") מס' 91, נובמבר 1935, נותן תמונה מלאה על חלקם של היהודים בחיי המסחר בקטוביץ. המאמר מסתמך, על החומר הסטאטיסטי ששימש לקביעת מסי הקהילה. מתוך אותם נתונים נובע, כי 630 יהודים עסקו במסחר. מספר זה כולל גם את 200 רוכלי השווקים, בעלי הדוכנים והחנוונים הקטנים, והמספר הזה מהווה 18% מכלל משלמי המס בעיר.

כנראה שהיה עניין מיוחד למחבר המאמר (E.A.) לפרסם מספרים, וזאת, כפי שהוא עצמו הסביר, לשם הזמת הטענות, כאילו כל המסחר נמצא בידי היהודים. לשם כך הוא מפרסם במאמר שתי טבלאות, האחת נוגעת למחזור שנעשה על ידי היהודים והמסים ששולמו על ידיהם, והשניה נוגעת להכנסות ולמס-ההכנסה המשולם על ידיהם.

כמסי מחזור שילמו הסוחרים היהודיים בשנת 1934 כ-300,000 זלוטי, ואילו מס-הכנסה כ-100,000 זלוטי. משלמי מס ההכנסה היהודים היו באותה שנת 1260, שהיוו הן מבחינת מספר האנשים והן מבחינת הסכום ששולם — 20% מכלל משלמי המסים. אחוז היהודים שהועסקו במפעלים יהודיים כזבנים, פקידים וכדומה, הגיע ל-2% בלבד ממספר האנשים העבודים במסחר.

בעזרת הסטטיסטיקות האלו הוכיח מחבר המאמר את אשר רצה להוכיח:

א. מחזור

מספר האנשים	המחזור השנתי בזלוטי	מספר האנשים	המחזור השנתי בזלוטי
215	1,000.-	26	40,000.-
15	2,000.-	28	60,000.-
28	3,000.-	26	100,000.-
19	4,000.-	8	150,000.-
19	5,000.-	6	200,000.-
25	6,000.-	6	300,000.-
22	8,000.-	7	500,000.-
32	10,000.-	1	800,000.-
64	15,000.-	6	1,000.000-
34	20,000.-	3	מעל מיליון
44	30,000.-		

ב. הכנסה

מספר האנשים	הכנסה שנתית בזלוטי	מספר האנשים	הכנסה שנתית בזלוטי
202	1,500.-	50	20,000.-
326	2,500.-	31	30,000.-
255	4,000.-	14	40,000.-
149	6,000.-	9	50,000.-
102	8,000.-	5	100,000.-
62	10,000.-	3	מעל 100,000.-
79	15,000.-		

א. טענות ואנטישמים על **"שיטפון יהודי במסחר"** הן פשוט מצוצות מן האצבע. הסיסמאות האלו הושמעו באותן שנים אך ורק כדי להגביל עוד יותר את שיעור היהודים הנאלצים לעסוק במסחר.

ב. הסטטיסטיקות הוכיחו נוסף לכך כי קשיי פרנסה חדרו יותר ויותר לשורות הציבור היהודי. אכן, איש לא יעלה על דעתו לכנות בשם סוחרים את מאות היהודים שמחזורם או הכנסתם הם כה נמוכים, עד שהם פטורים לגמרי מתשלום מסים.

היהודים האלה — נאמר במאמר — היו מוותרים ברצון על ה"יתרונות" שהביא להם התואר "סוחר", אילו היו יכולים לקבל משרה של שוער, דוור או פועל במכרות.

מחבר המאמר נתן דעתו לעוד טיעון אנטישמי, כאילו היהודים **"קונים בהדרגה את קטוביץ"**. גם לשם דחיית הטיעון הזה הוא משתמש בנתונים מתוך "השנתון הסטאטיסטי". שלפיהם, מתוך 3,708 בתי-מגורים, בשנת 1934, היו שייכים ליהודים 282 בתים בלבד, היינו, פחות מ-7.5%.

בגליון מס' 47 של "העיתון הרשמי" (ינואר 1934) הופיע מאמר של ד"ר **אדולף שייאר**, "אל הסוחרים היהודים — מלים מספר", שקרא להם להתארגן במסגרת ארגון הסוחרים. יש להבין מתוך המאמר, כי ארגון זה היה כבר קיים, אלא שנוכח הבעיות שניצבו בפני המסחר היהודי, החליטו ראשי הארגון להרחיב את השורות ולהגביר פעילותם. הנהלת הארגון החליטה איפוא להוריד את מסי החבר מ-5 ל-3 זלוטי לחודש. ולהעמיד לרשות חבריו: עזרה בניהול הפנקסים, יעוץ משפטי, יעוץ בענייני מסים, ספריה מקצועית וכן עזרה בהתכתבות בפולנית ובשפות אחרות. הארגון תכנן גם הקמת בית-ספר מקצועי ושיעורי ערב לעובדים במסחר.

על אף המאמצים הגדולים לא זכתה כנראה פעילות הארגון להצלחה יתרה. במשך תקופה ארוכה אחרי הופעת המאמר הזה, אין הארגון מבשר מאומה לחבריו, ואילו בספטמבר 1936, כעבור שנתיים וחצי, הופיעה שוב פניה לציבור הסוחרים בקטוביץ שיתנער מאדישותו ויצטרף לארגון הסוחרים ("העיתון הרשמי" מס' 118) אותו גליון מכיל גם דיווח על הרצאתו של עורך-דין ד"ר **לויכטר** מקרקוב בענייני מקצוע.

באורח מקביל לארגון הסוחרים, פעל בקטוביץ גם ארגון של סוחרים זעירים, ייצג את האינטרסים של החנוונים הקטנים, הרוכלים ובעלי הדוכנים. הוא בישר על פעילותו בגליון מס' 81 של "העיתון הרשמי" (יוני 1935) גליון מס' 108 (יולי 1936) מודיע על אסיפה כללית מן המניין בחתימתם של היו"ר **מ. אדלר** והמזכיר **ה. הלברג**.

בשנת 1932 הופיעו הודעות ב"עיתון הרשמי" על הקמת ארגון מקצועי של עובדים בעבודה רוחנית וכן על שיעורים ללשונות פולנית ואנגלית.

ארגון בעלי מלאכה

בין שלל הארגונים שליוו את חלוצי המסחר והתעשיה בקטוביץ הצעירה לא יפקד גם מקומו של ארגון בעלי מלאכה. מתוך מודעה ב"עיתון הרשמי" (מס' 4) מחודש מארס 1932 אנו למדים לדעת, שארגון בעלי המלאכה בקטוביץ יחגוג ב-13 במארס את יום ההולדת ה-20 שלו. במלים אחרות: ארגון בעלי המלאכה היהודיים נוסד בשנת 1912. המודעה מספרת, כי כיו"ר הארגון משמש מזה עשר שנים **אגון מרקוס**. בגלל הזמנים הקשים, נאמר במודעה, יחוגו את היובל בצורה צנועה ביותר.

עוד באותו חודש אפשר לקרוא דיווח על אותה חגיגה ועל פעולות הארגון בכלל ("עיתון רשמי" מס' 5). דו"ח על פעילות האגודה מסר באסיפה הכללית הצביעו **לואיס מיידז'ווינסקי**, שסיפר על כל שלבי התפתחות הארגון במשך 20 השנים. המדווח שיבח במיוחד את יו"ר האגודה **אגון מרקוס**. הבנאי **ריזנפלד** מסר את הדו"ח הכספי. בהזדמנות זאת נתקבלו לארגון גם 6 חברים חדשים והיו"ר כיבד את זכרם של שני נעדרים: **שמעון ריזנפלד** ו**ז'און בולדס** ובהמשך, הודה לחבריו בעבודה. באותה מסיבה השתתף נציג לשכת בעלי-המלאכה הכללית, אשר העניק לצבעי **לואיס מיידז'ווינסקי**, לקצב **היימאן שאאל** ולבנאי **איזידור ריזנפלד** תעודות כבוד ומינה אותם כאומני-כבוד. (דו"ח מאותה מסיבה שפורסם בחודש נובמבר אותה שנה ("עיתון" מס' 19) מוסר על 6 בעלי-מלאכה שזכו בתעודות-כבוד.

ב-9 באפריל 1933 (מס' 30 של ה"עיתון") התקיימה אסיפה כללית, בה נבחר **אגון מרקוס** בפעם ה-12 כיו"ר. אנו למדים לדעת, כי הארגון דאג גם לתמיכה בחברים במצוקה. כן ערך בשנה הקודמת מסיבת חנוכה ומסיבת פורים. אסיפה כללית שלא מן המניין, שהתקיימה ביוני אותה שנה ("עיתון" מס' 34) החליטה על יצירת קרן ביטוח למקרי מוות. בשנת 1934 זכה יו"ר הארגון אגון מרקוס לאות כבוד מטעם לשכת בעלי המלאכה למלאת 25 שנה לעבודתו המקצועית ("עיתון" מס' 47).

נוכח החמרות החוק, שדרש מכל בעל-מלאכה עצמאי תעודה, נוקט הארגון פעולות ארגוניות כדי לסייע לחבריו ("עיתון" מס' 60, יולי 1934). גם בחודש נובמבר 1935 ("עיתון" מס' 92) אנו מוצאים עדיין פניה בעניין זה לציבור

בעלי המלאכה. גם באותה השנה מקיים הארגון נשף חנוכה. פניה לבעלי-המלאכה חוזרת גם באוגוסט 1936 ("עיתון" מס' 107). הכל מעיד על ארגון פעיל ותוסס.

בנק וקופת גמילות חסדים

אנשי המסחר היהודיים בקטוביץ השתמשו במוסדות הכספיים הכלליים, ובסניפי הבנקים הגדולים. אף על פי כן פעל בקטוביץ גם סניף של הבנק הקואופרטיבי-היהודי "באנק אדז'אלובי", ובגליון מס' 72 של ה"עיתון" (ינואר 1935) אפשר למצוא מודעה גדולה של הבנק, שבה הוא מונה את כל המקומות בסביבת קטוביץ, שבהם הוא מוכן לפעול לטובת לקוחותיו.

בעוד בנק זה מנהל את פעילותו על יסודות מסחריים מובהקים, דאגו עסקני הציבור להקמתה של קופת גמילות-חסדים, שתמכה באנשי המסחר והמלאכה הנמצאים במצוקה זמנית, על ידי מתן הלוואות ללא ריבית. האיזכור הראשון על קיום הקופה בגלון מס' 12 של ה"עיתון" (יולי 32). הדו"ח מספר כי המוסד קיים מזה חודשים אחדים ובמשך התקופה, הצליח לאסוף כמה אלפי זלוטי וגם להוציא אותם להלוואות בנות כמה מאות זלוטי, שאפשר לפרוע אותן ללא ריבית בשיעורים שבועיים קטנים. מייסדי הקופה החליטו להכריז על שני החודשים יולי ואוגוסט כחודשי הסברה ולפנות לכל יהודי שיצטרף לקופה ויתמוך בה.

הדו"ח מונה גם את שמות חברי ההנהלה של הקופה והם: ד"ר **ליאו קאופמן, קפר, ברבש, גולדוואסר, א. אברהמר, הרבסטמאן, גיאורג שאלשה, ברונו פרוינד, וואלטון, מנצ'ל, דויד ואסרטייל, ג. נוימן, דויד ארליך, יוסף גולדשטיין.**

מכאן ואילך חוזרות על עצמן ידיעות על יוזמות שונות כדי לחדור לתודעת הציבור ולהגדיל את הכנסות הקופה. שוב מוכרז חודש הסברה מה-15 בינואר עד ה-15 בפברואר 1933, כשהמטרה היא להגיע ל-100 חברים. לשם כך אף נפתח "ספר זהב", בו נרשמים התורמים לקופה ומזמן מזמן נערכים נשפים.

האסיפה הכללית של הקופה שהתקיימה ב-19 באפריל 1936 ("עיתון" מס' 102) . מגלה כי הקופה הכפילה את עצמה. להנהלה החדשה נבחרו: ד"ר **קאופמן, ו. ברבש, ב. פרוינד, י. הרבסטמאן, י. גננדלמאן, י. דיאמאנד, ח. שלאחט, בלומנפרוכט, ש. קאופמן, ס. אולמר, ד. ארליך, ס. גרוס, י. מילנר, זיידלר** ו**ל. מיידז'ווינסקי.**

חברות גדולות

מבין החברות הגדולות יש לציין: חברת הייצוא לברזל של האחים **אלטמאן, נותמאן, מראחאץ** ומוצרי-ברזל **ליברמאן**. בתחום הפחם: חברת **זילברשטיין** וכן **גולדשטיין**; המלון ובית-הקפה "מונופול", המלון "רוידנץ" של משפחת **לוסטיג**, מלון "סאבוי" בבעלות אינג' **צרניק**, "צנטראל הוטל" בבעלות **גרינפטר** ומלון "וינר הוף" בבעלות **וינר**, בית-הקולנוע הגדול בעיר, "ריאלטו", שנוסד על ידי **ברתולד קוכמאן**, בית-קפה "אסטוריה" **גאלונזקה** ו**מאיירוביץ** ואחרים.

היו גם בקטוביץ כמה בתי-מסחר יפים ומפוארים, שמייסדיהם היו יהודים, כמו, האחים **ברש**, האחים **מרקוס**, "בוברק" ובשנים האחרונות "וולוורת", בבעלות **איזאק צימברקנופ**, בית-מסחר לפרוות של **יעקב מילנר**, במילנצקיגו 6, בית-מסחר "טיץ" שהשתייך **לאורבך** וכן בית-מסחר לנעליים של **הייטנר** ו**קאופמאן** ובית-מסחר לשטיחים ווילונות של **מנצ'ל**.

עוד עסקים בבעלות יהודית:

חברת המשלוחים הידועה וייכמאן עם סניפים רבים. מפעלים לייצור שוקולד וממתקים בבעלות **שלזינגר**, בנק דיסקונט בבעלות **שולוביץ**'. מייסדי הטחנות הראשונות היו **פידלר** ו**גלאזר**, אחר-כך **וייכמאן**. בעסקי הקונפקציה והטקסטיל עסקו **שטיינברג**, אלמנת **גרינטאל**, האחים **רונד** ו**בנדר, הוגו ליפשיץ, אחים וסרטייל**, בנו **קוטנר, קניגסברגר** ו**גראבובסקי**. בעסקי סידקית — האחים **שינדלר** והאחים **גרינפטר** וכן **ברתולד קוכמאן.**

(ידיעות של ארגון יוצאי שלזיה-העלית בישראל)

יוסף כרוסט

האנטישמיות

בתוך גלי האנטישמיות בתקופה שבין שתי מלחמות העולם, בלט במיוחד את חבל שלזיה; וודאי היו לכך סיבות מיוחדות, מהן לאומיות ומהן כלכליות, נוסף על הרגש האנטישמי העמוק שהיה טבוע מזה דורות בנפש האוכלוסייה הפולנית.

אחרי מלחמת העולם הראשונה ניסו בעלות-הברית למצוא פתרון גם לשאלת חבל-שלזיה, אשר שימש סלע-מחלוקת בין מדינות פולין וגרמניה, והן החליטו לפתור את הבעייה המסובכת בעזרת מישאל עם, שאכן נערך ב-20 במארס 1921. בעקבות מישאל-העם, שבו הצביעו 62% מהאוכלוסייה המקומית למען גרמניה ו-38% למען פולין, החליטו בעלות-הברית לחלק את שלזיה העילית: האזורים שהצביעו למען פולין (3200 קילומטרים מרובעים עם 900,000 תושבים), נמסרו יחד עם התעשיה הגדולה שנמצאה שם לפולין, בתוכם העיר קטוביץ.

חיש מהר החל מיבצע **"פולניזציה"** אדיר, שהיה מלווה ביטויי אנטישמיות, ביחוד מאחר שחלק גדול מהאוכלוסייה היהודית גדל על ברכי התרבות הגרמנית ושפת הדיבור שלו הייתה גרמנית. לכך יש עוד להוסיף את העובדה, שחלק גדול מהאוכלוסייה הפולנית היו עובדי מכרות, והמסיתים האנטישמיים לא התקשו לנהל תעמולה כנגד היהודים ה"עשירים". הפעילות האנטישמית עד פרוץ מלחמת העולם השניה, התבטאה בהפלייה בתחום החוק, במלחמה בלתי-פוסקת נגד השחיטה היהודית, בפעולות שיסוי בעיתונות המקומית וכמובן בפעולות-חרם נגד הסוחרים היהודיים, שהיו מלוות גם באלימות פיסית.

הפליות בתחום החוק

ככל המדינות החדשות שקמו אחרי מלחמת העולם הראשונה אחרי נצחונן של בעלות-הברית על גרמניה, התחייבה גם פולין להעניק זכויות שוות למיעוטים הלאומיים שבקרבה, אך מן הרגע הראשון לקיום המדינה נאלצו היהודים להאבק קשות על כל צעד כדי לחלץ בקושי זכות אלמנטרית זאת או אחרת. מאבקים אלה התחוללו על פי רוב הרחק מקטוביץ, בעיקר בבירת פולין, בבית הנבחרים, הוא ה"סיים", או בממשלה, אך הדי המאבקים הגיעו עד קטוביץ וחלקם אף התנהל במקום, על ידי נציגי הקהילה היהודית.

כך היה הדבר, כאשר דובר על סמכויותיה של הקהילה היהודית, או על פירוש זה או אחר, שהיה צריך לתת לחוקים.

משום מה היו היהודים יותר בטוחים בעצמם כל עוד חי השליט הפולני, **יוזף פילסודסקי**, אולי מפני שהוא היה בעיניהם סמל של שלטון. הם קיוו, שכל עוד הוא יהיה בחיים, לא ירשה לפגוע ביהודים, לאו דווקא מפני "אהבת מרדכי", אלא מפני שלא ירשה לערער את אושיות השלטון. כאשר הלך לעולמו בחודש מאי 1935, נתערער הבטחון, ביחוד כאשר במרחק קילומטרים ספורים מקטוביץ השתוללה האנטישמיות של הנציונל-סוציאליזם. גליון מס' 111 של "העיתון הרשמי" (ספטמבר 1936) מתאר תקרית קלה בין עיריית קטוביץ לבין הקהילה היהודית, המעידה דווקא על היחסים ההוגנים ששררו ביניהם. מתברר, כי בהתאם להוראות-המחייבות היה כל תושב חדש ממלא כרטיס רישום בשני העתקים, והנה הנהיגה העירייה חובת רישום רק בהעתק אחד, בעוד שמיהודים הוסיפה לדרוש שני העתקים. היהודים ראו בכך הפלייה לרעה, אך העירייה הזדרזה ופירסמה הבהרה, כי הדבר הזה נעשה לטובת היהודים עצמם, כיוון שהקהילה היהודית מנהלת כרטיסיה מאז שנת 1928, ואם לא יימצא בידיה העתק המשקף את תנועת התושבים, לא תוכל למלא את תפקידיה.

"העיתון הרשמי" (אוקטובר 1936) מס' 114 מספר על המקרה הבא:

בימים אלה מסר משרד הדואר בקטוביץ לאזרחים, כמובן שגם ליהודים, כתב-פלסתר אנטי-יהודי תחת הכותרת "שאבעסקורייר" המופיע בפחנאן. איננו יכולים להבין בשום

פנים ואופן, איך יכול היה משרד הדואר להרשות, כי דוורים, היינו פקידי ממשלה, יהפכו בעל כורחם בעקיפין לעמרים ותועמלנים של הסמרטוט האנטישמי הזה. מיותר וודאי לציין, כי רשויות הדואר חייבות לדאוג, כאשר מדובר בעיתונים או דפוסים גלויים אחרים, שאלה לא יכילו שום דבר המופנה נגד המדינה או נגד חלק מהאוכלוסייה. הדואר אינו יכול להתגונן בכך, שעליו למסור כל מה שהוא מקבל בעדו דמי-דואר, כי במקרה כזה היה חייב בתוקף העובדות וההגיון למסור גם עלונים או כתבים אנטי-ממלכתיים.

ההסתה נגד השחיטה

לפתע נתעורר רגש הרחמים על בעלי החיים בקרב ראשי האנטישמים והחלו מטפלים בהיבטים ה"בלתי הומניים" של השחיטה היהודית. ההסתה התנהלה במיוחד לגבי חלק אחד של השחיטה היהודית, הדרישה להמם את הבהמה לפני ששוחטים אותה, כפי שמקובל לגבי שחיטה לא-יהודית.

המסיתים העלו שלושה נימוקים עיקריים: א. השחיטה היהודית גורמת יסורים יתרים לבהמה; ב. השחיטה היהודית איננה נובעת מצווי-הדת; ג. התשלומים בעד השחיטה היהודית מייקרים את מחיר הבשר, כלומר, האוכלוסייה הנוצרית הצורכת בשר מהשחיטה, משלמת מחירים מופקעים, ובמלים אחרות, היא נאלצת לסייע בהחזקת הקהילות היהודיות, שמכסות כביכול את רוב תקציבן מכספי השחיטה.

אולם למלחמה בשחיטה היהודית היה גם היבט מיוחד הכרוך בשלזיה, וזאת מפני שייצוא הבשר לחוץ-לארץ נמצא גם בידי סיטונאים מקטוביץ ומטעמים השמורים עמם היו היבואנים בחוץ-לארץ דווקא מעוניינים בשחיטה היהודית. במקום בו עמדה לפני עיניהם של האחראים על הייצוא שאלה של רווח או טובת המאזן המסחרי, היו ה"הומניסטים" הפולניים מוכנים להסכים אפילו לשחיטה יהודית.

בשנת 1936 פירסם הרב **קלמן חמיידס** סידרת מאמרים על השחיטה היהודית והוכיח בין השאר, כי לא היהודים קבעו את העיקרון שיש לכסות את הוצאות החזקת הקהילה מכספי השחיטה; קבעו זאת השלטונות שרצו דווקא למנוע מהקהילות היהודיות את האפשרות לגבות מסים ישירים.

ואשר לקהילות היהודיות בשלזיה, אלו מנהלות עדיין למזלן את ענייניהן על סמך החוקים הפרוסיים או האוסטריים והן מכסות את תקציבן כמעט לגמרי ממסים. וכך, למשל, מכסה קהילת קטוביץ 90% מתקציבה ממסים ישירים, ואילו ההכנסה מהשחיטה מהווה בסך הכל 8% מתקציבה.

הרב חמיידס דחה את טענת הפולנים, כי האוכלוסיה הנוצרית נושאת בעול התקציב של הקהילה היהודית והוא הוכיח את דבריו על סמך נתונים של "ידיעות סטאטיסטיות של העיר קטוביץ" ("העיתון הרשמי" מס' 99, מארס 1936).

העיתונות המקומית

רק חלק קטן מהעיתונים הרשמיים של הקהילה הגיע לידינו, אלה הגליונות משנות 1932-1936, אבל לא מעטים הם הדיווחים על הסתת העיתונות הפולנית. כך למשל נמסר בגליון מס' 15 (ספטמבר 1932) על משפט דיבה של מנכ"ל הקהילה היהודית בקטוביץ, **אליהו אברהמר** נגד עורך העיתון האנטישמי **"האסלו פדוואוולסקה":**

ביום ו', 9 לח"ז התקיים לפני בית-המשפט בקטוביץ משפט הדיבה לפי תביעתו של מנכ"ל הקהילה היהודית מר אליהו אברהמר נגד העורך של "האסלו פודוואוולסקה" האנטישמי קובאלסקי. קובאלסקי נדון לקנס של 100 זלוטי או למאסר של 10 ימים, ולתובע ניתנה זכות לפרסם את פסק-הדין בעיתונים אחדים על חשבונו של מוציא הדיבה.

אנו יכולים רק לנחש מה כתב העיתון האנטישמי **"בליסקאוויצה"** ("ברק") וזאת על סמך מאמר פולמוסי עמו, שפירסם **"קלונימוס"** (כנראה הרב קלמן חמיידס) ב"עיתון הרשמי" מס' 39 (ספטמבר 1933). המאמר נושא את השם **"יחס היהדות לבעלי דתות אחרות"** והוא מתפלמס עם התורות ה"מדעיות" של האנטישמים.

באותו גליון מתפרסמת גם הידיעה הבאה: "בהתאם להצעת ההנהלה (של הקהילה) החרים התובע הכללי כבר שלוש פעמים את העיתון האנטישמי "בליסקאוויצה". חלפו עוד שמונה חדשים, והגליון מס' 56 (מאי 1934) של "העיתון הרשמי" מספר על הרשעתו בדין של העורך:

"בימים אלה נסתיים המשפט של עורך "בליסקאוויצה", שנדחה פעמים אחדות, על השמצת היהדות והדת היהודית. אחרי שבית-הדין שמע את חוות דעתם של מומחים, היינו הכומר הפרופסור או.י. ארכוטובסקי, הרב הפרופסור שור והרב חמיידס, אשר קבעו פה אחד, כי הציטטות מהתלמוד שפורסמו בזמנו ב"בליסקאוויצה", ביחוד בדבר השימוש בדם נוצרי וכן טענות אחרות המשמיצות את היהדות ואת דתה, מתבססות על חוסר-אמת, דן את עורך "בליסקאוויצה" חובאנסקי למאסר של 9 חודשים, לתשלום פיצויים בסך 200 זלוטי לקהילה היהודית ולכיסוי הוצאות המשפט.

"העיתון הרשמי" ציין במיוחד את טיעוניו של נציג הקהילה היהודית שהצטרפה לתביעה, הוא עורך-הדין ד"ר **מארק רייכמאן.**

אלימות פיסית

זכרונותיהם של יוצאי קטוביץ מלאים סיפורים על התנפלויות בימי ילדותם. איש לא הדריך את האנטישמים הקטנים במלאכתם. הם ספגו בפשטות את שנאת היהודים הזאת בבתיהם. אט אט החלו התנפלויות על יהודים ללבוש צורה מאורגנת.

"העיתון הרשמי" מס' 13 (אוגוסט 1932) מדווח:

"אור ליום א' בשבוע שעבר לכלכו אלמונים בצבע שמן את שלט הקהילה ברחוב מלינסקה 11, וכן שלטים וחלונות ראוה של כמה סוחרים יהודיים באזורים שונים וביחוד ברחוב ה-3 במאי".

העיתון הביע את תמהונו שברחוב ראשי, בו נמצאים אנשי משטרה, יכול היה להתבצע דבר כזה. אין ספק שהיה צורך בשורה ארוכה של התנפלויות על יהודים, כדי ש"העיתון הרשמי" יפתח את גליון מס' 86 (אוגוסט 1935) במאמר ראשי, בו נאמר בין השאר:

"בעניין המעשים האנטי-יהודיים בשלזיה ובעיקר בקטוביץ הגישה הנהלת הקהילה הקהילה תזכיר ל"ווייוודה" (מושל מחוזי) של שלזיה הד"ר מיכאל גראז'ינסקי. לפי הידיעות שנתקבלו, הוציא כבר ה"ווייוודה" הוראות מתאימות ואנו מקוים כי המעשים הנפשעים של מפירי הסדר לא יהיו אפשריים בעתיד".

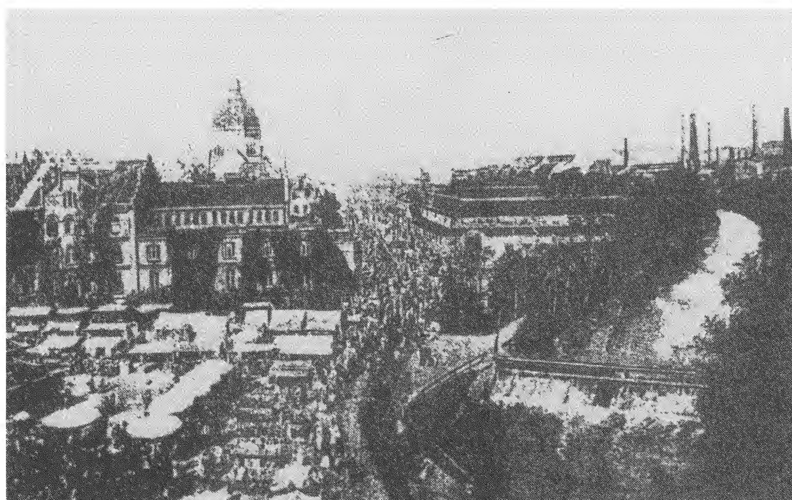
לא חלף זמן רב וכבר בחודש דצמבר היה נסיון פיצוץ בביית-הכנסת בקטוביץ. משלחת הקהילה שהייתה מורכבת מהרב **חמיידס, אברהמר, קליין**, ד"ר **רייכמן** וד"ר **מאיר** ("העיתון הרשמי" מס' 94), הגישה ל"ווייוודה" תזכיר על מצב היהודים בחבל שלזיה ופירטה את משאלותיה. ה"ווייוודה" הבטיח שלא יירתע בפני האמצעים החמורים ביותר כדי לשמור על הסדר.

כעבור חודשיים, בחודש פברואר 1936, התקיים בבית-המשפט בקטוביץ משפטם של 21 נאשמים, חברי **"המפלגה הלאומית"** ("סטרוננიצטבו נארודובה") בהטלת הפצצה על בית-הכנסת. ("העיתון הרשמי" מס' 97). הנאשמים הודו במעשה, אך התגוננו כ"פטריוטים פולניים" המוחים נגד היהודים, אויביה של פולין. בית-המשפט דן אותם לתקופות מאסר שונות משנה וחצי עד שלוש שנים. העיתון מציין את הופעתו של סניגורום, העורך-דין **קריסובסקי** מקטוביץ. בדברי הסניגוריה שלו טען קריסובסקי, כי היהודים חיללו כנסיות בלבוב ובצ'נסטוחובה ועל כן אינו רואה שום דבר נורא בכך, שהוטלה פצצה לבית-הכנסת. העיתון היהודי מביע את צערו, שאב בית-הדין, השופט ארצט, לא הרשה לקריסובסקי להמשיך ב"נאומו היפה" אחרת היינו מגלים מפיו של האיש החי מלקוחות יהודיים, מה דעתו על לקוחותיו.

יותר ויותר הדהדה בכל רחבי פולין, ובתוכה גם בשלזיה, הסיסמה "Swój do swego" (**"משלנו אל שלנו"**), שנועדה להרתיע את הקונים הפולניים מבתי-עסק של יהודים. העיתונים, גם הרציניים, לא נמנעו מפרסום הסיסמה, גם אם לצידה הופיעו מודעות גדולות של בתי-עסק יהודיים. עוד את השלו את עצמם היהודים, כי על ידי פרסום מאמרי פולמוס מוצלחים יעלה בידם לדבר אל מצפון האנטישמים.

כדור השלג התגלגל. האנטישמיות, שהרימה ראש, בעוד מהעבר השני של הגבול משתוללת החיה נאצית, כבר לא הפסיקה את מצעדה.

עד שבא היום הגורלי, ה-1 בספטמבר 1939, ועלה הכורת על יהדות פולין ובתוכה על יהדות קטוביץ.

השוק בקטוביץ ליד הנהר ראווה מאחור כפת בית הכנסת היהודים השפיעו באופן משמעותי על חיי המסחר והכלכלה

יואננה לבקוביץ' (לבית זיגמאן)

אנטישמיות יונקים מן הלידה

ודאי שלא ידעתי את המונח אנטישמיות כאשר נתקלתי בו בפעם הראשונה באחד מביטוייה המכוערים ביותר.

למדתי אז בבית-הספר העממי לילדים יהודיים על שם **ברק יוסלביץ'**, יהודי שנכנס להיסטוריה של פולניה כלוחם שלחם ונפל למען חירותה. קודם לכן היה קיים בית-הספר ברחוב פאדרבסקי, אך אחר כך הועבר לבוגוצ'יצה. רובע פועלים, ושם נתקלתי באנטישמיות שהציפה בשנות ה-30 את כל פולין.

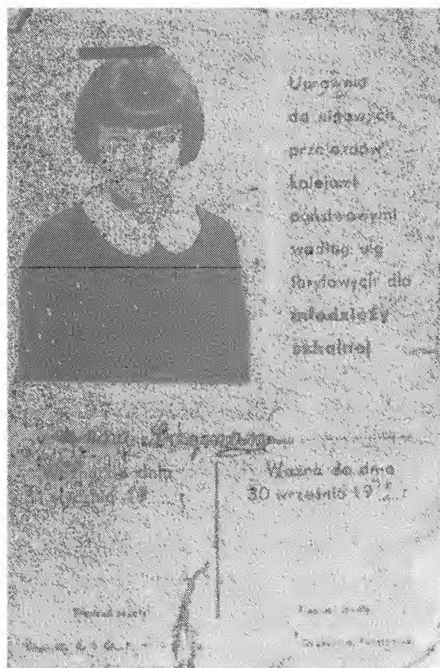
בדרכנו מבית-הספר היו ילדי הנוצרים מתנפלים עלינו, הילדים היהודים, ולנו קשה היה להתגונן, שהרי היינו תמיד במיעוט.

אך הזכרון שלא נמחה כל ימי חיי התרחש באחד הערבים כאשר חזרתי משיעור התעמלות באגודת **"בר-כוכבא"** וברחוב הכריז מוכר עיתונים בקול: **"גאזטה נארודובה"** (רעל נגד יהודים)!"

הייתי אז בת עשר ואני נזכרת כי נתקפתי פחד איום. העובדה היא שאני זוכרת את האירוע הזה עוד היום.

נשארו חקוקים בזכרוני גם מיבצעי החרם נגד חנויות יהודיות ויותר מאוחר, בואם של הפליטים היהודיים שהגיעו מגרמניה לאחר שגורשו במיבצע שנשא את השם **"מבצע זבונשין"**, על שם נקודת הגבול שדרכה נזרקו האנשים.

וכך הצליחו הגרמנים להרדים בעזרת שנאת היהודים את עירנות הפולנים, עד שחצו את הגבול ב-1 בספטמבר 1939 וכבשו במלחמת בזק את המדינה הזאת.

kolejami
Ważna do dnia
30 września 19

תעודת תלמיד ע"ש יואננה זיגמן, המזכה לקבלת הנחות ברכבות פולין

יוסף כרוסט

הפליטים מגרמניה

בחודש אפריל 1933 פירסמה הנהלת הקהילה היהודית בעיתונה הרשמי (מס' 30) פניה אל הציבור בדבר הפליטים היהודיים מגרמניה. אלה היו משפחות שהתגוררו שנים ארוכות בגרמניה ובלילה אחד גורשו והובאו אל שטח ההפקר שבגבול גרמניה ופולין **במבצע זבונשין**, שנודע לשימצה. הגורל הטיל על קטוביץ, עיר ששכנה על-ידי הגבול הגרמני, להיות אחת התחנות הראשונות למאות פליטים כאלה.

לא מיד נפתחו גבולות פולין בפני הפליטים האלה, וכאשר נפתחו סוף-סוף ורבים מהם הגיעו לקטוביץ, לא ידעו מה לעשות עם עצמם. חלק המשיכו בדרכם אל קרובי משפחות המתגוררים בערים שונות בפולין, אך היו גם רבים שנשארו בקטוביץ, כיוון שלא היה להם שום יעד אחר. לאלה היה צורך לעזור, וקהילת קטוביץ נחלצה כדי לסייע לאחיה.

שאלת הפליטים הועלתה על סדר היום של ישיבת הקהילה ב-22 באפריל על-ידי יו"ר הישיבה ד"ר **רייכמאן** לפני סדר-היום הרגיל. הוא הבטיח, שהיישוב היהודי בקטוביץ לא יחסוך במאמצים כדי לסייע לפליטים והודיע על הקמת וועד עזרה.

ב-14 במאי 1933 התקיימה עצרת בבית-הכנסת כמחאה על שריפת ספריהם של סופרים יהודיים בגרמניה. בעצרת נאם הרב **חמיידס**. עוד לפני כן, ב-7 במאי, התקיים בקטוביץ כנס נציגים של 10 הקהילות היהודיות בשלזיה כדי לקבוע קווי פעולה לעזרת הפליטים: מרכז הפעולות נקבע בקטוביץ ונציגי 6 קהילות הבטיחו בו-במקום להעביר את סכומי הכסף הראשוניים. קדמה לכנס עצרת ב-27 באפריל, שכונסה על ידי הוועד הזמני למלחמה באנטישמיות. בכנס נמסר דו"ח מהועידה שהתקיימה בוורשה. ונבחר גם וועד פעולה בהרכב: ד"ר **טורטון**, ד"ר **מאיר**, ד"ר **רפופורט**, ד"ר **קאופמן**, **יז'י נוימן**, **ד"ר רייכמאן**, חבר העיריה **וייכמאן**, אינג' **ז'מיגרוד**, **ברונו פרוינד**, **ד. האפר** ו**אליהו אברהמר**. כמזכיר נבחר מר **ליון**.

ב-1 במאי התקיימה אסיפה של נציגי כל הארגונים היהודיים בקטוביץ, שעסקה אך ורק בבעיות העזרה לפליטים ונבחר בה וועד פעולה בהרכב: ד"ר **טורטון**, ד"ר **שייאר**, **רחה אלטמאן**, **גרטה נוימן**, הבנאי **ריזנפלד**, גברת **שטאטלר**, **פאולה קוהן**, **יני קאופמאן**, גברת **מאנספלד**, גברת **פוטוק**, **לחוויק שלזינגר**, **הנריק נורמאן**, גברת **ווהלפיילר**, **גולדוואסר**, **ליון**, ד"ר **ברייטר**, ד"ר **ליכט**, **ברונו פרוינד**.

פנייה נוספת אל הציבור בעניין הפליטים, שפורסמה בחודש יוני מעידה כי האחראים לפעולה לא היו מרוצים מהתגובה. בבד עם הפנייה הזאת הופיע דו"ח המוכיח כי משהו זז. לפי אותו דו"ח הגיעו לכנס נוסף ב-4 ביוני כ-50 נציגים מקהילות יהודיות והיו ביניהם אפילו נציגים מקרקוב, מביילסקו, מצ'נסטוחוב ומוארשה. בהתאם לדו"ח עברו דרך הוועד הקטוביצאי עד ה-2 במאי 422 משפחות פליטים, מהן קיבלו עזרה 364 משפחות. בעת כתיבת הדו"ח נמצאו בקטוביץ 101 אנשים הנעזרים על ידי הוועד. סך ההוצאות של וועד-העזרה הגיע ל-7,084 זלוטי.

מעניינת החלוקה של אותם 101 פליטים לפי אזרחותם. מלבד בעלי אזרחות פולנית היו ביניהם 12 אזרחים גרמניים, 9 רומנים, 4 חסרי אזרחות, 3 הונגרים, 1 ארגנטיני ו-2 אוסטרים.

חלק מהפליטים המשיך בנדודיו, ואילו אחרים הפכו לחלק מהנוף היהודי בקטוביץ. עדות לכך נמצאת במודעות השונות המתפרסמות מפעם בפעם ב"עיתון הרשמי" בדבר חיפוש עבודה, חיפוש דירה או פנייה לתרום ספרי לימוד של השפה הפולנית - כל זאת עד שיהדות קטוביץ עצמה הפכה לציבור של פליטים אחרי ה-1 בספטמבר 1939.

יוסף כרוסט

תרבות ואמנות

חיי התרבות והאמנות בקטוביץ היו תוססים בהשוואה לערים אחרות בגודלה בפולין. עצם העובדה שבעיר זו התנגשו שתי תרבויות: הגרמנית והפולנית, גרמה לכך, שכל מיגזר השתדל לפתח את חיי התרבות והאמנות משלו. והיהודים, חניכי שתי התרבויות, תרמו וגם נהנו משני העולמות. אם עוד נוסיף לכך את העובדה, שהפולנים השתדלו להחדיר את התרבות הפולנית באמצעים ממלכתיים, ייקל עלינו להבין את העובדה, מדוע ביקרו בעיר הזאת להקות והצגות תיאטרון מהמשובחות ביותר.

אבל הקהילה היהודית הקטנה יחסית לא הסתפקה בכך. היא פיתחה חיי תרבות משלה, והיוזמה הפרטית השתדלה להשביע את כל הטעמים. גליונות ה"עיתון הרשמי" של הקהילה היהודית בקטוביץ משקפים גם את הפעילות בתחום זה. במרוצת שנות ה-30 ביקרו בקטוביץ להקות של בידור קל: **פטרסבורסקי וגולד**, שעיצבו אותן שנים את הבידור הקל הפולני; בעיר מתקיימות הצגות תיאטרון של **"אהסוור"** ושל **"בר מצוה"** עם השחקן הידוע **בוריס טומאשבסקי**; מתקיימת הופעה של **"הזמיר"** מקרקוב ושל **יואכים סטוצ'בסקי**. לחובבי החזנות נכונו הופעות החזנים: **רחנבלט, סירוטה וקוסוביצקי**; וישנן גם תערוכות אמנות של **מרזר, יעקב רוטבוים וחנוך בארצ'ינסקי.**

ולא די בכך. הציבור הרגיש בחוסר מוסד משלו אשר יענה על הדרישות המיוחדות של חובבי המוסיקה ובנובמבר 1934 נוסדה **"האגודה היהודית למוסיקה ולזמרה"** ("עיתון" מס' 68). להנהלה הראשונה נבחרו: ד"ר **מארק רייכמאן** — יו"ר, הגברת אינג' **פוגלגארן** — סגן יו"ר, הבנאי **יז'י שאלשה, מגר, מאוריצי ברגר**, הרוקח **פסל**, העורך **פרידלר**, הגברת **נאני אברהמר**, ד"ר **פריץ גוטמאן**, ד"ר **הנריק אפל.**

מכאן ואילך אנו קוראים מדי פעם בפעם על החזרות של המקהלה והתזמורת בניצוחו של מר **גאורג' שטייניץ**. אך נראה כי קיומה של האגודה נתקל בקשיים, מפני שבמודעה על אסיפה כללית העומדת להתקיים בחודש מרץ 1936 ("עיתון" מס' 99) אנו קוראים בין סעיפי סדר-היום: **המשך קיומה או פירוקה של האגודה.** ההודעות הבאות מעידות על המשך פעילותה. אנו קוראים על חזרות המקהלה, על חיפוש של ויולנצ'לן לרביעיה הקאמרית ואף על המופע הראשון שיתקיים בחודש דצמבר בהשתתפות: המקהלה בניצוחו של מר **גאורג' שטייניץ**, רביעיית המיתרים של האחים **ספלווינסקי** וסולנים; הגבירות **שמידט ואברהמר** (זמרה); מר **וינר** (זמרה); **י. ספלווינסקי** (ויולונצ'לה); **א. ספלווינסקי** (כינור); **ב. פלדמאכר** (כינור) **וא. ז'ורקובסקי**. בתכנית: יצירות של באך, בטהובן, שופן, מנדלסון, ליסט, לוואנדובסקי, פופר, זולצר ואחרים — תכנית המעידה על הרמה הגבוהה של המופעים.

האגודה לספרות והיסטוריה יהודית

האיזכור הראשון של האגודה הזאת ב"עיתון" (מס' 3, מרץ 1932) מציין כי האגודה נוסדה לפני 30 שנה, כלומר בשנת 1902. אותה ידיעה מציינת גם, כי האגודה שאפה להפוך למוקד הצרכים הרוחניים של הציבור היהודי. לשם כך הוקמה ספריה ונערכו הרצאות. במשך שנים רבות מילאה האגודה הזאת את משימתה. הספריה שגדלה והתרחבה שימשה את הקהל וגם בהרצאות ביקרו רבים.

בידיעה נאמר, כי בשנים האחרונות קטנה ההתעניינות. אין ביקוש לספרים בספריה והציבור גם ממעט לבקר בהרצאות. אף יורד בלי הרף מספר חברי האגודה. מחבר הרשימה עומד על הסיבות שגרמו לכך, בעיקר העובדה שארגונים אחרים, כאלה שקמו במרוצת הזמן, מספקים את הצרכים הרוחניים והתרבותיים של חבריהם.

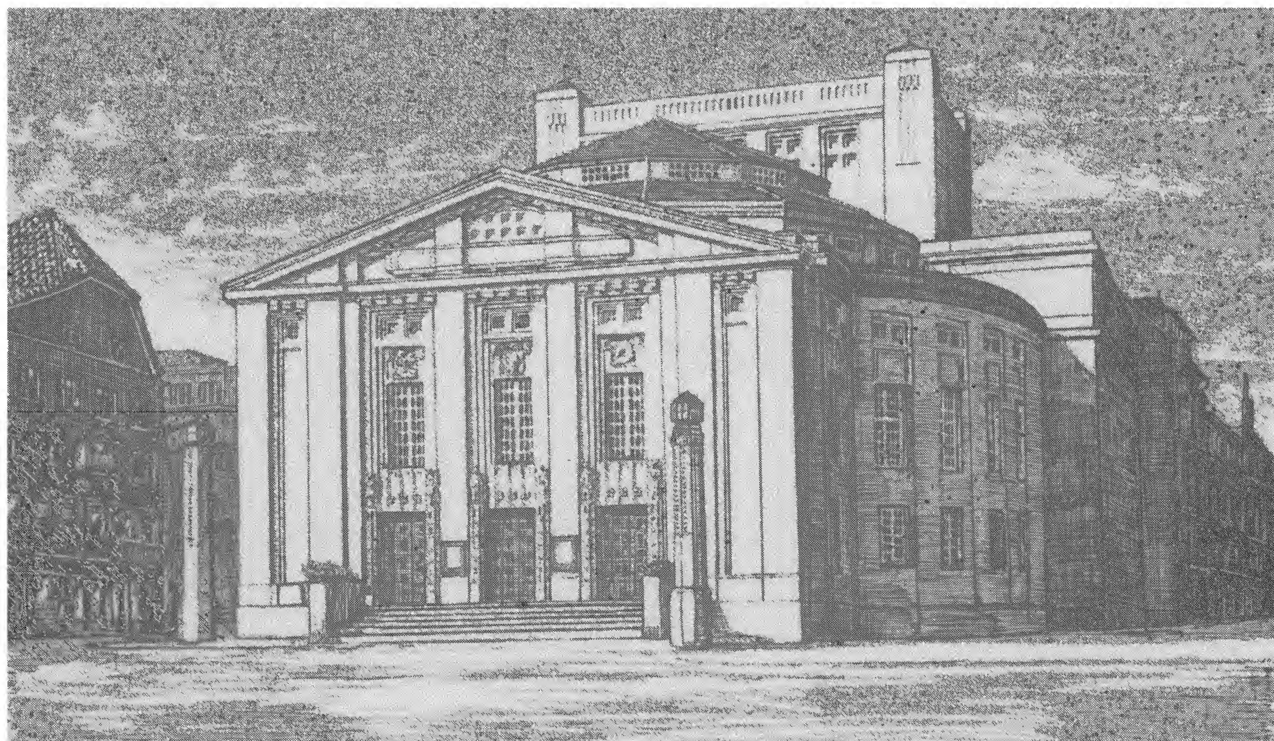
מתוך דאגה לרבים בקהילה שאין להם קשר עם ארגונים למיניהם, יש צורך, לדברי בעל הרשימה, להגביר את פעילות האגודה. באותו גליון של ה"עיתון" נמסר גם על הרצאה של האגודה על הנושא "ר' **משה חיים לוצאטו ויצירתו"** מפי הרב ד"ר **פוגלמן**. טבעי הדבר, שנוכח ריבוי הארגונים

השונים בעיר אין האגודה הזאת מסוגלת לפתח פעילות מסועפת. רק בינואר 1933 מתקיימת הרצאה נוספת של הרב פוגלמן על הנושא **"המאראנים"**. וכעבור חודש מתקיימית הרצאתו של הרב ק. חמיידס על הנושא **"בעיות חינוך בתלמוד"**.

במשך תקופה ארוכה למדי לא התנהלה כל פעילות, ורק בחודש ינואר 1935 ("עיתון" מס' 71) מתבשר הציבור על חידוש פעוּלות האגודה. בהודעה, בחתימתו של ד"ר **או. רפופורט**, מודה האגודה בחוסר פעילותה, בהפסקת ההרצאות ואפילו בהפסקת השאלת ספרים בספרייתה. עם זאת, הנהלת האגודה מודיעה על נסיון נוסף לחידוש פעולתה.

בשנת 1938 הופעלה שוב ספריה ברחוב דירקצינה, ואיפשרה השאלת ספרים עד פרוץ המלחמה.

חיי התרבות התוססים הועלו בכבשנים יחד עם היהודים.

צילום ישן של התיאטרון העירוני

מ.ש. גשורי

"פריז הקטנה"

קטוביץ, בירת חבל החרושת, המכרות ויציקת-ברזל — רישומה היה ניכר גם בשטח החינוכי-תרבותי.

הידיעה הראשונה עליה היא משנת 1598, שאז שימשה כעין מגרש של **בוגוצ'יץ,** כפר סמוך על גדות הנהר ראווה, שנודע בכינויו **"רחודזיננה"** או **"רחודז'אנקה"**. בעמק נהר זה, הזורם כיום באמצע העיר, השתרעה בימי-הביניים שורת "בתי-יציקה ומלאכה של מפעל הברזל האציל". במשך 90 השנים האחרונות בלעה קטוביץ למעלה מעשרים ישובים ומושבים שנוסדו בזמנים שונים.

ידיעה ראשונה על בוגוצ'יץ היא משנת 1360. קטוביץ עצמה הייתה עד לשנות הארבעים של המאה הי"ט כפר קטן לצידה של בוגוצ'יץ. בשנת 1839 העביר **פראנץ וינקלר,** חניך המדרשה למכרות בטארנוגורה ומנצח על כורים לשעבר, שעקב נשואיו נעשה לבעל-הון רב, את הנהלת נחלותיו ממיחוביץ שליד ביטום לקטוביץ, במטרה להגדיל את ניצול המכרות ויציקת-הברזל. בהשתדלותו של וינקלר בוצע סידור קו הרכבת מבראסלוי לגבולות גליציה דרך שווינטוכלוביץ וקטוביץ למיסלוביץ, ומאז החלה קטוביץ להתפתח מהר מאד. מפעלים שונים החלו צצים בזה אחר זה גם בידי אילי-הון סקוטים, אנגלים וגרמנים. הפרוסים קראו לעיר בשם **"פאריס הקטנה"** עקב שגשוג מסחרה, והגרמנים השתדלו להאציל לה את הרוח והאופי הגרמני.

בשנת 1783 מנתה קטוביץ 490 נפש, ב-1921 — כ-50,000. כאן מן הראוי לציין, כי בשנת 1915 כבר מנתה העיר, כ-48,000 נפש, אך מספר זה ירד בעשרה אחוזים בשנים 1918-1916 כתוצאה מבריחת הגרמנים מהעיר שראו בכשלון **"הדחף למזרח"** שלהם. בשנת 1921 עברה העיר אחרי משאל העם לרשות פולין העצמאית. ב-1923 היא מנתה 58,000 נפש, ואחרי צירוף כפרים שונים שנבלעו בתוכה הגיעה ל-112,822, וב-1930 ל-130,000 נפש.

בשנת 1855 תיאר יוזף לומפה את העיר בקראו לה **"מקום הנושא שם כפר ויש בו מראה של עיר גדולה".** בשנת 1859 יצא בדימוס ראש הכפר (וויט) האחרון של קטוביץ, **קאז'ימיש סקיבה;** בשנת 1865 העניקו לה השלטונות זכות עיר. בשנת 1922 נכנס צבא פולין לעיר והכריז עליה כעיר החוזרת לפולין.

משנת 1933 החל להיות מורגש בעיר ארס השנאה ההיטלרית, מבלי ששלטונות פולין ישימו לה לב. בפרוץ מלחמת העולם האחרונה התנהלו קרבות לכיבוש העיר שנמשכו שלושה ימים. תקופת הכיבוש הנאצי של העיר הצטיינה, כמו בכל פולין, ברציחות, בשלטון אימים ובשילוח לארץ גזירה. בבית-הכלא בקטוביץ התקינו מכונת גילוטינה. העיר הפכה למושב השלטון ואליה סופחו המחוזות השכנים של זאגלמביה הדומברובאית יחד עם מחוז אולקוש וז'יביץ כחלק של **"הרייך הגדול".** העיר שוחררה על ידי הצבא הרוסי ב-27 בינואר 1945.

(מ.ש. גשורי, "ערים וכפרים בשכנותה של זאגלמביה", "ספר סוסנוביץ", עמ' 111).

קישוט בחזית בניין הרחוב מיצקביצה, 1905

ד"ר חיים שושקס

"ברלין הקטנה"

...בהמשך חולפים מול עינינו מכרות-פחם וערי פועלים; אנו משאירים בצד את ביסמארקהוטה העצומה, הזוהרת אלינו באלפי אורות.

אנו נמצאים כבר בדרך לקטוביץ. לפני שאנו נכנסים העירה, מזדקר מול עינינו בניין גדול בן ארבע קומות, כולו מואר. זאת המערכת ובית-הדפוס של העתון "פולוניה", השייך לקורפאנטי, שלו שייכים בכלל המפעלים הגדולים ביותר בשלזיה-העלית.

השפה הגרמנית מתחילה לצלצל באחנינו, וכאשר מדברים יחד עמה גם פולנית, היא הופכת לבליל מהול מלים גרמניות...

ואין כל פלא. קרוב לשש מאות שנים השתייך האיזור לגרמניה ובכל זאת — כל אהדתנו לאלה, ששמרו במשך מאות כה רבות בשנים בתנאים בלתי אפשריים את שפתם הפולנית ובצורה כזאת — לפי ביטויו הנפלא של אלפונס דודה — **החזיקו בידיהם את המפתח של כלאם הנעול...**

קטוביץ מכונה כאן **"ברלין הקטנה"**. זאת גוזמה במקצת. אך למרות זאת אי אפשר ליטול מקטוביץ את כל התכונות של כרך שיש בו כבישי אספלט, חשמליות, בתי-עסק מפוארים והרבה בנקים.

כמעט בכל בית שני של הרחוב הראשי מצוי בנק, ומשום כך כינו בכל הסביבה בימי הספסרות במרקים פולניים וגרמניים את העיר בשם **"בנקוביצה"**.

וכאשר הבחנתי, כי ברחובות קטוביץ נוסעות מכוניות מיוחדות מצוידות מאחוריהן במברשות, כדי לנקות את הרחובות, התחלתי להאמין, שקטוביץ היא באמת עיר אירופית...

(ד"ר חיים שושקס, 'פון בענדין-סאסנאוויץ ביז קאטאוויץ", "ספר סוסנוביץ", עמ' 201).

ככר וולנושצי

ישראל כהן

ארץ העושר

הדבר הראשון המעורר תשומת-לב בבואך לקטוביץ היא התנועה הגדולה, התוססת והסואנת ללא הרף ברחובות.

בליל שפות מצלצל ברחובות ובבתי-המסחר. יום-יום נפגשים כאן אנשים מכל קצוי פולין וגם מארצות חוץ. ביניהם אפשר לראות סוחרים, חרושתנים, מנהלי מפעלי-חרושת, קומיסיונרים, אספנים, תיירים מכל המינים וגם "נוסעים" סתם. בין השפות: פולנית, גרמנית ואנגלית אפשר לשמוע על כל צעד ושעל גם יידיש עסיסית.

שלזיה-העלית היא **"ארץ העושר"** של פולין מבחינה מסחרית. כאן, בפינה המופלאה והשופעת מחצבים וחן טבעי, אין שומעים את רחשי התופעות השליליות הכרוכות במשבר הכלכלי הפוקד את פולין עצמה. כאן לא מורגש אותו דוחק אכזרי בכסף "עובר לסוחר" ואף אין יודעים על "הגשר-של-נייר" המסתורי — השטרות — ההופך את המסחר בפולין לבלתי-בטוח, הססני, נתון בסכנה. כאן מקובלות מסורות אחרות במסחר, וכל התעשיה והפעולה נושאות אופי אחר, מוצק יותר, בטוח יותר.

יש משהו בחיי המקום המזכיר את רחבות-האופק שהעניקה אמא-אדמה לשטח זה שיש בו עושר לאין ארוך ומחצבים לאין שיעור, שאין דוגמתו כמעט על פני כדור הארץ. שלזיה-עילית היא אחד המקומות המעטים בעולם המצטיינים בעושר המחצבים שלהם. מכרות-הפחם מתערבים כאן עם מטמוני-פנים אחרים: עופרת, אבץ ועפרות-ברזל. הכל במספרים עצומים, כבירים, ושכבות המחצבים הן מאיכות גבוהה ותפוקתן אין דוגמתה במקום אחר.

במקום זה נמצאים לא פחות מ-75 אחוז של תעשיית הפחם הפולנית, שני שלישים מתעשיית הברזל וכל תעשיית האבץ. מכל מכרות-הפחם שפעלו בשלזיה-עילית, לפני החלוקה, נפלו בחלקה של פולין חמישים מכרות המעסיקים כמאה ושלושים אלף פועלים. כיום פועלים המכרות והתחפורות באינטנסיביות מרובה ומספר העובדים בהם מגיע למעלה מרבע מיליון. למכרות מקום מכריע בכלכלת המדינה.

קטוביץ היא בירת האיזור הנפלא והמעניין הזה, האיזור העשיר ביותר של מדינת פולין. אנשים שבורים ורצוצים באים מפולין לכאן לחפש אושר והתעודדות. העיר היתה ל**"חגורת-הצלה"** ומשען אחרון לאלה ששקעו ביוון המצולה של המשבר הכלכלי האיום ששרר במדינה בגלל חוסר-האונים של העומדים בראש כלכלתה.

קטוביץ מונה כ-125,000 תושבים קבועים, ומספר דומה של אורחים מן החוץ שוהה כאן יום-יום. למעשה מונה קטוביץ באופן זה קרוב לרבע מיליון נפש. זוהי עיר, שבה קיימת התנועה הגדולה ביותר של זרים בפולין, והנסיבות הללו הטביעו חותמן על דמותה.

בבתי-הקפה והמסעדות הגדולים והנהדרים שמספרם לא-קטן בעיר, קשה להשיג שולחן פנוי; בתי-יין, בתי בידור ובילויי-לילה עלו כאן יפה יותר מאשר בכל ערי פולין האחרות. וזהו אולי הקו היחידי המצדיק את הכינוי הדמיוני **"פריז הפולנית"**.

* * *

פלך (וויאוודסטבו) שלזיה-עילית אינו מהפלכים הגדולים ביותר בפולין, הוא מונה בסך הכל אוכלוסיה של כ-1,130,000 נפש. הנה כי כן קטן הוא בהרבה מפלך לודז (עם אוכלוסיה של 2,252,769 נפש) וגם מפלך קאלץ, לובלין ויתר הפלכים של פולין. אולם הודות לתעשיה וחרושת-המעשה הגדולות ההולכות ומתפתחות נתבצר כאן מצב האוכלוסיה מבחינה כלכלית פי כמה מאשר בפלכים האחרים. ההישגים כאן הם אחרים, הדרישות והתביעות של התושבים אל החיים תואמות את אלה של התושבים בגרמניה התרבותית. לא ניכרת כאן הקצבנות והקמצנות במשכורת ובהוצאה, כפי שאנו רגילים לראות במקומות אחרים במדינת פולין. משכורת הפועלים כאן כפולה כמעט מזו שבמקומות אחרים. משום כך רמת חייהם היא במעלה,

ככר מיארקי, מראשית המאה

ואם לומר נכון: רמת חייהם היא אנושית ומתואמת לצרכיהם כבני-אדם. הפועל, וביחוד הפועל העירוני ואיש המעמד הבינוני, מתלבש יפה, גר בדירה הגונה, ו"כל מה שהוא אנושי אינו זר לו". הוא יכול ורשאי ליהנות מזה.

מכאן התביעה הגדולה למוצרים ומצרכים שונים בשלזיה-עילית. המעמד המכובד של הפועל ושל המעמד הבינוני משפיע לטובה על המסחר המתנהל יפה; והתוצאה — עליית המסחר והתפרנסות היהודים לא רק בזאגלמביה ובעריה, אלא גם הרחק הרחק מחוץ לגבולותיה.

(**ישראל כהן, "זאגלמביה בעיני מבקרים זרים", "ספר סוסנוביץ"**, עמ' 198-197).

ד"ר נתן גרינבוים

קטוביץ בקליידוסקופ

הכל מתמשמש בערבוביה, ממש מישמש של זמנים, מקומות ודמויות, של זכרונות, חוויות וארועים, מעין 'קליפ' של הבזקים ותמונות המתפרץ בשעה שאינה שעה ומעלה לחזות הפנימית ולתודעה מאורעות שהתרחשו לפני יובל שנים, גם פחות גם יותר. זיכרון ראשון מקטוביץ: אנו מגיעים ברכבת מדרוהוביץ'. הזמן הוא חורף שנת 1930. אבא חיסל את חנותו בבוריסלב, עיר שבה נולדתי, והחליט לחפש את מזלו בקטוביץ, שגרו בה באותה עת הוריה של אמי ואחיה ומשפחתו. העיר משכה יהודים מן העיירות הקטנות בגליציה. נראה שנפתחו בה אפשרויות של פרנסה עם התפתחותה הכלכלית והתעשייתית של שלזיה העילית.

זיכרון אחרון מקטוביץ: ימי הפגרא של קיץ שנת 1939, אני נשלח לבלות אצל משפחת אימי בבלז'וב, עיירה ליד ז'שוב. אחר כך אעבור לבז'חוב לשהות אצל דודתי, אחות אבי, שילדיה הקטנים הם בני גילי. אני נפרד מאמי, ששוב לא אראנה לעולם, ונפרד מאחותי, שגם ממנה זו פרידתי האחרונה.

אהבותיי

היו לי כמה אהבות בחיי ילדותי: ביותר אהבתי את הדוד **ראובן**, אחיה הצעיר של אמי, שהיה כבר נשוי ואבא לשלוש בנות. משפחתו גרה בבלז'וב, והוא היה בא מדי פעם בפעם לקטוביץ למצוא בה פרנסתו כסוחר וכרוכל, שעבר עם אבא בעיירות בסביבת קטוביץ בהציעם ממרכולתם לאיכרים ולמשפחות הפועלים. הדוד ראובן נהג לקחת אותי למקומות ולארועים בעלי עניין מיוחד: למירוצי סוסים בהיפודרום, למשחקי כדורגל (כמה התגאינו בקבוצת "מכבי" מקרקוב, שתפסה אחד המקומות הראשונים בליגה הלאומית הפולנית!), לשחיה ב"בוגלה" ודומיהם.

נראה שענייני בעסקי ספורט היה נרחב ביותר: הייתי מבקר באופן קבוע במועדון ספורט לצעירים. אחת לשבוע היינו מתאמנים בענפים שונים של אתלטיקה. בחורף היינו מחליקים על הקרח, וכשהיה כסף לדמי כניסה היינו הולכים להחליק למגרש המוסדר ולצפות במתאמנים בהחלקה אמנותית. בעונת השלגים היינו סוחבים מגלשת "פארק" וגולשים במסלול המיוחד. ובימי הקיץ היה אותו פארק משנה צורה ומגיש לנו מרחבים למשחקי כדורגל וכדור-עף. ככלל היינו אוהבים לטייל ב"פארק קושצ'יושקי", לאסוף בו פירות יער בקיץ, להקים בו איש-שלג בחורף, ולהשתעשע במתקניו. לא פעם בשבת בבוקר, עוד לפני התפילה בבית הכנסת, היה אבי מטייל בחברת חבר — היה זה בדרך כלל אחד האחים **פינצ'בסקי** — ומהלך לכיוון הפארק. המבוגרים היו משוחחים ביניהם ואני הייתי מתלבט בין רגליהם כששקית הטלית של אבא בידי.

אהבתי הגדולה היתה נתונה למורה **אפטרובנה**. מעשי חסד שעשתה עמדי שקועים עמוק בליבי עד עצם היום הזה. גם ממרחק שנים נראים לי יחסה, התחשבותה ומעשיה כמניחים יסוד לאהבת הלימוד ולעיסוק בחינוך שלי בחיי הבוגרים. מה עשתה המורה אפטר? **סימא** אחותי גדולה הייתה ממני ב-15 חודשים. קינאתי בה כאשר היא נכנסה לכיתה א' בבית-הספר העממי היהודי הממלכתי ע"ש ברק יוסלביץ'. לא פעם סמוך לשעת הצהריים הלכתי ברגל לבית-הספר, ששכן אז ברובע זאלנז'ה, מרחק גדול למדי ממקום מגורינו, הלכתי "לקחת את סימא הביתה". למעשה התאוויתי אף אני ללמוד כבר בכיתה א'. כאשר הגעתי היה השיעור האחרון עדיין בעיצומו או אף בתחילתו. הייתי מתרומם על אצבעות רגליי ומציץ בחלון אל תוך כיתת הלימוד. המחנכת, העלמה אפטר, הייתה תמיד מבחינה בי, ולא עבר זמן רב עד שהזמינה אותי להיכנס לכיתה. לא היה מאושר ממני באותו מעמד, ואם עלה בידי גם להצביע ולקחת חלק פעיל בשיעור, דבר שהמורה אפטרובנה איפשרה לעיתים מזומנות ובחשק רב ובקריצת עין אל חניכיה כאומרת: "ראו, זאטוט זה עדיין בגיל הגן וכבר יודע", גבול שמחתי היו השמיים.

באותו קיץ יצאה העלמה אפטר לסיור בפלשתינה והשמש הארץ-ישראלית השחימה את עורה, שהיה בין כה כהה למדי, והיא נראתה יפה מתמיד...

שיחת טלפון עם ז'בוטינסקי

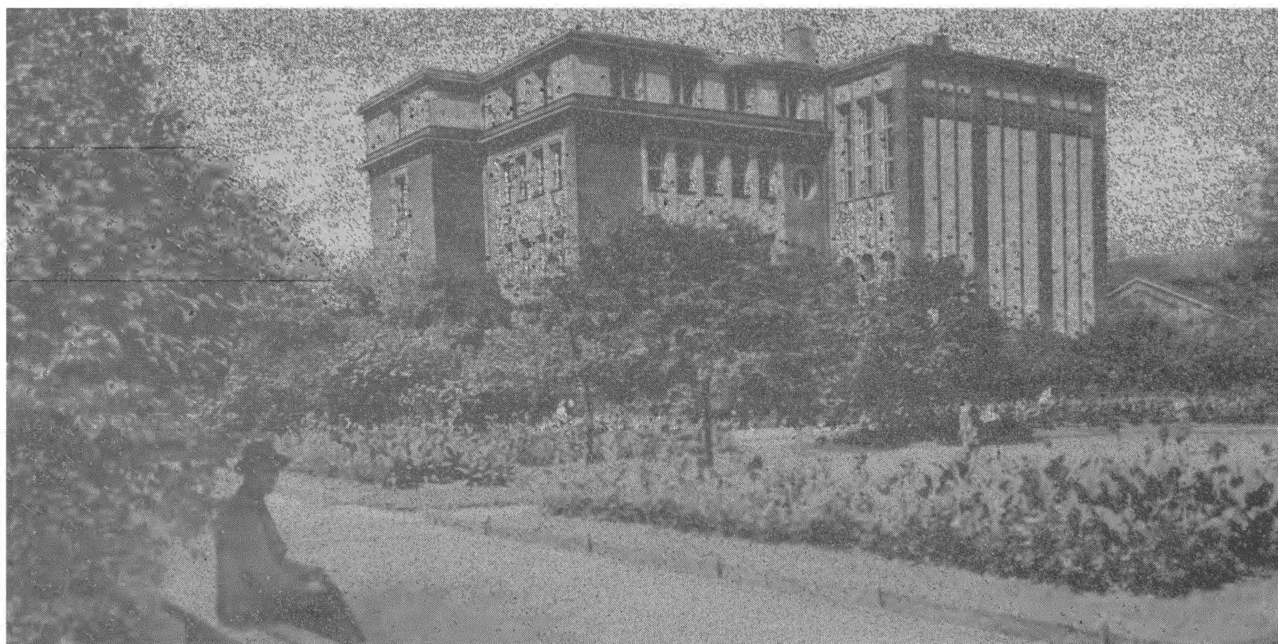
עם האהבות בימי ילדותי אפשר למנות את אהבתי

לתנועת הנוער. עוד בגיל צעיר, בן שמונה שנים הייתי, צרפו אותי לתנועת בית"ר. מחברותי באותה תנועה זכורות לי שתי התרחשויות, האחת קשורה בהכנות לציון יום הולדתו של מנהיגנו **זאב ז'בוטינסקי**, והשניה — בנסיעה למושבת קיץ. ז'בוטינסקי ישב אז בפאריס, ואחד הארועים המרכזיים בחגיגת יום הולדתו ה-55 היה שילוב שיחת טלפון איתו כדי לברכו. את הברכה בחיוג הבין-לאומי היה צריך להשמיע אחד החניכים הצעירים בעלי ידיעה כלשהיא בעברית. אני נבחרתי להיות המברך. מובן, שהתרגשותי הייתה רבה, ועשיתי לילות כימים כדי לשנן את המשפטים העבריים המעטים שהיה עליי לאומרם. בנוכחות עשרות חניכים ומדריכים טלפננו לפאריס, וכולם היו עדים לשיחתי עם המנהיג הדגול. הוא, בוודאי, הוכן לשיחה זו, כי איפשר לי להשמיע את דבריי ללא הפרעה, ולאחר מכן אמר אף הוא דברי תודה בעברית. השמחה הייתה רבה, גאוותי עלתה שחקים, וגם מדריכיי וחבריי היו מאושרים על שלא התבלבלתי מרוב התרגשות.

ובאשר למושב הקיץ כך היה המעשה: אף שהייתי צעיר שיכנע אחד ממפקדי בית"ר, **מיידז'ווינסקי** שמו, שאחיו שר במקהלת ה"טמפל", ושדודתי **צפורה** גרה בביתם, את הוריי להרשות לי להשתתף במחנה הקיץ של תנועה זו. נראה שהשיכנוע היה קשה ואיטי, כי לא נסעתי עם כולם למחנה אלא כעבור כמה ימים מפתיחתו. אותו מיידז'ווינסקי לקח אותי עימו ברכבת. נמשכתי ונרתעתי כאחד. הכישלון היה צפוי. אחרי שלושה ימים גברו געגועיי הביתה, ושלושה ימים נוספים ביליתי בבכי ממושך עד שבאין ברירה אותו מנהיג שהביאני למחנה הוא שהחזירני הביתה ומסר את הבכיין הקטן לידי הוריו...

"הנוער הציוני"

נסיוני עם מושבות הקיץ האחרות היה יותר מוצלח, אלא שאלה היו של תנועה אחרת, של **"הנוער הציוני"**. איך הגעתי לתנועת "הנוער הציוני?" אחי, **אשר**, היה חבר ב"הנוער הציוני" מקטנותו. בשנת 1937, והוא בן 16, עבר קורס הדרכה ונתמנה למדריך בתנועה, אבל קבוצה להדרכה לא הייתה לו. הוא גמר אומר לגייס לו את הקבוצה ולהתחיל... בי. פעם אחת פנה אליי ואמר: "נונק, אני צריך קבוצת נערים, שהרי נעשיתי מדריך. "עזוב את השטויות בבית"ר ועבור לתנועה רצינית. כמובן, עליך להביא את חבריך איתך". וכך היה. אנחנו, שני האחים, לא הסתדרנו

רחוב מרכזי בקטוביץ

"קנטור". היו אלה ימים מאושרים, וגם לילות אושר, של פעילות צופית, של הווי חברתי ושל ארועים תרבותיים, וכולם קשורים בשפה העברית, וכולם קשורים לארץ-ישראל, וכולם מקושרים אל הקהילה היהודית בקטוביץ.

פעם בשנה היינו עושים מיסדר באולם שבו התכנסה ועידת קטוביץ המפורסמת בשנת 1884. ב"קן" היינו מקיימים שיחות, עורכים משחקי חברה, לומדים עברית ומציינים חגים לאומיים וציוניים. זכורה לי היטב הצגה שהכינונו, והיא קשורה עם העליה על הקרקע של חניתה. למדנו סימני מורס והשתמשנו בהם לתקשורת ולתרגול. שיחקנו משחקי לילה ופיתחנו כישורים של צופיות. והעיקר: מושבות הקיץ, ברפקה, בסקווה ובמקומות אחרים בהרים. היום הירוק, יום הדיבור העברי (מי שנתפס במילה בפולנית היה צריך לשלשל מטבע לקופסת הקרן-הקיימת), יום העבודה, יום ספורט, התגנבויות לילה, מריחות, מיסדרי בוקר, ערבי שירה סביב למדורה ('ארום עם פייער...'), גניבת דגלים ממחנות של תנועות אחרות, ההוויי של שבת, הטיולים בסביבה, אהבות ראשונות, שיחות אל תוך הלילה... חג אחד ארוך של שמחת נעורים תוך ספיגת ערכי יהדות וציונות.

ערכי יהדות... אלה נספגו קודם כל בבית. משפחה דתית ציונית הייתה משפחתנו. אבי היה מתפלל בבית-הכנסת של "המזרחי". לפעמים היה סר לבית-הכנסת של ה"אגודה", ששכן בקירבת מקום, ולבסוף — ואיני יודע מה הסיבה — עבר להתפלל ב"זאל", באולם התפילה שבבית הקהילה.

אני הכרתי בית-כנסת רביעי, והוא הגדול והמרכזי שבכולם, ה"טמפל", שבמקהלתו הייתי שר, ובו נערכו תפילות וטקסים לציון ארועים חגיגיים.

בבית-הכנסת של ה"אגודה" היה משוכן "חדר". איני יודע באיזה שלב של ילדותי, אבל היה זה, כנראה, בשלב מוקדם למדי, כאשר אבא החליט לשלוח אותי אל ה"חדר". זכורני איך עליתי במדרגות והצטרפתי אל קבוצת נערים שישבה סביב לשלוחן גדול ולמדה משנה או גמרא. חצי יום ישבתי נבוך, מנוכר, נרתע ונדחה. בזה התחיל חינוכי הישיבתי ובזה גם נגמר. כאלטרנטיבה נשלחתי לבית-הספר העברי של הקהילה, שלמדנו בו בימי א', וזכורים לברכה מוריי האדונים **וינר ושטיין ח.**, שהניחו יסודות לידיעתי בלשון העברית, ליחסי לתנ"ך ולאהבתי ליהדות. כאשר נחנך בניינה החדש של הקהילה היהודית בקטוביץ, ואני כבר רכשתי ביטחון כלשהוא בידיעת השפה העברית, דקלמתי בטקס חנוכת הבית בעל-פה את מזמור ל' שבספר תהילים "מזמור שיר חנוכת הבית", לאחר מכן מצאתי את שמי בעיתונה של הקהילה ברשימה שסיפרה על הטקס. שמרתי מכל משמר על העיתון עד אשר... הכל אבד

בית הוריי

במרכז ילדותי עומד בית הוריי, דירה קטנה ברחוב קשיבה 7, בין שתי כיכרות-גינות: פלאץ אנדז'יה ופלאץ מיארקי. המשפחה מנתה חמש נפשות, אבא, **יהודה-לייב**, אמא, **חנה-זלדה**, אחי הגדול **אשר**, אחותי **סימא** ואני, שנקראתי באותו זמן **נונק** או **נאטוש**. מן המרכז יצאו קרניים לכמה כיוונים: קרן אחת פנתה במעלה רחוב קושצ'יושקי אל ה"פארק". שם ביליתי את החלק הלא-פורמלי של חיי. קרן אחרת הובילה אל בית-הספר ע"ש ברק יוסלביץ', קודם לרובע זאלנז'ה ואח"כ לבוגוצ'יצה. לבוגוצ'יצה הייתה כבר הדרך ארוכה, נסענו לשם בחשמלית או ברכבת (תחנה אחת), ולפעמים, כאשר זמננו לרשותנו או כיסנו חסר אפילו דמי נסיעה, רצנו ברגל. הבית היה עני, ממעמד בורגני נמוך למדי, ואף על פי כן הייתה בבית עוזרת גויה, ואבא, בשל מחלת הקצרת, היה נוסע מדי שנה לקריניצה או לשצ'אבניצה. העוזרת הגויה הייתה שומרת עליי, ולפעמים הייתה מביאה אותי לפגישותיה עם חבריה נהגי המוניות. וכך זכיתי לנסיעות חינם במכוניות.

במכונית הפרטית שלה הייתה מארחת אותי מדי פעם **הלנה טרכמן**, קוסמטיקאית ובעלת סלון ליופי "הלינה" במרכז קטוביץ, אישה מודרנית וידידת המשפחה, שאביה **בנציון טרכמן** הי"ד ממנהיגי הקהילה בבז'וזוב, נורה בדינוב עם כניסת הגרמנים לעיירה.

קרן נוספת הוליכה אל בתי-הכנסת, במיוחד בשבתות ובחגים. זכורני אחת השבתות בלכתי ל"טמפל" נקלעתי אל תוך המון רועש שהתנדנד מצד אל צד ליד בניין העירייה. מדי פעם הופיע, כל פעם בחלון אחר, זוג אנשים, שהיו מניפים ידיים להמון השואג והמריע. אלה היו הזמר המפורסם **יאן קיפורה** "הנער מסוסנוביץ'", והזמרת השחקנית הידועה **מרתה אגרט**, שחגגו את נשואיהם בקטוביץ והוציאו את האנשים מכליהם.

הקרן הרביעית זרחה על תנועת הנוער. שם חיכו חברים, שם היו משחקים, שם התנהלו דיונים וויכוחים, שם פרחו הדמיונות, החלומות, המאוויים... האם מקרה הוא שעם עלייתי ארצה בשנת 1942 נקלטתי בכפר נוער במסגרת עליית הנוער? הלא עוד שם, בקן של "הנוער הציוני" בקטוביץ רקמנו תוכנית ללמוד ב"בן שמן", לעלות לארץ וללמוד באותו מוסד חינוכי, שעליו ידענו מן השיחות, מן הכתובים ומגעגועי הנפש.

כתה 5א בביה"ס היהודי. שורה שלישית מימין — נתן גרינבוים, מחבר הרשימה

בצילן של כנסיות

חיי הילדות שלי התנהלו בצילן של שתי כנסיות וצלצול פעמוניהן. כנסיה אחת עמדה לא רחוק ממקום מגורינו. זאת הייתה הכנסיה של הצבא הפולני, ששכן בקסרקטין בדרך אל בית-הקברות היהודי. בכל יום א' הסתדרו החיילים, על גדודיהם, פלוגותיהם ומחלקותיהם ברחוב שלפני הכנסיה ולאחר שהתפקדו נכנסו בסך לתוך הכנסיה. בקוצר-רוח חיכיתי עד לגמר תפילתם. גם אחרי התפילה היו מסתדרים בשורות ובצעדי לכת היו שבים למחנה שלהם. אהבתי להאזין לנגינת התזמורת שליוותה את צעידתם ולהזין את עיניי במדיהם המבהיקים והמגוהצים ובכובעיהם רבי הצורות והצבעים של החיילים והקצינים.

הכנסיה השניה התנוססה מעל שני בתי-הכנסת הקטנים, זה של "המזרחי" וזה של ה"אגודה", שניהם ברחוב טילנה מריאצקה הסמוך, עדיין משמיעה את קולה ברמה בצלצול הפעמונים ממגדלה הפולח את הרקיע כחודה של חרב.

לפני כשבע שנים, בקיץ שנת 1988, ביקרתי בקטוביץ. בהדרכתו של צעיר יהודי, **מיכאל הולצר**, סיירתי במחוזות ילדותי: ברחוב קשיבה, בבית-הקברות היהודי, בבניין בית-הספר בבוגוצ'יצה ובאתר סמוך למקום שעליו עמד בניינו המפואר של בית-הכנסת המרכזי, ה"טמפל", ושבו מוקמת עתה אנדרטה לזכרו ולזכר הקהילה היהודית בקטוביץ, שאיננה עוד. סיור זה הפיח את הרגשות ואת הזיכרונות העולים ברשימה זו. ממרחק יובל שנים ומן הנבכים העמוקים ביותר של הנפש מבזיקים ארועים וחוויות המזינים את הווייתי בהסתר ובגלוי עד נצח.

לקטוביץ הגעתי לפני כשנה מקרקוב. פעם, לפני יובל שנים ויותר עשיתי את הדרך בכיוון הפוך. מדי שנה בל"ג בעומר נסענו מקטוביץ ב"נסיעה עממית" ברכבת מיוחדת לפקוד את קברו של הרמ"א ביום הזיכרון לפטירתו. זו הייתה רכבת של יהודים בלבד. מכל צד נשמעו דברי תורה, ובבוא הזמן התכנסו מניינים-מניינים לתפילת מנחה. ידעתי, כי אני מיוצאי חלציו הרחוקים של הרמ"א. מסופר עליו, כי כתב בחייו ל"ג ספרי תורה, ואותם הנחיל לצאצאיו. אחד מן הספרים הגיע לידיו של דודי **בנציון**, אחיה הגדול של אמי.

בביקורי האחרון התייחדתי בבית-הכנסת של רבי משה איסרליש בקרקוב לא רק עם סבי הגדול אלא גם עם בני משפחתי ועם כל בניה של קהילת עיר ילדותי, קטוביץ.

מגיסטר יעקב טייטלבאום

הקהילה היהודית בקטוביץ

הקהילה היהודית בקטוביץ פעלה כמו שאר הקהילות בשלזיה בהתאם לחוק הפרוסי מ-23 ביולי 1847, לפיו השתייכו לקהילה תושבים יהודים, אשר שלמו מסים לרשות המקומית, שמקור פרנסתם היה בעיר קטוביץ אף כי לא היה הכרחי שיגורו בה.[1]

עם שובה של העיר קטוביץ (בפולנית קטוביצה) ב-1922 לריבונותה של פולין נתקיימו בשנות העשרים ובתחילת שנות השלושים בחירות לוועד הקהילה. אולם בגלל חילוקי הדעות בין הנבחרים שתמכו במדיניות השלטונות הפולניים לבין הנאמנים לקו עצמאי של וועד הקהילה, הועמדו בראש הקהילה היהודית אנשי פשרה, אשר נקטו עמדה מאחנת בין דרישות השלטונות לבין צרכי הקהילה היהודית בעיר. אחד האישים הבולטים שזכה באמון, הן בקרב הצבור היהודי ובוועד הקהילה והן בהעדפה אצל השלטונות, היה **ברונו אלטמאן**, שמונה לראש הקהילה היהודית בקטוביץ וכיהן בתפקיד זה בשנים 1921-1937.[2] אלטמאן תרם רבות לשיתוף פעולה והבנה הדדית בין היהודים הגרמנים הוותיקים שהתגוררו בעיר, לבין התושבים היהודים שהגיעו לקטוביץ מאזורי פולין השונים; כמו כן תרם להקמת מוסדות חינוך יהודיים ולמפעלי תרבות בעיר.

כדי לשוות לפעילות הקהילה תוקף חוקי מחייב לפי עקרונות הניהול הפורמלי של מוסדות ציבור פרסם בשנת 1930 וועד הקהילה היהודית בקטוביץ תקנון (בשפות פולנית וגרמנית) ובו 4 חלקים כדלהלן:

1. הקהילה וחבריה.
2. נציגי הקהילה, בחירתם, חובותיהם וזכויותיהם.
3. הנהלת הקהילה, בחירתה, זכויותיה וחובותיה.
4. מחלקות הקהילה.[3]

בין 13 הפרקים בתחומים הנ"ל הוקדש פרק חשוב לנושא "פולחן וחינוך". לגבי נושא החינוך, שנוסח בשלושה סעיפים, נאמר:

א. מחובת הקהילה היהודית לדאוג לכך, שלאף ילד בגיל בית-הספר לא יחסרו הלימודים ההכרחיים בשטח הדת והלשון העברית.

ב. הפקוח על לימודי הדת והלשון העברית יהיה מופקד בידי המחלקה, אשר עם חבריה צריכים להימנות רבני הקהילה והמורים שנוגעים בדבר

ג. ההוצאות ללימודים אלה יש לכלול בתקציב הקהילה כל עוד גופים אחרים לא חויבו לשאת בכך.[4]

אכן, הקהילה היהודית בקטוביץ ניהלה פעילות חינוכית תרבותית ענפה למען הציבור היהודי בעיר וסביבתה, בייחוד מתחילת שנות השלושים. מוסדות חינוך פורמליים שהקימה הקהילה לפי סדר כרונולוגי של יסודם כללו:

1. בית-ספר "תלמוד תורה"
2. "בית יעקב" לבנות
3. גן-ילדים
4. בית-ספר עברי.

1. בית-ספר "תלמוד תורה"

בית הספר נוסד בשנת הלימודים 1927/28 ביוזמתם של רב העיר דאז ד"ר **ישעיהו לוין** והמורה **יצחק וינר**, והוא נועד בעיקר לבנים. מ-1930/31 החלו ללמוד במוסד זה גם בנות, כלומר פעלו בו שתי מחלקות לנערים ולנערות. הכיתות לנערות נהפכו כעבור זמן מה למסגרת חינוכית נפרדת בשם "בית יעקב" (עליה נדון בהמשך סעיף זה). המחלקה לבנים תוכננה עם הקמתה כבית-ספר 7 בעל שבע שנות לימודים (במקביל לבית-ספר ממלכתי-כללי שפתחו שלטונות החינוך הפולנים בעת ההיא לילדי היהודים בעיר). אולם הניסיון של שנת עבודה הראה כי אי-אפשר יהיה לבצע תוכנית מעין זו, בגלל מכשולים רבים כגון: קשיים פיננסיים באחזקת המוסד, העדר מעון מתאים לאכלוס הכתות והקשיים בגיוס כוחות הוראה נאותים. נוכח סיבות אלה החליט וועד הקהילה על סמך המלצות המועצה הפדגוגית של בית-הספר לארגן ולנהל את תלמוד תורה בהמשך עבודתו כבית-ספר בעל חמש שנות לימודים, כך שתלמידיו יסיימו את הלימודים בו, בהיותם בני 11-12.[5]

תוכנית הלימודים בבית-הספר כללה בכיתות הנמוכות: קריאה וכתיבה בעברית, דקדוק עברי, תפילות ותרגומן; בכיתות הגבוהות: חומש עם פירוש רש"י, הנביאים הראשונים במלואם, והאחרונים באופן חלקי, דינים ומנהגים ומשניות. מלבד זה על פי בקשת ההורים אורגן קורס מיוחד ללמודי תלמוד לתלמידים המחוננים. הלימודים נתקיימו בדרך כלל החל משעות אחרי-הצהריים עד הערב ונמשכו בכתות הנמוכות שעתיים ביום, ובכיתות הגבוהות כ-4 שעות כל יום. בשנת הלימודים 1931/32 למדו בבית-הספר "תלמוד תורה" כ-180 תלמידים, ובשנים לאחר מכן המספר נע בין 145 תלמידים ל-170 תלמידים. בשנת הלימודים 1932/33 מנה בית-הספר 145 תלמידים שהתפלגו ב-5 כיתות כדלהלן: כיתה א' — 22; כיתה ב' — 36; כיתה ד' — 31; וכיתה ה' — 21 חניכים.[6]

רוב התלמידים של "תלמוד תורה" ביקרו בבית-הספר הממלכתי לילדי היהודים, בו נמשכו הלימודים בין 4 ל-6 שעות כל יום, והתלמידים בבית-הספר הזה נאלצו בשנים הראשונות לקיומו (בגלל אי יכולתו לאכלס את כולם במשמרת אחת) ללמוד שבוע לפני הצהריים ושבוע אחרי הצהריים. לפיכך היה צריך "תלמוד תורה" להתחשב בכך ולקיים את הלימודים לחניכיו גם לפני הצהריים וכן לא להטיל עליהם עומס יתר בהכנת שעורי בית.[7]

התלמידים שביקרו בבית-הספר "תלמוד תורה" רכשו ידע בסיסי רחב במקצועות היהדות שאיפשר להם עם סיום הלימודים במוסד חינוכי זה (במקביל עם גמר בית-הספר היסודי הכללי) להמשיך ולהעמיק בלימודים אלה בבתי-ספר תיכוניים יהודיים דו-לשוניים, בהם הורו מדעי היהדות בהיקף של כ-12 ש"ש. אכן חלק ניכר מבוגרי "תלמוד תורה" בקטוביץ, שסיים גם את בית-הספר היסודי הממלכתי קיבל את השכלתו התיכונית במוסדות מעין אלה, בעיקר בערים הסמוכות: סוסנוביץ ובנדין, בהן פעלו גימנסיות יהודיות דו-לשוניות (פולנית ועברית).[8] התלמידים, אשר נמנו עם הלומדים בבית-הספר "תלמוד תורה", באו משכבה סוציו-אקונומית בינונית ובחלקם אף נמוכה יותר, שמשפחותיהם שמרו על מסורת יהודית, ואפילו אורח חיים דתי. הורי תלמידים אלה היו מעוניינים שילדיהם יקבלו לא רק השכלה כללית אלא גם ילמדו מקצועות היהדות (יידישקייט) על מנת שישמרו על זהותם הלאומית היהודית. ראוי לציין, כי בשאיפתה להעלות את רמתו ויוקרתו של המוסד הייתה הנהלת בית-הספר בוחרת מדי שבוע בין התלמידים את החניכים המצטיינים ומפנה אותם בסיום שבוע לימודים לרב העיר פוגלמן על מנת לבחון את ידיעותיהם בלימודי היהדות בייחוד בנושא פרשת השבוע (ביניהם היה גם אחי ישראל טייטלבאום).

מדי שבת בשבתו היה בית-הספר "תלמוד תורה" מארגן תפילת מנחה בבית הכנסת הגדול לכלל התלמידים היהודיים בעיר. התפילה עצמה התנהלה על ידי חניכי "תלמוד תורה", לרבות שליח ציבור וקריאה בתורה.[9]

עם חבר המורים בבית-הספר "תלמוד תורה" נמנו **יצחק וינר**, מר **שטיין** ומר **זיידמן.**

המורה ר. וינר יליד בנדין (1893) היה בין פעילי הזרם הדתי-הלאומי של "מזרחי" בפולין, בשנת 1916 עם הקמת בתי-ספר לאומיים דתיים ראשוניים בזרם זה מונה על ידי מרכז תנועת "מזרח" לכהונת מנהל ומורה במוסדות חינוך במקומות: סוסנוביץ, אוסטרוביץ, ינדז'יוב ומיכוב, בהם עבד ס"ה כ-10 שנים.

בשנת 1927 הגיע המורה וינר (איש נשוי, בעל זקן קצר וממשוקף) לקטוביץ בה החל לפתח בה פעילות ענפה בשטח תחיית הלשון העברית והתרבות היהודית — ברוח היהדות הדתית — הלאומית. בשיתוף עם הרב ד"ר **לוין** הקים לקראת שנת הלימודים 1927/28 את בית-הספר הקהילתי "תלמוד תורה", בו שימש כמורה ראשי למקצועות היהדות והלשון העברית. בשנים הראשונות לשהותו בקטוביץ לימד גם את המקצוע — Religia ("דת משה") בבית-הספר היסודי הממלכתי לילדי היהודים.[10]

ב-1935 עם הקמת מוסד חינוכי נוסף על ידי הקהילה היהודית בעיר, דהינו "בית ספר עברי קואדוקציוני" מונה מר וינר (מלבד היותו מורה ב"תלמוד תורה") כמנהל בית-הספר וכמורה למקצועות העבריים, בו היה מועסק עד 1939. לדברי המורה **טאובה** (אשר לימדה בבית-הספר לבנות של הקהילה היהודית בקטוביץ) גילה מר יצחק וינר כאוטודידקט בקיאות רבה במקצועות היהדות וניחן בכושר ארגוני ודידקטי, למרות שהיה חסר השכלה כללית והכשרה פדגוגית פורמלית.[11]

המורה שטיין (רווק) הגיע לקטוביץ מגליציה ולפי השקפותיו נמנה גם הוא עם הזרם הדתי לאומי. הוא היה מחנך דתי מתקדם, דבר שניכר בין היתר בגישתו החינוכית המתונה ולבושו המודרני יותר (בעל חזות נאה ללא זקן). מר שטיין לימד מקצועות יהדות ואת הלשון העברית. כפי הנראה, לדעת חניכיו,[12] היה בעל השכלה כללית פורמלית ברמה תיכונית ואולי אף סמינריונית להכשרת מורים.

מר שטיין היה גם מכין את הבנים לקראת בר-מיצוה וקריאת ההפטרה בתורה בהברה ספרדית-מודֶרנית.

המורה זיידמן (איש נשוי והמבוגר בין המורים) בא לעיר קטוביץ מזגלמביה. הוא לימד בבית-הספר "תלמוד תורה" מקצועות הקודש: תנ"ך עם פירוש רש"י, משניות וגמרא. מר

זיידמן השתייך לזרם היהדות האורתודוכסית של "אגודת ישראל", דבר שניכר היה בחזותו ולבושו (בעל זקן ארוך ילבוש בגדי חסידים, וכן מבטא יידישאי מובהק). הזקן הפרטיארכלי וחדות הפנים הצביעו על למדנות ואדיקות של תלמיד חכם. גישתו הדידקטית המיושנת ופרשנותו את כתבי-הקודש בעברית אשכנזית גרמו להתרופפות המשמעת בקרב התלמידים. השכלתו של מר זיידמן היתה דתית תורנית בלבד.[13]

2) "בית יעקב" לבנות

כאמור קודם לכן, לאחר הקמת בית-ספר "תלמוד תורה" לבנים, נפתחה במוסד זה בשנת הלימודים 1930/31 מחלקה לנערות שנהפכה במרוצת הזמן ליחידה חינוכית נפרדת בשנם "בית יעקב" (זרם חינוכי לבנות מיסודה של שרה שנידר, אשר השתייך ל"אגודת ישראל").

היוזם להקמת מחלקה זו היה הרב **קלמן חמיידס**, ועם האפוטרופסים למימוש הרעיון נמנו חברי ועד הקהילה מר **אברהמר** ומר **שולוביטש**. כמנהלת המוסד החינוכי "בית יעקב" וכמורה הוזמנה לקהילה היהודית בקטוביץ הגב' **חוה טאובה** בוגרת הסמינר למורות בזרם חינוכי "בית יעקב" בקרקוב, אשר התגוררה בעיר בנדין.

פעולתו של בית-הספר החלה ב-1930 עם התכנסות 8 בנות מגיל 6-17 בביתו של הרב חמיידס, שהוקדשה לפרשת השבוע "וישב". החל מאותה פגישה התקיימו לימודים סדירים מדי יום ביומו אחרי הצהריים בבית הכנסת הגדול ב"עזרת הנשים". עם היוודע דבר קיום מוסד חינוכי דתי לבנות נרשמו אליו בנות נוספות, וכעבור חודשים אחדים למדו ב"בית יעקב" עשרות תלמידות שחולקו בתהאם לגילן למספר קבוצות (כיתות). הלימודים בבית-הספר נמשכו כמו לבנים — 5 שנים.

בשנת 1932 למדו במסגרת חינוכית זו כ-140 נערות ובמשך השנים הלך וגדל מספרן כך שבשנת 1939 הגיע מספר התלמידות לכ-250.[14]

רוב החניכות באו משכבות אוכלוסיה עממיות, ברובן שומרות מסורת, וחלק מהן אף בנות חרדיות. מרבית התלמידיות שביקרו ב"בית יעקב" למדו לפני הצהריים (כמו הבנים) בבית-הספר היסודי הממלכתי לילדי היהודים בעיר ע"ש ב. יוסלביץ. הלימודים ב"בית יעקב" התקיימו יום יום משעה 15:00 עד שעה 21:00, שעה אחת לכל כיתה. תוכנית הלימודים לגבי כלל הכיתות כללה: תפילות ותרגומן, דינים ומנהגים, תולדות עם ישראל, קריאה וכתיבה ביידיש ובעברית. מקצועות אלה נלמדו בהדרגה בהתאם לגיל ולרמת הכיתות. שפת ההוראה היתה ביידיש בלבד.

ראוי לציין, כי מייסדת "בית יעקב" בפועל, הגב' חוה טאובה, שימשה במשך כל שנות פעולתו של המוסד החינוכי כמנהלת וכמורה היחידה בבית-הספר. דבר זה הטיל עליה עומס רב, כאשר יום יום נאלצה להגיע מעיר מגוריה בנדין לבית-הספר בקטוביץ ובחזרה ברכבת (כשעה נסיעה); להקדים את בואה לפני תחילת השיעורים כדי לטפל בעניינים ארגוניים מנהליים ובתום 6 שעות הוראה שהסתיימו בשעה 21.00 לשוב מאוחר מאוד בערב הביתה.

לרוב ביום שישי נהגה הגב' טאובה להשאר ללון בקטוביץ על מנת לערוך פעילות חינוכית מיוחדת בליל שבת ובשבת, ובאותו ערב התארחה אצל משפחת הרב חמיידס או משפחת שולוביטש. הפעילות שניהלה עם החניכות כללו: תפילות משותפות בבית-הכנסת, שיחות על פרשת השבוע, זמירות וכן דיונים בנושאים יהודיים לאומיים ובעניני דיומא.[15] עם הקמת הבניין החדש של הקהילה היהודית בקטוביץ ב-1938 ליד בית הכנסת הגדול (בו שוכנו המחלקות השונות של הקהילה, אולם תפילה רחב ידיים ואולמי התכנסות לפעולות חברתית תרבותיות), הועמדו גם לרשות מוסדות החינוך של הקהילה חדרי לימוד מרווחים. בעקבות התנאים הפיסיים המשופרים, ייזמה וקיימה מנהלת "בית יעקב" הגב' טאובה הצגות לקראת אירועים יהודיים שונים, ובעיקר לרגל חגי ישראל כמו: פורים וחנוכה בביצוע חניכות בית-הספר שנועדו לכלל תלמידי מוסדות החינוך בקהילה; וכן ערכה הצגות נפרדות להורי התלמידות והתלמידים שנתקבלו בהתלהבות ובאהדה רבה מצידם. מפעל תרבותי זה קיבל עידוד רב מצד חברי וועד הקהילה ובמיוחד מהרב ק. חמיידס.

הקמת בית-ספר עברי קואדוקציוני לילדי היהודים ב-1935 על ידי הקהילה היהודית בקטוביץ, הביאה לטענת חלק מהורי התלמידות של "בית יעקב" (על סמך השוואה לבית הספר העברי החדש), כי מוסד זה שם דגש בעיקר על מקצועות היהדות כמו: תנ"ך, דינים, תפילות עם פירוש ביידיש, ומתעלם מהרחבת לימודי השפה העברית. עקב כך נאלצה המורה טאובה להרחיב ולהעמיק את ידיעותיה בשפה העברית והיא עשתה זאת אצל מורה מומחה בלשון העברית, שלימד בגימנסיה היהודית ע"ש פירסטנברג בבנדין. צעד זה סייע בידיה להעלות את רמת ההוראה של השפה העברית והיקפה, דבר שנתקבל בשביעות רצון על ידי תלמידותיה והורי החניכות. כדי לבחון את ידיעותיהן של

התלמידות ב"בית יעקב", בייחוד במקצוע "לשון עברית" נערך ב-1938 מבחן פומבי בנוכחות חברי וועד החינוך של הקהילה, אשר הראה את הישגיהן הטובים של החניכות במקצועות הנלמדים, לרבות בידיעת השפה העברית.[16]

3) גן-הילדים

בתחילת שנות ה-30 של המאה החל וועד הקהילה בקטוביץ לפתח פעילות ענפה בעזרה סוציאלית וחינוכית, בעיקר למען הציבור היהודי, שמצבו הכלכלי ותנאי הדיור היו ירודים מאוד. במיוחד עלתה הדאגה לילדי המשפחות הנצרכות ביותר בהן הילדים גרו בדירות קטנות ורעועות, ואף במקומות שלא הגיע אליהם אור השמש. ההורים של ילדים אלה היו צריכים לעמול קשה לפרנסתם וחזרו הביתה בשעות הערב עייפים ותשושים. להורים במצב זה לא היתה האפשרות לחנך את ילדיהם כראוי בהיותם רוב הזמן מחוץ לבתיהם.

לפיכך החליט וועד הקהילה ליטול תחת חסותו את המשפחות במצוקה ולדאוג לצרכים החומריים והחינוכיים של ילדיהן.

אחד האמצעים לכך היה פתיחת גן-הילדים ב-1931 לגילאי 5-7 ל-30 חניכים באולם מרווח ושטוף שמש, בו הילדים קיבלו ביגוד מתאים, תזונה הולמת ונמצאו באווירה חינוכית מעודדת ועשירת גירויים. הגן הקנה מושגי יסוד בנושא: אדם, משפחה, חברה רחבה. המחנכות הגננות השתדלו במיוחד להעניק לחניכים ערכים תרבותיים לאומיים של העם היהודי על ידי ציון חגי ישראל ויצירת אוירה של הווי יהודי מסורתי בגן.[17]

האווירה החמה והמלבבת ששררה בגן-הילדים וההרגשה הטובה של החניכים הקטנטנים בו הביאה יותר ויותר הורים לקהילה, שביקשו לרשום את ילדיהם למוסד חינוכי זה, אשר עם היוסדו התקיים על חשבון הקהילה. בתום שנה לפעילותו של הגן נוצר לחץ מוגבר מצד ההורים כדי שילדיהם יתקבלו אליו. עקב הביקוש הרב למקום בגן-הילדים, שמספר הנרשמים בו הגיעה ב-1932 ל-100 נפש, נוצרה בעיה לקלוט את כל הפונים ולממן את הוצאות הגן. וועד הקהילה הגדיל תחילה את מספר הילדים מ-30 ל-50 בקבוצות החניכים, ומ-15 הורים בעלי אמצעים סבירים נתבקש תשלום עבור שהות ילדיהם בגן. זכות קדימה ניתנה לילדים ממשפחות מיעוטי יכולת, לילדי הפליטים, ואלה שאמותיהם עבדו לפרנסת המשפחה מחוץ לבית. שכר השהות בגן נקבע לפי הצהרת ההורים על גודל ההכנסה שלהם. למרות הנהגת שכר מסוים לחלק מילדי הגן, עדיין עלו הוצאות אחזקתו על ההכנסות, ולכן נאלץ וועד הקהילה לפנות לציבור היהודי הרב בעיר בבקשה לתמיכה כספית וכל עזרה אחרת, כמו: לתרום צעצועים, משחקים, כלי נגינה וכד'.[18]

גן-הילדים (כאמור) לא היה רק מוסד חינוכי, אלא היווה לחלק ניכר מילדי היהודים עזרה סוציאלית. כדי לקלוט ילדים רבים ככל שניתן, הפעילה הקהילה בשנת הלימודים 1933/34 קבוצה נוספת בת 50 חניכים, כך שהגן כלל בשנה זאת ואילך כ-100 ילדים המאורגנים בשתי קבוצות שפעלו לסרוגין לפני ואחרי הצהריים.

הנהלת הגן היתה בידי גננת מוסמכת הגב' **סטוביצקה פרה** ועחרת לגננת בעלת הכשרת-הדסה מעשית. הגב' **ר. בליאפר** (הזכורה לי במיוחד לטובה כ"פני רותי").

נוסף על היבטו הסוציאלי היה תפקידו של גן הילדים מבחינה חינוכית לפתח את כוחותיהם הגופניים והרוחניים של הילדים כדי לעצב את צמיחתם כאזרחים לויאליים למדינה וכיהודים נאמנים לעמם.[19]

תוכנית הפעילות החינוכית בגן התנהלה בהתאם לתוכניות בגני הילדים הכלליים הממלכתיים, ושפת ההוראה והחינוך בו הייתה פולנית. אולם הערכים הלאומיים היהודיים, בעלי אופי מסורתי-דתי (ברכות, מנהגים, תפילות) הוקנו לחניכי הגן בשפה העברית. דבר זה נעשה בעיקר הודות לפעילותה של הגב' **רחה אלטמאן** (אישתו של יושב ראש הגהילה היהודית בקטוביץ ברונו אלטמן), אשר יום יום ביקרה בגן-הילדים כדי להקנות לחניכים את ראשית השפה העברית ויסודות היהדות באמצעות הסיפורים, שהקריאה בפניהם והשיחות עם ילדי הגן.

בעקבות הביקורים שערכו בגן הילדים אנשי הפיקוח החינוכי על מוסד זה, ניתנה הערכה חיובית מאוד לגן הילדים של הקהילה היהודית בעיר: הן מבחינה דידקטית-חינוכית, והן מבחינה סניטרית-בריאותית.[20] בהתאם להנחיות הפיקוח המרכזי לחינוך הקדם-יסודי במדינה וביוזמת וועד הגן של הקהילה והגננות התקיימו בגן-הילדים אירועים וחגיגות כמו: ציון החגים הלאומיים של פולין 11 בנובמבר; 3 במאי; ימי הולדת וימי זיכרון למנהיגי האומה ועוד. במסגרת חגי ישראל (שמחת תורה, חנוכה, פורים, ט"ו בשבט) נערכו חגיגות מיוחדות והצגות של הילדים בהשתתפות הורי הילדים והממונים על גן-הילדים מטעם הקהילה היהודית בעיר.

בתום שהייה של שנתיים בגן עברו רוב הילדים שהגיעו לגיל 7, לבית-הספר היסודי הממלכתי לבני היהודים בקטוביץ, איתם נמנה כותב שורות אלה, אשר במקביל עם הלימודים הכלליים במשך 4 שנים בו (עד פרוץ מלחמת

העולם השנייה) זכה גם ללמוד בבית-הספר "תלמוד תורה" כמו אחיי המבוגרים **יצחק** ו**ישראל טייטלבאום**.[21]

4) בית-ספר עברי קואדוקציוני

בית-הספר נוסד ביזמתם של הרב **קלמן חמיידס** וחבר וועד הקהילה מר **ז'מיגרוד** בשנת 1935, ובו היתה לשון ההוראה בכל המקצועות הנלמדים — השפה העברית. טיפוס זה של בית-ספר נבע מהצורך לספק את הדרישות של חלק מסוים מהציבור היהודי בקטוביץ, בעל תודעה לאומית-ציונית. השאיפה של הכוון העברי-הלאומי היתה להשתית את החינוך היהודי על יסודות הקרובים לזרם חינוכי של "תרבות", היינו: מצד אחד לבסס אותו על תחיית השפה העברית ותרבותה ומאידך לחנך לציונות ולתולדות ארץ-ישראל. גישה זו לא שללה את המסורת היהודית, והשתדלה אף להשתמש בסמלים של מסורת (חגי ישראל, הפולקלור היהודי ואורח חיים יהודי) למטרות לאומיות.

הלשון העברית כשפת התחייה הלאומית הייתה לא רק לשון ההוראה בבית-הספר אלא שימשה כאוביקט מרכזי בתוכנית הלימודים מתוך אמונה שאפשר להחיותה ולטפחה בגולה.

היות שבית-הספר העברי בקטוביץ היה נתון לחסותה של הקהילה היהודית, שמגמתה הכללית הייתה מסורתית דתית, על כן הוא נטה בכיוון לאומי ציוני עם צביון דתי, האופייני יותר לבית-הספר של הזרם הדתי "יבנה" מיסודו של "מזרחי". דבר זה בא לידי ביטוי בתוכנית הלימודים של המוסד החינוכי, אשר מלבד הלשון העברית וספרותה כללה: תנ"ך, תפילות ומשנה. אישור למגמה זו אנו מוצאים בעיתון הרשמי של הקהילה היהודית מיוני 1936, בו נאמר כי "בית-הספר העברי מבסס את עבודתו על יסודות עמוקים של מורשת לאומית-דתית ומחנך את הנוער ברוח דתית, מכיוון שרק החינוך, אשר מתבסס על סינטזה בין מורשת האבות והתחייה התרבותית הלאומית מהווה יסוד בריא לחידוש עצמאותה הלאומית בארץ ישראל".[22]

עם פתיחת בית הספר העברי הקואדוקציוני בשנת הלימודים 1935/36 היו בו ס"ה 80 תלמידים(ות) שחולקו ל-7 קבוצות קטנות (כיתות) בהתאם לגילם. השעורים התקיימו יום-יום אחרי הצהריים שעתיים בכיתות הנמוכות ו-4 שעות בכיתות הגבוהות.

החל משנת הלימודים 1936/37 עד 1938/39 פעלו בבית-הספר העברי 4 כיתות יסוד מ-א' עד ד' ומספר התלמידים(ות) בו היה בממוצע בין 140 ל-160.[23] המורים בבית הספר העברי הקואדוקציוני היו מר **יצחק וינר** וד"ר **משה סלפטר**. המורה וינר עמד בראש בית-הספר, והורה יהדות ולשון עברית; ואילו ד"ר סלפטר לימוד בעיקר את הלשון העברית וספרותה ובהיקף מצומצם גם תנ"ך.[24]

מר משה סלפטר נולד בעיר ז'שוב בגליציה המערבית של פולין. את ראשית חינוכו קיבל ב"חדר" ואצל מורים פרטיים, ולאחר-מכן המשיך ללמוד בגימנסיה הפולנית הממלכתית בז'שוב, בה רכש את תעודת הבגרות ב-1928. עם סיום בית-הספר התיכון, יצא מ. סלפטר ללימודים אקדמיים לאוניברסיטת ברלין בפקולטה למדעי החברה ושם הוענק לו תואר דוקטור לכלכלה. בברלין למד גם בבית המדרש לרבנים ובו שמע בין היתר קורסים במקצועות העבריים ("שפת עבר ודקדוקה" ו"הספרות העברית החדשה"). ד"ר מ. סלפטר הגיעה לקטוביץ בהיותו רווק ב-1935 ובמקביל לעבודתו המקצועית ככלכלן בבנק יהודי פרטי, עסק אחרי הצהריים בהוראת הלשון העברית ותנ"ך בבית-הספר העברי הקואדוקציוני של הקהילה היהודית בעיר. בתפקיד זה שימש עד סיום שנת הלימודים ב-1939. לפי השקפותיו השתייך מ. סלפטר לתנועת הציונים הכללים.[25]

לדברי המורה טאובה ואחת החניכות בבית-הספר זכור המורה סלפטר כאדם אנטליגנטי מאוד, בעל הופעה נאה, לבוש בקפידה, שנקט גישה חינוכית ליברלית. הוא היה אהוד על עמיתיו במוסדות החינוך של הקהילה ונערץ מאוד על ידי תלמידיו. בשנים 1938-39 נהג המורה סלפטר לארגן עם חניכיו חגיגות והצגות לקראת חג פורים וחנוכה; כמו כן ערך טיולים בט"ו בשבט ובל"ג בעומר.[26]

הפיקוח על כלל מוסדות החינוך של הקהילה היהודית בקטוביץ היה נתון בידי רבני העיר, שנהגו גם הם לבקר בשיעורים.

פעולתה הנוספת בתחום החינוך המשלים ועזרה סוציאלית של הקהילה היהודית היה ארגון קייטנות לילדי המשפחות הנצרכות ביותר בחופשות הקיץ. לדוגמה: בשנת 1933 בילו בקייטנות קיץ 73 ילדים במקומות הרריים של אזורי שלזיה, (Beskidy Slaskie) ובשובם מהקטיינות נראו בריאים, רעננים ומאושרים. בדומה לכך ארגנה הקהילה בפעם הראשונה ב-1936 קייטנה ל-40 ילדי גן-הילדים, אשר יצאו לשבועיים לילשניה (Jelesnia) ובאותה שנה בילו בקייטנות ס"ה 138 חניכים מכלל מוסדות החינוך של הקהילה היהודית. השהות בקייטנות הביאה לשיפור מצבם הגופני והנפשי של הילדים ממשפחות מיעוטי היכולת. אלמלא הסיוע החומרי שקיבלו ההורים מהקהילה לא יכלו בכוחות עצמם לשלוח את ילדיהם למקומות הנופש. מפעל סוציאלי ואנושי-חינוכי זה זיכה בהוקרה רבה את וועד

הקהילה היהודית מצד הורי הילדים האלה והציבור היהודי בכללותו.[27]

כדי לממן את הוצאות אחזקת בתי-הספר של הקהילה (לרבות מפעלי העזרה הסוציאלית) פנה ב-1934 וועד הקהילה אל היהודים בקטוביץ, חברי הקהילה ומשלמי המסים לקופתה, בדבר תשלום שכר לימוד עבור ילדיהם, המבקרים במוסדות החינוך האלה. שכר זה נקבע בהתאם לשיעור המיסים שכל אחד מחברי הקהילה היהודית שילם באופן פרוגרסיבי לפי 7 קטגוריות כלהלן:

1) משלמי מסים עד 30 זלוטי לשנה היו פטורים לגמרי משכר הלימוד.

2) משלמי מסים מ-30 עד 60 זלוטי לשנה נתבקשו לשלם 2 זלוטי לחודש מתלמיד.

3) משלמי מסים מ-60 עד 100 זלוטי לשנה נתבקשו לשלם 3 זלוטי לחודש מתלמיד.

4) משלמי מסים מ-100 עד 150 זלוטי לשנה נתבקשו לשלם 4 זלוטי לחודש מתלמיד.

5) משלמי מסים מ-150 עד 250 זלוטי לשנה נתבקשו לשלם 5 זלוטי לחודש מתלמיד.

6) משלמי מסים מ-250 עד 500 זלוטי לשנה נתבקשו לשלם 10 זלוטי לחודש מתלמיד.

7) משלמי מסים מעל 500 זלוטי לשנה נתבקשו לשלם 15 זלוטי לחודש מתלמיד.

כאשר להורים היו שני ילדים במוסדות חינוך של הקהילה הם נתבקשו לשלם רק 75% משכר הלימוד הממוצע לכל ילד, שלושה ילדים — תשלום עבור שני ילדים בלבד וכד׳.[28]

קביעת שכר לימוד כנ״ל מראה על התחשבות של הקהילה היהודית באפשרויות הריאליות של הציבור היהודי לשלם עבור הלימודים של ילדיהם כדי לקיים את מוסדות החינוך שלה, ובייחוד תרמה הקהילה למתן חינוך יהודי משלים ועזרה סוציאלית לילדי המשפחות מיעוטי היכולת.

מלבד הדאגה לחינוך יהודי משלים של בני הנוער בקטוביץ, ניהלה הקהילה היהודית פעילות חברתית-תרבותית ענפה למען הציבור היהודי הרחב בייחוד מראשית שנות השלושים. אחד המפעלים החשובים בכיוון זה היה מ-1932 הוצאת עיתון רשמי (דו-שבועון) מטעם הקהילה היהודית בקטוביץ בשפה הפולנית עם תרגום בגרמנית בשם: "Urzedowa Gazeta Gminy Izraelickiej w Katowicach". עיתון זה כלל בין 6 ל-8 עמודים ובהם המדורים הבאים:

א. מודעות רשמיות מטעם הקהילה כמו זמני הדלקת נרות וזמני התפילות, רישום לבתי-הספר של הקהילה וכד׳, וכן מודעות של ארגונים ציבוריים;

ב. מדור המוקדש לנושאים ספרותיים היסטוריים במדעי היהדות;

ג. סוגיות אקטואליות בתחום הלאומי יהודי;

ד. מודעות פרטיות אישיות ופרסומת מטעם מפעלים עסקיים (ביקוש והיצע).

החלקים החשובים ביותר בעיתון היו המדורים שהוקדשו לנושאים ספרותיים היסטוריים ולאומיים יהודיים מפרי עטם של רבני העיר: ד״ר **מ. פוגלמן** והרב **ק. חמיידס**; וכן מורי מוסדות החינוך היהודיים שליד הקהילה.[29]

בחסותה של הקהילה היהודית נוסדה "אגודת כלל הנוער היהודי" בקטוביץ כגוף בלתי מפלגתי. אגודה זו החלה את פעילותה עוד ב-1922 ובראשה עמד בשנות השלושים **לודויג שלזינגר**. מדו״ח שפרסמה האגודה לשנת 1932 לדוגמה, מתברר כי בשנה הזאת התקיימו 21 הרצאות ו-4 נשפים לכלל בני הנוער בקטוביץ. כמו כן נערך נשף מיוחד לרגל חג החנוכה ולציון העשור להקמת האגודה. באסיפות ובמפגשים חברתיים תרבותיים של חברי האגודה השתתפו בשנה האמורה בכל אחת מהפגישות כ-65 בנים ובנות. בסוף 1932 מנתה "אגודת כלל הנוער היהודי" בקטוביץ 118 חברים(ות) מהמניין ו-22 מחוצה לו. חברי הכבוד של האגודה היו: **ברונו אלטמאן** (יו״ר הקהילה היהודית בעיר) ד״ר **רייכמן, ר. וילנר** ו**ולטר גץ**. חלק מסויים מהכנסות האגודה נתרם לקהילה היהודית למטרות סוציאליות חינוכיות עבור ילד המשפחות הנצרכות (קייטנות, רכישת ספרים וציוד לימודי). ב-1936 הותוותה על ידי ראשי הקהילה בשיתוף עם הממונים על האגודה תוכנית פעולה מגובשת ל"אגודת כלל הנוער היהודי" בחמשת התחומים הבאים:

א. חינוך גופני;

ב. חינוך לאזרחות ולמשמעת;

ג. חינוך דתי מוסרי;

ד. חינוך אסתטי;

ה. הכשרה מעשית לחיים.

לגבי כל אחד מהתחומים הנ״ל פורטו המטרות והאמצעים להשגתן.[30]

ביוזמת הקהילה היהודית בקטוביץ התחיל לפעול מראשית 1936 סמינריון לימודי חינוכי לנשים יהודיות בעיר. עם החברות של וועד הסמינריון שבראשותו עמד ד״ר **בטר** נמנו בעיקר נשים, שבעליהן היו חברי מועצת הקהילה וביניהן הרבניות **בלה פוגלמן** ו**גרטרודה חמיידס**. מטרת הסמינריון היתה לתת לאשה יהודייה חסרת השכלה כללית והכשרה מקצועית את היכולת להתמודד עם המציאות המשתנה; כמו כן להביא אותה לתודעה לאומית יהודית

בתנאי החיים הקשים והמורכבים לגבי האוכלוסיה היהודית בפולין על מנת לפתח אצלה התייחסות בקורתית למציאות, אך יחד עם זאת לראות בה את ההיבטים החיוביים שעשויים לסייע לה ולמשפחתה. האמצעים לכך מבחינה אידיאולוגית יהודית היו קורסים שונים שארגן עבורן וועד הסמינריון בנושאים הבאים: מדעי היהדות, הלשון העברית וספרותה, תולדות העם היהודי, הלכה יהודית וידיעת ארץ ישראל. לשם הכשרה מעשית מקצועית הופעלו הקורסים כלהלן: השפה הפולנית (ברמות שונות), שפות זרות אנגלית וצרפתית (ברמות שונות), גזירה ותפירה, אמנות הרקמה, ציורי פרסומת, עריכת חלונות ראווה.

מסתבר, כי עד חודש יוני 1936 נרשמו לקורסים האלה כ-250 נשים והמשתתפים בהם גילו התעניינות רבה בנושאים השונים.[31]

מוקד הפעילות התרבותית הדתית והחינוכית של הקהילה היהודית בקטוביץ היווה בית-הכנסת הגדול שהמבנה המפואר שלו בלט במרכז העיר ובית הקהילה הסמוך לו.

בית-הכנסת הזה נוסד ביחמת ראשי הקהילה היהודית יוצאי גרמניה, והוא פתח את שעריו ב-12 בספטמבר 1900.[32] היה זה בנין רחב ידיים שגובהו בצירו המרכזי עם הגגות הכפולים כ-8 קומות, בנוי בסגנון ארכיטקטוני משולב: במרכזו סגנון הרנסנס, ובאגפיו צורה גוטית. בראש המבנה המרכזי גג רחב בצורת כיפה, ומעליו גגון כיפה נוסף, שבפסגתו על התורן התנוסס מגן דוד, אשר ניתן היה לראותו ממרחק ברדיוס של מספר קילומטרים.

הכניסה הראשית בחזית בית-הכנסת לתוך האולם הגדול הייתה במעלה מספר מדרגות דרך שני שערים רחבים. ממול הכניסה נמצאה מלתחה למעילים ולכובעים של הגברים. בשלושת קירותיו החיצוניים של הבניין היו טבועים חלונות עגולים גדולים, משובצים בויטרז'ים צבעוניים, ובמרכזם מגן דוד.

הבניין המסועף של בית-הכנסת כלל: אולם מרכזי גדול בקומה הראשונה לתפילת גברים בשבתות ובחגים ובו 600 מקומות ישיבה, אולם קטן הסמוך לו לתפילה יום-יומית וללימוד הקודש לציבור הרחב (כ-100 מקומות), ולידו ספריה תורנית. כמו כן נמצאו באותה קומה חדרי עזר לשני הרבנים הראשיים וחדרים לחזנים. מעל לקומה הראשונה היו 3 קומות יציע (בלקון) לעזרת נשים, ובהן 450 מקומות ישיבה.[34] בקומה השנייה התמקמה גם מקהלת גברים של בית-הכנסת. באחת הקומות של עזרת הנשים התקיימו עד 1938 הלימודים של התלמידות. בבית-הספר הקהילתי "בית יעקב", וסמוך למקום זה נמצא חדר-עזר למנהלת המוסד החינוכי הזה, וחדרים לאכסון ציוד לימודי ותשמישי קדושה.

אולמות בית-הכנסת היו מצוידים במיטב הריהוט ובין טורי המושבים על רצפת פרקט נפרסו שטיחים מקצה לקצה, וכן בפני בימת ארון הקודש המפואר ובימת הקריאה בתורה. משני צידי ארון הקודש בלטו ביופיים שני הדוכנים לרבני העיר, ובקצה מרכז הבימה ניצב דוכן מבודד ומואר במיוחד, ממנו השמיעו הרבנים את דרשותיהם. מהתקרה המעוגלת במרכז המבנה מגובה רב מאוד השתלשלו הנברשות הצבעוניות עשויות בדולח, ובאגפים הצדדים מנורות עם נורות דמויות נר. כיפת התקרה והקירות הפנימיים היו מקושטים בציורים תנכיים בשלל צבעים.

הפנים האסתטי וההרמוני הזה של בית-הכנסת השפיע באופן מרשים ביותר על כל מי שנכנס לתוכו. הוא יצר אצלו תחושה של יראת כבוד והתרוממות רוח בפני המקום הקדוש והנשגב הזה. לכן עצם הימצאותו של קהל המתפללים בו ובייחוד בני הנוער, הביאה לעידון הנפש והיווה עבורם גורם תרבותי חינוכי ממדרגה ראשונה.[35]

על רקע מסגרת תרבותית אסתטית זו ואווירה רגשית מלבבת התקיימו טכסי הפולחן הדתי ואירועים תרבותיים חינוכיים מיוחדים. בין אלה יש למנות ראשית את התפילות הנעלות מרנינות נפש, שהתקיימו בימי שבת ובחגי ישראל לכלל ציבור המתפללים. כמו כן נערכו תפילות מנחה נפרדות לבני-הנוער בימי שבת על ידי תלמידי בית-הספר "תלמוד תורה" עצמם (לרבות בתור חזנים ובעלי קריאה בתורה). התפילות לציבור הרחב התנהלו על ידי שני חזנים מקצועיים, בעלי קול ערב והשכלה מוסיקלית נאותה: חזן ראשי וחזן משני, שכל אחד מהם התפלל בפני התיבה לסרוגין פעם בשבועיים. בחגים התפלל חזן משני שחרית, והחזן הראשי מוסף. בתפקיד חזן ראשי בבית-הכנסת הגדול בין שתי מלחמות העולם שימשו **ולטר דמביצר, ברוך ספרבר** והחזן **רוזנצוויג**. כחזנים משניים שימשו: **משה וולקובסקי** ו**יצחק דוד אונגר**. את תפילתם של החזנים ליוותה מקהלת גברים של בית-הכנסת המורכבת ברובה מבני נוער (ביניהם השתתף במשך 5 שנים גם אחי ישראל). המקהלה מנתה כ-25 חברים, ובראשה עמד המוסיקאי והמנצח הדגול מר **שטייניץ**.[36]

החל מ-1936 היה מר שטייניץ גם מנצח על תזמורת קאמרית (ברשות הקהילה היהודית), שהופעותיה נערכו מחוץ לכותלי בית הכנסת.[37]

אוירה חגיגית מרוממת נפש שררה בין כותלי בית-הכנסת בימי החגים, בעיקר בשמחת תורה, חנוכה ופורים. ומהם נהנו ביותר הילדים (איתם נמניתי דאז). בייחוד נחרתו עמוק בזיכרוני חגיגות שמחת תורה, בה האבות עם ילדיהם

נשאו ספרי תורה, והילדים נפנפו בדגלונים מקושטים, שבקצותיהם תפוחי עץ; כמו כן נערכה עליה מרוכזת של קבוצות ילדים לתורה תחת כנפי טלית פרוסה אחת. בסיום העלייה לתורה חולקו לילדים באופן מסודר שקיות עם ממתקים.

לאווירה של יראת כבוד בפני המקום הקדוש של בית-הכנסת תרמו בדוגמתם האישית הממונים על היכל הפאר וראשי הקהילה, ובמיוחד רבני העיר. באישיותם המקרינה חוכמה, דעת ולבביות של הרבנים אשר באו לידי ביטוי בדרשותיהם המרשימות, בפרסום מאמריהם בעיתון הקהילה, וביחסים הבין-אישיים עם תושבי המקום, הם קירבו את הציבור היהודי לבית הכנסת וחינכו אותו לערכים דתיים לאומיים של היהדות ולערכים כלל אנושיים.

מלבד התפילות שניהלו החזנים בשבתות ובמועדים ודרשות הרבנים, בהן נערכו גם תפילות מיוחדות לרגל אירועים ממלכתיים פולניים. במיוחד התקיימו תפילות חגיגיות לקראת החג הלאומי של 11 בנובמבר ושלושה במאי; וכן לכבוד ימי-הולדת של נשיא המדינה — **א. מושציצקי** והמרשל **י. פילסודסקי**. בתפילות אלו השמיעו הרבנים ברכות ונאומים פטריוטים לשלום המדינה וראשיה. הטכסים נערכו בנוכחות נציגי השלטונות הפולניים, שבראשים עמד מושל שלזייה ד"ר **מ. גראז'ינסקי**, או ראש העיר. באירועים אלה השתתף קהל רב, ובעיקר התלמידים היהודיים מכלל בתי הספר בעיר. התפילות המיוחדות והנאומים של רבני העיר, אשר הושמעו בשפה פולנית רהוטה עשו רושם עמוק על הנוכחים בייחוד על האורחים הפולניים.

נתקיימו גם תפילות אזכרה והושמעו דברים לזכרם של מנהיגי האומה הפולנית, וכן לראשי יהדות פולין שהלכו לעולמם. ראוי לציין, כי מדי שנה עם פתיחת שנת הלימודים החדשה נערכה בבית-הכנסת הגדול תפילה חגיגית מיוחדת לכלל התלמידים היהודיים בקטוביץ, שבה גם הושמעה דרשה על ידי אחד הרבנים בפולנית — והיא נתקבלה בהתלהבות והוקרה רבה. הסדרים הנאותים בבית-הכנסת, הדייקנות בפתיחה וסיום התפילות, וכן הנהגת משמעת קפדנית בשעת קיום הטכסים הדתיים יצרו אוירה של תרבות תפילה למופת.[39]

סמוך לבית-הכנסת הגדול שהיה מוקף בגינה מטופחת (עצים, פרחי נוי, דשא וספסלים), עמדו שני בניינים צמודים דו-קומתיים, אשר שימשו לעובדי המינהל של בית-הכנסת ולמתן שירותים סוציאליים וחינוכיים לציבור היהודי. באחד מהם נמצאו: מקווה, חדר לשחיטת עופות, תמחוי (מסעדה זולה לנצרכים); וכן דירה קטנה בת שני חדרים ומטבח לשרת בית-הכנסת.[40] בבנין השני (החל מראשית שנות השלושים) שכנו בקומה הראשונה גן-ילדים וחדרי עזר. בקומה השנייה אולם גדול ששימש לישיבות הנהלת בית-הכנסת, ובשבתות ומועדים לתפילות צבור הגברים, שהתפלל בנוסח ספרד. באותה קומה היו חדרי המשרד, וכן מספר חדרים קטנים, בהן פעלו עד 1938: בית-ספר "תלמוד תורה", ומ-1935 עד 1938 גם בית-הספר העברי הקואדוקציוני.[41]

נוכח הקשיים במתן שיכון הולם למוסדות החינוך הרבים של הקהילה, והעדר תנאים פיסיים מתאימים לעבודת המחלקות השונות בקהילה, החליטה ב-1936 מועצת הקהילה היהודית והנהלת בית-הכנסת להקים בנין חדש ומרווח למשרדיה ומוסדותיה החינוכיים. בתום שנתיים של בנייה, ניצב ב-1938, סמוך לבית הכנסת הגדול, שבו התמקדו משרדי הנהלה השונים. בית-קהילה בן 5 קומות, מודרני ומצויד היטב. הוא כלל: אולם תפילה גדול ובו 378 מקומות ישיבה לגברים ו-230 מקומות לעזרת נשים ביציע. נוסף לכך בקומה שניה של הבית נמצאו: אולם רחב ידיים לאירועים וחגיגות שהיה יכול לאכלס כ-600 אנשים, וסמוך לו פעלו מזנון ומסעדה.

בבניין זה שוכנו גם במספר חדרים עובדי המינהל של בית-הכנסת. מלבד זאת, התמקמו בבית הקהילה גן-הילדים שלרשותו הועמדו אולם נפרד עם הול, 8 חדרי כתות גדולים לכלל בתי-הספר הקהילתיים, 10 חדרים למשרדי המחלקות השונות של הקהילה והנהלתה (אשר קודם לכן פעלו בצפיפות ברח' מלינסקה 11); כמו כן היו בו אכסניה לשחיטת עופות ומקווה נוסף עם מקלחות.[42]

עם פתיחת בית הקהילה לרשות הציבור היהודי בקטוביץ התפתחה בו פעילות תרבותית חינוכית ענפה ומגוונת. התנאים הפיסיים הנוחים אפשרו לא רק לנהל את העבודה הפדגוגית של כלל מוסדות החינוך בצורה נאותה ויעילה יותר, אלא גם לפתח פעולות שונות בתחום החינוך החברתי-התרבותי המשלים. אכן הופעלו חוגים למיניהם בעיקר בשדה הדרמה, הזימרה והנגינה. משתתפי החוגים הופיעו בחגי ישראל (פורים, שמחת תורה וחנוכה) בהדרכת מוריהם ובנוכחות הורי התלמידים וציבור יהודי רחב. רבני העיר, מורי מוסדות החינוך של הקהילה, ופעילי תרבות מוזמנים פוליטיים שונים הרצו בפני קהל רב בנושאים של מדעי היהדות, תולדות ותרבות עם ישראל ונושאים אקטואליים, הקשורים לחייהם של יהודי פולין.

בבית הקהילה ניהלו את פעילותם גם: "אגודת כלל הנוער היהודי" (שבחסות הקהילה), אשר ערכה בו מפגשי חברה, הרצאות ונשפים; כמו כן מצא בבניין זה אכסניה מתאימה — הסמינריון הלימודי — החינוכי של נשים

יהודיות בעיר.

מדי פעם הוזמנו לבית הקהילה אורחים שהרצו בנושאים לאומיים-יהודיים וציוניים, וכן להקות אמנים שהופיעו בהצגות, במקהלות, בריקודים ובקונצרטים מוסיקליים.[43]

לצערנו, המפעל החינוכי התרבותי המפואר של הקהילה היהודית בקטוביץ נקטע ב-1 בספטמבר 1939 עם פלישת הנאצים לעיר. שלטונות הכיבוש הגרמני החלו מיד בהתנכלויות ורדיפות כלפי היהודים והחרימו את חנויותיהם ורכושם.

ב-24 בספטמבר 1939 פצצו הנאצים שרפו את בית-הכנסת הגדול (במקביל לשריפת 7 בתי-כנסת נוספים באותו יום בערי פולין אחרות),[44] בטענה שהסתתרו בו יהודים ואף ירו ממנו לעבר חיילים גרמניים. כותב שורות אלה היה עד למראה להבות השרפה של בנין פאר זה, אשר הושמד כליל על ידי הנאצים האכזריים שונאי ישראל. מעשה זוועה זה גרם כאב וצער עמוק ליהודי העיר, אשר ראו כיצד ההיכל הקדוש והיקר שלהם הולך ונעלם.

בתחילת אוקטובר 1939 נתפס ע"י הנאצים "בית הקהילה היהודית" ועובדיה גורשו לאחר מכן עם יתר התושבים היהודים של קטוביץ לכיוון מזרח פולין. ממחצית אוקטובר שנה זו התמקם בו המטה של הצבא הגרמני. היות שבית זה שימש את הנאצים למטרות חיוניות עבורם, הוא נשאר על תלו במשך כל שנות הכיבוש.

בתום המלחמה שוכנה ב"בית הקהילה היהודית" לשעבר מערכת העיתון "טריבונה רובוטניצ'ה" (Trybuna Robotnicza) ומזה כ-15 שנים (לאחר שנעשו בו שינויים פנימיים רבים) הוא משמש כ"מרפאת חולים".[45]

עבורנו ניצולי השואה נשארו רק זכרונות העבר מתפארתו של בית-הכנסת הגדול, ומבית הקהילה היהודית המשוכלל בקטוביץ, בהם התנהלה פעילות חינוכית תרבותית ענפה ועשירת תוכן.

רחוב מראשית המאה

מקורות ביבליוגרפיים ועדויות אישיות:

1. קטוביץ, עמ' 312, פנקס הקהילות, פולין, כרך שלישי גליציה המערבית ושלזיה, הוצאת יד-ושם, ירושלים, תשמ"ד.
2. קטוביץ, שם, עמ' 312-313.
3. Statut Gminy Izraelickiej w Katowicach, Katowice, 19.II.1930, Rozdziat VI, s. 24-25.
4. Ibidem
5. Urzedowa Gazeta Gminy Izraelickiej w Katowicach, No. 14, Sierpien 1932.
(עיתון רשמי של הקהילה היהודית בקטוביץ)
6. "עיתון רשמי של הקהילה היהודית בקטוביץ", מס' 37, אוגוסט 1933.
7. שם.
8. עדות של יצחק תמיר (טייטלבאום) וישראל טייטלבאום
9. עדות ישראל טייטלבאום
10. Almanach szkolnictwa zydowskiego w Polsce, s. 107, Warszawa, Renesans, 1937 (עורך - J. Zineman)
11. עדות גב' טאובה — המורה לשעבר ב"בית יעקב" של הקהילה היהודית בקטוביץ.
12. עדות ה"ה שלמה זילביגר ויצחק תמיר — חניכי מורים אלה.
13. עדות מר זילביגר ומר תמיר.
14. עדות גב' טאובה.
15. עדות גב' טאובה.
16. עדות גב' טאובה, וכן — "עיתון רשמי של הקהילה היהודית בקטוביץ" מס' 105, יוני 1936.
17. "עיתון רשמי של הקהילה היהודית בקטוביץ" מס' 37, אוגוסט 1933.
18. שם.
19. "עיתון רשמי של הקהילה היהודית בקטוביץ", יוני 1935.
20. שם.
21. זכרונות אישיים של כותב שורות אלה.
22. "עיתון רשמי של הקהילה היהודית בקטוביץ" מס' 105, יוני 1936.
23. "עיתון רשמי של הקהילה היהודית בקטוביץ" מס' 108, יולי 1936, וכן — עדות ד"ר משה סלפטר — מורה לשעבר בבית הספר העברי הקואדוקציוני של הקהילה היהודית בקטוביץ.
24. עדות ד"ר סלפטר.
25. עדות ד"ר סלפטר.
26. עדות המורה טאובה, וכן גב' עדית צירה, לשעבר תלמידת המורה מ. סלפטר.
27. "עיתון רשמי של הקהילה היהודית בקטוביץ", יולי — 1935;
28. "עיתון רשמי של הקהילה היהודית בקטוביץ", מס' 50, פברואר 1934.
29. עיתונים רשמיים של הקהילה היהודית בקטוביץ בין השנים: 1932-1936.
30. "עיתון רשמי של הקהילה היהודית בקטוביץ", מרץ 1932, וכן אוגוסט 1936.
31. שם, יוני 1936.
32. Dr. Cohn, J. - Geschichte der Synagogen Gemeinde, Kattowitz, 1900, s. 25.
33. Dr Cohn, J. - Geschichte der Synagogen Gemeinde, Kattowitz, 1900, s. 25.
34. Ibidem, s. 25-26.
35. זכורונות אישיים של כותב שורת אלה.
36. עדות ישראל טייטלבאום.
37. "עיתון רשמי של הקהילה היהודית בקטוביץ", מס' 72, ינואר 1935.
38. ראה בספר זה את מאמרי — "רבני העיר קטוביץ בין שתי מלחמות העולם".
39. עדות כותב שורות אלה.
40. Dr. Cohn, J. - Geschichte der Synagogen Gemeinde, Kattowitz, 1900, s. 25-26.
41. עדות יצחק תמיר וד"ר משה סלפטר.

פרק שלישי

מוסדות חינוך

כיתה ה-2 — 1936

שורה אחרונה, משמאל, עומד: המורה המחנך — לאון נוימן

יושבים מלמטה, משמאל לימין התלמידים —

שורה 1: *בנקהלטר חנקה, שיקמן-גרוסמן אוה, הופפן צילה, שנאיר מילה, צימברקנופף חנקה, ויספלנר צילה, אפפלבאום אדז'ה, כץ הניה.* ***שורה 2:*** *גלזר ישראל, לא מזוהה, כץ פרידה, קנולר אננה, רופשיץ מיניה, מידז'ינסקה פאוסטינקה, פֶלדמַכר סלה, זינגר לוטקה, וליצ'קה מינה, גליקר ידז'ה, קמינסקה סלה, גולדפינגר מלה, שיקמן סוישה (עומדת).* ***שורה 3:*** *בזלר בובי, מייטליס שרה, רוזנבלום טוניה, שיוביץ פפי, שרייבר פאול, זמיגרוד, טייטלבאום ישראל, לא מזוהה, לינצר פשה, אלוייס אלושה, אולמר סוניה.*

שורה 4: *שטרן, ורדיגר, לא מזוהה, לא מזוהה, וינרב יז'י, ברבר ארנסט, רוזנבלט, שטייניץ, שידלובסקי, רייך אלך.*

שורה 5: *סובלשוורץ, גאלונסקה, פרלמוטר, רחמרין, סטֶרֶר זיגפריד, וינטר, פינצ'בסקי, רוזנר, יוקר, טייכנר, מצנר שמואל, שמרלר, סירוטה אברהם*

כיתת בית הספר ע"ש ברק יוסלביץ בקטוביץ עם המחנכת המורה אפטר

כיתה 5 א', 1936. המחנכת רוז'קה לונדנר

מגיסטר יעקב טייטלבאום

בית הספר היסודי־הממלכתי בין שתי מלחמות העולם

כדי להבין את המניעים שהביאו להקמת מוסד חינוכי מטיפוס זה, מהותו ותפקודו באופן מקיף יותר, מן הראוי יהיה לתת תחילה סקירה דמוגרפית של האוכלוסייה היהודית בקטוביץ בתקופה הנידונה. כמו כן נבקש לעמוד על החקיקה של שלטונות פולין לגבי חינוך יסודי חובה לכלל ילדי המדינה, והמבנה הארגוני של מערכת החינוך העיונית (היסודית והתיכונית) בפולין.

נסקור גם את התקנות בדבר ארגון הלימודים בבתי-הספר היסודיים-הממלכתיים, שנועדו לילדי היהודים.

לגורמים הנ"ל הייתה השפעה מכרעת על הקמת בית-הספר היסודי-הממלכתי לילדי היהודים בקטוביץ ודרכי פעולתו.

1. סקירה דמוגרפית של האוכלוסיה היהודית בין שתי מלחמות העולם

בעקבות מלחמת העולם הראשונה, ולאחר משאל-עם בקרב אוכלוסיית שלזיה העילית, שנערך ב-1921, שבה העיר קטוביץ (קטוביצה בפולנית) לריבונותה של פולין החל מ-20 ביוני 1922.[1]

ב-1910 היה מספר תושבי העיר 43,173 מהם 2,975 יהודים, רובם יוצאי גרמניה. טרם חידוש עצמאותה של פולין בשנים 1918-1916, עזבו את קטוביץ כ-10% של תושבי המקום ממוצא גרמני, וחלקם יהודים. במקומם הגיעו לעיר תושבים חדשים מרחבי פולין; כמו כן סופחו לקטוביץ ב-1924 ששה ישובים סמוכים קטנים, שרוב אוכלוסייתם הייתה פולנית, וביניהם מספר ניכר של משפחות יהודיות. כתוצאה מכך היו ב-1926 מבין יהודי העיר כ-60% תושבים חדשים שבאו מפולין הקונגרסאית, גליציה ואזורים אחרים, וכ-40% בני המקום הוותיקים, המכונים **"דויטשה יודן"** (יהודים גרמניים).[2] השוני התרבותי בין שתי קבוצות אוכלוסייה אלה היה די בולט, אך ראשי הקבוצות עשו מאמצים רבים כדי להביא למיזוג חברתי-תרבותי ביניהן.

בתחילת שנות השלושים ואילך המשיכו לזרום יהודים נוספים מרחבי פולין לאזור התעשייתי המפותח של שלזיה ובירתה קטוביץ, על מנת למצוא בהם את פרנסתם. בעקבות הנהירה הרבה לקטוביץ והגידול הטבעי בה הגיע ס"ה אוכלוסיית העיר ב-1931 ל-126,058 תושבים, מהם 5716 יהודים, אשר היוו 4.5% מכלל האוכלוסייה; ואילו ב-1938 על ס"ה 132,894 תושבים — 9,039 היו יהודים (7.6% מכלל אוכלוסיית העיר).[3]

הזרימה של יהודים מאזורי פולין אחרים לקטוביץ נפסקה בשנת 1938, בעיקר נוכח האנטישמיות הגוברת בשלזיה ובירתה, שגרמה לחרם כלכלי ולהתנכלויות כלפי היהודים מצד האוכלוסייה הנוצרית; כמו כן מפחד המאורעות של סיפוח אוסטריה וצ'כוסלובקיה לגרמניה הנאצית. מאורעות אלה, וכן קרבתה של קטוביץ לגבול גרמניה יצרו חרדה גם בקרב יהודי קטוביץ לגבי המשך חייהם בעיר (כמה מאות מהם אף נטשו אותה).

אולם באותה עת (1938) הגיעו לקטוביץ פליטים יהודים רבים מגרמניה, אוסטריה וצ'כוסלובקיה, שגורשו מארצות מגוריהם או עזבו אותן עוד קודם לכן. הקהילה היהודית בעיר נאלצה להתמודד עם בעיית קליטתם (לתת סיוע כלכלי, למצוא מקומות מגורים זמניים, לדאוג לחינוך ילדיהם). היא עשתה זאת בין היתר בעזרת המשפחות הוותיקות והמבוססות בעיר (עליהן נמנתה משפחתי).

עקב בואם של הפליטים האלה לקטוביץ, עלה מספר היהודים בעיר במידה ניכרת, ובשנת 1939 — ערב פרוץ מלחמת העולם השנייה, לפי האומדן של יודעי דבר, התגוררו בעיר קרוב ל-12,000 יהודים.[4]

אם נקבל את ההנחה הסטטיסטית כי מתוך אוכלוסייה נתונה בעיר, נמצאו בין 10% ל-15% ילדים בגיל חינוך חובה, הרי שאחת הסוגיות החשובות והמורכבות להורי הילדים בגיל זה, וראשי הקהילה היהודית בקטוביץ — הייתה שאלת מתן השכלה וחינוך מתאים לדור הצעיר (לרבות חינוך יהודי משלים) בין שתי מלחמות העולם, בייחוד החל משנות השלושים.

לפי הנחה זו, מספר ילדי היהודים בגיל חינוך חובה בקטוביץ היה בין כ-600 ב-1931 ל כ-1,200 ילדים ב-1939.

2. החקיקה של שלטונות פולין לגבי חינוך יסודי חובה לילדי המדינה והמבנה הארגוני של מערכת החינוך.

בהתאם לפקודת חינוך חובה מ-7 בפברואר 1919 חייבו שלטונות פולין את כל ילדי המדינה מגיל 7 עד 14 ללמוד בבית-ספר יסודי[5] (בעיקר ציבורי-ברשות ממלכתית או מוניציפלית).

כדי לממש את הפקודה הזאת פרסמו שלטונות החינוך תקנות מתאימות, אשר קבעו את התנאים והאמצעים לכך. עם יישומה ההדרגתי של פקות חינוך חובה הלך וגדל מספר התלמידים במוסדות חינוך יסודיים (לרבות מקרב האוכלוסייה היהודית).

הקמת בתי-ספר יסודיים-ציבוריים ואחזקתם הייתה מבוססת על תקנה של "המיניסטריון לענייני דתות והשכלת הציבור" (לפי המינוח המקוצר העכשווי — מיניסטריון החינוך), מ-17.2.1922[6], לפיה, חובה זו מוטלת על המדינה והרשות המקומית. בהתאם לסעיף 2 של התקנה נאמר כי את תכנון רשת בתי-הספר היסודיים מכין המפקח האחראי על מערכת החינוך בנפה בשיתוף עם הרשות המקומית.

מספר שנות הלימודים בבית-הספר היסודי נקבע בהתאם להיקף אוכלוסיית התלמידים לדרגות (כיתות) שונות. דרגת בית-הספר היסודי מבחינת שנות הלימוד בו הייתה תלויה במספר הילדים, שהתגוררו באזור החינוך הנתון, שהוקם בו בית הספר. ההוצאות בהקמת ואחזקת בתי-ספר יסודיים ציבוריים (ממלכתיים ומוניציפליים) היו מוטלות כעקרון על המדינה והרשות המקומית אך ניתן היה למטרה זו להשתמש במשאבים כספיים שמקורם בסיוע של ארגונים ציבוריים ומתרומות של גופים שונים.[8]

בתחילת 1932 הגיש שר החינוך **ר. ינדז'יביץ** (R. Jendrzejewicz) הצעה לפרלמנט הפולני (ה"סיים") בדבר הרפורמה הכוללת במערכת החינוך במדינה. בעקבות הדיונים הנוקבים של המורים בנידון, מאמרי פולמוס של אנשי החינוך בכתבי-עת פדגוגיים ובעיתונות, וכן אחרי דיונים סוערים בפרלמנט, אישר ה"סיים" הפולני (עם תיקונים מסוימים) את חוק הרפורמה החינוכית המקיפה במדינה ב-11.3.1932. החוק החדש קבע כבסיס של מערכת החינוך את בית-הספר היסודי האחיד, ה-7 שנתי, וחובת הלימוד בו חלה על ילדים מגיל 7 עד 14.[9]

אפשר היה גם לארגן את מבנה בית-הספר היסודי ל-4 ו-6 שנות לימוד, דהיינו לא כל הילדים במדינה חויבו ללמוד בבית-ספר 7 שנתי או לסיים בו את כל 7 שנות הלימוד (הכיתות). עם סיום בית-ספר יסודי שש-שנתי, או 6 כיתות בבית-הספר ה-7 שנתי, ניתנה כבר לתלמיד הזכות לפי הישגיו ונטיותיו (לאחר שעמד בבחינות כניסה) להמשיך את לימודיו בבית-הספר העל-יסודי: בגימנסיה עיונית, או בבית-הספר תיכון מקצועי.[10]

באמצע: ארנסט בֶּרֶגֶר

בית-הספר

בהתאם לרפורמה של מערכת החינוך מ-1932 כלל בית-הספר התיכון העיוני השלם 6 שנות לימוד, שהתחלקו לשתי חטיבות: 4 שנות (כיתות) גימנסיה בתוכנית לימודים אחידה לכלל בתי-הספר התיכוניים במדינה, ושנתיים ליוצאים כחטיבה העליונה של בית-הספר התיכון במגמות לימוד שונות. עם סיום חיובי של הגימנסיה, בעלת 4 שנות לימוד קיבל התלמיד תעודת בגרות מצומצמת (Mala Matura). אלה שהמשיכו שנתיים נוספות בליצאום רכשו לאחר שעמדו בבחינות הבגרות הסופיות בתחום התמחותם את תעודת הבגרות המלאה (Duza Matura). לפי תפקידיהן (הייחודיים) כל אחת מחטיבות אלה הייתה יחידה לימודית בפני עצמה.[11]

3. תקנות לגבי ארגון הלימודים בבתי-ספר יסודיים ציבוריים (ממלכתיים ומוניציפליים), בהם למדו ילדי היהודים יחד עם הילדים הנוצריים, או שנועדו לתלמידים יהודים בלבד.

את ארגון הלימודים בבתי-הספר הציבוריים (ממלכתיים ומוניציפליים), בהם ביקרו גם ילדי היהודים קבעו תקנות שונות. לפי התקנה של "מניסטריון החינוך" מפברואר 1923 נאמר כי בבתי-הספר האלה, או במוסדות החינוך שנועדו לתלמידים יהודים בלבד ימי החג הלאומיים של פולין, החופשות הארוכות (קיץ וחורף) עבור כלל ילדי המדינה וכן שבתות וחגי ישראל יהיו חופשיים מלימודים.[12]

בבתי-הספר שנועדו לילדי היהודים, הלימודים יכולים להתקיים בימי ראשון ובחגים של בני הלאומים האחרים ללא הגבלה, בתנאי שאין התנגדות לכך מצד שלטונות הכנסייה המקומית.

כאשר בישוב הנתון היה קיים בית ספר ציבורי שנועד לילדי היהודים בלבד, אזי התלמידים היהודיים, אשר למדו בבתי-הספר הממלכתיים או המוניציפליים הנוצריים חויבו לבקר בבתי הספר האלה גם בשבתות, אולם אסור היה להכריח אותם לכתוב לצייר או לעסוק במלאכת-יד. אם בישוב הנתון לא נמצא כלל בית-ספר יסודי המיועד לילדי בני דת-משה רשאי היה המנהל בבית הספר הנוצרי שלמדו בו ילדי היהודים לשחרר אותם מלימודים בימי שבתות חאת על פי בקשות אינדיווידואליות של הורי התלמידים.[13] ההוראות

לפיהן אסור היה לכפות על בני היהודים לכתוב ולעסוק במלאכות למניהן בשבתות הורחבו ב-1925 גם לגבי התלמידים בני דת-משה שלמדו בבתי-ספר תיכוניים-נוצריים.[14]

בתי-הספר היסודיים הציבוריים (ממלכתיים ומוניציפליים), שנועדו לילדי היהודים בלבד, נבדלו מבתי ספר ציבוריים נוצריים בכך שנלמדו בהם דת-משה, לא התקיימו בהם הלימודים בשבתות ובחגי ישראל, ובמקום זה (כאמור) היו יכולים לפעול בימי ראשון ובחגים הנוצריים. מלבד זה חופשת הקיץ בבתי-הספר לילדי היהודים הייתה קצרה יותר וזאת עקב ימי החג היהודיים, בהם בני דת-משה היו פטורים מהלימודים.[15]

היות שילדי היהודים לא ביקרו בבתי הספר האלה בשבתות הם כונו בפי העם בשם **"שבסובקי"** (Szabasówki), כלומר בתי-ספר חופשיים מלימודים בשבתות.

שאר בתי-הספר הציבוריים והפרטיים, שהיו בבעלות יהודית ושפת ההוראה בהם הייתה יידיש, עברית או פולנית-עברית (יסודיים ותיכוניים) התקיימו מכספי הציבור היהודי.

סה"כ מספר בתי-הספר היסודיים-הממלכתיים, שנועדו לילדי היהודים (ה"שבסובקי") עם שפת הוראה פולנית ברחבי פולין בשנת הלימודים 1922/23 היה 191, בהם למדו 34,200 תלמידים והורו 1046 מורים.[16] מכאן שרק חלק קטן יחסית מילדי הציבור היהודי ביקר בבתי ספר ממלכתיים נפרדים.

בשנת הלימודים 1925/26 היה סה"כ מספר התלמידים היהודיים בבתי-הספר היסודיים הציבוריים עם שפת הוראה פולנית 235,358, שהם 82.3% מכלל ילדי היהודים שלמדו במוסדות חינוך אלה; ובבתי הספר הפרטיים, ששפת ההוראה הייתה פולנית למדו 50,965 ילדים, שהיוו 17.7% מכלל התלמידים היהודיים שביקרו בבתי הספר בבעלות זו. כעבור 10 שנים בשנת הלימודים 1934/35 מספר התלמידים בבתי הספר היסודיים הציבוריים מטיפוס זה הגיע ל-343,671 שהם 80.8%, ובבתי הספר הפרטיים עם שפת הוראה פולנית למדו 81,895 תלמידים (19.2%).[17]

במרוצת השנים (בייחוד ממחצית שנות השלושים) הלך והצטמצם מספר בתי-הספר היסודיים הנפרדים לילדי היהודים, וזאת עקב צירופם לבתי-הספר היסודיים-הממלכתיים לילדי הנוצרים. בעקבות השילוב הזה פוטר חלק ניכר מסגל המורים היהודיים. כך לדוגמה ב-1931 מתוך ס"ה של כ-5,000 מורים אשר עבדו בבתי הספר היסודיים הציבוריים (ממלכתיים ומוניציפליים), כ-1,900 היוו מורים יהודים (38%); ואילו בשנת הלימודים 1935/36 על סה"כ של 72,721 מורים בבתי הספר הציבוריים הללו — רק 1,617 היו יהודים שהם 2.2% מכלל המורים במוסדות חינוך אלה.[18]

השילוב בין ילדי היהודים עם התלמידים הנוצריים בין כותלי בית-ספר אחד עורר התנגדות עזה בקרב הציבור היהודי, בעיקר נוכח גילויי האיבה האנטישמית מצד התלמידים הפולניים כלפי החניכים היהודיים; וכן בגלל הלחץ שהפעילו מנהלי בתי-הספר הממלכתיים המשותפים על בני היהודים, כדי שילמדו במוסדות חינוך אלה גם בשבתות.

4. בית הספר היסודי-הממלכתי מס' 7 לילדי היהודים בקטוביץ ע"ש ברק יוסלביץ'.

א. הקמת בית הספר ומיקומו

עם ריבוי האוכלוסייה היהודית בעיר קטוביץ החל מסוף שנות העשרים, ובייחוד בשנות השלושים (כאמור בסעיף 1) גדל מספר הילדים היהודיים בגיל חינוך חובה. עד שנת 1927 למדו רוב ילדי היהודים בבתי-ספר ממלכתיים ומוניציפליים נוצריים, וחלק מהם גם במוסדות פרטיים. מצב זה לא היה לשביעות רצונם של מרבית הורי התלמידים היהודיים שניהלו אורח חיים מסורתי-דתי. ילדי היהודים שלמדו במוסדות חינוך נוצריים היו נתונים להתנכלויות ונאלצו להסתגל לאווירה החינוכית ולדרישות הקפדניות ששררו בבתי הספר הללו כולל לימוד בשבתות.

נוכח מציאות זו פנו ראשי הקהילה היהודית בקטוביץ לשלטונות החינוך בבקשה להקים מסגרת חינוכית נפרדת (בהתאם לחוק חינוך חובה למיעוטים הלאומיים), בה סגל המורים ואוכלוסיית התלמידים יהיו יהודים בלבד ואכן שלטונות החינוך הפולניים נענו לבקשתם. ובשנת הלימודים 1927/28 נפתח בית-ספר ממלכתי יסודי נפרד לילדי היהודים (שבסובקה) ע"ש ברק יוסלביץ', שתוכנן ל-7 שנות לימוד (כיתות) ושפת ההוראה בו הייתה פולנית.

בית-הספר נתקל לאורך כל שנות פעולתו בקשיים רבים, בייחוד עקב העדר מעון קבוע ומתאים עבורו והוא נאלץ להחליף במשך 11 שנות קיומו עד 1939 את מיקומו בעיר 4 פעמים.

בשלוש השנים הראשונות לפעולתו של המוסד החינוכי היה משכנו ברחוב סטבובה בבניין בית הספר לילדים נוצריים בקומת קרקע.[19] לאחר מכן במשך שנתיים פעל בית-הספר בבניין הגימנסיה לבנות נוצריות ברחוב 3 במאי במרכז העיר. הלימודים התקיימו בשעות אחרי-הצהריים

החל משעה 14 כיוון שלפני הצהריים היו הכיתות תפוסות על ידי נערות הגימנסיה. מובן כי במצב זה חדרי הכיתות לא היו מסודרים, מאווררים וערוכים כראוי לקבל את הילדים היהודיים שלמדו במשמרת שנייה. הכיתות שלמדו בהן הילדים היהודיים היו מאוכלסות ביותר ומספר התלמידים בכיתות הנמוכות הגיע עד 65.[20]

בשנת הלימודים 1933/34 עבר בית-הספר לרחוב דומברובקי (פרבר מערבי של העיר) כאן הוא שכן בקומה השנייה בבניין הגדול, שנמצאו בו שני מוסדות חינוך נוספים, האחד - בית-ספר לילדים פולניים והשני - בית-ספר יסודי לילדי המיעוט הגרמני. לפיכך התמקמו תחת קורת גג אחת שלושה מוסדות חינוך בהם למדו ילדי אוכלוסייה מגוונת מרקע תרבותי-חינוכי שונה. אולמות ההתעמלות וההתכנסות, הציוד הלימודי והחצר של שלושת בתי-הספר הללו היו משותפים, ועקב כך נוצרו לעתים תכופות חיכוכים, הושמעו גידופים, ואף היו קטטות בין הילדים מהקבוצות האתניות השונות.

נוכח האנטישמיות הגוברת בקרב האוכלוסייה המקומית והשפעתה על ילדיהם, שהתבטאה אף בפגיעות פיסיות מצידם כלפי התלמידים היהודיים, נאלצו המורים היהודיים, כמו כן הורי התלמידים או אחיהם הבוגרים ללוות אותם אל בית-הספר ובחזרה הביתה לפחות עד לרחוב הראשי גליביצקה או לכיכר "החרות".

בית-הספר הממלכתי ע"ש ב. יוסלביץ' תיפקד ברח' דומברובקי במשך 3 שנים עד 1936 (שנה בו כותב שורות אלה נמנה עם תלמידי כיתה א').[21]

עקב חרדה מתמדת ואי-ביטחון פיסי של תלמידי בתי-הספר היהודי מפגיעות התלמידים הנוצריים בהם, הופעלה שתדלנות על ידי הורי התלמידים וראשי הקהילה היהודית בקטוביץ אצל שלטונות החינוך הפולניים, כדי להעביר את המוסד החינוכי לילדי היהודים לבניין נפרד. אכן בעקבות מאמצים רבים עבר בית-הספר ע"ש ב. יוסלביץ לקראת שנת הלימודים 1936/37 למעון נפרד, בפרבר המזרחי של העיר בוגוציצה ברח' סטאשיצה 2 (בו המשכתי ללמוד עוד שלוש שנים עד סיום שנת הלימודים ביוני 1939).

מרבית התלמידים שלמדו במשכן החדש הגיעו אליו ממקום מגוריהם שבמרכז העיר המרוחק בין 1 ל-3 ק"מ (3 עד 9 תחנות בחשמלית). לעתים במזג אויר נאה חזרנו הביתה מבית-הספר ברגל, אולם לצערנו נתקלנו בדרך בפגיעות גופניות מצד התלמידים הנוצריים מבתי הספר השונים העויינים ליהודים, שהבריחו חלק מאתנו או אילצו את בני היהודים להתגונן בפניהם. כדי להגן על עצמנו התארגנו בקבוצות שבראשן עמדו תלמידי הכיתות הגבוהות, אשר לא פעם הגיבו בכוח.[22]

ב. מטרות בית הספר היסודי-הממלכתי

היעדים של בית-הספר היסודי לילדי היהודים בקטוביץ כמוסד חינוך ממלכתי היוו פועל יוצא מהמטרות החינוכיות לגבי כלל בתי הספר היסודיים-הציבוריים במדינה. מטרות אלה הוגדרו בראשונה ב-1920 בכינוס מורי בתי-הספר היסודיים של פולין כדלהלן: 1. בית-הספר היסודי צריך להבטיח לחניכיו תנאי התפתחות הולמים מבחינה גופנית ורוחנית. 2. לעורר אידיאה של שותפות כלל אזרחי המדינה על ידי פיתוח חיבה לשפת המולדת ולימוד קורותיה. 3. לצייד את החניכים בכישורים אשר יאפשרו להם במרוצה הזמן לעסוק בעבודה מקצועית ותרבותית, על מנת להרבות ביצירת קניינים חומריים ורוחניים של העם. 4. ליצור יסודות לעיצוב אדם בעל דמות מוסרית-דתית.[23]

בקביעת היעדים של בית הספר היסודי הושם בין היתר הדגש על התפתחות הגופנית-הבריאותית של הילד. לשם כך נאמר כי מבחינת החינוך הגופני מוטלות על בית-הספר היסודי משימות שאף הוגדרו בפרוטרוט.[24]

כדי להביא להתפתחות כוללת של החינוך (גופנית, רוחנית, מוסרית וחברתית) הוטלו על בית הספר היסודי יעדים שאף הם פורטו.[25]

מגוון המטרות האלו היווה בסיס רחב לפעילות חינוכית ענפה של כלל בתי-הספר היסודיים-הציבוריים בראשית עצמאותה המחודשת של פולין. ביעדי חינוך אלה לא חלו שינויים משמעותיים עד תחילת שנות השלושים. אולם בעקבות הרפורמה המקיפה במערכת החינוך במדינה משנת 1932 הושם הדגש על חינוך ממלכתי-אזרחי. חינוך זה אמור היה להיות הציר המרכזי לגיבוש פני הדור הצעיר. לפי הגישה הממלכתית מטרת החינוך היא לעצב אזרח טוב ונאמן למדינה, שיזדהה באופן מוחלט עם ממלכת פולין, עם מדיניות שלטון **הסאנאציה** והערכים התרבותיים-החברתיים של המדינה. תשומת לב מיוחדת ניתנה לחינוך ממלכתי של בני המיעוטים הלאומיים, כדי לפתח בהם זיקה פטריוטית עמוקה לממלכת פולין ואחריות כלפי המדינה.[26]

רעיון החינוך הממלכתי, שהפיצו נציגי הסאנאציה והוחדר למערכת החינוך מצא מתנגדים רבים הן ממחנה הימין והן מהשמאל החברתי-פוליטי. בייחוד התנגדו להעמדת הממלכתיות הפולנית במרכז התהליך החינוכי המיעוטים הלאומיים. הם הגנו על זכויותיהם לחינוך לאומי-אתני וטענו, כי חינוך ממלכתי-אחיד יכול להתקיים במדינה חד-לאומית או פדרטיבית, המבוססת על שוויון מלא של כל הלאומים המתגוררים בה, אך לא ניתן ליישם מטרה זו

בתנאי דיכוי של המיעוטים הלאומיים על ידי שלטונות העם השליט. לפיכך חלה בשנים האחרונות לפני מלחמת העולם השניה דעיכה באידיאולוגיה של החינוך הממלכתי-הפולני. ראשי המיעוטים הלאומיים ואנשי חינוך ליברליים העלו ספקות, האם עצם העיקרון של החינוך הממלכתי המיושם בבית-הספר הפולני, מתאים באותה מידה לילדי המיעוטים השונים (האוקראינים, הבילורוסים, הגרמנים והיהודים). צוין כי בית-הספר אינו ממלא כראוי את תפקידו במתן חינוך לאומי אפילו לילד הפולני, ולא כל שכן לילדי המיעוטים הלאומיים.

מכאן שנציגי המיעוטים הלאומיים ואנשי החינוך הדמוקרטי הצביעו על הצורך לתת תכנים לימודיים-חינוכיים, המתאימים לאוכלוסיית התלמידים אשר השתייכה לקבוצות אתניות שונות.[27] תפיסה זו אפשרה במידה מסוימת לבתי הספר הציבוריים, בהם למדו ילדי המיעוטים להעביר גם תכנים חינוכיים ספציפיים של הלאומים השונים.

ג. תוכניות הלימודים בבית-הספר היסודי הממלכתי[28]

תוכנית הלימודים היא פונקציה של מטרות החינוך ממנה נגזרים מקצועות הלימוד השונים. כדי לממש את יעדי החינוך בבתי-הספר היסודיים למיניהם פרסם מיניסטריון החינוך הפולני ב-1921 לראשונה תוכנית לימודים לגבי בתי-הספר היסודיים במדינה, בהתאם לשנות הלימוד בהם. התוכניות קבעו מערכת שעות מפורטת של מקצועות הוראה עבור בתי הספר בעלי 7, 6, 5 וכו' שנות לימוד (כיתות) עד לבתי-ספר חד-שנתיים.

אחת התוכניות עבור בית-ספר יסודי 7 שנתי, ששפת ההוראה בו הייתה פולנית (האופייני גם לבתי הספר לילדי היהודים בקטוביץ) מציגה הטבלה מטה.

הנתונים בטבלה מראים, כי בס"ה הורו בבית-הספר היסודי ה-7 שנתי 11 מקצועות. מספר השעות השבועיות בכיתות השונות היה המינימום מ-21 ש"ש בכיתה א' עד למכסימום 30 ש"ש בכיתות הגבוהות. מספר שעות ההוראה

תוכנית לימודים שבועית עבור בית-ספר יסודי 7 שנתי.[29]

שנים	1	2	3	4	5	6	7
מקצועות / כיתות לפי ש"ש	I	II	III	IV	V	VI	VII
דת	2	2	2	2	2	2	2
לשון פולנית	9	8	6	5	4	4	4
שפה זרה	—	—	—	—	4	3	3
חשבון והנדסה	3	4	4	4	4	4	4
טבע	—	—	2	3	2	3	4
גיאוגרפיה	—	—	2	2	2	2	2
היסטוריה	—	—	2	2	2	2	2
ציור	2	2	2	2	2	2	2
מלאכת יד	2	3	3	4	4	4	4
זימרה	2	4	2	2	2	2	1
משחקים והתעמלות	1	3	3	2	2	2	2
ס"ה	21	24	28	28	30	30	30

הרב ביותר ניתן למקצועות: לשון פולנית, חשבון והנדסה, מלאכת יד וטבע.

לימוד שפה זרה של זמננו החל עקרונית מכיתה ה'. אולם הקביעה בדבר הוראת שפה זרה בבית-הספר היסודי הייתה נתונה בידי הנהלת המוסד החינוכי ובעיקר נבעה מהאפשרות לגייס עובדי הוראה מתאימים ומהצרכים של האוכלוסייה המקומית.

כמו כן השפה הזרה שנלמדה בגמנסיה נתונה, הייתה מותאמת לאותו ישוב בו נמצא בית-הספר היסודי. השפות זרות שאפשר היה ללמוד בבתי-הספר היסודיים ברחבי המדינה היו: אנגלית, צרפתית, גרמנית.[30]

בשלזיה וביירתה קטוביץ, עקב השאיפה לפולוניזציה של האוכלוסייה המקומית וסיבות ארגוניות-פדגוגיות, לא בכל בתי-הספר היסודיים הורו שפה זרה לרבות בבית-הספר לילדי היהודים ע"ש ב. יוסלביץ.

התוכניות המפורטות לגבי בתי-הספר היסודיים הציבוריים, אשר קבעו את התכנים והיקף ש"ש בלימוד מקצוע נתון בכל כיתה הופיעו בפרסום מקיף, שכלל 11 חוברות על ידי מיניסטריון החינוך בשנים 1920-1923.[31]

אשר ללימודי הדת בבתי-הספר היסודיים-הממלכתיים (לרבות של המיעוטים הלאומיים) מקצוע זה ניתן בהיקף של 2 ש"ש בכל הכיתות והתנהל בשפה הפולנית. באפריל 1928 פרסם מיניסטריון החינוך תקנה לפיה אפשר להגדיל את מספר שעות ההוראה של לימודי היהדות בבתי-ספר יסודיים לילדי היהודים עד ל-4 ש"ש, בתנאי שהורי התלמידים בבית-הספר הנתון דורשים זאת. אולם (מלבד מקרים בודדים), הציבור היהודי לא מימש את האפשרות שניתנה לו בנידון מכיוון שהורים אשר היו מעוניינים בכך נאלצו לשלם שכר-לימוד למורי היהודות.[32]

בבית-הספר ע"ש ב. יוסלביץ' בקטוביץ נלמד מקצוע דת-משה בכל הכיתות בהיקף 2 ש"ש, והוא כלל: סיפורי התורה מימי בראשית וקיצור תולדות העם היהודי מתקופת יהודי בבל. נושאים אלה נלמדו בכיתות הנמוכות לפי ספר לימוד בשפה הפולנית של **ר. טאובר** ו**מ. וינגרטן — "היסטוריה מקוצרת של היהודים"**. ספר זה התחיל להופיע מ-1932, ובשנת 1937 הודפסה מהדורה חמישית. בכיתות הגבוהות של בית-הספר היסודי, וכן בגימנסיות נלמד מקצוע דת-משה בעיקר כתולדות היהודים — על פי ספרו של פרופ' **מ. בלבן: "ההיסטוריה והספרות היהודית"** עם דגש על יהדות פולין.

בשנת 1928 נעשתה בדיקה מחודשת של תוכניות הלימודים במוסדות חינוך אלה על ידי מיניסטריון החינוך, שמטרתה הייתה צמצום מספר שעות הוראה והיקף החומר הנלמד. אכן משנת הלימודים 1928/29 הונהגה מערכת שעות הוראה שונה במידת-מה. מטרת השינויים, כפי שציין שר החינוך דאז — **שביטלסקי** — הייתה לצמצם את העומס בעבודת הנוער בבתי-הספר היסודיים והתיכוניים ולסלק קשיים מיותרים, הקיימים במעבר מבית-הספר היהודי לגימנסיה.[33]

השינויים בתוכניות הלימודים במחוז שלזייה לגבי בתי-ספר יסודיים 7 שנתיים, וגימנסיות נכנסו לתוקף החל מ-1 לספטמבר 1929.[34]

גם בשנים לאחר-מכן, בייחוד לאור הרפורמה[35] במערכת החינוך מ-1932, חלו שינויים ניכרים בתוכניות הלימודים של בתי-הספר.

הרפורמה החינוכית שאפה לשלב בתוכנית הלימודים תכנים פוליטיים בהתאם לאידיאולוגיה של הסאנאציה שקיבלה את הכינוי **"חינוך ממלכתי"**. כדי לממש מטרה זו הוגדל מספר שעות ההוראה אשר הוקדש ללימודי לשון פולנית וספרותה, גיאוגרפיה של פולין, ובמיוחד עלה מספר השעורים בהיסטוריה של פולין. בכיתות הליצאום של בית-הספר התיכון הונהג גם מקצוע חדש: **"סוגיות של חיי המדינה בזמננו"**. תכני לימוד אלה אמורים היו ליצור עמדה אוהדת לשליטי המדינה, ועקב כך לקרב ולקשור את בני הנוער אל שלטון הסאנאציה.[36]

שינוי אחר בעקבות הרפורמה החינוכית מ-1932 היה בהעברת לימודי שפה זרה מהכיתות הגבוהות: ה', ו', ז' של בית הספר-היסודי במבנה הקודם, לכיתות של הגימנסיה ה-4 שנתית במבנה הארגוני החדש החל מהשנה הראשונה בבית-הספר התיכון. שינוי זה הביא לכך שתלמידי בית-הספר ע"ש יוסלביץ' בקטוביץ לא למדו במוסד זה שפה זרה כלל מכיוון שעד לתחילת יישום הרפורמה החינוכית בית-הספר היה קיים 4 שנים בלבד. מכאן, שגם במחצית השנייה של שנות השלושים נלמדו במוסד חינוכי זה ס"ה 10 מקצועות והיקף שעות ההוראה בכל הכיתות צומצם במספר ש"ש. המקצועות שנלמדו בעת ההיא הם: דת, לשון פולנית, היסטוריה, גיאוגרפיה, טבע, פיסיקה, חשבון והנדסה, ציור, מלאכת-יד, זמרה, חינוך גופני.[37]

ד. המנהלים וסגל ההוראה בבית-הספר ע"ש ב. יוסלביץ'

במשך כ-11 שנות קיומו של בית-הספר ע"ש ב. יוסלביץ' בקטוביץ עמדו בראש המוסד החינוכי הזה 4 מנהלים. המנהל הראשון היה **א. דליגאץ'**, שכיהן בתפקיד זה כ-5 שנים (1928-1933). הוא הגיע לקטוביץ מטרנופול (מזרח גליציה), בהיותו בוגר סמינר למורים ובעל הכשרה פדגוגית

נאותה. טרם הגיעו לקטוביץ, רכש גם נסיון מעשי בעבודה דידקטית חינוכית בבתי ספר יסודיים בנפת ז'ישוב.[38] כמקובל בבתי-הספר היסודיים והתיכוניים הוטל גם על המנהלים להורות מספר שעות בשבוע, בהתאם לדרגת בית-הספר ומספר הכיתות שבו. בבית-הספר היסודי ה-7 שנתי מכסת השעות למנהל הייתה 12 ש"ש הוראה במקצוע התמחותו. המקצוע שלימד המנהל דליגאץ' היה דת-משה, ובתום 5 שנות עבודתו בבית-הספר הזה פרש לגימלאות.[39]

למנהל הבא מונה יליד שלזיה, בעל השכלה על-תיכונית והכשרה פדגוגית של סמינר למורים בשם **יוליאן בוליץ'** (היחידי בבית-הספר שהיה נוצרי אך אשתו החיתה יהודיה). מנהל זה היה מורה מנוסה בעבודה דידקטית (לימד לשון פולנית וספרותה) ונהנה מאימון של הורי התלמידים וסגל עובדי ההוראה שעזרו לו בגיוס כספים לרכישת ציוד לימודי אולם בגלל התמכרותו למשחקי קלפים עד שעות המאוחרות של הלילה, והפסד הכספים שעמדו לרשותו, לא היה מסוגל לתפקד ולנהל את בית-הספר כראוי לפיכך נאלץ מר בוליץ' לעזוב את המשרה בתום כשנתיים לעבודתו (1933-1935).[40]

אחריו מילא את תפקיד מנהל בית-הספר מר **בולחובר** — יליד מזרח גליציה, שסיים את לימודיו האקדמיים באוניברסיטת ווינה. הוא היה בעל השכלה כללית רחבה, אך קרוב לוודאי לא קיבל הכשרה פדגוגית מינהלית. מר בולחובר לימד היסטוריה, ולאחר 3 שנות עבודה בבית-הספר (1935-1938) פרש לגמלאות.

המנהל הרביעי והאחרון בבית-הספר היהודי ע"ש ב. יוסלביץ' בקטוביציה היה ד"ר **צ'אצ'קס** יליד לבוב (בירת מזרח-גליציה) ובוגר אוניברסיטת לבוב. טרם מינויו לתפקיד זה, הוא שימש במשך מספר שנים כמורה בבית-הספר לילדי היהודים בעיר סמוכה חח'וב (קרולבסקה הוטה) ד"ר צ'צ'קס הספיק לכהן בתפקיד מנהל בית-הספר בקטוביץ שנה אחת בלבד (1938-1939) ובמכסת שעות ההוראה שלו לימד מתמטיקה ופיסיקה.[41]

המורים: בבית-הספר ע"ש ב. יוסלביץ' עבדו בממוצע בין 14 ל-16 מורים, מחציתם גברים והמחצית השניה נשים. המורות היו בוגרות סמינרים למורים, בעלות השכלה כללית והכשרה פדגוגית נאותה, והן הורו את כלל המקצועות שנלמדו בבית-ספר יסודי, עד כיתה ד'. רובן הגיעו לקטוביץ מגליציה, ואחדות מאיזורי מדינה אחרים, מורות צעירות לא נשואות. שמותיהן של המורות: **רח'ה לונדנר**: בין הוותיקות בבית-הספר והמבוגרות יחסית, שהגיעה מזגלמביה; **אפטר, דילר, זיידן, רינגלר** — כולן מגליציה, **מלר** (וארשה), והמורות: **לסט** ו**הלפרין**. שתי המורות האחרונות ברשימה זו (כפי הנראה) עבדו בבית-הספר הזה רק תקופה קצרה ולא ידוע מהיכן הגיעו. לפי עדות אחת החניכות של בית-הספר לשעבר, המורה הלפרין לימדה אותה ספרות פולנית בכיתה ה' בשנת הלימודים 1938/39.[42] דבר זה מצביע שהמורה הלפרין הייתה בוגרת אוניברסיטה כיוון שבכיתות הגבוהות הורו בעיקר מורים אקדמיים.

המורים הגברים (פרט למורה **מרגוליס יוליוס**), היו בעלי השכלה גבוהה. בוגרי אוניברסיטאות אשר התמחו במקצוע מסוים. שמותיהם של מורים אלה ומקצועות ההוראה שלהם היו כדלקמן:

שפירא — היסטוריה וגיאוגרפיה; **לאון נוימן** — מתמטיקה; קיקון — מתמטיקה; **שוחדרון** — ביולוגיה; **מרגוליס** — חינוך גופני וזמרה; **טייכנר** — דת-משה (רליגיה).

המורים המקצועיים (כאמור) לימדו בכיתות הגבוהות: ה' — ו' — ז' של בית-הספר. כל המורים הנשים והגברים (פרט למורה לדת), כעובדי בית-ספר ממלכתי, קיבלו את משכורתם מקופת המדינה.

מכסת שעות ההוראה לכל מורה בבית-הספר היסודי הייתה 30 ש"ש במשך 5 ימים (כולל שעת חינוך). כל מורה שלימד בבית-הספר היה גם מחנך כיתה. המורים הגברים נמנו עם שומרי המסורת היהודית, הלכו לבית הכנסת בחגים וצמו ביום הכיפורים; אך בחדר המורים וכן בכיתות לא דיברו על לאומיות יהודית, או על ציונות. מרבית המורות נטו להתבוללות תרבותית-פולנית, פחות שמרו על מנהגי המסורת, ובדרך כלל היו יותר חופשיות.

המורים החדשים נצטוו עם התקבלותם לבית-הספר, שהיה מוסד ממלכתי לתת שבועת אמונים על ספר התנ"ך ליושר מוסרי וללויאליות לממלכת פולין. היחסים בין מנהל בית-הספר וסגל המורים היו בעיקר פורמליים-ענייניים, כשעל המורים הוטל למלא את התפקידים הדידקטיים והחינוכיים במסירות ודייקנות רבה. על ביצוע תפקידם המקצועי-חינוכי של המורים היה מופקד במיוחד המפקח מטעם מיניסטריון החינוך הפולני, שביקר בשיעורים של המחנכים ונהג להחמיר בהערותיו לגבי הקניית התכנים הפטריוטים הפולניים במקצועות השונים.[43]

גם יחסי הגומלין בין המורים ותלמידיהם היו בדרך כלל רשמיים מאוד, כפי שהיה מקובל בעת ההיא. רוב המורים יצרו ריחוק ביניהם לבין חניכיהם ושמרו בקפדנות רבה על משמעת בכיתה עד כדי כך, שלא פעם השתמשו בענישה גופנית "קלה" (הכאה ביד עם סרגל או קלמר מעץ). אולם בהתאם לאישיותו של המורה, בעיקר מזגו הנוח וגישתו החינוכית הליברלית, גילו מורים אחדים אהדה רבה וסבלנות

לחניכיהם, אשר יצרו יחסי אנוש תקינים וקרובים ביניהם. למורים אלה התלמידים הביעו הערכה והוקרה עמוקה.

פטרון הכבוד על בית-הספר ע"ש ב. יוסלביץ' מטעם הקהילה היהודית בקטוביץ היה הרב ד"ר **מ. פוגלמן** שנהג גם לבקר בו. דבר זה חיזק את ההכרה הלאומית — היהודית בקרב תלמידי המוסד החינוכי וסגל מוריו.[44]

ה. התלמידים והוריהם

אוכלוסיית התלמידים שלמדה בבית-הספר ע"ש ב. יוסלביץ' בקטוביץ באה משכבה סוצי-אקונומית בינונית, ואף נמוכה יותר. מרבית המשפחות איתן נמנו החניכים שמרו על מסורת דתית ואורח חיים יהודי. לפיכך נתנו הורי תלמידים אלה לילדיהם, מלבד השכלה כללית, גם חינוך דתי משלים במוסדות חינוך שפתחה עבורם הקהילה היהודית בעיר. בממוצע ביקרו בבית-הספר ב. יוסלביץ' עד המחצית השנייה של שנות השלושים בין 500 ל-600 תלמידים(ות), ובשנים האחרונות לפני פרוץ המלחמה ב-1939 למדו בו כ-700 חניכים ויותר.[45]

עצם העובדה שבבית-הספר ע"ש ב. יוסלביץ' למדו תלמידים יהודיים בלבד, סגל המורים והנהלת המוסד היו יהודים, כמו כן בשבתות ובחגי ישראל לא התקיימו לימודים (ובמקום זה חלק ניכר מתלמידי בית-הספר ביקר בבית-הכנסת ובמפגשים חברתיים תרבותיים), השפיעה על יצירת אוירה חינוכית לאומית יהודית בקרב החניכים בכותלי המוסד ומחוצה לו.[46]

תלמידים רבים של בית-הספר (ביחוד מהכיתות הגבוהות) אשר הושפעו מהוריהם בעלי תודעה לאומית-יהודית, נמנו עם חברי ארגוני הנוער היהודיים למיניהם בעיר. כמובן השתייכותם לתנועות אלה לא הייתה צריכה להיות ידועה רשמית למורי בית-הספר שהיו עובדי מדינה, לא כל שכן לשלטונות החינוך הפולניים אשר אסרו על בני הנוער להצטרף לארגונים המסונפים לסיעות פוליטיות (מותר היה להשתייך לתנועת הצופים או לארגון נוער בלתי מפלגתי).

הורים שילדיהם למדו בבית-הספר ע"ש ב. יוסלביץ' היו ברובם מעורים בנעשה במוסד החינוכי וגילו אחריות רבה כלפיו. הם היוו חוליה מקשרת חשובה בין בית-המשפחה של החניך לבית-הספר שלו. חלק מהם, המשכילים יותר ובעלי זיקה עמוקה לענייני החינוך, היו פעילים במיוחד ונמנו עם חברי הוועד המרכזי של ההורים בבית-הספר, וכן פעלו בוועדי הכיתות. וועדי ההורים ניהלו פעילות ענפה בתחומים שונים, ובכך עזרו לסגל המורים ולהנהלת בית-הספר בביצוע משימותיהם החינוכיות. הם סייעו בגיוס משאבים כספיים מקרב ההורים והציבור היהודי הרחב בעיר לרכישת ספרי לימוד, ציוד עזר וחומרים ומכשירי כתיבה. כדי לספק מצרכים אלה במחירים מוזלים לתלמידים מיעוטי היכולת ארגנו נציגי הורים בוועדי הכתות בשיתוף עם הנהלת המוסד בין כותלי בית-הספר מעין חנות למכירתם.[47]

הוועד המרכזי של הורי התלמידים בבית-הספר גייס גם תרומות מהציבור היהודי למען הילדים שמשפחותיהם חיו במצוקה כלכלית קשה, על מנת לספק להם בגדי חורף. כך לדוגמה, לקראת החורף של שנת 1935 קיבלו בבית-הספר כ-100 ילדים: נעליים, מעילים, גרביים וכפפות; כמו כן חולקו ביוזמת הוועד המרכזי של ההורים כל יום בבית-הספר כוס חלב ולחמניה לכ-200 ילדים הנצרכים ביותר. סיוע אחר שניתן לילדים מיעוטי היכולת היה במימון טיולים, מפעלי תרבות למניהם ויציאות לקייטנות בחופשת הקיץ.

כדי לגייס כספים הנדרשים למימון ההוצאות השונות ארגן הוועד המרכזי (בין היתר) נשפים לכלל הציבור היהודי בקטוביץ, בייחוד נשפי חנוכה ופורים שהכנסותיהם נועדו למטרות עזרה סוציאלית לתלמידים הנזקקים של בית-הספר.[48]

לסיכום ניתן לומר כי:

א. בית-הספר היסודי הממלכתי ע"ש ב. יוסלביץ' בקטוביץ, היווה מוסד חינוכי עיקרי להקניית השכלה כללית לבני היהודים בדרגה הגבוהה ביותר של החינוך היסודי דאז (7 שנות לימוד). תפקידו היה לא רק להעניק לחניכיו השכלת יסוד אלא לתת גם הכשרה מתאימה מבחינה חברתית-אזרחית כחטיבה לימודית שלמה, על מנת שבוגריו יהיו מסוגלים להשתלב בחיי המדינה באופן יעיל יותר. דבר זה היה חשוב במיוחד לבני הנוער אשר עקב מצוקתם הכלכלית של הוריהם או אי-יכולתם האישית לא יכלו להמשיך ללמוד בבתי-ספר תיכוניים. יש להניח כי אלמלא חוק חינוך חובה ולימוד חינם בבית-הספר הממלכתי, ספק אם חלק ניכר מילדי היהודים היה מבקר בבתי-ספר ציבוריים אחרים, או פרטיים (וזאת במשך 7 שנים), בהם נדרש לשלם שכר לימוד די גבוה.

ב. היות שבקטוביץ לא היה קיים בית-ספר יסודי להשכלה כללית בבעלות יהודית ציבורית או פרטית, ששפת ההוראה בו היא: יידיש, עברית, או דו-לשונית, המשלב גם תכנים לאומיים יהודיים; לכן בלית ברירה רוב הציבור היהודי, בעיקר מהשכבות העממיות, שלח את ילדיהם לבית-הספר הממלכתי, שנועד לבני היהודים (אף על פי שחלק ממנו חשש מהתבוללות תרבותית פולנית של ילדיהם).

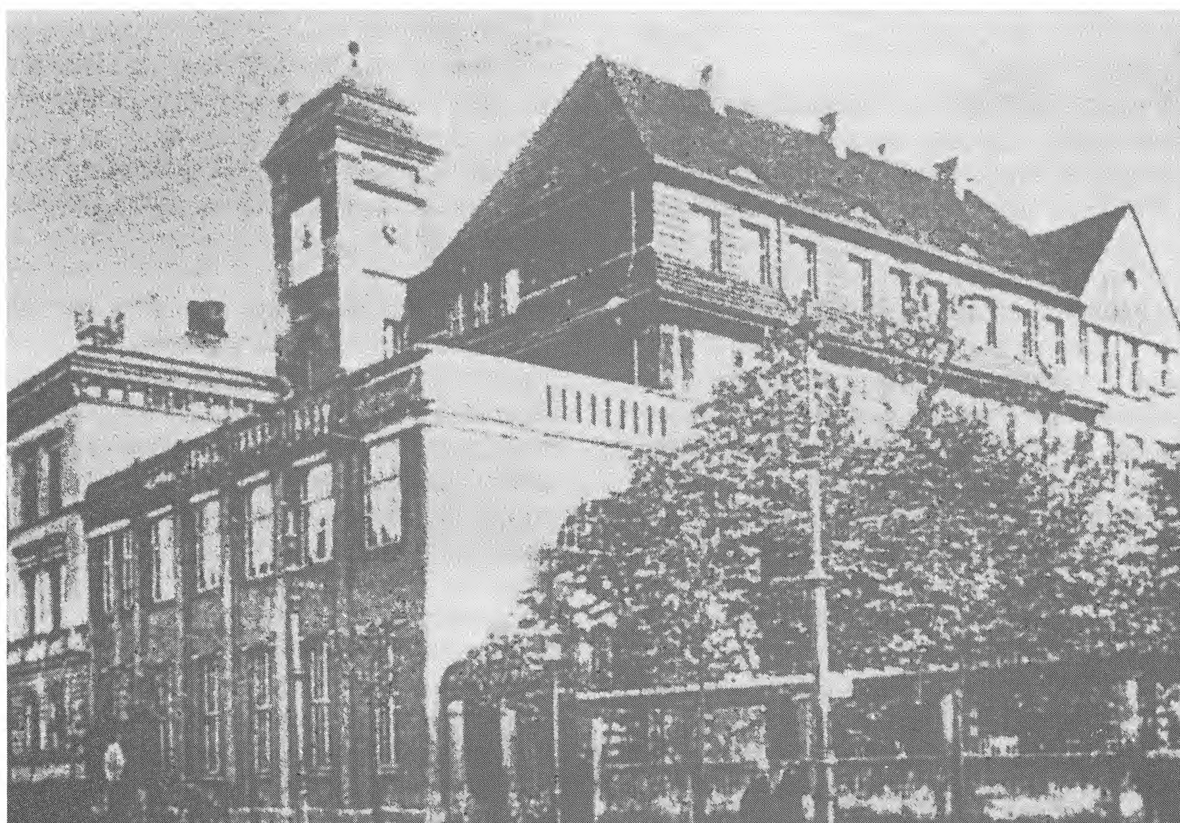
ג. למרות שבית-הספר ע"ש ב. יוסלביץ' נשא אופי

ממלכתי-פולני, ששפת ההוראה בכל המקצועות הייתה פולנית ושררה בו אוירה רשמית פטריוטית כלפי המדינה, בכל זאת התחושה של חניכי בית-הספר הייתה לאומית יהודית ומעודדת כיוון שאוכלוסיית התלמידים, סגל המורים והנהלת המוסד השתייכו לאותו הלאום והיו בעלי מאפיינים כללים משותפים. דבר זה בא לידי ביטוי בעיקר בחופשה מהלימודים בשבתות ובחגי ישראל.

ד. התורמים החשובים ביותר ברכישת השכלה והתפתחות כוללת של תלמידי בית-הספר היו כמובן המורים שהשקיעו מאמצים רבים בעיצוב דמותם החינוכית-התרבותית של חניכי המוסד.

שותפים נאמנים למפעל החינוכי של בית-הספר היו וועדי ההורים, אשר דאגו בשיתוף פעולה עם הנהלת המוסד לתפקודו התקינה של בית-הספר על ידי עזרה באספקת ציוד וחומר לימודי, ובמיוחד במתן סיוע חומרי לתלמידים מיעוטי היוכלת, כדי שיוכלו ללמוד בו ללא מכשולים ולסיים את בית-הספר היסודי בהצלחה.

ה. חלק ניכר מבני היהודים בקטוביץ שהה במספר מסגרות חינוכיות משותפות כגון: בבית-הספר היסודי ע"ש יסולביץ, במוסדות חינוך של הקהילה היהודית ובתנועות נוער יהודיות. הימצאותם יחדיו במסגרות אלה במיוחד בבילויים משותפים כמו: טיולים, קייטנות נופש, מסיבות ונשפים, בהם התנהלה פעילות חברתית-תרבותית ענפה הביאה לליכוד חברתי-אתני ולחיזוק הזהות הלאומית היהודית בקרב התלמידים אשר באו לידי ביטוי בתחושת **"אנחנו — הנוער היהודי"**.

בניין הגימנסיה לבנות נוצריות ברחוב 3 במאי במרכז העיר מ-1914

מקורות ביבליוגרפיים ועדויות אישיות

1. Katowice 1865-1945, S. 146-148, Wydawnictwo "Slask", Katowice, 1978.
2. קטוביץ, עמ' 310-311, פנקס הקהילות, פולין — כרך שלישי: גאליציה המערבית ושלזיה, הוצאת יד-ושם, ירושלים, תשמ"ד.
3. גאלדין, ח.-יידן אין קטוביץ, עמ' 248-250; יידישע עקאנאמיק, ווארשה, 1939.
4. קאטוביץ, עמ' 311, פנקס הקהילות, פולין — כרך שלישי.
5. Sliwinski, F. - Ustawodawstwo szkolnej organizacji polskich wladz szkolnych, oraz szkolnictwa wszystkich stopni w pierwszym 10-ciu istnienia Odrodzonego Panstwa Polskiego, nakladem rady Szkolnej Okregowej Lodzkiej. Lodz, 1928, s. 27.
6. Ibidem, p. 41
7. Ibidem, p. 41.
8. Ibidem, p. 42.
9. Rieger Sz. - Nowe ustawodawstwo szkolne w Polsce, Miesiecznik Zydowski, 1932, vol. II, S. 273-280.
10. Program Nauki w Publicznych Szkolach Powszechnych III-go stopnia z polskim językiem nauczenia, M.W.R. i O.P., 1932, S. X-XI.
11. Ibidem, P. XI.
12. Maversberg, S. - Szkolnictwo Powszechne dla mniejszosci narodowych w Polsce w latach 1918-1939, p. 162. Wydawnictwo Polskiej Akademii Nauk, Warszawa, 1968.
13. Ibidem, p. 162.
14. Ibidem, p. 163
15. Ibidem, p. 163.
16. Eckert, L. - Zagadnienie Zydowskie w szkolnictwie w Polsce, Odrodzonej w okresie 1914-1938. Pracownia Dziejow Oswiaty P.A.N., Warszawa, 1961, S. 31.
17. Chmielewski, S. - Stan Szkolnictwa Wsrod Zydow w Polsce, S. 11 Odbitka ze, "Spraw narodowosciowych", R. XI, Nr. 1-2, Warszawa, 1937.
18. Nauczyeielstwo w liczbach, Min. W.R. i O.P., Warszawa, 1938.
19. עדות יצחק טייטלבאום (תמיר), שנמנה עם תלמידי בית הספר ע"ש ב. יוסלביץ' בעת ההיא.
20. עדות גב' שרה דילר, לשעבר מורה בבית ספר ע"ש ב. יוסלביץ'
21. עדות כותב שורות אלה
23. Rowid H. - Szkola Powszechna, Postepowa Mysl Oswiatowa w Polsce w Latach 1918-1939, p. 77 (Tugowski, B i Araszkiewicz, F. עורכים Polska Akademia Nauk, Warszawa, 1972.
24. Ibidem, pp. 77-78.
25. Ibidem, p. 78.
26. Mauersberg, S. - Wplyw oswiaty na integracje, spoleczenstwa II Rzeczypospolitej, pp. 91-92. Drogi integracji spoleczenstwa w Polsce XIX-XX W. (Zielinski, H.) Warszawa, 1975.
27. Ibidem, p. 92
28. Sliwinski, F. - Ustawodawstwo Szkolne... pp. 50-51, Lodz, 1928.
29. Podreczna Encyklopedja Pedagogiczna, (Kierski, F.), Tom UU, S. 543, Lwow-Warszawa, 1925.
30. Sliwinski, F. - Ustawodawstwo Szkolne... S. 49 1 52.
31. Ibidem, p. 54.
32. Hecht, G. - Rozwoj Zyd Szkolnictwa Powszechnego w Polsce Odrodzonej, s. 289. Glos Gminy Zydowskiej, Warszawa, Pazdziernik-Listopad, 1938.
33. עדות אישים של כותב שורות אלה, וכן: (פולנית)
34. Dz. Urz. min. W.R. i O.P., 1929, Nr. 1, poz 1.
35. Ajnenkiel, A. - Polska po przewrocie majowym. Reforma Jedrzejowiczowska, S. 297-298, P.W. "Wiedza Powszechna", Warszawa, 1980.
36. Mauersberg, S. - Wplyw Oswiaty na integracje spoleczenstwa II Rzeczypospolitej, p. 91.
37. לפי תעודה, שניתנה מטעם בית ספר ע"ש ב. יוסלביץ' לתלמידה מאנספלד זוזאננה עם סיום כיתה ה' בשנת הלימודים — 1937/38.
38. עדות המורה שרה דילר.
39. Sliwinski, F. - Ustawodawstwo Szkolne... p. 60.
40. עדות המורה ש. דילר.
41. עדות המורה ש. דילר.
42. עדות המורה ש. דילר; וכן גב' מרים דיאמנט (לבית רייך) — לשעבר חניכת בית ספר ע"ש ב. יוסלביץ'
43. עדות המורה ש. דילר
44. עדות המורה ש. דילר, וזכורונת אישיים של כותב שורות אלה.
45. לפי הסטטיסטיקה של הילדים היהודיים בגיל חינוך חובה בקטוביץ, ובהתאם לעדות המורה ש. דילר.
46. עדות כותב שורות אלה.
47. עדות המורה ש. דילר.
48. Urzedowa Gazeta Gminy Izraelickiej w Katowicach, Nr. 72, Styczen, 1935, Nr. 110, Sierpien, 1936.

שרה דילר

בית-הספר ע"ש ברק יוסלביץ'

משאל-העם בשנת 1921, הצביע על שלזיה **"מגורמנת"**, אחרי שהיתה במשך 123 שנים תחת השלטון הגרמני והשפעתו. היהודים שהתגוררו בקטוביץ (בעיקר) נהגו לשלוח את ילדיהם לבתי-ספר עם שפת ההוראה הגרמנית. האמידים שלחו אותם לבתי-ספר פרטיים. האחרים שלחו את הילדים לבית-ספר בן 4 כיתות ע"ש הברון הירש, שהיה בהשגחת הקהילה היהודית, גם הוא עם שפת ההוראה הגרמנית.

רשויות החינוך הפולניות, שחיפשו דרכים ל**"פולוניזציה"** חחרת של שלזיה, פנו לקהילה היהודית בהצעה לסגור את בית-הספר בן 4 הכיתות ולהקים במקומו בית-ספר עממי-ממשלתי בן 7 כיתות עם שפת ההוראה הפולנית. בעת ובעונה אחת נפתחו שערי שלזיה בפני יהודים מכל פולין. ואכן החלו להגיע אנשים שלא הייתה להם פרנסה במקומות מגוריהם, ביניהם בעלי-מלאכה, סנדלרים, חייטים ורוכלים. גם סוחרים אשר לפני כן עסקו בעיקר בתחום הפירות והירקות. או כאלה שמצאו קשרים עם המכרות, התרכזו בקטוביץ ובחוז'ב.

בית-הספר על שם **ברק יוסלביץ'** נפתח בשנת 1928. קשיים היו עם הבניין, אך לא היה מחסור במורים. הוחלט כי המנהל וסגל-המורים יהיו יהודים ושכרם ישולם מאוצר המדינה; הבניין והציוד יהיו של העירייה, וכך גם השרת. באורח דומה נהגו בכל בתי-הספר בכל רחבי פולין. החגים היהודיים והקתוליים היו חפשיים מלימודים.

תחילה היו מתקיימים הלימודים בימי א', אבל כעבור זמן קצר התקוממו השרתים והלימודים התנהלו 5 ימים בשבוע בלבד. לתכנית הלימודים נתווספה שעה אחת כל יום. בית-הספר חגג את החגים הלאומיים של פולין בצורה חגיגית מאוד. בבית-הכנסת, שם היה נואם הרב והייתה נערכת תפילה. בחגיגות נכח נציג רשויות החינוך העירוניות ולפעמים גם הממשלתיות.

בשלזיה היו בתי-ספר ממשלתיים ופרטיים, ששפת ההוראה בהם הייתה גרמנית. רבים מהיהודים הגרמניים בשלזיה עזבו לאחר שלא הצביעו למען פולין. רק אלה שהיו להם נכסי דלא-ניידי או מפעלים חשובים נשארו במקום. בעלי מקצועות חפשיים שנשארו במקום, למדו בדחיפות את השפה הפולנית ואחרי שנת 1933 שלחו את ילדיהם לבתי-ספר פרטיים פולניים, ויותר מאוחר גם לבית-הספר על שם ברק יוסלביץ'.

בסוף שנת הלימודים 1939 היו בבית-הספר כ-700 ילדים. חלקם מתו במחנות ריכוז, חלקם - ברוסיה. עשרות אחדים ניצלו והם יוזמי הספר הזה והלוח-האנדרטה במקום בו עמד בית-הכנסת.

המנהל הראשון של בית-הספר ע"ש ברק יוסלביץ' היה **איזידור דליגאץ'**. בשנותיו הראשונות היה מורה בבית-הספר העממי בפודבולוצ'יסק (חבל טארנופול) לילדים אוקראיניים. כדי לעזוב את המקום, הכשיר עצמו למורה-דת וקיבל משרה בקולבושובה (חבל ז'שוב). מהעיירה הקטנה ההיא הגיע ליאסלו, שם כיהן אבי המנוח במשרה דומה ולימד נערים, ואילו דליגאץ' הוזמן ללמד נערות. כאשר נוצרה הזדמנות לעבור לקטוביץ, ניצל אותה דליגאץ' שהיתה לו הכשרה מתאימה וגם נסיון.

רשויות החינוך העדיפו מורים בוגרי סמינריון, ומספרם בין היהודים מועט. אחרי דליגאץ' עבר ניהול בית-הספר בחלקו ללא-יהודי בשם **בוליץ'**, מורה ומחנך מוכשר, שהיה נשוי ליהודיה.

מנהל זה זכה באמונו של הנוער וההורים, אשר העמידו לרשותו סכומי כסף נאים לרכישת ציוד שחסר, כגון מפות וכדומה. לרוע המזל נתגלה שהוא קלפן ואת כל הכסף הזה הפסיד בקלפים. הוא היה בא בבוקר לבית-הספר וקורי שינה על עיניו. לבסוף הוא סולק מהעבודה ובמקומו נתמנה הפרופ. **בולחובר**, ממזרח-גליציה שסיים את לימודיו בווינה. אחריו נתמנה ד"ר **צ'אצ'קס**, בן לבוב, בוגר אוניברסיטת לבוב, מחנך אחראי מאוד ומוכשר. הוא נספה בלבוב.

כל המורים פרט לצעיר ביותר, והוא גם היחידי שניצל, היו בעלי השכלה אקדמית ובאו מטארנופול. עוד מורה אחד

שבא מוארשה, היה חניך של קורצ'אק ורכש נסיון בבית-היתומים שלו, הוא סיים ללמוד מתמטיקה בוארשה ושם גם נספה.

שמות המורים: **א. שפירא, ל. נוימאן, שוואדרון, קיקן, מרגוליס.** כל המורות היו בעלות השכלה סמינריונית ולא-נשואות, מכיוון שבשלזיה חייב אותן לכך החוק. שמותיהן: **לונדנר, אפטר, לר, רינגלר, זיידן, דילר.**

כל המורים היו מקבלים תוספת של 20 אחוזים, שכונתה תוספת יוקר.

תכנית הלימודים הייתה זהה לזו שבכל בתי-הספר העממיים בפולין. ילדינו היו מתקבלים לבתי-הספר התיכוניים-הממשלתיים כגון בתי-ספר למסחר, לתעשיה, אך רובם המשיכו בסוסנוביץ או בבנדין, שם היו ישובים יהודיים גדולים והרבה בתי-ספר תיכוניים פרטיים, שבהם נלמדה השפה העברית, כמו "יבנה" בבנדין.

רוב התלמידים של בית ספרנו היו פעילים בארגוני הנוער ציוניים. אנו המורים — בתור פקידי ממשלה — "לא ידענו" על כך רשמית. שיעורי הדת התנהלו כאילו תחת חסות הקהילה היהודית.

אחד המורים בשם **וינר,** שעבד בבית-הספר על שם **הברון הירש,** היה מגיע ומלמד את התפילות העיקריות בדרך משלו. הוא לא ידע היטב פולנית והיו לו בעיות עם המשמעת.

פעם בשנה היה מבקר בבית-ספרנו מפקח בתי-ספר מטעם רשויות החינוך.

מזמן לזמן היה מבקר אצלנו גם הרב ד"ר **מרדכי פוגלמן.** זו היתה מחווה של רצון טוב לשם הרמת קרנו של בית-הספר הזה בעיני האוכלוסייה היהודית. יחד עמו כיהן גם רב שני, ד"ר **קלמן חמיידס.** לפניהם, כלומר אחרי משאל העם, שימש כרב ד"ר **ישעיהו לוין,** בן הרב מז'שוב, שהוכשר היטב לכהונתו. הוא היה בעל הדרת-פנים ולמד בווינה ובוארשה. עקב אסון פרטי נאלץ לעזוב את המשרה הזאת וכעבור זמן מה ניצב בראש הקהילה הלבובאית, שגם בה זכה להערכה. לרוע המזל נספה בידי הגרמנים. סופר לי שהוצע לו להסתתר יחד עם משפחתו הקרובה, כלומר, עם אשתו וילדיו, אך הוא סרב. עטוף בטלית הלך לפי פקודת הפושעים הגרמנים בראש הקהילה הלבובאית הגדולה ומת על קידוש השם.

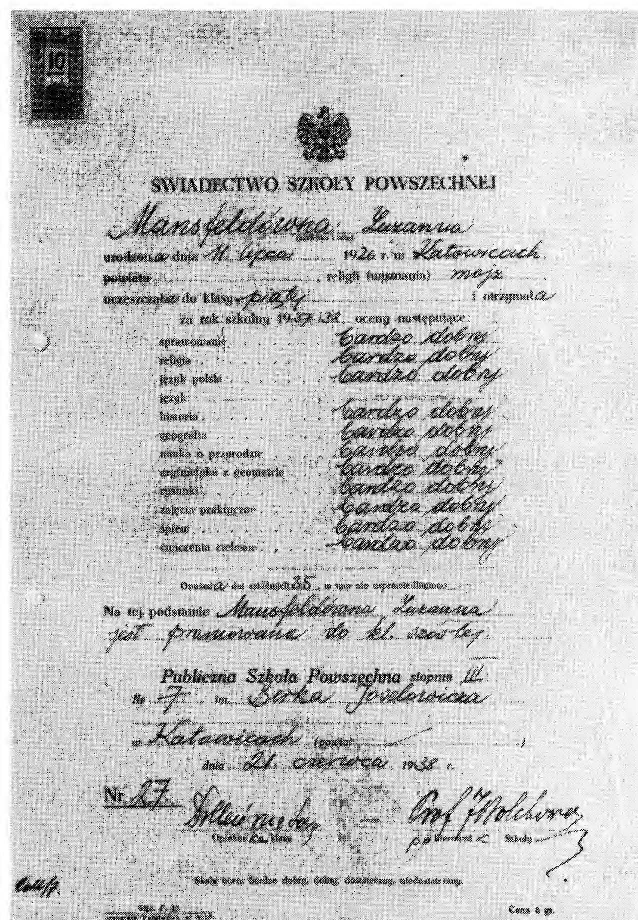
סיפר לי זאת בנו הבכור מנשואיו הראשונים שיחד עמו עליתי ארצה בשנת 1946 בספינה הידועה ***"לה ספציה"***. לוין הצעיר שהה ברוסיה, לא מצא בה את מקומו והיגר לארצות-הברית, שם פירסם ספר על חוויותיו במלחמה.

ליד הקהילה היהודית ובהחזקתה היתה מכינה שפעלה במעון מרווח. שתי מורות עבדו שם — אחת בעלת הכשרה, **שרה סטובייצקי** מצ'נסטוחובה, והשנייה עוזרת על ידה, בעלת הכשרה מעשית. היהודים האמידים היו שולחים את ילדיהם למכינות פרטיות, בהן היו קיימים תנאים טובים יותר, אם כי במגמת החינוך שם לא היו שום סימנים יהדותיים.

הלימודים התקיימו בבניין ברחוב סאטבובה. כך היה בשנת 1928. אני התחלתי לעבוד בשנת 1932 והלימודים התנהלו בתנאים גרועים, בבית-הספר התיכון לנערות ברחוב 3 במאי התקיימו הלימודים בשעות אחר-הצהריים, החל משעה 14:00. הכיתות לא היו נקיות וצפופות. אני קיבלתי את כיתת הילדים בני 8-9 ומספרם היה 65!. רשויות החינוך לא היו מוכנות לחלק אותם לשתי כיתות מקבילות, מפני שהתקנות קבעו 70 תלמידים רשומים.

המורה שרה דילר

SWIADECTWO SZKOŁY POWSZECHNEJ

Mansfeldówna Zuzanna

urodzona dnia 11. lipca 1926 r. w Katowicach

religii (wyznania) mojż.

uczęszczała do klasy piątej i otrzymała

za rok szkolny 1937/38 oceny następujące:

sprawowanie	bardzo dobry
religia	bardzo dobry
język polski	bardzo dobry
język	
historia	bardzo dobry
geografia	bardzo dobry
nauka o przyrodzie	bardzo dobry
arytmetyka z geometrią	bardzo dobry
rysunki	bardzo dobry
zajęcia praktyczne	bardzo dobry
śpiew	bardzo dobry
ćwiczenia cielesne	bardzo dobry

Opuściła dni szkolnych 35

Na tej podstawie Mansfeldówna Zuzanna jest promowana do kl. szóstej

Publiczna Szkoła Powszechna stopnia III

Nr 7 im. Berka Joselowicza

w Katowicach

dnia 21. czerwca 1938 r.

Nr 27

Cena 5 gr.

תעודת גמר כיתה ה׳

אחרי שנתיים או שלוש הועברנו לבניין בית-ספר גדול ומתאים ברח׳ גליביצקה, בשכונת דומברובקה.

לרשותנו הועמדה קומה שלמה אבל היו בבניין 2 בתי-ספר נוספים, בית-ספר פולני לילדים משלזיה עם שפת ההוראה הפולנית ובית-ספר למיעוטים עם שפת ההוראה הגרמנית. חצר משותפת גדולה למדי ומוקפת בגדר גבוהה, שימשה את שלושת בתי-ספר.

ילדינו היו זוכים לקריאות: **״ז׳ידי לפלשתינה״** מפי השלזים הפולניים ו**״יודה פראקה״** מפי השלזים הגרמנים. במקום התפתחו תגרות ידיים.

כל אחד מאתנו, המורים, היה מלווה את כיתתו אחרי גמר השיעור האחרון זוגות — זוגות עד פינת הרחוב. בבניין היו מיתקנים של מלאכת-יד אבל לא היינו רשאים להשתמש בהם. הופלנו לרעה.

אחרי שנים אחדות והשתדלויות רבות הועבר בית-ספרנו לבניין מיוחד, מחוץ למרכז העיר, לבוגוצ׳יצה, שניתן היה להגיע אליו בחשמלית או ברכבת. היה זה בניין מרשים עם חצר גדולה והייתה לנו לשם שינוי, שרתת ולא שרת. שם מצאה אותנו המלחמה בשנת 1939.

בסך הכל התקיים בית-הספר 11 שנים. אני עבדתי בו 7 שנים.

בזמן ביקור בארץ של תלמידתי לשעבר **ברטה פרישר,** לבית פילצר, היא הזכירה לי כי בכיתה ״שלנו״ (אני הייתי המחנכת) הייתה מעין חנות שעמדה לרשות כל בית-הספר, והיא הייתה זאת שניהלה את החנות.

הייתה זאת תקופת ההסתה האנטישמית תחת הסיסמה **״Swój do swego״**. מטרת החנויות שהוקמו בבתי-ספר אחדים הייתה ברורה: **לא לקנות אצל יהודים.** המטרה אצלנו היתה שונה. ההכנסה מהמכירות בחנות נועדה לטיולים משותפים של התלמידים. אני הייתי האחראית לקניות ועשיתי אותם בבתי-מסחר סיטונאיים (מחברות, עפרונות, עטים וכו׳). השלטונות ידעו על כך.

ה״מוכרת״ הזאת היא היום הבעלים של סופרמרקט גדול בניו-ג׳רזי אחרי ששהתה במחנות ריכוז. היא אם לשני ילדים וסבתא לחמישה נכדים ובכל ביקור בישראל היא מזכירה לי כי חזיתי מראש את מקצועה.

מרים דיאמנט (עדות)

שנות ילדותי

כולנו זוכרים את בית-ספרנו על שם **ברק יוסלביץ'**. היה זה בית-ספר גדול, מאורגן היטב, שידע לעמוד מול כל מיני גילויים של אנטישמיות פולנית. לבית-הספר נכנסתי בגיל 7, כאשר עוד שכן ברחוב גליוויצקה, הרחק מכיכר העצמאות. קומה אחת שימשה לכל הכיתות של היהודים. אנו הילדים לא הרגשנו ולא הבינונו שהיה כאן משהו לא בסדר.

לרשותנו עמדה חצר גדולה ואולם לאירועים והיה **"טרציאן"** (שרת), לא-יהודי, שהחמיר מאוד והשגיח על הסדר. שם המחנכת שלי היה **רינגלר**. אינני זוכרת את שמה הפרטי אבל נועם הליכותיה ותוקף סמכותה נשארו בזכרוני.

אחרי כיתה א' הפרידו בינינו ועשו שתי כיתות. הגברת **הלפרין** קיבלה אותנו. היא הייתה בעלת השכלה רחבה בספרות וכנראה שרק בגלל היותה יהודיה נפל בגורלה להורות בבית-ספר עממי ונוסף לזה עוד בכיתות הנמוכות.

את כיתה ג' עברתי כבר במקום אחר, לאחר שהעבירו את בית-ספרנו משיקולים אנטישמיים לבוגוצ'יצה, שכונת כורים קטנה סמוכה לקטוביץ. לשם נסענו בחשמלית או ברכבת ואחדים היו חוזרים ברגל, מצוידים ב**"גומי קניפל"**, ז"א מקל-גומי לעריכת קרבות עם ילדי גויים אשר היו מתנפלים עלינו. יש לציין שילדי קטוביץ לא ויתרו והיו מגינים על עצמם.

בכיתה ג' וד' היתה מורתנו גב' **לסט**. היינו באגף של הכיתות הנמוכות, החצר הייתה קטנה. לא עמד לרשותנו אולם או מיבנה אחר. גן הירק ומגרש הספורט היו שייכים לבית-הספר של ילדי הכורים הסמוך וניתן לנו להיכנס לשם רק ברשות ההנהלה הפולנית. היחס היה עוין ומתוח ופעם אמרה לי אחת המורות: **"אל תשליכו את קליפות התפחים לפחים בחצר. לילדי הכורים אין מה לאכול חה מעורר קינאה"**.

אחרי שסיימתי את כיתה ד' עליתי לכיתה ה' בניהולו של מר **נוימן**. כיתה ה' שכנה באגף השני, בו למדו כל הכיתות הגבוהות ומלבד המחנך לימדו בו מורים מקצועיים. אם זכרוני אינו מטעני לימד **נוימן** היסטוריה, **שוודרון**-מדעי טבע (דרך אגב, היינו הולכים למעבדה בבית-ספר אחר לעשות ניסויים) וגיאוגרפיה, **הלפרין** — ספרות פולנית, **מרגוליס** — ספורט, **טייכנר** — דת. המורה הזה היה נוהג לספר אגדות חז"ל אחרי כל שיעור. כל המורים הצטיינו בהכשרה מקצועית מצויינת.

המנהל האחרון של בית-הספר היה ד"ר **צ'אצ'קס**. בית-הספר ריכז את כל ילדי היהודים, כי אלה לא היו מתקבלים בבתי-ספר אחרים. לכן אפשר היה לפגוש אצלנו ילדים ממשפחות מתבוללות מאוד, שרק בית-ספרנו היה מחזיר אותם ליהדות.

יהודי העיר

על כל העיר היתה **"פאטינה"** עבה של תרבות גרמנית. הדבר התבטא **"בטמפל"** יהודי יפהפה, במקהלת בית-הכנסת בשבתות, ואף בתפילת אחר-הצהריים מיוחדת לתלמידים. ליד "הטמפל" היה בית קהילתי לא גדול, שבמקומו נבנה בית גדול ומרשים. ידוע לי כי הבית עלה לקהילת קטוביץ הון רב והיהודים שמחו מאוד כאשר נסתיימה בנייתו. שנה אחת לפני פרוץ המלחמה ערכו את חנוכת הבית ואנו, ילדי תנועת **"הנוער הציוני"**, חגגנו שם חגיגת פורים מפוארת "עד לא ידע". אחד ממופעי פורים היה "צ'מברליין המבטיח למופתי וליהודים את ארץ-ישראל". המופתי היה **מנוס דיאמנט**.

ליד הקהילה היו מספר מוסדות כמו: גן הילדים של גב' **פרה ורותה**, בית-הספר לעברית בהנהלתו של **וינר**, בית-הספר בית-יעקב לבנות בהנהלת **חוה טאובה** ותלמוד-תורה בהנהלת **וינר ושטיין**.

בדרך כלל לא נבדלו היהודים משאר האוכלוסיה לא בלבוש ולא בהופעתם חיצונית. הם השתדלו להתמזג עם התושבים האחרים והקפידו על יחסים טובים אתם. על גילויי אנטישמיות היו משיבים בדרך משלהם. למשל: כאשר הפגינו אנטישמים לפני **"וולוורט"**, חנות הכל-בו הגדולה

ברחוב ה-3 במאי בבעלות **צימברקנופף**, הזמינו הבעלים מתאגרף, שהיה מפזר את המפגינים לשמחתנו הגדולה.

הוריי היו בעל עסק למכירת נייר בסיטונות וכאשר מרחו אנטישמים את חנותנו בזפת, תלה אבי שלט קרטון לבן עם כתובת: **"איפה התרבות?"**

למרות חייהם התוססים של היהודים ומצבם החומרי הטוב, היתה כל שלזיה ובתוכה קטוביץ רוויה אנטישמיות. החיים היום-יומיים התנהלו כסדרם הודות לתרבותה של האוכלוסיה היהודית שהיתה אירופאית והצטיינה בשאיפה לצורת חיים חפשית ומודרנית.

שלטונות פולין לא חסכו מאמצים כדי להפוך את האיזור ל**"פולני"**. במסגרת זו פיתחו את **ט.צ.ל.**, אלה ראשי תיבות של החברה לספריות עממיות. בית ה-ט.צ.ל. שכן ברחוב פראנצוסקה פינת וויוודזקה. היה זה בית רב-קומתי ובכל קומה ספריה מקצועית אחרת. בקומת הקרקע היתה ספריית ילדים ונוער יחד עם אולם קריאה, בו עבדה גב' **יחון**. היא היתה זאת פולניה אוהדת יהודים וכל הילדים הרגישו תחת חסותה מוגנים ולא נבדלים. בשבתות הקרינה שם סרטי ילדים, על פי רוב סיפורי-עם פולניים וכל הילדים שמחו מאוד. באולם הקריאה אפשר היה להשאיר ספר פתוח על אצטבה נפרדת ולמחרת היום, למצוא אותו ולהמשיך בקריאה בלי הפרעה.

ברחוב באנקובה היה גן חיות עם קופים, אריות, דובים וכל מיני ציפורים אקזוטיות. לא רחוק משם שכן מגרש להחלקה על הקרח, שעליו ייצרו קרח מלאכותי כאשר החום עלה במקצת. תמורת תשלום היה ניתן להשיג מדריך שאימן את הילדים בהחלקה על הקרח.

מבין הארגונים עלי לציין במיוחד את **ויצ"ו**, שהייתה מארגנת מסיבות מפוארות באולם שברחוב פובסטאנצוב.

בית-ספר עברי בקטוביץ. למעלה באמצע: הרב קלמן חמיידס

תנועת הנוער

הדבר שהטביע את חותמו העמוק ביותר על חיינו היו תנועות הנוער. התנועות העיקריות היו: **"הנוער הציוני"** ברחוב אופולסקה, תנועת **"עקיבא"** ותנועת **"בית"ר"**. תנועות אלו הכניסו הרבה תוכן לתוך חיי היום-יום של הנוער והיוו משקל-נגד לאנטישמיות הגדולה.

בהיותי בת 10 נכנסתי לתנועת **"הנוער הציוני"** ומאז שונו כל חיי. השמחה והאופטימיות היו אפשריים רק הודות לרעיונות הציוניים. הקן שלנו הצטיין בנוער תרבותי ומחונך, שפרט לאנטישמיות שום דבר לא העיב על חייו.

הקן התחלק לשכבות וכל שיכבה לגדודים. היו שם בוגרים — אלה שעמדו לסיים את בחינות הבגרות, השיכבה הבינונית ואנו הקטנים בגדוד "לאור" מבית-הספר ברק יוסלביץ'. ראש הגדוד היה **אידק** (איני זוכרת שם המשפחה). הגדוד התחלק לארבע קבוצות, שתי קבוצות של בנות ושתי קבוצות של בנים. המדריכים היו: **פלה פריילך, ברונקה בלטמן, קנטור** ו**אשר גרינבוים.** מבין הקבוצות אני זוכרת את השמות: "שלגיה", "ארזים". בראש הקן עמדו **הסיו** ו**באסיה נויבאואר.**

הסיו היה אדם בעל כוח שיכנוע ואמון רב. הודות לו נסעתי למושבת קיץ לסקבה אחרי ששיכנע את אמי שלא יחסרו לי, לא השגחה ולא תנאים. אני זוכרת את מחנות סקבה כמו חלום יפה. הרי הבסקידים היפים על יערותיהם, מסגרת ילדים ובני-נוער עצמאיים ונתונים ברשות עצמם. מחנות קיץ אלה נערכו לנוער של שלזיה וזאגלמביה והיו חלק ממערך ציוני כללי של מדינת פולין. סקבה הייתה מקום נידח שאפילו רכבת לא הגיעה לשם. שני מחנות היו שם — של הקטנים ושל הבוגרים. אנו הקטנים גרנו באחוזה בעלת שני בתים מוארכים עם חדרים רבים. בכל חדר התגוררה קבוצה אחרת, על מזרני קש ושמיכות; היה זה ספרטני למדי. באמצע המחנה התנוססו דגל כחול-לבן וגם דגל פולין, אותו היינו מניפים כל בוקר במסדר-צופי ומקפלים לעת ערב. על הדגל היתה שמירה.

בבקרים היינו יורדים לנהר לרחיצה מרעננת, אחרי זה עושים תרגילי צופיות שונים ביערות, אוכלים ארוחת-צהריים בכלי-אלומיניום צבאיים ומשחקים לפיתוח הגוף והנפש. במשך החודש היה לנו יום עברית, ז"א, אסור היה לדבר פולנית וכל מי שלא ידע עברית נאלץ לשתוק. מחנה זה נגמר באמצע הקיץ ואני עברתי לראבקה, שם חיכו לי אמי ואחי. ראבקה היא קיטנת-יוקרה אבל למרות יופיה היא נראתה בעיניי משעממת אחרי סקבה האהובה.

בראבקה פגשתי את **ניוטק קרומולובסקי** ואת **עדה ברף** מחברי הכיתה שלי. שם ביליתי כמעט את כל חודש אוגוסט ושבוע לפני פרוץ המלחמה חזרנו לקטוביץ.

בימים האחרונים לפני פרוץ המלחמה ארזנו את הנחוץ ביותר ויחד עם אמי ואחי והמטפלת באסיה בולקה נסענו לכיוון ורשה. הדרכים לעבר קרקוב כבר היו חסומות, לכן עלינו לרכבת דרך קילצה ושם נותקנו. הגרמנים התקדמו יותר מהר והשיגו אותנו. אחרי שבועות רבים הגיע גם אבי אחרי שאחד השכנים התבטא: **"נו, אדון ריין, החופש שלך תם".** העסק של הוריי, ז"א החנות של נייר ומכשירי כתיבה בסיטונות, שהיה אחד הגדולים בשלזיה, עבר לידיו של אחד הקונים שלנו, בעל בית-דפוס בגרמנית בשם קארל שולץ-טרויהנדלר.

שנות נדודים ומחסור החלו. ממשפחתי, שמנתה הרבה דודים, דודות ובני-דודים, מלבד אחי, אמי ואבי, נותרתי לבדי.

יוסף כרוסט

וועד ההורים של ביה"ס ע"ש יוסלביץ'

מאחורי הפעילות החינוכית של חבר המורים בבית-הספר ע"ש ברק יוסלביץ' עמד וועד ההורים, שליווה במסירות ובאהבה את פעולות המחנכים ונחלץ תמיד לעזרה, תוך דאגה מיוחדת לתלמידי המשפחות העניות.

מתוך הידיעות השונות המתפרסמות ב**"עיתון הרשמי"** אנו למדים לדעת, שתוך חיפוש אחר מקורות הכנסה היה וועד ההורים עורך מזמן לזמן הצגות או נשפים, שהכנסתם נועדה לתוספת תזונה ולספרים לילדי העניים או לקייטנות לילדים אלה.

כך, למשל, מגלה הודעה מינואר 1935, כי וועד ההורים הצליח לצייד את כל ילדי העניים בבית-הספר בספרים ובעזרי לימודים, סיפק נעלי-חורף ל-100 ילדים והבטיח תוספת תזונה ל-200 ילד. מפעם בפעם אפשר גם למצוא הבעות תודה לבתי-עסק בקטוביץ, שתרמו נעליים או חלקי ביגוד בכמויות ניכרות.

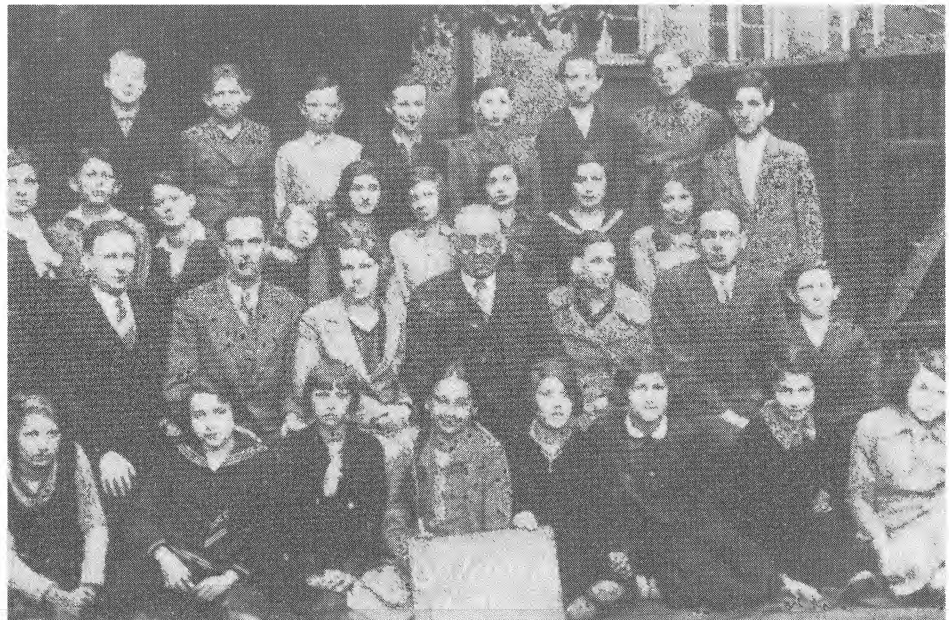
דו"ח כספי שפורסם בנובמבר 1935 מגלה, כי וועד ההורים סגר את תקציבו השנתי בסך של 5,039 זלוטי, שכלל ביגוד — 804 זלוטי; עזרי לימודים — 1,012 זלוטי; קייטנות וטיולים — 1,000 זלוטי; הוצאות ריפוי — 45 זלוטי.

בינואר 1936, מופיע פירוט של חלקי הביגוד שחילק וועד ההורים - 87 זוגות נעלים, 108 זוגות גרביים ארוכים, 84 זוגות גרביים קצרים, 48 זוגות כפפות ו-84 סוודרים.

בדצמבר 1936 אנו קוראים דו"ח נוסף ובו המספרים הבאים: 140 זוגות נעליים, 150 זוגות גרביים ארוכים, 150 סוודרים, 15 זוגות נעליים גבוהות, 40 זוגות מגלשי-קרח ועוד.

ועוד ידיעה מעניינת מופיעה ב**"עיתון"** מס' 111 (ספטמבר 1936):

"בראשית שנת הלימודים התפטר המנהל הנוצרי של בית-הספר ובמקומו נתמנה פרופ' בולחובר, זאת אחרי התערבות הקהילה, שהסתמכה על התקנות האומרות כי המנהל והמורים בבית-ספר לילדי יהודים חייבים להיות יהודים ודרשה למנות מנהל יהודי".

באמצע: מנהל בי"ס דליגץ'. משמאל לימין: יושבים המורים: לאון נוימן, קיקן, שרה דילר, רוח'קה לונדנר, שוואדרון

צילה כתריאל

בי״ס לבנות בית־יעקב

הגברת **חוה טאובה** הייתה המנהלת והמורה היחידה של בית-יעקב בקטוביץ עד ספטמבר 1939.

בין השנים 1930 — 1931 נתבקשה חוה טאובה, צעירה נאה ונבונה, להקים בית-ספר חרדי לבנות על ידי היוזמים, הרב **קלמן חמיידס** ומשפחת **שולוביץ**. לפגישה הראשונה בליל שבת אצל הרב חמיידס הגיעו 8 בנות מכל הגילים. השיחה על פרשת השבוע ״וישב״ ועל יוסף ואחיו התנהלה ביידיש. למחרת נפגשו ב״עזרת הנשים״ בבית-הכנסת. תוך חודשים אחדים הצטרפו 250 בנות ונוצרו כיתות. גם את השבתות הקדישה חוה לשיחה ולטיולים עם הבנות.

רוב התלמידות היו מבתים לא-דתיים, אבל הלימודים, ההסברה וההווי החברתי בבית-יעקב החלו להשפיע גם בתחום המשפחתי. הרבה משפחות הכניסו אוכל כשר הביתה וסגרו עסקים בשבתות ובחגים.

התלמידות למדו לקרוא ולכתוב יידיש ועברית, ברכות ותפילה, תנ״ך והיסטוריה יהודית וכן לדקלם ולערוך הצגות. חוה טאובה בעצמה כתבה, ביימה וניהלה את כל ההצגות בכשרון ובהצלחה מרובה. בגליון מס׳ 99 של **״עיתון הקהילה״** (מארס 1936) מתפרסמת מודעה על הצגת התלמידות לילדים ועל הצגה חוזרת למבוגרים, סימן להתעניינות הרבה בפעילות בית-הספר מצד ההורים; נערכו גם הצגות-פאר בתשלום והתמורה היתה קודש לבניית בית-הספר, ולאורך כל הדרך תמכו בה הרב חמיידס ומר אברהמר.

בשנת 1938 נערך מיבחן פומבי לכל תלמידות בית-יעקב. התוצאות עשו רושם כביר. הן שיקפו את ההשקעה והמסירות של המורה חוה טאובה. התלמידות וההורים העריצו אותה. זה גם עודד רבות מהן להמשיך בלימודים בסמינר בקרקוב מיסודה של **שרה שנירר** הי״ד. בזכות החינוך שהתלמידות קיבלו בבית-יעקב הוכח כי הן לא איבדו את צלם אלוהים אפילו בשעות הקשות ביותר והשתדלו לשמור על יהדותן במסירות-נפש.

המורה חוה טאובה ניצלה ממחנה ההשמדה אושוויץ והגיעה אחרי המלחמה ארצה. היא היתה נשואה לרב **גרינפלד** ולפני שנים אחדות התאלמנה.

הייתה לי הזכות להיפגש עימה בירושלים בשנת 1987 ועדיין (1993) אני שומרת עמה על קשר.

ד"ר יעקב טייטלבאום

תלמוד תורה

דו"ח שפורסם ב**"עיתון הקהילה"** (מס' 14, אוגוסט 1932) מכיל פרטים על כל היבטי הפעולה של בית-הספר.

לפי הדו"ח, הקהילה החזיקה על חשבונה את המוסד, ובו שני מדורים, לנערים ולנערות וכן מכון ללימוד עברית, המשותף לנערים ולנערות.

המדור לנערים של **"תלמוד תורה"** נועד בעבר להיות בית-ספר בן שבע כיתות, אך התכנית לא עלתה יפה מטעמי דיור וכסף. משום כך הוחלט להפוך את בית-הספר למוסד בן חמש כיתות, וכך עזבו התלמידים את המוסד בגיל 11 או 12. תכנית הלימודים כללה את הנושאים הבאים:

קרוא וכתוב, דקדוק עברי, תפילות והבנת התפילות, חומש ופירוש רש"י, נביאים ראשונים בשלמותם ונביאים אחרונים באורח כללי, דינים ומנהגים וכן משנה. נוסף לכך, חוג לתלמוד לתלמידים המצטיינים יקויים לפי רצון ההורים, בכיתות הנמוכות מתקיימים הלימודים שעתיים ביום, ובגבוהות — 53. שעות ביום. בזמן פרסום הדו"ח למדו ב**"תלמוד-תורה"** 180 תלמידים.

אם נקח בחשבון, שתלמידי ה**"תלמוד-תורה"** למדו גם בבתי-ספר עממיים, שהלימודים בהם נמשכו 6-5 שעות ביום, והתחלקו שם לסרוגין, שבוע אחד לפני הצהריים ושבוע אחד אחרי הצהריים, וכי לילדים היה גם שיעורי-בית — ניתן להבין את המעמסה שרבצה על תלמידי ה**"תלמוד-**

בית ספר עברי. כתה מעורבת
באמצע: המורה וינר

תורה". עם זאת, האחראים למוסד היו סבורים, כי בוגריו עוזבים אותו כשברשותם כמות ידע המאפשרת להם המשך לימודיהם.

המדור לנערות של ה**"תלמוד-תורה"**, בית-יעקב, כלל 5 כיתות ושתי כיתות מקבילות. בזמן פירסום הדו"ח למדו בו 140 תלמידות. הלימודים נמשכו שעה אחת ביום. תכנית הלימודים כללה את הנושאים הבאים:

קרוא וכתוב, תפילות והבנת התפילות, תולדות היהדות, דינים ומינהגים.

פרטים נוספים על פעילות המוסד הופיעו בדו"ח השנתי, שפורסם באוגוסט 1933 (**"עיתון הקהילה"** מס' 37) ושנאמר בו בין השאר:

"בשנה שעברה למדו במוסד 145 תלמידים (א' — 22, ב' — 35, ג' — 36, ד' — 31, ה' — 21")".

הדו"ח מוסר גם בפרוטרוט את תכנית הלימודים בכל כיתה. כאן ראוי לציין, כי בכיתה ד' הייתה קבוצת תלמידים בת 8 נערים שלמדה **בבא מציעא**, ואילו בכיתה ה' הייתה קבוצה בת 13 תלמידים, שלמדה **בבא קמא, פסחים ושבת.**

על אף התוצאות המרשימות שהושגו במוסד, נתעוררה אי-שביעות רצון. היו שטענו, כי מקדישים פחות מדי זמן ללימוד השפה העברית. לעומתם טענו אחרים, שיש להקדיש יותר זמן ללימוד תלמוד. נוכח חילוקי הדעות האלה החליט וועד הקהילה לחולל שינויים במיבנה ה"תלמוד תורה", היינו: **"תלמוד-תורה"** ימשיך להתקיים כמוסד שמטפח **ידיעת תנ"ך, משנה וגמרא,** כל זאת בשפת ההוראה **יידיש.** לצידו, יוקם מוסד ללימודי עברית, שילמדו בו: **היסטוריה וספרות עברית, תנ"ך, תפילות, דינים,** ובאופן חלקי **משנה** ו**תלמוד** — ושפת ההוראה תהיה **עברית.**

שתי ידיעות קטנות ב**"עיתון"** מעידות מה רבה היתה התעניינות ההורים והציבור כולו בפעילות המוסד. במאי 1932 פורסם ב**"עיתון"** על ישיבה בהשתתפות שני הרבנים, **פוגלמן** ו**חמיידס**, בה נבחר וועד הורים המונה שבעה חברים, בדצמבר 1935, פורסמה ב**"עיתון"** ידיעה על מיבחן פומבי לתלמידי ה"תלמוד-תורה", שיערך במסגרת נשף חנוכה.

תלמוד תורה. מימין: המורה זיידמן. משמאל: המורה וינר

אלכסנדר רקובר

זכרונות מהתיכון

מוצאי מקרקוב, שם היו שרשי משפחת אבי מדורי דורות. לא בשמחה רבה קיבלתי את החלטת אבי, שנעקור לקטוביץ, בה ניהלו הוא ואחיו **יצחק** ז"ל מזה מספר שנים סוכנות של מפעל טקסטיל מלודז'. לא שאלו אותנו וכך מצאנו את עצמנו בעולם אחר.

בקרקוב היו בית-ספר עממי ותיכון עברי, תנועת נוער **"עקיבא"** וקבוצת **"שרון"**, שיחד עם המדריך שלנו **שימק דרנגר**, היו בין מקימי מחתרת יהודית שלחמה בנאצים. הם היו מראשוני המתנגדים בכוח ובנשק. הן מצד אבי והן מצד אמי הייתה לי משפחה ענפה ומסביבי חיו בעיקר יהודים. בדרך לבית-הספר היינו פוגשים נערים נוצריים ואם היו היתקלויות, תמיד ניצחנו בזכות תכסיסים; ארגון ומשמעת. גם כאשר טיילנו מחוץ לעיר והותקפנו על ידי נערים צוענים שנטפלו לבנות בקבוצתנו ידענו לנצח אותם. ייתכן שאז פיתח שימק דרנגר וקבוצת "שרון" את "תורת הלחימה" שהייתה בסיס לאופי ההתנגדות לנאצים בקרקוב ואחר-כך במקומות אחרים בפולין.

בהמשך אספר על כמה אירועים שנחרטו בזכרוני:

יומי הראשון בתיכון עירוני בקטוביץ

היינו 4 בתי הספר נערים יהודים בכיתה: **יצחק (איזיו) פלוקסמן** — אלוף סייף וחבר נבחרת הסייף של התיכונים בשלזיה, **לוין** — מתאגרף חובב ב"מכבי", **לייזרוביץ' מסוסנוביץ** ואני. משום מה ישבנו בשני ספסלים קדמיים. לכאורה, מין נידוי, אבל לי אישית נעם לשבת כהרגלי תמיד בין יהודים. בכיתה התחילו להעביר דף נייר מספסל לספסל, עד שהוא נחת אצלנו. על הנייר צויר ביד אמונה ציור של נשר עם מגן דוד, מגל ופטיש וכותרת: **"שליח יהודי קומוניסטי (אמיסאריוש) יוצא לפעילות בעולם".**

שאלתי את לוין, האם הוא מזהה את הצייר? "כן, זה **שלאדצ'יק**, ללא ספק". אמרתי ללוין שלפי דעתי צריך להרביץ לו. עליי לציין שאינני אלים ולא חצי-אלים, אבל חונכתי שכך צריך להגיב ובלי היסוסים.

לוין העביר פתק לפלוקסמן: **"החדש מציע להרביץ לשלאדצ'יק, מה דעתך?"** פלוקסמן הסכים. כל הכיתה עקבה בדריכות אחר חילופי הפתקים בינינו. לייזרוביץ' נשלח לשמור על הדלת בהפסקה, כדי שלא ייצאו ולא ייכנסו לכיתה. לוין ניגש עם הציור ביד שטוחה לשלאדצ'יק ושאלו: **"אתה ציירת?"** תשובתו: **"כן, מה יש?"** ואז מכה שטוחה באפו, דם פרץ ושקט נשתרר בכיתה. לוין, פלוקסמן ואני חיכינו דרוכים, ואז ניגש **אלי קובישיק** שהיה גדול מכולנו בגיל (נשאר כיתה), טפח על שכמי ואמר: **"חדש, אנחנו נהיה חברים, בוא, תלחץ יד".** וכך היה. היינו חברים והמשכנו להתכתב (גם כאשר כבר עליתי ארצה) עד פרוץ המלחמה.

שיטת שימק דרנגר הוכיחה את עצמה. פעם נוספת. האווירה בכיתה הייתה מצוינת לאורך ימים ולדוגמה אספר מקרה עם התלמיד **ורצקי.** ורצקי התנצר עם כל משפחתו בילדותו. הוא היה נעים-הליכות ושקט. יום אחד שיחקנו בכדור-עף ומתוך ששה היו כל ארבעת היהודים בצד אחד של הרשת. ורצקי שם לב לזה וקרא: **"קבוצת מכבי משחקת!"** המקהלה של כיתתנו: **"אם מכבי, אז גם ורצקי, קדימה להצטרף".** ורצקי (ודווקא ברוח טובה) הצטרף אלינו וכולנו, כולל ורצקי, צחקנו...

אבל לא תמיד זה היה כך. אספר על שני מקרים אחרים:

א. בכיתה יותר נמוכה היה נער שאחרי הבר-מצוה התנצר עם כל משפחתו ומאז היה עורך עתון צופים קתוליים, ומעורב בכל פעילות אפשרית וגם... אנטישמי פעיל וצעקן. יום אחד בחורף, בזמן ההפסקה, ראינו בחצר בית-הספר את **"הנוצרי החדש"** זורק כדור שלג על הרב ד"ר **פוגלמן**, שבא לתת לנו שיעור דת. לוין ואני רתחנו מזעם, ניגשנו לנער מלפנים ומאחור. לוין דחף אותו עלי ואני כמובן העפתי אותו ללוין. עלבון הפגיעה ברב מכובד, ועוד על ידי מומר, הוסיפו לעוצמת הדחיפות. מסביב סביב, נוצרו מעגלים של נערים פולנים, שנהנו לראות שני יהודים משפילים יהודי שלישי (בעינינו ובעיניהם הוא נשאר יהודי).

כל ה"חברים" הרבים שלו לא נחלצו לעזרתו. פעולה זו ריסנה במידה רבה את האנטישמיות של המומר.

ב. **הכשרה צבאית (פ.ו.)** במסגרת פ.ו. נהגנו לצאת מחוץ לעיר. האחראי היה קצין בדרגת סגן מהאצולה הפולנית. הוא הגיע אלינו מתיכון של בנות, משם סולק בגין התנהגות שאינה הולמת, ורק קשרי משפחה הצילו אותו מעונש חמור. הוא שנא את פשוטי העם, וכמובן את היהודים. מאידך גיסא זכינו להערכה מצד הסמל (סרג'נט) הפולני, שהעריך את גישתנו הרצינית לנושאים שהדריך בהם וגם סלד מהתנשאות הקצין.

נתנו לנו רובים ממלחמת העולם הראשונה, אבל חסרו ארבעה רובים ולכן הלכו ארבעה תלמידים בלי רובים. תמיד יצא, ששני נוצרים ושני יהודים (מתוך ארבעה) הלכו בלי רובה על הכתף.

הקצין שרכב על אופניו וללא כל נשק, שם לב ופנה לכיתה: **"אתם לא רואים, איך היהודים מסדרים אתכם"** וציווה מיד לתת שני רובים לתלמידים היהודים. עוד הקצין מלא שמחה על מעשהו והנה מאחור צעקו לו: **"נבלה, לך כמונו ברגל, רד מהאופניים!"** והקצין הגאה... ירד מהאופניים.

הסמל הפולני הוכיח לנו שאפשר גם אחרת. פעם, אחד התלמידים, מעודד על ידי נוכחות הקצין, העיר הערה אנטישמית כלפינו. הסמל הפולני ציווה עליו בו במקום לעשות עשרים כיפופים — בשפתו העסיסית: **"נשק לאמא אדמה עשרים פעם ומיד!"**

מוריי בתיכון

גם אצל המורים לא הכל היה הומוגני.

היה מורה אחד, שחיבב אותי מאוד ואמר לי באחת השיחות: **"100,000 יהודים כמוך שיישארו בפולין והאחרים שיסעו לפלשתינה"**. עניתי לו, שאני מודה לו על כך, אבל אני מטפל להשגת "סרטיפיקט" של תלמיד לאותה פלשתינה. הוא ברך אותי ברוח ידידותית ואמר: **"בכל מקום תהיה אזרח טוב ורצוי, תצליח בדרכך"**. ברכתו התגשמה. חבל רק, שמכל היהודים שרצה לשלוח לפלשתינה, רק מעטים הצליחו בכך.

אספר על המורה ללאטינית **יעקובובסקי.**

מר יעקובובסקי היה חידה בעיני. שמו, פניו והטיול שערך, לדבריו, לפלשתינה, היו יכולים להעיד שהוא יהודי או מומר או נוצרי. גישתו העויינת לתלמידים היהודים הייתה יכולה לנבוע גם מהרצון להסתיר את מוצאו היהודי או להצביע על אנטישמיות טבועה בדם.

במקרה שלי — ידיעותי בלטינית היו ממוצעות וגם לא התאמצתי להעמיק את ידיעותיי. והנה לרוע מזלי ישב מאחורי פולני ושמו **מוצ'יגמבה**, שבבחינות בכתב בלטינית היה מעתיק ממני מלה במלה, וכך קרה שגם חזר על כל שגיאותיי. התוצאה — מוצ'יגמבה קיבל ציון טוב ואני — בלתי-מספיק — כמי שהעתיק ממוצ'יגמבה. לא חשוב שטכנית אי אפשר להעתיק ממחברת בספסל מאחוריך.

ביקשתי את מוצ'יגמבה שיעשה בזמן ההעתקה כמה שגיאות שלו, אבל הוא ענה שאין לו מושג מה לשנות...

החלטתי לקחת שיעורים פרטיים מתלמיד יהודי בכיתה מעליי, שהיה "משוגע" לשפה הלטינית. הבטחתי לו חגיגית שלא אכביד עליו. וכך היה. למדנו בשלושה חלקים: השלמת החסר, חומר שוטף וחומר מכיתתו.

כאשר הרגשתי שאני שולט מצוין בחומר, התחלתי להצביע בכיתה ואז, כאשר הצביעו שנים-שלושה נשאלו אחרים וכאשר הצבעתי אני בלבד, היה יעקובובסקי אומר: **"אני רואה שאינכם יודעים"** ולא שאל אותי.

ניגשתי למנהל התיכון ד"ר **שטויר**, הסברתי לו את היחס אלי שכנראה נובע מאנטישמיות, וביקשתי בחינה אישית על-ידי בוחנים מן החוץ. ד"ר שטויר שהיה ממוצא גרמני אמר אז: **"אצלי בתיכון לא תהיה אנטישמיות"** ואישר את בקשתי.

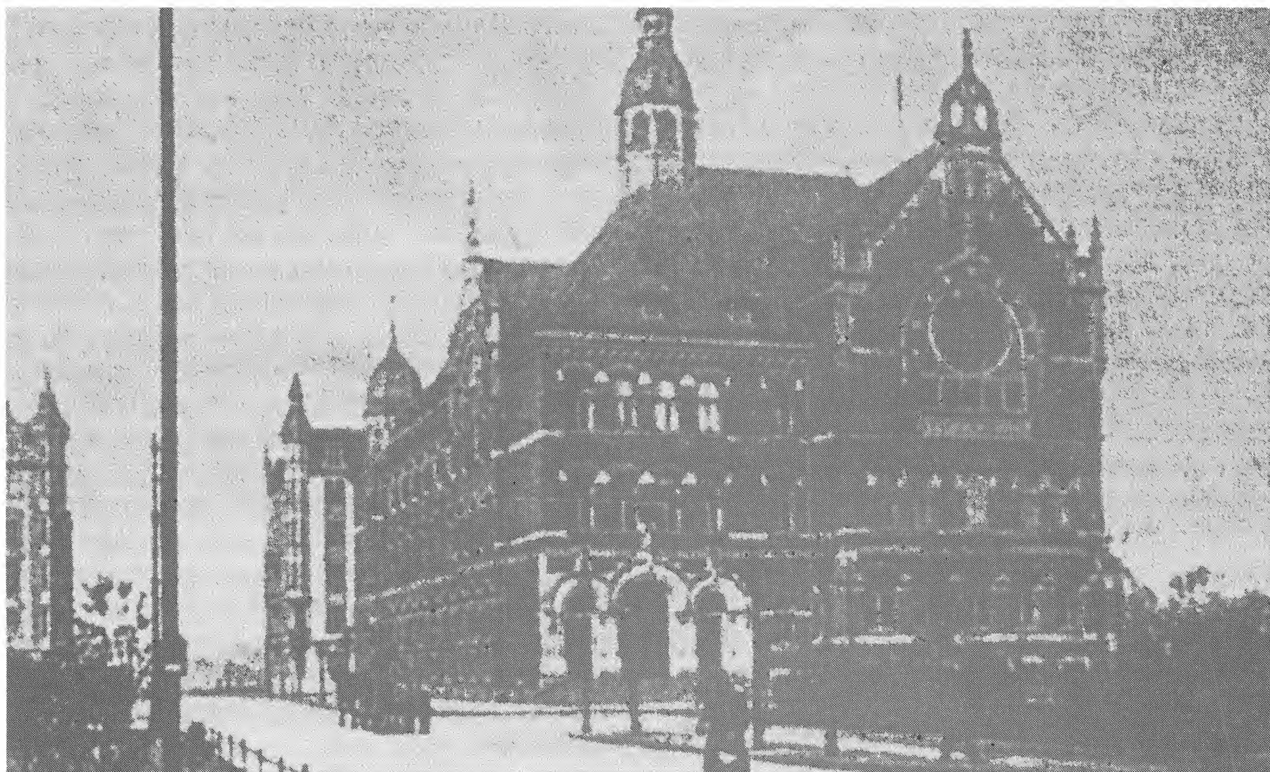
בהפסקה השאיר אותי יעקובובסקי לשיחה אתו והבטיח לי שאם אוותר על המיבחן, נסתדר... אחרת אני עלול להפסיד. עניתי שבכל מקרה הוא יהיה המפסיד וכך היה. במיבחן עניתי בקלות על כל השאלות, אפילו לבוחן שבטעות שאל אותי מחומר שטרם למדנו בכיתה. הודיתי לד"ר שטויר על יחסו ההוגן ובכיתה לחצו לי יד על נצחוני המתוק.

אחרי שנים בהגיעי לאיטליה הייתי בין ראשוני החיילים בבריגדה היהודית שקלטו את השפה האיטלקית חאת "בזכותו" של יעקובובסקי.

היה לנו מורה לכימיה, מר **מור**, שהיה מומר אבל הגון כלפינו וישר כסרגל. בזכותו אהבנו את המקצוע ולמרות קפדנותו הערכנו אותו.

יחסים אחרים היו לי עם מר ב. הוא היה מורה להיסטוריה וחבר האקדמיה הפולנית, פתוח ומשכיל ורחב-אופקים. היו לי בקרקוב מורים מעולים, ששימשו גם מרצים באוניברסיטה היאגלונית, ולכן אין פלא שרמת ידיעותי עלתה על רמת הכיתה בקטוביץ. אישית אהבתי את המקצוע וקראתי הרבה בתחום זה. כך נוצרה ריקמת יחסים מיוחדת בינינו.

והנה באחד השיעורים שוחחנו על **קושצ'ושקו והקוסינניירים** (אוחזי החרמשים שלו), ואז הערתי, שלפי

הגמנסיה הפולנית

הבנתי היה כאן מקרה של אי-קיום פקודה מכיוון שבמקום לשמש עתודה החליט קושצ׳ושקו על דעת עצמו להתערב בקרב. פרופסור ב. (לא זכור לי שמו במדויק) ביקש שאשאר בהפסקה בכיתה והוא יענה לי.

בשיחה בארבע עיניים אמר לי כך: **״היו לי הרבה חברים יהודים תוך לימודיי ואחר כך, ואצל כולכם בלטה תכונה אחת, שבעיניי היא שלילית והרסנית ביותר. למען אמת מוחלטת הנכם מוכנים להרוס את הכל — אמונת העם, תקוות העם, הרצון להזדהות. הרי קושצ׳ושקו צדק ולא המצביא, שלא שלט במצב. מה עדיף? קושצ׳ושקו צייתן וקרב אבוד, או סירוב שהוכיח את עצמו כמוצדק, גיבור לאומי שחיזק את רוח העם בתקופות הקשות ביותר וליכד אותו סביב רצון לחירות, למורת רוחם של האויבים שקמו על פולין המפולגת?״**

ואז סיים: **״מאחר שאני מחבב אותך מאד, השתדל לעקור תכונה יהודית זאת מאופייך ופעל שגם אחרים, שהם כה נבונים וחכמים יתגברו על תכונה זו״.**

מדי פעם, כאשר קמים יהודים טובים וטוענים ש**״כוח צביקה״** לא היה ולא נברא ו**בר-כוכבא** היה אסון לעם ו**טרומפלדור** קילל ברגעיו האחרונים, אני נזכר בצער בדברי פרופסור ב. החכם והדורש טובתנו.

תנועת הנוער ״עקיבא״

היו לי בכיתה מספר חברים פולנים (**פיונטק, קובישיק, מוצ׳יגמבה** ועוד שניים-שלושה), אבל עיקר חיי החברה היו בתנועת הנוער. הייתי בתוך קבוצת בני גילי (היום נמצאות בארץ: **ארנה בייטנר-ויגודסקי, מינה שיף** מגן-שומרון **והלה האס**) וחניכים אותם הדרכתי. בקיץ היינו מבלים במושבת-קיץ מלאת פעילות ציונית-צופית. יחד עם זאת, איפשר לי המעבר מקרקוב לקטוביץ לעלות בשנת 1938 לבדי ארצה בלי הרגשת ניתוק פתאומי, כי קטוביץ שימשה לי שלב להינתק מכל מה שנשאר מאחור.

בביקורי בשנת 1945 בפולין, כדי לחפש את שרידי משפחתי, הרגשתי זרות בכל אשר פניתי, כי זו הייתה פולין בלי יהודים.

פרק רביעי

ארגונים

אסתר שיקמן-פרנקל, עומדת באמצע עם כובע.
למטה באמצע יוסל אורנשטיין-גלברט (ממושקף) - שחקן, בדרן ובמאי

יוסף כרוסט

ההסתדרות הציונית

עמוד התווך של כל הפעילות הציונית בעיר הייתה **ההסתדרות הציונית.** למותר לציין, כי לעיר קטוביץ הייתה מסורת ציונית עתיקת יומין, גם אם בניה לא רשמו דף מיוחד בתולדות העליה לארץ-ישראל. המסורת של ועידת קטוביץ השאירה את רישומה בקרב הקהילה היהודית, והפעולות למען הקרנות הציוניות מחד, וכן הפעילות של ארגוני הנוער מאידך, תפסו מקום חשוב בחיי האוכלוסיה היהודית. שליחים ושד"רים לא פסחו, כמובן, על העיר הזאת, שהייתה ידועה במצבה הכלכלי המבוסס וגם ברוחב לבה. בכל הפעולות האלה מילאה, כאמור, ההסתדרות הציונית במקום תפקיד מרכזי גם בתקופה בה נתפלגה הפעילות הציונית בקרב הארגונים השונים למיניהם.

ב**"עיתון הרשמי"** של הקהילה אנו קוראים על נשפים למיניהם, קורסים לעברית, עצרות זכרון, הרצאות של אישים חשובים — כל אלה מאורגנים על ידי ההסתדרות הציונית. בדצמבר 1932 (**"עיתון"** מס' 23) התקיים נשף חנוכה באולם שקושט בפאר לפי תכניתו של **ו. טורטון.** העצרת נפתחה ע"י סגן יו"ר ההסתדרות ד"ר **שייאר** ונאם בה הרב ד"ר **פוגלמן.** וכן הופיעו מר **שטייניץ** והחזן **ו. דמביצר.** **שלמה שיף** בן ה-12 ריגש עד דמעות את הנוכחים בדיקלום של "אל הציפור" מאת **ביאליק.** לבסוף הושמעה הרצאה של הד"ר **איגנאצי שווארצבארט** מקרקוב. אותו "עיתון" מוסר גם על פתיחת אולם חדש של ההסתדרות. זמן קצר אחרי זה — ידיעה על פתיחת שיעורים לעברית ועל הרצאה של הד"ר **ליאון הכט** מקרקוב.

בפבוראר 1933 התקיימה אסיפה כללית של ההסתדרות הציונית בראשותו של יו"ר הכבוד **אלפרד מילר,** בה דווח כי מספר החברים הגיע ל-300. לוועד החדש נבחרו: יו"ר ד"ר **רפופורט,** סגן יו"ר ד"ר **בטר,** מזכיר — ד"ר **מושקובסקה,** סגן מזכיר — **פרוץ,** גזבר — **פנקוס ואסרטייל.** חברי הוועד: **שיף, העלמה נוימן, ויינברג, בראף, סגינר, גננדלמאן, פריילין,** גברת **ברונר.**

זאת תקופה של פעילות ציונית מאומצת, הימים הזכורים של הבחירות לקונגרס הציוני ה-18, כאשר בכל היישובים היהודיים התלהטו היצרים. בעצם אותם ימים מתקיימת מסיבת ריקודים אבל שבועיים אחרי זה — אסיפת בחירות עם הרצאה של העו"ד ד"ר **אליהו טיש,** וכמקובל, בחודש אוקטובר דו"ח מהקונגרס מפי הד"ר **או. רפופורט.**

בינואר 1934 נערכת הרצאה של מר **אייזנברג** ובחודש מארס נשף פורים. בחודש יולי עצרת למלאת 30 שנה למותו של **הרצל** בהשתתפות הרב **חמיידס,** וכעבור ימים אחדים עצרת אבל משותפת של כל הארגונים הציוניים בעיר לרגל פטירתו של **ח.נ. ביאליק,** בהשתתפות החזן **וולקובסקי.**

אירוע מיוחד במינו התקיים בחודש אוקטובר אותה שנה: התנועה הציונית בקטוביץ ציינה מלאת 50 שנה לוועידת **"חובבי ציון"** בעיר זאת. האירוע ההיסטורי, שבו השתתפו גם ארבעה צירים מקטוביץ עצמה (**פרידלנדר, מחס, פרויטאל, לבינגר**), צויין על ידי מאמר, שהופיע בגליון מס' 66 של **"העיתון הרשמי"** בחתימת י.פ. ב-4 בנובמבר נערכה בבית-הכנסת הגדול תפילה, אחרי זה מיסדר של הנוער הכלל-ציוני ואחריו עצרת חגיגית, בה הופיעו: ד"ר **יהושע טהון,** ד"ר **י. שווארצבארט** ו**יואכים נייגר.**

מעבר לגבול משתולל נחשול האנטישמיות ואילו כאן בקטוביץ זורמים החיים בנחת. במארס 1935 נפתחת ספריה על שם ביאליק מטעם **"בני ציון"** שליד הסתדרות הציונית. ד"ר **אולוואנגר** מירושלים הרצה ב-1 באפריל על **"עתיד היהדות".** שוב נתקיימה אסיפה כללית של ההסתדרות הציונית ונבחר וועד בהרכב: **אלפרד מילר,** ד"ר **רפופורט, אברהם בייטנר,** ד"ר **בטר, פריילין, האלבריין,** גברת **קריגר, לוי,** העלמה **לייבלר, פרוץ, שצ'קוצקי, שיף, סאלפטר,** ד"ר **טורטון, ו. טורטון, פ. ואסרטייל,** ד"ר **וולפסון, ויינברג.**

נוכח המצב הכלכלי והפוליטי המחמיר גוברת, כמובן,

ההתעניינות בעליה. אנו קוראים במאי 1935 (מס' 79 של **"העיתון"**) על רישום **"ציונים בעלי מקצוע"** המעוניינים לעלות, ובנובמבר אותה שנה (מס' 92) פונה ההסתדרות הציונית לציבור בבקשה לתמוך בשתי נקודות הכשרה חקלאית העומדות לקום בז'יבייץ ובצ'חוביצה.

ושוב זורמים החיים באפיק הרגיל: נשף **"כחול-לבן"** בינואר 1936, מניין בימים הנוראים. **"בני ציון"** משמיעים שוב את קולם: נשפיה בחודש אוקטובר 1936 ובאותו חודש גם מסיבת תה שהכנסתה נועדה למפעל **"בצרון ובטחון"**.

קרן היסוד וקרן קיימת

דרך הטיפול של המוסדות הציוניים בעיר במגביות הפופולריות קרן היסוד וקרן הקיימת מעוררת כבוד. אין כאן טיפול חובבני ופעילות רדומה במשך כל חודשי השנה, והמתעוררת רק עם בוא השליח או השד"ר מחוץ-לארץ, אלא פעילות מסודרת ומאורגנת היטב. אנו קוראים על הרצאה של **קורט בלומנפלד** מברלין הנערכת על ידי **קרן היסוד** ובמקביל על מסיבת-תה הנערכת על ידי כמה ארגונים ציוניים ביוזמת קרן היסוד לרגל המגבית באוקטובר 1932. **קרן קיימת לישראל** ערכה מסיבת חנוכה לילדים בדצמבר אותה שנה. בחודש מאי 1935 ערכה הקרן הקיימת שתי פעולות: האחת הרצאה של **אדולף פולאק** מירושלים והשנייה: הקרנת הסרט **"הארץ המובטחת"**.

הרקת הקופסאות של הקרן הקיימת הפכה, הודות ליוזמת העסקנים, מעיסוק אפור גרידא לתחרות חגיגית, שמשתתפים בה לא רק ילדים אלא טובי העסקנים בעיר. **"העיתון הרשמי"** מפרסם באורח קבע את רשימת הקופסות עם הסכומים שנמצאו בהן וקיים מרוץ בלתי-

מתוך "ידיעות של ארגון יוצאי שלזיה-העילית" - 25 שנה לועידת קטוביץ

יוסף כרוסט

התנועה הרוויזיוניסטית

באין די מקורות ברשותנו קשה לקבוע מסמרות לגבי ממדיה של התנועה הזאת בקטוביץ, אך שורת ההגיון מחייבת להניח, כי רוחה של תנועה נון-קונפורמיסטית זו נגדה בודאי את רוח היהדות הגרמנית הוותיקה, שסרה למשמעת המוסדות הציוניים, ושנתנה את ה"טון" ביישוב היהודי בקטוביץ. מאידך גיסא, יש גם לשער, כי הקירבה של העיר לשני המרכזים הגדולים, **בנדין וסוסנוביץ**, בהן היו קיימות תנועות רוויזיוניסטיות גדולות, השפיעה גם על קטוביץ וביחוד על הנוער בה. יש גם להניח, כי בין זרם המהגרים של העיר הזאת היו חברי התנועה הרוויזיוניסטית.

והיה עוד גורם אחד: אחרי המאורעות בארץ-ישראל בשנת 1929, **"מאורעות תרפ"ט"**, החליטו המוסדות הרוויזיוניסטיים המרכזיים לערוך הפגנות מחאה נגד הנציגויות הבריטיות בפולין. במסגרת המחאות האלו התקיימה גם בקטוביץ הפגנת המונים מכל איזור זגלמביה נגד הקונסוליה הבריטית במקום. על ההפגנה הזאת שהתקיימה ב-26 באוגוסט 1929, כתב באריכות העתון **"הייינט"** בוארשה מיום 2.9.1929, מי שהנהיג את ההפגנה, **יוסף קלארמן**, באותו זמן תושב סוסנוביץ, סיפר בין השאר:

"הוטל עלי למסור את מחאתנו לקונסול הבריטי. כאשר הגענו לקונסוליה, מצאנו את הדלתות נעולות, פרצנו את הדלתות והחלונות, אבל הקונסוליה היתה ריקה — הקונסול וצוות העובדים העדיפו להעדר. פנינו איפוא לבית-הכנסת כדי לערוך אסיפת-מחאה. בדרך נאסרו רבים, בתוכם אני עצמי. בכלא נודע לי כי העיתונות העולמית כתבה על הפגנת-המחאה שלנו... כל אלה שנאסרו בבית-הכנסת שוחררו מיד, אבל העיתון הפולני "פולוניה", שנערך על ידי הסנטור האנטישמי קורפאנטי, פירסם מאמר שהביע את התנגדותו לשיחרורי ואני הובאתי למשפט. בסופו של דבר הוטל עלי קנס של 5 זלוטי".

קשה לשער, כי הפגנה זאת לא השאירה את רישומה גם על הנוער הקטוביצאי. מכל מקום, השנים הבאות מצטיינות בפעילות בתנועה הרוויזיוניסטית וסימנים רבים לכך נמצאים ב**"עיתון הרשמי"** של הקהילה.

אנו מתבשרים בחודש מארס 1932 על הרצאה של הד"ר **וולפגאנג פון וייזל**, באותו זמן סופר של **"נויאה פרייאה פרסה"** ו**"פוסישה צייטונג"** על הנושא **"היהדות והאיסלם"**. והרי הד"ר פון וייזל היה אז בשיא התהילה: מי שליווה את מסע ה"צפלין" בטיסתו ומי שנפצע ליד הכותל המערבי בזמן המאורעות בארץ. על פעילותה האינטנסיבית של תנועה זאת מעידה ההודעה בדבר אוניברסיטה עממית ועל הרצאתם של **ד. האפר וי. ליון** על הנושא: **"למה אנו מצפים מאת המועצה העולמית של הצה"ר בקטוביץ?"** הימים מלאי מתח, ערב הפילוג בתנועה זאת. ובשיא המתח — הרצאתו של **זאב ז'בוטינסקי** בעיר זאת על הנושא **"מאבק הרוויזיוניזם על תחיית העם היהודי"**, ואתו יחד מופיעים: **מאיר גרוסמן**, ד"ר **סוסקין**, אינג' **רוברט שטריקר וי. מאחובר.**

בחודש מאי 1933 נערכה אסיפת-עם על הנושא: **"עליה חפשית לארץ-ישראל"**, שנפתחה על ידי **ליאו קוראלניק**, אחריו דיברו **איזידור ליון ודויד האפר**, יו"ר הצה"ר בקטוביץ, והיו אחריה עוד אסיפות והרצאות, כגון: ד"ר **אדלר "על בעיות הגזע"**, **מ. זגנר "הרצל ואחד העם"**, הרב **קלמן חמיידס "רעיון הגבורה ביהדות"**, פרופסור **טייכברג "שלושה משוררים — שלושה עולמות" (ביאליק, טשרניחובסקי, שניאור)**, ערב מוקדש ל-**י.ל. פרץ** (בהשתתפות **קוראלניק**).

בינתיים חלה תמורה בתנועה הרוויזיוניסטית והיא הפכה ל**הסתדרות הציונית החדשה** (הצ"ח). הסתדרות חדשה זאת ערכה בחודש אוגוסט 1935 אסיפת-עם בהשתתפותו של מנהיג התנועה **זאב ז'בוטינסקי.**

תנועה זו גילתה פעילות רבה לא רק בתחום הפוליטי.

ב"**עתון הרשמי**" אפשר למצוא הודעות שלה על שיעורים לעברית (מס' 43), על פתיחת ספריה על שם **מאקס נורדאו** ועל מסיבת ט"ו בשבט בהשתתפות הרב **מ. בלומנפלד מחח'וב**, — עדות למאמץ לגוון את פעילותה.

ברית החייל

ענף של תנועת **הצה"ר** שהוקם בראשית שנות השלושים בכל רחבי פולין, ואשר הפיץ את הרעיון הז'בוטינסקאי בקרב חיילים משוחררים. סניף של **"ברית החייל"** הוקם בקטוביץ בחודש מאי 1933, נוכח הבחירות המתקרבות לקונגרס ה-18.

בתקופה יותר מאוחרת אנו מוצאים ידיעה על הרצאתו של ד"ר **יעקב שכטר** מקרקוב על הנושא **"לקראת הסתדרות ציונית חדשה"**, ביולי 1935, על הקמת מניין לקראת הימים הנוראים, על הרצאת הד"ר **בטר** מפראג על הנושא **"המשימות והמטרות של ברית החייל"** וכן על הרצאתו של **איזידור ליון** על הנושא **"מה אומרים לנו נרות חנוכה"**.

לא נותרו נתונים על האנשים שניסו להחיות את רעיון הצבאיות בקרב היהודים, אבל ידוע שמו של מי שהיה מפקד ברית-החייל בקטוביץ, הוא **נחמיה (הנריק) זאקס**, שנולד בשנת 1900 ונפטר בשנת 1952 בפולין. בתקופת כהונתו כמפקד ברית-החייל השתתף גם בכנס ייסוד ההסתדרות הציונית החדשה בווינה. אלמנתו, הגברת **רגינה זאקס**, מתגוררת בקטוביץ.

נחמיה (הנריק) זאקס במדי צבא פולני ואשתו רגינה

יוסף כרוסט

ארגוני נשים

האשה היהודיה בקטוביץ לא הייתה זקוקה לארגון מיוחד כדי שתגלה את כל תכונותיה הטובות כאשה, כדי שתיחלץ לעזרה לכל מר-יום. הכרוניקה הקטוביצאית מלאה שמות של נשים שפעלו בגלוי ובסתר כדי להושיט עזרה לכל נצרך; כך בכל מוסדות הקהילה, כך בקופת גמילות חסדים, בעזרה לחולים ובמפעלים חד-פעמיים. אך מחוץ לכל זה פעלו גם הנשים בארגונים משלהן. שלושה הם הארגונים האלה: **"אגודת הנשים", "ויצו". ו"בנות ברית".**

אגודת הנשים

אנו מוצאים את האיזכור הראשון ב**"עיתון"** מס' 23 (ינואר 1933), אך שרשי האגודה נעוצים עוד במאה ה-19. בידיעה מסופר על **מפעל חנוכה** ("כדוגמת השנים הקודמות"). בין העניים חולקו שמלות, לבנים וכ-50 חבילות מזון במשקל כולל של 4.5 צנטנר (כ-225 קילוגרם). זמן קצר אחרי זה פתחה האגודה במפעל פסח ובגליון מס' 27 של ה**"עיתון"** (מארס 1933) מופיעה פנייה בעניין זה לציבור בחתימת הגברת **רגינה וילנר.** פנייה כזאת הופיעה גם באוקטובר אותה שנה. הפנייה מספרת בין השאר כי 400 נשים הסכימו לשלם מסים כל חודש וכן מדווחת על כמויות גדולות של מצרכי מזון ובגדים שחולקו בין הנצרכים.

האגודה נוסדה בדצמבר שנת 1863, כאשר בבית משפחת **אימרוואהר,** שבקטוביץ הקטנה, התכנסו בראשותו של אדון **שאלשה** כמה גבירות וייסדו את האגודה. בו במקום הציבה לעצמה אגודה זאת כמטרה: **תמיכה בנצרכים, טיפול בחולים ומתן חסד של אמת למתים.** כל פעילות פוליטית הוצאה מכלל חשבון.

משימות בלתי-רגילות הוטלו על האגודה הזאת בשנות המלחמה 1914-1918. המצוקה החומרית וגם הנפשית לבשה ממדים עצומים, אך גם במשימות האלו עמדה האגודה הודות לפעילותה המסורה של הגברת **רגינה וילנר.**

האגודה הגיעה בשנות ה-30 להתפתחות כזאת, ששימשה עמוד התווך של הקהילה היהודית במקום בכל פעולות הרווחה שלה. בדצמבר 1933 חגגה האגודה את יובל ה-70 לקיומה.

אבל אגודת הנשים לא הסתפקה בעבודה פילנטרופית. היא הציגה לעצמה כמטרה להעשיר את חיי הרוח של חברותיה, ובחודש דצמבר 1935 החלה, בשיתוף פעולה עם שאר ארגוני הנשים, לארגן סמינריון, שבו תוכלנה הנשים ללמוד את הנושאים המעניינים אותן, בעיקר **עברית ואנגלית, תולדות עם ישראל, ידיעת הארץ, מלאכות-יד** ואף **אמנות שימושית.** ידיעה על כך מופיעה ב"עיתון" מס' 93. בהמשך מופיעים פרטים נוספים על סמינריון זה. בראשו עומד ד"ר **בטר.** את שיעורי השפה העברית מנהלת הגברת **שיף,** של השפה האנגלית — הגברת **הופרט,** מלאכת יד ואמנות — העלמה **וילנר,** תולדות עם ישראל וידיעת הארץ — הרב ד"ר **פוגלמן,** פרופסור **טייכברג** ואחרים.

כעבור זמן קצר התרחב הסמינריון והיה צורך בכוחות הוראה נוספים. עובדה זאת משתקפת בהודעות הנוספות של המוסד הזה. אל המרצים הקודמים מתווספים: ד"ר **משוקובסקה,** פרופסור **זלצר, סאלפטר, הגברת ברוד, הגברת ברנשטוק,** הד"ר **גוטמאן.** מספר המשתתפות עלה על 250, וזאת לדעת שהסמינריון נאבק בבעיה של אולם. על אף זאת הוסיפו לתכנית גם הרצאה שבועית של הגברת **חנקה שטרוכליץ** על עבודת סעד.

האגודה לא שקטה על שמריה גם בתחומים אחרים: באפריל 1934 התקיימה תערוכה של עבודות-יד, בעלת רמה אמנותית גבוהה, ביוני 1935 — קונצרט בהשתתפות שתי רביעיות מיתרים ושתי זמרות מבין החברה המקומית. בדצמבר 1936 נערך נשף חנוכה.

אפשר לקבל מושג-מה על פעולות האגודה מתוך הדו"ח הכספי מיוני 1934 עד יוני 1935, כאשר ההכנסות

הגיעו ל-6,153.22 זלוטי וההוצאות ל-5,729 זלוטי (**"עיתון"** מס' 82). בין ההוצאות אפשר למצוא גם תמיכות למחנות קיץ, תמיכות לכלות, לרכישת פחם, לנעליים ועוד. בקטוביץ העשירה היו גם נצרכים לא מעטים.

בינואר 1936 התפטרה מתפקידה הגברת רגינה וילנר, שפעלה שנים רבות במסירות לטובת האגודה, וכיו"ר ראשונה נבחרה הגברת **פאולינה קוהן**, כיו"ר שניה הגברת **שטאטלר**, כמזכירה הגברת ד"ר **קרומולובסקה** וכגזברית הגברת **פר. קוכמאן**; חברות ההנהלה: **בר, אלטמאן, י. שינדלר, קאופמאן, טורטון, אפט, הרציגר, מאנספלד, רייכמאן.**

ויצ"ו

לא ארגון מתחרה אלא משלים היה הארגון השני של נשים בקטוביץ, הוא **"ויצ"ו"**. זאת היתה אגודה שפעלה, ככל יתר סניפי "ויצ"ו", בהתאם לתכניות פעולה שנתקבלו מהמרכז ועיקר פעילותה נשאה אופי חברתי-ציוני: מסיבות תה, שיעורי התעמלות, הרצאות כל שבוע. מזמן לזמן נשף. ההרצאות נערכו בשלוש שפות: יידיש, פולנית וגרמנית, בשים לב להרכב השונה של החברות.

ב**"עיתון"** אפשר למצוא הודעות על שיעורי התעמלות, משחקי ספורט ואתלטיקה קלה וכן אפשרויות לשחק טניס ולשחות בתשלום נמוך, על מסיבת תה למען קרן היסוד, על נשף ריקודים, על מסיבת ט"ו בשבט לילדים.

ב-11 בינואר 1934 התקיימה אסיפה כללית של "ויצ"ו", אסיפה מחויבת המציאות, מפני ששנה אחת לפני כן התמזגו שני חוגי נשים בקטוביץ: האחד הוא "ויצ"ו" והשני — "איגוד נשים יהודיות לעבודה תרבותית בארץ-ישראל" והיה צורך לבחור וועד. מתוך הדו"ח שהופיע ב**"עיתון"** מס' 48 אנו למדים לדעת, ש"ויצ"ו" בקטוביץ מונה עכשיו 260 חברות, אך נוכח המיזוג עם ה"איגוד נשים יהודיות לעבודה תרבותית בא"י", נתמנו כל בעלות התפקידים בשיטת הטנדו: 2 יו"ר, 2 סגניות יו"ר, 2 מזכירות, 2 גזבריות, 4 חברות רגילות ו-6 חברות-נספחות.

דו"ח כספי של האגודה שפורסם ב**"עיתון"** מס' 100 (מארס 1936) נותן תמונה בהירה על היקף הפעולות של מוסד זה. כלל ההכנסות במשך שנת 1935 הגיע ל-3,838 זלוטי וכלל ההוצאות — ל-3,819 זלוטי, סכום לא מבוטל באותם ימים. בין ההוצאות אין תרומות למטרות צדקה. 2,150 זלוטי הם תשלומים למרכז בקרקוב. לחלוצות שולמו 140 זלוטי, לחלוצים במעבר בקטוביץ — 54 זלוטי ולמחנות קיץ — 25 זלוטי.

לוג'ה בני-ברית, קטוביץ 1934
עומדים: הרב מ. פוגלמן, אישתו בלה.
יושבת באמצע: גב' חוה וינר

יוסף כרוסט

ארגונים שונים

בני-ברית

רשימה קצרה על יובל ה-50 של הלוז'ה **"קונקורדיה"** של **בני-ברית** בקטוביץ, שהופיעה בחודש יוני 1933, ב**"עיתון הרשמי"** (מס' 33) היא האיזכור היחידי על הגוף הזה ויש בכך כדי להטעות את החוקר. במקרה זה אין בפירסומים בעיתונות כדי ללמד על מידת הפעילות של "בני-ברית" בקטוביץ. כדרכן של לוז'ות אחרות ניהלה ה"קונקורדיה" הקטוביצאית את פעילותה בצורה סדירה ובצנעה, ועם זאת הייתה גורם חשוב מאוד בחיי הקהילה במקום.

הלוז'ה נוסדה ב-17 ביוני 1883 כאחת הלוז'ות הראשונות באיזור ההוא וחבריה הקדישו זמן ומרץ רב כדי להגיש עזרה לזולת. כזכור נערכה גם ועידת **"חובבי ציון"** באולם הלוז'ה הזאת בקטוביץ.

מן הראוי לציין, כי ביום בו חגגה "בני-ברית" הקטוביצאית את יובלה, עדיין זכתה לראות בין החוגגים שלושה מבין ראשוני חבריה, ואלה היו: **לואיס רונד, אליהו ארליך**, שהתגוררו בקטוביץ, ו**מוריץ קלימאן** שעבר לגור לוורוצלאב (ברסלאו).

ארגון הלוחמים לעצמאות פולין

כבכל מקום אחר בפולין התארגנו גם בקטוביץ היהודים שלחמו למען עצמאותה של פולין. הללו ראו בפני עצמם אף משימה מיוחדת לשמש ראש-חץ בהפצת התרבות הפולנית באיזור שהושפע שנים רבות מהתרבות הגרמנית ולהעמיק את המסירות למדינה הפולנית החדשה.

אנו מוצאים את האיזכור הראשון על גוף זה בחודש ינואר 1934 בדיווח על האסיפה הכללית הראשונה של אגודה זאת. את האסיפה פתח רב-סרן (מיל.) הד"ר **צאנג**. חודש אחרי זה ניתנה הרצאה של הד"ר **קנארק** על הנושא **"הקונסטיטוציה החדשה של פולין"**.

האסיפה הכללית השנייה של האגודה שהתקיימה בינואר 1935 בחרה לוועד את: ד"ר **קאנארק** (יו"ר), **אדלר**, ד"ר **ברייטר, בוכנר, אדלשטיין, לובאבסקי, אונגר, ווהלפיילר, וולפסון.**

שינויים קלים בהרכב הוועד חלו בעקבות האסיפה הכללית השלישית של האגודה, שהתקיימה בחודש פברואר 1936. הפעם נבחרו: ד"ר **קאנארק** (יו"ר), מ. **אדלר, מגר. מ. ברגר, ס. בוכנר, י. אדלשטיין**, ד"ר **א. מאיר**, אינג' **ו. אונגר**, ד"ר **י. ויסנר, ט. וולפסון.** מיד אחרי זה התפטר **י. אדלשטיין** מהוועד ובמקומו נכנס **גבריאל בראטשפיז.**

ארגון נכי המלחמה

שמו המלא של הארגון הזה היה: **"ארגון הנכים, האלמנות והיתומים היהודיים של המלחמה בקטוביץ"**.

רק ידיעה אחת מצאנו ב**"עיתון הרשמי"** על פעילות האגודה הזאת, והיא על אסיפה כללית של האגודה בחודש אפריל 1935 בה נמסר דו"ח ונבחר ועד חדש בהרכב: גברת **ברלינר**, ד"ר **איגנאצי ברייטר, דליגאץ'**, ד"ר **קאנארק**, ד"ר **קאופמאן, אגון מרקוס**, גברת **מיידז'ווינסקה.**

חוג עברי

הידיעה הראשונה על **"חוג עברי"** בקטוביץ הובאה בגליון מס' 47 של **"העיתון"** (ינואר 1934) בידיעה נמסר על שתי הרצאות: האחת של **ל. קוראלניק** על **"הספרות העברית החדשה"** והשניה של ד"ר **סילברפניג** מקרקוב. על **"החינוך היהודי ותרבות"**. ההרצאה השנייה היתה מלווה ויכוח, שהשתתפו בו: הרב ד"ר **פוגלמן**, הרב **חמיידס**, העלמה **ה. נוימן, צימבר, קוראלניק, שטיין, טננבאום** ו**קאופמן.**

בפברואר אותה שנה התקיים מטעם החוג נשף ט"ו בשבט.

מתוך מודעת אבל שהופיעה בגליון מס׳ 70 (דצמבר 1934) אנו למדים לדעת, כי הגברת **רחה אלטמאן** הייתה חברת החוג.

הליגה לא״י העובדת

איזכור ראשון לפעילותו של גוף זה: הודעה במארס 1933 על הרצאתו של ד״ר **ג. טרלו** מקרקוב על הנושא: **״מי בונה את ארץ-ישראל?״** גליון מס׳ 79 (מאי 1935) מכיל הודעה, כי חברים ואוהדים של ה**״ליגה״** ו**״פועלי-ציון״** נפגשים במועדון ברחוב פיאסטובסקה 5. שם נמסר גם מידע בדבר עליה לארץ-ישראל. ועוד ידיעה אחת ביוני 1935, על הרצאתו של ד״ר **ס. יוריס** מארץ-ישראל על הנושא: **״רגע מכריע״.**

מזרחי

פניה לציבור לתרום כסף או ספרים לספריה היודאיסטית, העומדת לקום במועדון האגודה - — זהו האיזכור הראשון בדבר פעילות **״מזרחי״**, בחודש אפריל 1933.

יש להניח, כי התנהלה פעילות סדירה באגודה זאת, שלא מצאה את ביטוייה דווקא בהודעות בעיתונות. אך בחודש מאי 1934 אנו מתבשרים על אסיפה כללית של ״מזרחי״, בה נבחרו להנהלה החדשה: יו״ר **דוד ארלין**, סגן יו״ר **משה טפר**, מזכיר **מרקוס שווארץ**, גזבר **מנדל בלאטמאן**, חברי ההנהלה: **ד. גרוס, א. זליברשאץ** ו**שטוקשטיל.**

מטעם **״צעירי מזרחי״** נכנסו להנהלה: **ס. שטיין** (יו״ר), **נ. שווארץ, ב. לבווהל, י. רייפר** ו**י. כהן.**

בדצמבר 1936 פירסמה ״מזרחי״ בקטוביץ הודעה על חגיגה פומבית לרגל סיום כתיבת ספר-תורה על שם הרב **א.י. קוק זצ״ל.**

״הנוער הציוני״ - מסיבת פרידה ליוסף וינברג (באמצע)

פרק חמישי

ארגוני נוער

נערים מ"הנוער-הציוני" מקטוביץ, במחנה קיץ ביורדנוב בשנת 1939

יוסף כרוסט

מועדוני ספורט

שלושה מועדוני ספורט פעלו בקרב הנוער היהודי בתקופות שונות בין שתי מלחמות העולם. מדוע לא מועדון אחד בלבד? ואם לא אחד, מדוע רק שלושה? מה היו הסיבות להתפלגות הנוער גם בתחום נייטראלי זה? על כך קשה להשיב מתוך הרישומים המעטים שנותרו ב"**עיתון הרשמי**" של הקהילה היהודית. לא נרשמו גם בשום מקום ההישגים בתחום הספורט. האם היו אלה הישגים גבוהים יחסית לגבי הרמה של הספורט בפולין? מה שבטוח הוא, כי במסגרת המועדונים האלה ניתנה אפשרות לבני הנוער, ולא רק להם, לא רק לעסוק בספורט, אלא גם להיפגש ולפעמים גם ללמוד פרק בציונות. שלושת המועדונים האלה היו: "**בר-כוכבא**" ,"**מכבי**" ו"**ז'.ק.ס.**" (ז'ידובסקי קלוב ספורטובי).

בר-כוכבא

מתוך דו"ח של פעולות האגודה, שפורסם בגליון מס' 3 (מארס 1932) של "**העיתון הרשמי**" אנו למדים לדעת, כי תקופת השגשוג של האגודה הזאת חלה בשנים 1923-1928. באותן שנים עסקו בהתעמלות וכמעט בכל ענפי האתלטיקה הקלה בסקציות מיוחדות לגברים, לנשים ולילדים, ואף הייתה קיימת סקציה לטניס. אחרי זה חלה תקופה של קיפאון גמור. באמתלאות שונות נלקחו מהאגודה שני אולמות ההתעמלות שלה.

על אף כל זאת הוסיפה האגודה אולם בבניין בית-הספר ברחוב סטבובה וזאת רק לפעם אחת בשבוע לשעתיים. הנהלת האגודה לא הסתפקה בכך והצליחה אחרי מאמצים רבים להשיג אולם התעמלות שני בבית-הספר על שם **ב. גלובאצקי** לשעתיים נוספות ביום אחר. עובדה זאת איפשרה לקיים את שיעורי ההתעמלות גם לילדים וגם למבוגרים.

הדו"ח מספר גם שהמדריך להתעמלות יצא לוארשה כדי להתכונן ל"**מכביה**" ואת מקומו תפסה באורח זמני הגברת **ליסל טייטלבאן** הנעזרת במר **ווהלפיילר**.

הדו"ח שנערך על ידי הד"ר **בטר** מציין את עזרתו של חבר העירייה **וייכמאן** בהשגת האולמות ואת סיועו הבלתי פוסק של הד"ר **שייאר** בפעילות האגודה.

מכאן ואילך הרחיבה האגודה בלי הרף את פעילותה. לאסיפה הכללית שהתכנסה בחודש נובמבר לא נותר אלא להביע קורת-רוח על הדוח שנמסר על ידי הד"ר בטר. אותה אסיפה אישרה את תקנון האגודה המסתמך על התקנון של "**מכבי**" העולמי.

באסיפה נבחרה גם הנהלה בהרכב דלקמן:

יו"ר: ד"ר **בטר**; סגן יו"ר: **אדולף ווהלפיילר**; מזכיר: **מאכסימיליאן בולחובר**; הממונה על ההתעמלות: **קרומולובסקי**; גזבר: גברת **אורנשטיין**; מנהלי סקציות וחברי ההנהלה: האדונים והגבירות **טיטלבאך, ארנה טרייסטר, איכנר, וילי טרייסטר, גרוס** ו**בלייפר**.

ההנהלה החדשה אינה שוקטת על שמריה. מדי פעם בפעם היא מפרסמת ב"**עיתון הרשמי**" ידיעות על הקמת סקציות חדשות, תחילה תחום ההתעמלות, עם השגת אולמות נוספים, אחר כך בתחומים אחרים: אתלטיקה קלה ושחיה.

לא נשכחו גם הילדים. בחודש אפריל — נשף מסכות לילדים. מודעה בינואר 1934, המספרת על נשף למלאת 25 שנה לקיומה של "**בר-כוכבא**" מעידה, כי האגודה הזאת נוסדה בקטוביץ בשנת 1909.

בחודש אפריל 1936 התקיימה אסיפה כללית של האגודה, ובה נבחרה הנהלה חדשה בהרכב:

יו"ר: י. **קורנרייך**; סגן יו"ר: **רוסהנדלר**; מזכיר: **גר. אקרמן**; גזבר: **ב. מאמר**; חברי ההנהלה: האדונים והגבירות **א. ווהלפיילר**, ד"ר **מ. קאופמן, ל. טיטלבאך, א. נבל, ה. גץ, פר. שילר** ו**ג. לוי**.

זמן קצר אחר כך מודיעה "**בר-כוכבא**" כי סקציית השחיה נמצא תחת הנהלתו של האינג' **רייך**, מי שניהל בעבר את קבוצות "**הכוח**" בווינה ואת "**בר-כוכבא**" בפראג, ולא עבור ימים רבים ואנו מתבשרים, כי בתחרויות השחיה של שלונסק (שלזיה) תפסה הגברת **מטה נבל** את המקום

הראשון בשחיה של 100 ו-200 מטרים לנשים. באוקטובר של אותה שנה עברה **"בר-כוכבא"** למעון משלה, בו קיים גם אולם להתעמלות וכן הודיעה האגודה על חידוש הפעולה של הסקציה לאיגרוף, שהייתה קיימת בעבר.

במאמרו על הספורט היהודי בשלזיה העלית, שפורסם ב**"ידיעות של ארגון יוצאי שלזיה העלית בישראל"** שהופיע בשנות החמישים, מזכיר **היינץ באדט,** המתגורר בבאזל, כמה שמות של ספורטאים מצטיינים, שפעלו במועדון זה בניהולו של **ס. ריזנפלד:** צמדי האחים **פוס, בליצר חידנר, גרהארד פרייס, לותאר שליין, ואלטר ליבמאן.**

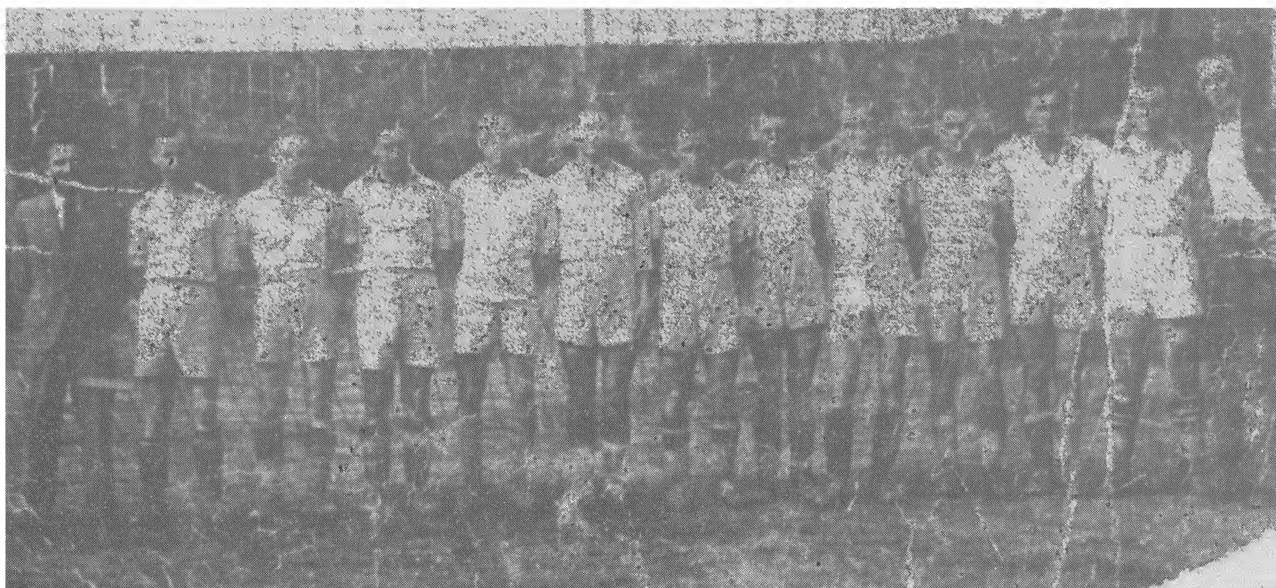
מכבי

כמו לגבי המועדון הקודם **"בר-כוכבא",** משקף גם אצל מועדון **"מכבי",** "העיתון הרשמי של הקהילה היהודית" את עיקר פעולותיו. נדמה שאין הבדל רב בין שני המועדונים, אך אולי נדייק אם נאמר, כי הדגש בפעולות **"מכבי"** הושם על תחום הסקי, וכי המועדון הזה היה קשור קשר הדוק עם אגודת "מכבי" בבילסקו הסמוכה, ששוכנת למרגלות ההרים.

אנו מוצאים את הידיעה הראשונה ב**"עיתון הרשמי"** בדבר הרצאתו של יו"ר **"מכבי"** העולמי בברלין, הד"ר **רוזנפלד,** בחודש נובמבר 1932 (מס' 21, דצמבר 1932) על מטרות מכבי ועל הקמת בית-ספר לחינוך גופני בכפר המכבי בארץ-ישראל. בהרצאתו תיאר ד"ר רוזנפלד את רשמיו מה**"מכביה"** והתווה את תכנית הכפר העומד לקום בארץ. לדבריו עומד **"מכבי"** העולמי לרכוש 1000 דונם קרקע ולהקים את הכפר. לשם עזרה בביצוע התכנית הוקם בו במקום וועד מתוך ידידי הספורט בקטוביץ.

"מכבי" נהגה לארגן, תוך שיתוף פעולה עם **"מכבי"** בבילסקו, מחנות נודדים, סיורי לילה בסביבות ההרריות וסיורים בהרים. כך בחודשי הקיץ. ואילו בחודשי החורף מושם הדגש על פעילות הסקי. כך, למשל, מודיע **"העיתון הרשמי"** (מס' 48, ינואר 34) על תחרויות סקי של כל אגודות הספורט היהודיות המאוגדות ב"מכבי" בפולין, שתתקיימנה בראשית פברואר בהאלה בוראצ'ה ובריייצ'ה, ובתקופה יותר מאוחרת חוזרות על עצמן הידיעות על הרשמה לשיעורי סקי.

אפילו פעילות ציונית, כגון אסיפת זכרון ל**הרצל,** מתקשרת ב**"מכבי"** עם סיור בהרים. כך אסיפת הזכרון בשנת 1936, כאשר האסיפה הזאת, ב-12 ביולי, נערכת ליד המחסה על שם הד"ר **נורדאו** בבוראצ'ה, ואין זאת הפעם הראשונה, שכך מכבדים ב**"מכבי"** את זכרו של אבי הציונות

מועדון יהודי לספורט: Z.K.S. Katowice: *עומדים משמאל לימין: 1. פריץ טיכאור; 2. סלו קרלינר, ת"א; 3. פריליך, ארה"ב; 4. משה הולנדר; 5. ויזר; 6. רומן בלאַבַּט (נפל בקרב ב-1939, וסטרפלטה ליד גדאנסק); 7. קובה אברהם (שחקו כדורגל ואגרוף, נספה בגטו); 8. וינר; 9. מאנק טייך, קנדה; 10. בלום; 11. אוקסנהדלר; 12. שפיגל*

המדינית.

בגליון מס' 118 של **"העיתון הרשמי"** (דצמבר 1936) הופיעה הודעה רשמית של **"מכבי",** שמכילה סקירה מוסמכת על המתרחש באגודה זאת, בה מסופר בין השאר:

באסיפה הכללית שהתקיימה ב-10 בדצמבר 1936 נבחר ועד בהרכב:

יו"ר: **קורנרייך**; סגן יו"ר: **י. בריקנר;** מזכיר: **זיסמן ליכטנשטיין**; מדור הספורט: **י. הרבסט**; מדור התעמולה: ד"ר **מ. קאופמן**; גזבר: **שינדלר**; ראש הסקציה להוקי: **ברגר**; הממונה על ההדרכה: **ד. דאטנר**; עוזרת במזכירות: העלמה **א. נבל.**

ההודעה מספרת בין השאר על שני סוגי תעודות העומדות לרשות החברים מטעם איגוד מועדוני הסקי בפולין: "שחורות" לשם קבלת הנחות ברכבת, ו"צהובות" לשם מעבר בגבול.

אנו למדים לדעת מתוך הדו"ח, כי הסקציה להוקי נתקבלה באיגוד הפולני להוקי-קרח ואף תשתתף באליפויות ליגה ב' של שלזיה.

ז'.ק.ס. (ז'ידובסקי קלוב ספורטובי)

בעוד שאפשר להתוות בנקל קו הפרדה בין שני המועדונים הראשונים, קשה לקבוע מה היתה זכות קיומו הנפרדת של מועדון זה. נראה בכל זאת שאת המועדון הזה ייחדה קבוצת הכדורגל שלו. הידיעה הראשונה שאפשר למצוא ב**"עיתון הרשמי"** (מס' 26, פברואר 33) היא על נשף גדול שיתקיים במסעדת "אוניון" בהשתתפות שתי תזמורות. על המודעה חתום **מ. זיידלר.** בהפרש ימים קטן התקיימה אסיפה כללית של ז'.ק.ס. (11.2.33) בה נבחרה הנהלה:

יו"ר: **בלה פוקס**; סגן יו"ר: **אלפרד נבל**; מזכיר: **יוסף הניג**; סגן מזכיר: **מארק אברהם**; גזבר: **איגנאצי אברהמר**; סגן גזבר: **הרמן שווארץ**; חברי ההנהלה: **יוסף לומניצר, מארקוס זיידלר** ו**ארנסט קארלינר.**

בחודש אפריל של אותה שנה מופיעות הידיעות הראשונות על הפעלת סקציה לאתלטיקה קלה ושוב שתיקה ממושכת, לפחות ב"**עיתון הרשמי".** כעבור שנתיים (מארס 35) — שוב הודעה על נשף, הפעם "נשף אביב". ומיד אחרי זה הודעה על אסיפה כללית, הפעם בחתימת היו"ר **ברונון פרוינד** והמזכיר **הרמאן זיכר**. ובגליון מס' 98 (בפרואר 1936) מתפרסמת מודעה על **נשף פורים.**

למרבה הפלא לא הוזכרה ב**"עיתון הרשמי"** שום פעילות ספורט של המועדון הזה, אבל ב**"ידיעות של ארגון של יוצאי שלזיה עלית בישראל",** מספר אותו **היינץ באדט** על קבוצת הכדורגל הטובה שלו ומזכיר את השחקנים: **קינסטלינגר, באדריאן, הכט, גוטרייך, הוכצייט, הולנדר** והאחים **קארלינר.**

שלום (סאלו) ברבר

השומר הצעיר

מוצא משפחתנו משלזיה התיכונית. אחרי מישאל-העם בשנת 1921 חולקה שלזיה לשני חלקים: האחד ניתן לגרמניה והשני לפולין. אנחנו עברנו לצד הפולני.

למדתי בעיר מולדתי בבית-ספר גרמני וכאשר הגענו לקטוביץ בשנת 1926 המשכתי את לימודיי בבית-ספר למיעוט הגרמני.

בשנת 1928 הופיעו הניצנים הראשונים של התארגנות נוער יהודי בתנועה ציונית. באותה תקופה הייתי שר במקהלת בית-הכנסת הגדול והמשכתי בכך עד גיל 15. במיפגשינו הראשונים בהם החלטנו להצטרף ל**"השומר הצעיר"**, היה לנו מדריך מבייליסקו בשם **מאקס שטרנליכט**, שלמד בטכניון בקטוביץ. ההתחלה הייתה צנועה. פעם בשבוע קיבלנו לרשותנו חדר מאת הגברת **וינר**, עסקנית ציונית ובעלת חנות ספרים בעיר.

אני זוכר את ביקורו של המשורר **נתן ביסטריצקי בקטוביץ.** לח"ת **"בני-ברית"** נתנה לנו רשות לקבל את פניו באולמיה. הוא דיבר בלהט בשפת יידיש וביקורו נתן לנו דחיפה להגברת פעילותנו ב**"השומר הצעיר".**

באותה תקופה חלה גם פעילות מוגברת של ארגוני נוער אחרים, כגון **הנוער הציוני, עקיבא** ו**בית"ר.** ההסתדרות הציונית במקום השיגה דירה בת כמה חדרים ולפי לוח זמנים קבוע, כל תנועת נוער הייתה רשאית לנהל את פעילותה במקום. כעבור זמן-מה נתבטל ההסדר הזה וכל ארגון נאלץ למצוא מקום בכוחותיו עצמו. מדי פעם בפעם מצאנו מקום לא קבוע.

הייתה זאת במקרה גם תקופה בה היו שערי הארץ נעולים ולא הייתה עליה. עובדה זאת גרמה לכך, שחברים לא מעטים התייאשו ועזבו את הקן. באותה תקופה כיהנתי כראש הקן. התלכדנו והמשכנו ללא תמיכה חומרית. לבסוף הצלחנו לשכור בית קטן בחצר מגורים, שיפצנו אותו והמשכנו בפעילותנו בקרב בני נוער מבתי-ספר. הנושא העיקרי של פעילותנו התמקד בארץ-ישראל. השתדלנו לדעת כל מה שמתרחש בארץ, החל ממפעל-הבניין וגמור בפרעות. גם היינו פעילים באיסוף כספים לקרן הקיימת. בל"ג בעומר היינו יוצאים מחוץ לעיר לחגוג ו**"האנדקים"** האנטישמיים לא העזו להתנכל לנו.

בתקופת הפריחה של הקן הוא מנה כ-80 בוגרים וכפירים. אני מציין את ביקורה של המדריכה **חנה אונגר** מלבוב ואת פעילותה של המדריכה המקומית **ויולה זנדקרטן.**

היו כמה ציונים-מבוגרים שתמכו בנו, אמנם לא בכספים אך סייעו לנו מזמן לזמן בדרכים אחרות. מביניהם אני זוכר את **ברנשטיין,** בעל פרדס בקדימה, **שטארק** והגברת **רות ברלינר.**

עסקתי בספורט ועם עוד שני חברים שיחקנו בקבוצת פועלים מעורבת בכדור-יד. רוב הקבוצות היו שייכות לנוער היטלראי, אז היו אלה **"פולקס-דויטשה".** לעתים ניסו להתנכל לי, אך אני הייתי תמיד מגיב במקום.

עמדתי בראש קן **"השומר הצעיר"** עד לעלייתי ארצה ביוני 1939, בעלייה בלתי-חוקית; יצאנו את פולין והגענו לנמל קונסטאנצה שברומניה, אך שם לא נתנו לנו לצאת מהרכבת ולא ידענו מדוע. במשך כל הזמן עגנה האניה בנמל. אחרי שבוע שיחררו אותנו ועלינו על האניה **"טיגר היל".** דרך הרדיו נודע לנו, שהגרמנים פלשו לפולין.

הפלגנו בים במשך למעלה מחודש ימים, כי בשום מקום לא הרשו לנו לעגון כדי לקבל אספקה ומים. בסוף קיבלנו תדריך להגיע לסביבת נמל ביירות, ולקבל שם שלוש מאות משפחות עם ילדים. לאחר שהמשפחות הללו הועברו אלינו בלב-ים, ניסינו להגיע לחופי הארץ בסביבות הרצליה, אבל משמר חופים אנגלי ציווה עלינו לעצור, וכשניסינו להימלט, ירה עלינו והרג שני אנשים. אחרי יומיים חדרנו לחוף תל-אביב עמוק בחול. 300 אנשים הצליחו לברוח ותושבי תל-אביב דאגו לנו ללינה ואירוח.

במשך כל התקופה הזאת לא היה לי שום קשר עם

משפחתי. אחרי זמן-מה קיבלתי דרך הצלב האדום ידיעה שהם נמצאים בגיטו כשנוב. אחי הצעיר ברח ללבוב ודרכו היה לי קשר עם הבית, אבל הבית נגמר. אבי ז"ל נספה באושוויץ. אמי ז"ל ואחותי עבדו במחנה עבודה בסודטים ושם שוחררו על ידי האמריקאיים; אחרי זמן מה הגיעו לארץ. מאחי לא קיבלתי שום ידיעה מוסמכת. בזמנו קיבלתי ידיעה כי בחודש פברואר לפני השיחרור השתתף ב**"צעדת המוות"** הידועה בסודטים.

נתן ביסטריצקי - מנהיג ציוני מישראל, בקטוביץ 1933
דובה בוכשטיין - בשורה הראשונה, שניה משמאל

מיכאל גולדמן-גלעד

תנועת בית"ר

תנועת **בית"ר** הייתה מגובשת ותוססת מאד. מספר חבריה לא היה גדול במיוחד, אבל פעמה בה רוח של אהבת עם ישראל וארץ ישראל. חברי בית"ר חונכו לעליה, לשחרור המולדת מידי הכובש הבריטי, להדר ולהכרת השפה העברית כשפת דיבור יום-יומי. התנועה הייתה חלק מההסתדרות הציונית החדשה, שבמסגרתה פעלה גם תנועת **"ברית החייל"**, תנועה שהיתה מורכבת בעיקר מיוצאי הצבא הפולני.

המועדון של התנועה הרוויזיוניסטית שכן בכיכר וולנושצ'י (Wolnosci) מספר 4 והתנהלה בו פעילות ציונית ותרבותית רחבה, שנתנה אותותיה גם בקרב הציבור היהודי כולו.

מדי פעם בפעם היו מופיעים במועדון אנשי רוח, עתונאים ורבנים מקומיים ומבחוץ, שתרמו רבות לחיי התרבות של יהודי המקום.

הדחיפה להגדלת מספר חברי התנועה הרוויזיוניסטית בקטוביץ בכלל, ובבית"ר בפרט היווה פרסומו של **"הספר הלבן"** של הבריטים ובמיוחד המשפט שנערך בארץ לבית"רי **שלמה בן-יוסף** אשר ביוני 1938 נשפט למוות ונתלה לאחר מכן בכלא עכו.

המשפט שנערך לשלמה בן-יוסף, עמידתו הגאה בעת שהוטל עליו גזר דין המוות, סירובו לבקש חנינה ובמיוחד התנהגותו לפני ובזמן תלייתו, גרמו להצטרפות המוני בני נוער יהודיים בפולין לבית"ר ובתוכם גם עשרות רבות של הנוער היהודי בקטוביץ.

לחברי בית"ר הצעירים זכור ביקורם של שני מפקדי בית"ר, אחד שהגיע ישר מארץ-ישראל והוא **שלום רחנפלד,** מי שהיה אז מפקדו הישיר של שלמה בן-יוסף ב**"פלוגת הגיוס"** בראש-פינה ו**דוד יוטן**, מנציבות בית"ר בפולין. הופעתם המרשימה והסיפור על שלמה בן-יוסף הלהיבו רבים מבין צעירי קטוביץ, שהצטרפו לתנועה ופעלו בה עד לפרוץ מלחמת העולם השנייה.

בין המצטרפים הייתי גם אנכי ואני אז כבן 13.

הפעילות בקן בית"ר בקטוביץ הייתה מאד ענפה וכללה שיחות על תולדות ישראל, תולדות הציונות, לימוד אינטנסיבי של עברית, מסדרים, אימוני כושר והתחשלות, ארגון הגנה עצמית כנגד התנפלויות של נוער אנטישמי על יהודים עוברי אורח ועוד. במיוחד החינוך להדר, להתנהגות הדרית כלפי מבוגרים ונשים, היו מאפיוני הקן. במפגשים מסויימים נאסר הדיבור בשפות אחרות מלבד עברית, ובית"רי שעבר על פקודה זו, היה חייב לשלשל גרוש לקופסת קרן תל-חי על כל לועזית שיצאה מפיו. רבים מהבית"רים עסקו גם באותם הימים במכירת "לבנים" לבנין "מצודת זאב" בתל-אביב.

מדי פעם בפעם ביקרו בקן מפקדי בית"ר מחוזיים וארציים, כמו **יולק בראנד, אוטו האלבריין**, ואחרים. ביקורו של נציב בית"ר דאז **אהרן פרופס** והשירה בציבור בניצוחו, נחרתה בזכרוני במיוחד.

בקיץ 1939 התקיים מחנה קיץ של בית"ר משלזיה, באחד הכפרים בהרי הקרפטיים המערבים, בדרום-מערב פולין, בכפר ששמו נעלם מזכרוני. השתתפתי במחנה ואף חזרתי ממנו בדרגת "מפקד בית"ר הצעירה". במחנה זה התנהלו שיחות אינטנסיביות, שירה, קורסים ואימונים צבאיים ממש, עם רובים ורימוני-יד מגולפים מעץ. קצין פולני בשירות פעיל, יהודי מיוצאי בית"ר בדרגת סגן, ניהל את האימונים, שבחלקם היו קשים למדי לנערים בני-גילי, כמו זחילות בבוץ, מתקפות, התכנסות והתפזרות מהירה כהגנה בפני הפצצות אויר ואימונים נוספים. כל אחד מאיתנו רצה לעמוד באימונים אלה בהצלחה, מה עוד שהרגשנו באותם הימים (קיץ 1939), שמשהו עומד לקרות והרגשה זו ליוותה אותנו גם כשחזרנו הביתה בגמר השהות במחנה הקיץ.

חלק מהמשתתפים במחנה, מבין המבוגרים יותר, התארגנו, לעליה בלתי-ליגאלית, (עליה ב') ויצאו ישר מהמחנה לכיוון הגבול הרומני כדי לעלות על אניות שאורגנו ע"י התנועה הרוויזיוניסטית בקונסטנצה. הקבוצה

הראשונה הצליחה במשימתה, אך השניה שיצאה בסיום המחנה, נעצרה בגבול הרומני והוחזרה לפולין. כשבועיים לאחר מכן פרצה מלחמת העולם השניה.

מחברי בית״ר שהיו עימי בקטוביץ מצאתי לאחר המלחמה, רק אחד, הוא **שמואל גרונדמן** ז״ל, שעלה ארצה, עשה חיל בארכיטקטורה, הנדסה וגרפיקה ונפטר כעבור מספר שנים עקב מחלה ממארת.

החינוך שקיבלתי בתנועה, האמונה העמוקה והבלתי מעורערת בהמשך קיומו של העם היהודי וגאולת ארץ ישראל, חיזקו אותי ועודדוני בימים האפלים והקשים ביותר בתקופת השואה. הגאווה להיות יהודי והתקווה לגאולה עזרו לי לשמור על צלם האלהים, גם בימים שנדמה היה, שגם הוא נשרף באושוויץ. לא פעם בעת שצעדתי במחנה הריכוז בסך לעבודה וממנה והיה עליי לשמור על צעידה ישירה לפי הקצב, כדי לא להיתקל במקלו של ה״קאפו״, מצאתי את עצמי שר בתוך-תוכי את שירי הלכת של בית״ר, כמו **״שתי גדות לירדן״** או **״קדימה, קדימה, על אף המכשולים, על אף המצורים...״**, או השיר המסתיים במילים: **״... אז בדמנו, במחיר חיינו יקום בארץ דור חדש, דור חיילים וגיבורים, דור של הדר, דור של עברים״...**

באושוויץ פגשתי שרידים מתנועת בית״ר של פולין. מעטים היינו מכדי להתארגן ונמנענו מלהזדהות מתוך חשש מהלשנות, מאחר ובקרב האסירים היהודיים היו גם לא-ציונים.

בפולין שלאחר המלחמה לא ניתנה רשות לתנועת בית״ר להתארגן מחדש, עקב התנגדותם של יהודים-קומוניסטיים, שעמדו אז בראש הוועד המרכזי של יהודי פולין. גם בקטוביץ לא קמה עוד תנועת בית״ר. רק בגרמניה וכן באוסטריה ובאיטליה התארגנה התנועה מחדש ונטלה חלק משמעותי במאבק על פריצת שערי הארץ הנעולים. לא הייתה כמעט אניית מעפילים אחת, שחברי בית״ר לא היוו חלק חשוב מנוסעיה. רבים מחברי בית״ר, שהצליחו להגיע ארצה, הצטרפו לארגוני מחתרת ופעלו לשחרור המולדת, ביניהם גם יוצאי שלזיה.

תנועת בית״ר שהתארגנה בגירוש קפריסין הייתה אחת החזקות במחנות העצורים. עם שחרורם של עצורי קפריסין בשנת 1948, התגייסו חברי בית״ר לצה״ל ולקחו חלק במלחמת העצמאות. רבים מהם נפלו בקרבות, ובחלקם, כמו אלה שנמנו על חללי לטרון, נקברו כחיילים אלמונים. הם נפלו — כפי ששרו בחייהם, רק המוות שיחררם מן השורה.

במחנה קיץ, ספטמבר 1938. יוסף רקובר בן 13

דוד יוטן

גליל בית״ר

באוקטובר 1937 נתמניתי על-ידי נציב בית״ר בפולין, **אהרן פרופס**, כמפקד גליל בית״ר בזגלמביה, שלזיה וגליציה המערבית עם מקום מושב בעיר קטוביץ. אחרי בואי לעיר הזאת גרתי אצל משפחת **יעקובוביץ זליג** ו**פלה**. הוא היה מראשי ברית-החייל במקום. במקום מגורי היה גם משרד (חדר קטן) של מפקדת הגליל. זה היה ברחוב פראנצוסקה 19. כעוזרי נתמנה הבית״רי **יולק בראנד** מהרובייشוב על-יד לובלין, שהתגורר מזה שנים אחדות בחח׳וב. הוא היה ממונה על ההכשרה ההגנתית ובקטוביץ שיתף פעולה עם **הנריק זאקס**, מראשי ברית-החייל, קצין מילואים בצבא הפולני.

במחנה קיץ - בובי גליקסמן מימין

מצאתי במקום קן פעיל של בית"ר, שבראשו עמד **אוטו האלברייך**. אני זוכר גם מבין הפעילים את הבית"רי **פסח בלומנפרוכט**, שהוריו היו בעלי בית-דפוס. מתוך מה שסופר לי בימים ההם ידעתי, כי בית"ר הצליחה למצוא מסילות הן ללבבות בני הנוער שגדלו על המסורת היהודית או על התרבות הפולנית וגם אל הצעירים שבאו מבתים בעלי תרבות גרמנית, כגון **אלה שבביילסקו** (ביליץ). ידעתי גם, כי קטוביץ נרשמה בתולדות התנועה הרוויזיוניסטית לא רק בגלל הכנס בשנת 1933 שבעקבותיו חל הפילוג בתנועה הזאת, אלא גם בהפגנה נגד **"הספר הלבן"** של פאספילד, שנערכה בשנת 1929 בראשותו של **יוסף קלארמן** על-יד בניין הקונסוליה הבריטית בקטוביץ. ההפגנה משכה אז את מיטב הנוער בזגלמביה ובית-הסוהר בעיר היה צר מלהכיל את כל אסירי ההפגנה.

ואכן היה מעמד מיוחד בעיר לתנועת ז'בוטינסקי בציבור ואצל השלטונות. אני זוכר את עסקני התנועה **קינסטלינגר** ו**קורנרייך** מבעלי "הבנק הבינלאומי". באירועים של תנועת הצה"ר ובית"ר הופיעו לא פעם נציגי השלטונות וגם הרב **קלמן חמיידס**.

במסגרת הגליל כולו נעשו פעולות ארגוניות, שנועדו לאחד וללכד את החומר האנושי השונה לגוש אחד, כגון כינוסים, מיפגשים ומחנות-קיץ. זכור לי במיוחד המחנה בהאלה בוראצ'ה בו השתתפו מאות בית"רים. במחנה הזה התקיימו גם קורסים להכשרה הגנתית והרובים למטרה זאת נתרמו על-ידי אותו מר **קורנרייך**. בסיום מחנה הקיץ נערך מצעד בהשתתפות תזמורת, רוכבי סוסים, קבוצות עם רובים, תלבושות ודגלים. על במת הכבוד המקושטת דגלים תכלת-לבן ואדום-לבן עמדו האורחים המוזמנים. קני גליל קטוביץ "השתרעו" מצ'נסטוחוב, דרך סוסנוביץ, בנדין, בילסקו-ביאלה, קרקוב, טרנוב ועד פשמישל. בין קציני מחוזות בית"ר היו: **משה ז'לונקה, חיים טריגר, מרדכי לזינגר** ז"ל **מסוסנוביץ; היינץ קורנפלד, האנס בראנדווין, יצחק גאנצווייך (גן-צבי),** ד"ר **מיכאל ארנברג** מבילסקו-ביאלה, **פינקו יולס** מטארנוב.

בתקופת עליית אף-על-פי מילאה קטוביץ תפקיד נכבד ודרך העיר הזאת היו עוברות קבוצות עולים בדרכם לנמלים במדינות שונות. **אברהם סטאבסקי** ז"ל היה מופיע כאן מזמן לזמן, כדי להסדיר את העניינים.

מילאתי את תפקיד מפקד הגליל עד מארס 1939, כאשר נקראתי על ידי נציב בית"ר בפולין לוארשה, כדי לעמוד, כקצין הנציבות, בראש מחלקת העליה.

קיומה של בית"ר בקטוביץ ובגליל נפסק עם הכיבוש הגרמני, אבל רבים הספיקו להגיע למולדת לפני השואה בדרך **"אף-על-פי"** ומילאו את חובתם בפלוגות הגיוס, באצ"ל ובלח"י וגם אלה שנשארו בגולה מילאו תפקידים ביערות ובגיטאות כפרטיזנים וכשומרי כבוד ישראל. אחד מהם היה **יולק בראנד** הי"ד, קצין גליל בית"ר בקטוביץ, שנפל מידי מרצחים בהגנת כבוד יהודים בהרובײשוב.

חניכים מעלים זכרונות:

תנועת "הנוער הציוני"

תנועת **"הנוער הציוני"** בקטוביץ נוסדה בשנת 1928 וערב פרוץ המלחמה ב-1939 כללה התנועה כ-280 בני-נוער. המדריכים הראשונים בתנועה: **סטאשק פליקס, מאריק אברהם, אהרון דיאמנט אדוארד צוקרמן, פפי שיינברג וינר** (חיפה), **משה רובין, שושנה פאזי ולטפרוינד** (קיבוץ כפר אושה), **פלה אולמר, לאה דונסקי.**

תנועה זו הייתה הדומיננטית מבין תנועות הנוער האחרות בקטוביץ — **"בית"ר", "גורדוניה", "השומר הצעיר"** ו**"השומר הדתי"**. ההנהגה הראשית בוארשה דאגה לשליחים מעולים, שהשפיעו בצורה מכרעת על איכות התנועה. ואלה היו השליחים: **בשיה טמפלהוף, צבי נויגבאור, חנה שלומית** (היום באוניברסיטת תל-אביב), **קלרה מעיין** (היום מחנכת בת"א), **שמעון ברגמן** (היום פרופ' באוניברסיטת תל-אביב).

ביקורי השליחים מארץ ישראל זכורים כמיוחדים והייתה להם השפעה מכרעת על הרוח החלוצית. **יצחק גולן** ז"ל (ח"כ לשעבר מתנועת הליברלים העצמאיים), בא מישראל לעתים ולקח את התנועה תחת חסותו.

הקן שכן ברחוב אופולסקה 5 ובמשך השנים הפך לסמל. חברים מספרים, שאחרי שחרורם מהמחנות היו צעדיהם הראשונים למקום בו התחנכו בצעירותם. גם עכשיו אחרי 50 שנה, הדבר הראשון שמחפשים חברים המבקרים בקטוביץ, הוא רחוב אופולסקה 5.

הנדבן הידוע **פליקס**, בעל מלטשת-מראות, שהבניין היה שייך לו, נתן לנו במתנה את המבנה בו שכן הקן. בנו, **סטאשק פליקס**, היה אחד המדריכים הראשונים. סטאשק ניספה בשנת 1940 בגבול רוסיה-ליטא כאשר ניסה, יחד עם אחותו **ינקה**, לעבור את הגבול לליטא, שם התארגנה בזמנו עלייה לישראל דרך רוסיה.

אהרון דיאמנט שלפני המלחמה סיים את לימודיו החקלאיים באוניברסיטת קרקוב והתכוון לעלות ארצה, נעצר ב-18 בינואר 1940, על ידי הגרמנים בוארשה, יחד עם חבריו למחתרת. **עמנואל רינגלבלום** ב**"יומן גיטו וארשה"**, כותב על מחתרת זו ומספר שהייתה זו המחתרת האקטיבית הראשונה. היא התארגנה כבר ב-1940.

בראש התא מחתרתי, עמד **קז'מיש קוט**, שהיה יהודי משומד. חברי התא הואשמו בהכנת פצצות, בהפצת עלונים ובחתירה נגד השלטון הנאצי. כל האנשים הובאו למחנה פלמיר והוצאו להורג. במוסד הממשלתית לחקר השואה בוארשה נמצאת רשימת אנשי המחתרת.

יולק מושינסקי קפלנר (היום מתגורר בנתניה) מספר, שביום הראשון לפרוץ המלחמה, ב-1 בספטמבר 1939, מיהרו הוא **וגץ**, שנשארו בקטוביץ, לרחוב אופולסקה כדי להציל את הדגל הלאומי שהתנוסס באולם הקן.

התנועה חינכה דור ציוני-חלוצי וההגשמה הייתה עלייה לארץ-ישראל וחיים בקיבוץ. כמו תנועות נוער יהודיות אחרות, התנועה טיפחה את החינוך ופעולות צופיות, בדומה לתנועת הצופים הבינלאומית, שבשנות השלושים הייתה בשיא הפופולריות בעולם.

חשיבותה של וועידת קטוביץ בתולדות התנועה הציונית (6 בנובמבר 1882), החדירה בחברי "הנוער הציוני" תחושה של המשכיות בעשייה הציונית, והם היו גאים בכך, שהם ילדי ועידת קטוביץ. הסבא של הלינקה גורן **זיגרייך**, היה ציר במשלחת לוועידת קטוביץ ובידי הלינקה (כיום מתגוררת בת"א), תעודה המעידה על כך.

השיחות בקן התנועה התנהלו בשפה הפולנית, אך גם העניקה לחניך בחוגים טעם ראשון של השפה העברית. אירועים כמו פורים — עדלאידע ול"ג בעומר, נחגגו בצורה ססגונית במוסדות יהודיים וברחבת בית הכנסת הגדול.

חדשות מן הארץ, כמו פתיחת נמל ת"א או **"חומה ומגדל"** לחיזוק הגבולות, השפיעו בצורה בולטת על המודעות הציונית וחיזוק הרוח החלוצית.

השיחות הדו-שבועיות וההרצאות שנוהלו על ידי המדריכים והאווירה הכללית בקן השפיעו על בחירת הדרך לקיבוץ. דגש מיוחד שמה התנועה על מפעל קק"ל, והיא דאגה שבכל בית תמצא הקופסא הכחולה.

סטאשק צימרמן (כיום שלמה דורי), אישיות כאריזמטית, שעד היום, אחרי 50 שנה, מבקרים אצלו החניכים, שימש דוגמה אישית כאשר עלה ארצה ב-1937 והתיישב בקיבוץ תל-יצחק. כיום הוא מנהל את מחיאון החלב היחידי בארץ, שנמצא בקיבוץ יפעת ונחשב למומחה בינלאומי בהפרייה מלאכותית לבקר.

ב-1936 הגיע לקטוביץ ראש התנועה **יצחק שטיינר** (על שמו נקרא קיבוץ תל יצחק). והרצה באולם התיאטרון, שהיה מלא עד אפס מקום; היה זה מאורע חשוב בחיי יהודי קטוביץ, שעודד את העלייה ארצה.

חניכים בולטים בתנועת "הנוער הציוני":

לאון בלאט — בזמן המלחמה היה ממנהיגי המחתרת בסוסנוביץ יחד עם **יאנק צימרמן**. מאוחר יותר היה ממארגני הצלת הנוער היהודי וממארגני הברחת היהודים להונגריה דרך סלובקיה. הוא עסק במיוחד ברכישת נשק והיה חבר וועד ההצלה בבודפשט.

יאנק צימרמן (ז"ל) — ביחד **עם מנוס דיאמנט, היפק גליצנשטיין, רות לנדאו והרטה פרידלר** (כולם מקטוביץ) פעל כנגד הגרמנים, הסתיר עלונים בנעלי קש שנשלחו לחיילים הגרמניים בחזית הרוסית ובהם קריאה לנטוש את נשקם ולערוק לרוסיה מאחר שהמלחמה כבר אבודה. יאנק והיפק היו מן הקיצוניים במאבק המזויין כנגד הגרמנים. יאנק נפל עם אקדח בידו אחרי שירה בגרמני בזמן הבריחה מהגיטו. אחותו של יאנק, **ללה**, שלא רצתה להיפרד מהוריה, איבדה עצמה לדעת יחד עם הוריה על ידי בליעת כדורים ברכבת בדרך לאושוויץ.

היפק גליצנשטיין — נפל מות גיבורים בחיסול הגיטו בסוסנוביץ, באוגוסט 1943. היפק, ביחד עם **מנוס דיאמנט**, מפעילי המחתרת, הקימו עוד ב-1941 "בית מלאכה" למיסמכים מזוייפים, שסייעו להצלת יהודים לאחר שהחלו הגירושים. כל תעודה עזרה בהצלת חיי אדם.

מנוס דיאמנט — ראש קבוצת המחתרת באוסטריה ב-1943 ובשנת 1944 — בהונגריה. מ-1946 פעל בהתמדה ללכידת אייכמן. הוא גילה את עקבותיו הראשונים ואת מקום מגורי אשתו, ילדיו ומשפחתו, והצליח להשיג את תמונתו היחידה של אייכמן שהייתה אצל אהובתו, דבר שהיה בעל משמעות חשובה ביותר מכיוון שלא הייתה קיימת תמונה נוספת שלו עד למעצרו. פעולות אלו סיעו למבצע לכידתו של אייכמן בארגנטינה. כן היה מנוס פעיל ב"בריחה" — בעליה ב', בשנים 1945-1946 ובזירוז משלוחי נשק מצ'כוסלובקיה.

מאיר אוהד-לובלינסקי — אחד המדריכים הבולטים בתנועה, שנעצר ברוסיה בגלל פעילות ציונית. הוא הגיע לפרס עם קבוצות ילדים מרוסיה והיה מראשי ארגון ילדי טהרן. עד היום הוא פעיל בארגון והוציא ספר על ילדי טהרן.

אשר גרינבוים (ז"ל) — מדריך קבוצה ב**"הנוער הציוני"** והשתתף כמדריך במחנות הקיץ. לאחר מחנה הקיץ ב-1939 יצא עם פעילים מערים אחרות לזקופנה ושם נאלצו להתפזר ערב פרוץ המלחמה. ברוסיה קשר קשרים עם חברים אחדים מהתנועה הציונית וניהלו במשותף פעילות ציונית.

צבי רחנצוויג (ז"ל) — המשיך בפעילותו ברוסיה ונספה שם בפעילות ציונית. אחיו, **נתן רחנצוויג**, נפל כגיבור ביחד עם ראש המחתרת **יח'ק קיז'וך** ביום חיסול גיטו סוסנוביץ. אחיו **זאב**, נספה בקטוביץ בפעולת הצלה ב-1943.

מונייק אפלבאום (ז"ל) — ביחד עם **יוסק ואז'ק אולמר** נורו על ידי הגרמנים בשל עזרתם לפרטיזנים, ב-1943.

יוסף זילברשטיין — התנדב לצבא האדום והגיע עד ברלין. אחיו **מוטי** נפל בסטלינגרד.

שלום רקובר (ז"ל) — אחד מחברי הקבוצה, שאחרי המלחמה חזר מרוסיה ושימש בתפקידי מפתח בעלייה ב' בפולניה ובאוסטריה. חבר יקר אשר חייו נקטעו בצעירותו עקב מחלה.

צבי גץ (ז"ל) — איש רב-פעלים, ממייסדי ארגון יוצאי קטוביץ וחלם להוציא ספר על קהילת קטוביץ. מותו הפתאומי קטע את שאיפתו.

לונק קרמולובסקי-קרמון — (היום מהנדס ב"צים"), מפעילי התנועה.

הרב ד"ר **מרדכי פוגלמן** (ז"ל) — רבה הראשי של קטוביץ, שעמד בראש ועד ההורים של התנועה, שימש כפטרונה וייצג אותה במוסדות שונים ובמגעים עם שלטונות פולניה.

מושבות הקיץ

בחופשות הקיץ הייתה התנועה מארגנת מחנות צופים שנודעו בשם **"מושבות הקיץ"** ושנערכו בדרך-כלל ביערות או בהרים. כך בני-הנוער חיו בלא תנאים נוחים ורוב הזמן באוהלים. חיים אלה היוו מעין כור היתוך לקראת העלייה לארץ ישראל. ב"מושבות הקיץ" שולבו אימונים של הגנה עצמית וג'ודו. דגש מיוחד הושם על לימוד השפה העברית.

למושבות הקיץ הגיעו גם שליחים מא"י אשר סיפקו לנוער מידע ממקור ראשון על הנעשה שם.

פרידה מרשימה נערכה בקן, לחבר **יאנק גבלבר**

ב-1936, אחרי שסיים הכשרה וקיבל "סרטיפיקט" לעלייה ארצה. הוא היה איש-עבודה צנוע. יאנק התנדב לצבא האנגלי בפרוץ המלחמה, נפל בשבי הגרמני, ברח לאנגליה בזמן המלחמה ולקח עמו מסמכים בעלי ערך רב ממטה הצבא הגרמני, שבעבורם קיבל אות הצטיינות מידי מלך אנגליה.

הבאים ארצה לפני המלחמה היו גם ראש הקן **מאריק אברהם, גניה רכניץ בר-ניב** (כיום מתגוררת בת"א), פסנתרנית, **לאה דוינסקי** ו**שושנה פזי ולטפרוינד** (כיום מתגוררת בקבוץ אושא).

מסירות לאחים

עוד לפני פרוץ מלחמת העולם השניה הוכיחו חברי תנועת **"הנוער הציוני"** בקטוביץ ותנועות נוער יהודיות אחרות את מסירותם לאחיהם היהודים. בחודש אוקטובר 1938 גירשו הגרמנים בן-לילה מעל אדמת גרמניה קרוב ל-12 אלף יהודים, אזרחים פולנים, אירוע שנכנס להיסטוריה בשם **"גירוש ז'בונשין"**. אלפי יהודים הגיעו אז לקטוביץ בחוסר-כל והיו זקוקים לעזרה ולקורת-גג. כל חברי תנועות הנוער נרתמו למבצע לאיכלוס משפחות המגורשים אצל משפחות יהודיות ונוצרה הרגשת השתייכות ואחדות בעם.

אחרית-דבר

חברים שנסעו במסמכים מזוייפים לאוסטריה ולגרמניה: **שושנה שלו-שטיינקלר, זלה שויר גרינברג, הדסה תלם-דיאמנט,** שזמן קצר לפני חיסול גיטו סוסנוביץ נסעה בגפה לגרמניה בתור נוצריה ו**מרים רייך דיאנמנט.**

שמשון דיאמנט ו**רות לנדאו** (התחתנה בגטו סוסנוביץ עם יאנק צימרמן ואחרי מספר מעצרים בהם ניצלה ממוות בטוח, הגיעה להונגריה ועלתה ארצה ב-1944, במסגרת עליית הנוער) עברו דרך סלובקיה להונגריה.

גם בערים אחרות בפולניה השתתפו חברים מקטוביץ בתנועות המרד בגיטאות ובמלחמות הפרטיזנים. **סבק קורלנד** — בגיטו טרנוב ו**יעקב ויינריב** — במרד גיטו וארשה.

עומדים משמאל: יולק מושינסקי-קפלנר, זילברשטיין, מנוס דיאמנט, הנריק גוצלב
יושבים משמאל: סָבֶק קורלנד, צבי גץ, סטשק צימרמן-שלמה דורי, בומזה, יעקוביץ

חברי הנוער הציוני מקטוביץ, משנת 1941 בגדוד סוסנוביץ
מלמעלה מימין: ראש הגדוד - לאון בלט, רות לנדאו, מלה רייך, נתן רוזנצווייג, סמק פרידלר, הלה קרקובסקה
(ראש) של אלכסנדר - היפֶק גליצנשטיין, הרטה פרידלר, לאֲלָה צימרמן (בסוף),
הלה דיאמנט, סוניה רוטנברג-אבירי, חלה שויאר

חלק מהחברים, האחים **טייטלבאום, יולק מושינסקי, האחים רוטנברג, האחים אשר ונתן גרינבוים,** נשארו בקטוביץ ולאחר כיבושה על-ידי הגרמנים, נשלחו כולם באוקטובר 1939 מזרחה עד לניסקו ומשם עברו בכוחות עצמם אל מעבר לגבול שהיה בשליטת הרוסים.

כמרכז לפעילות של "הנוער הציוני" ולפגישות הליליות של אנשי המחתרת מסוסנוביץ, בנדין והסביבה שימש מרתף ה"**שופ**" (ביח"ר) של גרמני בשם קרנשטוק, בהנהלת **שמואל דיאמנט**. המקום העסיק 40 ילדים בגיל 12-16 שעסקו בייצור משחקים למועדוני הצבא הגרמני, וכך ניצלו חייהם. גם בית הדפוס לניירות מזוייפים של **היפק** ו**מנוס** היה שם.

אחרי מלחמת העולם השניה הוקמה בקטוביץ מחדש תנועת "הנוער הציוני" ובראש הקן שלה עמד עו"ד **ישראל טייטלבאום**, כיום תושב רמת-גן.

חברים בתנועת "הנוער הציוני" בקטוביץ היו כמשפחה אחת ואחרי המלחמה חיפשו האחד את השני. כל השהות הממושכת בצוותא הביאה לקשר מיוחד והדוק בין החברים ודבר זה התבטא בזמן המלחמה כאשר חברי התנועה נחלצו איש לעזרת אחיו.

קשרים אלה נשמרים בין חברי "הנוער הציוני" **מאז ועד** היום הזה.

יוסף כרוסט

תנועות נוער דתיות

השומר הדתי

ב. לבוואל הקים את הקן **"השומר הדתי"**, תנועת נוער דתית-לאומית בשנת תר"ע. הנהלת הקן זכתה לדברי הערכה מטעם ההנהלה הראשית בקרקוב (חוזר משנת תרצ"ב) על מילוי חובתה בגיוס כספים ל**"קרן השומר הדתי"**.

בסיון תרצ"ב ביקר חבר ההנהלה הראשית, **ישראל בסטר-מובחר** את הקן והתרשם חיובית מפעילותו, זאת אנו למדים מדיווח של ד"ר **דב אברון**.

עקיבא

"העיתון הרשמי" הודיע כי בדצמבר 1934 התקיים נשף חנוכה של אגודת הנוער הכלל-ציונית "עקיבא". בתכנית:

בטיול של אגודת הנוער הציוני "עקיבא"
יו"ר התנועה: זיגי הלברייך, ברונק כושר, רגינה אורבך, שלמה שיף

קן של "עקיבא"

נאום של הרב **חמיידס**, הרצאה של ד"ר י. **אורנשטיין** (חבר ההנהלה הציונית). בחלק האמנותי: דיקלומים מתוך שירי **ביאליק** וכן המחזות: **"נדודי הנפש"** מאת **אורי צבי גרינברג**, **"צדקיהו בבית האסורים"** של **י.ל. גורדון**, **"קבר רחל"**, **"חדר"**. בידיעה צוינו במיוחד האמנים הצעירים: **טוני גוטריין**, **שלמה שיף**, **דויד וינר**, **ברונו צוואס** ו**יוסף פרופר.**

בדצמבר 1935 — הודעה על נשף חנוכה בהשתתפות הרב **חמיידס**, הד"ר **שמעון פלדבלום** מקרקוב ועוד.

אגודת הנוער היהודי

מתוך רשימה, שהופיעה בגליון מס' 5 של **"העיתון הרשמי"** (מארס 1932) אנו למדים, כי **"אגודת הנוער היהודי"** בקטוביץ נוסדה עשר שנים לפני כן. פעילי האגודה הזאת טענו, כי אמנם מקבלים בני הנוער היהודיים בימי ילדותם חינוך יהודי מספיק, אבל כיוון שבגיל יותר מאוחר נשללת מהם האפשרות להשלים את ידיעותיהם ביהדות, הם מאבדים את הקשר עם היהדות. הם החליטו איפוא לדאוג לכך, שבני הנוער יכירו את הישגי היהודים בתחום הספרות וההיסטוריה.

ואכן בחנוכה חגגה האגודה עשור לקיומה בחגיגה שהשתתפו בה 105 חברים ו-80 אורחים מוזמנים. בחגיגה זאת נאם יו"ר הקהילה היהודית **ברונו אלטמאן** ונציג הלוז'ה **"קונקורדיה"**, **ואלטר גץ**, נתמנה כחבר-כבוד של האגודה. מהדו"ח שנמסר בחגיגה זו נובע, שישנה לאגודה ספריה עשירה, שבמשך השנה שעברה התקיימו 18 הרצאות. נוסף לכך עורכת האגודה מסיבות חברתיות אחת לשלושה שבועות. מבין שמות הפעילים נִיתן היה לעמוד על שמו של **לודוויג שלזינגר**, יו"ר האגודה.

פעילות האגודה נשאה אופי ציוני מובהק. בגליון מס' 39 של "העיתון" (ספטמבר 1933) אנו מוצאים הודעה בדבר הרצאה על **תיאודור הרצל** וכן הודעה על פתיחת שיעורים לעברית.

"החבר בנו קרֶבס"

עיתון "נאַש גלוֹס" - "Nasz Glos"

ורשה, שבת 23 יוני 1962

Ludzie KPP

Towarzysz Benno Krebs

Urodził się w 1911 roku w Katowicach. Z zawodu elektrotechnik. Ciężkie warunki materialne zmusiły go do zarobkowania na utrzymanie swoje i rodziny od wczesnej młodości.

Już w bardzo młodym wieku wstąpił do KZMP. Towarzysze śląscy pamiętają dobrze tego młodego działacza, który wyróżniał się zapałem promieniującym na otoczenie. Zawsze pogodny i wesół był w owym czasie duszą licznej grupy młodzieży rewolucyjnej w Katowicach.

Szczególnie pamiętne były wycieczki organizowane wraz z Niemiecką Młodzieżą Socjalistyczną, Związkiem Wolnomyślicieli i innymi organizacjami postępowymi, w których uczestniczył Benno Krebs. Uczestnik chóru śpiewaczego (Freje Sanger) — budził sympatię, śpiewając swoim pięknym basem rewolucyjne pieśni.

Był niezwykle uczynny dla towarzyszy, sumienny i ofiarny w wykonaniu poleceń partyjnych. We wrześniu 1931 r. podczas przewozu literatury partyjnej został aresztowany, a następnie skazany na 1 rok więzienia. Po wyjściu z więzienia został skierowany do pracy partyjnej, jako członek Komitetu Dzielnicowego KPP w Katowicach.

Z polecenia Okręgowego Komitetu KPP wespół z innymi towarzyszami organizował nielegalną drukarnię na okręg śląski. (Drukarnia ta została wówczas założona w Brynowie w podwórzu budynku zajmowanego przez komisariat policji. Matka towarzysza, u którego została założona drukarnia, pracowała w komisariacie jako sprzątaczka).

Współdziałał w zorganizowaniu grupy kolporterów prasy partyjnej. W okresie natężenia walk strajkowych na Górnym Śląsku, kierowanych przez KPP, należał do najbardziej aktywnych działaczy na terenie Katowic.

Aresztowany ponownie w 1933 r. został skazany na 2 lata więzienia. Po wyjściu z więzienia, pomimo nadszarpniętego zdrowia, zgłosił się natychmiast do dyspozycji partii.

Niedługo Benno cieszył się „wolnością". W 1935 r. został ponownie aresztowany za pracę w technice partyjnej. Tym razem skorzystał z amnestii. Do ostatniej chwili tj. do rozwiązania KPP pracował w partii. Po rozwiązaniu partii Benno jest wśród towarzyszy, którzy kontynuują opiekę nad więźniami politycznymi na Górnym Śląsku oraz nad internowanymi w obozie koncentracyjnym w Berezie Kartuskiej. W 1938 r. został wydalony z obszaru Górnego Śląska.

Po wybuchu wojny w 1939 r. Benno Krebs wraz z grupą towarzyszy przedostaje się do Lwowa, gdzie przystępuje do pracy na kolei, pracując nareszcie w swoim zawodzie jako elektrotechnik. (W okresie sanacji, mimo że posiadał dobre kwalifikacje nie mógł dostać pracy, b był komunistą).

W 1941 roku w czasie napad Niemiec hitlerowskich na ZSRR — Benno bierze udział w obronie Lwowa. Prawdopodobnie zginął wówczas w walce z hitlerowcami, ponieważ nic nie wiadomo o dalszych jego losach.

Nagła śmierć spowodowała, ż zabrał do grobu tajemnicę miejsc przechowania archiwum partyjnego które pieczołowicie zbierał i przechowywał gdzieś na cmentarzu przy ul. Kozielskiej, wierząc, iż archiwum to przyda się kiedyś dla przyszłe władzy rewolucyjnej w Polsce, dla historii partii.

W 40 rocznicę powstania Komunistycznej Partii Polski. Uchwałą Prezydium Miejskiej Rady Narodowej w Katowicach jedna z uli mianowana została imieniem Benn Krebsa.

My, którzy znaliśmy i kochaliśmy Benna — ofiarnego komunistę i internacjonalistę, chylimy przed nim czoła.

Dawid Szczekociński

פרק ששי

הרבנים הראשיים של הקהילה

כינוס ציונים-הכלליים של גליציה המזרחית בקטוביץ בשנת 1938
שורה ראשונה (יושבים): מימין לשמאל: *שני, הרב ד"ר קלמן חמיידס; שלישית, הרבנית טרודי חמיידס; ששי, ד"ר טורטון; שמינית, הרבנית בלה פוגלמן; תשיעי, הרב ד"ר מרדכי פוגלמן; עשירי, ד"ר פיללסדורף*
בשורה שניה (עומדים) מימין לשמאל: *שלישי, מר זיידלר; רביעי, מר יצחק שיף; חמישית, גב' מטילדה שיף; ששי, מר פרוץ; שביעית, גב' פרוץ; שמיני, אליאש אברהמר (ממושקף); אחד עשרה, מר בייטנר, אביה של עני ויגוצקי; ראשון משמאל, המורה וינר*
שורה אחרונה: (עומדים) *מימין לשמאל: שלישי, זיגי הלברייך, רביעי, מר קוש חמישי, ד"ר משה סלפטר*

מגיסטר יעקב טייטלבאום

רבני העיר בין שתי מלחמות העולם

הרב ד"ר ישעיהו לוין (1941-1897)

עם החזרת העיר קטוביץ (קטוביצה בפולנית) לריבונותה של פולין ב-1922, מונה לרבה ד"ר **ישעיהו לוין**, בן הרב מזשוב שבמערב גליציה.

ישעיהו לוין נולד בעיירה רוהטין (נפת זשוב) בשנת 1897, ושם קיבל את ראשית חינוכו המסורתי והכללי. הוא המשיך וסיים את לימודיו התיכוניים בגימנסיה הממלכתית בזשוב. כמו כן למד בישיבה של וארשה ובישיבות בגליציה (ברודי וטרנופול).

את ההשכלה האקדמית רכש ר. לוין באוניברסיטת קרקוב — בפקולטה לפילוסופיה ופילולוגיה, בה הוענק לו תואר דוקטור לפילוסופיה.

את ההסמכה לרבנות והיתר הוראה במקצועות היהדות קיבל על ידי הרב **פנחס דמביצר** מוארשה, ורבני ברודי וטרנופול. כאמור ב-1922 נתמנה ד"ר לוין לרבה של העיר קטוביץ, ובמרוצת הזמן נעשה לדמות נערצת בקרב הצבור היהודי שבה. כרב העיר — היה בין היוזמים העיקריים להקמת בית-הספר הקהילתי של **"תלמוד תורה"** בקטוביץ, שהחל לפעול ב-1927.

כהונתו כרבה של העיר קטוביץ נמשכה כ-6 שנים בלבד; עקב טרגדיה משפחתית נאלץ לעזוב את משרתו, וב-1928 עבר לכהן כרב הקהילה היהודית בלבוב.

ד"ר י. לוין ז"ל נרצח בפרעות שעשו האוקראינים ביהודים ב-1941 עם פלישת הגרמנים לעיר לבוב.

הרב ד"ר מרדכי פוגלמן (1984-1898)

מרדכי פוגלמן נולד ב-1898 בפשמישלני (מזרח גליציה) במשפחה אורתודוכסית. משפחתו מוצאה מאילן יוחסין של רבנים, אליו השתייכו פרשני תלמוד וגאונים ידועי שם כמו: **הרמ"א** (משה איסרליש), **השל"ה הקדוש** (ישעיהו הורביץ), **הב"ח** (יואל סירקיס) ואחרים.

את ראשית חינוכו קיבל מרדכי פוגלמן ב"חדר", ובמקביל למד כתלמיד אכסטרני מקצועות כלליים, על מנת להכין את עצמו לבית ספר תיכון. בתום שהותו ב"חדר" למד פוגלמן במספר ישיבות במזרח גליציה: בבז'ז'אני אצל דודו — הרב הגאון **שוהדרון** — מחבר יצירות: "דעת תורה", "משפט שלמה" ועוד; ובישיבות — בטרנוב, סטניסלבוב ולובלין.

בהיותו תלמיד ישיבה — החל האברך פוגלמן לפרסם מאמרים בכתבי-עת עבריים בתחום הדעת הכללית ובנושאים היסטוריים-תלמודיים. את ה"סמיכה" לכהונת רב קיבל פוגלמן מרבה של טרנוב — **מאיר ארק**, וכעבור מספר שנים גם מרבה של סטניסלבוב — **דוד הורוביץ**, וכן מהגאון וראש ישיבת לובלין — **מאיר שפירא**, כולם רבנים דגולים ידועי שם ובעלי סמכה בקרב יהדות פולין.

בתקופת הרגיעה של מלחמת העולם הראשונה המשיך פוגלמן את לימודיו הכלליים, תחילה בווינה, ולאחר מכן בשוויצריה, בה קיבל ב-1918 את תעודת הבגרות. בשוויצריה למד גם באוניברסיטה של ברן וציריך: היסטוריה, פילוסופיה ושפות קלאסיות. במדינה זו השלים גם את לימודיו הגבוהים בתלמוד ובהלכה. בציריך ערך הרב פוגלמן ירחון עברי — **"הירדן"**, בו פרסם שורה של עבודות מחקר בנושאים ספרותיים, היסטוריים ותלמודיים. את הלימודים האקדמיים סיים פוגלמן בפירנצה שבאיטליה ב-1924, בה הוענק לו תואר ד"ר לפילוסופיה על יסוד עבודת המחקר בנושא: **"ארגון הקהילות היהודיות בארץ ישראל במאות הראשונות של הספירה החדשה"**. את הדיסרטציה הזאת עיבד על סמך מקורות של התלמוד הירושלמי, הבבלי, המדרשים, הספרות היוונית והרומית, ולפי הגילויים בחפירות של המערות ברומא.

עם סיום הלימודים האקדמיים כיהן ד"ר פוגלמן כמרצה לתלמוד ופוסקים בסמינר לרבנים בפירנצה (מוסד, שבשנות השלושים של המאה עבר לרומא). בתפקיד זה עבד במשך שנתיים עד 1926. בהיותו מחוץ לגבולות פולין, פירסם ד"ר פוגלמן שורה של עבודות מחקר בכתבי-עת מדעיים כמו: **"Monatsschrift für geschichte"** בברסלאו שבגרמניה,

"הצופה לחוכמת ישראל" בבודפשט ועוד. במחקריו התלמודיים ההיסטוריים היה הרב פוגלמן הראשון, שבדק באופן אנליטי את משמעות התפקיד, שכונה **"מפטיר כנסיות"** — מושג שפירושו עוזר ופרשן במוסדות החינוך היהודיים בארץ ישראל בתקופת התנאים.

עם שובו לפולין ב-1926 מונה ד"ר פוגלמן לתפקיד מנהל הסמינר למורים של "מזרחי" בווילנה. כעבור שנה הגיע לוארשה ושם לימד בסמינר הממלכתי למורי דת-משה: תלמוד ומדרש.

ב-1928 הוזמן ד"ר מרדכי פוגלמן לכהונה הרמה של רב הקהילה היהודית בקטוביץ, תפקיד שמילא עד 1939.

כרבה של קטוביץ ניהל ד"ר פוגלמן פעילות תרבותית-חינוכית ענפה בין יהודי העיר וסביבתה, ובמיוחד בקרב הנוער היהודי בשלזיה. הוא הקדיש תשומת לב רבה לבתי-הספר הקהילתיים, שנוסדו לילדי היהודים; כמו כן הרבה להרצות בסוגיות התלמוד בפני קהל רחב, המורכב ברובו מבני נוער. באופן רשמי — באישור שלטונות החינוך הפולניים בקטוביץ — הורה ד"ר פוגלמן גם דת משה לתלמידים היהודיים, שלמדו בבתי הספר התיכוניים-ממלכתיים והעירונים. הרב היה אחד הכותבים הראשיים בדו-שבועון, שהוציאה הקהילה היהודית בקטוביץ, ובו הופיעו מאמרים במדעי היהדות ובנושאים אקטואליים, שנועדו לציבור היהודי הרחב.

ד"ר פוגלמן פרש גם את חסותו ודאג לפיתוחו של גן-הילדים היהודי הראשון בעיר, שנוסד ביוזמתה של רעייתו, הרבנית **בלה פוגלמן.** גן-ילדים זה היה נתון (כמו יתר מוסדות חינוך יהודיים) תחת פיקוחה של הקהילה היהודית בקטוביץ.

נוסף לכך הוסיף הרב להיות פעיל בשדה הספרות התלמודית, ופרסם מאמרים ועבודות מחקר בכתבי-עת כמו: **"הצופה לחכמת ישראל"** בבודפשט; **"קול תורה"** בירושלים ואחרים. הוא פרסם בין היתר עבודת-מחקר נרחבת, שנושאה — **"מינוי דיין הגון".** בשנים האחרונות לפני מלחמת העולם השנייה היה הרב פוגלמן שקוע בעבודת מחקר מקיפה בהלכה, שכותרתה היתה: **"חידושים ובירורים לתלמוד הבבלי"**; כמו כן כתב חיבור בנושא **"פסקי-דין של הגאונים".**

עם פרוץ מלחמת העולם השנייה בספטמבר 1939, יצא הרב פוגלמן לבדו לעיר קרקוב בתקווה למצוא מקום בטוח מהתפרצות פעולות האיבה של גייסות היטלר. אולם כעבור מספר ימים נכבשה גם קרקוב על ידי הצבא הגרמני, והרב חזר לקטוביץ ויחד עם משפחתו נסע ללבוב, ומשם הגיע לקולומיה. לאחר מכן עברה משפחת פוגלמן לשטח רומניה, בה התגוררה — תחילה בצ'רנוביץ, אחר-כך בבוקרשט, ולאחר תלאות של מספר חודשים הגיעו לקונסטנצה (עיר-נמל ברומניה).

בהיותו בקונסטנצה, נשלח לרב פוגלמן סרטיפיקט בסיוע רבה הראשי של ארץ ישראל דאז — הרב **איזק הרצוג.** הרב פוגלמן ומשפחתו קיבלו היתר משלטונות בריטניה לעלות ארצה.

הרב פוגלמן ומשפחתו (אשתו בלה ובתם הקטנה נעמי) הגיעו לארץ-ישראל בחודש שבט 1940. תחילה התגוררה המשפחה בתל-אביב, וכעבור כחצי שנה, קיבל ד"ר פוגלמן משרה של רב הקהילה בקרית-מוצקין שליד חיפה. בישוב זה פיתח הרב פעילות חינוכית-דתית ענפה (מלבד מילוי תפקידים שמחייבים כרב העיר). הוא ייסד את המועצה הדתית בקרית-מוצקין והיה פעיל במפלגת "המזרחי". ביוזמתו נוסד בית ספר דתי, והוא היה פטרון נאמן למוסד חינוכי זה. רעייתו, הרבנית **בלה פוגלמן** בשיתוף עם ארגון נשי מזרחי, הקימה גן-ילדים דתי. בתם היחידה של משפחת פוגלמן, **נעמי** קיבלה את חינוכה היסודי והתיכוני בעיר מגוריה, ולאחר מכן המשיכה את לימודיה האקדמאיים באוניברסיטת ירושלים, בפקולטה למדעי היהדות (ב.א. ו-מ.א.). את הדוקטורט במחשבת היהדות עשתה גב' נעמי (מנשואיה — גולדפלד) באוניברסיטת קמברידג' באנגליה, בה הוענק לה תואר ד"ר לפילוסופיה.

ב-1945 הגיע לבית משפחת פוגלמן ילד ניצול השואה — אחיינה של הרבנית בלה מפיוטרקוב-טרבונלסקי בפולין, ושמו **ישראל (לולק) לאו.** הילד גדל והתחנך אצל דודתו הרבנית בלה והרב מרדכי פוגלמן. הנער המשיך ללמוד בישיבות וקיבל הסמכה של רב (כעת רבה הראשי של ישראל)

הרבנית בלה פוגלמן ז"ל נפטרה בחודש אב, תשל"ה (אוגוסט 1975). ד"ר מ. פוגלמן ז"ל כיהן בתפקיד רבה של קרית-מוצקין במשך כ-44 שנה, ובט' באלול תשמ"ד (6 בספטמבר 1984) נפטר בשיבה טובה.

הרב קלמן חמיידס (1943-1902)

קלמן חמיידס נולד ב-1902 בעיירה שצ'זיץ ליד לבוב (מזרח גליציה) במשפחה אורתודוכסית. את ראשית חינוכו קיבל ב"חדר", ולאחר מכן בישיבה ובבית המדרש בשצ'זיץ.

ב-1920 יצא קלמן חמיידס לווינה להמשך לימודיו. כאן למד בפדגוגיון העברי, שנוהל על ידי הרב הראשי של ווינה, פרופ' **צבי חיות. חמיידס** התגלה כתלמיד בעל כשרון בלתי רגיל ועורר עניין אצל מנהל המוסד, הרב חיות.

בשנת 1924 עמד חמיידס בבחינות הבגרות (כתלמיד אקסטרני) ועבר אותן בהצטיינות. עם רכישת תעודת בגרות המשיך ללמוד בסמינר להכשרת רבנים בוינה, שבראשו עמד פרופ' **א. שווארץ**. במקביל לכך היה סטודנט באוניברסיטת וינה, בפקולטה לפילולוגיה קלאסית ולפילוסופיה.

ב-1925 נסע חמיידס בהמלצת פרופ' **חיות** לארץ-ישראל כדי ללמוד באוניברסיטה העברית בירושלים (אשר נוסדה באותה שנה) בפקולטה למדעי היהדות. הלימודים נתאפשרו הודות למילגה שקיבל חמיידס מיהודי-תעשיין עשיר בשם **סטוק** שבאיטליה. המרצים שהרצו בעת ההיא באונברסיטה העברית בפקולטה זו היו הפרופסורים ידועי השם: **אפשטיין, אסף וגולק.**

ב-1926 חזר חמיידס לאירופה ומגיע לסמינר הרבני הידוע בברסלאו שבגרמניה (עכשיו ורוצלאב בשלזיה התחתית של פולין), בו הרצו הפרופסורים: **גוטמן, היינמן** ו**רבין**. בברסלאו המשיך קלמן חמיידס באוניברסיטה את הלימודים האקדמיים והכלליים בתחום הפילולוגיה הקלאסית (התמחות בהלניסטיקה). בסמינר הרבני של ברסלאו צוינה לשבח עבודתו בנושא: **"פילון האלכסנדרוני והמדרש"**.

בשנת 1928 מונה הרב חמיידס לכהונה של רב בעיר קטוביץ (נוסף לד"ר פוגלמן), ובתפקיד זה שימש עד פרוץ מלחמת העולם השנייה ב-1939. עם כניסתו לתפקידו (מלבד ביצוע המשימות הרגילות כרב) החל הרב חמיידס באירגון מחדש ובפיתוח החינוך היהודי בקטוביץ. הוא שינה והרחיב את פעולתו של בית הספר **"תלמוד תורה"** בעיר לפי עקרונות **"החדר המתוקן"** והיהדות הדתית-הלאומית. בהתאם לעקרונות אלה התחילו המורים ללמד מגוון מקצועות היהדות, לרבות הלשון העברית בפרופורציה מתאימה לפי ההתפתחות השכלית של הילדים, ובשיטות חדישות. בשיתוף עם רעיתו **גרטרודה** (מבית קניגסהופר) יסד הרב חמיידס בית-ספר דתי נוסח **"בית יעקב"** לבנות. הרב הקים גם ב-1935 בית-ספר עברי קואדוקציוני ברוח זרם **"תרבות"**, בו שפת ההוראה למקצועות הנלמדים הייתה עברית, זאת בהתאם לדרישה של חלק מהציבור היהודי בקטוביץ בעל השקפה לאומית-ציונית.

דמותו הנערצת של הרב חמיידס הקרינה על כל הסובבים אותו בזכות תכונות אישיותו וכישוריו ליצור יחסי אנוש תקינים ומעודדים. בהיותו רב העיר שבה השתמשה האוכלוסיה היהודית במספר שפות, השמיע חמיידס את דרשותיו המלהיבות בבית-הכנסת הגדול, ונאומיו לרגל החגים הלאומיים היהודיים והפולניים ב-4 שפות: פולנית, גרמנית, יידיש ועברית.

הרב חמיידס הורה גם באשור שלטונות החינוך הפולניים מקצוע דת-משה בבתי-הספר התיכוניים בהם למדו תלמידים יהודים; כמו כן נתן הרצאות בנושאים של מדעי היהדות באגודת הנוער היהודי ליד **"בני ברית"** בקטוביץ, ובארגון הנוער היהודי **"הרצליה"**. מפורסם היה המאבק של הרב חמיידס במשפט השמצה נגד התלמוד, שהעלו התועמלנים והעיתונאים האנטישמיים ממפלגת "ברק" (Blyskawica). משפט זה זכה להד נרחב לא רק בפולין, אלא גם בעיתונות העולמית.

ביוזמת הרב הוציאה הקהילה היהודית בקטוביץ מ-1932 ביטאון דו-שבועי בשם "עיתון רשמי של הקהילה היהודית בקטוביצה" בהיקף 6 עד 8 עמודים, שבו נטל אישית חלק פעיל ביותר כעורך הביטאון וככותב מאמרים בנושאים אקטואליים והסקירות מעבודותיו בתחום מדעי היהדות.

ב-1937 קיבל הרב חמיידס מידי שלטונות פולין מינוי לרב צבאי של החיילים היהודיים בחייל המצב בקטוביץ. באותה עת כיהן גם כרבה של העיר בנדין (כפי הנראה בהעדרו הזמני של רב ראשי בעיר הזאת).

הרב חמיידס השתתף באופן פעיל מאוד בעבודה הציבורית-יהודית בשלזיה ובזגלמביה. הרב היה יושב ראש הסניף של **"חובבי האוניברסיטה העברית"** בקטוביץ, פעל בארגון "בני ברית" ובארגונים ציוניים וכלל יהודיים בקטוביץ ובערים הסמוכות. כאשר החלה נושבת בפולין רוח מלחמתית יצא הרב חמיידס ב-1939 לסיור הכרות עם יהדות אנגליה. כאן הציעו לו מספר קהילות משרה של רב, אך בהיותו נאמן לקהילתו בקטוביץ — חזר אליה.

ימים ספורים לפני פרוץ מלחמת העולם השנייה, עזבו הרב חמיידס עם משפחתו (אשתו ושני בניו הקטנים בני 7 ו-4) את קטוביץ לכיוון מזרח פולין — לעיירה שצ'זיץ, שם התגוררו הוריו של הרב. האזור, שבירתו העיר לבוב, נכבש כעבור זמן רב על ידי רוסיה הסובייטית. תנאי החיים היו קשים מאוד, ומצד הרב נעשו מאמצים רבים כדי לקבל רשיון לצאת מהמקום למדינה במערב אירופה, אך הדבר לא עלה בידו.

בעקבות התקפת צבא גרמניה על ברית המועצות, שהחלה ב-22 ליוני 1941, כבשו הגרמנים את העיר לבוב וישובים סמוכים לה. הכובשים הנאציים התחילו מיד בדיכוי אכזרי ובגזירות נגד האוכלוסייה היהודית. הם הקימו בסוף 1941 גיטו בלבוב וריכזו בו את יהודי העיר ויהודים מהישובים הסמוכים אליה. החיים בגיטו נעשו מיום ליום בלתי נסבלים וגרמו למאות מתים עקב רעב קשה, מחלות ודיכוי אכזרי של הגרמנים ועוזריהם.

באמצע שנת 1942, כאשר החלו המשלוחים למחנות

המוות היה ברור ליהודי הגיטו הנותרים שהם עומדים על סף השמדה טוטלית. בתקופה טראגית זו ביקשה המחלקה הדתית של יהודי הגיטו, שעדיין הראתה סימני חיים קלושים (איתה נמנה הרב חמיידס), ראיון אצל הארכיבישוף **אנדרי שפטיצקי**, איש הכנסייה היוונית-קתולית של לבוב, כדי להציל כמה מאות ספרי תורה מהשמדה שהייתה צפויה עם חיסול הגיטו. בפגישה בין נציגי הקהילה היהודית בגיטו לבין שפטיצקי שהתקיימה ב-14 באוגוסט 1942, הסכים הארכיבישוף להחביא את ספרי התורה בתנאי שהיהודים יצליחו להעבירם אליו. אנדרי שפטיצקי יחד עם אחיו, **קלמנט שפטיצקי**, ראש המנזרים באזור לבוב, ואחותו **יוספה**, הממונה הראשית על אחיות רחמניות, הסכימו גם להחביא עשרות ילדים יהודיים וביניהם ילדי הרב חמיידס, כאשר כל אחד מהם היה מוסתר במנזר אחר.

בשנת 1943 חלה הרב בטיפוס ועל סף חיסולו של גיטו לבוב בנובמבר — כסלו 1943 נפטר הרב קלמן חמיידס ז"ל, והוא בן 41.

שני בניו של הרב, אשר ניצלו מגיהינום השואה, הם ילידי קטוביץ: הבכור **צבי**, שנולד ב-1932, כעת פרופ' **הרברט חמיידס**, מומחה לפיסיקה גרעינית שחי באוסטרליה; והשני: **יהודה-חיים**, יליד 1935, עכשיו ד"ר **לאון חמיידס**, רופא קרדיולוג, שמתגורר בארצות הברית.

מקורות ביבליוגרפיים ועדויות אישיות

1. Almanach szkolnictwa zydowskiego w Polsce, s. 92-94 i 97-99 (J. Zineman עורך)
2. Friedman, P. - Roads to extinction, Essays on the Holocaust, pp. 191-192, The Jewish Publication Society of America Social Studies, U.S.A., 1980.
3. Urzedowa Gazeta Gminy Izraelickiej w Katowicach, שנים 1932-1936.
4. לבוב (עורך ד"ר נ.מ. גלבר), עמ' 148-149; וכן עמ' 667, הוצאת אנציקלופידה של גלויות" בע"מ, ירושלים, תל-אביב 1956.
5. עדות שרה דילר — מורה לשעבר בבית הספר היסודי הממלכתי ע"ש ב. יוסלביץ' בקטוביץ.
6. עדות ד"ר נעמי גולדפלד (מבית פוגלמן) — בתו של הרב ד"ר מרדכי פוגלמן.
7. עדות ד"ר ליאון חמיידס — בנו של הרב קלמן חמיידס.

Stelle No [redacted]

(Elf)

in der Synagoge

für Frauen.

Gelegen auf dem nördlichen Chor mit der Front nach Süden in der ersten Reihe neben Stelle No. 5 am Durchgange

מיקום מושב בעזרת נשים בבית הכנסת

ד"ר ליאון חמיידס

הרב ד"ר קלמן חמיידס (1943-1902)

הרב ד"ר **קלמן חמיידס**, המנהיג הרוחני האחרון של הקהילה היהודית בקטוביץ, נולד ב-5 באפריל 1902 במשפחה עניה ודתית בעיירה שצ'ז'ע, 30 קילומטרים בערך מלבוב.

מוצא המשפחה אינו ידוע; אפשר לגלות כמה שושלות רבנים גדולות בעלות אותו שם משפחה בסביבה בראשית המאה ה-18, אבל קירבתן למשפחתנו אינה ברורה. סבא **שולים** (מאכסימיליאן) נודע כתלמיד-חכם, אבל הוא הוציא את פרנסתו כשוחט. אני זוכר אותו כגבר גבה-קומה (האמנם היה כזה, או שכך נראה בעיניו של ילד בן חמש?)

הרב ד"ר קלמן חמיידס

הרבנית טרודי חמיידס

בעל זקן לבן וארוך, פיאות לבנות מסולסלות וחיוך מסביר-פנים.

את סבתא **מרים** (מאריה לופט) אני זוכר כאשה קפדנית, תקיפה בדעתה ועקשנית, שניהלה את משק הבית ביעילות רבה ולא סבלה שום התנהגות טפשית. היא הבהירה בצורה ברורה למדי, כי אינה סובלת "גרמנים" (בהתכוונה לאמא) בביתה ואף אינה מסכימה שנדבר גרמנית במקום יידיש. זכרוני החי ביותר עליה נותר מיד אחרי "אקציה" גרמנית-אוקראינית בשנת 1941. חזרנו הביתה אחרי החוויה הנוראה הזאת ומצאנו אותה חבולה, שיניה עקורות, אך מתפארת בגאווה, שכה הרבה אוקראינים צעירים וחזקים לא הצליחו להוציא אותה מביתה.

הרב קלמן היה אחד מחמישה ילדים. אחיו **בנימין** נשאר רווק. אחיו **יצחק** נשא לאשה את **צפורה בוטרפילד** והיה סוחר בדים בגורליצה. אחיו **הירש** מת בשנות ה-1920, ואחותו **רבקה קארל** נישאה ליצרן סבון בלבוב.

לא ידועים לי שום פרטים על חייו בשנות נעוריו בעיירה דוברת יידיש זאת. במשפחה סיפרו על מוחו המבריק והאנליטי, על זכרונו הבלתי-רגיל ועל מסירותו ללימודים. באחד הסיפורים האלה מסופר על לימוד של פרק קשה בתלמוד, בו שאב את החום והאור כאחד, מנר מהבהב יחיד במשך כל הלילה.

הוא היה נער בן 16 כאשר נסתיימה מלחמת העולם הראשונה. כנראה שבאותו זמן החל הפער בין דעותיו לבין אלה של סביבתו ומשפחתו. מי השפיע עליו שיהיה לציוני? שישים את הדגש על לימודי חול ודת? שילמד פולנית וגרמנית ספרותית יפה? שילמד באוניברסיטה וישקיע בלימודים מדעיים של היהדות? שום דבר על כך אינו ידוע. אך אנו יודעים, שחל ניתוק בלתי-נעים עם עברו והוריו שלא נתרפא מעולם וכי בשנת 1923, בהיותו בן 21, למד כסטודנט לפילוסופיה באוניברסיטת ווינה והיה גם תלמיד בבית-המדרש לרבנים בווינה. סופר כי זכה באותו זמן במילגה ע"ש הליץ, אשר איפשרה לו ללמוד שנה אחת עברית וערבית באוניברסיטה שנפתחה אז בירושלים.

בשנת 1926 נכנס לבית-המדרש לרבנים בברסלאו. המוסד הזה הוקם בשנת 1854 על ידי **זכריה פרנקל** כסמינר התיאולוגי המודרני הראשון המבוסס על סטנדרטים אקדמיים גבוהים, ששם את הדגש על מחקרים שפורסמו ושהשתמש בכלים מדעיים מודרניים. למוסד זה הייתה ספריה נהדרת והוא פירסם את כתב-העת המדעי היהודי הראשון **Monatsschrift fuer Geschichte und Wissenschaft des Judentums.**

משיכתו למוסד זה נותנת רמז על הכיוון הפילוסופי שבו התכוון קלמן חמיידס הצעיר ללכת. הוא סיים את לימודיו בשנת 1928 וקיבל את פרס **רחין** היוקרתי על לימודיו במדרש ובפילוסופיה. הוא קיבל סמיכה לרבנות ב-19 בינואר 1929 והמשיך לכהן כרב בקטוביץ, משרה שקיבל בשנת 1928. נוסף לתפקידו כרב הקהילה היה גם אב בית-דין ורב צבאי.

ראש קהילת קטוביץ היה **ברונו אלטמאן** ובביתו פגש הרב חמיידס הצעיר את אשתו לעתיד, **גרטרוד קניגסהופר** היפהפיה. הם נישאו באותו בית ב-24 בספטמבר 1929, כאשר החתן היה בן 27 והכלה — בת 25. משפחת אלטמאן הייתה משפחה אמידה ומבוססת שהיה לה עסק של מוצרי מתכת. לליאופולד ולשארלוט היו תשעה ילדים — **יוסף גיאורג, ישמאר, מאכס, הרמאן, ארתור, גרטרוד, ברונו, מארתה, גוטפריד ורוברט.** מארתה, אחותו של ברונו, נישאה **לאיזאק קניגסהופר** מהעיר פרית וגרטרוד, אחת מבנותיהם הייתה אמי. משפחות אלטמאן וקניגסהופר היו מקורבות באופן נוסף משום שאשתו הראשונה של ברונו, **יטכן**, היתה אחותו של איזאק קניגסהופר. היו להם שני ילדים, **יונאס ושארלוט**, לפני שיטכן מתה בזמן לידה בשנת 1912. ברונו התחתן אז עם אחותה **האננה** והיו להם שלושה ילדים נוספים, **נורברט, ליאופולד** ו**מאנפרד-יוסף.**

משפחת חמיידס גדלה ב-16 בספטמבר 1932 עם לידתו של בן, **הרברט** (צבי, הירש), ושוב גדלה ב-24 ביוני 1935 עם לידתו של בן שני, **ליאון** (יהודה חיים יונתן).

עם התקרב משבי הרוח של המלחמה, יצא הרב חמיידס לאנגליה בשנת 1939. שם הוצעו לו כמה משרות, אבל מתוך נאמנות לקהילתו או החשש לגורל משפחתו, דחה את ההצעות האלו וחזר לעולם שיצא במהירות מדעתו.

יחד עם אלפי פליטים נמלטה משפחת חמיידס עם שני בניהם, בן הארבע ובן השש, לכיוון מזרח, אל שטח הכיבוש הסובייטי ונכנסו לדירת הוריו שבצ'ז'ץ. החיים היו קשים ומסובכים. ולשוא נעשו נסיונות נואשים להשיג רשיונות יציאה למערב. במכתביו לאנגליה בשנת 1940 כתב אבא: **"Ihr durft nicht ruhig bleiben. Trude muss wieder gesund werden. Das meine ich buchstaeblich, nicht bildlich. Helfet!"** (**"אסור שתשבו באפס-מעשה. טרודה חייבת להבריא שוב. אני מתכוון לכך באורח מילולי, ולא ציורי. עזרו לנו!"**). אמא כתבה: **"Wir haben hier B'H noch nicht gehungert"** (**"עד כה, תודה לאל, עדיין לא סבלנו כאן רעב"**). אבל לאותה גלויה מוסיף אבא: **"Hoffentlich sehen wir uns mal noch"** (**"נקוה שעוד נתראה"**).

הגרמנים התקיפו את ברית-המועצות ב-22 ביוני 1941

Заказное

ПОЧТОВАЯ КАРТОЧКА
CARTE POSTALE

132

Куда Gateshead-on-Tyne - England
56 Fairhazel Gdns
~~Durham Road 118~~
Кому Isaac Königshöfer
London N.W.6

Адрес отправителя / Adresse de l'expéditeur: K. Chameides c/o E. Karl
Lwów-Kleparów, Żeromskiego 8

Liebste Eltern & Geschwister!
Ich habe große Freude mit Eurer Post. Kalman schreibt Euch doch täglich. Ich bin hier bei den Schwiegereltern. Die Kinder will ich bei mir lassen. Sie haben sich Gttlob prächtig entwickelt. Joni ich denke viel an Dich. Wann Du Hochzeit hast weiß ich nicht, auf alle Fälle recht viel GN. Warum schreibt Lotte nicht? Ich habe an sie einige Male geschrieben. Betty schreibt öfter. Die alte ... Mutter von Tante Frieda ist gestorben. Von Brunos habe Post. Ich bin neugierig ob wir mal alles Gewünschte bekommen. Thwaites Freund hat noch nicht geantwortet. Herzliche Küsse Allen
Inzwischen haben wir die Nachricht von Euch bekommen, daß der Konsul geantwortet hat. Gebe G"tt, daß das Permit bald erteilt wird. Es wäre schon wichtig, wenn wir hier vorzeigen könnten, daß unsere Papiere in Ordnung sind, selbst wenn wir jetzt nicht fahren können. Die ... Kinder ... wir von hier aus nicht schicken.

מכתב של הרב ד"ר קלמן חמיידס ואישתו טרודה בזמן מלחמת העולם השנייה

ונכנסו ללבוב ב-1 ביולי. הם החלו מיד בהגבלת הקהילה היהודית ובארגונה; הוקם "יודנראט" והרב חמיידס, יחד עם רבנים ידועים אחרים, נתמנה למחלקה הדתית. מעט מאוד ידוע על הדיונים שהתקיימו ודאי בחוגים הפנימיים של ה"יודנראט". עם זאת ידוע, כי חברי המחלקה הדתית, כולל הרבנים חמיידס, **ישראל לייב וולפסברג, משה אלחנן ודו כהנא** הלכו אל ראש ה"יודנראט", ד"ר **לאנדסברגר** והזהירו אותו מפני שיתוף פעולה עם הגרמנים.

החיים בגיטו נעשו קשים מנשוא ומסוכנים ובאמצע 1942 הפכה ההשמדה הממשמשת ובאה של הקהילה לדבר ודאי. בזמן הנואש הזה החליטה המחלקה הדתית לבקש ראיון עם המטרופוליט הארכיבישוף **אנדריי שפטיצקי**, ראש הכנסיה היוונית-קאתולית (אוניאטית), כדי לראות באם יסכים לשמור על כמה מאות ספרי-תורה. הארכיבישוף שפטיצקי, אחד מחסידי אומות העולם, הוכיח את ידידותו ליהודים לפני המלחמה. הוא ידע היטב עברית ובכמה הזדמנויות שלח ליהודים עניים מזון לפסח.

הראיון התקיים ב-14 באוגוסט 1942, בשעה שרווחו שמועות על "אקציה" איומה העומדת להתקיים. הארכיבישוף הסכים לשמור על ספרי-התורה, אם אפשר יהיה להביאם אליו. נוסף לזה הסכים גם, יחד עם אחיו, האב **קלמנט שפטיצקי**, ראש המינזרים של מיסדר הסטודיטים, ואחותו **יוספה**, אם של מינזרים, תוך סיכון אישי כבד, להסתיר כמה ילדים יהודיים, כולל הרברט וליאון.

בשנת 1943 חלה הרב חמיידס בטיפוס ומת בגיטו לבוב בזמן חיסולו בנובמבר (כסלו) 1943. פרטים על מות שאר בני המשפחה אינם ידועים.

מקורות

מאורי גליציה, אנציקלופידה של רבני גליציה כהנא דוד, יומן גיטו לבוב.

Jüdisch-Theologisches Seminar Breslau, Jahresbericht
Friedman, Philip, Their Brother's Keeper
Friedman, Philip, Roads to Extinction

אירוע הכלולות של הזוג קלמן וטרודי חמיידס

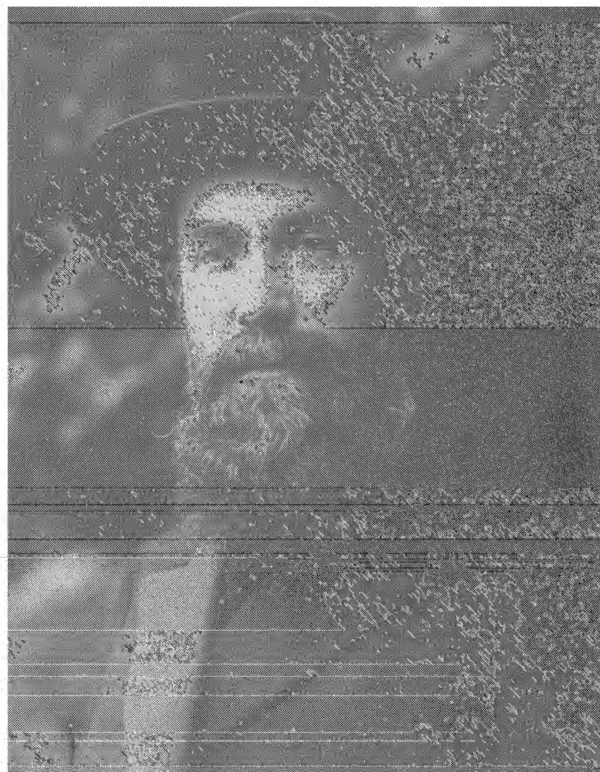
הרב ישראל מאיר לאו

הרב ד"ר מרדכי פוגלמן

רב בוותיקן

על מצבתו של הדוד הרב הגאון **מרדכי פוגלמן** זצ"ל חקוק בין היתר: **הוא אהב כל אדם בישראל, הוא אהב כל אות בתורת ישראל ואהב כל אבן באדמת ישראל.** והדברים אינם לתפארת המליצה. ומי שהכיר את האיש יודע שאין שמץ של הפרזה במלים הפשוטות הללו, אלה מלים שאומרות את הכל.

אולי אפיזודות ספורות בחייו, תמונות ואבני-דרך המהוות פסיפס מקרי ביותר שעולה על דעתי ברגעים אלה. תארו לעצמכם רב, רב במושגים ובהופעה של רב חסיד שמתפלל עם אבנט חסידי, לבוש ונראה כרב של הימים ההם, יושב רכון בספריית הוותיקן ברומא על כתבי-יד של **המאירי** או של ר' **יצחק למפרונטי** ("פחד יצחק") ונכנס בשיחה עם אחד הקרדינלים בוותיקן שרואה דמות

הרב ד"ר מרדכי פוגלמן

הרבנית בלה פוגלמן

כזאת בספרייה. הקרדינל אינו יודע באיזו שפה לפנות אליו, והרב הזה יכול לדבר אתו לא רק איטלקית, אלא גם לטינית, ולא רק לטינית אלא גם יוונית, מתברר שההוא גם יודע עברית והוא מזמין את הרב להרצות בפני כמרים בוותיקן, בלטינית על משנתו הפילוסופית של הרמב"ם. הצרוף הזה של אחיין של הרב מברז'אן (**המהרש"ם**), עומד בוותיקן, נואם בלאטינית על הרמב"ם בפני ארכיבישופים.

הספרייה הייתה מרכז חייו ברחוב ריינס ואחר כך ברחוב אוסישקין, בקרית-מוצקין, שהיה האור דולק בה עד שתיים לפנות בוקר ובשש היה נדלק מחדש, הספריה הזאת שהייתה כל שכיית החמדה שלו, הייתה גדושה באלפי גליונות נייר בכתב-יד גדול.

היה לו זכרון מעולה, בקיאות מדהימה. וכשהוא היה מלמד שיעור או לומד לעצמו, רוב שעות היממה, שקדן בלתי-רגיל, כל פעם שהיה עולה על דעתו איזה רעיון, שאלה, הסבר, הברקה, השוואה, קושי, הוציא גליון נייר ושירבט מיד כמה שורות או כמה מלים. **הגמרות**, **הרמב"ם**, ה"**שולחן ערוך**", ה"**טורים**" היו מלאים בדפים כאלה, שאם היה מישהו יושב ומקדיש להם שנים של עמל, אולי צוות שלם, היה יכול להוציא ספריה בפני עצמה רק מן ההערות וההשלמות וההברקות של הרב פוגלמן.

על הספר שיצא לאור בשנת תשל"א, פרי עטו, במוסד הרב קוק, "**שאלות ותשובות בית מרדכי**", על ארבעת חלקי "**שולחן ערוך**", הוא עצמו מציין בהקדמה שנכתבה עוד בשנת תש"ל, שזהו כל **פרי הארץ**, כל כתביו בשתים-עשרה שנות רבנות בעיר קטוביץ. והייתה זאת אולי המפוארת ברבנויות פולין של אז, מתרפ"ח עד בין כסה לעשור של ת"ש, שאז נמלט משם דרך בוקרשט והגיע לארץ-ישראל עוד בת"ש. 12 שנים ישב שם וחיבר, ישב וכתב, וכאשר נאלץ לברוח חשב בתום לב, שהבעיה היא בשלזיה, לא רחוק מן הגבול הגרמני, אבל בפנים בפולין או בגליציה, לא נשקפת סכנה והעביר את כתבי-היד לבית אביו בסקול, ולא נשאר, לפחות לפי ידיעתנו, שריד ופליט מהם. וכל מה שיש בספר ואלפי הדפים הפזורים, שאינם בשום ספר שהוא, כל זה יצירה ארץ-ישראלית אמיתית.

אני רואה את התמונות הללו, של יהודי שמרביץ תורה בקהילה הקטנה בקריית מוצקין עד שהופכת אתו יחד לעיר. כך במשך ארבעים וחמש שנות רבנות: שיעור כל בוקר אחרי שחרית, דף יומי כל ערב, ובשבת אחרי התפילה עם בני המצוה ועוד לא הולכים הביתה, ועד שמגיעים הביתה באחת, — יושבים כבר שוב בשלוש עם צעירים. בתש"ה, תש"ו — מוצקין בת שש אלפים נפש כל-כולה, ועשרות נערים מתכנסים בשעה 3 אחרי-הצהריים בבית ברחוב ריינס 21 בשיעור במסכת חולין — הוא ציפה לראות מהם תופסים הוראה בישראל. חלקם נערים שהלכו מהשיעור הזה לקריית שמואל הסמוכה לסניף בני עקיבא. אבל קודם על דף של מסכת חולין, כמו רב בנוסח פולין וגליציה של פעם.

מי ששומע דברים כאלה או רואה את הספרייה שהיא עדיין לא כל הספרייה, יכול לחשוב שזה רב, כל הכבוד, הספון לו בד' אמות, במגדל שן, וירבו כמותו בישראל, איש ספר ותו לא. אבל המיוחד אצל הרב פוגלמן שכל זה היה רק חלק של אישיותו, חלק שאולי מבחינת הרגש שלו תפס מקום מרכזי. אבל זה היה בצד פעילות והנהגה של קהילה, שהלואי וירבו כמוהו בישראל. ועם שהיה איש ספר נחבא אל הכלים, אל בין הספרים הללו, הוא היה איש מעשה. היה איש דינמי ככל יכולתו והנהיג קהילה בצורה שקשה מאוד לתאר. אתן דוגמה אחת או שתיים.

מדברים כל כך הרבה בזמן האחרון על השבת, כן סטאטוס-קוו לא סטטוס-קוו, כן אמנה חדשה, לא אמנה חדשה, כן להפגין לא להפגין, פה בית קולנוע, פה אולם תיאטרון, פה תחבורה ציבורית. אותו יהודי שקט, אותו איש ספר, גאון וצדיק, נחבא אל הכלים, בשעה שרכבת-ישראל נפתחת, עם קום המדינה בתש"ט, בקו חיפה-נהריה. שתי התחנות הגדולות ביותר בקו הזה: קריית-מוצקין ועכו. ומייחלים ליום הראשון. על כל קרון שלה — הסמל עם **מגן דויד צהוב** ותחתיו **"רכבת ישראל"**. ומתפרסם לוח הזמנים בכל העיתונות היומית ומתברר שגם לשבת יש לוח-זמנים לרכבת זו על כל תחנותיה, כידוע יש איזור תעשיה בחיפה שבשבת עושה שבתו חול, והעיקר בחיפה קיימת תחבורה ציבורית גם לפי הסטטוס-קוו מאז היתה העיר מעורבת מלפני קום המדינה. והרכבת היא המשך טבעי לחברת האוטובוסים "השחר". הרב פוגלמן נוסע לקרייה שרונה בתל-אביב, אל שר התחבורה הראשון **דויד רמז** המנוח והוא עומד בפני דויד רמז ובוכה כילד ואומר: **"אני מרגיש כמו רבנים פעם, תסלח לי על ההשוואה, שנסעו לשר הפנים ולראש הממשלה בוארשה, לבטל רוע גזירה נגד שחיטה או דבר דומה. אני צריך לבקש ממך, שר בממשלת ישראל, שרכבת-ישראל תשמור שבת? הרי לא היתה עוד רכבת-ישראל אלפיים שנה. כלום אל הנער הזה התפללנו? מדינת ישראל שאינה חברה פרטית ואפילו לא חברה קואופרטיבית. הרכבת היא ממשלת-ישראל — היא שייכת לממשלה והיא נושאת את שם ישראל"**. הוא דיבר על המדינה, על מדינת-ישראל המחודשת ובכה. רמז קרא למנכ"ל — אז קראו לזה מזכיר, מזכיר משרד התחבורה, והורה לו במקום לבטל את לוח

הזמנים שפורסם ולקבוע לוח זמנים שאין בו רכבת נוסעים של ישראל בשבת. וזה תקדים לחיפה-תל-אביב, תל-אביב-ירושלים, באר-שבע, עד היום הזה. לא אשכח את התרגשותו של הדוד שסיפר כי רמז הניח את ידו על כתפו ואמר לו: **"כבוד הרב, חוששני שיבואו ימים ואתם עוד תתגעגעו לאפיקורסים מהסוג שלי"**.

דוגמה אחת נוספת על שבת: הוא נאבק על ייחודה של קרית-מוצקין שלא תיבלע במטרופולין של חיפה רבתי. היו אז מומחים שבאו מחוץ-לארץ לייעץ אם טוב הדבר — עיר אחת גדולה או רשויות מוניציפליות קטנות, הוא נאבק — נערך בקריית-מוצקין מישאל-עם בין התושבים, ראש המועצה היה אז לייב גרושקביץ המנוח, והדוד רצה עצמאות לקריית-מוצקין. הוא ידע מה הוא רוצה. והרוב היה לצידו. קריית-חיים הסמוכה שהיא גדולה מקריית מוצקין, וקריית-שמואל, השכונה הדתית, נספחו לחיפה כחלק משכונות העיר הגדולה. בחיפה פועלת תחבורה ציבורית. כדי להגיע מקריית-ביאליק וסביניה לקריית-חיים ומקריות אחרות — קריית-פרוסטיג, קריית-בנימין, קריית-אתא, קריית-חשמל, קריית-חרושת, כדי להגיע אל חוף הים הנקרא גליה, במקום שנקרא היום קריית-ים, עובר האוטובוס קו 52 דרך הרחוב שחוצה את מוצקין במרכזה, שדרות השופטים, שם שוכן בית-הכנסת המרכזי של הרב פוגלמן. תחבורה ציבורית, בשבת, בקריית מוצקין? הרי זו רשות מוניציפלית נפרדת וחוק-עזר של המועצה קריית-מוצקין קובע: אין תחבורה ציבורית בשבתות כדי לשמור על צביונה הציבורי של הקרייה. הדוד, האיש המתון הזה החליט: **"עת לעשות לה'"**, קרא להתפלל מוסף בשדרות קרן-קיימת פינת השופטים ומכל בתי-הכנסת באו לשם בציבור. הוא עצמו ניגש אל השדרה, שדרת השופטים, הוריד את הטלית ופרש אותה על הכביש וכמוהו עשו מאות מתפללים, והלא איזה אוטובוס ירמוס טלית, אוטובוסים שהסיעו מתרחצים אל חוף גליה עצרו בשדרות השופטים, ונהגים ירדו, אוטובוסים, שיירות אוטובוסים, ואמרו: **"אנחנו לא נמשיך, לא ניסע"**. מאז השבת ההיא מעולם לא נסעה תחבורה ציבורית בשבתות בקריית מוצקין.

רב אחר היה אולי עושה מזה עניין גדול, מהשתדלנות אצל רמז, מהתקיפות בשדרות השופטים. זו הייתה דמות שקשה מאוד למצוא. זה היה איש צנוע ומתון, לא הטיפוס הקנאי, לא חוצב להבות אש, לא מחפש יריבות וסלע מחלוקת. להיפך, ותרן בכל מה שנוגע לכבודו האישי, פשרן בכל מה שנוגע למעמדו החברתי, אבל עומד כצור חלמיש כשזה נוגע לערכים ויסודות כמו חינוך, כמו שבת.

איך קם חינוך דתי בקריית-מוצקין? הרב והרבנית פוגלמן, הוא היה הולך לבית-הכנסת, אני הלכתי אתו באצבע, והדודה הייתה הולכת אחרינו. הבתים היו כולם חד-קומתיים פרט לשדרת-השופטים, שבה היה בית אחד של שתי קומות. אצלנו בקיץ הרי הכל פתוח, ביחוד בקיץ, אין תריסים, גם לא היה אז פחד מפני גנבים. והיא הייתה הולכת אחרינו ועוקבת, כבר עשר דקות אחרי הדלקת נרות, מאיזה בית בוקעים נרות שבת. ושראתה בית שלא הכירה שגם שם דולקים נרות, הייתה אומרת לו או אומרת לי: **"ישראל, תזכור את הכתובת"**. במוצאי שבת או ביום ראשון הייתה דופקת בדלת באותו בית ואומרת: **שבוע טוב, ראיתי שאצלכם מדליקים נרות שבת, אולי יש לכם ילדים בגיל של גן? אני רוצה לפתוח גן-ילדים של "אומן"**. אז היה **"אומן"** ארגון נשות מזרחי, היום **"אמונה"**. והיא אספה ילדים על פי נרות השבת. עד שהצליחה לאסוף, וזה לקח זמן רב, עשרים וחמישה ילדים — תרמו לה ילדים. היו מקרים שתרמו לה נכד או נכדה, כי זה כבר היה זוג מבוגר שלא היו לו ילדים בגיל הגן אבל נכד. מה יש? ילמדו קצת מה זה שבת, מה יכול להיות, שידעו שהם יהודים. ומן הגן הזה קמה רשת גנים, קם בית-ספר דתי גדול, קמה אולפנא **"סגולה"**, קמה ישיבה בני-עקיבא **"פרחי אהרן"** בקריית-שמואל, הכל התחיל מאותם עשרים וחמישה ילדים של הגן.

בית כזה, זוג כזה, הנהגה רבנית-קהילתית כזאת שהייתה פרושה על כל שטחי החיים של הקהילה, קשה מאוד למצוא.

הספרייה מבחינה כמותית היא ספרייה גדולה, מבחינה ערכית היא ספרייה בעלת-ערך, אבל מבחינה רגשית אין ערוך לספרייה הזאת. כי היא היתה ספרייה שנמצאה לא רק בביתו של הרב — היא היתה חקוקה בלבו. אין פה ספר שלא הכיר, אין פה עמוד שהוא לא ידע, אין פה שורה שהוא לא למד, אין.

אני רוצה לסיום לסגור את המעגל. הרב פוגלמן נולד בראש השנה תרנ"ט. הוא ברח מקטוביץ בין ראש השנה ויום כיפור ת"ש ובתיק-יד שלו: פמוטים של אמא, טלית ותפילין, זה מה שהחזיק פליט שעזב דירה של שמונה חדרים, דירת-שרד לרב — לא היה בפולין כדבר הזה. בתיק הזה — כל הש"ס, ש"ס "חורב", בארבעה כרכים. זה היה הרכוש שהרב פוגלמן מילט אתו. ואני משער לעצמי שגם הש"ס הזה צריך להימצא כאן. זה הייסוד של הספריה התורנית הזאת.

(דברים שנאמרו בטקס חנוכת הספריה ע"ש הרב מרדכי פוגלמן זצ"ל בשכונת בבלי בת"א).

הרב איסר פרנקל

יהודי של רגש

הרב **מרדכי פוגלמן** היה יהודי של רגש, של רגש רב וכשהיה מזדמן לכאן בשנותיו האחרונות היה מתמלא שמחה על שהוא מטייל בשכונה שוקקת. כל כך הרבה מלים בעלות משמעות היסטורית מן הדרגה הראשונה. להסתובב ברחוב בבלי, להיזכר שהרחוב נושא את השם **"תלמוד בבלי"**, וללכת פסיעות אחדות ולמצוא את עצמו ברחוב הנושא את השם ירושלמי. והנה בתו גרה ברחוב קוסובסקי, והריהו הרב בעל הקונקורדנציות למשנה ולתלמודים ועוד פסיעות אחדות והוא ברחוב תוספתא. והנה בפינה כשהוא נכנס לבית-הכנסת הוא מוצא את עצמו יחד עם שיירי הכנסת הגדולה. אלה לא דברים שלי, אלה דברים שלו. הוא היה מלא התפעלות מן העובדה שכל רחוב שהוא מודד נושא בחובו מיטען היסטורי שמבחינה רגשית והיסטורית מדבר אליו והוא שומע את קולו. והנה התרגשות מן המין הזה בוודאי שמסבירה את ההחלטה להעביר את הספריה הפרטית שלו למשכן קבע למקום שבו היא צריכה לקבל את המשך תיקונה.

(דברים בטקס חנוכת הספרייה
ע"ש הרב מרדכי פוגלמן)

עו"ד ישראל טייטלבאום

רב מיוחד במינו

אני מעלה כמה אירועים על פעלו של הרב **מרדכי פוגלמן** ז"ל. הרב פוגלמן, כמטרתו של רב וכדרכו, להפיץ תורה ולהאדירה, הציב לעצמו כאתגר בעיקר לקרב את הנוער היהודי ולהקנות לו ערכי היהדות. לשם ביצוע המטרה הזאת פרש את חסותו על בית-הספר העברי בקטוביץ, הידוע בכינויו הרשמי **"תלמוד תורה"**. הרב ד"ר פוגלמן עמד בקשר מתמיד עם הנהלת בית-הספר, השתתף בכל האירועים והחגיגות שנערכו על ידי "תלמוד תורה".

זכורני מקרים רבים, שבהם תלמידים נבחרים של אותו בית-ספר באו למעונו של הרב פוגלמן ברחוב 3 במאי בקטוביץ. זו היתה דירה מפוארת. אני זוכר את הספריה. לא פעם ביקרתי אצלו בבית, כאחד התלמידים שנבחרו לבוא לכבוד הרב. הרב בחן אותנו על החומר הנלמד על ידינו, שימש לנו כמורה-דרך וסייע לנו בלימודים העתידים. כמו כן עלי להזכיר שהרב פוגלמן נתן שיעורים והרצאות בבתי-הספר התיכונים בקטוביץ ששפת ההוראה בהם הייתה פולנית אולם למדו בהם תלמידים יהודיים. השיעור היה נקרא שיעור ברליגיה וזה מה שעשה הרב פוגלמן באותם בתי-ספר.

בנוסף לכך, זכורים לי, עוד בהיותי ילד, הנאומים של הרב פוגלמן בכל מיני שפות, בעברית, בפולנית, בעיקר בשבתות, ואז הרב פוגלמן דיבר על פרשת השבוע או על ענייני דיומא. זכורים לי גם מקרים רבים שבימי החגים הלאומיים של פולין היו מתאספים כל תלמידי בתי-הספר של העיר בבית-הכנסת

הגדול ושם ערכנו תפילה חגיגית והרב פוגלמן נאם כדרכו בשפה הפולנית הרהוטה שהייתה שגורה בפיו ואשר הדהימה את כל צמרת השלטון הפולני, את ראש העיר ואת מושל המחוז.

אני אישית גם עליתי לתורה בבית-הכנסת הגדול כבר-מצוה חכיתי לברכותיו של הרב פוגלמן. השתדלתי לשמור על הקשר במשך כל הזמן. בהיותי בארץ התכתבתי עם הרב פוגלמן וכאשר בני בכורי הגיע למצוות, מצאתי לנכון, להזמינו לחגיגה הפרטית שלי. כתבתי לו מכתב מפורט, תיארתי את פועלי בעיר קטוביץ, את החורבן, את שריפת בית-הכנסת. הרב פוגלמן השיב לי במכתבו כי על אף גילו ומצב בריאותו הלקוי אינו יכול לסרב להופיע. כאשר הרב פוגלמן הופיע במסיבה באולם הבר-מצוה הייתה זאת הפגנה ספונטאנית של כל יוצאי קטוביץ: לא האמינו למראה עיניהם לראות את הרב פוגלמן שאותו לא ראו מזה ארבעים שנה. חזה היה מחזה מרהיב עין.

זכורים לי גם מקרים כשהרב פוגלמן היה יוזם מפעל, שלא היה דבר של יום ביומו בעיר קטוביץ, העיר שלא הייתה ידועה כדתית במיוחד. הרב פוגלמן הנהיג תפילה בציבור של מנחה בשבת אחרי הצהריים בבית-הכנסת הגדול בקטוביץ ואני נזכר עכשיו בתמונה מרהיבת העין של עשרות בנים ובנות מתפללים, מנהלים בעצמם את התפילה ואת הקריאה בתורה בשיתופו הפעיל של הרב ד"ר פוגלמן.

ביתו של הרב פוגלמן היה פתוח לכל מבקשי עצתו ודורשי עזרתו. זכור לי גם מקרה בשנת 1938. הייתי ילד קטן וצעיר, זה היה אחרי ה"אנשלוס" של אוסטריה, יהודים פליטים הגיעו לפולין דרך זבונשין לעיר קטוביץ ואז הוקם ביזמתו וועד לעזרת פליטים אלה. הרב ד"ר פוגלמן עמד בראש המיבצע הזה.

ד"ר נעמי גולדפלד-פוגלמן

סינתזה של תלמיד-חכם וחוקר

השיקול הדומיננטי בהקמת הספריה על שם אבא הוא שהן ישעיהו והן אני, הננו למעשה בנים יחידים של שרידי-חרב. ישעיהו בא ממשפחה ציונית מובהקת מצ'רנוביץ וסבו היה ממנהיגי ה"מזרחי" שם. הרגשתי שעלי לשמור על הספריה כיחידה שלמה, בגלל המחשבה, הרצון והדרך של אבא לתרום לטובת הציבור, לתרום לתוכן הרוחני שיעשיר את בני הקהילה. מכיוון שכאן בסביבה הקרובה אין ספריה כזאת בעלת אופי מיוחד במובן הזה, הרי באופן טבעי המקום האידיאלי הוא מרכז קהילת בבלי. זכרתי היטב את היחס המיוחד של אבא לבית-הכנסת. הוא השתתף בחנוכת בית-הכנסת הזה, הוא השתהה תמיד מחדש ושמח להכיר את כל השכונה על שמות הרחובות המיוחדים שבה.

בתחילה חשבתי למצוא לספריה שם עתיק ויוצא-דופן. והוא: כנסת-המדרש. זה שילוב בין בית-כנסת לבית-מדרש. זהו ביטוי מעניין, שמופיע בספר הקבלה של הרב"ד הראשון במאה השתים-עשרה, באחד התיאורים המעניינים שלו על קהילה יהודית בספרד. אבל הביטוי "כנסת-המדרש" בבית-כנסת ברחוב הכנסת הגדולה הוא יותר מדי. בית-מדרש כשלעצמו הוא שם מאוד מחייב ומאוד מסויים. אני רוצה רק לצטט שורה אחת מתוך הרמב"ם מהלכות תלמוד תורה פרק ד'. הוא אומר: **אין ישנים בבית-המדרש. כל המתנמנם בבית-המדרש חכמתו נעשית קרעים קרעים. ואין משיחים בבית-המדרש אלא בדברי תורה בלבד. אפילו מי שהתעטש אין אומרים לו 'רפואה' בבית-המדרש. ואין צריך לומר שאר הדברים. וקדושת בית-המדרש חמורה מקדושת בתי-כנסיות".**

בעבודתי לפני כמה חדשים בספרית הקהילה היהודית ברומא, מצאתי תדפיס של כתב-העת הידוע **Monatsschrifte der Geschichte und Wissenschaft des Judentums** משנת 1927, ובו מחקר של פרופסור צעיר מרדכי פוגלמן על הנושא **"בתי כנסיות"**. שם הוא מנתח את המונחים **"כנסיות", "כנסת", "בני הכנסת", "כנסת לומדי התורה", "ראש הכנסת"** וכן הלאה. מאחר והמקום הזה כאן מיועד להיות פתוח לכל בני הציבור, וכדי

שהשם עצמו לא ירתיע את המעוניינים בכך, נקבע השם בפשטות **"ספריה ומכון מחקר"**. המטרה היא למעשה לאפשר לכל מי שרוצה לקבוע לעצמו עתים ללימוד ועיון. זאת לא ספריה להשאלה. לציבור של אנשי בבלי על כל גווניו, מפגש ללומדים, לשיחות, להרצאות, ולפעמים אדם צריך גם מקום שקט למחשבה ולמחקר.

ספריה זאת היא למעשה סמל להמשכיות, להחייאת אותם ארגזי ספרים שנקברו בשנת ת"ש בבית-הקברות היהודי בקטוביץ. זהו סמל לבנייה חדשה כחלק אינטגראלי מהמרכז הקהילתי בבבלי. מי שביקר בבית הוריי בקרית מוצקין ראה שנקבעה שם אבן זכרון לבני המשפחה שהושמדו בשואה. זה היה למעשה חלק מהרקע החינוכי של היום-יום שניתן לנו בבית. לישראל בן דודי כאח לי ולי.

באכסניה זו הקרויה **"בית מרדכי ובלה"** והמוקדשת לזכר ששת המיליונים של בני עמנו, משומרת בתמציתיות, בסמליות, ההיסטוריה של הדור שבו פעל כדרך ליהדות, לציונות, לאנושיות. ויש חומר מעניין בספרים שכתבו הוריי. הספר הקטן של אמא שנקרא **"מבית אבא ועד הלום"**, אוטוביוגרפיה כתובה בפשטות על החיים בפולין, על המשפחה, ידידים ועל ההתרחשות אחרי השואה ובספר התורני של אבא. בספר **"בית מרדכי"**, עבורו קיבל את פרס הרב קוק של עיריית תל-אביב לפני כעשר שנים, מוצאת ביטוי ההשכלה הספרותית, ההיסטורית, הפילוסופית והגישה המדעית, האקדמית של המחבר למקורות היהדות.

חנוכת הספריה ע"ש הרב פוגלמן "בית מרדכי ובלה"
יושבים מימין: הרב איסר פרנקל, הרב י.מ. לאו וד"ר נעמי גולדפלד-פוגלמן (נואמת)
21 ינואר 1988
ב' בשבט תשמ"ח.

חנוכת הספריה ע"ש הרב פוגלמן, "בית מרדכי ובלה"
נואם: עו"ד ישראל טייטלבאום
יושבים: הרב איסר פרנקל, הרב י.מ. לאו

זאת סינתזה הרמונית בין תלמיד-חכם וחוקר. הוא היה בקי בלשונות רבות, נוסף ליוונית, לאטינית, גרמנית, איטלקית, פולנית, אנגלית, יידיש ומעל לכל הוא היה איש העברית. הוא היה כולו עברית. זה הסגנון המסודר, הנקי, הבהיר של "בית מרדכי".

בצעירותו שהה בפירנצה, לשם נסע אחרי לימודיו בברן ובציריך, בהשפעת אישיותו של הרב **צבי-פרץ חיות** מווינה, שהיה גם המורה של אמא בפדגוגיון העברי בווינה. שם בפירנצה כתב דוקטורט באיטלקית, הנושא שלו היה: **"סדרי הקהילות העבריות בפלשתינה במאות הראשונות לספירה הכללית"**. ובהקדמה הוא כותב: **"העם העברי בונה עכשיו מחדש בפלשתינה, שמעולם לא חדלה להיות האדמה של עברו ושל כל הקיום שלו, את מקום חייו הלאומיים"**. זה היה בשנת 1925. **"אנו יודעים"**, הוא כותב, **"מההיסטוריה של העמים, שאין אנו בריאה מאין, "Una creazione ex minimo"**. לכן למחקר שלו יש לא רק משמעות ארכיאולוגית-מחקרית, אלא יש לו ערך ממשי, פרקטי במציאות. אנו בונים עכשיו מחדש את הקהילה היהודית בארץ-ישראל. זה היה הקו המנחה העיקרי של כל חייו. נראה לי בכלל שהספר "בית מרדכי", שאזל מן השוק, ולא בגלל שהוא דווקא ספר של אבי, צריך להגיע יותר ויותר לבתים, לאנשים צעירים בגלל הקריאות שבו. אפשר לקרוא בו, אפשר להבין בו, ואין צורך לחשוש מזה שהוא ספר, נאמר, של שאלות ותשובות ומחקרים בהלכה.

(דברים בחנוכת הספריה ע"ש הרב מרדכי פוגלמן, בשכונת בבלי בתל-אביב, ב-ב' בשבט תשמ"ח))

ינואר 1988.
ב' בשבט תשמ"ח.
חנוכת הספריה ע"ש הרב פוגלמן,
"בית מרדכי ובלה"
קהל המוזמנים

ינואר 1988
ב' בשבט תשמ"ח
על רקע הספריה:
ד"ר נעמי גולדפלד-פוגלמן,
צילה כתריאל (הופפן)

מנורת שמונה הקנים הגדולה שניצבה בבית הכנסת הגדול עד לשריפתו
המנורה נמצאה ונקנתה על ידי הרב צנין מסוחר עתיקות בווילנה
ב-1960 ב-20 אלף דולר והיא מוצגת כיום בבית הכנסת של חב"ד בלוס-אנג'לס
בבסיס הנשר שעל הראש המנורה מופיעה חתימת האמן "רוסה". הרב צנין משמש כראש חב"ד בחוף המערבי בארה"ב

פרק שביעי

אישים ודמויות

מבט על הכניסה לבית הכנסת הגדול והסביבה

יוסף כרוסט

אליהו אברהמר

לא היה שטח פעולה בקהילה שבו לא השתלב שמו של **אליהו אברהמר**, תחילה כאחד מעובדי הקהילה ויותר מאוחר כחבר הנהלתה.

בחודש נובמבר 1935 מלאו לו 50, ואז צויין היובל הזה על ידי הקהילה. המאמר שפורסם בגליון מס' 91 של ה"**עיתון**" מאפשר ללמוד משהו על האיש.

עשר שנים לפני כן העמיד את כשרונותיו לרשות הקהילה, שמצבה היה קשה מנשוא בגלל תנודות האוכלוסיה היהודית ובגלל שיטת המסים שלא איפשרה פעילות סדירה בקהילה. אברהמר הניח את הייסודות לניהול סדיר של הפעילות. קהילת קטוביץ היא הראשונה בפולין, שהייתה יכולה להרשות לעצמה לוותר על השיטות המיושנות של ההכנסות ולהנהיג קבורות וטיפול רפואי חינם. מעשהו השני היה שינוי תקנות הבחירות בקהילה. הודות לכך ניתנה אפשרות לחברי הקהילה שבאו באחרונה לבחור את נציגיהם.

אליהו אברהמר חלם תמיד להקים רשת חינוך של הקהילה. באותה שנה בה חגג את יום הולדתו החמישים, עשתה הקהילה צעד נוסף ופתחה את בית-הספר העברי. על חשבונו יש גם לזקוף את התקרבותו של הנוער ליהדות אך גולת הכותרת של פעילותו הייתה העריכה המתמדת של **"העיתון הרשמי"**, ששיקף את כל תחומי הפעילות ואת חיי הקהילה בכלל.

יוסף כרוסט

ברונו אלטמאן

ב-12 ביוני 1934 מלאו 60 שנים ליו"ר הקהילה היהודית בקטוביץ, **ברונו אלטמאן**. מתוך דברי ההערכה שפורסמו בגליון מס' 57 של ה"**עיתון**" אפשר לעמוד על אישיותו של האיש, שעמד כבר מאז זה 15 שנים בראש הקהילה והתמסר בכל נפשו ובכל מאודו לתפקידו זה.

מתוך הצוואה של הוריו משנת 1898 שנשתמרה בידי אחד מצאצאי המשפחה הזאת מתברר, כי הוריו, **ליאופולד ושארלוטה** מבית **טימנדורפר**, הורישו את רכושם הגדול לתשעת ילדיהם, 7 בנים ו-2 בנות. ברונו היה הילד הששי.

בצוואה הובעה הדרישה, כי בכל העסקים של חברת **ל. אלטמאן** ו**נאקס** יש להקפיד שלא לעשות שום פעולה בשבתות ובמועדים. ואכן נשמרו השבת והחגים בעסקיו של ברונו אלטמאן בקטוביץ.

מבית הוריו ירש ברונו אלטמאן גם את האוירה היהודית וגם את התחושה, כי חובתו העליונה של כל אדם וביחוד יהודי להקדיש את עצמו לטובת הכלל. הפעילות בקהילה הפכה בעיניו לאידיאל העליון שלו.

הוא נכנס לפעילות בקהילה בשנת 1919 ותוך זמן קצר הקיפה פעילותו את כל התחומים וכבר בשנת 1921 נבחר כיו"ר הקהילה. הייתה זאת תקופה קשה במיוחד בגלל תנודות האוכלוסיה היהודית וברונו אלטמאן זכה באמונן של כל שיכבות הישוב היהודי.

מתוך הצוואה של ליאופולד ושארלוטה אלטמאן מיום 19 בינואר 1876

"...אנו מסיימים עכשיו את הוראותינו במישאלה ההחלטית כי העסק הראשי ל. אלטמאן ינוהל כל זמן שאפשר על ידי ילדינו, צאצאיהם וגם חתנינו, וכי הניהול להבא של עסקנו ייעשה באותה דרך, כפי שנעשתה עד כה על ידינו, היינו, הן מבחינה מוסרית מובהקת והן דתית. בהתאם לכך יש לשמור בכל העסקים שנעשים על ידי יורשי החברה ל. אלטמאן את נאקס ביושר קיצוני וכן יש לקיים בקפדנות את דיני הדת כפי שפורשו לנו. במיוחד אנו מצווים כי בשבתות ובחגים לא תיעשה שום פעולה עסקית במידה שאוסרים זאת דיני הדת".

Nr. 91

Urzędowa Gazeta Gminy Izraelickiej w Katowicach

Listopad 1935 || כ"ה, תרצ"ו || מרחשון

W 50-lecie urodzin.

Nie zawsze jest dla solenizanta radosną chwilą, gdy otoczenie przypomina mu, że stał się o tyle starszy, że osiągnął już wiek jubileuszowy. A zwłaszcza jeśli chodzi o człowieka, który w wykonywaniu swych obowiązków wobec ogółu, stawia siebie samego poza nawias, zapominając nawet o jedzeniu, piciu i spaniu — i nagle stoi przed pięćdziesiątką.

Eljasz Abrahamer obchodzi w dniu 6. listopada br. pięćdziesięciolecie swych urodzin. Dziesięć lat mija od czasu, gdy złożył w ofierze dla dobra naszej Gminy całą swą energję, pracę bez wytchnienia, swoje dążenia — swoje całe jestestwo. Dzisiaj nadarza się okazja przypatrzeć się bliżej tej Gminie, którą Eljasz Abrahamer się opiekuje — dla której stara się po dzień dzisiejszy uzyskać powszechne poważanie i podnieść do stanowiska godnej reprezentantki w oczach świata żydowskiego i nieżydowskiego.

Jak zatem wyglądała Gmina nasza przed 10-oma laty? Zmiana suwerenności Państwa a w związku z tem przesiedlonie się znacznej części zamożniejszej ludności żydowskiej, dewaluacja marki polskiej i niemieckiej fluktuacja ludności żydowskiej w Katowicach — wszystkie te okoliczności postawiły gminę naszą nad brzegiem przepaści. Ustrój podatkowy we formie dodatku do podatku państwowego, który trwał do roku 1921 a następnie wymierzanie podatków wedle — widzimisię — nie przyniosły oczekiwanych rezultatów. Gmina zmuszona była zwracać się do zamożniejszych swych członków o pożyczki i datki, w przeciwnym bowiem razie nie można było myśleć nawet o wypłacaniu poborów urzędniczych.

Eljasz Abrahamer był tym, który stworzył podstawy do wymiaru podatków we własnym zakresie działania Gminy, wskazując wytyczne, sprawiedliwego uchwycenia faktycznych możliwości płatniczych poszczególnych płatników. System ten został prawie bez zmian do statutu przyjęty. Gmina katowicka była pierwszą w Polsce, która zrezygnowała prawie w zupełności z innych źródeł dochodu (n. p. bezpłatne pogrzeby, bezpłatna opieka lekarska) stanowiących w innych dzielnicach Polski przedmiot bezustannych zatargów.

Drugi jego czyn, to zmiana regulaminu wyborczego przez co poraz pierwszy dana była przybyłym członkom Gminy możność wybrania sobie o własnych siłach swych przedstawicieli. Następuje zmiana statutu gminnego który na podstawie przewidzianych możliwości ustawą z dnia 23 lipca 1847 pozwala Gminie żydowskiej kierować powierzonemi jej zadaniami życia żydowskiego odpowiednio do współczesnych potrzeb w łonie Żydostwa. Temsamem zakreślone zostały prace wstępne dla Władz Wojewódzkich do projektu ustawy o organizacji gmin żydowskich na obszarze województwa śląskiego. Niestety projekt ten utkwił w jednym z urzędów, ku niezmiernej szkodzie żydowskiego społeczeństwa śląskiego, któremu brak po dzień dzisiejszy spójności, a przedewszystkiem organu, który byłby w stanie zastąpić sam Żydostwo śląskie, nazewnątrz, jako legitymowany zastępca nie tylko praw ale też i obowiązków Żydów wobec Państwa, gmin komunalnych i gmin żydowskich.

Marzeniem Eljasza Abrahamera od zawsze było stworzenie sieci szkolnictwa gminnego. Właśnie w tym roku posunęliśmy się o krok naprzód przez otwarcie nowozałożonej szkoły hebrajskiej. Jego też zasługą jest, że Gmina nasza uznana jest przez Władze via facti jako przedstawicielka nie tylko Żydostwa w Katowicach lecz również Żydostwa województwa śląskiego i że wiele ważnych kwestyj żydowskich załatwia się zgodnie z opinją naszej Gminy.

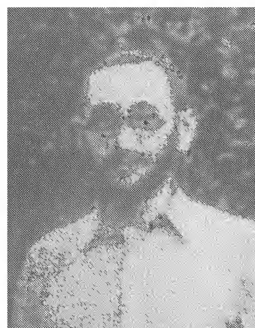
Eljasz Abrahamer podniósł powagę naszej Gminy w koncernie gmin żydowskich w Polsce. Przy żadnej akcji podjętej przez Gminy lub organizacje żydowskie nie pomija się naszej Gminy, licząc się poważnie z jej zdaniem i starając się o jej współpracę.

Niezaprzeczalną i wyłączną zasługą naszego Jubilata jest, że całe Żydostwo w Katowicach bez wyjątku zmieniło swoje nastawienie, że przedewszystkiem młodzież żydowska wychowana zostaje na dobrych Żydów a zarazem

Erbungs urkunde Kattowitz am 19 Januar 1876
Wir schliesen nun unsere Bestimmungen mit dem ausdrücklichen Wunsch dass das Hauptgeschaft L. Altman so lange als nur möglich von unseren Kindern deren Nachkommen und auch Schwiegersöhnen fortgeführt werde, und das die Weiterfuhrung unseres Geschäfts in derselben Weise gehandhabt wird, als es bisher von uns geschahen, und zwar sowohl vom streng moralischen als vom confessionellen religiosen Standpunkte. Es sind demnach bei allen geschäften welche die Firma L. Altmann und Nacks Nachfolger unternehmen die strengste Realitat zu beobachten, auch sind die Religionsgesetzlichen Bestimmungen in der Strenge wie sie uns aufgefasst worden, zu beachten. Insbesondern bestimmen wir dass am Sabbath und Festtagen jeder geschäftliche Verkehr in dem Umfange wie die Religionsgesetzlichen Vorschriften es verbieten, unterbleiben muss.
Zu diesem Testament behalten wir uns vor privatschriftlich und aussergerichtlich Nachzettel zu erwichten und zwar.

צילה כתריאל-הופפן

שמואל הופפן

אבי **שמואל (סמואל) הופפן** ז"ל היה אחד הפעילים הבולטים בקהילה היהודית בקטוביץ.

איש צעיר, נמרץ ומשכיל, נצר למשפחת רבנים, תלמיד חכם ובעל היתר הוראה; הוא היה מבאי-ביתו של הרב פוגלמן, רבה הראשי של קהילת קטוביץ ומשתתף קבוע בשיעורי-תורה.

אבי מילא תפקיד כגובה מיסים בקהילה היהודית בקטוביץ במשך שנים רבות עד לפלישת הנאצים בספטמבר 1939. במישרה זו הוטלו עליו גם תפקידים נוספים בתחומים שונים. בראש וראשונה הוא היה אחראי על הפעילויות בבית הכנסת הגדול.

כבקיא בדינים ובמנהגים השונים הקשורים לסדר התפילות בשבתות ובחגים, עמד אבי לרשותם של הרבנים והגבאים בכל פעולות בית הכנסת ושימש כיד המבצעת של הרשויות השונות של הקהילה.

הקהילה שלנו הייתה מפורסמת בדאגתה הנדיבה לנצרכים המרובים, הן בתוך הקהילה עצמה והן מהערים הסמוכות, וסיפקה להם שירותי רפואה, תמחוי, דברי הלבשה וגם עזרה כספית.

ידיו של אבי היו תמיד מלאות עבודה. רבים היו פונים אליו כדי לנצל את קשריו עם פרנסי הקהילה ולהשתדל למענם וכן כדי לבקש גמילות חסדים.

במסגרת פעילותו בקהילה היה עליו לדאוג גם לחיילים היהודיים ולספק להם מצרכים חיוניים לשבתות ולחגים, אוכל כשר וסידורי תפילה. בין היתר הוא היה מחלק להם פתקאות שזיכו אותם בארוחות-חינם במסעדות יהודיות.

לא פעם היו החיילים מתדפקים על פתח ביתנו בחיפוש אחרי ה"אבא" שלהם, כך הם כינו את אבי בחיבה גדולה.

בחגים היה אבי נוהג לערוך ביקורים אצל חולים יהודיים בבתי החולים ואצל אסירים יהודיים בבתי הסוהר ולספק להם שירותי דת, תקיעה-בשופר, אמירת ברכות ותפילות למזון מיוחד לחגים (מצות לפסח).

אבי היה מוכר על ידי עשירי הקהילה ומקובל אצלם. עובדה זו אפשרה לו להתרים אותם בעילום-שם עבור חולים, נצרכים ועבור זקנים ואלמנות, ולתת להם מתן בסתר.

היה לו מינהג כל בוקר בטרם שפנה לעבודתו לחלק לנזקקים חלב ולחמניות טריות. בשבתות ובחגים בשעת הסעודה הייתה דלת ביתנו פתוחה תמיד לאורחים מזדמנים.

בשנת 1933 קיבל אבי על עצמו את התפקיד של מוהל הקהילה במקומו של מר **וולקובסקי** הקשיש. אבי היה מקובל בבתי-החולים בקטוביץ והסביבה ככירורג מקצועי מיוחד.

אבי ז"ל היה גם חבר-פעיל בחברא קדישא בקטוביץ.
יהי זכרו ברוך.

חנה אנגלהרט-גולדפלד

אוטון שטרן חתן פרס נובל

אוטון שטרן (Otton Stern), ממקבלי פרס נובל, נולד בשנת 1888 בזוראו, שליד ריבניק. אביו, **אוסקאר שטרן**, בעל טחנת-קמח גדולה, היה שכן של מפעלנו, בית-יציקה של ברזל, בשם Huta Pawla. אבי היה אחד הבעלים של המפעל הזה, ובעלי, המהנדס **מאוריצי אנגלהרט**, שימש כמנהל העבודה הראשי.

חיינו בידידות עם אוסקאר שטרן והיינו נפגשים עמו לעתים קרובות בבית-הכנסת בעיקר בזמן החגים. בזוראו חיו משפחות יהודיות מעטות, אולי שלוש-ארבע ולא היה מניין. תמיד השתדלנו לארגן מניין, לפחות בחגים. למטרה זו היינו מזמינים תמיד את בני משפחותינו וידידינו, כדי להשלים את מספר היהודים המעטים ולחוג את החג לפי המסורת והנוהל המקובלים. ידענו אז שלאוסקאר שטרן ולאשתו אוגניה לבית רוזנטל ישנו בן יחיד בחוץ-לארץ, צעיר כשרוני. הוריו השתדלו להעניק לו את ההשכלה הטובה ביותר. אחרי שסיים את לימודיו עבד אוטון הצעיר כאסיסטנט של איינשטיין בפראג, בציריך, בפראנקפורט, ברוסטוק ובהמבורג.

אחרי עליית היטלר לשלטון עזב אוטון את גרמניה והמשיך בעבודתו המדעית ב-"Carnegie Institute of Technology" בפיטסבורג שבארצות-הברית. בשנת 1943 קיבל את פרס נובל בשטח הפיסיקה. הוא נפטר בברקליי ב-18 באוגוסט 1963 ושם גם נקבר.

הידיעה על מותו הופיעה ב-Dziennik Polski בפולין ואחר כך ב-Dziennik Polski בלונדון.

יוסף כרוסט

היינריך מרגלית

נולד בשנת 1890 בסוסנוביץ. מאז שנת 1895 חי בקטוביץ; למד בבית-הספר הריאלי הגבוה והשתייך לחוג הידידים שכלל את **ארנולד אוליץ, ארנולד צווייג, לודויג מיידנר** ואחרים. אחרי בחינות הבגרות נכנס ל"לאנדסברגר באנק" ("ברסלאואר דיסקונטו באנק"), למד בלייפציג ובברלין וכיהן במשרות בכירות במשק. יותר מאוחר היה יועץ כלכלי ופיננסי של השגרירות הישראלית בלונדון.

בשנת 1956 חזר לישראל כדי להמשיך בפעילותו המדעית-ספרותית. בין השאר כתב את הספרים הבאים: **"המאבק בין סואץ ובגדד בימי קדם" (1919), "ביקורת של הציונות"** (2 כרכים, 1920), **"פרעה של יוסף"** (1964), **"כרתים וכנען"** (בכתב-יד).

פראנץ לאנדסברגר

היסטוריון לתולדות האמנות. נולד בשנת 1883 בקטוביץ, אך ילדותו ושנות לימודיו עברו עליו בברסלאו. אחרי גמר לימודיו בברלין, ז'נווה ומינכן התמחה בתולדות האמנות. משנת 1912 פעל כמרצה באוניברסיטת ברסלאו, ומאז 1918 - כפרופסור.

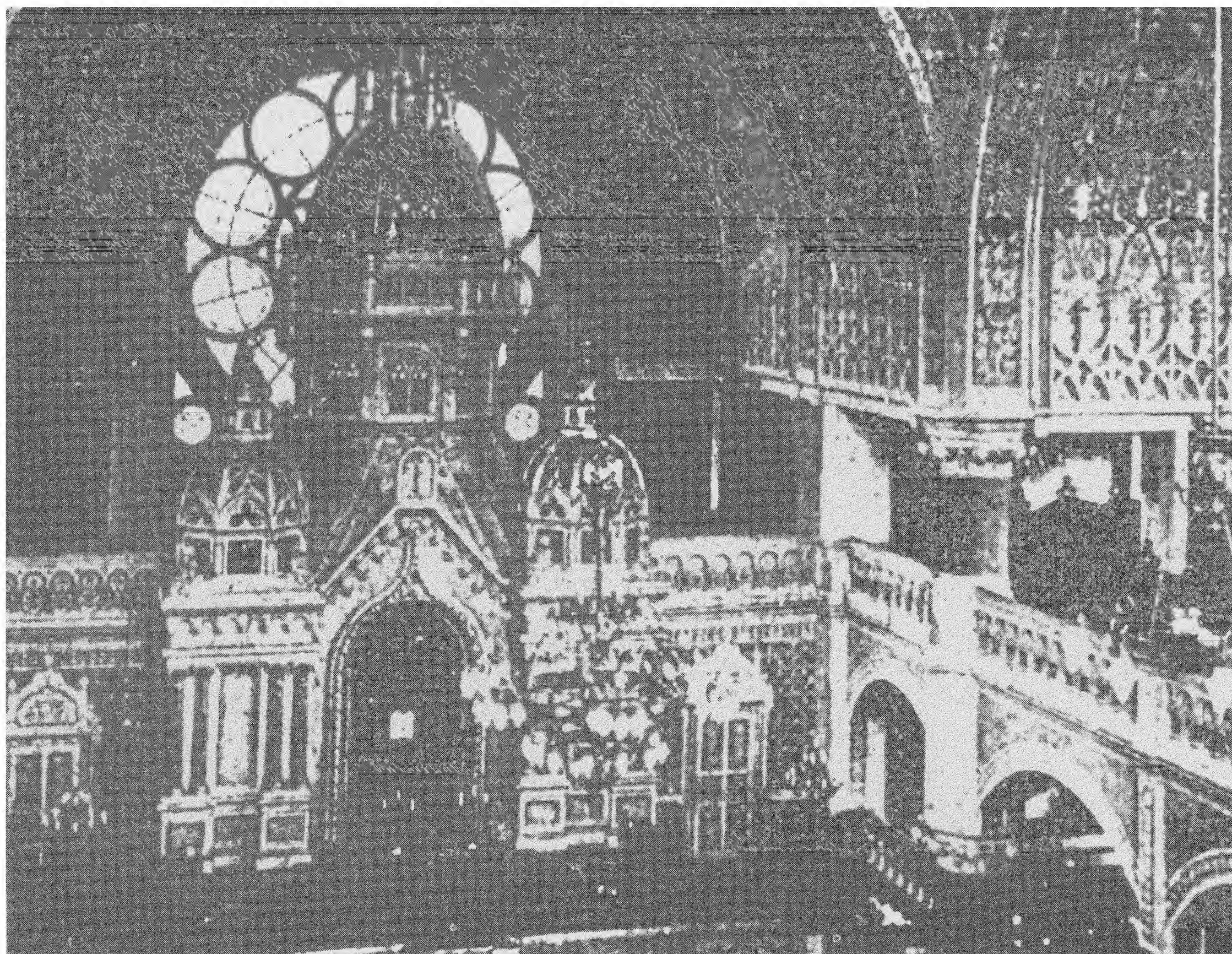
היה פעיל בחיי האמנות ובטיפוח האמנות.

נחשב למומחה הבכיר ביותר לתולדות האמנות בברסלאו ובשלזיה בכלל. ערך כתב-העת לאמנות **"שלזישה מונאטסהפטה"**. פירסם בין השאר: **"ברסלאו"** (אתרי אמנות מפורסמים, 1926), **"אלטשלזישע מאלריי"** (די קונסט אין שלזיין, 1927).

כמי שהיה בר-סמכא לאמנות ומנהל המוזיאון היהודי בברלין נאלץ לעזוב את גרמניה ונתמנה כפרופסור של "היברו יוניון קולג'" וכמנהל המוזיאון היהודי בסינסינטי, ארה"ב. נפטר ב-17 במארס 1964.

פרק שמיני

דברי הגות

פנים בית הכנסת הגדול

הרב מרדכי פוגלמן

ארץ־ישראל ומדינת ישראל

בהכרזה על הקמת מדינת ישראל ב-ה' אייר תש"ח מודגש כמה פעמים כי מדינת ישראל אינה יצירה חדשה, אלא היא חידוש המדינה היהודית בארץ ישראל, כלומר, חידוש הממלכה היהודית שהייתה בארץ ישראל מימי קדם.

ברם, לפי זה הרי היא צריכה להיקרא לא בשם המקוטע "מדינת ישראל", אלא בשמה המקורי, העתיק-החדש: א ר ץ - י ש ר א ל !

ממשלת המנדט הבריטי השתמשה עד הרגע האחרון בשם הרשמי: "פלשתינה — ארץ-ישראל (א"י)". מיום תקומת ישראל המחודשת הולך ונגנז השם: ארץ-ישראל. בממשלת ישראל ובכל מוסדותיה המרכזיים, האיזוריים והמקומיים, בעיתונות, בספרות ובמדע, בבתי-הספר ובאוניברסיטאות, בכל התחומים והמקצועות של החיים המתחדשים בישראל המחודשת משתמשים אך ורק בשם: מדינת ישראל. השם הזה לכל השטח הריבוני של ארץ-ישראל המחודשת הוא תרגום לא מוצלח וחיקוי למונח הלועזי: "סטיט". הוא אינו זהה כלל מבחינה מהותית, לשונית, היסטורית והלכית עם השם: "ארץ-ישראל". את זה נוכיח להלן מן המקורות.

"ארץ-ישראל" במקרא

השם ארץ-ישראל במקרא, מוסב לפעמים רק על שטח הממלכה של עשרה השבטים בלבד (מלכים-ב / כג). בעוד שיש והכוונה היא לארץ-ישראל הכוללת את שתי הממלכות: "במראות אלוקים הביאני אל ארץ-ישראל" (יחזקאל מ ב).

ארץ-ישראל במשנה ובגמרא

בשם זה אנו נפגשים בכל מרחבי ספרות התורה שבעל פה: במשנה ובתוספתא ובשני התלמודים, במדרשות ההלכה והאגדה, בפירושי ובפיסקי הגאונים, בשאלות ותשובות של הראשונים והאחרונים, בלשונות והז'רגונים של כל הגלויות. התלמוד הירושלמי נקרא הרבה פעמים בספרות הגאונים ובספרי המפרשים והפוסקים הראשונים בשם "תלמוד ארץ-ישראל".

ה"מדינה" במקרא

המדינה במקרא אינה כלל שם לארץ ריבונית ועצמאית. בתנ"ך משמעה: פלך, חבל ארץ, מחוז, איזור, חלק של ממלכה. כגון: "בנערי שרי המדינות" (מלכים-א כ יד); "הוא אחשורוש המולך מהודו ועד כוש, שבע ועשרים ומאה מדינה" (אסתר א א). התרגום מתרגם שם "מדינה" בשם "פלך" (עי' פירושו של הראב"ע לדניאל ב מח והרד"ק בספר השרשים ערך מדן). הארצות שנכבשו ונכנעו סופחו לארץ המנצחת כ"מדינה", כלומר, כחלק ממנה. כך היה נהוג בימי הממלכות העתיקות אשור, בבל, פרס ומדי וגם בימי דוד ושלמה ובימי האימפריה הרומאית. לפי זה נבין את דברי המקונן (איכה א א): "איכה ישבה בדד העיר רבתי עם היתה כאלמנה, רבתי בגוים שרתי במדינות היתה למס". פירושו של הפסוק הוא: היו ימים בהם ירושלים הייתה עיר מלוכה, לא בלבד של יהודה וישראל בימי דוד ושלמה, אלא הייתה שולטת גם על אדום בדרום וארם מצפון, שרתי במדינות, ירושלים הייתה שלטת על ממלכות אחרות שנכנעו לפניה והיו למדינות, ועכשיו — הייתה למס!

המדינה במשנה והתלמודים ובמדרשות ההלכה והאגדה

למדינה שבמשנה והתלמודים ומדרשות ישנה בעיקר המשמעות של המדינה שבמקרא: מחוז, איזור, פלך, ולפעמים של עיר, ערי השדה ביחס למקדש ולירושלים.

לדוגמא (גיטין ב ב): אי נמי ממדינה למדינה בארץ-ישראל, ופרש"י: "כגון יהודה והגליל". והמאירי שם פירש: "ר"ל ממחוז למחוז" (ועי' בבא בתרא לח א: היה ביהודה והחזיק בגליל, אינה חזקה עד שיהא עמו במדינה).

וכן: פירות בירושלים ומעות במדינה (מעשר שני ג ד); מחזירין רטיה במקדש אבל לא במדינה (עירובין י יג); יום טוב של ראש השנה שחל להיות בשבת, במקדש היו תוקעין אבל לא במדינה (ראש השנה ד א); כשם שהיו שופרות במקדש, כך היו שופרות במדינה (שקלים א ב); העומר היה מתיר במדינה ושתי הלחם במקדש (מנחות י ו), ועוד, משל לכתבים של מלך שנכנסו למדינה (ויקרא רבה פי"א ז). כאן המדינה, פירושה: הפרובינציה של האימפריה הרומאית.

ברם, לפעמים מדינה מובנה עיר. כגון (פסחים נא א): מעשה ברבי שמעון בן גמליאל שישב על ספסלי נכרים בשבת בעכו ולעזה עליו כל המדינה. מעשה ביהודה והלל בניו של רבן גמליאל שיצאו בקורדקיסון בשבת בבירי (ביריה הסמוכה לצפת) ולעזה עליהן כל המדינה. וכן אוצר הגאונים (קידושין עמ' 68): "מדינת רמלה הסמוכה ללוד".

לפי חז"ל משמעות המדינה במקרא היא אפרכיה, שכן מצינו (אסתר רבה פ"א, רות רבה פ"א): "אמר רבי לוי כל מקום שנאמר שדה הוא עיר, עיר מדינה, מדינה אפרכיה... שנאמר שבע ועשרים ומאה מדינה".

מדינה במשנה תורה של הרמב"ם

הרמב"ם נוקט בדרך כלל בספרו הגדול את המונח "מדינה" במקום ה"עיר" וה"כרך" שבמשנה ובגמרא.

וכך כתב (הל' מגילה פ"א הל"ד): "איזהו זמן קריאתה, זמנים הרבה תקנו לה חכמים שנאמר בזמניהם. ואלו הן זמני קריאתה: כל מדינה שהייתה מוקפת חומה מימי יהושע בן נון, בין בארץ, בין בחוצה לארץ, אעפ"י שאין לה עכשיו חומה, קורין בט"ו באדר. ומדינה זו נקראת כרך. וכל מדינה שלא הייתה מוקפת חומה בימות יהושע, ואעלפ"י שהיא מוקפת עתה, קורין בי"ד. ומדינה זו היא הנקראת עיר".

הרמב"ם מצא לנחוץ להסביר כאן את הביטוי מדינה שהוא משתמש בו ואומר שהוא מונח זהה עם הכרך והעיר שבמשנה (מגילה א א). יש לשאול למה לא העיר הערה זו באחד מן המקומות האחרים שבמשנה תורה בהם הוא נוקט בלשונו מדינה במקום עיר שבמשנה ובגמרא (ראה לדוגמה: הל' תשובה פ"ב הל"א; הל' שבת פכ"ז הל"א; הל' עירובין פ"ה הל' יט-כב; הל' גירושין פ"ט הל"ז, ועוד), דבר הגורים למפרשיו אי-הבנה בדבריו. וצ"ע.

שנינו במשנה (כתובות קי א): "שלוש ארצות לנשואין, יהודה ועבר-הירדן והגליל. אין מוציאין מעיר לעיר ומכרך לכרך, אבל באותה הארץ מוציאין מעיר לעיר ומכרך לכרך". בהקשר עם המשנה הזאת מגדיר הרמב"ם (הל' אישות פי"ג הלט"ז) את ה"ארץ": "כל הישוב ארצות ארצות הוא, כגון ארץ-כנען וארץ-מצרים וארץ-תימן וארץ-כוש וארץ-שנער וכיוצא בהן. וכל ארץ וארץ ממדינות וכפרים, וערי ישראל לענין נשואין שלש ארצות היו, יהודה ועבר-הירדן והגליל". וכן (שם, הלי"ז): "... אבל מוציאה ממדינה למדינה ומכפר לכפר באותה הארץ, ואינו יכול להוציאה ממדינה לכפר ולא מכפר למדינה...". המגיד משנה (שם, ד"ה ואינו יכול) מעיר: "שם במשנה, ולשון המשנה כרך ורבינו כתב מדינה והכל אחד...".

הרמב"ם נוקט כאן מדינה במקום כרך וכפר במקום עיר שבמשנה ובגמרא, כדרכו בהרבה מקומות בספרו הגדול שכמה מהם נקבנו לעיל. בעקבותיו הולך המחבר (שו"ע אבהע"ז סי' עה סעי' א). הבית שמואל (שם סק"ו) הרגיש בזה ואומר: "כלומר מעיר גדולה לעיר גדולה...". ותמיהני על המגיד משנה ושאר מפרשי הרמב"ם שלא העירו על כך במקומות בהם הוא משתמש בספרו במדינה במקום כרך ועיר שבמשנה ובגמרא (ועי' בספרי "בית מרדכי", עמ' רמט-רנ).

מדינה בכתובה ובגט

כרגיל כותבין בכתובה: "למנין שאנו מנין כאן במתא" אותו הדבר בנוסח הגט: "למנין שאנו מנין כאן במתא דיתבא על נהר". אבל המרדכי בהלכות גיטין מביא בשם הראבי"ה שכותבין מדינה, ולא במתא. הבית יוסף (טור אבהע"ז סי' קחכ) מביא את פירוש הגט למהר"ש בר צמח "שיש מקומות בספרד ובאשכנז כשהעיר גדולה כותבין במדינה פלונית". ובשו"ת מהר"י מינץ, סדר הגט (סי' ק) כתב: "בריינוס מקום שההגמון נקרא על שם אותה עיר כותבין מדינה". ואילו הדרכי משה (טור אבהע"ז שם סק"ה): "ובסדר גיטין שלנו סי' יט כתב דאין לכתוב מדינה אלא כשכל הפלך נקרא על שם אותה העיר".

נוסח הכתובה המובא בנחלת שבעה (סי' יב א): "ברביעי בשבת, שלשה ימים לחודש אלול שנת חמשת אלפים וארבע מאוד ועשרים ושתים לבריאת עולם למנין שאנו מנין כאן במדינת באמבערג איך רבי משה...".

נוסח הגט (שם, סי' מה א): "בשלישי בשבת שבעה ועשרים יום לירח מרחשון שנת חמשת אלפים וארבע מאות ועשרים וארבע לבריאת עולם למנין שאנו מנין כאן במדינת באמבערק דיתבא על נהר בעגניץ ועל מי מעינות אנא...".

מקור המונח מדינה במשמע של ארץ

בשנות המאה האחרונות של ימי-הביניים התחילו

להשתמש לפעמים בלשון מדינה במשמע של ארץ. כנראה שזהו הגלגול של המדינה במובן של המונח היווני פוליס שהיה גם עיר וגם ממלכה, שנכנס, כמו המונח היווני פוליטס (אזרח) והמסונפים לו בלשונות האירופיות, לעברית דרך התרגומים לערבית מספריהם של חכמי יוון. ומכאן צמחו הביטויים מדיני, מדיניות וכדומה בעברית החדישה.

תורה שבעל-פה

מיום קום ישראל המחודשת הולכים ונעלמים מן אוצר העברית הספרותית, העיתונאית והמדוברת המונחים "ארץ-ישראל" ו"בארץ". במקומם משתמשים אך ורק במונחים "מדינת ישראל" ו"במדינה". אצל תלמידי בתי הספר היסודיים והתיכוניים והסטודנטים של האוניברסיטאות הולך ומשתכח השם ארץ-ישראל. שנהפך למונח ארכיאולוגי שרק חוקרים, בלשנים והיסטוריונים צריכים לו.

יש הסוברים כי עיקר השימוש במונח "מדינה" בא לציין את הצד הריבוני השלטוני שלנו על ארץ-ישראל, בעוד שהשם "ארץ-ישראל" חסר משמעות זו של ריבונותינו עליה. בשימוש במונח מדינה כהגדרת שלטוננו בארץ-ישראל, מבטא אולי הציבור — אפילו ללא ידיעה — את התחושה העמוקה של זקיפות הקומה שלנו כעם השולט על ארצו, אותה זקיפות קומה שהייתה חסרה לנו במשך אלפי שנות הגלות.

אך, לאמיתו של דבר אין זו סברה כלל, שהרי הוכחנו מהמקורות שלמונח מדינה יש רק המשמעות של פלך, מחוז, איזור, עיר ולא של ארץ ריבונית ועצמאית, כך שאין בשם "מדינה" ביטוי לריבונות ועצמאות ממלכתית יותר מבשם "ארץ-ישראל". אדרבה, הייסוד העיקרי לתביעתנו על ארץ-ישראל מן אומות העולם נובע מהשם "ארץ-ישראל". בהיות השם מוכיח כי הארץ שניתנה לעם ישראל לפני ארבעת אלפים שנה הייתה תמיד, גם בימי גלויותינו ונדודינו בין הגוים, ארץ-ישראל ולא הסחנו את דעתנו ממנה ולא רק על נהרות בבל, כי אם גם על נהרות הריין, הטיבר, הדונאו, הוולגה והויסלה ישבנו ובכינו בזכרנו את ציון.

"אל תסג גבול עולם"

שנינו בספרי על הפסוק: לא תסיג גבול רעך אשר גבלו ראשונים בנחלתך אשר תנחל בארץ (דברים יט יד): "מנין לעוקר תחומין של שבטים שעובר בלא תעשה, תלמוד לומר אל תסג גבול עולם (משלי כג י). לפענ"ד אפשר למצוא בילפותא שבספרי אסמכתא, שאין לקרוא את ארץ-ישראל בשם מדינת ישראל. הקורא את ארץ-ישראל בשם מדינת ישראל שהוא רק שם לחלק ולמחוז ממנה, עוקר תחומין של שבטים, כלומר, מקטין ומנמיך את ערכה וחשיבותה של ארץ-ישראל, מסיג את גבולות הראשונים ואבות האומה שקראו את הארץ בשם עולם: ארץ-ישראל. ובזה הוא עובר על לא תעשה שבדברי קבלה שהם כדברי תורה: אל תסג גבול עולם. יתכן שלרמב"ן הייתה גירסא אחרת בספרו. בפירושו (דברים שם) אינו מזכיר את הילפותא מן הפסוק אל תסג גבול עולם. ואלה הם דבריו: וגם רבותינו עצמם הזכירו מנין לעוקר תחומין של שבטים שעובר בלא תעשה, תלמוד לומר לא תסיג גבול רעך, והוא באמת פשוטו של מקרא...".

מבצע ארץ-ישראל

יש לערוך בארץ לפחות לתקופת זמן של שנה מבצע ארץ-ישראל. כדי להחזיר את השם, מעמדו וכבודו לתחומי החיים בישראל ע"י מחזור של מאמרים בעיתונות היומית, בשבועונים ובירחונים, וע"י הרצאות בחוגים, ובעיקר לתלמידי בתי הספר ע"י מוריהם ומחנכיהם. ואלה הם יסודות המבצע:

א. השם מדינת ישראל אינו יכול להיות תחליף לשם ארץ-ישראל.

ב. השם ארץ-ישראל מקשר ישירות את ישראל המחודשת עם ארץ-ישראל שבימי הנביאים והמלכים. הוא בן לוויתו הנאמן של עם ישראל באלפי שנות קיומו, בתורה שבכתב ושבעל-פה, בגלויות ובנדודים, בהריגות ובהשמדות, בחזיונותיו ושאיפותיו, בתפלותיו וגעגועיו, שם זה מחשל את רציפות הדורות, מחדש את רעננותה של האומה כולה.

ג. אחרי השואה של ימינו — שאין כהיקפה בכל החורבנות שניתכו על עם ישראל — זכינו בעזרת שומר ישראל לשטח העולה על כל הכיבושים וההתנחלויות שבכל הדורות והזמנים. ירושלים, בירת ישראל, הר הבית ומקום המקדש חזרו לשלטונו של עם ישראל. ולכן מעתה עלינו לקרוא למדינת ישראל בשמה המלא, בן שלושת אלפים שנה, שהוד קדומים ותפארת עלומים לו: א ר ץ - י ש ר א ל !

(תדפיס מ"תורה שבעל פה",
הוצאת מוסד הרב קוק, ירושלים, תשל"ד)

הרב קלמן חמיידס

לחיות, פירושו לפעול (הרהורי אלול)

אופי האדם יוצא לאור בצורה הברורה ביותר ברגעים של זעזוע עמוק, בשעות של ייאוש. כיצד נוהג האדם במקרי אסון, כיצד הוא נוהג בזמן מצוקה, כלומר, מה הם המחשבות והרגשות שמעורר בו הסוד הגדול ביותר של קיומנו, המוות, זה בלבד הוא הקובע והמכריע לגבי השיפוט של אופיו.

העולם כולו מתפעל ומעריץ את סוקראטס. לאו דווקא בגלל אורח חייו, אלא בגלל מותו. לא הצורה בה חי, אלא הצורה בה מת, היא ההופכת אותו בעינינו לחכם ולפילוסוף. רק בשעת מותו הוא מופיע מולנו בכל גדלות נשמתו. באומץ לב ובהעזה הוא מת למען תורתו. בלי פחד והיסוסים הוא שותה את קובעת התרעלה. ברוח טובה ובמתינות הוא מביט בפני המוות. המנוחה הנפשית הזאת מול המוות, ההעזה ואומץ-הלב הזה ברגע המוות, זיכו אותו בהערצה ובהתפעלות של העולם שבא אחריו. כי הם שהצליחו לשכנע את הדורות הבאים שהיוונים הגדולים האלה ידעו לא רק להורות ולחיות, אלא גם למות בצורה נאה.

ארוכה היא שורת האנשים ביהדות, שמסרו את חייהם בשדה התורה. מי אינו מעלה כאן על הדעת את רבי יהודה בן בבא?

פעם אחת גזרה מלכות גזרה על ישראל, שכל הסמוך יהרג, וכל הנסמך יהרג, ועיר שסומכין בה תחרב, ותחומים שסומכין בהם יעקרו. מה עשה ר׳ יהודה בן-בבא? הלך וישב לו בין שני הרים גדולים ובין שתי עירות גדולות ובין שני תחומי שבת, בין אושא לשפרעם, וסמך שם חמישה זקנים, ואלו הם: ר׳ מאיר ור׳ יהודה ור׳ שמעון ור׳ יוסי ור׳ אלעזר בן-שמוע. כיוון שהכירו בהם אויבים, אמר להם: בניי, רוצו! אמרו לו: רבי, ואתה מה תהא עליך? אמר להם: הריני מוטל לפניהם כאבן שאין לה הופכין.

אמרו: לא זזו משם עד שנעצו בו שלש מאות לונכיות של ברזל ועשאוהו לגופו ככברה. (סנהדרין 14).

אולם רק מעטים זכו לסכן את חייהם למען רעיון גדול. לגבי הרוב יפה אולי כוחה של המימרה: ״על כרחך אתה חי ועל כרחך אתה מת״.

1. מהי איפוא עמדתה של היהדות למוות? איך מגיבה הנפש היהודית על האירוע האפל האחרון הזה, ששום יצור חי לא הצליח להימלט ממנו?

בצורה חדה וחלקה משיב לנו על השאלה הזאת אותו פסוק, שהיהודי היה נוהג לומר במקרי אסון: ״הצור תמים פעלו״.

באמון ובמסירות מקבל האיש היהודי את המוות. הוא רואה בו את המסר של רצון אלוהים ושל הצדק האלוהי. גם אם הכאב בגלל המת מדכא מאוד את לבו, הוא אינו מאשים את ההשגחה העליונה. בעיניים דומעות הוא מביע את הסכמתו לאבדה: ״ה׳ נתן וה׳ לקח״. כך רואה היהודי את חוקיות הברזל של אירועי העולם. הוא תופס את החילופים הנצחיים, המתרחשים בכל מקום מול עינינו, בטבע ובחיי האדם: ״בני אדם דומין לעשבי השדה״. אלה פורחים ואלה נובלים. וכשם שהפרחים בשדה פורחים ונובלים בשקט, כשם שהכוכבים בשמיים נדלקים ודועכים ללא קול, מזכיר לנו גם הנביא: ״אל תבכו למת״. לא לבכות ולא לקונן, רק להבין! להבין, כי הכניסה והיציאה הנצחית הזאת, הפריחה והנבילה, המוות והחיים טבועים עמוק בתכנית העולם, כי גם במוות אנו נמצאים עם אלוהים ובתוך אלוהים. להבין, כי המוות אינו אלא פשפש אחד, שדרכו אנו מגיעים לממלכה אחרת הנראית בעינינו אפלה וסודית, אך למעשה היא רק ״העבר ההוא״, אף הוא נשלט על ידי רחמים וחסד של אלוהים, כמו העולם של העבר הזה, החיים.

2. אבל מדוע נחשבים אפילו בתנ״ך, אותו ספר יהודי מובהק, החיים כברכה והמוות כעונש? אם כאן כמו שם, בעבר הזה כמו בעבר ההוא שולטים חסדו ורחמיו של אלוהים במידה שווה, מדוע רוטטת השאיפה לחיים בחרדה כזאת בתפילות היהודיות: ״חיים! חיים!״ זאת הקריאה החודרת כלפי מעלה מכל התפילות! לחיים מתפלל אפילו

המאמין ביותר בינינו. מדוע הוא מפחד מהמוות? ומדוע מבטיחה לנו התורה את שכרנו מדי פעם בפעם בפסוק "למען יאריכו ימיכם"? משום שהגשמת היהדות, מילוי תורות המוסר של התורה בעולם הזה, בעבר הזה, כרוכים זה בזה. "כיוון שמת אדם נעשה חפשי מן התורה ומן המצוות". משום שמחוץ לחיים האלה לא ייתכנו עוד שום צווים ושום איסורים, שום מוסר ושום צדק ושום אהבת אדם, משום שלכל הצווים של תורתנו ישנה משמעות רק בעולם הזה, כי העבר ההוא של החיים משמעותו גם העבר השני של הטוב והרע.

האגדה מספרת: בשעה שעלה משה למרום אמרו מלאכי-השרת לפני הקדוש-ברוך-הוא: רבונו של עולם, מה לילוד אשה בינינו? אמר להם: לקבל תורה בא. אמרו לפניו: חמדה גנוזה שגנוזה לך תשע מאות ושבעים וארבעה דורות קודם שנברא העולם אתה מבקש לתנה לבשר ודם? אמר לו הקדוש-ברוך-הוא למשה: החזר להם תשובה. אמר לפניו: רבונו של עולם, תורה, שאתה נותן לי, מה כתוב בה: "אנכי ה' אלוהיך אשר הוצאתיך מארץ מצרים". אמר להם: למצרים ירדתם? לפרעה השתעבדתם? תורה למה תהא לכם? שוב מה כתוב בה: "כבד את אביך ואת אמך" אב ואם יש לכם? שוב מה כתוב בה: "לא תרצח", "לא תנאף", "לא תגנב"? קנאה יש ביניכם? יצר הרע יש ביניכם? נאלמו אז המלאכים וויתרו על תביעתם לתורה. בעולם היצרים, של השנאה והקנאה בו ייתכנו רצח, גניבה ורמאות, רק כאן ישנה משימה לתורה כדי להגשימה, רק כאן היא יכולה להשיג את מטרתה, היינו, לטהר את בני-האדם מיצריהם ולעדן את דחפיהם הרעים. אבל אנו גם מבינים, מדוע נאמר "מצוות בטלות לעתיד לבוא" (נידה 61). האדם לא יהיה עוד זקוק להן, משום שנשמתו תהיה כבר מטוהרת ומנוקה לגמרי.

על כן קשורה התורה ככוח מעצב של החיים באורח הדוק עם החיים. ומשום כך גם דחף החיים הגדול, השאיפה העצומה לחיים, הפועמת בכתבי-הקודש שלנו. היהודי כמה למעש היהודי. הוא רוצה לעשות, לפעול. ומכיוון שרק עולמנו הוא עולם העשייה, מכיוון שרק כאן ניתנת לאדם היכולת לעצב את המעש ולקרב אותו לשלמות, על כן הוא מתפלל לחיים! משום כך האהבה לחיים...

רק בזמנים מסוימים ובלתי-רגילים העז היהודי לבוז לחיים והיהודי השליך גם מעליו ברצון את החיים. כל פעם שנרדף בגלל התורה. כל פעם שנאלץ לוותר על הקדוש ביותר. הוא היה עולה אז ללא פחד על המוקד. הוא איפשר אז שיוציאוהו להורג ללא התנגדות. משום שבעיניו איבדו החיים את ערכם האידיאלי. איננו מפחדים מפני המוות. אבל אנו זקוקים לחיים, כדי למלא את תפקידנו, כדי לעמוד בנסיון. היה לנו יותר מסוקראטס אחד, אשר בז למוות, אשר מת למען התורה. אבל התורה מצוה עלינו "ובחרת בחיים"! עליך לאהוב את החיים!

כך מעניקה התורה היהודית רק על סמך המוות טעם לחיי האדם. על ידי ההתעמקות החודרת במה שנמצא מהעבר השני של גבול הנדודים האנושיים, מקבל העבר הזה ערך של נצח, משמעות. ההרהורים במוות מחנכים אותנו לחיים, מלמדים אותנו להעריך ולכבד את החיים, מלמדים אותנו להבין כי "היום קצר והמלאכה מרובה".

כאשר אנו נזכרים במתים בימים האלה של הרהורים, והזכרון הזה של אלה שהלכו מאתנו מחדש בקרבנו את כאב הפרידה, אנו רוצים בעת ובעונה אחת להיות מודעים למשמעות חיינו, שאת תוכנם היהודי הנציח המשורר האלוהי במלים:

אחת שאלתי מאת ה', אותה אבקש: שבתי בבית ה' כל ימי חיי. (תהלים כ"ז, 4).

צבי גרונדמן

האסתטיקה ביהדות שני אישים בולטים

אגב דיון בנושא האסטטיקה כפי שבאה לידי ביטוי ביהדות, יעלה בידינו לקרב רחוקים בזמן ובשטח. שני אישים בישראל שלא שמעו אחד על משנהו, ולא עוד אלא שמעינותיהם זרמו באפיקים שונים, עם זאת קרובים הם בהשקפותיהם בייחס לפעילות האמנותית; כוונתי ליהודה אברבנאל ור' נחמן מברצלב.

יהודה אברבנאל

יהודה אברבנאל בנו של דון יצחק אברבנאל, המכונה Leone Ebreo, הושפע אמנם במידה מסויימת מרעיונות ניאו-אפלאטוניים, עם זאת הצליח לפתח שיטה אסטטית מקורית, ששרשיה ביסודות היהדות והקבלה. כל יופי בעולמנו מורכב מקליפה ותוך. וכדי להכיר את היופי במלואו, יש צורך להפשיטו מקליפתו החיצונית, הגשמית, ולהגיע לגרעינו הפנימי, הרוחני. ורק מי שניתן בכישרון החדירה הזה, זוכה להכיר את היופי האלוקי האמיתי: "כי ההכרה השלמה של היופי הגשמי, היא ההכרה, באופן שיוכל להפשיט וליקח ממנה בנקלה היופי הבלתי גשמי" (יהודה אברבנאל, ויכוח על האהבה, הוצ' מקימי נרדמים 1871, עמ' פא).

קשר עניינים זה שהוא הוריזונטאלי, מתנה אברבנאל בקשר ויחס-גומלין אחר, שהוא וורטיקאלי. ובעקבות הזוהר ("בצלאל, ושמיה ברזא עלאה עקרי הכי בצלאל, בצל-אל, ומן איהו, דא צדיק דאיהו יתיב בצל אל ההוא דאקרי אל עליון... ההוא אל אנהיר לעילא האי צדיק אנהיר לתתא" (זהר תרומה קנב, א) נחלקת הנפש לשני פנים, הפן התחתון והפן העליון. הפן התחתון מקבל את הארתו הרצויה כשהוא מופנה אל הפן העליון ודרוך בציפיה לקבל מזיוו, ורק אז הוא מתמלא שפע וכוח יצירה, כי הפן התחתון הוא רק זוהר נאצל והברקה של הפן העליון: "והפנים התחתונים של נפשנו שהם כלפי הגוף, יש להם האור הראוי להם, כשהם משרתים אל הפנים העליונים" (אברבנאל שם, שם). כוח ההכרה הזה והכשרון לפעילות האמנותית מותנים, בעזרה וסיוע של היופי האלוקי העליון המאציל עלינו מהודו וזיוו. שאלמלא הארת מרומים זו והאהבה שהוא אוהב את העולם, לא היינו מגיעים כלל לחוש ביופי שמסביבנו. דוגמת השמש המאירה לנו, שהיא עצמה הסיבה שנתענג באורה, בחינת "באורך נראה אור", "שהיופי הגשמי הוא צל ותמונה של היופי הרוחני ומושפע ממנו ואיננו אלא התנוצצות והברקה שהיופי הרוחני נותן אל הגשמי" (שם עמ' עו).

לא כל אחד מאתנו מוכשר לקלוט וליהנות מבשמו של היופי בתופעותיו השונות, אין זו נחלת הכלל, שכן לימוד מתוך ספרי אמנות ושינון מיכאני, עדיין אינם בבחינת כושר יצירה או תחושה אמנותיים. רק מי שניחן בערך סגולי-אינטואיטיבי יכול לשמש קרקע פורה לפעילות האמנותית. כמו כן יש להבחין בין החושים לבין האינטואיציה — בפי אברבנאל, הנפש — ורק בזו האחרונה ניתן לראות מקור ההשראה לאמן: "אין ספק שהנפש היא המכרת ושופטת ומשגת כל יופי גשמי ומתענגת בו ואוהבת אותו, ולא העיניים ואזניים... כי כל אדם יש לו עיניים ואזניים, והרי את רואה כמה דברים יפים שאינם ניכרים לעיניים רבות שהן בהירות, ואינם מביאים אל הרואים אותם תענוג ולא אהבה. וכמה אנשים טובי השמע תראי שאינם טועמים הזמר... וכן זולתם שהסיפורים והשירים היפים נראים להם בלתי מועילים, אם כן נראה שהכרת היופי... איננה תלויה בעיניים ובאזניים — אלא בנפש" (שם, עמ' עט).

ר' נחמן מברצלב

אשר לר' נחמן מברצלב, איני מתיימר לברר סוגיה זו לכל היקפה, כי תופעה פינומינלית וחד פעמית זו, דייה לפרנס

מלומדים ויוצרים רבים. אני איני נוגע אלא בשולי כנף גלימתו, והיא, השקפתו ויחסו לפעילות האמנותית, ורק עליה אייחד את הדיבור.

ראייתו המעמיקה והבוחנת של ר' נחמן את כל תופעות חיינו, הביאתו דרך אגב, לגעת בבעייה הנידונה, והיות וכל כולו אומר אינטואיציה, לכן לא היה לו מנוס מלהתבטא גם בזאת.

כל מי שאך הציץ לתוך כתבי ר' נחמן, התברר לו, כי כל שפע חוויותיו הפנימיות הזוהרות ממנו החוצה, מבוטאות באמצעות דימויים וסמלים — חלקם בהשפעת הקבלה והחסידות — שאם אך ננסה לקלטם ולתרגמם לשפת הצבע והמכחול, הרי לפנינו תמונות המביעות עושר רגשות ועולם הוד של מוטיבים תיאוריים. על כן לא ייפלא איפוא, כי קרוב ומצוי היה האיש הקדוש הזה, גם בשבילים שלא הרבו לדרוך בהם ביהדות מיום גלותנו מארצנו.

נראה לי כי את הכוחות הפועלים באמנות ניתן לחלק לשלושה: א) הפרוייקציה, המעוררת את דמיונו של היוצר. ב) הפעילות היוצרת — הגאוניות. ג) הפעילות השופטת — הביקורת. ושלושתם מהווים כוחות אינטגרליים של האמנות. פעילותו האמנותית של ר' נחמן, נוסף לזו היוצרת בשדה הספרות, באה לידי ביטוי גם בסוג א, היינו, מעיין הפרוייקציה המפרה את דמיונם של יוצרי האמנות הפלאסטית.

"האותיות" שבפי ר' נחמן, היינו האינטלקט, הן החומר הגלמי של היצירה האמנותית. ו"הנקודות" ו"הכיסופין", היינו, האינטואיציה. כוח האינטלקט וכושר האינטואיציה מהווים יחד, אבני השיטין לכל פעילות אמנותית ראויה לשמה. הם טמונים במעבי נשמתו של האמן במצב היולי, אך עם תהליך היצירה מתמזגים, ובהתפרץ לבת-היצירה לאויר העולם, שוב אין להבחין בשני האלמנטים שמהם הורכבה. כאן לפנינו יצירה בעלת צביון מוחלט, וככל שהיא הומוגנית, כן תגבר עוצמתה ויחזק ביטויה: "וזהו בחינת 'נקודות הכסף' היינו שע"י הכיסופין נעשין הנקודות שהם בחינת נפש... כי כל דבר יש לו אותיות, אך שהאותיות בעצמן הם כגולם ואין להם שום ציור בלי נקודות ולפי הכיסופין וההשתוקקות של האדם, כך נצטיירין האותיות ע"י הנקודות" (ליקוטי מוהר"ן, סי' לא).

לעוף הזה ששמו יצירה אמנותית, גוף, שמטבעו להצמד לקרקע המוחשית, וכן כנפיים שבעזרתן מגביה עוף לפסגות הדמיון, ואין ביכולתו להתקיים כעוף בלעדי כנפיו אלו, המעלות אותו מעל המציאות הפרוזאית. לכן לא תתכן אמנות שלמה נעדרת אחד היסודות הללו; "שצריכין שני הבחינות, רצון ודבור כנ"ל, כי הרצון שהוא הכיסופין פועל שנעשה הנפש בכוח, וע"י הדבור יוצא הנפש מכח אל הפועל ואז נעשה בקשתו ע"י שמצייר האותיות לטוב" (שם, שם).

והכיסופין וההשתוקקות, מה מוצאם, היאך לעוררם ומה טיבם — זאת אנו למדים מבעל הכיסופין עצמו. נושא זה המהווה בעיה מרכזית, שעליה סובבים כמה מתורותיו וסיפורי מעשיותיו, ובעיקר יום ג' שבסיפור ז' בעטלערס, משמש כמדריך בשבילי פרדסו העבות ומקרבנו לתחושתו האמוציונאלית עד שהננו טועמים את המשותף שבשורש נשמותינו; הלב העליון מקור הטוב ורחמי העולם, כמה ומצפה להתעוררות הלב התחתון, ומי שהוא בעל לב, ובו זיק התשוקה ללב העליון, ישפוך רחשי תפילה לתוך לבו עד עלות הזיק לשלהבת, ואז נכמר הלב העליון ופותח מעיינו. ובשעת רחמים זו נענה הוא לבת זוגו, ומשפיע עליה זהרי אש שמכוחם נוצרת אמנות צרופת-אש: "ומי שרוצה להמשיך ביאורי התורה, צריך מתחילה להמשיך לעצמו דבורים חמים כגחלי אש כנ"ל והדיבור נמשך מלב העליון בחי' 'צור לבבי' (תהלים עג), וצריך לשפוך שיחו לפני הש"י וע"י תפלתו נכמרו רחמי הש"י ונפתח לב העליון... והלב נכמר ברחמים ומשפיע דבורים חמים בבחי' 'חם לבי בקרבי בהגיגי תבער אש דברי בלשוני' (שם, לט), ובלב הזה כתובים כל ביאורי התורה" (ליק' מוהר"ן סי' ך).

חוקרי האסטטיקה למיניהם, ניסו להתחקות אחר שרשי המניעים של הפעילות האמנותית, ואין כאן המקום לעמוד עליהם, אולם ברצוננו להבהיר דעתו של ר' נחמן ביחס למקור המניעים האלו.

ר' נחמן רואה, ברגישות האמן ובתחושתו לסבל של כל האופף אותו מסביב, מקור הדחף והמניע העיקרי לפעילות האמנותית. זהו מעגל קומוניקטיבי השופע מתוך אישיותו היוצרת, החש בגעגועים והצער של סביבתו, ודרכו סופג האמן לתוכו את כל היפה והטוב, ונעשה לב ומרכז לכל עורקי הפעילות הזאת הזורמים ממנו ואליו. וככל שהיקף המעגל מתרחב, כן יעמק ויעדן כשרו הסגולי: "כי כל אחד לפי נשמתו ולפי עבודתו כך יש לו יסורים. יש שיש לו יסורים מבניו, מאביו ומשכן... ויש גדול מאוד ויש לו יסורים מכל העולם... אך ע"י היסורים נכנע גופו, כי כל היסורים נקראים צרות ע"ש שהם מצירין ומעיקין לגוף, וכשנכתת הגוף ע"י הצרות, עי"ז מאירה ונתגדלה הנפש... וע"כ נקראת צרה לשון צורה, כי ע"י הצרה נכנע הגוף ומאירה ה צ ו ר ה" (שם, סי' קע).

כאילוסטרציה להיקף וממדי חוויותיו הכבירים, ישמש רעיון "הצמצום", שבא לידי ביטוי בכתביו השונים. פעילותו של לב האדם — המיקרוקוסמוס, רואה ר' נחמן כמקבילה

לפעילותו של לב העולם — המאקרוקוסמוס. כשם שהש"י בבראו העולם, צמצם אור האין-סוף לצדדין, ובחלל הפנוי ברא כל העולמות, כך גם מחובתו של לב האדם, שהוא "צייר המידות", לצמצם את התלהבותו. כי לב איש מישראל מלא התלהבות עד אין סוף ותשוקתו ללב העליון היא ללא גבול, על כן מן ההכרח לצמצם התלהבות זו, כדי שיעבוד את ה' בהדרגה ויכלכל מעשי יצירתו במידה הראויה.

למותר לחפש הוכחות לחשיבות המרובה שר' נחמן מייחס בלי משים לחוויה האסטטית ולביטוייה. וכפי שהזכרנו לעיל, יעידו על כך שימושם הרב של תיאורים מובהקים מעולם הנגינה ודימוים ריאליים משדה הציור, המהווים נר לרגלי כל שיחותיו המרובות. פרשה לעצמה הוא ר' נתן, מנציח שיחות אלו. שאלמלא כלי קליטה אדיר החוויות וראי האמוציות הכביר הזה, המשקף את תורת רבו, מי יודע אם כל העושר העצום של תורת ר' נחמן לא היה יורד לטמיון מבלי שתשאר לנו פליטה: "כי ריקודין והמחאת כף נמשכין מבחי' הרוח שבלב, כנראה בחוש. כי ע"י שמחת הלב, הוא מרקד ומכה כף אל כף. וכמובא בתיקונין 'והאי רוחא נשיב בשית פרקין דדרועא ובשית פרקין דשוקין' וזהו בחי' לבו נשא את רגליו (ב"ר, ויצא, פ' ע) היינו ע"י הרוח שבלב באין הריקודין" (שם, סי' י).

נשמתו של ר' נחמן הייתה ממקור האמנות השלמה ותורתו מדגימה חתירה ללא ליאות לקראת מגמה זו. מקור מחצבתו היה בסלע עתיק יומין — בסיני, ומבחינת כשרו האינטואיטיבי ויחסו לאמנות, התרומם מעל פני הגלות בשטח ובזמן. ומסופקני אם מישהו מגדולי ישראל, מיום גלותנו מארצנו, ישווה לו בזה. לכן ברורה ומובנת ראייתו של היהדות כפגומה מבחינה זו, פגם שבא לה בעטיה של הגלות. אוויר נשימתו היתה החוויה הדתית באספקלרית האמנות, דבר שנבצר ממנו בגולה. מכאן גם עלייתו הנועזת ומלאת החתחתים לארץ הקודש, שבה היה קשור בכל נימי נפשו. והחזרת עטרת האמנות היהודית ליושנה, חזה ע"י שיבת ישראל לציון והגאולה שתבוא בעקבותיה. ובשוב השכינה לנווה ישוב גם עמה לקדושתו הקדומה והשלמה: "כי עכשיו מלכות דקדושה בגלות וע"כ הנגינה שהיא נמשכת מאתר הנביאים מבחי' מוחין ודעת דמלכות דקדושה ועכשיו שהמלכות בגלות ועל כן הנגינה נפגמת... אבל לעתיד שיתעלה מלכות דקדושה ויהיה ה' למלך על כל הארץ, אזי תתעלה ותושלם הנגינה" (שם, סי' ג).

פרק תשיעי

זכרונות

קָטוֹבִיץ

שָׁתִיתִי חֲלֵב אִמִּי
בִּרְחוֹב טְשֶׁצִ'גוֹ מַאיָה
אַרְבָּעִים קָטוֹבִיצֶה.

בַּבְּרִיחָה נְשָׂאַנִי אָבִי
עַל גַּבּוֹ וּבְתַרְמִילוֹ
תַּנַ"ךְ טַלִּיתוֹ
גְּמָרְתוֹ וּתְפִלָּיו.

בִּגְדֵי מְלָאוּ צִפַּרְדְּעִים
וְרָאשֵׁי תַּלְתַּלֵּי יְלָדוֹת זְהֻבִּים
שֶׁנִּסְדְּקוּ בְּקוֹלוֹת סִירֵנוֹת
וְסַחַב מַרְתְּפִים.

בְּקִרְיַת מוֹצְקִין
אוּסִישְׁקִין אַרְבָּעִים
שָׁתְלוּ אִמִּי וְאָבִי
פְּרִיחוֹת הֲדָרִים שֶׁל אֶרֶץ-יִשְׂרָאֵל
דֶּשֶׁא וְאוֹלֵיאַנְדֶר
וַעֲצֵי יוֹפִי
וְנַפְשׁוֹתֵיהֶם כָּלוֹת
יוֹם יוֹם בְּמַחְשַׁכֵּי שׁוֹאַת הָעָם הַיְּהוּדִי
עַד שֶׁנִּשְׂרְפוּ.

אֲנִי מַמְשִׁיכָה לִבְטֹחַ
בַּיִת רֵיק
אֲנִי מַמְשִׁיכָה לִבְטֹחַ
זִכְרוֹן קוֹלוֹת חַמִּים
מְאוֹר פָּנִים
וָעֶצֶב יְהוּדִי.

אֲנִי מַמְשִׁיכָה לִבְטֹחַ
יֹפִי מִתְמַשֵּׁךְ
שֶׁל גֶּזַע עֵץ כָּפוּף
וְעָלִים יְרוּקִּים
הַנּוֹלָדִים מֵחָדָשׁ.

נעמי גולדפלד-פוגלמן

סיון תשמ"ו
יוני 1986

צילה כתריאל מבית הופפן

נכתב ב-14 דצמבר 1989

זכרונות משנות ילדותי

כשהשוחררתי ממחנה ריכוז ב-8 במאי 1945, יחד עם מאות אסירות מורעבות על סף ההתמוטטות, אחרי שנות עבודת פרך וייאוש, הייתי למטה מגיל עשרים של חיי. בודדה יצאתי לדרך החופש... התקוות והשאיפות שהתעוררו בבת אחת, לחזור אל חיק משפחתי, אל הבית, אל המציאות מלפני שש שנים, מלפני המלחמה, נתבדו... מהוריי ומשני אחיי לא נותר לי אף אחד... מביתי ומעברי לא נותר זכר, הכל הושמד, נמחק...
רק הזכרונות, נשארו חיים עמוק בתוך ליבי. כל הפרטים, כל הצבעים וכל הצלילים, מלווים אותי בדרכי תמיד.

תקופת הילדות המאושרת

שנות ילדותי בקטוביץ
זה חגים ומועדים בחיק המשפחה,
בת מפונקת אמצעית
בין שני אחים ברנרד ואידוש.
שנות ילדותי זה ריחות
ומאכלים יהודיים מובהקים,
בית ממורק עם מפות צחורות על שולחנות,
נרות שבת ואור יקרות.

שנות ילדותי זה ניגונים וזמירות שבת וחג,
וקולו הערב של אחי
במקהלה משפחתית ובניצוחו של אבי.
שנות ילדותי זה בית פתוח
והכנסת אורחים תמידית,
שיח מסביב לשולחן על הויות העולם,
דברי תורה,
ערבי מוסיקה עם כינור וחזנות,
אנשים קשיי יום, באים לקבל עיצה,
לבקש עזרה ותמיכה.

עונות השנה של שנות ילדותי
זה אביב מלבלב וחודש מאי בפריחתו,
טיול בשדרות הדובדבנים,
התבשמות מריחות קסומים.
אני זוכרת משנות ילדותי את החורף המקפיא,
בתים ועצים שעומדים בלובנם,
פרחי כפור על חלונות אטומים,
תנורי "שמוטי" גדולים בבתים,
ילדים עם אפים אדומים במגפי גומי,
בכפפות צמר
וכובע פילוטקה על האוזניים,
גולשים או מתגלגלים בשלג בשובבות.

שנות ילדותי זה עצי אשוח
הנוצצים באורות צבעונים מתוך החלונות,
ופתיתי שלג שמשתקפים באורם ונופלים
לאט, לאט, ככוכבים קטנים.

עונות השנה של ילדותי
זה גם הקיץ
זה טיולים משפחתיים בפארק קושצושקי,
משחקים וריצה עם אחי ברנרד ברחובות,
בין מעברים צרים,
קייטנות בית הספר, נופש בהרים,
עליזות וצחוק נעורים.

שנות ילדותי זה שירה, טפוס בהרים,
ליקוט פטריות, איסוף עלים,
אצטרובלים ופרפרים,
משחקי קלאס וחמישה אבנים,
קיפוץ מעל חבל, משחקי כדור ומחבואים,
וספרים...
עולם של ספרים, אגדות וריגול,
וסיפורי עמים,

סיפורים על הצפון הקר ומדבר סהרה,
וארץ-ישראל— ארץ מובטחת,
שאוכלים שם תפוזים במקום תפוחי אדמה,
וגעגועים לירושלים ולמשיח בן דוד.

עונות השנה של שנות ילדותי
זה הסתיו;
ימים גשומים ורוחות,
עצי ערמונים בשולי מדרכות
מחליפים צבעים ומשילים עלים,
במערבולת רוקדים ומצטברים בפינות הרחובות.
על כבישי האספלט שלוליות שחורות מפיח,
ממכרות פחם שבמבואות העיר,
נוחתות על הבתים והגגים וחודרות לריאות ולבגדים.

שנות ילדותי זה חגים;
חופש חנוכה לילדים,
סביבונים וחנוכיות מעופרת מסוגננת שאבא מכין,
משחקי סביבון וקלפים,
ודמי חנוכה נדיבים,
מסיבות עם סופגניות מתוקות
ולביבות חמות.
נרות חנוכה נדלקים על אדני חלונות
וזמרת "מעוז צור",
מלים שמושרות,
בבתים יהודיים מצטלצלות,
ובאפלת המרחב נבלעות.

עיר לקראת חנוכה וימי החגא של חג המולד,
עם חלונות ראווה נוצצים, רומזים ומזמינים,
ואנשים, ומשפחות עם ילדים, עמוסי חבילות,
מתנת חג המולד ולהבדיל, מתנת חנוכה.
בכיכר הגדולה שם כולם נפגשים,
עץ אשוח גדול ממדים
עם נורות חשמל צבעוניות
וענפים מקושטים
את תשומת ליבנו מושכים.

משנות ילדותי אני זוכרת,
בובה, מתנת חג המולד משכנים נוצריים,
ועם הֲנלה בת השכנים,
מעץ אשוח מלקטות ממתקים,
אנו חוגגות ויחדיו משחקות,
והנלה הנוצריה מתפעלת מנרות שבת דלוקים,
טועמת מן החלות והיין,
וגם מהדגים המתוקים,
ובפסח במצות נתחלק ובצוותא נשחק.

בתום המלחמה תשוב הנלה לזכרונות,
תרצה להצטרף
לדרך הנדודים של השרידים המוצלים,
אך את ידי שוב לא הושטתי לה,
נשכחו ממני המשחקים...

מקיימת מצוות אכילת פירות ארץ-ישראל
מט"ו בשבט אני זוכרת,
וכולנו מברכים על תאנים ותמרים,
שקדים וצימוקים, אשכוליות,
תפחים וחרובים,
אךו איזה יום של תפנוקים.

חג פורים — ילדים שמחים ומסיכות,
כל ילד הוא מלך,
מלכת אסתר או חתול במגפיים,
הצגות ותחרויות, משלוח מנות,
ומבתים ובתי תפילה,
ממגילת אסתר נשמעת קריאה,
רעשנים מרשרשים את המן הרשע,
וליצנים פורים-געלד מבקשים,
מיי"ש לוגמים ושרים:
"היינט איז פורים, אין מורגען איז אויס,
געט'זע מיר איין גרושען אין ווארפט מיך ארויס".

וכבר אחרי השמחה ופסח בא.
כולם בבית מתכוננים לקבל פני החג,
מסיידים ומנקים,
אחרי החורף החלונות שוב פתוחים,
ימי האביב באים-מתקרבים,
העוזרת מכבסת ומגהצת
ואמא הכל מסדרת.
המרתף מתמלא עם תפוחי אדמה
וסלק לעשיית חמיצה,
אוגרים ביצים וקונים צימוקים.
אבא מכין יין כשר לפסח,
וסבא משה מצות שמורות אלינו שולח,
לגדולים מצות גדולות,
ולקטנים מצות קטנות, מנהגו מזה שנים.

וביום של התפזרות ענניים,
ספרים לאוורור מוציאים,
אוסף ספרי קודש בארונות לתפארת שוכנים,
עתיקים ויקרים,
אחי ואני בזהירות בהם מטפלים.
יום לפני ליל הסדר, וסידורים אחרונים.
לבית הקהילה רבים מגיעים,
הכלים הנחוצים לפסח מגעילים,
היתר אורזים,
בכלים השמורים בעלית הגג מחליפים.
בערב עם נוצה ונר,
אבא בדיקת חמץ עוד מברר.
למחרת בחרדת קודש על כריות יסב,
בקיטל לבן, ליד השולחן,
ליל הסדר כהלכה יערוך.
פמוטים דלוקים מנצנצים,
כוסיות יין מוזגים,
גם כוס אליהו הנביא מכסף טהור,
חרוסת, מצות וקערת המרור,
ספורי אגדות שעוברים מדור לדור
"עבדים היינו לפרעה במצרים,
היום אנו בני חורין".
כל בני משפחה ביחד שרים ומאמינים,
עם אור הבוקר הצלילים דוממים.

ל"ג בעומר עם חץ וקשת
ושבועות עם פרי-גינה בסלסלות
וראשים מעוטרים, חיש מהר עוברים.
סוף הקיץ מתקרב עם ימי תשובה וסליחה,
הגברים לפנות בוקר לסליחות ממהרים,
ואבא מתאמן בשופר להוציא בו צלילים,
ובחגים אצל חולים ואסירים יבקר
ומצוות תקיעת שופר ישמיע למוגבלים.

לראש השנה שוב תכונה,
בגדים חדשים, תבשילים ומאפים,
ריחות מגרים נודפים,
ומסבא משה דבש כוורות מקבלים.
בחג, לבית הכנסת
כולם ממהרים מצוחצחים,
המבוגרים מתפללים,
ואנו הילדים בגינה שמסביב משחקים.
ימים טובים.
גם "לתשליך" לנהר "רוה" נלך עם ההורים
להפטר מכל העוונות,
נהפוך את הכיסים ונפזר פירורים.

"ימים נוראים", ביום כיפור נצום,
ובבית הכנסת נתקהל,
נשמע "כל נדרי" וגמר חתימה טובה
לכולם נאחל.
מבתי תפילה רבים בוקעות התפילות,
אמהות עם פנים זכות,
אל ריבון עולם תחינה שולחות,
קולות חנוקים ובכיות
"בריאות, פרנסה וחיים טובים",
ועם תקיעת השופר ב"נעילה",
הביתה ממהרות,
פסק הדין מקבלות, הן מעודדות.

חג סוכות ושוב שמחה ועליזות,
סוכה מקימים במהירות,
לסכך ענפים ירוקים,
ושרשראות מנייר את הפנים מקשטות.
הסוכה בחצר ביתנו עומדת לתפארת,
לעיתים מיד זדונית באבנים נרגמת,
עיניים צרות של הגוים בקנאה מביטות.
אבל אנו לא ניכנע.
שמחת תורה נחגוג ברוב פאר והדר.
ילדים נושאי דגלים מצויירים
לבית הכנסת אצים
שם שקיות של סוכריות
ממושינסקי מקבלים,
למעגל בצוותא מצטרפים,
אבות עם ספרי-תורה מעוטרים
רוקדים משולהבים,
בקבוקי יין פותחים ושרים,
ושרים,
כי מחר יתחילו שוב פרק חדש.

משה (זיגפריד) טיכאור

ימי בראשית

המידע שהשגתי מסיפורים על העיר קטוביץ מגיע עד שנת 1850. השמות הידועים של בני העיר, שכאלה היו רבים, כגון, **מיידזווינסקי, באדריאן, נבל** או **טיכאור** מגיעים עד המאה ה-19.

שורשיה של משפחת **מיידזווינסקי** נמצאים ברוסיה. משפחות טיכאור באו ממחוז מיסלוביץ וכן ממחוז פלפס. המשפחות **נבל** ו**באדריאן**, באו מנוי-ברו, ששכנה בקירבת פלפס.

היהודים באותם זמנים היו בעלי חנויות מכולת ובתי מרזח בכפרים, ואבות-אבותיי, שהתגוררו בפיאסק על יד פלפס, היו יהודים דתיים. ילדיהם עברו לקטוביץ שהייתה עדיין כפר קטן. במרוצת הזמן גדלה העיר ומצב היהודים בה השתפר, וגם אם אי-פה אי-שם היה יהודי עני, היו תומכים בו בסתר.

אחד מראשי הקהילה הראשונים של העיר היה אדון **צווייג**. לבניו היה עסק של אביזרי סוסים (אוכפים, שוטים ואביזרים אחרים). ראש הקהילה היה אז איש בשם **לאקס**, שהיה לו עסק של טפטים. באותו זמן לא היו חיי קהילה בעיר. לחג הפסח היו מזמינים את המצרכים בקהילה והיו מקצים מקום לאיחסון המצות, הקמח והיין.

באותו זמן לא היו כל אגודות יהודיות שניהלו פעילות כל-שהיא, מחוץ לאגודת ההתעמלות "הכוח". שהייתה קבוצה קטנה. כל היהודים השתייכו לאגודות גרמניות. הקהילה היהודית הייתה עורכת כל שנה נשף חנוכה וכן נשף פורים באולם הלוז'ה **"קונקורדיה"**, שבו היו נפגשים כולם.

בשנים 1915-1895 היה **היינריך מיידזווינסקי** הממונה על בית-הקברות ומורה לבר-מצווה, ויחד עם זאת גנן בבית-הקברות ואף התגורר שם.

אישיות נוספת ידועה בשנות העשרים היה גם **אבא וילנר**, שהיה מלמד את כל הילדים היהודיים שיעורי דת פעמיים בשבוע אחרי הצהריים.

עם האישים באותו זמן נמנה גם אדון **וולקובסקי**. הוא היה שוחט, מוהל וגם מורה לבר-מצוה בבית-הכנסת הגדול.

בזמן שחרור פולין, לאחר מלחמת העולם הראשונה, יצאו רבים מהיהודים הגרמניים לכיוון ברלין ולמקומות אחרים. אלה שנשארו, חלקם הצביעו במישאל-העם למען גרמניה, וחלקם למען פולין. במשך 20 השנים דיברו בשתי שפות רשמיות, פולנית וגרמנית, אך הדבר נתבטל יותר מאוחר. בשנים הראשונות היה המצב קשה ליהודים שהגיעו מפולין. הם היו זקוקים לרשיונות עבודה וכן לרשיון מגורים, שבלעדיהם היו מגורשים או נכלאים.

בשנים הראשונות היה רופא כללי, הד"ר **הורטיג** וכן רופא שיניים **רייכמן**, שטיפל ביהודים.

בשנות העשרים הגיעו היהודים לרווחה גדולה והיו בתוכם מיליונרים רבים לפי המושגים של היום. בהדרגה התפתחו חיים פוליטיים-יהודיים; בית"ר הייתה חזקה מאוד והיו גם ארגונים אחרים. החיים היהודיים פרחו עד שפרצה המלחמה. לאחר כניסת הגרמנים לקטוביץ בשנת 1939, עוד הייתי בא אליה לעיתים קרובות מבויטן (עד שנת 1941) משום שאבי עבד בחברה בינלאומית והיה לו רשיון של הגסטאפו, שאיפשר להיכנס לשטח הכיבוש. בתקופה זו עוד מצאתי את ידידיי הישנים, אבל הכל השתנה. הפולנים שלא ידעו לדבר גרמנית עד לתקופת המלחמה, לפתע לא ידעו לדבר פולנית. רכוש היהודים הוחרם והאנטישמיות גברה. כל היפה שהיהודים תרמו לעיר נשכח.

כיום אין ליהודים מה לחפש שם ולא חשוב מה שנעשה. בעיני עומדים הפולנים, באותה תת-רמה כמו הגרמנים בתור פושעי מלחמה.

כל משפחתי מצד אבי היגרה לדרום-אמריקה, וחלק מילדיהם חיים כיום בישראל.

במשפחתי היו שלושה בנים, כולם בחיים. הוריי יצאו בשנת 1941 מבויטן במשלוח לזבונשין ומשם קבלנו מהם את הידיעה האחרונה. אחי הבכור יצא לבלגיה ומשם לצרפת של פטן ואחר כך בזמן המלחמה נסע דרך ספרד לארץ-ישראל. אחי הצעיר ואני יצאנו בשנת 1939 להכשרה ע"י ברלין ועבדנו אצל איכרים גרמניים, עד שנשלחנו בשנת 1943, למחנה ריכוז.

מזמן מעצרנו ועד סוף המלחמה היינו שנינו ביבוזנו — שהיה מחנה-משנה של אושוויץ ועבדנו במכרות הפחם. לפני תום המלחמה עוד נשלחנו לבוכנוואלד, ושוחררנו בטרזיינשטאדט. לאחר המלחמה, חזרתי לגרעין שלי בקיבוץ בוכנוואלד ונשארתי שנים אחדות בקיבוץ.

כיום הנני גימלאי וחי בחוג משפחתי בגבעתיים.

בלה פוגלמן ז"ל

מקטוביץ לקריית-מוצקין

בסוף שנת הלימודים בווילנה קרא גיסי **ברונו שנטהל** בעיתון מיכרז של הקהילה בקטוביץ, שמבקשים רב בעיר קטוביץ עם תואר אקדמי. גיסי שלח לבעלי את העיתון ואחרי שיקולים החליט להציע את מועמדותו. חוץ מתארים אקדמיים הייתה לבעלי גם סמיכות מגדולי-הדור שבפולין.

אחרי כמה ימים הזמינו אותו להרצות וגם לנאום בבית-הכנסת הגדול. אחי יוסף ליוה אותו לקטוביץ ואחרי יומים הגיע מברק כי נבחר לרב דשם. היות והדירה עוד לא הייתה מוכנה, התאכסנו כשלושה שבועות במלון. חברי ועד הקהילה באו לקבל את פניו וערכו לו באולם-הקהילה קבלת-פנים. מצד הנשים, שהגברת **אלטמאן** עמדה בראשן, ערכו לי קבלת-פנים בביתה של שושנה אלטמאן, בנוכחות הגבירות המכובדות. זכורתני, שהייתי כמעט הצעירה היחידה בת 25 בין נשים מבוגרות כולן ילידות גרמניה. כיון שהגב' אלטמאן לא היתה בטוחה, אם אני שולטת בשפה — כי ידעה, שמוצאי מפולין — הושיבה על ידי את הגב' **שטטלר**, שגם היא הייתה מפולין. ודוקא אותה גב' שטטלר, מלאת-חן ומאד סימפטית וחשובה, מהרגע הראשון מצאה חן בעיני וככה התחילה הידידות שלי אליה, הנפש היקרה הזו. במשך כל שנות שבתנו בקטוביץ הייתה היא ידידה נאמנה שלנו. הייתה זאת אישיות עדינת-נפש ורוח. היא ובעלה עמדו לימיננו בהדרכה ובעצה טובה. גורלם היה מר, הם מצאו את מותם בידי הנאצים.

ימים מספר אחרי בואנו לקטוביץ הכרנו אשה דגולה מראשי-הקהילה והיהדות הדתית שבקטוביץ: **חוה וינר**. היא הייתה אשה, שהתמזגו בה התכונות הנאות של יהודי-המערב עם אורחות חיי-יהודי-המזרח. ילידת ברלין, בת משפחת **רוזנבליט** המפוארת, מראשי-הטובים של קהילת ברלין וגרמניה כולה, ספגה מבית-הוריה את האהבה לתורה ולמעשים טובים. היא נישאה **לזיגפריד וינר**, בקי וחריף בתורה והשכלה כללית, בנו של **ש. וינר**, תלמיד חכם, עשיר מופלג, עמד בראש קהילת-קטוביץ עשרות שנים. אחרי שנתאלמנה בגיל צעיר— נשארה עם שלושה ילדים — ועושרם הלך לטמיון, לא נפל עליה רוחה, כי אם במרץ רב השתדלה להתפרנס מיגיע-כפיה. מספריית בעלה פתחה בית מסחר לספרים ולדברי-כתיבה. תוך כדי עבודתה ועמלה מצאה זמן לעזור לנוער, שהגיע מפולין, כדי לחפש תעסוקה בקטוביץ. ביתה היה פתוח, בית ועד של נזקקים לעזרה חמרית ורוחנית, חוה וינר מצאה תמיד עצה ועזרה לכל אלה. היחסים בינינו ובין חוה וינר היו ידידותיים ומשפחתיים. היא נעשתה יוצאת ונכנסת בביתנו בעצה ובהדרכה בסביבה החדשה בשבילנו. בדיבורה, במידותיה ובפשטותה רכשה לה את הלבבות. חוה וינר ידעה למצוא עצה ועזרה ונוחם לשבורי-לב, מקור מרפא לחולים.

תפקידו של רב בעיר מתבוללת לא היה קל. מצד אחד יהודי המערב הוותיקים, התושבים הקודמים של העיר ומצד שני היהודים מכל רחבי פולין, שהתיישבו בקטוביץ עם סיפוחה לפולין, עיר-תעשיה של מכרות פחם וברזל. בשנים הראשונות היה עליו לנאום ולדרוש בבית-הכנסת ובהרצאות באגודות-הנוער, בלשון הגרמנית, ובחגים הממלכתיים היה נואם בשפה הפולנית. אב"ד זה היה נותן הרצאות בחברות שונות בקטוביץ ובסביבה. עד לבואו לקטוביץ לא היה קיים שם גן ילדים יהודי על כן ייסדתי מיד אחרי בואי גן קהילתי במאמץ רב. הקן התקיים בבית הקהילה והיא נתנה את הריהוט ואת המשכורות לגננת. תוך זמן קצר התפתח הגן וביקרו בו ילדים רבים של אוכלוסיית-היהודים. מקודם היתה קיימת אגודת נשים יהודיות, שפיתחה פעילות מסועפת, כגון: ביקור חולים, עזרה ליולדות, מטבח עממי לנצרכים ועוד. בכל המפעלים האלה השתתפתי בקביעות.

בקטוביץ היה נהוג, שכל חבר חשוב ופעיל של הקהילה, שהלך לעולמו, נשאו עליו דברי הספד. פעם נפטר איש חרש-אילם ובעלי, רב הקהילה, לא שינה את הנוהג ואמר, שגם הנפטר הזה ראוי שיספידוהו ויזכרוהו והספידו בדברים אלה: ***"אנו מתארים לנו את הסבל הנפשי של הנפטר, שלא היה יכול להביע את ששונו וחדוותו לסביבתו, את צערו וכאבו. לשון לא היתה לו, אבל היה בעל רגש, בן-אדם מצוין,***

בעל לב טוב ונפש רגישה וראה בעיניו את כל יפי-העולם ותפארתו. הוא הרגיש, שבני-אדם מתרחקים ממנו ומונעים ממנו את חברתם. הוא הרגיש את בדידותו, כי לא היה לו הכוח למסור לסביבתו את פנימיותו ואת מחשבותיו. מתוך תנועות-ידיו והבעת-פניו הכרנו את הסכמתו לדברים שבצדק, את רחמנותו על בני-אדם הסובלים, את התנגדותו לעוול ואי-צדק שבחברה האנושית".

היינו חברים במסדר בני-ברית. בעבודתי שם כיושבת ראש של ברית אחיות הכנסתי הרבה מחיי-היהדות המקוריים.

לעתים קרובות הרצאתי הרצאות על נושאים ספרותיים וקראתי מיצירותיהם של סופרים ומשוררים עבריים. השתדלתי להכניס אהבה לארץ-ישראל הקמה לתחייה ויחד אתה לשון העברית המדוברת. אמנם היו כאלה, שהתייחסו לכך בזילזול באמרם, שאי אפשר להחיות לשון מתה של אלפיים שנה, אבל הרוב שמע בעונג את הרצאותיי על החיים החדשים בארץ-ישראל, על החלוצים המייבשים את הביצות, הבונים, זורעים ונוטעים.

לא עבר זמן רב ופתחנו קורסים לשפה העברית וגם קמו משפחות, שהתכוננו לעלות ארצה, ביניהם משפחת **שלזינגר** שהייתה מן הראשונים, שעזבו את הוריהם, את הונם ועלו עם שני ילדיהם לרמתיים, שהיתה אז ממש שממה. הם בנו בית צנוע ומר שלזינגר — אחד העשירים בעיר קטוביץ — קנה לו חמור ורכב עליו, כדי להתפרנס ממכירת-ממתקים ושוקלד בחנויות שברמתיים והסביבה.

העליה התקדמה לאט לאט ואנחנו בעצמנו חלמנו לעלות ארצה. הרצון היה קשה לביצוע, כי הוריי התקרבו לגיל הזקנה ולא רצינו לעזוב אותם לעת זקנה. בעבודתי עמדה לימיני שושנה אלטמאן, מגזע משפחת-בריל המפוארת של רבנים וגדולי-תורה בהונגריה, שמוצאם היה מגרמניה. היא הייתה כולה לוהטת באהבה לציון. לפני הרבה שנים, בהיותה נערה צעירה בברלין, דיברה עברית צחה וחיברה ספרים ללימוד עברית, דבר מאוד נדיר בימים ההם. היא היתה עסקנית מסורה במיוחד לחינוך הנוער. בפשטותה כבשה לבבות. כמה שנים לפני פרוץ מלחמת-העולם השנייה עלתה ארצה ופתחה כאן בעבודה פוריה. עבדנו יחד בהנהלת "אמן" (ארגון נשי מזרחי), היא ערכה את ה"שוקים", שהכנסותיהם היו קודש למטרות חינוכיות וציבוריות.

עד יומה האחרון עבדה בהתלהבות, לא כהתה עינה ולא נס ליחה!

השואה מתקרבת

מיום עלייתו של היטלר לשלטון בגרמניה, התגברה תנועת רדיפות-היהודים, מבחינה רוחנית, תרבותית וכלכלית. התנועה הנאצית לא הצטמצמה בתחומי-גרמניה. היא עברה את גבולותיה והתפשטה גם בשטחי-הספר של הארצות הסמוכות, ולכן היתה מורגשת גם בשלזיה העילית הפולנית הסמוכה לגרמניה. הנאצים, תושבי שלזיה העילית-הפולנית,שנקראו בשם **"פולקסדויטשה"** היו מתנפלים על יהודים ברחובותיה של העיר קטוביץ בכינויים של גנאי ובמכות. בשנת 1937 היה נסיון של פיצוץ בית-הכנסת הגדול של העיר קטוביץ.

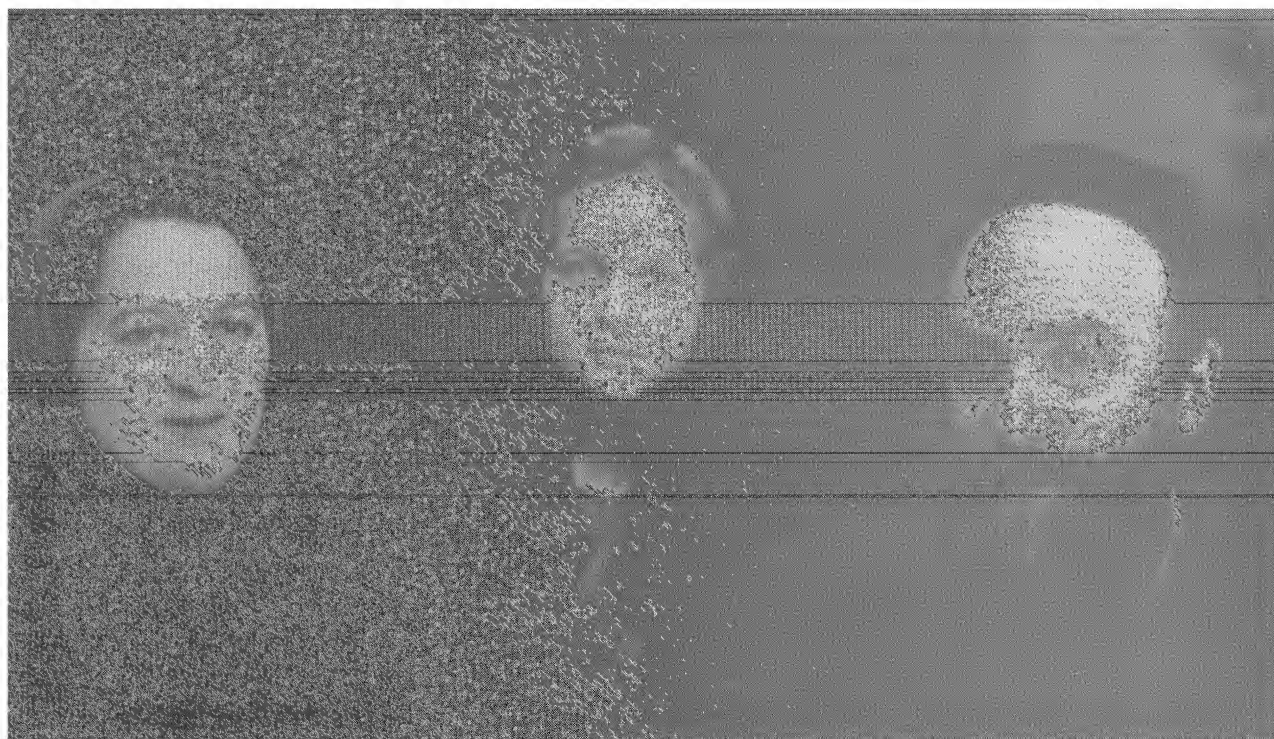
בחודש כסלו תרצ"ז, כשהלך פעם בעלי ברחוב בצהרי יום של ערב שבת, התנפלו עליו כמה חברי "פולקסדויטשה" והכוהו באחד הרחובות המרכזיים של העיר. התאסף קהל רב והמתנפלים נתפסו והושבו בכלא. אחרי שישבו כמה חדשים בכלא, הועמדו לדין בבית המשפט המחוזי. במהלך המשפט בשעת השמעת העדים, נשאל הנאשם על ידי השופט: *"מה היא הסיבה לכך שהתנפלת והכית אזרח שקט עובר ברחוב?"* הנאשם ענה: *"הייתי שיכור"*. אבל העד הראשי, שהיה נוכח במקום אמר: *"אדם שיכור לא יכול להכות באלימות כזו"*. השופט חזר על השאלה: *"ובכן, למה הכית את האיש הזה?"* על כך ענה האיש בגסות: *"מפני שהוא יהודי"*. אחרי תשובתו זו של הנאשם, חבש השופט את כובע-השופטים ואמר: *"אין לי צורך להוסיף לשאול"*. פסק הדין נחרץ: ששה חדשי מאסר בכלא.

רוח-הנאצים בגרמניה עלתה מיום ליום לגדולה והם השתלטו של על כל החיים הציבוריים והוציאו את היהודים מכל העמדות והמשרות הצבוריות. באותו זמן ננעלו שערי הארצות האחרות באירופה בפני כניסתם של יהודים מגרמניה, ולכן גברה התמרמרותם וזעקם של כל יהודי אירופה נגד תעלוליהם של הנאצים. וזה הביא לידי כך, שבהתחלת נובמבר 1938 חדר **גרינשפאן** לצירות גרמניה בפאריס וירה במזכיר הראשי של השגרירות. זה גרם למעשה-תגמול של ממשלת-גרמניה נגד היהודים. בליל ה-10 בנובמבר הידוע בשם **"ליל הבדולח"** נשרפו ונהרסו רוב בתי-הכנסת בערי גרמניה. כל אזרחי פולין, תושבי גרמניה, גם אלה שהם ואבותיהם נולדו שם, אבל מוצאם היה מפולין ואזרחותם היתה פולנית, נרדפו. אכזריותם של הנאצים בגירוש היהודים לפולין קיבלה מימדים מחרידים. עשירים גדולים, בעלי הון, רופאים, עורכי-דין ובעלי-עמדות גדולות גורשו ותוך שעות מספר נעשו עניים בלא פרוטה בכיסם. רכבות מלאות אנשים, נערים ותינוקות גורשו דרך גבול בנסן שבמחח פוזן. קהילות גדולות בפולין, כגון וארשה, קרקוב,

לודז', קטוביץ, שלחו שליחים לגבול כדי לקבל את המגורשים ולחלק אותם בין האוכלוסיה היהודית. משפחות בעלות דירות מרווחות בקטוביץ קיבלו לדירתם מספר נפשות. אנו החזקנו שתי משפחות ומסרנו להם שני חדרים. כשהגיע חג הפסח החלטנו להזמין הפעם — במקום אותם אורחים, שהוזמנו אלינו מדי שנה בשנה לליל הסדר — מספר ניכר מהמגורשים. בין המחמנים היה ד"ר **נוימן** עם אשתו מפראג. בעת ההגדה קם ד"ר נוימן ונשא נאום מלא רגש ולבסוף פנה אלינו במילים: **"נלמד לקח מהם — ממה שעשה היטלר בהם, ונשתדל במהרה לעזוב את פולין"**. שמענו בעצתו ומיד אחרי חג הפסח הזמנו אצל נגר ארגז גדול ושמנו בו חפצים בעלי-ערך ושלחנו אותו לבת-אחותי נוסיה, שהייתה גרה בעיר וולקוביסק, מתוך תמימות, כי העיר וולקוביסק, הרחוקה מן הגבול הגרמני לא תיפגע. גם למשפחת **כרמל**, הידידים שלנו מקרקוב שלחנו את כל כלי-הכסף והשטיחים. בכל עזרה לנו **נוסיה**, בת אחותי ששהתה עם בעלה אצלנו בימי חג הפסח וכך התחלנו לאט-לאט להתכונן לעזיבתה של קטוביץ.

פעם שנייה התנפלו הנאצים על בעלי בלכתו לנחם אבלים, ברחוב הראשי של העיר, ממש לפני פרוץ מלחמת-העולם השנייה. הם היכו אותו עד זוב דם בפניו ובעיניו ורק בנס לא התעוור. ההתנפלות עוררה את כל תושבי העיר קטוביץ והיה לה הד רב בכל מדינת-פולין. בכך ראו את התגברותה של התנועה הנאצית בפולין והמקרה פורסם ברדיו. בעלי קיבל מברקי-עדוד מאנשים רבים. עורך-הדין ד"ר **שוורצברד**, הציר בסיים, שביקר אצלנו במיוחד הדגיש, כי מכות-הנאצים היו מכוונות לא רק נגד בעלי, אלא נגד כל יהודי-פולין.

בחורף שנת 1938 חלה אבי וצער רב היה לעמוד על ידי

נעמי פוגלמן עם הוריה הרב מרדכי פוגלמן ורעייתו הרבנית בלה פוגלמן

מיטתו ולראות בסבלו. הוא סבל נפשית מיום פטירתה של אמי ולא מצא לו מקום.

שבוע לפני חג השבועות הורע מצב בריאותו. הוא נלחם. כשביקשתי שיטעם דבר-מה וקראתי לו *"אבא"*, השיב *"קינד גנוג טאטע"* (די אבא). אחרי כמה שעות נרדם לנצח. בלוויה שהיתה יום לפני ערב חג השבועות השתתפו אלפים, ידידים, רבנים, דיינים, — הלך לעולמו אחד מגדולי-היחס של קהילת-לבוב, שהיה עשרות שנים חלק של הנוף התורני והחסידי של העיר.

טילטולי-הדרכים, סכנת-החיים ונס השחרור

בחדשי-הקיץ בילינו כמה שבועות במקום-מרפא טרוסקביץ. באותו הזמן התקרב יום פרוץ המלחמה באופן מוחשי. שבועיים קודם לכן זרקו הנאצים פצצה על בית-הכנסת הגדול בקטוביץ. פחד אחז תושבים רבים שהתחילו לעזוב את העיר, במיוחד מפני שהנאצים הפחידו את התושבים בפצצות. בפאניקה כזו, שהיה בה קצת מסכנת-נפשות החלטנו לצאת בשבת. יצאנו עם כמה מזוודות ברכב לקרקוב. למחרת נפגש בעלי בקרקוב עם סגן ראש הקהילה ד"ר **מאיר** והוא יעץ לו לחזור לקטוביץ ולא לעזוב את צאן מרעיתו. אני עם בתנו נסעתי ללבוב, לבית אחי **יעקב** ובעלי חזר לקטוביץ. כשהגיע מצא כבר הודעות של ממשלת-פולין על הגיוס הכללי. כשנכנס לדירתנו, היה השלט על הדלת מורד, שומר הבית הוציא כבר את הרהיטים ואת החפצים שלנו. ידידינו המריצו אותו לחזור מיד לקרקוב, כי האויב יכנס תוך שעות. רכבות לא פעלו עוד ולכן חזר באוטובוס לקרקוב דרך אושווינצים (אושוויץ). בערב-שבת, 1 בספטמבר 1939, לפנות בוקר נשמעו ההפצצות הראשונות. פרצה מלחמת-העולם השנייה. על רובע היהודים נפל פחד גדול מפני הבאות. כל החנויות היו סגורות. ביום ראשון בלילה יצא בעלי ברכבת לכיוון לבוב. הנאצים הפציצו את הרכבת במשך כל הנסיעה, הרעב הציק לנוסעים. מדי פעם בפעם ירדו הנוסעים מן הרכבת והסתתרו בשעת הפצצות תחת הקרונות. חיי הנוסעים היו בסכנה גדולה, חרוצים ירדו בכל התחנות לשדות ועקרו גזר וזה היה המזון העיקרי במשך חמשת ימי הנסיעה.

באותם הימים שבעלי הטלטל בנסיעה הארוכה הזו מקרקוב ללבוב, הייתי אני בלבוב ובשעת-הפצצות הלכתי פעמיים ביום לבית-הנתיבות לחפש את המזוודות ששלחתי מקטוביץ ללבוב לכתובת-אחי וגם הוצאתי מן הבנקים סכומים מפקדוננו. כל כמה דקות נשמעו אזעקות; חיפשתי מקלטים, כדי להסתתר. באותם הימים גדלה חרדתנו לגורל בעלי, שאותו עזבתי ולא היתה לנו שום ידיעה על מקום הימצאו ועל שלומו. והנה, ביום ששי, בשעה שבע בבוקר הופיע בעלי בביתנו, תשוש-כח וחסר-אונים. במוצאי-שבת כשהאויב התקרב ללבוב, יצאנו אנחנו ואחי יעקב באוטובוס אליו נכנסו 20 איש, עם משפחותיהם. הנהג דרש סכומים גדולים ואחרי נסיעה של לילה שלם, הגענו ביום ראשון בבוקר לקולומיה, בה כיהן אחי **יוסף** כרב העיר. בואנו הפליא אותו, כי בעיר לא היה מורגש מצב המלחמה. אחי יעקב נשאר עם משפחתו בבית-אחי יוסף. אותי עם בעלי והילדה קיבלה ידידתנו **לוניה שטרנהל**. בהתחלה היא אירחה אותנו וגם אמה קיבלה אותנו בכבוד גדול אבל אחרי יומיים ראינו שהמצב הולך ומחמיר ואוירוני-האויב טסים מעל קולומיה. כשנוכחנו לדעת, שראשי מדינת-פולין הגיעו לקולומיה, כדי לעבור את הגבול לרומניה, החלטנו בו ביום, עוד בערב ראש-השנה, לנסוע לעיירה קוטי הסמוכה לגבול הרומני.

ביקשתי שגם אחי יוסף ילך אתנו עם משפחתו, אולם הוא ענה, שאינו יכול לעזוב את קהילתו, ורק הודות לבכיי ולבקשותיי, שלח אתנו את בתו הבכירה חיה עם בעלה, שהיה גאון בתורה וילדתם בת השלוש. שכרנו עגלה ויחד עם הרב **לוין**, רבה של ז'שוב (ריישא) עם משפחתו, שגם הם ברחו, יצאנו לעיירה זו. אחי יעקב יצא עוד לפנינו יום אחד לעיירה קוסוב על יד קוטי לדודו, הרבי מקוסוב, וככה זזנו לכיוון רומניה. ברגע שהיהודים הלכו כבר בערב ראש השנה להתפלל בבית-הכנסת הגענו לקוטי. משפחות מכובדות אירחו אותנו, כל אחת בביתה. יומיים אחרי ראש השנה ניגשנו לגשר, כדי לעבור את הגבול, שהיה בין פולין ורומניה. ניגשתי לאחד השוטרים ורמזתי לו על ידי מטבע זר, שיתן לנו לעבור את הגבול. הוא הסכים ואני השתמשתי בהזדמנות זו, כדי לבקש ממנו לתת לעבור גם לרב לוין שדמעות זלגו מעיניו והצגתי אותו כ"אבא" שלי. באותו רגע הרים השוטר את הרובה שלו, שם אותו על הבטן, הכה אותי בחוזקה וצעק *"נולד לך כבר אבא, יהודונת"* חרק אותי ואת בעלי עם הילדה למרחק למטה. עד הלילה עמדנו בתקוה שנוכל לעבור את הגבול ובצער חזרנו כל אחד לבעלי-הבתים שקיבלו אותנו. בת אחי, עם בעלה, לא רצתה לסבול עוד וחזרה לקולומיה ואני סובלת עד היום ממוסר כליות, שלא עלה בידי להחזיק בהם. דרך החלון בבית **רפפורט** ראינו את הצבא הפולני, שורף במדורה, בכיכר של קוטי, את המיסמכים של הצבא. מחמת המלחמה לא הודלקו פנסים ברחוב וגם לא בביתי. לבית רפפורט נכנסו אנשים, כדי להרגיע אותנו, כי היה פחד שהאויבים ייכנסו.

והנה בשעה מאוחרת בלילה נפתחה הדלת ונכנסו שני אנשים מזוינים במדי-צבא ואיש אחד בלבוש אזרחי, מנהל הדואר, ושאלו בשפה גרמנית, אם נמצא כאן ד"ר פוגלמן. כולנו חשבנו, שהגרמנים כבר כבשו את העיירה. החבאנו את בעלי וענינו שאין איש כזה. אבל הם המשיכו בשלהם וטענו כי הרבי מוויזניץ שלח אותם, כדי להעביר אותנו את הגבול דרך הנהר. הגשר היה כבר מפוצץ. לא האמנו לדבריו, אבל בעלי קם מן המחבוא, כי ידע את השם, — הרב היה גיסו של אחי **משה** — והיה מוכן ללכת אתם. האיש דיבר עוד על הסכום בעד ההעברה. הסכמנו ובגשם, ב-12 בלילה, יצאנו לדרך. כל האנשים הנאספים ליוו אותנו בפחד, כי חששו שאותם שלושת השליחים ישדדו מאתנו כל מה שעוד נותר לנו ויזרקו אותנו לנהר. המלווים אמרו בשבילנו וידוי בקול רם, וברכו אותנו בדרך צלחה. חוץ ממזוודה קטנה שאחזתי, אחז בעלי שני תיקים, אחד עם טלית ותפילין ובשני תעודות, ניירות בעלי-ערך והדיפלומה שלו. המים הגיעו עד הברכיים ואחד החיילים לקח את הילדה על הגב ואנו מיששנו כל פעם בלכתנו בחושך מאחור את הרגליים של הקטנה, לראות אם הוא באמת נושא אותה. על כך הגיב החייל: *"אל פחד, גם אני אב לילדים"*. צעדנו בעלטת-הליל כשעתיים, עד שהחייל נעמד ואמר: "הגענו לגבול רומניה, לעיירה ויזניץ'. לקראתנו באו אנשי החצר עם הרבי, האדמו"ר **אליעזר הגר**. הוא נשק את בעלי והזמין אותנו לביתו. אצלו התחנך **יהושע**, בן אחי משה, בחור צעיר, יפה וצנוע, בן תורה וירא שמיים. הפגישה אתו היתה מאוד מרגשת.

היות והרבי פחד, ובצדק, שתבוא משטרה לחפש אותנו, הוא הסתיר את בעלי ויחד אתו הלך לעליה. שם היה חדר קטן והוא לן בו יחד עם בעלי. אותי עם הילדה השכיבה הרבנית במיטה בביתה ונתנה לי תעודת-זהות רומנית על שם **מרים הגר**. כדי שלא יהיה שום חשד נעשיתי אילמת, כי באו באמת אנשי משטרה לבדוק את ה"ביולטין" שלי. למחרת טילפן אחי יעקב מן הגבול הפולני שנעביר גם אותו, אבל בתנאי שנשלח לו רק אותם האנשים, שהעבירו אותנו. הרבי הפציר בהם שיעשו זאת ואני הבטחתי לתת להם אותו סכום כסף, אולם הם סרבו לעשות עוד פעם אותה דרך, ולכן נשאר אחי יעקב עם משפחתו בפולין.

עד היום אני מבכה את מותו הטרגי. לאחר שחזר ללבוב, נפל בידי הנאצים ואין זכר ממנו. כאשר פניתי עורף לעיירה קוטי והלכתי אחרי החיילים, נעמדתי באמצע, הפניתי עוד פעם עיני לאדמת-פולין ובכיתי מר מהרגשה איומה, שלא אראה עוד, לא את אחי יעקב ולא את יתר בני-משפחתי.

למחרת בבוקר השכם יעצו לנו לעזוב את המקום, היות והמשטרה לא הרשתה לפליטים לשהות ללא רשיון. הרבי, אחרי שנתן לנו לנוח עוד יום, לא היה יכול לקחת עליו עוד אחריות ובשחר ערב יום הכיפורים יצאנו לעיר צ'רנוביץ ושם נפגשנו בעוד עשרות פליטים. בצ'רנוביץ התארחנו בבית חמותו של אחי יעקב, שהייתה גרה שם. היא קיבלה אותנו בחמימות גדולה, ואצלה התפללנו ביום הכיפורים, אבל למחרת נתקבל צו ממשלתי, שכל הפליטים הנמצאים בעיר חייבים מיד לעזוב את צ'רנוביץ.

הכניסו אותנו לרכבת המובילה לעיר בקאו. בצ'רנוביץ ליוו אותנו לבית-הנתיבות יְהודים מחשובי הקהילה והעניקו לנו צידה לדרך. לפני צאתנו נשלחו מברקים לראשי הקהילה של בקאו, שיעמדו לימיננו. שם בילינו את הימים הראשונים של חג הסוכות ובהושענה רבה יצאנו לבוקרשט. התאכסנו שם עוד פליטים מפולין במלון הידוע "בולבר". באותו הערב, בליל שמחת תורה, הוזמן בעלי לנאום לפני קהל גדול בשעת-ההקפות בבית-הכנסת מלבי"ם. אני חליתי מאוד בדלקת כיס-המרה ולפי הוראת הרופא היה עלי לאכול רק תה וצנימים. המלצר היה מביא לי כמה פעמים ביום את האוכל הזה. כשעמדנו לצאת את המלון ושאלנו על החשבון, נסוג אחורה עד הדלת והכריז בקול רם *"ה' הוא אלקים"* וברח. בזה הציג את יהדותו וסרב לקבל כל תשלום. מר **מ. וייסמן**, מגדולי יהודי בוקרשט וחבר הפרלמנט הרומני ואשתו מבית **דרימה** ממשפחת-רבנים מפורסמים פתחו את ביתם ואירחו אותנו בכבוד כמה שבועות.

העליה לארץ ישראל

בשהותנו בבוקרשט רכשנו לנו כמה מכרים מחשובי היהודים בעיר. כל מחשבותינו מכוונות היו למציאת הדרכים והקשרים, שיאפשרו לנו את עלייתנו לארץ ישראל. בין אישים אחרים הייתה חברה שלי, שבווינה למדנו יחד בפדגוגיון. היא ישבה כבר עם משפחתה בארץ ישראל משנת 1937. לאותה החברה והידידה, **הלה צוייגל**, נשואה לד"ר **שריג**, פניתי בבקשה, שתשתדל לקבל אישור לעליה. היא עם בעלה נסעו מיד לירושלים לרב **הרצוג**. משרד ארץ ישראל בבוקרשט עמד לימיננו ובתוך כמה שבועות אושר ה"סרטיפיקט". לפני עלייתנו נערכה לנו מסיבת-פרידה. השתתפו בה אישים, רבנים ועסקנים, ביניהם אחד מחשובי הרבנים בבוקרשט: הרב **צבי גוטמן**. הוא עודד אותנו במלים נרגשות לעליה. אחרון הנואמים היה עורך-דין, ד"ר **מ. וייסמן** ורעייתו, שאירחו אותנו בביתם כמה שבועות. הוא סיפר בדבריו על התרשמותו מבעלי, שעל אף מה שעבר עלינו מיום מנוסתנו מקטוביץ ישב בספרייתו עד שעה מאוחרת

בלילה ולא פסק פומיה מגירסא והמשיך בסוגיות, שהפסיק בהן בבריחתו מקטוביץ.

בסוף חודש טבת שנת ת"ש הפלגנו בקור גדול מן הנמל קונסטנצה באניה "בסרביה" בסערה לא רגילה, אשר טלטלה את האניה בלב הים. אחרי נסיעה של ארבעה ימים הגענו בראש-חודש שבט לנמל חיפה. כמה מכרים מקטוביץ אשר גרו בתל-אביב קיבלו הודעה מבוקרשט שיחכו לנו בנמל תל-אביב, אבל בגלל הסערה עגנה האניה בחיפה. ישבנו כמה שעות עייפים מעמל הדרך, אבל שמחים שזכינו לעלות ארצה. מחיפה נסענו באוטובוס "אגד" לתל-אביב. לא הכרנו איש, אבל ניגשתי לקופאי בשם **לפידות** בתחנת "אגד" ופניתי אליו בבקשה, שימצא לנו מלון. הקופאי, איש יקר, עמד לימננו והביא אותנו למלון "סנדומירסקי" ברחוב לילנבלום. הוא הזמין חדר ולא סיפר, ששילם בעד הלינה, באמרו שאנשי קטוביץ עשו זאת. הראשון מאנשי קטוביץ שביקר אצלנו היה **שלום שלזינגר**, שעלה כמה שנים קודם והתיישב ברמתיים והוא מסר ליתר אנשי קטוביץ על בואנו לתל-אביב. בחדשים הראשונים היינו בתל-אביב. משפחת שלזינגר הזמינה אותנו אליהם עד שמצאנו חדר מתאים וגרנו אחר כך אצל משפחת **קרנובסקי**. הגב' קרנובסקי השתדלה להקל עלינו את קשיי הקליטה. את הבת **נעמי-לאה** הכנסנו לגן-הילדים, כדי שתתרגל ללשון ולסביבה. בינתיים הציעו לבעלי כמה משרות של רבנות. אחרי כמה חדשים הגיעה משלחת מראשי-בוניה של קריית-מוצקין, יישוב חדש על יד חיפה, שהוקם על ידי ארגון המעמד הבינוני. מר **זאב פרוש** שהיה ממייסדי הקרייה ועוד אחרים הציעו לו את הרבנות של קריית-מוצקין. קסם-לו לבעלי בית-הכנסת המפואר, שהקימו המתיישבים הראשונים ובראשם **זאב פרוש, ישראל שפירא ויוסף חסיד**. על אף האמצעים הדלים, הסכים בעלי לשבת על כס הרבנות של הקרייה החדשה.

בשנים הראשונות של מלחמת העולם השניה השתדלנו ועשינו כל מה שביכולתנו, כדי להציל את בני-המשפחה מן הגיהנום הנאצי שבאירופה ולהעלותם לארץ-ישראל, ביניהם יהושע, בנו הגדול של אחי משה. רבות עשינו למענו. חיפשנו ומצאנו קשרים כדי להצילו והשתמשנו באפשרות שניתנה על ידי עו"ד ד"ר **אליאש** מירושלים. בחוה"מ פ נסעתי בטרמפ לירושלים בעניין זה. לא נחנו ולא שקטנו בכל הכיוונים. בשנת 1942 הצליח יהושע לעלות ארצה. בשבועות הראשונים היה בביתנו. משאת נפשו היו החיים בקיבוץ ללא רעש ושאון-העיר. הוא השתוקק לחיים צנועים של עובד חקלאי. חשב ועשה. נכנס לקיבוץ כפר-עציון, שבהרי חברון. בזה נתמלאה שאיפתו. הוא היה מן החברים המסורים למעשה היצירה והעבודה.

ילדי-טהרן

כשלוש שנים לאחר עלייתי ארצה הגיעה מחו"ל קבוצת-ילדים הידועה בשם **"ילדי-טהרן"**. היו אלה ילדים יהודיים, אשר נשארו חסרי-בית ומשפחה ללא פיקוח והשגחה בשנות מלחמת-העולם השנייה. הילדים נאספו בטהרן ביזמת **הנריאטה סאלד** הנודעת, ומשם עברו לישראל בעיצומה של המלחמה. תחנת-המעבר שלהם היתה בעטלית על יד חיפה, שם חולקו לקיבוצים ולמוסדות-חינוך. "ילדי טהרן" נעשו מושג. כמה שבועות נפל בחלקי הטיפול בהם ויום-יום, במשך שלושה שבועות, ביקרתי במחנה-עטלית. עזרנו לילדים האומללים האלה בעזרה רוחנית, חינוכית וחברתית. הייתי חברה בוועד הנשים, שטיפל בעזרה לילדים הנטושים. רבים מהם היו חולים מחמת טלטולים ומחלות דרכים. רחצנו וריפאנו אותם. מילאנו את מקום האב-והאם שלהם. ביניהם היו הרבה פעוטים, שהיו טעונים טיפול יד נאמנה ואהבה רבה. בין הילדים היו רבים מחוננים, בעלי-כשרונות, שמבטיהם הביעו תודה והוקרה לנשים, שטיפלו בהם. רבים מהם גדלו והתפתחו בארץ לאישים נודעים כמורים, פרופסורים ופקידים גבוהים.

ילדים אלה הגיעו ארצה ללא בגדים ונעליים וכשקיבלו מן הסוכנות בגדים ונעליים, לא האמינו למראה עיניהם, שאכן מקבלים נעליים שלמות והפכו את הנעליים, כדי להיווכח, אם הסוליה שלמה.

בין הילדים האלה שהוכנסו לקיבוץ בן-שמן היו כאלה, אשר מחמת הפחד מהנאצים, שהשתלט עליהם, שמרו בתרמיליהם פרוסות לחם וחתיכות סוכר...

על עליית-הנוער ובמיוחד על ילדי-טהרן כתב ספר באנגלית **משה קול** *"עליית הנוער בעבר, בהווה ובעתיד"* שנזכר לשבח במאמר: *"שיבת בנים לגבולם"* מאת בתי לאה-נעמי בידיעות "יד ושם" משנת תשי"ח, בשנות לימודיה באוניברסיטה בירושלים ועבודתה כמזכירה ב"יד ושם".

93 בנות ישראל, עולות על קידוש-השם

תוך מוראות-המלחמה והחורבנות, שנעשו על ידי הנאצים בשנות ת"ש — תש"ה, הגיעו אלינו שמועות מסמרות שיער על מעשי-הזוועות בפולין וביתר ארצות-אירופה, עליהן השתלטו. בין כל הידיעות זעזעה אותנו

הידיעה על חיסולו של הסמינר למורות בית-יעקב, אשר נוסד על ידי **שרה שנירר** בעיר קרקוב. מעשה קידוש ה' של תשעים ושלוש בנות שבמוסד זה, הוא אחד-הגדולים בתולדות מקדשי ה' של עם ישראל.

יום אחד נכנסו קלגסי הנאצים למוסד ודרשו לבקר שם ל"שעשוע" עם הבנות הכשרות והטהורות. הבנות בגיל 15-22 היו מודרכות על ידי המנהלת והיו מוכנות לקידוש ה' ובהכרזה בצוותא — *"שמע ישראל ה' אלוקינו ה' אחד"* — התאבדו כולן בבליעת גלולות רעל, כדי לא ליפול בידי אנשי האס.אס. הטמאים.

מיום שנודע לי על גבורתן של תשעים ושלוש בנות שבגיטו קרקוב, מגדולות מקדשות ה' בדורותינו, אני נוהגת להוסיף לזכרונן נר מיוחד לנרות שבת, שאני מדליקה בערבי שבתות.

שני ניצולי-השואה, בני אחי משה

במשך שנות מלחמת-העולם השנייה חיינו בחרדה ובעגמת-נפש בגלל חוסר ידיעות על גורלם של יתר בניו של אחי **משה**. בפיוטרקוב נשארו הבנים: **נפתלי, שמואל וישראל**, ולכן גדולה היתה שמחתנו, אחרי תום המלחמה בקיץ 1945, בהגיע הבשורה הטלגרפית, שנפתלי בן 16 וישראל בן 7 ניצלו, נמצאים במחנות ועומדים לעלות ארצה. אחרי זמן קצר הם עלו. ימים שלמים ישבו וסיפרו על שנות העינויים במחנות ההשמדה ועל אופן הצלתם בנס. ישראל דיבר רק פולנית. בדבריו של נפתלי תוארה בריחתו יחד עם אחיו הקטן ישראל למחנה בוכנוואלד. כשהובאו מפיוטרקוב לצ'נסטוכוב, עמדו שם שתי רכבות מלאות אנשים, נשים וטף, שעמדו לצאת למחנות ההשמדה. באחת מהן היתה גיסתי **חיה**, אשת משה עם בנה ישראל הקטן. ברכבת השנייה היה נפתלי עם נערים יהודים ונוצרים יחד, כולם בגילו. נפתלי יצא מן הרכבת, כדי להיפרד מאמו ואחיו, שהיו ברכבת השנייה. לפני שהרכבת עמדה לצאת שברה גיסתי בסכין את השמשה בחלון ודרך החור מסרה לנפתלי את ישראל הקטנצ'יק, כשהוא עטוף בשמיכה. מאז היו שני האחים צמודים זה לזה דרך כל המחנות, שהיו בהם. כשהגיעו לגרמניה, שינן נפתלי לישראל: *"מהיום אתה לא שרוליק אלא יולק"*. וישראל שמר על הסוד הזה, כל ימי שבתם במחנות. מטעמי-בטחון לא גילה נפתלי שישראל אחיו. ברגע שהצבא האמריקני, ובראשם הרב **כהנא**, שיחרר בסוף המלחמה את היהודים הכלואים במחנות, קם ישראל והכריז בשפה הפולנית, שרק היא היתה שגורה בפיו: *"לא יולק אני, אלא שרוליק שמי"**. ישראל נשאר בביתנו וחונך אצלנו כבן, היות וטרם היה בית-ספר.

* "שרוליק" הינו היום הרב ישראל לאו, רבה הראשי של ישראל (המערכת).

סוף דבר: "כי עוד נמשכת השרשרת..."

רגעים של אושר נפשי ושל סיפוק רב יש לי בביקורי בגני-הילדים הדתיים בקריית-מוצקין, במיוחד בקבלת-שבת ובחגיגות. אני רואה, כי יצרנו מפעל חינוכי גדול בשביל ילדי קריתנו. שלושת הגנים הם חלק מנוף החיים החינוכיים בקרייה. בכל שנה גדל בהם מספר הילדים. ההורים מרגישים, כי על ידי גני-הילדים ובנוסף להם על ידי בית-הספר הממלכתי-דתי והאולפנה "סגולה" לבנות, העשרנו את חייה הרוחניים של קריית-מוצקין.

בערבי שבתות אני נוהגת לפעמים להיות נוכחת בגני הילדים בשעת קבלת-שבת. שעה לפני גמר הלימודים הגננת מרכזת את כל הכיתה. הילדים מתיישבים על הספסלים מסביב ובאמצע האולם עומד שולחן ערוך, מכוסה מפה לבנה ושני פמוטות עם נרות דולקים לכבוד שבת המלכה. על השולחן נמצא גם בקבוק יין-צימוקים עם גביע. כמו כן שתי חלות אפויות בידי הילדים. מפית רקומה מכסה את החלות. כיסא אחד מוכן לבן ואחד לבת. הילדה בצעיף על ראשה מדליקה נרות-שבת ובשעת הברכה היא מכסה עיניה, כמנהג עתיק בבית ישראל. הילד עטוף טלית ניגש לתיבה שעל יד ארון-הקודש ומתפלל כחזן לפני הציבור, וקבלת-השבת מסתיימת בשיר *"לכה דודי לקראת כלה"*, שכולם שרים אותו בלהט רב. בגן-הילדים אנו מכינים את החיים היהודיים השלמים שבבית העברי בארץ-ישראל, את הוד-השבתות ויפי-החגים.

כל שנה, יומיים לפני חג השבועות מתאספים ילדי גני הילדים הדתיים ותלמידי הכיתות א' וב' של בית-הספר הממלכתי-דתי בבית-הכנסת המרכזי המקושט בפרחים לכבוד החג, בפיקוחם של מורים וגננות בנוכחות ההורים, וחוגגים את חג זמן מתן תורתנו. הם קוראים פרקים בתורה, מתפללים ושרים שירי חג ומוציאים ספר-תורה והילדים קוראים ממנו פרקים על מתן תורה, בלווי דברי הסבר של הרב דמתא על קבלת התורה. מלבב הוא המראה של הילדים המקיפים את הבימה וספרי-תורה קטנים בזרועותיהם.

אשרי העם שככה לו.

(מתוך - בלה פוגלמן, "מבית אבא עד הלום", מאת בשמן תשל"ד — 1974)

מאיר אוהד

דרך סיביר ואירן לארץ ישראל

נולדתי בסוסנוביץ בשנת 1921, ובהיותי בן שמונה, עברה משפחתי להתגורר בקטוביץ. שנים אחדות למדתי בבית-הספר העממי היהודי בעיר זו ואחר כך נכנסתי לתיכון. בשעות אחר-צהריים למדתי ב"חדר" מגיל 10 עד הבר-מצווה.

היינו חמישה אחים. אחי הגדול גויס לצבא ואני יצאתי להכשרה חקלאית שנתיים לפני המלחמה. הוריי היו אמידים ולאבי היתה חנות גדולה של חרסינה וקריסטלים ברחוב הראשי. הוא הרבה לתרום לקרנות הציוניות.

בשנת 1933 או 1934, אחרי שהיטלר עלה לשלטון, ניהל אבי משפט נגד חברה גרמנית שלא סיפקה לו סחורה וזכה במשפט. אז אמרנו לו: **"אבא, תשקיע בארץ"**, אבל הוא השקיע הכל בעסקו וכשברחנו, נמלטנו בעירום ובחוסר כל.

זכרונות מיוחדים מרב הקהילה ד"ר **מרדכי פוגלמן**. הוא השתתף בבר-מצווה שלי, לא רק בבית-הכנסת, אלא גם בא אלינו לסעודה. לי הייתה הזכות להתחנך אצלו.

בית-הכנסת שלנו ברחוב מיצקביצ'ה היה מפואר מאוד ואיני יודע אם היו הרבה כאלה בפולין. גם מקהלה הייתה בבית-הכנסת ובגיל הילדות שרתי בה. היו הרבה בתי-תפילה קטנים, אך היה גם בית כנסת בבניין הקהילה, בו התפללו היהודים האדוקים יותר.

הגרמנים נכנסו לקטוביץ, ביום ששי, 1 בספטמבר 1939. התכוננתי לעלות ארצה ועמדתי לצאת ב-8 באוגוסט לרומניה ומשם באניה, אך יומיים לפני כן קיבלתי מברק כי בגלל המצב העלייה נעצרה.

עם כניסת הגרמנים יצאתי לרחוב (לא היתה לי חזות יהודית) וראיתי את ה"שמחה". בחודש אוקטובר, ראיתי גם את בית-הכנסת הגדול עולה בלהבות.

אני השתייכתי לתנועת "הנוער הציוני".

חוויה "ציונית" מרגשת בימי נעורי קשורה בתחרות שהיתה קיימת בין חניכי הנוער הציוני בקטוביץ על המקום הראשון בהרקת הקופסה הכחולה של הקרן הקיימת. הדבר היה בשנת 1934; היינו אז נערים בני 13-14 והיינו רבים על הרחובות שבהם נרוקן את הקופסאות. והנה באותה שנה, זכיתי במקום הראשון בתוך הקן של התנועה, ויתרה מזאת, הקן כולו תפס את המקום הראשון בין תנועות הנוער.

הדבר צויין באירוע רב-רושם שנערך באולם הגדול של הקהילה, ולכבוד המאורע הגיע השליח הארצישראלי **נתן ביסטריצקי**, ואני אישית זכיתי לתעודה כי על שמי ניטעו עצים ביער הילד העברי של הקרן הקיימת. לא פעם אני שואל, איפה העצים?

כנער צעיר התרשמתי מאוד מנתן ביסטריצקי, שלימד אותנו לשיר ולרקוד, כפי שנהג בכל תפוצות הגולה. כשבאתי ארצה שאלתי לא פעם איפה האיש הזה. לפני שנים אחדות הצלחתי למצוא סוף-סוף את בנו והוא נתן לי את כתובת אביו בירושלים. אחרי כ-50 שנה, נפגשנו. הוא היה כבן שמונים. הזכרתי לו כי לפני כך וכך שנים הוא היה בקטוביץ וזכיתי לקבל ממנו את התעודה, ואז אמר: **"אני זוכר את זה כמו היום"**.

ב-1930, כשהייתי בן תשע הלכתי לבדי לקולנוע בעיר. ביומן האירועים שהוקרן חלפו תמונות של ירושלים וחברון, אשר תיארו את מאורעות תרפ"ט — 1929 ולנגד עיני חלפו תיאורי הדם, השריפות, השוד והרצח, ולפתע נשמעו ברחבי האולם קריאות שמחה מלוות בגידופים: **"הכו ביהודים! יהודים לפלשתינה!"**. זאת הייתה התפרצות שמחה של הגויים למראה הפרעות. פרצתי בבכי וברחתי מהקולנוע לביתי כשתחושת שנאה נוראה ממלאת את לבי. זאת הייתה החוויה הראשונה בחיי שבה הרגשתי את האנטישמיות.

היות שהחלטתי להתכונן לעלות ארצה, התחלתי ללמוד מקצוע רדיוטכניקה לצד לימודיי בגימנסיה. מדי פעם הייתי צריך להעביר מכשירי רדיו. ולא אחת, הגויים היו אורבים לי. פעם הנחתי את מכשיר הרדיו על הכביש והתחלתי להרביץ להם והם ברחו.

במרוצת השנים גברה האנטישמיות והגויים היו מורחים צבע על שמשות בית-המלאכה של אבי. כאשר גמרתי אומר להפסיק את הלימודים ולנסוע להכשרה, לא סיפרתי להוריי. הם לא ידעו, שאני קם כל בוקר בשעה שלוש, חולב עשר

פרות, אחר-כך מעביר את החלב לבקבוקים, מעמיס על עגלה, ובחמש בבוקר, נוסע לעיירה סמוכה (7 ק"מ) ומחלק את החלב בבתי היהודים.

אחד הזכרונות מתקופה זו קשור בילדה בת 14, **יהודית קמלישר** (היא נפטרה באפיקים), שהייתה מקבלת אותי כל בוקר בברכת שלום. כעבור חמש שנים פגשתי אותה פעם נוספת בטהרן.

עם פרוץ המלחמה, לקחנו כמה חפצים וברחנו ברגל במוצאי-שבת, ה-2 בספטמבר, אבא, אמא ושלושת האחים; עברנו 50 קילומטרים, על יד אושוויץ נתפסנו ונאלצנו לחזור לקטוביץ. ניסינו לחצות את הגבול הרומני ושוב נתפסנו; חיפשנו דרך לברוח לליטא אבל נתפסנו שלוש פעמים והובאנו לבית-סוהר. כעבור שנה נשלחנו על-ידי הרוסים לסיביר. שם שהיינו שנתיים. רבים מאוד מתו מקור. אחר-כך ברחתי ברכבת והגעתי לנמל וממנו לאירן.

אבי ושני אחיי הגיעו ללבוב. אמי ואח נוסף נשלחו לאושוויץ. כשהגעתי ארצה השתקעתי בקיבוץ תל-יצחק ושהיתי שם 10 שנים; כתבתי ספר על ילדי טהרן וגם עבודה סמינריונית על קטוביץ.

קארולה זילבר

עליתי כתיירת

עד שהיטלר הגיע לשלטון בשנת 1933 שררו בקטוביץ יחסים נסבלים בין היהודים לנוצרים. לאחר מכן גאה גל אנטישמיות בעיר. ברחובות הודבקו כרזות נגד יהודים והיו גם התנפלויות עליהם.

בבית-הספר בו למדתי לא הורגשה האנטישמיות. למדתי עם עוד שלוש יהודיות בגימנסיה בעיר והיו לנו חברות לא-יהודיות. פעם אחת ויחידה הרגשתי את טעם האנטישמיות, כאשר חברתי שאלה אותי, אם נכונה השמועה, כי היהודים משתמשים בדמם של ילדים נוצריים לאפיית מצות לפסח. עניתי לה שהדבר אינו נכון ובכך הסתיים העניין. אחרי עלות היטלר לשלטון, כאשר המורים התחילו להביע דעות אנטישמיות בשיעורים, יצאתי לאות מחאה עם חברותי היהודיות מהכיתה.

עזבתי את קטוביץ חודש לפני פלישת הגרמנים ועליתי ארצה בתור תיירת יחד עם אמי. באנו לביקור משפחתי כביכול והתגוררנו אצל משפחה. נכנסתי ללמוד בגימנסיה והתחלתי בחיים חדשים. משפחתי נספתה בשואה ואני עצמי לא חזרתי מעולם לקטוביץ וגם לא רציתי לשוב אליה.

הנרי קרונברג

אחרי 20 שנות פרידה

אני הנרי קרונברג מקטוביץ. אחותי היא **לאלה** (אסתר) קרונברג, עכשיו לאלה פאואל. אבינו היה שען ועיסקו שכן ברחוב קושצ'ושקי 10. אמנו היתה כובענית ושם עיסקה היה "פאריז'אנקה" ברחוב סטאניסלאבה.

המלחמה הפרידה בינינו בשנת 1939. אני שהיתי יחד עם אבי זמן רב בגיטו קרקוב, שם גם נספה. אני נשלחתי למחנות ריכוז ושוחררתי בקרבת ברגן-בלזן, בשנת 1945. אחותי ואמי ניסו להגיע לרוסיה, אך לרוע המזל נספתה אמי בדרך, בבוריסלב. אחותי הגיעה לרוסיה ואחר-כך לפרס, שם עברה עליה המלחמה.

אני הגעתי עם אשתי לארצות-הברית בשנת 1947. מאז פרוץ המלחמה לא שמעתי מאומה על אחותי. בשנת 1960 הייתי בחגיגת בר-מצוה בקנדה ושם פגשתי במקרה מכר אשר מסר לי את הידיעה המשמחת כי אחותי חיה באמריקה. אחרי פרידה של 20 שנים אנו מתגוררים ביחד — אני ואשתי ואחותי ובעלה — בלאס וגאס שבארצות הברית.

פלה מילשטיין (מבית שיקמן)

עברתי את המלחמה בצרפת

נולדתי בשנת 1911 בסלאבקוב, עיירה ליד קטוביץ. בגיל 18 הגעתי יחד עם משפחתי לקטוביץ, שם פגשתי את בעלי לעתיד. לאבי, **חיים שלמה שיקמן** היה בקטוביץ בית-חרושת לבגדי עבודה.

לאחר שבע שנים עברתי עם בעלי לצרפת. ושם עברנו את מלחמת העולם השנייה. משפחתי נשארה בקטוביץ. הוריי נשלחו אז לסוסנוביץ.

משפחתנו הייתה מאוד אדוקה. אמי הייתה בת רב. מתשעה ילדים במשפחה נשארו בחיים עוד שניים חוץ ממני. אחד היה באושוויץ, והשני התחזה לפולני וכך נשאר בחיים. עכשיו הוא חי בארה"ב.

נולדו לי בצרפת שלושה ילדים. הבת הגדולה **הֶלוּשָה** — ציירת גרה בחיפה, הבן — בירושלים, והבת הצעירה גרה בבוסטון (ארה"ב).

בצרפת התגוררתי עד 1960, ואז עליתי ארצה.

בכיכר בקטוביץ — בני משפחת שיקמן
באמצע עומדת הֶלושה שיקמן-רוקר בת של פלה מילשטיין
האח — מרדכי, ואחיותיה — חנקה, אסתר וינקה

נשף פורים
למעלה, שלישית משמאל — אסתר שיקמן-פרנקל

חנוך רוזמרין

עלייה בלתי־ליגאלית למולדת

נולדתי בוולברום בשנת 1918 ועברתי עם משפחתי לקטוביץ, בהיותי בן שמונה בשנת 1926. משפחתנו הייתה אדוקה. כבר אז לא הייתה לי אם. המורים והמנהל בבית-הספר הזה היו יהודים. לימודי ה"חדר" התקיימו בבית-הכנסת הגדול, ואילו הלימודים בבית-הספר העממי היהודי התקיימו בבניין בית-הספר הנוצרי, בשעות אחר-הצהריים, (בבוקר למדו בו ילדי הגויים).

מנהל ה"חדר" היה **וינר**. מנהל בית-הספר העממי-הקהילתי היה **דליגץ'**.

בהיותי ילד קטן השתייכתי לתנועת "עקיבא", וכך גם כל אחיי ואחיותיי. כאשר הגעתי לגיל 14-15 הושפעתי מ**ז'בוטינסקי** ומרעיונותיו ועברתי לתנועת בית"ר. מאז היו בבית ויכוחים סוערים בין האחים והאחיות.

בזכרוני נשאר ביקורו של ז'בוטינסקי בתקופה בה הייתה אמורה ברית-המועצות להקים בית לאומי-יהודי בבירובידז'אן. זאת הייתה גם תקופה של אנטישמיות גדולה והיהודים האמינו אז אפילו לתעמולה הסובייטית. המשטרה הפולנית ששמרה עליו, הציגה אותו בתור "נשיאה היהודי של ישראל". ז'בוטינסקי הטיף לעליה בכל הדרכים, גם בלתי-ליגאליות ואמר בין השאר: **"מי שאין לו ידיים ורגליים, שיגיע אפילו על בטנו לארץ-ישראל"**. אנשי השמאל הפריעו לו וזרקו לעברו ביצים. אך היו גם אחרים. עו"ד **ריפל** מוארשה, עסקן רוויזיוניסטי, קרא ליהודים לעזוב את פולין בכל הדרכים.

אחרי נאומו של ז'בוטינסקי התארגנה קבוצה גדולה שניסתה לחצות את הגבול הפולני אבל משמר הגבול גירשם בחזרה. כשלון זה ייאש את היהודים, וביחוד את אלה שפחדו לצאת בנסיון ראשון ורצו לראות מה יהיה גורל הראשונים.

בשנת 1936 ארגנתי קבוצה קטנה של חברי בית"ר במטרה לעלות ארצה באורח בלתי-ליגאלי. היינו אמורים להגיע לצ'כיה ומשם לספרד. שלושה צעירים וצעירות יצאנו לסקי באיזור הגבול הצ'כי, מתוך כוונה שאם יתפסו אותנו, נטען שתעינו בדרך. עברנו את הגבול, אך נתפסנו בידי הבולשת הצ'כית ואמרנו שאנחנו קומוניסטים הרוצים להגיע לספרד, ולהצטרף לרפובליקנים הנלחמים נגד כוחות פרנקו. המשטרה הצ'כית גילתה שאיננו קומוניסטים ונשפטנו למאסר למשך כשבועיים.

בפנינו עמדו שתי אפשרויות: הסגרה למשטרה הפולנית, דבר שהיה עלול לגרור אחריו ששה חדשי מאסר בבית-סוהר פולני או עזיבה מידית של צ'כיה. מובן שבחרנו באפשרות השנייה והובלנו לגבול. לאחר שציוו עלינו לומר לשוטרים הפולניים במקרה שניתפס, כי תעינו בזמן הסקי. ואכן נתפסנו בגבול וחזרנו מאוכזבים לקטוביץ.

לא ויתרתי על רעיון העליה וב-21 בינואר 1939 עזבתי את קטוביץ והגעתי ללבוב. משם המשכתי לנמל קונסטנצה שברומניה ועליתי על אניית המעפילים **"צ'פו"**. באנייה היו 600 איש. בגלל השמירה הקפדנית של הבריטים הסתובבנו בים. כך עבר עלינו כחודש וחצי ואז החלה האניה לטבוע. מפקד האניה שידר אותות מצוקה ולעזרתנו הגיעה אניית מעפילים אחרת שהיו בה 600 מעפילים מצ'כיה, רומניה והונגריה, ושהעלתה אליה את כל אנשינו. צפיפות, מחלות ורעב היו מנת חלקנו. אספקה השגנו מהאי כרתים.

לאחר זמן מה פרצה מגיפה ונאלצנו להשליך את המתים לים. העליה לחופי הארץ נעשתה בשלבים. כל פעם נשלחה קבוצה קטנה לחוף והאניה הייתה חוזרת מיד לים הפתוח. רק לאחר 99 ימים זכיתי לעלות על החוף.

בארץ השתייכתי לפלוגת בית"ר שהיתה בתל-השומר, שם עבדתי ושמרתי בפרדסים. עם פרוץ המלחמה התגייסתי לצבא הבריטי. הייתי נהג במצרים והשתייכתי ליחידה MT5. אחר כך השתייכתי ליחידה 462, ש-140 מאנשיה טבעו בים בדרך למלטה.

ברצוני לספר על הגוי **בבצ'ינסקי**, שבביתו, ברחוב ניסקה 43 הייתה לנו חנות. באותו בית השכיר דירה לחסידי קרימילב ששימשה להם כבית-תפילה. החסידים היו יכולים להתפלל, כדרכם, בקול וללא הפרעה, וכאשר גוי שאינו מהסביבה היה זורק אבן למקום, בבצ'ינסקי היה שולח את אנשיו כדי "לטפל" בו. הוא גם היה משתתף בשמחות של החסידים.

מינה פיז'ק (מבית שיף)

בית ציוני

גדלתי בבית ציוני פתוח לאורחים, ולחובבי השפה העברית. אבי, **יצחק שיף**, היה חבר הנהלת הציונים הכלליים בגליציה המערבית ושלזיה, פעיל בוועד ההורים של אגודת הנוער הציוני "עקיבא" וציר בקונגרסים. כאשר חזר מהקונגרס האחרון בשנת 1939 אמר: **"זהו, עכשיו אנחנו נוסעים לארץ-ישראל"**. הוא לא זכה להגשים את חלומו. היה לו עסק לאופניים ומכונות תפירה "זינגר".

אמי, **מטילדה שיף**, הייתה מורה לעברית וניהלה גם גן-ילדים בשפה העברית, שנמצא אצל משפ' **בייטנר** ברח' סלוואצקיגו, (ההורים של גב' ויגודצקי). האחיות **יוכבד ונעמי** היו בין הילדות בגן.

אני זוכרת את חגיגת בר-המיצווה של אחי **שלמה** בשנת 1933 שבה בלט בין האורחים הרבים הסופר נתן ביסטריצקי. לקראת החגים, ובמיוחד בחנוכה או בשבועות, היינו כולנו, אמא, אבא, אחי ואני, מארגנים הצגות. אני זוכרת איך לימדה אותי אמי לדקלם את "אל הציפור" ואת "בעיר ההריגה" מאת ביאליק. בבית היינו שרים את כל השירים הארצי-ישראליים. לאמי היה קול ערב והיא הרבתה לשיר את השירים שהובאו על פי רוב על-ידי השליחים. שיר אחד אהבה במיוחד והוא "כנרת, כנרת". עלי להדגיש שהוריי הכירו את הארץ רק מסיפורים, ספרים ועיתונים. אף על פי כן היתה אמי אומרת שאם נבוא לארץ נגור רק בחיפה. מדוע? עד היום איני יודעת. ברור שאמי תיארה לעצמה את חיפה כעיר היפה ביותר בארץ. לפי השערה של בת-דודתי, אמי הייתה בקיאה בספרו של הרצל "אלטנוילנד", בו הוא מזכיר את העיר חיפה כ"עיר מרהיבת-עין השוכנת על שפת הים בעל הגוון הכחול העמוק".

הייתי באותן השנים ילדה קטנה ולא הכל זכור לי, אך סיפרו לי שאמי ארגנה חוגי תנ"ך לנשים. אבא היה מבטיח לנו, כל פעם, שבשנה הבאה ניסע לארץ-ישראל. תמיד חשב שעדיין לא השלים את מלאכתו בגולה. בסופו של דבר פרצה המלחמה והוא נספה בשואה. גם אמי ואחי שלמה נספו.

מבין האורחים שהגיעו מארץ-ישראל לביתנו, אני זוכרת את **יהודה אורנשטיין** ואת **מנחם וירט**. בבית היו פגישות שעסקו בעשייה ציונית, בארגון "עקיבא", בהכשרה. ואכן הייתה בקטוביץ נקודת הכשרה של הנוער הציוני "עקיבא", ששכנה ברחוב מריאצקה ואנשיה עבדו בכל מיני מקומות. בין היתר בבית-החרושת לנורות "הליום". בעליו היה ידיד טוב של אבי, שנתבקש על ידו כל פעם לקבל צעירים נוספים לעבודה.

בקיץ נהגנו לנסוע למושבות-קיץ. אבי ואמי היו באים לבקר לא רק אותנו אלא את כל המשתתפים ואז היו עורכים טקס גדול ואמי או אבי היו נואמים בפני כולם. כיוון שאמי עסקה בהוראת עברית, היה הבית תמיד מלא ילדים, שהתחלפו כל שעה. היא לימדה אותם לדבר עברית יפה. חלקם עלו לארץ-ישראל כשהשפה שגורה בפיהם, זאת הודות לאמי.

בקן "עקיבא" עמדנו בקשר מתמיד עם בני גילנו בקרקוב. זאת היתה קבוצת "השרון". ראש הקבוצה היה **שמשון דרנגר** שנפל בגיטו קרקוב וכה הרבה נכתב עליו בספרי ההיסטוריה של השואה. ראשי הקבוצה שלנו היו **מניה ולנר ואלי אייזנברג**, שכיהן גם כראש הקן. בתפקיד זה כיהנו גם **אהרון קאופמן** ו**זיגי האלברייך**. קאופמן היה בן-בית אצלנו ונהג לדבר עם אמי עברית. מבין באי ביתנו אני זוכרת את הידידים: **ברונק כשר, מארצל הכט, אלק הופשטטר, מנחם וירט, משה קלכהיים** ועוד.

אני זוכרת נקודת הכשרה נוספת של "עקיבא", היא החווה החקלאית בקששוביצה, לה הקדישו אמי ואבי הרבה תשומת לב. רבים מצעירי קטוביץ עבדו שם לקראת עלייתם ארצה. ידידים טובים של אבי שניהלו יחד איתו את מזכירות הציונים הכלליים בקטוביץ היו ד"ר **טורטון** ו**הרמן בייטנר**. אלה השמות שאני זוכרת. וודאי היו עוד.

מבין החוויות הקשות אני זוכרת מקרה משנת 1939. על חלונות החנויות כבר התנוססו כתובות **"יודע ראוס"** ואבי היה קרבן להתנפלות. לא הרחק מ"פלוטוס", סמוך לגשר, בקירבת הרכבת. הוא קיבל מכות רצח ונלקח לבית-החולים.

כאשר חזר הביתה אמר: **"זהו הסוף. אנחנו צריכים לברוח מכאן".**

אחרי המלחמה, באוגוסט 1945, נסעתי לראות מה נעשה בקטוביץ. כאשר עברתי ברחוב על יד "פלוטוס" כמעט התעלפתי, כי נזכרתי במכות הרצח. משם הלכתי לביתנו ברחוב ואנדה 43. בקומה הרביעית של הבית התגוררה מורתי מבית-הספר המקצועי, **מריה מאיורובנה** שהייתה ידידת-ביתנו. היא קיבלה אותי יפה מאד. גם אחר כך שמרנו על קשרים כל זמן שהותי בפולין.

בדירה שלנו גרו "פולקסדויטשה" שלקחו את כל רכושנו והחלטתי לבקר בה. מורתי ניסתה להניאני מכך, אך לא שמעתי בקולה. דפקתי בדלת. כאשר ראו אותי דרך ה"עין", לא פתחו את הדלת. לא פגשתי אף אחד מהאנשים הקרובים לי והבנתי שאין לי מה לחפש שם. ברחתי מקטוביץ.

מטילדה שיף בחברת אחדות מתלמידותיה בבית בייטנר
למטה — שתי אחיות בייטנר — זושה וידז'ה

אחי **שלמה**, בוגר הגימנסיה העברית בבנדין ע"י פירסטברג, היה פעיל בתנועת "עקיבא" ותמיד חלם לעלות ארצה. בזמן המלחמה הושגו עבורו ניירות אריים והוא נשלח על-ידי אבי לעבוד בבית-חרושת לצמיגי אופניים "סמפריט" בקרקוב. שם היה בונקר שהותקן על ידיו ועל ידי הממונה האוקראיני והתחבאו בו 14 יהודים עד שמישהו הלשין עליהם. אחי היה נוסע יום-יום על אופניו לבית-החרושת ובתרמיל גב היה מביא אוכל לאנשים האלה. אחרי ההלשנה, הגיעו הגסטאפו. האוקראיני שקפץ ראשון מהקומה הראשונה בבית-החורשת, הצליח לברוח. אחי קפץ אחריו ושבר רגל. הגסטאפו הרגו אותו במקום. את האוקראיני לא ראיתי אחרי זה, גם לא חיפשתי אותו. באותו יום, ה-22 בפברואר 1944, הופיעה כרגיל אשת-אחי בקיוסק שע"י ביה"ח כדי לראותו מסיים את עבודתו ולפתע אמר לה בעל הקיוסק בפולנית: **"את יודעת, זה שנוסע פה כל יום על האופניים עם תרמיל-הגב, הרגו אותו היום. מתברר שהיה יהודי. הוא הסתיר שם יהודים".** היא כבר לא חזרה לביתה וברחה מקרקוב. אני לא פגשתי את אחי בזמן המלחמה וכל מה שאני יודעת עליו, שמעתי מפי גיסתי.

אחרי פרוץ המלחמה ברחנו מקטוביץ וניסינו להגיע במכונית לסנוק, מקום מגוריהם של סבא וסבתא. זמן-מה שהינו אצלם. כאשר התקרבו הגרמנים, ברחנו לכיוון הגבול הרומני אבל כבר לא הרשו לחצות אותו. חזרנו צפונה והגענו ללבוב, שם כבר היו הרוסים. אבא השיג חנות קטנה ברחוב קאז'ימייז'ובסקה ועסק בתיקון אופניים.

ארבעתנו היינו בלבוב: אבי, אמי, אחי ואני. הרוסים לא הגלו אותנו לסיביר כי לא נחשבנו כפליטים מפני שאבי נולד בבוריסלב שהייתה שייכת לרוסיה. כאשר לבוב נכבשה על ידי הגרמנים נלקחה אמי על ידיהם ונספתה בבלז'ץ או בטרבלינקה. לאחי ולגיסתי הצליח אבי להכין ניירות אריים והם יצאו לקרקוב. אחרי כן הכין ניירות אריים גם לי ולחברתי ואנו יצאנו לוארשה. אבי נשאר לבדו בלבוב.

אני עברתי את השואה, אמנם עם ניירות אריים, אבל עם כל היסורים והפחדים, עד למרד גיטו וארשה. אחרי כן שהיתי במחנה-מעבר ועבדתי אצל חקלאי גרמני בשם **פפנדורף** בעיר פיריץ עד השיחרור במרץ 1945.

חשוב לי ביותר להדגיש שכל חייהם של הוריי היו למען השפה העברית, למען הציונות, למען ארץ-ישראל ונדמה לי שביתנו בקטוביץ היה אחד המעטים שבמרכזו עמדה פעילות ציונית ותרבות עברית. אמא שלחה ועזרה לאנשים רבים לעלות לארץ, ביניהם, פרופ' **כ"ץ**, יותר מאוחר דייקן האוניברסיטה, משפחות **ברף**, **רחנפלד** ועוד.

שרה סופר-שרויאר (מבית מייטליס)

נעורים מאושרים

גרנו ברחוב מוניושקי 4 בקטוביץ. אבי **יחיאל מייטליס** עסק תחילה בניהול בנק פרטי ואחר-כך היה בעל בית-חרושת לבדי צמר בביילסקו.

אבי היה תושב קטוביץ משנת 1920 ועד פרוץ המלחמה. הוא ואמי **פרידה** היו חברים פעילים בהסתדרות הציונית ובקהילה היהודית.

אחרי מלחמת העולם השנייה זכה אבי באות-כבוד צרפתי על שם דה-גול על תרומתו למאמץ המלחמתי של צרפת החפשית, זאת על ידי איסוף כספים למענה בזמן המלחמה.

היינו משפחה אמידה והתגוררנו בדירה מרווחת במרכז העיר.

בחופשות קיץ וחורף הייתה כל המשפחה, עם המשרתים, יוצאת למקומות קיט בסביבה כמו אוסטרון, ביסטרה או זאקופאנה.

הוריי היו שומרי מצוות והאמינו, כמו רוב היהודים, בגמילות-חסד. כל ליל שבת היה ליד שולחן-השבת שני מקומות נוספים, שנועדו לעוברי-אורח או נזקקים, שאבי היה מביא אתו אחרי התפילה ב"שטיבל".

אני ואחיותיי, **פלה** ו**רוזיה**, למדנו בבית-הספר ע"ש **ברק יוסלביץ'**. עם סיום בית-הספר הזה עברנו, אני ואחותי פלה, ללמוד בגימנסיית פירסטנברג בבנדין. שתינו היינו חברות בסניף המקומי של "הנוער הציוני" מגיל עשר, ומטעמן היינו יוצאות למחנות קיץ וחורף.

קודם לכן הלכנו לגן-הילדים של הגברת **חמיידס**, אשת הרב חמיידס. בשעות אחר הצהריים קיבלנו שיעורים פרטיים בעברית, אנגלית ופסנתר. כן השתתפנו בשיעורי התעמלות ב"מכבי" ובפעולות ספורט כמו החלקה במגלשים, רכיבה על אופניים ושחייה.

מחנכיי בכיתה היו: **רח'קה לונדנרובנה** ואחר-כך **לאון נוימן**. בבית-הספר העממי למדנו במשמרת השנייה אחרי-הצהריים, כי לבית-הספר שלנו לא היה בניין משלו והלימודים התנהלו בבניין בית-הספר הפולני, אחרי גמר הלימודים של הפולנים.

קשה לומר שהיחסים בין תלמידי שני בתי-הספר היו תקינים, ולא פעם ספגנו מכות או משיכות בצמות מתלמידים פולנים.

קהילת קטוביץ הייתה מורכבת מיהודים יוצאי גרמניה ומיהודים פולניים. היהודים הפולניים התפללו ב"שטיבל", בעוד היהודים הגרמנים משתמשים בבית-הכנסת הגדול והמפואר שעמד במרכז העיר.

בערב ראש-השנה היו כל הילדים, לבושים בגדים חדשים, מתאספים לפני בית-הכנסת. בשבת אחרי הצהריים היתה מתקיימת בבית-הכנסת הגדול תפילה מיוחדת לנוער, כאשר אלה קוראים בתורה ונושאים דרשה.

בשנת 1938, כאשר הגרמנים גרשו בלילה אחד אלפי משפחות יהודיות מגרמניה והעבירו אותן בכוח דרך הגבול הפולני, הייתה קטוביץ לרבים מהם תחנה ראשונה כפליטים.

יהודי קטוביץ נרתמו מיד לעזרה ואספו את הפליטים החדשים לבתיהם.

אני זוכרת, כי במשך חודשים גרו בביתנו משפחות שלמות, אשר היו מתחלפות לפרקים.

זהבה גרינברג (מבית זלה שויאר)

קיץ אחד גדול

נולדתי בקטוביץ והיו לי ימים טובים מאוד.

גרנו ברחוב שופנה 18, בית פינתי יפה. מולנו שכנה הקונסוליה הגרמנית ובפינה עמדה כנסיה קטנה שממנה יש לי זכרונות נעימים. תמיד רצנו לכנסיה לראות חתונות או חיילים כשאנו נכנסים אליה בלי כובע ובתספורת קצרה.

בגיל שבע התחלתי לבקר בבית-הספר על שם **ברק יוסלביץ'**. הכל היה קיץ אחד גדול.

לא רחוק מביתי היה גם הקן שלנו, קנו של **"הנוער הציוני"**, שאולי בזכות חברותיי בו אני חיה כאן בארץ וחיה בכלל, כי את הניירות הנוצריים שלי קיבלתי מחברי התנועה.

בסביבה הקרובה היה גם בית-הכנסת שלנו וגם **"הטמפל"**, שבו היינו מתאספים כל יום שבת בבוקר.

היו גם שיעורי עברית בעזרת הקהילה היהודית ונותרה לי תמונה משם.

בדרך כלל הייתה הקהילה שלנו פעילה מאוד.

בארגון "בר-כוכבא" התעמלנו פעם בשבוע. זכורה לי חגיגת חנוכה גדולה, שם הופענו בהתעמלות אמנותית בפני הורינו. החגיגה נערכה באולם "פובסטנצוב" ("Powstancow"). אני גם זוכרת את פלאץ וולנושצ'י, כיכר ירוקה, גדולה ויפה.

ואיך אפשר לשכוח את חנות הספרים של **וינר**, יהודי נחמד, שתמיד היה לו כל מה שצריך. לא רחוק משם היה אטליז כשר של משפחת **פרישר**.

כאשר הייתי עדיין קטנה, לא היו גני-ילדים יהודיים בסביבה. הוריי שלחו אותי לגן של נזירות. רק אחרי שנה התחלתי לבקר בגן-ילדים יהודי.

הוריי גם ניסו לשלוח אותי ללמוד תורה, אבל דבר זה לא הצליח.

ומכאן אני מגיעה לזכרונותיי היפים ביותר, הקשורים, כמובן, בתנועת **"הנוער הציוני"**. שם היינו מתאספים לפחות פעמיים בשבוע חוץ משבת וניהלנו שיחות על ההתיישבות בארץ, הציונות, ההסתדרות, מוסר וצופיות. בקיץ ערכו לנו קיטנות ל-4 שבועות. שם גם למדנו לעבוד ולהיות עצמאיים.

בכיתה ב' השליכו אותנו הפולנים מבית-הספר וקיבלנו מבנה מחוץ לעיר, שאליו נסענו בחשמלית. הדבר לא היה כל כך נוח.

בשנת 1937 כבר אפשר היה להרגיש, שהיהודים אינם רצויים בפולין, אבל עדיין אפשר היה ללמוד וליהנות. בשנת 1939 היינו במושבת קיץ בסקאווה והיו לנו שם חוויות נהדרות.

בסוף באוגוסט 1939, חזרנו מסקאווה ואז החל משלוח הנשים והילדים לגליציה מתוך תקוה שהגרמנים לא יגיעו לשם. כך חשבו בכל אופן הרבה יהודים. בעזרת הקהילה היהודית נשלחו הגברים בגיל 15-45 לגבול רוסיה, ביניהם גם אבי. באותו זמן לא תפסנו בכלל מה קורה. ואז החלו התלאות.

אני רוצה לציין את החמימות, שבה קיבלו אותנו באותם ימים קשים אנשי התנועה בסוסנוביץ. אנחנו כבר היינו פליטים, בלי לחם ובלי פרנסה. אמי עבדה בנקיון במשרדי הגרמנים. אנשי התנועה עזרו לנו באוכל לחגים ובמציאת עבודה, בכל.

איך עברנו את המלחמה — זאת פרשה אחרת.

את אבא פגשתי בארץ בשנת 1950 ואני בהריון עם ילד שני. אבא התחתן שנית. אחרי 18 שנות נשואין נהרגה אשתו בתאונה והוא נפטר כעבור 3 שנים.

אני בארץ משנת 1946, אם ל-3, סבתא ל-12.

חנה שווארץ (מבית פריסטר)

חיי יום־יום

אני ילידת קטוביץ. התגוררתי ברחוב סלובאצק'גו 10. שני אחים היו לי: **רודולף** ו**פריץ**. אבי **וילהלם פריסטר** ואמי **נאני** מבית **רוזנברגר**. לפרנסתנו הייתה לנו חנות כובעי נשים ברחוב ה-3 במאי, שנוהלה על ידי אמי.

אנו, הילדים, הוכנסנו לבית-הספר התיכון למיעוטים על שם **סטאניסלב קונארסקי**. היו לנו שיעורי דת, ואם כי היינו חייבים לבקר בבית-הספר גם בשבתות, לא חוייבנו לכתוב. בכיתתי היו עוד שתי תלמידות יהודיות.

בשנות לימודי נהגתי לבקר במועדון היהודי לספורט בשם **"בר-כוכבא"**.

יותר מאוחר למדתי את מקצועות האריגה ומלאכת-יד במינזר זאלנז'ה ואחר כך למדתי תפירה בבית-הספר המקצועי הפולני, שאותו סיימתי בשנת 1937. אחי הגדול למד מכונאות ואילו אחי הצעיר נאלץ לעבור לבית-ספר פולני משום שבית ספרנו נסגר.

הפולנים רדפו אותנו, ואחי הצעיר אף הוכה כמה פעמים. בשנת 1939 עבר אחי בהצלחה את בחינות הכניסה לבית-הספר הטכני הגבוה, אך לבסוף קיבל תשובה כי לא נתקבל משום שהוא יהודי. הוא הלך לעבוד כטכנאי רדיו בחברה פרטית.

היו גם הרבה אורות בחיינו בימים ההם. אני מזכירה את בתי-הקולנוע הנאים, את התיאטרון העירוני ואת בית-הקפה **"אוטו"**, היום "קריסטאלינה", שהיה כולו מרופד בקטיפה ובכל מקום היו בו מראות. בזכרוני נשארו בתי-המלון **"מונופול"** וקפה **"אסטוריה"**, בו אפשר היה לרקוד בערבים לצלילי תזמורת טובה.

אין לשכוח גם את הפארק הדרומי הנאה, בו היינו יכולים אנו הילדים, לשחק כאוות נפשנו. בפארק הדרומי היה גם מסלול למרוצי סוסים. מסלול להחלקה, גן-חיות ומגרש להחלקה, בו הופיעה לפני המלחמה אמנית הקרח המפורסמת **סוניה הני**.

בעירנו הייתה בריכת שחיה, ללא ספק הישג גדול בימים ההם, שבה למדנו לשחות. הבריכה היתה פתוחה בקיץ ובחורף ואנו הילדים היינו תמיד עסוקים במשחקים.

למרות המכרות והתעשיה הייתה קטוביץ עיר יפה ונקיה. בגלל העובדה שהתגוררנו בגבול בין גרמניה ופולין, לא עזב אותנו הפחד מה ילד יום. והנורא — קרה.

חנה שורץ בקטוביץ ע"י מעבר של אחד הטונלים (מנהרות)

מצבתו של וילהלם פריסטר נפטר בשנת 1936
ובנו רודולף פריסטר שנרצח ע"י הנאצים

שלמה ווז'ניצה

בני־הנוער והקהילה

התגוררתי בקטוביץ עם הוריי, שתי אחיותיי ואחי עד 1939. אבי היה בעל-מלאכה שעסק בתפירת בתי-שוקיים לנעליים. זכרונות ילדותי קשורים בבית-הספר על שם ברק יוסלביץ'. אני זוכר את מנהל בית-הספר **דליגאץ'**, ואת המורים **ברמן** ו**רינגלרובנה**. בעת ובעונה אחת למדתי גם ב"חדר", ששכן בבית-הכנסת. המורה **וינר** לימד אותנו חומש ורש"י והיה גם מורה בשם **זיידמן** שכונה "ברודז'וש". סדר יומי כלל: עד השעה 2 בבית-הספר, אחרי זה ארוחת-צהריים יחד עם הילדים האחרים, ששולמה על ידי הקהילה היהודית, ומשעה 2 עד הערב לימודים ב"חדר". כל שנה היו שולחים אותנו לקייטנה ובין השאר שהיתי בקייטנות ביאסטשמביה-זדרוי, בבילסקו-ביאלה, בראבקה ובילשניה.

באותה תקופה השתייכתי ל**"הנוער הציוני"**, שמועדונו שכן ברחוב אוסולסקה 3 בבניין שהיה שייך ל**פלץ**. הרבה זמן הקדשנו לפעולות צופיות. כבר באותו זמן פעלנו בתנאים קשים. הפעולות התנהלו ב**"דולינה 3 סטאבוב"** סמוך לעיר והתחלנו לסבול מאנטישמיות. אני עצמי לא נבדלתי בהרבה מהפולנים, ודיברתי בניב הפולני המכונה "שוואבית", שהוא חצי-פולנית וחצי-גרמנית. בראש הפעילות האנטישמית בקטוביץ עמדה תנועה בשם **"בליסקאוויצה"**.

תנועות הנוער הציוניות גילו נאמנות למדינה הפולנית והשתתפו בחגיגות הלאומיות. בתהלוכות ה-3 במאי, חברי **"הנוער הציוני"**, **"השומר הצעיר"** ו**"בית"ר"** צעדו במדיהם ודגליהם לבית-הכנסת הגדול, שם התקיימה תפילת-הודייה.

בתפילות ההודייה השתתפתי גם כזמר מקהלה, מפני ששרתי במקהלה אצל החזן. המקהלה מנתה קרוב ל-40 איש ושרה תחת ניצוחו של מר **שטייניץ**. הקהילה ייחסה חשיבות רבה למקהלה ואפילו היו משלמים לנו תשלום סמלי. לפני שעלינו לשיר, היינו עוברים לאורך כל האולם כדי שהקהל יראה אותנו. בין החזן ובין המנצח היה מותקן ראי, שאיפשר לחזן לעקוב אחרי ביצועי המקהלה. נכבדים מטעם הממשלה והעירייה היו באים לשמוע אותנו.

שוב ושוב אני חייב לציין את דאגתם של ראשי הקהילה לנוער. אני זוכר מבין מנהיגי הקהילה את האדונים **אלטמן** ו**שטיגליץ** וגם עסקנים כמו **נבל**, **ואסרטייל**, **בורינסקי**, **שולוביץ**, **בדיאן** ו**טיכאור**. הם דאגו שכל בני הנוער יהיו שווים וכי הנוער לא יסתובב ברחובות.

מנהיגי הקהילה דאגו שכל הילדים יזכו לטקס בר-מצוה. לעניים הייתה הקהילה עורכת את הטקס על חשבונה. לא פעם נקראו לעלות לתורה שני ילדים, כאשר באותה שבת היו שני טקסים ולא היה איכפת לאחראים מי שילם ומי לא שילם. לבריאות הילדים דאגה אגודת **א.ז.ע.** זכורני שהיה רופא שניים, בשם **בכנר**.

בקטוביץ היה איזור שקראו לו **"טילנה מאריאצקה"** ושהיה מאוכלס יהודים בלבד. שם היו בתי-תפילה, הידועים בשם **"שטיבלעך"**, שריכזו חסידים למיניהם, כגון **"שטיבל"** של ראדומסק. כל היום היו שם מניינים ולומדי תורה ואפשר היה לראות שם יהודים חובשי כובעים מיוחדים וציציותיהם בחוץ. בשנים שבהן עדיין לא הייתה אנטישמיות עזה, היו היהודים אפילו משחקים כדורגל עם הגויים. אנו, הילדים שלמדנו ב"חדר", היינו משחקים בהפסקות במגרש על יד הגינה. כאשר המורה **ברודז'וש** רצה למצוא אותנו אחרי תום ההפסקה, הוא היה בא לשם עם מקל בידו ומחזיר אותנו לכיתות. ב"חדר" היינו ממושמעים מאוד. המורים רצו שנדע חומש ורש"י, ואפילו גמרא. הם רצו שנדע גם עברית. את הלשון העברית לימד ב"חדר" מר **וינר**. מורים נוספים היו אדון **סלפטר** ואדון **שטיין**. באותו מקום שכן גם גן-ילדים.

היו ילדים שאכלו במקום על חשבון הקהילה, כי בביתם היה מחסור. הקהילה היהודית דאגה גם ל"סדר" לחיילים בחג הפסח וכן לאוכל למשך כל ימי החג. הקהילה דאגה גם לספרים ולעפרונות בשביל ילדי העניים, ואפילו לכרטיסי כניסה לבריכה ולמגרש ההחלקה על הקרח.

אני זוכר משפחה מכובדת בשם **מייטליס**, שהתגוררה בין קטוביץ ווולנובייץ. בן-המשפחה הזאת ישב על אותו ספסל בכיתה עם נער עני והיה מתחלק עמו באוכל.

כאשר פרצה המלחמה, גייסו את אבי לצבא הפולני והוא לחם נגד הנאצים ונפל בשדה-הקרב, 10 ימים אחרי פרוץ המלחמה בכפר בשם האמק, סמוך לקטוביץ. כאשר נפל, עדיין נשם. אחד החיילים הגויים הגיע אליו ואבי אמר לו: **"אני יהודי, קח את השעון שלי ולך תודיע למשפחתי, שלא יקברו אותי יחד עם הגויים"**. אחרי ימים אחדים, הגיע הגוי אלינו הביתה ותיאר במדויק איפה נקבר אבי. עם הגוי נסענו לאותו כפר והוצאנו אותו מקברו. הגוי הזה התקין ארגז מעץ והבאנו את אבי בעגלה לקבורת ישראל.

לא עבר זמן רב ומקטוביץ יצאו שני משלוחי השמדה לניסקו, בניצוחו של אייכמן, בנוסף ל"טרנספורט" של אנשים ממורבסקה, אוסטרבה ומצשין. בראש ה"יודנראט" עמד אז **שטייניץ**, אבל לא היה לו מה להגיד. לנו אמרו שאנחנו נוסעים לעבודה. אני הייתי במשלוח השני. קודם לכן החזיקו אותנו ארבעה ימים על הרציף בקטוביץ בלי אוכל, בלי מים. הקהילה היהודית שלחה אלינו אוכל ובגדים, אבל הם לא הגיעו אלינו. כשהגענו לניסקו, הורידו אותנו ואמרו לנו: **"יודען ראוס, דריי מינוטן שייסן"**. אחרי זה עזבו אותנו לנפשנו והלכנו ביערות. הנכים והחלשים נשארו אך האחרים הלכו עד לבוב. היו כאלה שנשארו במקום. הם עבדו בבניית צריפים. לבסוף הורעלו בארות המים ורבים מהם מתו.

היו גם כאלה שחזרו לקטוביץ, והם נעצרו על ידי הגרמנים ונשלחו למוות. אני נשארתי בלבוב. באחד הלילות עצרו הרוסים בבת אחת אלפי יהודים שבאו מפולין והגלו אותם לסיביר. אני הייתי ביניהם. בסיביר עבדתי שם במכרות פחם ובמכרות זהב. יותר מאוחר גייסו אותי לצבא ונשלחתי ל"טרודובוי פרונט". אחרי שנגמרה המלחמה חזרתי לפולין.

כאשר הגעתי לקטוביץ היה כבר קיים שם קיבוץ של "הנוער הציוני". שנוהל ע"י **מגר רוסטאל**. במשפחתי נשארו בחיים, למזלי, אחי שנפרד ממני וגם אמי ואחיותיי. כשנודע לאמי בזמנו שאני בלבוב, הגיעה לשם יחד עם אחיותיי וגם הן הועברו לרוסיה. אחרי המלחמה פגשתי אותן. את אחי פגשתי רק בארץ, הוא התגלגל ביערות פולין. אמי נפטרה בארץ בשנת 1981. אחי ואחיותי חיים בישראל.

הייתי עד-ראיה לבערת ה"טמפל", שהוצת על ידי הנאצים. באותו זמן הוציאו מביתו, ברחוב מוניושקי, יהודי בשם **פחמאנטיר**, ורצחו אותו. למיטב ידיעתי הוא היה היהודי היחידי שנרצח באותו זמן.

חנה ברג (מבית פרישר)

משפחת פרישר

משפחת **פנחס ואסתר פרישר** הייתה ידועה בקטוביץ במסעדתה הכשרה למהדרין בשם **"ראלר פרושט"** ובמפעל הבשר שלה הכשר למהדרין. לפנחס ואסתר פרישר היו ארבעה ילדים: **אליהו** (אדק), **פאולינה** (פולה), **הנק והנקה.**

המשפחה התגוררה בקטוביץ משנת 1926 עד פרוץ מלחמת העולם השנייה בשנת 1939. עם כניסת הגרמנים נאלצה המשפחה, כמו יתר היהודים, לעזוב את קטוביץ. המשפחה התפזרה. אחי אדק הגיע ארצה (אז פלשתינה) בעליה בלתי-ליגאלית אחרי תלאות לאין-ספור. אחותי פולה עברה לאיזור לבוב, השיגה ניירות של נוצריה ועברה את המלחמה בווינה כעובדת אצל מושל ווינה הגנרל דיטריך. מראה פניה לא הסגיר אותה שהיא יהודיה. אחי הנק נלקח על-ידי הרוסים לרוסיה לעבודות כפייה, ואני, הצעירה בין הילדים, נשארתי עם הוריי עד שנת 1942, שבה נשלחנו לגיטו שצ'אקובה.

עם חיסול הגיטו נשלחו הוריי לאושוויץ ואני נלקחתי למחנה עבודה בפרשניץ. עם שיחרורי מהמחנה על-ידי הרוסים, חזרתי לקטוביץ כדי לחפש את משפחתי בתקווה שנשארו בחיים, אבל לא מצאתי אף אחד. הוריי נספו באושוויץ.

אחי **אדק** היה חייל בבריגדה העברית שנלחמה בגרמנים עם צבאות הברית. בחיפושיו אחרי המשפחה כתב אלי מכתב, בו הודיע על הישרדות דודי בברגן-בלזן ועל כוונתו להגיע אליו. אני עזבתי את קטוביץ בדרכי לברגן-בלזן והגעתי לשם אחרי תלאות רבות.

בברגן-בלזן נפגשתי עם דודי וגם עם אחי, שדאג להעבירנו עם עוד פליטים לבלגיה. שם הצטרפתי לקיבוץ שאורגן על-ידי ה**"בריחה"** ובאפריל 1946 עליתי ארצה בעליה ב' באוניית **"תל-חי"**. בארץ נודע לי, שאחי **הנק** חזר מרוסיה לקטוביץ וכן גם אחותי. אחי הנק היגר לאמריקה ואחותי פולה התגוררה באוסטרליה ונפטרה שם.

ישראל טייטלבאום

לפני המבול

נולדתי בקטוביץ בשנת 1925; למדתי בבית-הספר ע"ש ברק יוסלביץ' בקטוביץ, בית-ספר יהודי, ששפת ההוראה שלו הייתה פולנית. במקביל לבית-הספר היהודי הנ"ל היה קיים **"חדר"**, שבו למדו הנערים, ו**"בית-יעקב"** שבו ביקרו הבנות. השיעורים ב"חדר" היו מתקיימים בשעות אחה"צ ולמדו שם חומש, גמרא וכו'.

המוקד של הקהילה היהודית היה בית-הכנסת הגדול, שהצטיין במראהו המפואר ונבנה בסגנון גותי. הוא התנשא מעל הבתים ונראה למרחקים. בבית-הכנסת הזה היו מתכנסים רבים מבני הקהילה בלילות שבת ובשבתות.

הרבנים הראשיים של הקהילה היו: הרב ד"ר **מרדכי פוגלמן**, אשר הצליח לעלות עם משפחתו ארצה בתחילה שנות ה-40 ומאז עד פטירתו בשנת 1984 שימש כרבה הראשי של קרית מוצקין, והרב ד"ר **קלמן חמיידס**. הנהלת ה"חדר" הייתה עורכת מסיבות לרגל אירועים למיניהם. במיוחד זכורה לי מסיבת חנוכה עם הדלקת נרות חגיגית בהשתתפות שני הרבנים, נציגי הנהלת הקהילה, סגל המורים, תלמידים, הוריהם ומשפחותיהם. שני הרבנים שימשו לסירוגין באותו בית כנסת מרכזי, האחד בליל שבת והשני בשבת בתפקיד יצוגי. כאשר היו בתפקיד, היו הרבנים לבושים בגלימות שחורות עם מצנפת לראשם. כל אחד מהרבנים דרש דרשה שבועית מדי שבת בשבתו, קודם לתפילת המוסף, לפני קהל המתפללים בעברית ובפולנית .

היה קיים נוהג של התכנסות בני נוער בעיר לתפילת מנחה בשבת אחר-הצהריים. בתפילה זו השתתפו גם בנים וגם בנות, תלמידי בתי-הספר בעיר. אחד המינהגים שהנהיג הרב ד"ר פוגלמן היה, שתלמידים מצטיינים היו מבקרים בביתו בשבתות לפי בחירת הנהלת ה"חדר", והוא היה בוחן אותם במקצועות שונים שאותם למדו, ובמיוחד הרחיב את נושא פרשת השבוע.

בבית-הכנסת הגדול הייתה קיימת מקהלה בניצוחו של מר **שטייניץ**, אשר ליוותה את החזנים בתפילתם. המקהלה מנתה כ-30-40 זמרים; נמניתי עמהם ואף שימשתי כסולן בימים הנוראים. זכור לי שהתאמנו לתפילות הימים הנוראים ערב המלחמה. החזן הראשי של ה**"טמפל"** היה **ואלטר דמביצר**, אשר נפטר ב-1935; לאחר מכן שימש כחזן מר **רוזנצוויג**. חזן זה, אחד הטובים עזב את העיר עם משפחתו זמן קצר לפני פרוץ המלחמה ועלה לארץ-ישראל. אחרי זה עוד שמעו אותו רבים ברדיו ירושלים שר את **"המבדיל"** במוצאי-שבת. בית-הכנסת הגדול שכן בתוך גן, מוקף עצים, ובגן שיחקו הילדים לפני התפילה וכן בהפסקות בין שעות הלימודים ב"חדר".

בכל חג לאומי של פולין היו מתקבצים בבית-הכנסת הגדול תלמידי בתי-הספר היהודים של העיר, לבושים חגיגית. בחגיגות אלו השתתפו רבני העיר, ראשי הקהילה וראש העיר של קטוביץ או בא כוחו.

הצמרת הפולנית של העיר הייתה מביעה את התפעלותה מן הברכה בשפה הפולנית הרהוטה מפי הרבנים ומהשירה מקהלת בית הכנסת בשפה הפולנית. מלבד בית הכנסת היו קיימים בתי-תפילה אחדים, שהחשוב בהם היה בבניין הקהילה החדש ברחוב מיצקביצ'ה. נוסף על כך היה בית-כנסת של **"המזרחי"** ברחוב טילנה מאריאצקה, בית-כנסת **"ראדומסק"** ומניינים שונים המפוזרים על פני העיר.

מבין בתי-הכנסת הקטנים האלה ברצוני לציין במיוחד את בית-הכנסת בביתו של **יוסלה כהן** בפלאץ וולנושצ'. כחזן שימש שם המורה **שמואל שטיין**.

הקהילה היהודית בעיר הצטיינה בארגון למופת ובראשה עמד מר **ברונו אלטמאן**. הקהילה היתה מוציאה לאור שבועון בשפה הפולנית ששמו **"אוח'נדובה גאזטה גמיני איזראליצקי קטוביצה"**, עיתון רשמי של הקהילה היהודית בקטוביץ. בשבועון הזה היה מופיע מאמר מערכת מאת ראש הקהילה או מאחד מחברי ההנהלה, מאמר של רבני העיר על פרשת השבוע, מודעות על מועדי בר-מצוות, חתונות וכו', וכן מודעות פרסומת של חנויות יהודיות ודיווח על הפעילות השוטפת של הקהילה היהודית. הקהילה

תיחזקה את בית-הכנסת הגדול ואת אולמות בית-הכנסת שהיו קיימים בתוך הבניין החדש של הקהילה. המוסדות על יד הקהילה היו: מקווה טהרה, בית-מטבחיים, גן ילדים ומטבח לנצרכים.

בעיר היו קיימות תנועות נוער כגון: הנוער הציוני, עקיבא, מזרחי, בית״ר והשומר הצעיר. כמו כן היה קיים מועדון ספורט יהודי ששמו היה ז׳.ק.ס. — ז׳ידובסקי קלוב ספורטובי — המועדון היהודי לספורט.

התעסוקה בעיר: מסחר ובעלי מלאכה. בתי המסחר היוקרתיים והמפוארים ביותר היו בידי היהודים והיו מרוכזים בעיקר ברחובות ה-3 במאי ופילסודסקי.

התושבים היהודיים בעיר לא היו על פי רוב ילידי קטוביץ. רבים מבני העיר היהודיים הגיעו אליה בסוף שנות ה-20 על מנת לחפש ולמצוא בה מקור פרנסה.

באנטישמיות מובהקת מצד הפולנים החילונו להרגיש בעיקר החל מ-1938 לא פעם. הרגשתי זאת על בשרי מצד הנוער הפולני. לאנטישמיות זו היו ביטויים מוחשיים כאשר הוטלו פצצות על בית-הכנסת ועל בתי מסחר יהודיים. החיים נמשכו כרגיל, אך היו סיסמאות בעיר בגנות היהודים, בקריאה לעזוב את פולין וללכת לפלשתינה, כגון: **Katowice i Krakow to miasto Polakow a wy Zydy Swinie siedzcie w Palestynie.**

בחופשת הלימודים בשנת 1939 הרגשנו, כי המלחמה בין פולין וגרמניה עומדת בפתח, אבל לא שיערנו לעצמנו, כי המלחמה הזאת תקבל ממדים של מלחמת עולם ובה יושמדו ששה מיליון מבני עמנו. באמצע אוגוסט נקראה כל האוכלוסייה בעיר לסייע בבניית מקלטים ציבוריים אשר התמקדו בגני העיר כהכנה נגד הפצצות מהאוויר.

יום או יומיים לפני המלחמה עברנו למגורים זמניים בדירת סבתנו בעיר הסמוכה סוסנוביץ.

דוד שצ׳קוצ׳ינסקי

חלום בירו־ביג׳אן

בשנת 1932 החלו ויכוחים ב**״השומר הצעיר״** בעקבות הפילוג בהנהגה הראשית בלבוב. הויכוחים התנהלו על עתיד היהודים בבירו-ביג׳אן בעקבות ספרו של **אוטו הלר**. קבוצה גדולה למדיי של צעירים הייתה מוכנה לצאת לבירו-ביג׳אן. ככל שאני זוכר היו 32 כאלה. אחר-כך הגיע יהודי בשם **רוזנברג** ואמר לנו, שצריך ללחום כדי להייטיב את מצב היהודים בפולין. רבים מאתנו הצטרפו לארגון הנוער הקומוניסטי. מספרם הגיעה למאה, ברובם באו מן ״השומר הצעיר״.

הגורם העיקרי לפיזור ״השומר הצעיר״ היו **מאקס שטרנליכט** ו**חנה שרייבר-שטרנליכט**. הם משכו אחריהם את הרוב.

בית-הסוהר בקטוביץ היה מלא ביהודים, חברי ארגון הנוער הקומוניסטי. אחרי החשיפה והמשפט, פחד הארגון ועל המשמר נשאר רק **בנו קרבס**. מבין פעילי הנוער הקומוניסטי מן הראוי להזכיר את **בנימין מהלר**. הוא היה צעיר מאוד אינטלגינטי, שנאסר בעוון העברת חומר תעמולה קומוניסטי בוואדוביצה ונידון לשנתיים מאסר. בדרכו חזרה מדונבאס שבברית-המועצות שהה אצלי בלבוב וסיפר לי, שלא היה מסוגל להחזיק מעמד כאשר נאלץ לעמוד, למחוא כף ולצעוק ״סטאלין, סטאלין״. לפי השמועה, הגרמנים תלו אותו בקרקוב.

צעירים מקטוביץ היו כלואים גם בקארטוס ברזה. אחד מהם היה **אומק פומראנץ**, שהצליח לצאת מברזה ולעלות לישראל. גם אני עצמי הייתי בקארטוס ברזה שנים עשר חודשים. כמו כן היו גם יהודים מקטוביץ, שהשתתפו בקרבות בספרד, ביניהם **יחק קאנטור**, מי שהיה אחרי המלחמה נספח צבאי ברומא, ואחיו **בנייק**, שנספה באושוויץ. הנתונים האלה מצאתי בספרו של עו״ד **קלארספלד** מפאריס.

יוסף כרוסט

גירוש יהודים פולניים מגרמניה

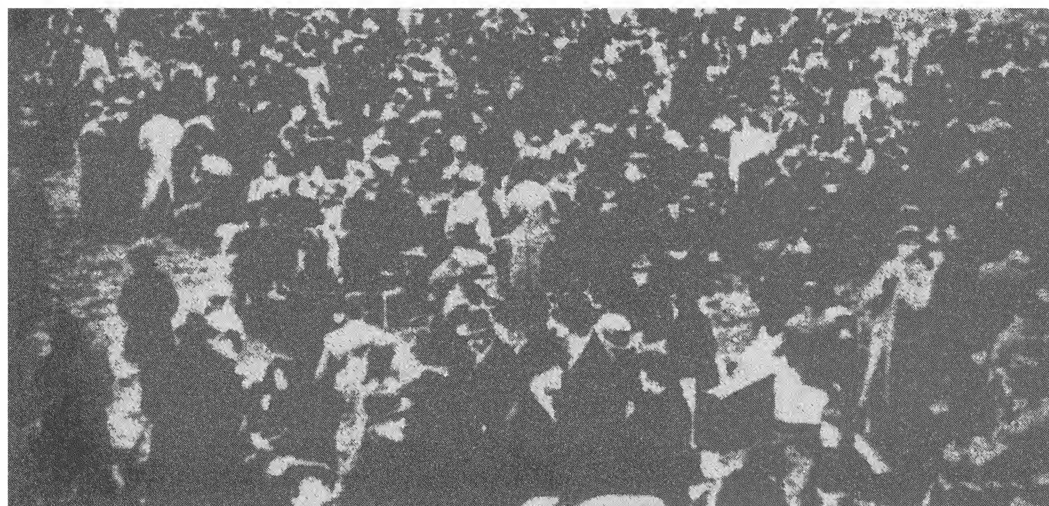
בראשית אוקטובר החלה העיתונות העולמית לפרסם ידיעות על משבר ביחסים שבין גרמניה ופולין ועל מצבם של היהודים הפולניים החיים בגרמניה. בגרמניה חיו באותו זמן כ-50,000 יהודים בעלי אזרחות פולנית, שהפכו לכדור משחק פוליטי בין שתי המדינות. ב-9 באוקטובר 1938 פרסמה ממשלת פולין צו, לפיו דרכוניהם של אזרחים פולניים, שמתגוררים בחוץ-לארץ למעלה מחמש שנים, יאבדו את תוקפם. מצד אחד היה ברור, שהאנשים האלה יהפכו לחסרי-אזרחות אך מצד שני, אפשר היה להבין כאילו הממשלה הגרמנית אינה רשאית להרחיק באופן חוקי את היהודים הפולניים החיים ברייך השלישי.

היטלר דרש את ביטול הצו של ממשלת פולין. הוא לא דאג חס וחלילה ולעזור ליהודים הפולניים שחיו ברייך השלישי אלא כפי שכתב אחד העיתונים, **"כדי שלא יישאר יושב עליהם"**.

אחרי שממשלת פולין סירבה באיגרת רשמית מיום ה-27 באוקטובר לבטל את הצו, הורה הגסטאפו עוד באותו יום לעצור את היהודים הפולניים, בגרמניה ולהעבירם מיד ברכבות מיוחדות אל מעבר לגבול הפולני.

העיתונים הודיעו כי ב-28 באוקטובר 1938 רוכזו יהודים פולניים, גברים, נשים וילדים, בעיקר מן הערים הגדולות האמבורג, האנובר, ברלין, אסן, קלן ושטוטגארט, בקרונות רכבת שמורים ונעולים והועברו אל מעבר לגבול הפולני. שומרי הגבול הפולניים הופתעו מהמיבצע ותחילה ירו באויר, כדי למנוע מן המגורשים מעבר לפולין. מתוך 50,000 היהודים שחיו בגרמניה, נעצרו כ-15,000 עד 17,000 יהודים.

כ-12,000 מהם גורשו אל מעבר לגבול שבין נוי-בנצ'ן בגרמניה וז'בונשין בפולין. מלכתחילה הם נדדו ברצועת ההפקר שבין שתי המדינות אבל השומרים הגרמניים לא הרשו לאיש מהם לחזור. מי שלא הלך מרצונו — גורש תוך מכות. שומרי הגבול הפולניים הניחו לבסוף למגורשים לשבת בחורשה בקירבת ז'בונשין במשך שעות אחדות בגשם, עד שהעניקו להם את הרשות להיכנס ליישוב הקטן הזה. אחר-כך שוכנו המגורשים במוסכים, באסמים ובאהלים.

יהודים מגרמניה, נתינים פולניים, שגורשו לזבונשטיין אוקטובר/נובמבר 1938.

שאול הוטרר

בית חרדי

אבי היה **אברהם הוטרר**, ואמי — **מרים-שיינדל**. משפחתנו התגוררה ברחוב תיאטראלנה משנת 1921 או 1922. אבי היה אחד משני הפרנסים האורתודוכסיים. האחר היה ר' **נפתלי בסר**, אביו של ר' **יחזקאל בסר** החי בארצות-הברית.

זכורני כאשר הוקם בית-הספר היהודי בהנהלת מר **וינר**. בבית-הספר התקיימו חגיגות חנוכה ופורים, והצגות. כיוון שהיה לי קול ערב הייתי מדליק את נרות חנוכה. בהצגת פורים שיחקתי בתפקיד אחשורוש.

בגיל 10 למדתי כבר בגימנסיה הפולנית וכיוצא מן הכלל, שוחררתי על ידי מושל החבל (וויוודה) מלימודים בשבת. כיוון שהשתתפתי במקהלת הגימנסיה, הייתי חייב לבוא בשבתות בשעות אחר-הצהריים לחזרות. בתחרות מקהלות פולין שהתקיימה בתיאטרון בקטוביץ, זכתה מקהלתי באחד הפרסים.

אבי היה בעל בנק ויותר מאוחר היה לו גם עסק של אריגים. לבסוף רכש עסק של אופניים וכלי-נגינה ברחוב ה-3 במאי. כל זה נפסק בשנת 1938 כאשר גורשנו מקטוביץ בתור **"אלמנט לא בטוח"**.

בביתנו היו מתארחים כל הרבנים שהיו עוברים בעיר. כשהייתי בן שמונה, התארח אצלנו הרבי מקומארנו, שהיה ידוע כבעל-מופת. על-יד שער הבית עמדו אז שוטרים והאנשים הורשו להיכנס רק אחד אחד.

תקופה ארוכה התגורר בביתנו הרב **יחזקאל לוין** עד שנתמנה כרבה של קטוביץ. גם הדיין ר' **מיכאל האמפל** התגורר אצלנו עד שנתמנה כדיין. אבי היה גבאי בבית-המדרש, שנהגו לכנותו בשם **"זאהל"**, ושכן בקומה הראשונה של בית הקהילה. אני זוכר כמובן היטב את הרבנים **פוגלמן** ו**חמיידס**. יותר מאוחר נשלחתי ללמוד באושווייצים (אושוויץ) אצל סבי ואחר כך למדתי בבובוב. שם כינו אותי **"שאול קאטאוויצער"**.

אני זוכר כי לפני חג המולד היה עומד בעסק הבדים שלנו אמבט גדול עם קרפיונים, וכל גוי, שבא לקנות סחורה בסיטונות היה מקבל דג לחגים.

והנה סיפור ששמעתי מפי סבי, ר' **יקיר זינגר** מאושווייצים. הוא ביקר אצלנו בקטוביץ בדיוק בחג המולד ועם רדת הלילה הלך לבקר אצל אחיינו ר' **נטל זינגר**. בדרך הבחין בגוי ההולך אחריו צעד אחר צעד. ייתכן שהיה שיכור. סבי עמד כבר להכנס לבית קרובו ואז הבחין שהגוי אינו מרפה. סבי, יהודי חסיד, אחז בידו מקל בעל ידית כסף חדה וברגע שהגוי רצה לזנק לתוך הבית, הנחית עליו סבי מכה עם המקל בראשו. הגוי נפל על הארץ מלא דם ופתח בצעקות, אבל לא הצליח לספר מאומה. סבי לא ידע האם הגוי נשאר בחיים. כל שנה חגג סבי בחג המולד לזכר המאורע.

בקטוביץ היה רק בשר "גלאט", שהיה יותר זול מן הבשר הטרף ועל כן היו הגויים והקצב מרוצים כאשר הבהמה לא הוטרפה. את הבשר הכשר היו מסבסדים במידה כזאת, שכאשר אבי ביקר פעם בטשֶׁבִּין אצל **הרבי מבובוב**, אמר לו הרבי: **"אלמלא התביישתי הייתי לוקח בשר אצלכם בקטוביץ"**. הרבי מבובוב לא רצה לקחת משחיטת חוץ, אבל כאשר שהה באתר-מרפא ולא בביתו, הרשה לעצמו. בפולין היו בעיות קשות עם בשר בהמה "גלאט כשר", ביחוד אחרי גזירת השחיטה.

היה לי עוד אח צעיר ממני, **משה**, ושלוש אחיות. אחות אחת, אלמנה, **אסתר פריילין** חיה בבני-ברק. היא למדה בגימנסיה בקטוביץ. "בית-יעקב" לא היה באותו זמן.

הוריי ובני-משפחתי האחרים נספו במחנות, הי"ד.

מאריה מיטלמאן

משפחת גרייצר

עברנו לקטוביץ בשנת 1927 מסוסנוביץ, והתגוררנו ברחוב פאדרבסקי 6; שם נולדו כל שלושת הילדים: **קובה**, **פלה** ואני.

אבי, **אברהם**, היה איש עסקים, אמי **אסתר** לא עבדה. אחי למד בבית-ספר יסודי ואחר כך בגימנסיה הריאלית בבנדין. פלה ואני למדנו בבית-הספר ע"ש יוסלביץ ואני המשכתי בגימנסיה הפולנית. בשנת 1937 התחלנו, אני ואחותי, לנסוע כל יום לבנדין לגימנסיה של פירסטנברג.

באמצע אוגוסט 1939 הבינו הורינו, כי החיים בקטוביץ עלולים להיות מסוכנים והחליטו, כי אבינו וקובה יישארו בבית, אך הנשים יעזבו למקום מבטחים. מיד הוזמן נהג ובמכונית הוטענו רק חפצים מעטים. הכיוון היה לקרקוב, ובלבד להתרחק מהגבול הגרמני. ימים אחדים אחרי בואנו למקום נחתו עלינו פצצות גרמניות והופצץ גשר בסמוך.

הגינו תכנית חדשה ולנוע מזרחה. אי אפשר היה להשיג דלק ונאלצנו לעזוב את המכונית במרחק 100 קילומטרים מקרקוב; השתמשנו בכל אמצעי התחבורה האפשריים - עגלות, רכבות ואף הלכנו ברגל. ההפצצות האיטו את מסענו. ללבוב הגענו עם מזוודה אחת בלבד. בדצמבר 1939 הצטרפו אלינו אבינו וקובה, שחצו את הגבול הגרמני-רוסי.

לא הייתה אספקת מזון והעיר הייתה מלאה פליטים; מלבוב המשכנו לעיירה בשם האליץ', שבה אפשר היה להשיג מזון תמורת חפצי ערך.

ביוני 1940 העבירו הרוסים את כל הפליטים מזרחה ואנו מצאנו את עצמנו ב**הרי אורל**, בערבה, מאות קילומטרים מן היישוב הקרוב ביותר. הפליטים הוכנסנו לצריפים — חדר אחד למשפחה — מבלי להתחשב במספרם. אחרי שנבדק כושרנו, נשלחנו לעבודה. אבי שדיבר רוסית שוטפת עבד במשרד, אחי, פלה ואני — במנסרה. קובה עבד במשמרת יומית, פלה ואני — במשמרת לילית כשאנו מוציאות את הנסורת ושופכות אותה על הר נסורת שצמח במהרה.

למרות שהיה חורף, לא נעלנו נעליים, מפני שהדרך היתה מלאה בנסורת דביקה, שנדבקה לנעלינו והקשתה על ההליכה. ההר העלה אדים ולהט כתוצאה של טמפרטורה גבוהה וגומי בוער.

האירוע שנחרת בזכרוני לנצח הוא מות אבי מהתקף לב, בדצמבר 1940. לא היה שום בית-קברות במחנה. איש מאתנו לא הורשה ללכת להלוויה פרט לקובה. איך שהוא הצלחנו להרכיב במסמרים ארון מתים. העלינו את הארגז עם הגופה על מזחלת עם שני סוסים. האדמה היתה קפואה. מנהל המחנה הצביע על נקודה מרוחקת. האדמה היתה קפואה. קובה לקח עמו גרזן, את וחתיכת פח שעליה חרת את השם והתאריך. הוא הדביק את הפח במסמרים על העץ ששימש מצבה לאבי. קובה חזר בלילה. זו הייתה ההלוויה העצובה ביותר באותן נסיבות.

באמצע 1941 הותר לנו לעבור לדרומה של רוסיה והגענו לדז'אמבול שבקזאכסטן. כעבור זמן קצר התגייס אחי לצבא הפולני של אנדרס. בשנת 1942 הועבר הצבא לפרס ומשם לאיטליה ואחר כך לארץ-ישראל. הקשר עם קובה אבד. באותו זמן למדה עדיין פלה בבית-הספר. אני עבדתי במשרד והשתמשתי בכל האמצעים כדי שאמי לא תצא לעבודה.

בדצמבר 1944 נישאתי **להנריק מיטלמאן**. ארבעתנו התגוררנו ביחד. אמי נפטרה באפריל 1945 ונקברה בדז'אמבול. במרס 1946 נשלחו שיירות של פליטים פולניים לפולין והגענו לשם ב-1 במאי 1946. באותה שנה נולד בננו **אדם**. פלה נכנסה לאוניברסיטה בוורוצלאב ואנו התגוררנו בקטוביץ. פלה נישאה **ליוסף טהאלר** ונולדה להם בת. קובה התחתן עם **צפורה גורמאן** בתל-אביב ונולדו להם שני ילדים. שנות חייו האחרונות עשה קובה בברזיל ושם הלך לעולמו בשנת 1978. פלה ואני חיינו עם משפחותינו בישראל במשך שנתיים ובשנת 1952 הגרנו לאוסטרליה. פלה נפטרה בשנת 1986.

יהודית מאיר

משפחת פילצר

אמנו **ויטה פילצר** (מבית וינגרטן) ואבינו **אברהם פילצר** (שהיה סוחר טכסטיל) היו זוג הורים-אוהבים, שהקימו בית חם ומאושר בעיר קטוביץ.

נולדו להם חמש בנות: **גוסטה, אסתה, בלימה, איטקה ופראניה**, שילדותן עברה עליהן בשמחה ובאהבה.

ימי שבת וחג היו חגיגיים ומיוחדים, נרות דולקים, ריח של נקיון ותבשילים נדף בבית ואוירה של חום ואהבה אפפה את כולם.

היה זה בקיץ 1939. גוסטה, אסתה, בלימה ואני יצאנו לקייטנה מטעם תנועת הנוער הציוני בקטוביץ. המדריך **יאנק צימרמן** הזמין אותי לשיחה, שאל לשמי ומיד אמר שבתנועה יקראו לי **יהודית** ולא איטקה כפי שקראו לי בבית. שמי העברי החדש מצא חן בעיני והתגאתי בו.

נרגשות ומאושרות יצאנו עם הקבוצה לכפר "סקווה" ליד עיר הנופש ראבקה והיה שם נפלא. באותו קיץ 1939 התאסף בסקווה מיטב הנוער היהודי-ציוני מכל זגלמביה ושלזיה. הכפר המה משירה, צחוק, עליזות סוחפת, בטחון ורוח-נעורים. רקדנו, צהלנו ונשמנו אויר צח. העולם נראה יפה ומבטיח כל-כך. ב"סקווה" שהינו כששה שבועות. בתום תקופה זו חזרנו הביתה עם כל אותו מיטען עשיר ונהדר מבלי לחוש בענן הכבד המתקרב ובא.

המלחמה הקיבלה את פנינו כרעם ביום בהיר שהחריש והטביע במחי-יד את כל הטוב של אותו קיץ אחרון בהיר ומאושר.

היהודים החלו לברוח. אבי, אברהם פילצר, החליט שנברח לקרקוב, שם היו לנו קרובי משפחה.

הגרמנים כבשו את פולין והשיגו אותנו, כמו את יתר היהודים, בכל מקום בו קיווינו למצוא מקלט מפניהם. כאשר הקימו את הגיטו בקרקוב, הוביל אותנו אבי בעזרת מבריח לעיירה חשנוב, בה עברה ילדותו. משפחתנו התפצלה לקבוצות קטנות וכך עברנו את המסע המסובך והמסוכן הזה.

החיים בחשנוב היו קשים. אנו היינו תושבים בלתי-ליגאליים, וחיינו בפחד מתמיד. אמא ואבא ניסו לשמור ולטפח בית עם אוירה של עידוד וחום. פה היינו עדיין כולנו יחד — משפחה - ואז בא יום ה-18 בפברואר 1943, יום הגירוש הכללי (יודען-ריין).

עבדתי עם אחיותיי ב"שופ" וכאשר הגעתי בבוקר לעבודה, נאמר לנו, שעל כל היהודים להתייצב בכיכר העיר. שם פגשתי את אמי ואחיותיי. אבי היה בעבודה מחוץ לחשנוב.

אמא הציעה שאקח את פראניה ואנסה להימלט מהמקום כדי להסתתר עד חלוף ה"אקציה". לא נראינו יהודיות והדבר נתן סיכוי כלשהו. למרות הקירבה הרבה בינינו סירבה פראניה תחילה להתלוות אלי אך השתכנעה, וכך, באוחזי ביד אחותי הקטנה, יצאנו מכיכר העיר. טלאי צהוב היה תפור על מעילי והסתרתי אותו בעזרת מצמדת פרווה.

חצינו את הכביש וכבר נדמה היה שאנו מעבר להמולה המאיימת כשלפתע הבחין בנו שומר גרמני. הוא העיף בתנופה את המצמדת מידי והטלאי הצהוב נתגלה. דחיפה ומכה חזקה אכזרית החזירה אותנו לכיכר. המקום כבר היה מכותר על ידי אנשי "אס.אס." אי אפשר היה לנסות ולברוח שנית. הסלקציה החלה, אמא אמרה שנתפזר כי **"לא טוב לצעוד לעברם כמשפחה גדולה"**. אמא הבינה שהסיכוי היחיד שלנו הוא שנלך לבד. היא הלכה עם פראניה...

חולקנו לשתי קבוצות: אמהות עם ילדים קטנים, זקנים וחלשים בקבוצה אחת ובאחרת, צעירים מוכשרים לעבודה. אחיותיי ואני עמדנו בקבוצת הצעירים, אמא ופראניה בקבוצה השניה. פראניה, נצמדה לאמא בתוך ההמון, לבושה במעיל חורף אדום יפה עם צווארון מפרוות שפנים לבנים, כובע צמר עם אזניות, גרבונים חמים ונעליים מתאימות לעונה, מלבושים שכה הלמו אותה תמיד. לא היה לנו מושג לאן מפנים אותן, לא ראינו אותן עוד...

נשלחנו תחילה למחנה "מרשטאדט" ומשם הועברנו ל"פטרסוולדאו", מחנה עבודה. אבי נשלח גם הוא לשם בקבוצת גברים.

בדרך למחנה החליטה גוסטה, אחותי הגדולה, לנסות להימלט.

נסענו ברכבת וכאשר היא התקרבה לתחנה, עזרנו לגוסטה לקפוץ מבעד לחלון. גוסטה בעלת המראה הארי לא ידעה פחד. היא היתה נועזת ובעלת תושיה בלתי רגילה — ובזכות זאת ניצלה. פגישתנו הבאה הייתה בקטוביץ בתום המלחמה.

במחנה סבלנו מרעב, קור, מחלות וגעגועים; נתלינו בזכרונות העבר. העובדה שהיינו יחד שלוש אחיות יחד הייתה מנחמת משהו.

עם אבא נפגשנו לעתים ואף הצלחנו להעביר אליו חלק ממנות האוכל שקיבלנו וחסכנו עבורו.

ב-8 במאי 1945, ביום סיום המלחמה, שוחררנו מן המחנה על ידי הצבא הרוסי: צעדינו הראשונים לאחר השיחרור הובילו אותנו כמובן לעיר הולדתנו קטוביץ, לבית שלנו ברחוב קושצ'ושקי 12, שם כבר היו דיירים אחרים; חזרנו שונים, למודי נסיונות מרים של חיים ומוות, כאילו זקנים מופלגים.

אמא ופראניה לא חזרו.

ירד עלינו יגון ויאוש כבד — יתמות איומה — בכינו, לא מצאנו נחמה.

אבי, אברהם, אסתה ומשפחתה נשארו בקטוביץ עד 1957. שתי אחיותיי נסעו לארה"ב ואני הקמתי משפחה בישראל. הקשר בינינו נשאר אוהב והדוק במשך כל השנים.

לאחרונה עלה בידינו, הודות לעזרת ארגון יוצאי קטוביץ בישראל, ליזום הקמת אנדרטת-זכרון בכיכר העיר קטוביץ במקום בו עמד בית-הכנסת הגדול ובו נהגו יהודי עירנו להתפלל ולחגוג עד אשר צבא היטלר הכחידם.

פולה ורשבסקי (מבית שכטר)

גורשנו לזבונשין

משפחתנו גרה עד שנת 1938 בברלין. המשפחה כללה הורים ושלוש בנות, **פרידה**, **ברונקה** ואני, ואחי **משה**. אני הייתי הצעירה בילדים.

ביום בהיר אחד ניתן לנו צו לעזוב את גרמניה תוך שעות אחדות. אחרי שעזבנו את ברלין, מצאנו את עצמנו עם מזוודות אחדות בעיירה הפולנית ז'בונשין על גבול גרמניה.

היינו אחוזי תדהמה, השכיחה מלבנו את הזוועות שראינו כאשר החיות הנאציות רדפו, הכו, פצעו והרגו יהודים באכזריות שקשה לתארה. מז'בונשין נסענו לגדנסק. יהודי העיר הזאת לא קיבלו בעין יפה את פליטי גרמניה הנאצית ואחרי שהות של שבועות אחדים עברנו לקטוביץ.

בקושי רב מצאנו בקטוביץ דירה. הוריי לחמו קשות כדי להשיג את ההכרחי. תקופת מגורנו בקטוביץ הייתה קשה מאוד. זכר הדברים הרעים נשחק במרוצת השנים ולכן אני מתקשה לתאר היום את פרטי התקופה הזאת.

מגיל 10 הייתי חברה בתנועת "הנוער הציוני" ושאפתי לעלות לארץ-ישראל. בתקופה זו הכרתי שתי תנועות נוער: **"הנוער הציוני" ו"השומר הצעיר"**. חברי הטובים ב"הנוער הציוני" היו: **אדק אולמר, סטאשק צימרמן, זבישק בריטר, סטאשק פליקס** ואחותו **יאנקה**. אני זוכרת גם חברים נוספים: **יחזק שצ'קוצקי, רוז'קה ולטפרוינד** וראש הקן **מרק אברהמי**.

בין הפולנים בקטוביץ היו אנטישמים רבים, שהדוגמה הגרמנית המריצה אותם. כבר בשנת 1938 היו בקטוביץ התנכלויות ליהודים, אשר התרחבו אחר-כך. למרות זאת, קשה היה לחזות מראש את אשר יקרה.

אני היחידה ממשפחתי שעליתי לארץ.

ארנסט זידנר

משפחות זידנר ובולדס

חנה זידנר נולדה בשנת 1912. הוריה: **ז'אן** ו**ז'ני בולדס** מבית **הולץ**. המשפחה התגוררה ברחוב סלובאצקגו 12 וניהלה עסק בשר וייצור נקניקים כשר למהדרין, בבית הקהילה ברחוב מיצקביצ'ה על יד בית-הכנסת הגדול. בפרוץ המלחמה העולם השנייה היו בחיים בני המשפחה האלה:

ז'ני, אמה של חנה (אביה נפטר לפני המלחמה).

פליקס, אחיה של חנה (1898), אשתו **גרטה** מבית **ליפמאן** ובנם **פאול** (פאוול). פליקס ניהל עסק חייטות וגורש על ידי הנאצים לקרקוב לעבודות כפיה. גרטה ופאול נספו באושוויץ.

ברתל זאק, מבית **בולדס** (1900) ובעלה **ארתור**; ברתל הייתה ציונית, שהתגוררה בבויטן (ביטום) וניהלה את הסניף אחרי עלייתו של ארנולד וינר, אבל פעלה גם בקטוביץ. שתי בנות היו לה. הצעירה **חנה** נספתה עם אביה ואמה באושוויץ והגדולה **חוה** הגיעה בעליית הנוער עוד בימי המנדט לארץ-ישראל; היום היא אחות-גימלאית של קופת החולים, אם לשני ילדים וסבתא ל-6 נכדים, היא מתגוררת בקרית-גת. שם משפחתה הוא: **מציאל**.

אדית קאנין, מבית **בולדס** (1909), אחותה הגדולה של חנה, בעלה **האנס קאנין**; דירתה ועיסקה היו ברחוב שוּוֶנָה. בנם היחידי **פטר** בן העשר נשלח על ידי הוריו עם פרוץ המלחמה מטעמי בטחון לידידים בוארשה. אביו האנס קאנין נמצא במשלוח גרמני אך הצליח לברוח. הוא הגיע לוארשה וגילה את בנו. אחרי המלחמה הם שבו לקטוביץ. רכושו של האנס קאנין אבד. בשנת 1950 עלו שניהם לישראל. פטר בנה ביתו בקיבוץ קרית ענבים והאנס מצא עבודה בירושלים. על שניהם עברו זמנים קשים והם לא הסתגלו לחיים החדשים. באחד מהלילות הגשומים של חודש ינואר, בזמן שמירת לילה, שלח פטר יד בנפשו. האנס חלה והלך לעולמו כעבור שנים אחדות.

היו בני משפחה נוספים במשפחת בולדס הגדולה — למעלה מעשרים. פרט לחוה בקרית-גת וחנה זידנר, נספו כולם באושוויץ.

ביאוגרפיה קצרה של **ארנסט זידנר:**

נולד בשנת 1905 בקטוביץ. הוריו: **ארנולד** (1871) **ואווה** (1872) מבית **לבמאן**. אביו מת לפני המלחמה. אמו אווה נספתה באושוויץ יחד עם משפחת בולדס. להוריו היה בית ברחוב פילסודסקגו 19, מול הכנסיה האוואנגלית. בית זה היה ידוע עד שנת 1925 כבית-מלון ומסעדה. הבית נמכר להנהלה "פירשטליך-פלסישע". המסעדה שופצה והוגדלה ופעלה עד מות אביו. אמו נשארה לבדה, ואחר כך הצטרפה למשפחת בולדס.

פרידל פליישהאקר, מבית **זידנר**, אחותי (1909). היא ברחה עם בעלה ושני ילדיה מגרמניה לשווייץ ואחר-כך לארצות-הברית. היא חיה אצל ילדיה.

מארטין זידנר (1903), אחי, עלה באורח בלתי-ליגאלי עם ה"מכביה" בשנת 1936. כמומחה למלונאות עבד בהנהלת רשת בתי-המלון "דן". הוא נפטר בשנת 1978 בהרצליה.

אני עצמי, **ארנסט זידנר**, סיימתי תיכון בבויטן ולמדתי רפואה בקלן. נוכח הסכנה בשנת 1933 נמלטתי באמצע הבחינות, לשוא ניסיתי לסיים את לימודיי בפריז ובבולון.

במקום זאת למדתי נגרות ואילו אשתי למדה כובענות.

התחתנתי בנשואים אזרחיים באוקטובר 1934 וקיבלנו, אשתי ואני, שני היתרי-יציאה. ב-1 בינואר 1935, נישאנו כדת וכדין בביתו של הרב ד"ר **פוגלמן** ובאותו ערב יצאנו בדרך ארצה.

עבדתי כנגר-בניין בקרית ביאליק ובסוף שנת 1935 עברנו לירושלים. אשתי חנה פתחה סלון משלה ואני הוספתי לעבוד במקצועי כנגר עד שקרתה לי תאונת-עבודה.

למדתי ניהול עסקים והתחלתי לעבוד בחברת "פורד" בירושלים. במהרה הועליתי לדרגת מנהל ואחרי 40 שנות עבודה, פרשתי לגימלאות, אך המשכתי לעבוד כמתנדב בבית-החולים "הדסה" על הר הצופים כעובד-מחקר ביבליוגרף במחלקה החירורגית.

יש לנו שני בנים; הצעיר **ראובן** (1943) הוא רופא, נשוי ויש לו שתי בנות. הבכור **מיכאל** (1936), נשוי ל**נעמי** ומנהל משרד נסיעות בירושלים. הם מתגוררים במוצא-עילית. הבנים: הצעיר — **אורן**, האמצעי — **אלון**, הבכור — **אמיר** ז"ל. נפל בטנק שלו בגיל 19, בלבנון, בפברואר 1988.

הלנה גורן (מבית זיגרייך)

סבי דוד־בר זיגרייך

מוצאה של משפחתי **זיגרייך** בא בעצם מזאגלמביה, וסבי **דויד-בר** עבר לקטוביץ כבר אחרי משאל-העם בסביבות שנת 1923 או 1924.

הוא היה בעל השכלה כללית רחבה ובעל ידע רב בתחום הכימיה. כציוני פעיל השתתף בוועידת "חובבי-ציון" בקטוביץ בשנת 1884, בתור הציר הצעיר ביותר. פעילותו השתקפה גם בחיי הקהילה היהודית במקום ובבית הכנסת.

סבי ניהל בתי-חרושת לצבעי אנילין בוולנוביץ על יד קטוביץ.

תשומת-לב מיוחדת הקדיש סבי למראהו החיצוני. לבושו היה קפדני ביותר, חליפה כהה, צילינדר על ראשו, כסיות על ידיו ומקל.

הוא התגורר ברחוב סקולסקה יחד עם סבתי מבית **קוטליצקי** ובתו הבכורה **פלוצקר**, אשר נתאלמנה זמן קצר אחרי נשואיה והתגוררה יחד עם בנה יחידה כל השנים אצל הוריה.

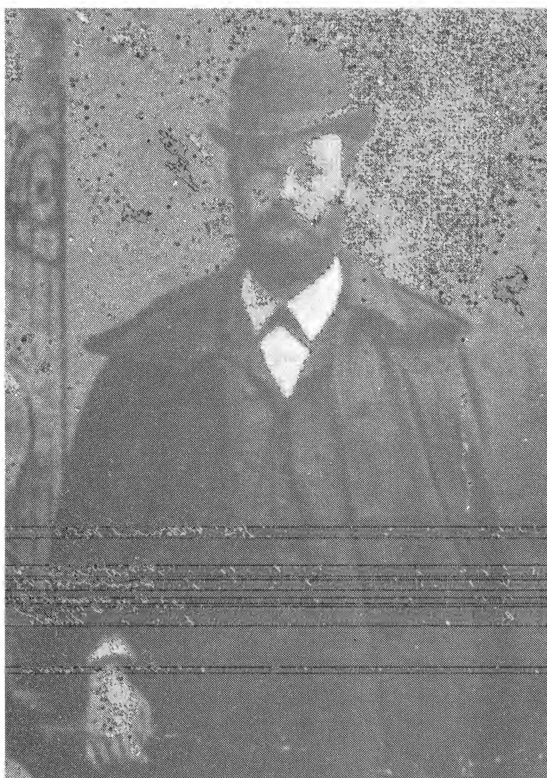
סבתי היתה מוכשרת מאוד למלאכת-יד וביתה היה מקושט במפיות, רקמות, שטיחים, וילונות, מעשי ידיה.

סבי היה מצייר על משי, בעיקר פרחים ודגמים גיאומטריים. כמו-כן היה פעיל בתנועה הציונית ומסור לה.

הוריי היו בני דודים, שניהם נשאו את השם זיגרייך וסבי שאני מזכיר אותו היה אבי אמי **אווה.**

אבי **ס.ד. זיגרייך** ניהל בית-מסחר עצים ברחוב מיצקביצ'ה 21, ואנו התגוררנו עד פרוץ המלחמה ברחוב ז'אברסקה 16.

בדירה זו התגוררתי גם אחרי המלחמה עד שנת 1950.

דוד-בר זיגרייך
צולם לפני מלחמת העולם הראשונה

פפי וינר (מבית שינברג)

יצחק שיינברג ואסתר לבית יוקר

משפחתי התגוררה בקטוביץ ברח' מריאצקה 19. סבתי גב' **בלה רחנצווייג**, אלמנת **שיינברג** ניהלה לפני פרוץ מלחמת עולם הראשונה את המסעדה הכשרה הראשונה בקטוביץ ברח' פופז'צ'נה 12. אחרי כמה שנים פתחה מסעדה כשרה נוספת ברח' דירקצינה 3 והעבירה להוריי את הניהול על המסעדה הראשונה.

במהירה התפשטה השמועה על נדיבות ליבה של משפחת שיינברג. לעוברי אורח עניים תמיד המתינה צלחת מרק חם. השמועה הגיעה גם לאנשי המשטרה, שכינו את אבי **"קונסול יהודי"** שהיו מפנים נצרכים יהודיים למסעדה.

בסביבות שנת 1930 סגרו הוריי את המסעדה ברח' פופז'צ'נה ופתחו מסעדה חדשה עם חדרי אירוח ברח' מריאצקה 19. גם הכתובת החדשה נודעה במהירה לנצרכים ולרעבים. עזרת הוריי לא הצטמצמה רק בכיוון הזה. יום אחד (בתקופת מלחמת העולם הראשונה) פגש אבי ברחוב ילד בוכה, שהוריו נהרגו בתאונה . אבי הביא את הילד לביתנו ודאג למחסורו. אחרי זמן מה לקח אבי את הילד לווינה וסידר לו מקום בבית יתומים מסודר. הוא עקב בהתמדה אחרי התקדמותו והיה מביא אותו לביתנו לחופשת קיץ. שמו היה **איזק לשצ'ינסקי**. מאוחר יותר נסע איזק לארגנטינה ושמר עמנו על קשר מכתבים עד פרוץ המלחמה ב-1939.

עוד מקרה: לטבחית היהודיה שלנו הייתה חברה שעמדה ללדת ילד כאם חד-הורית. בייאושה פנתה להוריי שהסכימו לארח אותה בביתנו אחרי הלידה. כמה ימים לאחר מכן, נעלמה בלי להשאיר עקבות. התינוק נשאר אצלנו והוריי דאגו להביאו בבריתו של אברהם אבינו ונתנו לו השם: **"דוד"**. אבי פנה לקהילה היהודית בהצעה למסור את התינוק למשפחה אומנת כנגד תשלום. העניין היה בעייתי, אבל בסוף נמצאה משפחה אומנת דרך מודעה בעיתון הקהילה. זוג ללא ילדים, פליטים מגרמניה, הסכימו לקבל את התינוק בשמחה רבה. האישה היתה בעבר מורה והבעל שוחט. היות שזוג הפליטים היה מחוסר אמצעים, דאגה הקהילה להוצאות החזקת הילד.

בזמן המלחמה עבדתי בקרקוב כמנהלת גן ילדים עבור פליטים ב**"ג'וינט"**. יום אחד נכנסה אלינו אשה עם ילד בלונדיני יפהפה, בערך כבן שלוש. האשה ביקשה למסור את הילד לגן כדי שתוכל לצאת לעבודה לפרנסתם. בזמן הרישום התברר ששם הילד דוד והוא נולד בקטוביץ ב-1939. הסתכלתי על האם והיא שאלה אם אני בתו של מר שינברג. כאשר עניתי לה בחיוב, נדלק אור בעיניה והיא אמרה: **"עד נשימתי האחרונה אזכור את אביך שגרם לנו את האושר ונתן לנו ילד, שהוא כל החיים שלנו. בעלי נמצא בצד של רוסיה, ומבקש שנצטרף, אליו כי הוא מאוד מתגעגע אלינו"**. אחרי זמן מסויים כאשר הילד לא הגיע לגן הילדים נתברר שהאם עם הילד עזבו את המקום ונסעו.

יותר לא פגשתי אותם ואני מקווה שתודות לילד, התאחדה המשפחה שוב ונשארה בחיים.

גם ללא יהודים היה אבי מושיט עזרה. הדבר התברר לי באושוויץ, במחלקת החולים, מחלקה לדוגמה שאנשי "הצלב האדום" היו מבקרים בו. יום אחד הזדמן אסיר פולני למחלקה, וכאשר שמע שאני מקטוביץ ובתו של שיינברג, התרגש מאוד, ומאז היה מביא לי כל יום צלחת מרק נוספת, לחם ולפעמים פרוסת נקניק.

בתנאים של אז התוספת הזאת הצילה אותי ממוות בטוח. פעם שאלתי את האסיר הפולני, למה הוא עושה זאת, והוא סיפר לי שכאשר היה מובטל לפני המלחמה ומשפחתו רעבה ללחם לפני המלחמה, היה זה אבי שעזר לו להתגבר על התקופה הקשה. הוא איחל לאבי שאלוהים ישמור אותו.

הברכה איחרה לבוא. בשנת 1942 הוצאו אבי עם אמי מגיטו קראקוב כביכול למחנה עבודה אחר, וכאשר ראיתי את הקרמטוריום באושוויץ, הבינותי את האמת המרה.

פרק עשירי

שואה ותקומה

הגענו אל סוף העולמות,
גלות פולין, פסים קטועים,
שבעה טון שערות
אין ספור משקפים
שבעה טון שערות
המוך מזוזות מיתמות
טליתות משיאוניות
אמה שלמת נכחדת בהשמדה מסודרת
באנו אליכם
באנו אליכם מעני המענים
להאזין אל שתיקת המות הנוראה
השוררת בשדותיכם.
שדות-מות
אין-סוף-מות
אין-סוף השפלה אנושית, מדעית.
שורות שורות של אגבות תנורים
שלא חממו מעולם את צדיפיכם
אפולי העכברושים
נותרו כסימני דמים בשדות מקללים.
ה' ה' אל רחום וחנון

מתי תהא לנו אל נוקם ונוטה.
ארבעה מליונים
ארבעה מליונים,
פסיפסים פסיפסים עצמות יהודים
שבצו במרחבי המות,
שברי שברים, רבדים של אפר נברא בצלם.
אדמה ארורה. לעולם לא תזעק
לעולם
יוסעלעך, מוישהלעך, יענקלעך,
זיסעלעך, לאהלעך ומירהלעך,
שתיקת היסורים שלכם
מתחלחלת לשמע קולות שופר גאליים
שברים כסופיים
בדממה החרוכה של מליוני נשמות
וקמץ-מאדמת ירושלים
אושויץ-בירקנאו,
אלול תו שין מם גימל.
משגעים היינו ממראה עינינו
הגענו אל סוף העולמות

נעמי גולדפלד-פוגלמן
קראקא-תל-אביב 1.9.1983

פורסם ב"הצופה" לקראת יום הקדיש הכללי - עשרה בטבת תשמ"ה

נעמי פוגלמן-גולדפלד

27-7-1989

זריחה שחורה בקטוביץ

א. שבעת דורות
ישבנו שבעה. שבעה.
לנגדנו מזחה שסועה. קרועה.
ואיננו קרואים
ואיננו נכבדי קהילה.
היינו מזחה קרועה
של חיבוקים בוכים
בפגישה מקרית
של יהודים. בקטוביץ.

ב. זריחה שחורה. בקטוביץ.
השמש בקטוביץ שחורה.
שמי פולין מעורבבים
בנשמות היהודים.
הילדים. התינוקות.
הזקנים. הנשים. הגברים.
החולים. התשושים. המפוחדים.

ארץ אל תכסי דמם.
אל תכסי דמים.
דמנו. דמם.
שבעה נהרות דמים.

והרי נשבעת לאבותינו שבועה??
שבע שבועות
שבע קריעות.
זריחה שחורה. בקטוביץ.

הכניסה לאושוויץ

זוסמן צוורגל (עדות) יד ושם

ימי הכיבוש הראשונים

הייתי עובד הוועד לענייני היהודים בקטוביץ, מנובמבר 1939. הקהילה היהודית מנתה — 11 אלף נפש.

ב-3 בספטמבר 1939 נכבשה קטוביץ על ידי הכוחות הגרמניים. ב-7 בספטמבר נתמנה מנצח המקהלה לשעבר מר **שטייניץ** על ידי הגסטאפו כראש הוועד היהודי. הגברת **גולדברג** נתמנתה כמזכירה ואני **זוסמאן צוורגל** כפקיד הוועד.

הפקודה הראשונה הייתה לרשום את כל היהודים המתגוררים בקטוביץ וגם את המומרים. הודעה פורסמה על הלוחות בקהילתנו. בעת ובעונה אחת בוצעה החרמת חלק מהרכוש תחת פקוחו של פקיד הגסטאפו. כל שעה נלקחו דפי הרישום. עד יום ו', 8 בספטמבר 1939, אחרי הצהריים, נרשמו קרוב ל-500 יהודים. בבית הקהילה נערכו 4 עד 5 פעמים ביום חיפושי-בית.

ביום ה' בערב הורכבה "המועצה היהודית" (Judenrat): הבנאי **שאלשה, ברתולד קוכמאן, גרינפטר, דירקטור קליין** וסיטונאי העצים **שינדלר**. הם היו בעבר חברי וועד הקהילה והחברא-קדישא. יותר מאוחר נתווספו: **רוברט זימינאואר**, בתור המנהל השני של הוועד, וכן **פינקלברג ולדרר.**

שעת העוצר ליהודים נקבעה ל-7:00 בליל-שבת. ב-5:30 בערב הופיעו בבית-הכנסת אנשי הגסטאפו ודרשו לדבר עם השמש הנוצרי שנאלץ לפתוח את כל הדלתות. השמש הוזמן עם משפחתו למטה הגסטאפו במלון "סאבוי" ל-6:00 בערב. משם לא חזר יותר. בתי ואני יכולים לקבוע, שהרבה חביות בנזין וזפת גולגלו אל בית-הכנסת. ב-6:30 בערב עזבתי אחרון את בית הקהילה לאחר שנעלתי את כל הדלתות. עוד באותו לילה עלה בית-הכנסת בלהבות.

ביום ו' בבוקר, ב-7:30, באתי לבית הקהילה. כל הדלתות היו פרוצות והבית היה מלא אספסוף. אחרי שמר שטייניץ קרא לגסטאפו הצלחנו לטהר את הבית.

עבדנו תחת איום של מוות בירייה מול אקדח דרוך, אם לא נסיים את העבודה המוטלת עלינו עד המועד שנקבע.

יום או יומיים אחרי זה פורסם בעתון גרמני כי ביום ו' בערב ירו 60 יהודים מתוך בית-הכנסת על כוחות גרמניים ומשום כך, הועלה באש והיהודים מצאו את מותם. ההודעה הזאת הייתה שקר ודיבה מצד הגסטאפו. ראש המחלקה היהודית בגסטאפו היה אז סרן גינטר. יורשו היה המפקד דרייאר מברלין. יד ימינו וראש הלשכה היה איש הגסטאפו לענייני פלילים קרונאו מגלייוויץ, בעבר קוקושקה. לכך נוספו גם תושבי קטוביץ שונים, למשל, קאלוס שהיה עוזרו של פקיד הגסטאפו פרייטאג. השניים האלה נודעו יותר מאוחר כרוצחים קרי-מזג בכל גירושי היהודים מהגיטאות בשלזיה העילית. לקהילה בקטוביץ היו שלושה קרבנות. אב ושני בנים בשם **פחמאנטיר** הוצאו להורג בירייה על ידי בית משפט שדה ברחוב זאמקובה, בנימוק שירו מביתם לעבר הגרמנים. רק בן צעיר ניצל, לאחר שהפיל את עצמו על הארץ בעוד מועד.

ב-13 באוקטובר 1939 ניתנה פקודה בדבר העברת 20% מהון היהודים לחשבון חסום. האחראי היה מר שטייניץ. המשכורות החודשיות באותו זמן היו כלהלן: מר שטייניץ - 250 מרקים גרמניים. גברת גולדברג -150 מרקים. מר צוורגל -50 מרקים. אחר כך נתווספו למקבלי המשכורות: מר זימנאואר עם 250 מרקים לחודש ואחרים מ-100 עד 200 מרקים לחודש. אחר כך נחסמו גם חשבונות הבנק והחסכון והותר לשלם רק 125 מרקים לשבוע.

מטרת רישום היהודים הייתה לכאורה לארגן משלוח ללובלין. הקהילה הייתה חייבת למלא בשלושה קרונות, ממסמרים פשוטים עד לנפחיית-שדה מלאה וכן בגדים ומצרכי מזון ל-4 שבועות. אחרי שיצא המשלוח, נותקו שלושת הקרונות בקרקוב ונגנבו על ידי הגסטאפו.

ב-19 באוקטובר 1939 בוצע המשלוח הראשון המכונה **"אומשולונגסטראנספורט"** (Umschulungs-transport) של 500 יהודים. ההתייצבות נעשתה באולם הרכיבה ברחוב ראצ'יבורסקה. היהודים בנשואים מעורבים שוחררו לפי פקודת הגסטאפו. אותו דבר קרה גם יותר מאוחר בזמן גירוש כל היהודים, אבל פקודה זאת הייתה תקפה רק לגבי איזור שלזיה העילית, שהשתייך לגרמניה בשנת 1914.

זוסמן צוורגל
אחרי השחרור

הפקודה הייתה כקוץ בעיני אדון מרין, מנהל מועצת הזקנים היהודית בסוסנוביץ, אבל הוא לא הצליח להשיג מאומה. ההעמסה לקרונות נעשתה בשעות הצהריים. עד הערב הזינה הקהילה את האנשים באמצעות המטבח. המשלוח עזב בבוקר ה-20 באוקטובר. ב-27 בו-בחודש בוצע ה**"אומשולונגסטראנספורט"** השני, הפעם בקרונות בקר. המשלוח כלל אנשים בגילאי 14-65. הייחס היה בהמי ואכזרי.

מספר הנרשמים הסופי הגיע עד סוף אוקטובר 1939 ל-3500 יהודים. אי אלה ברחו וחזרו אבל עזבו שוב. אחרי שני המשלוחים ומעטים שיצאו מעבר לים נשארו בקטוביץ קרוב ל-900 אנשים, בעיקר נשים ונערות ואותם גברים מעטים, שהיו פעילים בקהילה וכן בנים מנשואי תערובת.

בדצמבר 1939 החרימו את הזהב. כל יהודי מגיל 10 ומעלה נאלץ לענוד על זרועו השמאלית את סרט-היהודים.

ב-15 בדצמבר 1939 היה צריך לחול גם הגירוש של יהודי קטוביץ וקרולבסקה הוטה (חוז'וב). הודות למאמצי הוועד היהודי, נדחה המועד ברגע האחרון לזמן בלתי-ידוע. התמיכה השבועית בנשים שנשארו בלי בעליהן הייתה 3-5 מרקים גרמניים. נוסף לכך קיבלו אוכל מהמטבח ואספקת פחם.

בחודש מארס 1940 נמסרו חפצי הנחושת והפליז. באפריל ננעל בית-הקברות. קבורות המתים נעשו בסוסנוביץ.

התאריך הסופי של גירוש היהודים מקטוביץ נקבע ל-15 במאי 1940. הגירוש הקיף כ-900 יהודים לערך. 600 אנשים הועברו לכשאנוב, 150 - לשצ'קובה. השאר יצאו מרצונם לסוסנוביץ ולבנדז'ין. אנשים חולים, זקנים ונכים הובאו לבתי-החולים ולבתי אבות היהודיים בסוסנוביץ ובנדז'ין.

כל משפחה הייתה רשאית לקחת: 1 חדר שינה מלא, 1 מטבח מלא, 1 גוף תאורה, 1 שולחן לכל אדם, 1 כיסא, וכן חליפת לבנים.

כל פריטי הציוד האחרים נחשבו כחייבים בהחרמה והפכו לרכוש המדינה. כל עבירה נענשה בכלא. לביצוע ההעברה, שהייתה חייבת להתבצע תוך 14 ימים, היה אחראי הוועד היהודי. הפקוח היה בידי ממונים מהמרכז בסוסנוביץ. ההעברה נתמשכה במשך קרוב ל-6 שבועות. פטורים מההעברה היו האנשים המתגוררים כאן, וכן משפחות יהודיות, שהייתה להם, אזרחות חוץ. מאוחר יותר גם הם נעצרו וגורשו. עם סיום הגירוש פורק למעשה הוועד היהודי בקטוביץ והכפיפות עברה למרכז בסוסנוביץ, פרט לנשואי התערובת.

בקיץ 1941 פורסם החוק לפיו חייבים הממונים על העסקים והקרקעות היהודיים לשעבר לשלם לבעלים הקודמים במקרה שאלה מתגוררים בשלזיה העילית, קיצבה חודשית. התעריף היה כדלקמן:

בעל — 15 מרקים גרמניים; אשה — 4 מרקים; עזרה — 6 מרקים; כל בן משפחה נוסף — 2 מרקים.

ביצוע הגבייה והתשלום הוטלו עלי. בספטמבר 1941 נכנסה בתוקף ההוראה המשטרה בדבר חובת סמל-זיהוי (כוכב צהוב) ליהודים. מחובת סמל-הזיהוי היו פטורים:

1. אשה יהודיה של בעל לא-יהודי במקרה שאין ילדים, או שהיה לה בן יחיד שנפל במלחמה.

2. בעל יהודי, במקרה שיש לו ילדים, אשר לפי חוקי נירנברג אינם נחשבים כיהודים מלאים.

על ידי כך שוחררו היהודים בנשואים מעורבים מענידת הסמל היהודי. ב-1 בנובמבר 1944 חל הגיוס לעבודת-כפייה לנשואי תערובת במכרות "קליאופאס" בקטוביץ-זאלנז'ה. הגברים ובני התערובת הזכרים, נשלחו כבר קודם לכן לעבודות כפייה בגרמניה.

חנה שווארץ (מבית פריסטר)

הימים הראשונים

במשך כל חודש אוגוסט 1939 שהיתי בקריניצה עם דודתי, יוצאת ריבניק ועם בן-דודי והייתי אמורה לחזור לביתי ב-1 בספטמבר.

כולנו חגגנו את פרידתנו בבית-המלון עם כל מכרינו ב-

הנשים לבית שוורץ

30 באוגוסט כאשר נשמעה בשעה 11 בלילה לפתע יללת צופרים. לא ידענו מה קרה ויצאנו בריצה לרחוב. נאמר לנו, כי ככל הנראה תהיה מלחמה ועל כן הוכרז גיוס של כל כוחות המילואים.

ארזנו מיד את חפצינו והשכם בבוקר יצאנו במכוניתו של בן-דודי והגענו עד קרקוב. דודתי ובן-דודי נשארו שם, אך אני רציתי להמשיך בדרכי הביתה. לרוע המזל בוטלו כל רכבות הנוסעים לקטוביץ פרט לרכבות ארוכות שהעבירו כוחות צבא. כל האנשים הזהירוני שלא אסע לקטוביץ, מפני שהמלחמה תתחיל וודאי שם, אבל אני ביקשתי מהחיילים שיקחו אותי אתם. אחרי הפצרות ארוכות הסכימו להעלותי לרכבת. מזוודתי נשארה בתחנה.

בשעה מאוחרת בלילה ב-31 באוגוסט הגענו לקטוביץ. אחד החיילים אף ליווה אותי הביתה, מפני שהעיר הייתה מואפלת ונפש-חיה לא נראתה ברחובות. שמחתם של אמי ואחי הייתה גדולה לאין שיעור, שאנו נמצאים לפחות ביחד. מיד באותו לילה הושמעה אזעקה, ומכיוון שהעיר לא הייתה מוכנה למלחמה, לא היו שום מקלטים נגד הפצצות מן האויר. שוער הבית הוביל כמה מדיירי ביתנו לאחד הבתים ברחובנו, בו שכן מחסן של בית-חרושת לחרסינה. שם בית-החרושת היה **"מראהאץ' את שוץ"**. אנחנו וכן אנשים נוספים מבתים אחרים נשארנו שם כל הלילה. לא שמענו פצצות אלא רק קולות ירייה ברחובות. לפנות בוקר נפלה פצצה על אחד הבתים ברחוב סטאבובה.

ב-1 בספטמבר בשעות הבוקר המוקדמות נכנס הצבא הגרמני לקטוביץ. ביום השלישי חולקו לנו תלושים למזון, כי עד אז היו כבר כל החנויות סגורות. מיד אחרי זה הופיעו התקנות בדבר שעת העוצר, לפיהן אסור היה ליהודים להימצא ברחוב אחרי השעה 6 בערב. בכל העסקים היהודיים נתמנו קומיסרים מפקחים לא-יהודיים.

אחי הגדול בן ה-19 רצה לצאת למזרח-פולין, כדי להגיע לבסוף לרוסיה. הוא יצא לדרך עם שני חברים. לפתע עלו חיילים פולנים לרכבת ושמעו את הצעירים מדברים גרמנית.

אחד החיילים ירה בשני הצעירים האחרים ואילו אחי הצליח להימלט.

ב-15 בספטמבר פוצצו הגרמנים והעלו באש את בית-הכנסת הגדול בקטוביץ. מכיוון שהתגוררנו בקירבת מקום לבית-הכנסת, התפוצצו כל חלונות ביתנו. למחרת היום הודיעו הגרמנים להצדקת מעשם, כי היהודים הסתירו שם נשק. אחרי זה באה הדרישה למסור את כל הזהב והכסף.

שלושה ימים אחרי הכיבוש נשאו כבר כל השלטים כתובות גרמניות בלבד. כל יום הביא עמו גזירות חדשות: איסור על הנוצרים לעבוד אצל יהודים, חובה להחזיר את הפרוות וכדומה.

ב-15 באוקטובר נדרשו כל הגברים בגיל 15-50 להתייצב. הם הובאו אז לתחנת-הרכבת המזרחית ונשלחו לגבול הרוסי, שם הורדו מהקרונות ותוך יריות הורצו אל הגבול הרוסי. בין האנשים האלה היה אחי הגדול ומפיו שמענו על הכל.

כעבור שבוע נלקחו וגורשו גם ילדים מגיל 13 וגברים עד גיל 63. רבים מהם מתו מצהבת או מטיפוס, וכן מרעב ומקור. החורף היה קשה מאוד. אחרי זה באה תקופה קצרה של רגיעה, אבל בראשית שנת 1940 נכלאו כל היהודים הנותרים בגיטו כשאנוב (קרנאו). מותר היה ליהודים לקחת מדירותיהם רק מזוודה אחת עם חפצים אישיים, וכן מיטה וארון למשפחה. כל דירה ננעלה ונחתמה אחרי צאת הדיירים.

אחי הצעיר הוגלה עם המשלוח השני של הגברים והצליח להגיע ללמברג, בה נמצאו רבים מבני קטוביץ. שם קיבלו אותו וטיפלו בו מכרים, מאחר שחלה בצהבת. סבי וסבתי נשלחו יחד עם הרבה זקנים אחרים לסוסנוביץ לבית אבות. גם אמי ואני עזבנו את קטוביץ ונכנסנו לגיטו סוסנוביץ, שם בא לעזרתנו ידיד נעורים של אמי, נוצרי צעיר והשכיר לנו חדר. מיד מצאתי עבודה, מפני שהיינו רשאים לקחת עמנו רק 1,000 מרקים לאיש.

עדות אנונימית (יד ושם)

15 באפריל 1945

נשואי תערובת

אחרי פלישת הגרמנים לפולין סופח החלק הפולני של שלזיה העילית לרייך השלישי. הרכוש היהודי הוחרם, ובקיץ 1940 גורשו אחרוני יהודי קטוביץ לכז'אנוב. בהתאם לחוקי נירנברג חלו כללים מיוחדים על יהודים שחיו בנשואים מעורבים. הם חולקו לשני סוגים, למשפחות **"יהודיות"**, כאשר הבעל היה יהודי והאשה הנוצריה כונתה בקיצור **"אשת יהודי"** (יודנפראו), ולמשפחות **"אריות"**, כאשר הבעל היה נוצרי. הגסטאפו השתדל לשדל את בן-הזוג הנוצרי להתגרש, תוך הבטחות שבמקרה זה הוא ייפטר מכל הקשיים.

במקרה של משפחה "יהודית" היו מחרימים מיד את הרכוש ולוקחים ממנה את העסקים והדירות. לבני-הזוג היהודיים בנשואים אלה היו נותנים כרטיסי מזון מסוג יותר נמוך. הם גם לא היו מקבלים תלושי-ביגוד. לעתים קרובות קרה שהבעל היהודי נכלא בבית-הסוהר או במחנה הריכה.

הפעילות כנגד נשואים מעורבים החריפה יותר ויותר והקיפה כעבור זמן קצר גם את המשפחות המכונות "אריות", כלומר, משפחות שהבעל היה נוצרי. הבעלים היו מאבדים מיד את משרותיהם, במקרה שהיו פקידים.

יהודי מנשואים מעורבים לא היה רשאי לעזוב את העיר. המגע עם נוצרים היה אסור בכל ובשל יחסים עם יהודים נשלח לא אחד למחנה ריכוז. הבעל היהודי היה מקבל **"קנקארטה"** (תעודת זיהוי) יהודית. על ילדי נשואי-תערובת נאסר ללמוד בבתי-ספר גבוהים. מותר היה להם רק לסיים בית-ספר עממי והם נחשבו לצאצאי יהודים. העסקתם הייתה תלוייה רק ברצונו הטוב של המנהל.

המצב החריף יותר ויותר והגיע לשיאו באביב 1944 כאשר כל בני-התערובת נכלאו במחנות ריכוז. בסתיו גורשו כל בני-הזוג הזכרים של הנשואים המעורבים למחנות עבודה בגרמניה. בנות-הזוג הנוצריות וכן הנשים והגברים היהודיים שנותרו בעיר, נשלחו לעבודות הקשות ביותר במכרות-פחם. כל הזמן נשקפה להם סכנה להישלח למחנה ריכוז, משום שבני-הזוג הנוצריים שלהם כבר גורשו לתוך גרמניה ועובדה זו שללה מהם כל הגנה.

ד"ר יעקב-מאיר ליפשיץ

שני ימים בקטוביץ - סוף אוקטובר 1938

עבדתי ביום הזה במעבדת המפעל שטיינהופ עד השעות המאוחרות ויצאתי העירה. בקושי עברתי על יד התיאטרון ודרך הרחוב הראשי, רחוב 3 במאי. בכל מקום היו המוני אנשים, תורים של לובשי מדים, תזמורות, דגלי לאום ושלטים עם סיסמאות: **"רוצים בחזרה את השטחים מעבר לנהר אולזה!"** רמקולים ומקהלות מאורגנות דרשו בצעקות חבל-ארץ זה. במשך השבוע האחרון הכשירה הממשלה את האווירה במדינה על ידי העיתונות ובעזרת אסיפות-עם בכל שיכבות האוכלוסיה. היא תמכה בדרישות השכנה, גרמניה, שכבר עסקה במלאכת ההשמדה של המדינה הצ'כית.

כשראיתי את המהומה, רציתי לצעוק לתוך כל ההמון: **אנשים, פולנים, פטריוטים, אתם טועים! זה לא הדבר שפולין צריכה לדרוש היום מן העולם. אם יש צורך בהסדר, הוא חייב להיעשות בשקט בין הפולנים והצ'כים, ולא בעצה אחת עם מדכא הסלאווים הגרמני.**

אבל מיד בלמתי את עצמי. מי אני? יהודי ללא זכות התבטאות בעד או נגד פעולות הממשלה; נזכרתי בגורל הנביאים שראו את האסונות המתקרבים, בזמן שההמונים רועשים וצוהלים ולא מרגישים את הסכנות הממשמשות ובאות.

1 בספטמבר 1939

בוקר נאה שטוף-שמש, מזג אויר אידיאלי למלחמה. הייתי לבדי בדירתי ברחוב זאמקובה. משפחתי נסעה לפני חמישה ימים לקרובים בקרקוב. אתמול קיבלתי שכר-עבודה של החודש ויצאתי לחופשה. בעל המפעל היה כבר שבוע ימים עם משפחתו בוארשה. אוכלוסיית העיר התפלגה. הגרמנים והוותיקים, שגרו במקום לפני 1922, נשארו בה. הרבה פולנים, שהגיעו לשלזיה אחרי 1923 ובוודאי רוב היהודים, השתדלו לעזוב את העיר ולהעביר את רכושם לקרקוב או לוארשה. הרבה גברים גוייסו. אתמול הופיעו מודעות-קיר, שכל הגברים שלא גוייסו או שלא מצאו את היחידות, חייבים ללכת מזרחה, שם ימצאו את מוקדי הגיוס.

כוונתי הייתה לנסוע ברכבת לקרקוב.

קמתי מוקדם ושמעתי ברדיו שהמלחמה החלה. נעלתי את הדירה והלכתי בכיוון תחנת-הרכבת. בדרך פגשתי את **רחל קלינג**, פקידה של המפעל שעבדתי בו, שרצתה לנסוע להוריה בקרקוב, את ד"ר **קסוביץ**, כימאי מפראג שגורש מצ'כוסלובקיה לפולין, את ד"ר **אנגלשטיין**, רופא צעיר שגורש מאוסטראבה, ולבסוף את ד"ר **יונאס פיש**, בעל מעבדת כימית-רפואית בקטוביץ. שלושת הדוקטורים רצו לנסוע ללבוב, יחד עם משלוח של פליטים, ואילו העלמה קלינג ואני — לקרקוב. הרחובות היו כמעט ריקים, החנויות סגורות. בעינינו הייתה האוירה מתוחה וללא תקוה. בשביל הגרמנים שבאוכלוסייה היו אלה שעות מלאות שמחה ובטחון בהצלחת הכיבוש הגרמני.

ברכבת סיפר לי ד"ר אנגלשטיין על הימים היפים שעברו על הצבא הצ'כי, כשגוייס והתכונן במשך מספר שבועות מול איומי הפלישה של היטלר, מצויד בציוד מצוין ועם מורא טוב, עד שביום אחד הגיעה הפקודה לפרק את השורות ולחזור לבתים. לאחר מכן, נמסרו שטחים ניכרים של המדינה לשכנים, לגרמניה, פולין והונגריה.

באיחור של כמה שעות יצאה הרכבת לכיוון מזרח והגיעה בלילה לקרקוב. משלושת הדוקטורים לא ראיתי יותר בחיי אף אחד. שמעתי על אנגלשטיין, שנפל בקרב על סטלינגראד. בימי ספטמבר הראשונים צורפה קטוביץ יחד עם כל חבל שלזיה לרייך הגרמני. אחרי צאתי ממחנות מאוטהאוזן, לינץ ושמברג הייתי בשנת 1945 מספר ימים בקטוביץ. העיר לא סבלה מפעולות צבאיות של הגרמנים וגם לא של הרוסים. במשך כל שנות המלחמה נהרס בית אחד או שניים מהפצצות-אויר.

נאומו של פילארצ'יק

הדבר היה ביולי-אוגוסט 1942. היינו כששים יהודים מגיטו קרקוב, שהגענו כל יום לבית-החרושת למתכת **"ואקס"** בפיקוחו של שומר פולקסדויטש. הפועלים הקבועים של בית-החרושת היו כעשרים גברים ונשים

פולנים. הקומיסר של חברת ואקס היה קצין אס.אס. בן 25, בעל מראה הדור, בין אם היה במדים או בלבוש אזרחי. כשהיה במקום, היה שוהה במשרד ורק לעתים רחוקות הופיע בבית-החרושת. אחיו, צעיר תמיר מאוד, שעשה רושם של מפגר בשכלו, עבד כשומר. הלה לא נמנע מלשוחח עם יהודים גם מחוץ לענייני עבודה ולעשות שירותים קטנים תמורת תשלום.

ידידו של הקומיסר אונקלבאך, **פילארצ'יק**, היה קצין אס.אס., שהשתייך לגסטאפו ולא היה אז מוכר לנו, אבל יותר מאוחר מילא תפקיד חשוב בטיפול ביהודים בשטח הכיבוש בפולין ("גנרל-גוברנמנט"). הוא היה בא לפעמים לאונקלבאך למשרדו ושהה אצלו שעות ארוכות, אבל מעולם לא דרכה רגלו בבית-החרושת.

באחד הערבים, כאשר כבר התרחצנו והתלבשנו אחרי העבודה, אמר לנו השומר, כי עלינו להישאר עוד שעה בבית-החרושת, משום שאדון פילארצ'יק רוצה לומר לנו משהו. התאספנו איפוא באחד מאולמות בית-החרושת וחיכינו.

מה רצה לומר לנו קצין ה-אס.אס. הצעיר? ידענו, שאנו היהודים איננו מהווים שום יעד תעמולתי ברייך השלישי. בינינו היו שלושה עורכי-דין, ארבעה מהנדסים, עשרה סוחרים, עקרות-בית, השאר צעירים וצעירות חסרי מקצוע. כולם עבדו בבית-החרושת מחצי שנה עד שנה. פילארצ'יק ראה וודאי במשרד את הנתונים האישיים שלנו.

האימים של הגירוש הגדול הראשון מקרקוב המלווה מעשי-רצח היו מאחורינו. על גורל המגורשים לא הייתה לנו שום ידיעה. עובד רכבת פולני, שנשלח על-ידי יהודי תמורת תשלום בעקבות המשלוח, כדי שידווח על גורל הוריו, חזר עם הידיעה, שהרכבת הגיעה לאיזור שמור בקפדנות ושאיש בסביבה אינו יודע מאומה על גורל הנוסעים. גם מבית-החרושת "ואקס" אבדו בזמן הגירוש הזקנים והחלשים, בתוכם בעל המפעל לשעבר, האדון הזקן **ואקס**. עמו הייתה כלתו, אשה צעירה ויפה, שלא עזבה אותו לפני כן מעולם, כמו רות התנ"כית...

באותו זמן שאל קצין אחד של הוורמאכט יהודי שעבר ברחוב בקרקוב, היכן מתגוררים היהודים. אחר כך אמר לו, כי בדרך לחופשתו בשטחים הרוסיים הכבושים עכשיו על-ידי גרמנים, פגש באחד הכבישים אנשים לבושים בלבוש דל, שאמרו לו כי הם יהודים מקרקוב העובדים כאן, מתגוררים וניזונים בצורה נסבלת למדי. הקצין נתן ליהודי פתק עם שמות ודרישות-שלום. כאשר היהודי הביא את הפתק לגיטו, התברר כי השמות נכתבו במו ידיהם על ידי אנשים שגורשו ב"**אקציה**" של חודש מאי. אנחת רווחה נשמעה בכל הגיטו, כי כמעט כל אחד איבד קרובי משפחה ב"אקציה". רק ספקנים אחדים לא האמינו בידיעות האלה וראו בהן מזימה של הגסטאפו.

בינתיים הסתננו גם מערים ומכפרים אחרים של הגנראל גוברנמאנט ידיעות דמים לתוך גיטו קרקוב, בדבר חיסול גיטאות ואוכלוסייה יהודית מאיזורים שלמים, בדבר משלוחי מוות, מעשי רצח המוניים של ילדים, זקנים וחולים... אולי רוצה פילארצ'יק זה לספר לנו משהו על גורל המגורשים שלנו?

חיכינו בעמידה ובישיבה באולם הגדול של בית-החרושת. מהמשרד ששכן מעלינו הובילה דלת זכוכית לאולם, לפניה הייתה במה ובה חמש מדרגות אל האולם. הדלת נפתחה ופילארצ'יק הופיע ונשאר עומד על הבמה. הוא היה צעיר נאה ותמיר כבן 25, בהיר שיער ועיניים, פנים נבונות ושלוות, שאי-אפשר היה לנחש מהן, כי בתקופה יותר מאוחרת ירצח ביריות במו ידיו יהודים כה רבים, וכי ייתכן שעשה כבר כך קודם לכן. וכך אמר:

"עקבתי כבר אחריכם כמה פעמים בעבודה והתנהגותכם מצאה חן בעיניי. גם בית-החרושת מרוצה מעבודתכם. אנו רוצים לעשות הכל, כדי להקל על חייכם בתנאים הקיימים. אתם יכולים לצפות לתוספות מזון, וכן לכל האישורים בדבר נחיצותכם בעבודה, אשר יגנו עליכם קודם כל בפני גירושים, אשר אולי עוד יבואו.

עלינו לנהל עכשיו מלחמה קשה. העולם כולו קם נגדנו, אבל אנחנו ננצח, כמו שניצחנו עד כה. עכשיו עלינו לנצל את כל האמצעים כדי לנצח בקרב. רבים נאלצים לסבול. גם אצלנו בגרמניה קשים חיי האוכלוסיה האזרחית ומלאים מחסורים.

עשו בשקט את עבודתכם. כאשר ננצח, יבוא גם בשבילכם זמן יותר טוב. לא כאן, מפני שהמפלגה תכריע האם כל יהודי העולם ירוכזו בפלשתינה או במדגסקאר או במקום אחר כלשהו. שם תקימו לעצמכם מדינה תחת שלטון עליון גרמני. את התכניות לכך כבר מכינים עכשיו. הרי אתם יודעים וראיתם כבר, כי אצלנו מכינים ומבצעים בצורה מתוכננת תכניות מלחמה ושלום".

אחרי הנאום הזה חזר למשרד מבלי לומר שלום. לא ראיתיו עוד, לעולם, אך שמעתי כמה פעמים על הוצאות להורג ביריות שביצע במו ידיו במחנה פלשוב ובערים אחרות בגליציה.

ימינו הראשונים במאוטהאוזן

היינו 6000 יהודים מפלשוב שהועברנו ב-9 באוגוסט

1944 למחנה העצורים במאוטהאוזן. אלה היו ארבעה צריפי עץ, כל אחד ל-1500 עצורים. כל צריף היה מחולק לארבעה חלקים. שני רבעים הוקצו לממונה על הבלוק ולעוזריו ולסגן הממונה על הבלוק ועוזריו, כלומר, האחראים לבלוק תפסו שני רבעים של הצריף, ואילו שני רבעים נועדו ל-1500 העצורים. לפני העבודה ואחריה היו העצורים נשארים בישיבה או בעמידה בחצר האספלט. את מנת האוכל הראשונה היינו מקבלים עם רדת הערב. היא הכילה 150 גרם לחם, כף ריבה ומנת תה. אחרי הלחם הגרוע של פלשוב נראה הלחם הזה ערב מאוד, הריבה הייתה טובה ואילו לגבי התה לא יכולנו לקבוע מאיזה סוג היו העלים ששימשו לכך. הספל לתה ניתן לנו בהשאלה, ואחרי השתייה היינו חייבים לשטוף אותו ולהחזירו.

750 האנשים לא היו מצליחים להיכנס מעולם לצריף. הם לא היו מוצאים מקום. על כן הוכנסו אחד אחד לצריף וסודרו על ידי האחראים לבלוק במכות מקל בישיבה בשורה אחת, כשהרגליים מפושקות והחלק העליון של הגוף זקוף, ואילו העצור הבא יושב בין רגלי היושב מאחוריו. כך סודרו 750 האנשים בישיבה בצריף, שורה אחר שורה, עד שהצריף נתמלא. אז ניתנה פקודה לשמור על השקט והאור כבה. אי אפשר היה לשכב או אפילו להתמתח, מבלי לשים את האברים על עצור אחר. זה גרם, כמובן, למריבות ואפילו לתגרות-ידיים, עד שבסוף נרדמו כולם. לבתי השימוש הקיימים לא הותרה מעולם הכניסה לעצורים, כדי לא לפגוע בנקיונם. לכך שימשו פתחי הביוב שנמצאו בחצר האספלט, שמכסיהם הורמו. בלילה היה צריך לקבל לפני היציאה לחצר רשות מאת השומר של הבלוק וגם לחזור מיד לצריף. הוזהרנו גם שלא להישאר יותר משצריך בחצר, מפני ששומרי ה-אס.אס. במגדלי-השמירה רואים את החצר ויורים בכל דמות חשודה.

היינו ימים אחדים במאוטהאוזן. בלילות - 1500 איש. בחצי הצריף של מחנה המעצר. השכם בבוקר היה לנו מיסדר ותה. מי שמנע מפיו בערב פרוסת לחם, יכול היה לאכול אותה עכשיו. אחר כך היינו ממשיכים בצעדי ריצה על פני היער אל 186 המדרגות הארורות ואל המחצבה. הלכנו בשורות של ששה אנשים, כל מאתיים איש עם "קאפו" גרמני, בצדדים אנשי אס.אס. עם נשק דרוך. עד הנצחון היינו הולכים דרך המחנה הקבוע. שם ראינו עצורים עובדים לכאורה בנחת ולמראית-עין שבעי רצון. נאמר לנו, כי אחרי כל משלוח מוות נשאר במחנה מספר מסוים של עצורים נחוצים, כמו ספרים, סנדלרים, חייטים, מסגרים, פועלי בניין, אבל גם פקידים, מנהלי חשבונות, רופאים, עובדי בית-חולים וכו'. ראינו גם בית-בושת לעצורים-גויים עם חלונות מקושטים בפרחים וגינה. "גבירות" אחדות שכבו או ישבו ליד החלונות ולפני הבית והשתזפו בשמש. לפעמים היה יוצא מתוך הבית עצור לבוש בקפדנות, כנראה אדם חשוב, ועל פניו הבעה של קורת-רוח... אחר כך היינו יוצאים מן המחנה דרך חורשה עד המדרגות. רצנו כלפי מטה, בכל המהירות שיכולות לרוץ שורות בנות ששה אנשים.

משהגענו למטה ראינו כבר את פועלי המחצבה הקבועים, שהכינו לנו בינתיים על-ידי פיצוצים אבני — בניין וערמו אותן לערימה אחת. עוד דקות אחדות עברו, עד שסודרנו שוב בעמידה, ואז נצטווינו לרוץ בעת ובעונה אחת על האבנים. היה זה מרוץ למען החיים, משום שהיה צורך לתפוס במהירות האפשרית אבן מתאימה ולשוב עמה אל השורה בת ששה האנשים. מי שהייתה לו אבן קלה מדי, נשלח חזרה בלוויית גידופים ומכות של ה"קאפו" הגרמני או גם של אחד מאנשי ה-אס.אס. כדי לקחת אבן יותר כבדה. הלה היה נחלץ בקושי חי מידיהם. מי שתפס אבן כבדה מדי, לא היה מצליח להעלותה בכל המדרגות והיה נרצח במכות על-ידי ה"קאפו" או אנשי ה-אס.אס. או שהיו מפילים אותו לתהום. כל יום היו 10 עד 20 מתים מצריפנו. היינו הולכים לפני הצהריים שלוש פעמים ואחרי הצהריים פעמיים עד שלוש פעמים למחצבה.

אני אימצתי לעצמי, אחרי הליכה אחת או שתיים ואחרי שראיתי את העצורים הראשונים שנרצחו, שיטת עבודה קפדנית ושמרתי עליה בדייקנות, ורק הודות לכך הצלחתי לשמור על חיי.

רק פועלים או אנשים חזקים במיוחד היו מחזיקים מעמד. מכיוון שלא נמניתי עם החזקים ביותר, הבנתי מיד, כי אסיים את חיי כאן, אם לא אעשה את המאמצים הגדולים ביותר כדי להישרד. כדי להיטיב לרוץ הייתי חולץ את נעלי-העץ שלי ביציאה ותולה אותן על צווארי. בימי נעוריי הייתי משוטט שעות ארוכות יחף ביערות המחט של שלזיה העילית וכפות רגלי חוסנו בפני מהמורות וחודים. משום כך הייתי מגיע למחצבה יותר מהר מרוב האחרים. בשעה שעמדנו שתי דקות כדי לסדר את השורות שלנו במחצבה, לפני שנצטווינו לרוץ אל האבנים, הייתי בוחר כבר לעצמי מרחוק באבן מתאימה, ואליה רצתי כמטורף. הרמתי אותה גבוה, גם כאשר הייתה כבדה קצת מהממוצע והייתי חוזר מהר לשורה. בתור אחד הראשונים הייתי יכול לבחור לי את מקומי באמצע השורה, כדי שלא אבלוט בגלל דבר קל כלשהו בעיני ה"קאפו" או איש ה-אס.אס. כך הצלחתי. מעולם לא נתפסתי עם אבן קלה מדי, ולא הייתה לי שום תקרית בדרך.

שלושה ימים עוד הייתי ביחד עם גיסי **פולדק** ועם בן-

דודי **יוסף**. שניהם היו בחודשים האחרונים מועסקים בבית-מלאכה גדול לחייטות בפלשוב. מקצוע החייטות נחשב כמכובד ביותר בעיני העצורים וכנחוץ ביותר לשלטונות המחנה. הם ניסו לשדל גם אותי להירשם כחייט. אבל לא רציתי מכיוון שהייתי רשום עוד בפלשוב ככימאי. הרישום הזה היה מכריע. אחרי שלושה ימים באתי בערב מהמחצבה ולא מצאתי עוד את פולדק ויוסף. הם הובלו מהמחנה במשלוח של כמה מאות יהודים. אחרי תום המלחמה מצאתי את תאריך מותו של יוסף ימים אחדים אחרי המשלוח ואת תאריך המוות של פולדק במארס 1945 בגזן.

עכשיו הייתי לבדי. אחרי שפקד אותי הלם, זמן קצר לפני פרוץ המלחמה בגלל מות אשתי בזמן לידת בני, עברתי את שנות המלחמה, הגיטו והמחנות משותק נפשית ולא הייתי כמעט מסוגל לקשור קשרי ידידות במהירות.

קבוצת לינץ

באותו יום ערכו אותנו השכם בבוקר, אחרי שקיבלנו את ארוחת-הבוקר, בשורות בנות שישה אנשים, וצעדנו מתוך מחנה העצורים העירום דרך המחנה הראשי המקושט במדשאות נאות ובבתי הבלוקים המפוארים. בשורותינו צעדו תוך קריאות רמות ה"קאפו" הגרמניים, ומחוצה להן עמדו שומרי אס.אס. עם נשק דרוך. נוסף לזה עמדו חמישה אזרחים גבוהי-קומה בלבוש ספורט חדש עם סמלי המפלגה ונתנו פקודות ל"קאפו". שמונה עצורים הובאו אל שורותינו והוצבו בשורה הראשונה. בזמן הצעידה ניסו העצורים החדשים, לפי שפתם גרמניים, בצורה נואשת להסתתר בינינו היהודים, משום שלהם נועד כפי הנראה גורל גרוע משלנו. תוך מהומה רבה וגידופים קוליים אולצו בלי הרף לצעוד ראשונים, וזמן קצר אחרי שחזרנו מהמחצבה לא היה איש מהם בחיים. חלקם הוכו עד מוות על ידי ה"קאפו" על המדרגות באלות או נורו על-ידי שומרי ה-אס.אס., או שהושלכו לתהום. כאשר עברנו אחרי מסירת האבנים על פני המשרד, חיפשו חמשת אנשי הגסטאפו, שבהם זיהינו בינתיים את האזרחים, את שמונה הגוויות, שהיה צורך להביאן הנה מיד. לפי הפקודות שהושמעו והחיפושים בקול רם של העצורים הגרמניים התברר שהמדובר ב**"קבוצת לינץ"**.

במבט רופף, בו ראיתי פרצופים אחדים, נוכחתי לדעת כי היו אלה גברים בגיל בין 30 ו-50, בעלי פנים משכילות וחביבות. הם נרדפו באכזריות מכדי שמישהו מאתנו היהודים היה יכול לעזור להם. בפעם הראשונה בחיי ראיתי, כיצד גרמנים נרצחו על-ידי גרמנים בגלל השקפותיהם או פעילותם כאויבים בנפש. רק אחרי שנים רבות נודע לי על הקשר של שטאופנברג נגד היטלר שנכשל ועל המעצרים ההמוניים ומשפטי המוות שבאו בעקבותיו, עכשיו אני מאמין, כי התלהבות הרצח הזאת של הגסטאפו אפשר להסביר על-ידי ההשתייכות המשוערת של "קבוצת לינץ" לקשר של **שטאופנברג**.

יום החופשה שלי במאוטהאוזן

אחרי 10 ימים של עבודה נוספת וטיפוס על המדרגות במחצבה ומעשי הרצח היום-יומיים, כאשר כל אחד מאתנו נמצא רק כחוט השערה ממוות אלים ומלא עינויים, הייתי כה ירוד מבחינה גופנית ונפשית, שהחלטתי לקחת חופשה ליום אחד בכל מחיר. דבר זה היה צריך לתכנן בצורה מדוייקת. השתייכתי לבלוק 22. הממונה על הבלוק היה גרמני, אסיר עונד משולש ירוק, כלומר פלילי, שהעסיק שלושה עוזרים, פולני ושני אוקראינים, כדי לקיים את המשמעת בין 1500 היהודים. בשעה שהלכנו בבוקר למחצבה, היה הממונה על הבלוק הולך לנוח או למשרד ושלושת העוזרים היו לוקחים עוד שלושה יהודים, כדי לנקות למשעי את הבלוק. אחרי שחזרנו מהעבודה לא הותר לנו להיכנס לבלוק, אלא היינו נשארים עומדים בחצר. מכסה ביוב עגול היה מורם, כדי שהעצורים יוכלו לעשות שם את צרכיהם, מבלי שיהיו מוסתרים בצורה כלשהי. אחר כך היינו יכולים לרחוץ את ידינו ליד ברז מים. בערב היו כולאים את העצורים, כפי שכבר תואר לעיל, 1500 בשני רבעים של הצריף בישיבה. לאיש לא היו מתירים לשהות מחוץ לצריף. כאשר עצור היה צריך לצאת כדי לעשות את צרכיו, הוא היה מלווה על-ידי שומר בלוק ומורע בחיפזון חזרה לצריף, בו לא היה מצליח למצוא מקום והיה נשאר בחשכה שכוב על עצורים אחרים, שהיו מקבלים אותו בגידופים ובמכות. על כל הנתונים האלה וגם על הטיפול בחולים בניתי את תכניתי.

כאשר כל העצורים נכלאו בערב בצריף ונצטוו לישון, נשארתי שוכב בחצר ומלמלתי אל שומר הבלוק משהו בלתי-מובן. אחרי העבודה אכלתי את כל המנה שלי, גם את החלק, שהייתי שומר תמיד למחר. שומר הבלוק ציווה לארבעה עצורים להכניסני לצריף. תחילה שכבתי בפינה לא צפופה מדי. אחר כך עזבו שומרי הבלוק את הצריף וכולם ניסו להשיג עוד קצת מקום נוסף למנוחת הלילה. רבים התקרבו לפינה שלי ושאלו, מדוע העצור הזה שוכב בצורה כה נוחה. אחדים ענו: ***"זה חולה או מת"***. על כך אמרו אחרים, כי מרגישים כבר ריח של גוויה, והוציאו אותי לחצר.

הייתי איפוא תחת כיפת השמיים באויר אוגוסט הנעים ויכולתי לישון במנוחה, בעוד מעמדי כחולה מתחזק.

בבוקר לא קמתי למיסדר ולפי הוראת שומר הבלוק הושכבתי בסוף השורה. כאשר הגיע הממונה על הבלוק, היה משוכנע, כי קרסתי זה עתה תחתי, ציוה להוריד לי את החולצה והמכנסיים ולשפוך על גופי שלושה דליי מים קרים. לקחתי עוד את משקפי ביד אחת, כדי שלא יישברו, אבל נרתיק המתכת של משקפיי הלך לאיבוד בזמן הפעולה הזאת. הוא נשאר בכיס המכנסיים.

הכל היה לשוא — נשארתי שכוב ללא תנועה. עחרי הבלוק צעקו. כמה עצורים יהודיים, שהכירו אותי מפלשוב, שידלו אותי בטוב: **"אדון דוקטור, השתדל לקום, הרי יביאו אותך לקרמטוריון, עשה בכל זאת מאמץ!"**

קיוויתי, כי לא ישלחו פועל צעיר בגלל מחלה ביום הראשון לקרמטוריון והוספתי להישאר שכוב ללא תנועה, ורק מלמלתי משפטים בלתי-מובנים. ואז קיבלו העצורים את הקפה ויצאו אל המחצבה. כאן זכיתי כבר בחלק מחופשתי. בבלוק נשארו רק העוזרים ושלושת העצורים היהודיים לשם ניקוי הבלוק. אני הייתי החולה היחידי. אחר-כך באו שני רופאים. אלה היו נוצרים פולניים, אנשים גסים וחסרי השכלה, שלמדו אולי בהזדמנות טיפול מעשי בחולים. הם בדקו את הלב והדופק, בחנו את הלשון. וצעקו עליי: **"כלב ארור, קום ולך לעבודה, אין לך כלום"**. נשארתי על הרצפה. השניים היו אובדי עצות. הם התלחשו ביניהם והסתלקו. אחר כך גררו אותי לפינה בחצר ושכחו אותי. כך זכיתי ביום מנוחה אחד. אחרי הצהריים, כאשר העצורים חזרו אחרי העבודה במחצבה, הייתי שוב ביניהם. איש לא חשב על כך, שבבוקר נטה אחד מהם למות, ואיש לא התעניין בשלומי. נשארתי לבדי. יום המנוחה הזה היה עבורי מקור של רווחה גופנית, כפי שלא היה כבר מזמן, אבל גם יסוד להרהורים ולבחינה עצמית. הוא העניק לי גם כוח לעמוד בפני מיבחן גופני ונפשי, שנזדמן לי כעבור זמן קצר ואשר אזכור כל ימי חיי.

כעבור ימים אחדים נחפזנו אחרי הצהריים בפעם החמישית לנשיאת אבנים. זינקתי כרגיל יחף אל האבן שבחרתי ונחפזתי עמה לשורה. לפתע נשמעה הפקודה: **"קדימה אל המדרגות"**. אחרי כעשרים מטרים בערך נשמעה מהצד צעקה אלי: **"אדון דוקטור, עזור לי!"** העפתי מבט לכיוון הצועק וראיתי יהודי גבה-קומה, שניסה לתלוש אבן ענקית מהקרקע. זיהיתי אותו כהרף-עין, הוא היה מאגיסטר למשפטים, שביקר פעמים אחדות בדירה בגיטו קרקוב שהתגוררו בה חמש משפחות. הוא היה גיסו של הלארינגולוג **ד"ר גרינברג**, שבתו בת החמש הייתה משחקת עם בני בן השנתיים. מכיוון שגרנו בצפיפות כה גדולה, התיידדנו וחיש מהר נתגלה הצעיר כחובב ילדים גדול. יותר מאוחר עוד פגשתי אותו פעמים אחדות במחנה פלשוב, ואז הזכרנו את הילדים... כל זה הבזיק מול עיני תוך אלפית של שנייה. זינקתי מיד מתוך השורה. איש ה-אס.אס. קילל וקרא: **"מיד לחזור לשורה!"** הסתכנתי וקראתי לעברו: **"אני חייב לעזור לאישו!"** זינקתי אל המאגיסטר וראיתי מיד את הצרה. הוא בחר באבן כבדה ונאלץ לעזוב אותה על הארץ. העליתי את האבן על גבו, ועודדתי אותו קצרות, אחר כך רצתי אז אל האבן שלי, הרמתי אותה ונחפזתי למקומי בשורה, תוך שאני חולף על פני איש ה-אס.אס. הנדהם, שלא האמין כפי הנראה, שקיימת עזרת-אחים בקרב היהודים הנחשבים כתת-אנשים. לצערי נודע לי אחרי שחזרנו למחנה, כי המאגיסטר לא חזר עוד למחנה. הוא הוכה עד מוות למטה.

משה זייגר (עדות) יד ושם

הגירוש

נולדתי באסן-רוהר גרמניה ב-15 באוקטובר 1903.

בשעה שפרצה המלחמה התגוררתי בקטוביץ. העיר נכבשה על ידי הגרמנים ב-2 בספטמבר 1939. בסוף ספטמבר הוצת ועלה באש בית-הכנסת היהודי בקטוביץ אולם בניין הקהילה לידו נשאר שלם ושם השתקעה המחלקה היהודית של הגסטאפו.

הגסטפו תלה מייד הודעה, שכל היהודים בגיל מ-14 עד 62 חייבים להירשם. אני לא נרשמתי. ב-16 באוקטובר 1939, קיבלתי ה"הזמנה" ואז נרשמתי. ב-17 באוקטובר 1939 קיבלתי "צו-ההתייצבות". כאשר הגענו ל"בית החינוך הגופני" מיינו את כולנו לקבוצות (מקצועות חפשיים, בעלי-מלאכה, בני-תערובת). בני-התערובת הועמדו לגמרי בצד ויותר מאוחר שוחררו לגמרי. הנותרים — 875 אנשים — הועמסו על קרונות — 60 איש בקרון. לכל קרון היה סדרן-קרון עם סרט מגן-דוד על זרועו.

הקהילה היהודית הביאה לנו מזון וסיגריות. כיוון שנאמר לנו כי אנו נשלחים לעבודה, הביא הגסטאפו בשבילנו גם מעדרים, אתים, ומריצות אבל לקחה אותם חזרה. הקרונות נבדקו. ה"בדיקה" כללה גידופים, ומכות, שקשה לי לתארם. בשעה 11 בצהריים בערך נסתיימה ההטענה וב-2 בלילה עזבנו. ביום המחרת הגענו לניסקו (צ. או.פ. — צנטראלני אוקרנג פשמיסלובי). שם הורידו אותנו מהקרונות. את

Abschrift.

[illegible] ....[illegible] 19

Herrn SEIGER MOSES ....

K[illegible].

V O R L A D U N G .

Sie haben am..................um.........Uhr Hier zu erscheinen und mitzubringen.

1. 2 gleiche Passbilder
2. Den Reisepass /Personalausweis/
3. Alle sonstigen vorhandenen Personalpapiere.
4. Rm.5.-/Fünf Reichsmark/
5. Bis zum 16. Oktober 1939 abends haben Sie [illegible], in Koffern, Kisten oder Säcke verpackt in Ihrer [illegible] bereitzustellen.
   1 Wintermantel
   1 Arbeitsanzug
   2 P. Arbeitsschuhe
   4 P. Socken oder Fusslappen
   1 Arbeitsmütze
   2 Schlafdecken
   1 P. Ohrenschützer
   2 Handtücher
   4 Taschentücher
   1 P. [illegible]
   Toilettengegenstände wie: Seife, Rasierzeug, [illegible]
   Becher [illegible],
   Essgeschirr/Kochtopf/
   Wasserflasche aus Blech
   Wenn vorhanden kann mehr [illegible] werden.

   Das Gepäck ist mit genauer Anschrift [illegible] zu versehen.
6. Verpflegung. a/Mundvorrat für 24 Stunden ist in kleinen Päckchen mitzunehmen.
   b/Ferner ist mitzunehmen [illegible]vorrat für 8 Tage.

Empfangsbestätigung: Seiger Moses

Die Gemeinde[illegible].

מטעני היד העלינו על עגלות והלכנו ברגל 25-20 קילומטרים עד שהגענו קרוב לגבול הרוסי באותו זמן, אל מה שמכונה הרצועה הניטרלית. שם פגשנו גם יהודים צ'כיים. בשדה הפתוח אמר לנו גרמני, שדרך חזרה אין בשבילנו — או אל הרוסים או אל המוות. התעניינו הרבה מאוד ב"דרך". הרוסים לא נתנו לנו להיכנס ולא בא גם בחשבון לחזור אל הגרמנים. 8 ימים התגלגלנו עד שהגענו, קבוצה קטנה של גברים יותר בריאים, ללמברג, שהייתה אז תחת השלטון הרוסי.

תרגום ה"הזמנה" לאדון זייגר מוזס קטוביץ שנשלח ע"י הנהלת הקהילה

הזמנה

עליך להופיע ב.......... בשעה.......... כאן ולהביא אתך:

1. 2 תמונות דרכון זהות.
2. את הדרכון (תעודת זהות).
3. את כל התעודות האישיות שברשותך.
4. 5 מ"ג (חמישה מארקים גרמניים).
5. עד ה-16 באוקטובר 1939 עליך להכין את החפצים הבאים בדירתך במזוודות, בארגזים או בשקים:
   1 מעיל חורף; 1 חליפת עבודה; 2 זוגות נעלי עבודה;
   4 זוגות גרביים עו חותלות; 1 כובע עבודה;
   2 שמיכות; 1 זוג מגיני אוזניים; 2 מגבות;
   4 ממחטות; 1 זוג כפפות. חפצי טואלט כמו: סבון, כלי גילות, מסרק וכו'. סכו"ם. כלי אוכל (סיר בישול), קנקן למים מפח. אם יש אפשר לארוז יותר.
   יש לצייד את המיטען בכתובת
6. צידה. א/ צידה ל-24 שעות יש לקחת בחבילות קטנות. ב/ נוסף לכך יש לקחת מצרכי מזון ל-8 ימים.

אישור הקבלה: חתום זייגר מוזס

מטה פנסטר (מבית נבל)

ביערות סיביר (עדות)

נולדתי בשנת 1917 בקטוביץ ועליתי לישראל בספטמבר 1950 משלזיה.

בזמן מלחמת העולם השנייה שהיתי ברוסיה כחמש שנים; סבלתי בבית-סוהר ובמחנה-ריכוז בברית-המועצות ואחרי המלחמה חזרתי לפולין, אך לא מצאתי איש ממשפחתי.

כשחזרתי באפריל 1946 לפולין, לא הייתי יכולה להיכנס לביתי, כיוון שנתפס על ידי זרים, ולכן התגוררתי עד דצמבר בבית-גיסתי ברחוב יורדאנה. היא הייתה נוצריה טובה שטיפלה בבעלה היהודי ובמשפחתו. בזמן ששהו בגיטו, הייתה נוהגת להבריח להם מזון ותרופות. הגיסה חיתה בבית הוריה עם ילדיה, לאחר שאף היא גורשה מביתה.

בעומדי לפני בית-גיסתי הסגור, יללתי את הקריאה המסורתית של הרועים בהרים, שהייתה סימן היכר של משפחתי. כאשר גיסתי, שמעה את הקריאה, לא האמינה בתחילה למישמע אוזניה וחשבה שהיא חולמת בהקיץ. הגיסה האמינה, כי מלבד האח שנרצח, רק היא עצמה וילדיה נשארו בחיים, וכן אני ששהיתי ברוסיה, ולכן נתקפה בחרדה רבה.

הייתי רזה מאוד כשהגעתי לגיסתי והיא טיפלה בי במסירות. בינתיים התחלתי לחפש את הרכוש שנותר בוורוצלב ובמה שנשאר בביתי; הגעתי לביתי עם מפקח שרשם את הרכוש שהיה שייך לי אבל דיירי הבית לא רצו לתת לי להיכנס. בעלת-הבית הנוכחית שאלה אותי: **"איזה ריפוד היה לך?"** עניתי: **"אינני זוכרת"**. כאשר הדיירת אמרה: **"דבר כזה אי אפשר לשכוח"**, השבתי: **"גברת, אילו עברת מה שאני עברתי, לא היית זוכרת אפילו את שמך"**. לקחתי את רכושי הנותר ואמרתי לדיירת: **"אל תדאגי, לא אקח ממך את הדירה. אני לא נשארת בקטוביץ"**.

מקטוביץ נסעתי לבית-הבראה ליד ולנברג, שבו חליתי בקדחת שפגעה בריאותיי. שם שהיתי מ-1946 עד 1950, התחתנתי ועליתי ארצה מסוקולוב, בספטמבר 1950.

בילדותי למדתי בבית-ספר גרמני, שהיה מיועד לילדים בגיל 6-16. היחס לתלמידים היהודיים היה הוגן. הייתי ספורטאית מעולה — סגנית אלופת פולין בשחיה וחברה בנבחרת **"בר-כוכבא"**; הייתי בהירת-שיער וענדתי תמיד מגן-דוד, סמל קבוצתי. כשאנשים היו שומעים שאני יהודייה, היו אומרים: **"לא יתכן"**.

בביתנו היו שמונה אחים. אחרי המלחמה נשארו שלושה. מצבנו הכלכלי היה שפיר. לאמי היה בית-חרושת וחנות למוצרי בשר בהיקף לא גדול אבל רווחי. אבי נפטר ביום בו נולדתי. הוא לא הספיק לראותני, כיוון שנולדתי בערב. באפריל 1939 נפטרה אמי לפתע מהתקף לב. היא הייתה לנו בעצם גם אם וגם אב. צערי היה גדול מאוד. אחר כך הייתי אומרת לא פעם: "מוטב שלא עברה את הגיהנום של היטלר".

את תקופת המלחמה עשיתי ברוסיה. נתפסתי על ידי הרוסים כאשר חציתי את הגבול, יחד עם עוד שמונה אנשים. אני הייתי אז בת 23. כספי נלקח ממני ואת הלילה הראשון ביליתי בתחנת הרכבת. באותו לילה חלמתי על אמי. היא הבטיחה לי בחלום שהכל יהיה בסדר ושלא אדאג. כל מה שקרה, אמרה אמי בחלום, קרה לטובה.

עד בואי למחנה טולטלתי ממקום למקום. במחנה הראשון, בו שרר קור של 30-40 מעלות מתחת לאפס, עבדתי בעבודות קשות יחד עם הגברים וכרתנו עצים. לפי טענות הרוסים הייתה זאת **"עבודה קלה"**. אחר כך הועברתי למחנה אחר בחבל מורדוביה, שם היו התנאים יותר קלים. במחנה זה תפרתי לולאות למעילי הצבא האדום, 2000 מעילים ליום.

בשנת 1941 שוחררו מהמחנה כל אזרחי פולין לשעבר. אני המשכתי לעבוד בעבודות שונות והתגוררתי יחד עם אשתו של משורר גרמני. החורף הרוסי היה קשה וחשבתי שלעולם לא אצא מהמחנה.

באחד הלילות עבדתי עם גרחינית אחת. לאחר שסיימנו את המשמרת, נרדמתי על השולחן, כשבלבי מקנן הפחד מפני העכברים. באמצע הלילה קמתי ואמרתי: **"תמרה, את יודעת, אני עומדת להשתחרר"**. הגרחינית חשבה כי יצאתי מדעתי. **"כן"**, אמרתי, **"חלמתי שאחותי מחזיקה בידה מנעול והוא נפתח..."** שבעה ימים אחרי החלום הודיעו לי ששוחררתי; נשארתי לבדי ברוסיה, אני ומזוודת עץ קטנה.

נסעתי ברכבת לחברתי היחידה, שנשארה בחיים. בדרך בדקו לי את כל המיטען. ברשותי היו כתובות מחוץ-לארץ, והצלחתי להשמיד אותן, מכיוון שאילו היו מוצאים אותן, היו אוסרים אותי שוב.

שתי שאיפות היו לי אחרי המלחמה — לעלות על קבר הוריי ולשבת על יד שולחן שהוא כולו מכוסה בלחם ואחר כך לקום ולומר: **"מספיק לי"**. עד היום אסור שיחסר לחם בבית, אחרת חוזרת אלי ההרגשה של מחסור באוכל, של רעב.

ארצה הגעתי באניה "קוממיות". באניה שרר דוחק רב וצפיפות, לא היה מזון והדרך נמשכה זמן רב. במשך ההפלגה חליתי, אך לבסוף יצאתי מזה. בארץ התאכזבתי, כי ציפיתי ליותר.

בשנת 1950 הגעתי ל"שער עליה", לאחר מכן לעתלית ולבסוף עברתי לגור אצל דודתי ברמת-הדר; הגעתי עם בעלי בחוסר כל, מכיוון שאסור היה לנו להוציא רכוש מפולין.

עד היום אני סובלת מסיוטי-לילה. איני רוצה בשום קשר עם הגרמנים. עשר שנים קשות עברו עלי — שש וחצי ברוסיה ושלוש וחצי שנים בבתי-הבראה. מאוד הייתי רוצה לשכוח אותן, כאילו לא היו קיימות מעולם.

אירנה ויגודסקי

במחנה ריכוז בצ'כוסלובקיה

נולדתי בגרמניה בשנת 1922 במשפחה בת שש נפשות, אך עד פרוץ מלחמת העולם השנייה גרנו בקטוביץ. משפחת הורי לא הייתה דתית, אבל שמרנו את החגים ואבי היה הולך מפעם בפעם לבית-הכנסת.

השתייכתי ל**"נוער הציוני"** ו**"עקיבא"** והייתי נוסעת למחנות-קיץ בהרים, כי להורים היה חשוב שאשתייך לתנועת נוער.

למדתי בבית-ספר יסודי לילדי יהודים ואחר-כך בגימנסיה פולנית.

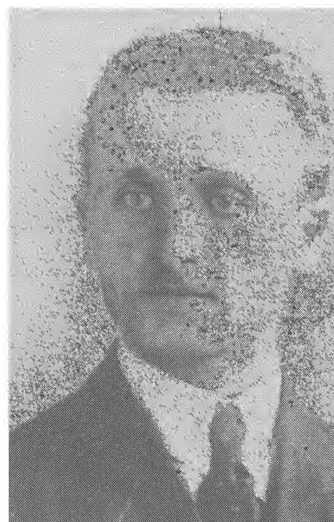
אבי רצה תמיד לעלות ארצה, אך לא היה לנו די כסף.

עם פרוץ המלחמה ברחה המשפחה לסוסנוביץ, שם התגוררנו עם משפחת אבי שהייתה דתית. כל המשפחה הזאת נספתה. לאבי היו ארבעה אחים ושתי אחיות. לאמי היו שלוש אחיות. כולם נספו, חוץ מאלה שעזבו את פולין לפני המלחמה.

באחד הימים החלטתי לברוח יחד עם אבי ואחי הגדול ממני בשנה וחצי. אני הייתי אז בת 17. ברחנו ללבוב, שהייתה אז בידי הרוסים. שם שהיתי תקופה קצרה. יחד עם קבוצת אנשי "עקיבא" הצלחתי לחצות את הגבול לווילנה, בצורה בלתי-לגאלית. שנה וחצי הייתי בקיבוץ בווילנה, שאז הייתה שייכת לליטא. באחד הימים קיבלתי מכתב מלבוב שאחי מת. חזרתי ללבוב אל אבי. התברר לי שאחי התאבד. הוא היה אז בן שמונה-עשרה וחצי.

אחרי חודש פרצה המלחמה בין רוסיה וגרמניה. הגרמנים הוציאו אותנו מהבתים וכלאו אותנו בבית-סוהר, ברחוב Lackiego. היו שם אלפיים איש בערך, והסוהרים האוקראיניים הכו באכזריות את הגברים. כל הלילה עמדנו שם על רגלינו. תוך הסתכנות חיפשתי את אבי ומצאתי אותו למחרת בבוקר.

הגרמנים החלו רושמים את שמות האנשים והיה ברור שהם שולחים אותם למוות, אך לאחר שרשמו אותי, שוחררתי. ייתכן שניצלתי, מפני שבתעודת הגמר מבית-

אביה של אירנה ויגודסקי הרמן צבי בייטנר
נספה בשואה ב-1941

נתן בייטנר בנו של הרמן צבי בייטנר
נספה בשואה ב-1941

הספר שהצגתי בפניהם היה רשום שנולדתי בגרמניה. יצאתי משם עם עוד שתי צעירות. כל האחרים נרצחו ביערות על יד לבוב. שם מצא את מותו גם אבי.

נשארתי בלי אמצעי מחיה והתנדבתי לעבוד אצל הגרמנים במכבסה.

עבדתי אצל הגרמנים בתנאים קשים וברעב. כאשר שמעתי על הקמתו הצפויה של הגיטו, ברחתי אל אמי, שנשארה בצד הגרמני בסוסנוביץ. בשעה שעברתי את הגבול, נתפסתי, אך למזלי הננו בעלת חזות לא-יהודית והזקיף האמין לסיפורי שאני פולניה ההולכת בעקבות חברה שברח ממנה ושיחרר אותי.

אחרי הרפתקאות רבות הגעתי לבית אמי, שם חיכו לי שתי אחיותי הצעירות. אחרי חודש כבר היו בידינו תעודת-זהות מזויפות אך הזיוף נתגלה על ידי הגרמנים.

חלק מהיהודים נשלחו אז לאושוויץ, אך אני נשלחתי למחנה עבודה שהפך אחרי כן למחנה ריכוז. המחנה שכן בצ'כוסלובקיה; הגעתי אליו בפברואר 42' ושהיתי בו שלוש שנים וחצי עד השחרור (מאי 1945).

בשנת 1943 הצלחתי להביא אלי את אמי ואת אחיותיי בנות העשר והשלוש-עשרה וכך ניצלו כולן ונשארו בחיים. במחנה היה בית-חרושת לחוטים. העבודה הייתה קשה מאוד ונמשכה שעות רבות ביום. אחר כך הגיעו אנשי ה-אס.אס. והמקום הפך למחנה ריכוז. הנשים החלשות נשלחו לאושוויץ.

חוויה קשה עברה עלי בעת ביקורו של ד"ר מנגלה. בעת הביקור היו הבנות צריכות לעבור בעירום לפני אנשי ה-אס.אס. באותה תקופה לא ידעתי עדיין מה מתרחש באושוויץ.

שהיתי במחנה עד סוף המלחמה במאי 1945.

עם תום המלחמה חיינו בגרמניה, שם הכרתי בבית-חולים את בעלי, הסופר והמשורר **סטאניסלאב** (יהושע) **ויגודסקי** ונישאתי לו. חזרנו לפולין ושהינו שם עד שנת 1968, שבה עלינו לישראל.

* * *

בקטוביץ היה בית-כנסת אחד גדול ויפה. הנוער בגילאי 17-9 היה מתרכז בכל מיני תנועות נוער. במסגרת התנועה שמענו הרצאות, למדנו עברית, רקדנו.

מבין האירועים בעיר אני זוכרת את הופעתו של התיאטרון היהודי עם **אידה קאמינסקי**. כן זוכרת אני את בואו של **יאנוש קורצ'אק** ואת הרצאתו על הנושא **"איך לאהוב ילד"**.

צילה כתריאל (מבית הופפן)

דרך טרשים

החיים היפים של יהודי קטוביץ, שזרמו בשלווה יחסית, הגיעו לקיצם בקיץ 1939, עם פרוץ המלחמה ופלישת הקלגסים הגרמניים לפולין.

קטוביץ עיר פולנית בקרבת הגבול עם גרמניה נכבשה ראשונה ב-1 לספטמבר 1939. רוב אוכלוסיית קטוביץ הייתה דוברת גרמנית (ה"פולקס-דויטשה") והזדהתה יותר עם הגרמנים מאשר עם הפולנים.

גלויה אחרונה מאחי ברנרד הופּפן מדולג-סוסנוביץ, בדרך למחנה ריכוז, שממנו לא חזר. 10 באפריל 1943

המתח החל כמה שבועות בטרם פרצה המלחמה. מחזות של בריחת ה"פולקס-דויטשה" לעבר גבול גרמניה נעשו למעשה יום-יומי. בחצרות הבתים היו מתגלים, בדרך כלל בבוקר, חפצים זרוקים אחרי הסתלקותם החפוזה של ה"פולקס-דויטשה" במשך הלילה.

פתאום הייתה נשמעת ברכת "הייל היטלר" במקום השלום הפולני. בד-בבד החלה גם מנוסתם של תושבי העיר הנוספים.

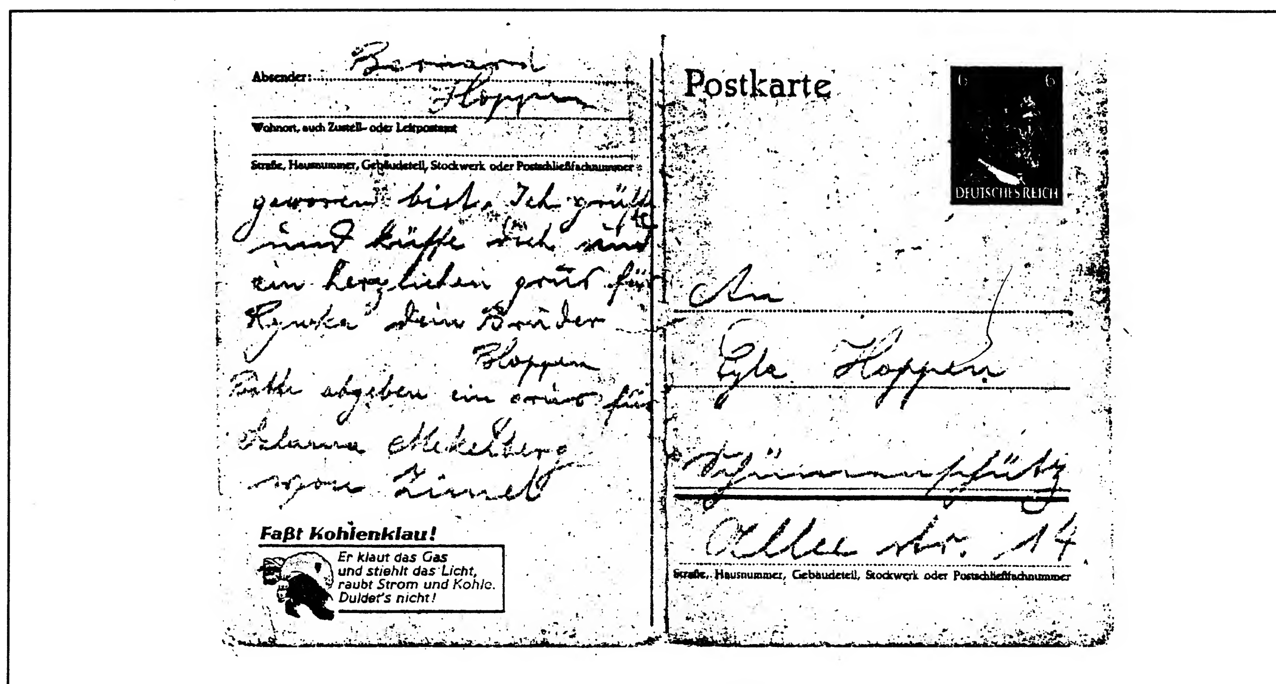
רכבות עמוסות באנשים דהרו לעומק פולין כדי להימלט מאימת המפלצת הנאצית.

גם הוריי נתפסו לבהלה ושבוע לפני פרוץ המלחמה החליטו לעבור זמנית **לזגלמביה**, לעיירה סלבקוב, שרוב תושביה היו יהודים. לקחנו עמנו את המצרכים החיוניים ביותר. אמי, אני ושני אחיי **ברנרד** **ויהודה** נסענו לסלבקוב ושכרנו דירה קטנה אצל משפחה יהודית. אבי **שמואל הופפן**, ששימש כפקיד אחראי של הקהילה היהודית, חזר לקטוביץ, להמשיך בתפקידו עד הרגע האחרון.

ב-1 לספטמבר 1939, עם פלישת הגרמנים, ברח אבי מקטוביץ וצירף אליו את אחי הגדול **ברנרד**, אבל הם לא הצליחו לברוח רחוק. הגרמנים השיגו אותם בראש השנה, ובערב יום הכיפורים חזרו העירה. באותו יום כיפור לא הלכו האנשים לבית הכנסת להתפלל בציבור. אימי הדליקה את הנרות והתחלנו להתפלל. כשאמר אבי את **"כל-נדרי"**, החלו דמעות זולגות מעיניו. הוא כבר חש את העתיד הנורא.

משנרגע במקצת המצב, חזרנו אמי ואנוכי לקטוביץ לקחת את שאר החפצים שהשארנו שם. ביתנו, כמו כל בית יהודי, היה חתום. רק כעבור ימים אחדים קבלנו רשות לפתוח את הדירה ונכנסנו פנימה. הבית היה שרוי בתוהו ובוהו, רוב החפצים נגנבו, ואוסף ספרי הקודש העתיקים של אבי, שעליו הייתה גאוותו, היו מפוזרים על הרצפה. אף ספר לא נותר שלם.

אותו מחזה ראיתי במרתף של בית-הקהילה. מאות ספרי קודש שהובאו מבית הכנסת, נזרקו לשם מחוללים וקרועים.

באוקטובר 1939, בזמן שהותי בקטוביץ, נוכחתי בפיצוץ של בית הכנסת הגדול ובהריסתו עד הייסוד. עמדתי בכיכר העיר כאשר לא רחוק משם התרחש האירוע הטרגי ולבי בכה בתוכי. מקדש הקודש ששנות ילדותי היו קשורים בו נהרס לחלוטין.

בנובמבר חזרנו לסלבקוב וחיינו שם בתנאים קשים עד שנת 1942. במשך כל אותה תקופה הצרו הגרמנים את צעדי היהודים.

הם תבעו מן היהודים להתרכז בשני רחובות בלבד ואסרו עליהם לצאת בערבים מפתח ביתם. על בגדינו היינו חייבים לענוד טלאי צהוב עם מגן דוד. האוכלוסייה היהודית המקומית עוד הצליחה איך-שהוא להסתדר בתנאי מצוקה, אך אנחנו, המשפחות הזרות בעיר, החילונו לסבול רעב ומצבנו נעשה קשה מנשוא.

הגרמנים החלו כבר אז לשלוח יהודים ל"מחנות עבודה", כביכול, אך משנוכחנו לדעת כי אינם חוזרים, הבנונו שאין אלו מחנות עבודה. נוסף לרעב התגנב לליבנו פחד גדול ואי-ודאות בקשר לעתיד.

בוקר אחד בסוף מאי 1942 נשמעה הקריאה **"אלע יודען ראוס"!** (כל היהודים החוצה!). נאספנו במגרש גדול ושם החזיקו אותנו במשך רוב היום עד ל"סלקציה" (מיון). צעירים מגיל 16 עד 35 הועברו לעבודה לעיירה הסמוכה סטשמישיצה ובתוכם, אני ואחי **ברנרד**. זקנים, חולים ואמהות עם הילדים הוכנסו אחרי יומיים לקרונות משא ונשלחו ישר למחנות ההשמדה באושוויץ.

על אודות גורל הוריי ואחי הקטן **יהודה** שמעתי מפי אחד הניצולים שהיה נוכח במעמד הגירוש. אבי שהיה עדיין חפשי השתדל לשחרר אותם. משראה שלא יעלה בידו להצילם, הצטרף ברגע אחרון לאמי ואחי בקרונות המוות בדרך לאושוויץ, אחרי שאמר **"אשתי חלשה עם ילד, אני חייב לעזור להם"**.

גם ראש העיר הגרמני שהכיר את אבי היה נוכח שם והעיר: **"Das ist ein heldischer Jude"** (זה יהודי עם אומץ לב). אחי ברנרד ואנוכי הגענו לסטשמישיצה בחוסר כל. נשארנו בלא קורת גג ורעבנו ללחם. כמו כן הוכרחנו לעבוד במפעל של תעשיה כבדה "סקופק". שם עבדתי בלילות בקבלנות ואת הזמן שנותר לי, ניצלתי כדי לישון במפעל מול התנור. ביום הסתובבנו בחוץ. לא היה לנו מגורים ומקום לרחוץ בו את עצמנו. בגדינו וראשינו היו מלאים בכינים והייתי זקוקה לכוחות נפשיים רבים ולתושיה כדי להיפטר מהן.

בשנת 1943, שנה אחרי "היודרניין" בסלבקוב, התקיימה "סלקציה" בסטשמישיצה ואז הופרדתי מאחי שנשלח למחנות ריכוז בשלזיה ונספה בצעדת המוות בסוף שנת

1944. אני נשלחתי למחנה ריכוז ב"אוטמוט", שם היינו למעלה ממאה נשים, שנותרו מהעיירה סטשמישיצה.

זכורים לי היטב שני מקרים מנוגדים בזמן "הסלקציה". בסמוך לי עמדה אשת מהנדס ידוע, אשה צעירה ויפה שלפתע ראתה את הגרמנים מעלים את התינוקת שלה בזרועות סבתה על משאית שנועדה לצאת לאושוויץ. התינוקת בכתה והאשה החלה לרוץ אחרי המשאית כשהיא צועקת לבעלה: **"אני אוהבת אותך ולא אשכח אותך, אבל אני חייבת להיות ביחד עם התינוקת שלנו"**. האשה הצטרפה לילדתה במשאית לאושוויץ ונספתה. היה גם מקרה הפוך מזה. לידינו עמדה אשה, גם היא צעירה, שהייתה בחברת גיסותיה וביניהן בתה הקטנה. חייל גרמני שהבחין בילדה שאל לזהות אמה אך נתקל בתשובות שליליות ובהתכחשות מקרובות משפחתה ובמיוחד מאמה!

אחרי שנה של עבודת כפיה "באוטמוט" הועברנו למחנה ריכוז אחר ב"לודביגסדורף" לעבודת פרך במפעל לייצור פגזים לתותחים.

ב-8 למאי 1945 שוחררנו סוף סוף ע"י הצבא הסובייטי; הייתי שלד אדם שעמד על סף כלות כוחותיו הפיזיים והנפשיים. ממשפחתי לא נשאר אף אחד בחיים. ממחנה הריכוז שוחררתי כיתומה ואחות שכולה, נערה צעירה (פחות מעשרים) ובודדה בעולם. אחרי המלחמה התחלתי את מלחמת הקיום שלי...

O Ludwigsdorf
Wenn der Tag erwacht, ehe die Sonne lacht
die Kolonnen ziehen zu des Tages Mühen
hinein in den grauen des Morgen,
Und der Wald ist schwarz, und der Himmel rott
Und wir tragen im Brottsack ein stückchen Brott
Und im Herzen, im Herzen die Sorge...
O Ludwigsdorf dich werd ich nicht vergessen
weil du mein Schicksal bist
wer dich verlösst der kann es erst ermessen
wie wundervoll die Freiheit ist
Doch Ludwigsdorf wir jamern nicht und klagen
und wass auch unser Zukunft sei
wier lassen uns den Mutt nicht rauben
denn einmal kommt der Tag
dann sind wir frei...
Und der Wind bläst leis
und der Mann ist fern
und das Herz spricht leis
Ich habe ihm so gern
Ob treu, ob mutig er bliebe
Sind die Steine auch hart
aber fest unser Schritt...

צילה כתריאל (הופפן), שיר "החופש" שהושר במחנה ריכוז "בלודביגסדורף"
נכתב ביום השחרור ב-8 למאי 1945

צילה כתריאל

הרהורים

22.9.1989

היום... חודש אלול תשמ"ט במדינת ישראל,
ואתמול... זה היה לפני 50 שנה, המבול...
והיו גם חיים לפני המבול — אני נשבעת...
בכל נפשי, בכל כוחי, וכל עוד שנשמתי בי,
על לוח ליבי אותיות אש חרוטות ..וזוכרות
חיים של קדושה ומסירות, חיים של אהבה ותקווה,
חיי דאגה יום-יומית ומסורת, שמחות וחגים,
משפחה, אבא אמא אחים, סבא סבתא, דודים,
כל זה היה — אני נשבעת.
ואינני מפלצת אטומית, ייצור מהחלל, עב"ם.
כי שריד אני בשר ודם, מקהילה מפוארת
בפולין וקטוביץ שמה.
עולם ומלואו, חיים תוססים, הכל נמחק,
נהרס ונרמס, הכל תם...
רק שריד קטן אנוכי, לזכור נדרתי בשמם.
"אדם יסודו מעפר וסופו לעפר", סוגר מעגל,
אבל... מעגל שלי נפרץ, נסדק ונשבר,
עבר שלי נגזל,
נשדדו חיי...
וכל זמן שנפשי בי לא אחדל,
אאסוף, אשחזר, אערוג, אספר,
ארדוף אחרי קצה של מעגל.

* * *

שכול

ראש השנה תש"ן 1.10.1989

התייתמת מאב, אתה מתנחם באם,
אם שכלת הורים, אתה יתום עם אחים בצרה,
משפחה שכולה.
ואם נשארת לבד-לבד, אחרי החורבן הגדול,
מי אתה? היכן אתה? מה נשאר?
'אותי המפלצת הנוראה פלטה חזרה לבד לבד,
אבדן וכלייה מסביבי היו מנת חלקי
רק הרצון לחיות תמך בי.
איככה אוכל לשכוח וראיתי באבדן ביתי,
באבדן עמי:
הקיים לב יודע המבין אבדני?
ולהמר עם הגורל, ליישר שוב את הגב ולצעוד,
לצעוד קדימה ולבנות הכול מחדש,
מן ההתחלה
לזקוף את הראש ולהביט רחוק, אל האופק הרחב,
להושיט יד לבוקר של מחר,
לצעוד בגשם ביום סגרירי וערב קר,
לטפס על הרים ולהיכשל בין מהמורות החיים
ולא לוותר, כי אני תייבת להישרד
כסמל, כעד... תזכורת לעולם ועד...

* * *

ד"ר ליאון חמיידס

הקול הוא קול יעקב...

בסתיו 1939, כאשר קרבו מאוד רוחות-המלחמה, ברחה משפחתנו (אבי הרב **קלמן חמיידס**, אמי, **גרטרוד**, אחי בן השבע **הרברט** ואני) מקטוביץ מזרחה לעבר חלקי פולין הכבושים בידי הסוביטים, תחילה לטרנוב ואחר-כך לשצ'ז'ץ, כפר קטן דרומית ללבוב בו נולד אבי והוריו התגוררו בו עדיין.

החיים בשצ'ז'ץ היו קשים ובדוחק. נעשו מאמצים נואשים וחסרי תוחלת להשיג אשרות יציאה מערבה. במכתב לאנגליה ב-1940 כתב אבי **"אסור לכם לשתוק. טרודה צריכה שוב להחלים, פשוטו כמשמעו, ואיני מגזים. עזרו!"**

(Ihr durft nicht ruhig bleiben. Trude Muss wieder gesund werden, das meine ich buchstablich, nicht bildlich. Helfet!)

אמא כתבה: **"עד כה, תודה לאל, טרם סבלנו חרפת רעב".** (Wir haben hier B"H noch nicht gehungert)

כמבשר רעות, הוסיף אבא בסוף המכתב: **"בתקוה שנתראה שוב"** (Hoffentlich sehen wir uns mahl noch)

בזמן הכיבוש הסובייטי עבד אבא בקהילה היהודית בלבוב ויכול היה לבקרנו רק מידי פעם.

הגרמנים תקפו את ברית המועצות ב-22 ביוני 1941 ונכנסו ללבוב ב-1 ביולי. בין שני התאריכים הללו שררה אנדרלמוסיה ברחובות. פרעות ביהודים אורגנו על-ידי האוקראינים ואלו כללו הלקאות, ביזת רכוש ורצח. במהלך אחד מאלו כונסנו וקובצנו בכיכר העיר שם הוכרחו יהודים לרחוץ את אבני המרצפת במברשות שיניים. אמא, הרברט ואנוכי הצלחנו להסתתר במרתפו של בית הסמוך למקום. לרוע המזל, התגלינו לאחר פרק זמן מפחיד בחשיכה. כאשר יצאנו מן המרתף, הבטתי באמי והייתה זו הפעם הראשונה בחיי שראיתיה ללא פיאה. כאשר הותר לנו ללכת הביתה מצאנו את סבתא חבולה ממכות, ורוב שיניה חסרות. היא הייתה נרגנת כתמיד וגאה בעובדה שהרוצחים האוקראינים לא הצליחו לגרשה מביתה.

לאחר הפלישה הגרמנית הוקמו גיטאות בערים הגדולות יותר והתחלנו לשמוע מבוגרים מודאגים על מעשי אכזריות גדולים יותר ועל גירושים. המילה "טרנספורט" לבשה צליל מבשר רעות. יום אחד, באה בריצה אל תוך הבית נערה מפוחדת ושותתת דם, שהייתה כמסתבר, קרובת משפחה. היא סיפרה סיפור לא יאמן על גירוש, משלוחים ומוות. אני זוכר כיצד ישבה במטבחה המוכשר לפסח של סבתא, מוקפת בבני המשפחה. היו לה עיניים ענקיות ודם שתת מן השריטות הרבות שקיבלה בשעה שקפצה מן הרכבת כאשר זו עברה בקרבת שצ'ז'ץ. למזלה, השומרים לא תפסו אותה.

לקראת מחצית 1941 הצטרפנו אל אבא בלבוב, שם "אירגנו" הגרמנים את הקהילה היהודית והקימו את ה**"יודנראט".** אבא ומספר רבנים חשובים התמנו למחלקה הדתית. מעט מאוד ידוע על הויכוחים שלבטח היו בחוגים הפנימיים של ה"יודנראט". מכל מקום, יש תיעוד על חברים מן המחלקה הדתית, ובהם הרב **קלמן חמיידס, ישראל לייב וולפסברג, משה אלחנן ודוד כהנא,** שהלכו אל ראש ה"יודנראט", ד"ר **לנדסברג,** והזהירו אותו כי ההלכה אוסרת על שיתוף פעולה עם הגרמנים המחייב בחירה של היהודים שיימסרו לידיהם.

החיים בגיטו הפכו יותר ויותר בלתי-נסבלים ומסוכנים ובמחצית 1942 נעשה חורבן הקהילה בגדר אפשרות. בזמן נואש זה החליטה המחלקה הדתית של ה"יודנראט" לבקש ראיון עם הארכיהגמון של הכנסיה היוונית הקתולית בלבוב והמטרופוליט של הליץ', **אנדריאס שפטיצקי,** ולבדוק אם יסכים לשמור על כמה מאות ספרי-תורה. הארכיהגמון שפטיצקי, מצדיקי אומות העולם, הראה את ידידותו ליהודים עוד לפני המלחמה. הוא היה חוקר עברית ובמספר הזדמנויות, שלח אוכל לחלוקה לאביונים יהודיים בפסח.

הראיון בין הארכיהגמון והרבנים קלמן חמיידס ודוד כהנא התקיים ב-14 באוגוסט 1942, כאשר הסתובבו שמועות על "אקציה" נוראה המתקרבת ובאה. הארכיהגמון הסכים לשמור על ספרי התורה אם יובאו אליו, דבר שהסתבר כבלתי אפשרי. הרבנים שאלו, אם הכנסיה תסכים להחביא מספר ילדים. לאחר התייעצות עם

אחיו, אב המנזר **קלמנט שפטיצקי**, ועם אחותו, אם המנזר **יוספה**, החליט, תוך לקיחת סיכון אישי רב, להסתיר מספר בנות יהודיות. בנים העלולים להתגלות בקלות היה מסוכן מדי להסתיר. בשלב מסוים במהלך הדיון, הסכים הארכיהגמון להחביא גם מספר בנים, לרבות אחי הרברט ואנוכי. איני יודע כמה ילדים הוחבאו בסופו של דבר. **פיליפ פרידמן** קובע כי 150 ילדים הוסתרו, אולם אינו מציין מהו המקור עליו הוא מסתמך. הרב כהנא, אשר שאלתיו לאחר שנים רבות, לא ידע. אני אישית ידעתי רק על שמונה — אחי, שני ילדיו של הרב כהנא, **עודד אמרנט**, המתגורר עתה בתל-אביב, **אדם רוטפלד**, המתגורר עתה בשטוקהולם, שני בניו של הרב **יחזקאל לוין** ואנוכי.

הודות לפגישה זו עם הארכיהגמון הפכתי להיות **"אוד מוצל מאש"** (זכריה). מכיוון שהיינו ילדים כאשר חשו הורינו, כדברי משורר תהילים, **"כי באו מים עד נפש ושבולת שטפתנו"**, ושמונו בתיבה מתוך תקוה שלפחות אנו נוותר בחיים לאחר המבול, נגזר עלינו להיות עדי הראיה האחרונים לפרק הטראגי ביותר בתולדות עמנו.

המסע מחוץ לחומות האסורות בדרך לתיבה, אל ביתו של המטרופוליט שעמד בסמוך לקתדרלת סט. ג'ורג' הבנוייה בסגנון הברוק, חרות בזכרוני כפי שלבטח היה המסע להר המוריה עבור יצחק.

"ויאמר יצחק אל אברהם אביו... הנה האש והעצים ואיה השה לעולה?" אנו לא שאלנו יותר שאלות שהתשובה עליהן הייתה מובנת מאליה. על אף שנותינו הרכות כבר אבדנו את תומת-ילדותנו כאשר ראינו, משחר הכרתנו, כיצד הורינו לוחמים בפחד ונאבקים במלאך המוות.

"וישא אברהם את עיניו וירא והנה איל אחר נאחז בסבך בקרניו". חפשנו, אולם אבוי לא היה שום איל. אלוהים שהיה עסוק כנראה אותה שעה במקום אחר, היפנה מבטו מאיתנו ושכח את פינת עולמנו.

"והאלוהים ניסה את אברהם" ורבים יטענו שגם יצחק הועמד בנסיון, אולם אנו לא הועמדנו, שכן הדבר מצריך חופש בחירה, ולנו לא היה כלל.

הובילו אותנו אל תוך ספריה מרשימה עמוסת מדפי ספרים; אל תוך עולם אחר. בניגוד בולט לזה שהורגלנו אליו, היה זה עולם של יופי, שלוה ושקט... אני זוכר בקושי את הארכיהגמון, אדם מבוגר בשיער לבן, הרתוק לכסא גלגלים מחמת השבץ. פרצתי בבכי כאשר אמרתי שלום לאבי והוא הגיש לי ממחטה, שברבות הימים הפכה לחוליה הממשית האחרונה המקשרת אותי עם עברי.

הרברט ואני נלקחנו בתחילה לבית-היתומים של הכנסיה בזוכוביצה, שם חליתי מאוד. קדחתי מחום, סבלתי מהזיות והייתי נגוע בכינים. לאחר מכן הפרידו בינינו בכדי שלא נסגיר איש את רעהו ואני נלקחתי למינזר האם באוניב.

"וכאשר נשאו המים את התיבה", למדנו לדעת כי יכולתנו לשרוד תלויה ביכולתנו להסתגל ולשמור סוד. בן-לילה נאלצנו להסתגל לשם חדש, שפה חדשה, אמונה חדשה וכללי-התנהגות חדשים. הסתרנו עצמנו מאחורי מעטה חיצוני דק של שונות. עם חלוף הזמן נעשה המעטה עבה יותר והגבולות נטשטשו עד שקשה היה להבחין בין החוץ לפנים האמיתי. למדנו להסתיר את גופנו ורגשותינו. למדנו כיצד להחניק את זעקותינו ולבלוע את דמעותינו.

האח **מרקו** הסבלני והטוב לימדני את שמי חדש, **לבקו חמינסקי**, תוך כדי נסיעה בעגלה הרתומה לסוס זקן, ואחר צעדנו את שארית הדרך לאוניב ברגל. הוא לימדני את יסודות השפה האוקראינית, את התפילות הבסיסיות כמו **"בוהורודיצה דיוו"** (אווה מריה) ו**"אוטשה נאש"** (אבינו שבשמים) וכן בשום פנים ואופן לא להתרחץ עם הילדים האחרים. החהרתי לא להזכיר אף פעם את הוריי, את עברי, את כור מחצבתי.

אוניב היה מנזר האם של הכנסיה והתגוררו בו מספר ילדים, לרבות שני ילדים יהודיים נוספים, עודד אמרנט ודניאל אדם רוטפלד. למנזר הייתה חווה שסיפקה את כל צרכיה בעצמה וכולנו עבדנו בשדות, קטפנו פירות, טפלנו בחיות, בעיקר סוסים, פרות וכבשים, קלפנו תפוחי אדמה בתורנויות, שאבנו מים מן הבאר, ועזרנו בעוד מטלות רבות הקשורות בניהול החווה. הודות לעובדה שהחווה סיפקה את כל צרכיה, לא סבלנו מרעב, בניגוד למה שהיה בהיותי בזוכוביצה.

במינזר היו לנו יחסי גומלין בעיקר עם גברים. יום אחד נקראתי אל האולם הראשי כדי לפגוש מבקר. כאשר נכנסתי לחדר הבחנתי באשה גבוהה בבגדי נזירה וצלב גדול משתלשל מחגורתה. הבטתי בפניה אשר, גם לאחר חמישים שנה, נותרו חרותות בזכרוני. הלבן של לבושה היה הדוק ושימש מסגרת לפניה. על לחיה השמאלית הייתה צלקת חומה קטנה. השערות הבודדות היו חומות וראיתי בהם מבט של דאגה, חמלה ורכות שלא ראיתי מזה זמן רב. מיד שכנעתי את עצמי כי זאת אמי על-אף שהנזירה דיברה אלי באוקראינית ללא שמץ מבטא זר וחרף העובדה שאמי לא הייתה מסוגלת ללמוד שפה אחרת זולת שפת אמה הגרמנית. הסבתי מיד את מבטי כדי לא להעמיד בסכנה את הסוואתה ולא להסגיר את "זהותה" החדשה. לא ראיתי יותר את הנזירה ואיני זוכר דבר משיחתנו, אולם עובדת היותי משוכנע בדבר זהותה "האמיתית", עזרה לי רבות במרוצת השנתיים שלאחר מכן.

התמונה צולמה באוניב (ליד לבוב) ב-1943 או 1944 במנזר האוקראיני. 3 ילדים יהודים בתמונה בשורה השניה, שני מימין: עודד אמרנט, ושלישי מימין: ד"ר דניאל אדם רוטפלד, וביניהם למעלה ד"ר ליאון חמיידס

כל בוקר עורר אותנו נזיר עם רעשן מעץ (שני כפיסי עץ מהודקים יחד בפיסת עור), שהיה מזמר **"מוליטווי צ'אס"** (הגיעה שעת התפילה). ימי ראשון וחגים היה ימים מיוחדים. עד ראשית 1944 עדיין היה לנו פעמון בכנסיה והיינו יוצאים וניתלים על החבל בכדי לקרוא למאמינים. הכנסיה הייתה בנויה אבן, ובפנים ריצדו צללים חמים שיצרו הנרות הרבים, וכאשר היה הכומר פותח בתפילה העגומה בשפה הסלאבית, היינו מחכים בשקיקה לעקצוץ הקל של פעמונים זעירים ולריח העדין של הקטורת שליוו את הברכה לקהילה. היינו עונים כראוי **"הוספודי פומילוג"** (אלוהים רחם עלינו), ואם הלכנו לוידוי, קבלנו את לחם הקודש. חשוב היה להניח לאפיפית להתמוסס באיטיות בפה ולעולם לא לנשוך את **"גופו של האל"**. עם הוידוי נראה שתמיד הייתה לי בעיה, שכן לא ידעתי על אילו חטאים להתוודות. דבקתי בדרך כלל באלו האמינים כמו שקר ומחשבות רעות.

נהגנו לישון בחדר ארוך כשהמיטות צמודות זו לזו בסגנון של אולמות-שינה. כל ערב לפני השינה נהגתי לכרוע ברך, לעצום את עיני ולהתפלל **"בכל נפשי ומאודי"** לישו ומריה שיגנו עלי בלילה כדי שלא אדבר מתוך שינה ואגלה את עובדת היותי יהודי.

לעיתים תכופות היה האח **מרקו** מגלה אצל חבריו בגסטאפו שעומדת ליהערך בקורת במינזר. בהזדמנויות כאלו היו מעירים אותי בבהילות ומריצים אותי אל ביתו של אחד הכפריים. הייתי אז איטי למדי ולא אחת לא היה סיפק בידי לגרוב גרביים ולנעול נעליים. נעלי היו עשויות מבד עם סוליות-עץ מכיוון שעור לא היה בנמצא. גרבי היו פיסות בד מרובעות עליהן שמרתי בקנאות ואשר למדתי כיצד לכרכן בזהירות סביב רגליי. כמה מאותן בריחות ליליות התרחשו בחורף, ובשל ההליכה יחף בשלג פיתחתי כוויות קור רציניות ומכאיבות.

לא היינו מודעים לאירועים הטראגיים שהתרחשו באותם ימים, אפילו שמחנה ההשמדה של בלז'ץ היה בקרבת מקום, אולם קלטנו רמזים. יום אחד כאשר הייתי בדרכי לטחנת-הקמח לטחון חיטה, עברתי על פני משפחה שישבה דחוקה בתוך קרון. הם היו ללא ספק יהודים והיו שם גבר בעל זקנקן, אישה שראשה עטוף במטפחת, ילד וילדה קטנים. הם הותירו עלי רושם רב; לבטח חשתי עימם הזדהות מכיון

שאני זוכר זאת כה בבירור. חיפשתי אחריהם וראיתים שנית למחרת, וגם ביום שלאחריו. ואז הם נעלמו. אחדים מבינינו הלכו ליערות שהקיפו את המינזר ומצאו את כל המשפחה ירויה למוות. ביטנו של הגבר הייתה שסועה ומעיו מפוזרים על פני אדמת-היער.

ב-1944 קרבה אלינו החזית וקרבות התנהלו ביערות שבקרבת המינזר. ראינו הרבה חיילים גרמניים ומעט אוקראיניים במדים גרמניים. הכנסיה הפכה ל"בית-חולים" ואני שהייתי כבר כבן תשע, התחלתי לעזור לחבוש את הפצועים שהובאו לשם. היה לנו מחסור גדול בתחבושות ולאחר כל קרב הייתי הולך ליער ומסיר מעל המתים את התחבושות שיכולתי למצוא. הייתי מכבס אותן בזהירות ועושה בהן שימוש חוזר. למדתי מכך רבות. למדתי למשל, כי כאשר הפצע היה מכוסה בברק ירוק והיה לו ריח מתקתק, קרוב לודאי שבעליו לא יאריך חיים. רק שנים רבות לאחר מכן למדתי שאלו הם סימנים של זיהום בקטריאלי המשנה צורה. מובן שלא היו לנו כל תרופות. בימי ראשון, היו משפחות הפצועים באות למצוא את בניהן ובעליהן. לעיתים מזומנות הן היו מביאות גבינה וביצים וכך למדתי שאסונו של האחד יכול לשמש מקור הצלה לאחר.

ובסופו של נצח, הפציעה השמש מבעד העננים הכבדים. הגשמים שכחו והמים החלו לסגת אולם בעת ההיא טרם נראתה הקשת בשמים. פרצנו החוצה מן התיבה מחפשים פנים מוכרות, או ציון-דרך, אולם המבול בזעפו סחף כל מה שנקרא בדרכו. חצינו יבשות וימים בחיפושינו - בעיקר למעננו, למען תחושת השייכות - אך גילינו כי תחושת שייכות אמיתית אינה אפשרית עבור אלו התלויים בין זכרון, סיוט-בלהות וחלום. מעטים, שתש כוחם מלהמשיך ולא יכלו להשקיט המערבולת מבפנים, התנפצו אל הסלעים והצטרפו אל אחיהם ואחיותיהם, הוריהם וסביהם.

חלקנו, אלו מבינינו, ששפר מזלם, נקטפנו מתוך הסופה הגועשת על-ידי זרועות שנברכו סביבנו וגוננו עלינו באהבה, כמו תחת כנפי השכינה - כמו שנתנו לנו הזדמנות להסדיר נשמתנו, להצמיח שורשים וכן, אפילו לפרוח.

לאחר השחרור ביוני 1944, החל הצבא הסובייטי לערוך מצוד אחר כמרים אוקראיניים שנחשבו כלאומניים מדי וגירש אותם, או שירה בהם במקום, במקרה הגרוע יותר. בעת ההיא עזבתי את המנזר ועשיתי את דרכי ללבוב לשוב לסט.-ג'ורג' ושם בכנסיה, בשעת תפילת הבוקר, כאשר האח יוסף באמצע התפילה, ראיתי את אחי נכנס לחדר ומסמן בידו שאלך אחריו. ראיתיו לראשונה, לאחר שנתיים. הרב כהנא ניפגש איתנו והודיע לנו כי איש מן המשפחה לא נותר בחיים. הורינו, דודים, דודות, בני דודים, סבים וסבתות כולם נספו. הייתי בן תשע, וזה עתה סיפרו לי שלא נותר זכר מעולמי, אולם איני זוכר כל התרגשות; כנראה כי זהו הדבר הטבעי ביותר בעולם בלתי-שפוי זה.

בלבוב נותרה בחיים אשה, **טולה וסרמן**, שאיבדה את כל משפחתה ורצתה לטפל בי. לפנות ערב הובאתי לביתה, ברחוב אסניקה 7, והיא הכינה לי ארוחת ערב שכללה חביתה, מחית תפוחי אדמה ופטריות שהוגשו על צלחת חרסינה. אני זוכר את הטעם והוא היה מעדן. אבל מעבר למזון, היא העניקה לי אהבה, ריפאה את נשמתי, השגיחה עלי עד שגדלתי, ודאגה שאקבל חינוך יהודי טוב. היא תיקנה את עולמי, היא הייתה לי לאם ואני הייתי לה לבן.

כל עד הינו יחיד במינו משום שכל אחד נושא בתוכו פרספקטיבה אישית ושבריר קטן מתוך השלם. אלה מבינינו שהוסתרו כילדים היום עדים למראה, שבחשכת יום-האתמול ולפני זמן כה רב, זהר אורם של כוכבים אחדים דווקא בגלל היותם מעטים וחריגים.

אנו עדים לכך שבאותן מדינות נטולות אנושיות וללא אלוהים, נמצאו קצת טוב-לב וחמלה.

אנו עדים לכך שנמצאו בסדום צדיקים, אשר מכוח השארותנו בחיים ביקשו לסלק את סימן השאלה ולהצהיר **"שומר אחי אנוכי"**.

ובזכותם לא נהרסה סדום כליל.

על עד חלה המחוייבות לזכור ולהזכיר, אולם אילו זכרונות מן העולם האחר אנו מעבירים? את יסורי-המוות או את ההתלהבות והאושר של חיי-הקרבנות בטרם הפכו לקרבנות? זכרונות יכולים להביא השוואה ולאשר תוכנה מיוחדת במינה על יחסי-אנוש, על שברירות-הנפש היכולה להפוך אדם לשטן או למלאך; זכרונות יכולים להעביר את העושר והיחודיות של המורשת והתרבות היהודית, שמליונים היו נאמנים להן, אולם זכרון יכול גם לעורר רגשות-אשמה בילדינו, לבודדם, להפכם מרירים. הזכרון יכול לרומם את ילדינו וגם לבלעם. בנינו אנדרטאות של אבן לזכר המוות, הבה יוקדש עצמנו לחינוך ילדינו וילדי שכנינו ונכדינו כדי שישמשו זכרון חי, כדי שיוכלו לחיות כיהודים כשם שכה רבים מתו כיהודים.

"העדתי בכם היום את השמים ואת הארץ, החיים והמוות נתתי לפניך, הברכה והקללה, ובחרת בחיים למען תחיה אתה חרעך"! *(דברים ל, י"ט)*

תירגמה מאנגלית אירית סיון

הלה יוסקוביץ'

בלועה של החיה הנאצית

עד סוף מלחמת העולם הראשונה הייתה קטוביץ שייכת לגרמניה ומ-1918 עברה לפולין. בשנים אלו, עד מלחמת העולם השנייה, חיו בה במשותף פולנים, גרמנים ויהודים (כ-100,000 ביחד). היהודים לא עבדו בקטוביץ בעבודות שחורות, ובמכרות הפחם. יהודים רבים התפרנסו ממכירת בדים וממסחר.

היהודים בקטוביץ לא ידעו מה הוא המושג **"עוני"**, אך היו משפחות שנזקקו לעזרה. משפחות כאלו נהנו מתמיכת הקהילה באמצעות מסעדה עממית, שנתנה להם את שירותיה חינם, או בבית-הספר, באמצעות מימון יציאה לחופשות, הצגות וטיולים, או על ידי תרומה של בגדים חמים לחורף, או בעזרה במזון ובכסף לפני החגים.

כשהתחילו הפעולות הצבאיות בספטמבר 1939, נשתנתה גם האוירה בקטוביץ וגברה האנטישמיות. לפני כן שררו יחסי רעות ושכנות טובה בין יהודים ולא-יהודים. זכור לי כי בחג-המולד היינו מוזמנים לשכנים ואחרי השירה קיבל כל ילד מתנה; בהזדמנות אחרת לקחת השכנה את ילדינו אחרי שחזרו מהגן, רחצה אותם והשכיבה אותם לישון — וכל זאת ללא ידיעתנו!

בד בבד עם גל האנטישמיות, גברו והלכו צעקות הפולקסדויטשים: **"יהודים צאו מכאן!"** ואכן, יהודים ברחו מיד עם פרוץ המלחמה לצד הרוסי ומאוחר יותר לסוסנוביץ, לשם עקרו ברובם. אני התגוררתי בקטוביץ בדירה סמוכה לבית-הכנסת. כעבור זמן מה באו הגרמנים ושרפו את בית-הכנסת על כל אשר היה בו — ספרי-התורה, הסידורים, הפרוכות וכדומה.

זכורים לי גילויי-איבה מהתקופה בסוסנוביץ: פעם כשהלכתי עם חברתי ועם אביה, שהיה אדוק ובעל זקן, עברו אנשי אס.אס., מרטו ומשכו את זקנו של האיש הזקן. בהזדמנות אחרת עבר על פני איש אס.אס. וסטר לי. יהודים נלקחו לעבודות מזוהמות כמו ניקוי ביבים. באחד הימים תפסו הגרמנים יהודי שעסק בשוק השחור (והרי אי אפשר היה לחיות מהמזון שהיה בשוק החוקי). היה זה איש אדוק ונשוא פנים, אב לשני ילדים. הגרמנים חרצו את דינו: **מוות בתלייה**. לפני שבוצע פסק-הדין, עברו הגרמנים מבית לבית כדי להבטיח שיבואו כל אנשי סוסנוביץ לחזות בתלייה.

מאוחר יותר הוקמו בתי-מלאכה, שעיקר תוצרתם נועדה לצבא (תפירה, תיקוני בגדים וכו'). מי שעבד הייתה לו **"קנקארטה"**, תעודה המעידה שהוא חיוני ועובד. ל**"מאושרים"** האלה הותר להישאר בעיר אך מי שלא שיחק לו המזל ונתפס בלי התעודה, נשלח למחנה ריכוז.

זכור לי הלילה בו הועברו רוב היהודים מסוסנוביץ. היה זה ליל חורף קר. מאוחר בלילה פילחו זרקורים את החשכה והאירו כל קרן-זוית והגרמנים צעקו: **"כולם החוצה!"** נשים וטף, זקנים וחולים, נערים ונשים בהריון, כולם בלי יוצא מהכלל הוצאו החוצה. לאחר שנאספו כולם, הובלו למחנה צבאי ליד העיר. בבוקר ערכו בדיקה וכל מי שהייתה לו "קנקארטה" חזר לביתו וכך ניצלו גם הוריי. מאוחר יותר, בשנת 1942, באחד הלילות, דפקו הגרמנים בדלת, העירו אותי ושלחו אותי למחנה ריכוז; בתחילה היה לי עדיין קשר עם ביתי. מאוחר יותר נודע לי שעשו גיטו ולבסוף שלחו את כולם לאושוויץ.

במחנה היו עבודות קשות ולא היה כמעט אוכל. כתוצאה מן התנאים הקשים חלו בנות בשחפת (היה זה מחנה של בנות בלבד), ולכן נעשו כל חודש בדיקות ברנטגן ומי שנמצאה חולה — אחת היה דינה - לאושוויץ.

זכורה לי ילדה יפה בת 16, שאנשי ה-אס.אס. סיפרו עליה שהלכה למוות בחיוך. זכור לי גם המקרה של אשה, אחותה ובתה בת ה-10. הנשים במחנה חסכו מפיהן ונתנו לקטנה כדי שתוכל לחיות. פתאום חלתה הילדה בשחפת. האם פרצה בצעקות שיתנו לה ללכת יחד עם בתה, אך לא נתנו לה. חודש אחרי זה נתגלתה גם בה שחפת ואז הלכה.

זכורה לי ילדה בת 12, שעבדה עמי באריגת-בדים. כל מזוננו היה פרוסת לחם ליום-עבודה שלם! המנהל העביד אותה עד שתגמור את המיכסה, לעתים עד חצות. אני ריחמתי עליה והשארתי לה חלק מפרוסת הלחם שלי

כשתחזור מעבודתה. זכורה לי גם הזקנה שהשאירה לה חלק מפרוסת לחמה.

בשנת 1944 נכנסנו למפעל שעבדו בו לפני כן גברים והיו בו שני מנהלים טובי-לב. הם היו מוסיפים לנו אוכל. גם איטלקים שעבדו שם היו מוסיפים לנו אוכל. ייתכן שלא היה להם שום מושג על יהודים מלבד הקריקטורות שפורסמו ב"שטירמר". אחד המנהלים פחד מאשתו, שהייתה מדריכה אנטישמית ב"היטלר-יוגנד", והיה מביא לנו בהסתר אוכל.

מאוחר יותר קיבלנו למחנה משלוח נשים מהונגריה ואחר כך החליטו הגרמנים, כנראה מפחד מפני הרוסים המתקדמים, להעבירנו למחנה אחר. הלכנו ברגל כ-20 ק"מ ליום וישנו בלילות במחסני תבואה ובדירי חזירים. מחמת הקור היינו נצמדות אשה לרעותה והייתה נוצרת בינינו שכבת-קרח. לפעמים, כשבעל המקום ריחם עלינו, היה נותן למי שהייתה לה קופסה, או כלי אחר, אוכל שהכין לחזירים. אחרי הליכה מאומצת הגענו למחנה-מוות בו עבדו בייצור נשק. פני העובדים שם היו צהובים מהגופרית.

זכור לי כי בשיירה שהלכה למחנה המוות הייתה אם עם שתי בנות. בדרך אפסו כוחותיה של אחת הבנות ואמה נשאה אותה בידיה. קלגס אס.אס. ראה אותה וירה בה.

בלילה באו אנשי ה-אס.אס. ודרשו מהחולות למסור את בגדיהן ונעליהן לחברותיהן הבריאות. המחנה היה מוקף בגדר תיל מחושמלת למעלה ורגילה למטה. כל מאה מטרים היו חביות של חומר-נפץ. אחת הבנות הצליחה להעביר צבת ובלילה חתכו פירצה בתיל ודרכה עברו הרבה מאוד בנות. הייתי בקבוצה של שש בנות וזכור לי הפלא: בצאת קבוצתי מהמחנה פגשנו בזוג חיילי אס.אס. שעצרו אותנו, ספרו אותנו **"אחת, שתיים, שלוש..."** והלכו לדרכם. היה זה נס, כי אסור היה להסתובב באיזור בגלל תעשיית הנשק וכל מי שהסתובב שם, גם גרמני, אחד דינו היה — מוות.

כך המשכנו ללכת. אי-סדר כבר שרר בכל מקום. נכנסנו לבית אחד וביקשנו מחסה. בעלת-הבית הסכימה אבל אחר כך אמרה לנו, שנלך לידידתה במשרד העבודה ונקבל שם עבודה. חששנו שמא יסגירו אותנו לגרמנים ואמרנו לבעלת-הבית שלא מצאנו את ידידתה. היא גלתה, שלא הלכנו לבקש עבודה ואז ברחנו משם.

בדרכנו פגשנו קבוצה של כאלף בנות מובלת על ידי גרמנים וברחנו מהן. יש לציין כי האחראי שריחם על הבנות הלך באמצע וכל אלה שהלכו אחריו היו יכולות לברוח. מאוחר יותר פגשנו פולני ואמרנו לו שאנחנו פולניות. הוא לקח אותנו לכפרו, שם עבדנו מרצוננו ואף קיבלנו מראש הכפר תעודות על שמות מזויפים. אני בדיתי סיפור, שעיירתנו נכבשה על ידי הרוסים ואין לנו מיסמכים; וכך נשארנו בחיים עד סוף המלחמה.

טוניה זגורסקי

מהגיטו למחנות (עדות)

נולדתי בשנת 1921 ביארוסלב (גליציה).

תחילה גרנו בשופניץ על יד קטוביץ. מאחר שהתגוררו בה מעט יהודים, הלכתי לבית-ספר של ילדי פולנים. בערבים היינו הולכים לבית-ספר אוואנגלי, והרב ד"ר **מרדכי פוגלמן** היה מלמד אותנו יהדות. הוא היה איש מיוחד במינו והעשיר אותנו בידע. אני זוכרת מקרה, שבו נפטר במשפחתנו אח בגיל שש מדיפטריה והרב פוגלמן, שגר בקטוביץ, היה נוסע אלינו ברכבת מדי ערב כדי לנחם את האבלים.

בשנת 1933 בערך עברנו לקטוביץ ונכנסתי לבית-הספר התיכון, שם למדנו שתי יהודיות יחידות, תלמידה מסוסנוביץ ואנוכי. המורים היו אנטישמיים. חברתי הורחקה מן התיכון בהיותה בכיתה ד' ואז עברתי לבית-ספר אחר, שבו היו יותר יהודיות. לא ידענו הרבה בנושא הדת לצורך תעודת הבגרות, והיה צורך ציונים מד"ר פוגלמן. הוא אמר אז: **"יש לכן די בעיות גם כך"** ונתן לנו ציון טוב-מאוד.

כשהייתי בבי"ס תיכון, למדה אחותי בבית-הספר היסודי **"ברקה יוסלביצ'ה"** שהוקם בשביל ילדים יהודיים. הודות למורה של אחותי דורקה לונדנר קיבלתי תלמידים מבית-הספר, שהיו זקוקים לשיעורים פרטיים בפולנית. כך עזרה המורה למשפחתי מבחינה כלכלית.

בשנת 1938 קיבלתי עבודה בבנק בינלאומי, שמנהליו היו **קריגר וקורנהאוזר**. באותו זמן גורשו יהודים מגרמניה לז'בונשין וברדיונקוב, ליד הגבול הפולני. באחד הימים שאלה אותי אשתו של אחד המנהלים, האם אני מוכנה לעזור לפליטים. לא ידעתי אז בכלל מה זה.

בלילה נסענו לקירבת מחנות הפליטים, והתחלתי להבין מה עושים הגרמנים ליהודים. באישון-לילה זרקו אותם לגבול פולין והפולנים לא רצו לקבלם. היהודים עדיין לא תפסו את הנעשה. הפליטים היו מוכי הלם וישבו באפס מעשה. אשת המנהל ואני חילקנו להם קפה ועוגיות.

ב-7 בספטמבר 1939 הייתי בעבודה ושמעתי פולנים צועקים: **"יהודים, צאו"!** אמרתי למנהל: **"יש מלחמה. אנשים עונדים צלבי-קרס"**. המנהל לא האמין.

עליתי על הגג וראיתי הפצצות. ירדתי ואמרתי למנהל **"אני הולכת"**. הוא אמר שאחכה, כיסה את המנורות בכחול ונסע. מאז לא ראיתי אותו. עוד לפני שפרצה המלחמה היו התנפלויות של פולנים על יהודים.

יהודים רבים למדו מקצוע כדי לעלות לארץ-ישראל, אך לא הספיקו. יהודים רבים אמרו, שלא יקרה להם דבר, כי הם ממוצא גרמני.

עם פרוץ המלחמה עברתי לגיטו סוסנוביץ; הייתי אז בת 18. בגיטו סוסנוביץ פגשתי הרבה יהודים מקטוביץ; היה קשה לנו להסתדר, כי לא היינו בני המקום, אך ניסינו לעזור זה לזה.

עבדתי בגיטו אצל **"הלט"** — ייצור בגדים לצבא הגרמני. השכר היה פרוטות וקיבלנו תלושם למזון. חודש ימים עבדתי כדי לקנות כיכר לחם אחת.

מתוך ראיית הנולד בנינו בונקרים בבתים. במרתף סתמנו דלת לחדר צדדי וחפרנו בו בור, דרכו אפשר היה לעבור לחדר הצדדי.

גרמנים היו באים מדי פעם בפעם, תופסים יהודים ברחוב ותולשים את זקניהם. הם ציוו על היהודים למסור את כל הזהב והנחושת. מי שלא נתן ספג מכות.

באחד הימים נתפסו לפי הוראת הגרמנים 5000-6000 יהודים, כדי להעבירם מגיטו שרודולה ברכבת לאושוויץ. בצידי הדרכים שמרו חיילי ה-אס.אס.

יצאתי מהבונקר ללא כל חפצים. בדרך אמרו לנו הגרמנים, שרכבו על סוסים, לעצור. אחד מהם אמר לי להרים את החבילה. לא הבנתי מה הוא רוצה, כי לא ראיתי כלום, ואז בעט בתינוקת בת 5 חדשים, שאמה נסעה ברכבת והשליכה אותה בתקווה שתינצל ממוות. לקחתי את התינוקת בלי שידעתי איך לטפל בה.

ישבנו ברכבת והתינוקת בכתה. גרמני אמר לי למסור אותה, אך איש לא רצה לקחת אותה, כי ידע שהוא ימות. הגרמני צווח על מישהו לקחתה וכך העבירוה הלאה, הלאה.

בגיטו סוסנוביץ התגוררו בחדר אחד כמה משפחות.

דורה פראוור (מבית אורבך)

מקטוביץ לפטרסוואלדאו

נולדתי בבויטן שבגרמניה בשנת 1924. בשנת 1933 עברנו לקטוביץ, בה התגורר חלק ממשפחתי. תחילה למדתי בבית-הספר היסודי על שם ברק יוסלביץ' ולאחר שסיימתיו, הייתי אמורה להמשיך בבית-ספר למסחר בבנדין, אך אז פרצה המלחמה.

עם פרוץ המלחמה נאלצנו לעזוב את קטוביץ ועברנו לכשאנוב שם התגוררנו בגיטו עד שהעיר הפכה "יודנריין". סבלנו מרדיפות קשות, מעבודה בתנאים איומים ולבסוף הועברנו למחנות ריכוז. הורינו ובני משפחתנו האחרים נשלחו לאושוויץ. איש מבני משפחתי הקרובים לא נשאר בחיים.

למשפחתי היה עסק בקטוביץ בשם **"שלונסקה צנטראלה אובוצוב"**, והיו לה גם סניפים אחדים, שניהלו קרובי משפחה אחרים. משפחת **אורבך** הייתה ידועה בקהילה. הם חיו בקטוביץ מזה דורות, מאז השתייכה העיר לגרמנים במאה ה-18.

השתייכנו לקהילה, לבית-הכנסת, למדנו בבתי-הספר של הקהילה והשתתפנו באירועים התרבותיים. גם השתייכנו לארגוני הנוער הציוניים ול"אגודה".

הייתה לנו משפחה גדולה. לסבתי היו 13 ילדים ורובם חיו בקטוביץ, בביילסקו, בברלין ובחמניץ. הם נהגו לבקר אצלנו בחגים.

כאשר פרצה המלחמה, ידענו שאחדים מהם נמצאים בגיטו טרנוב, שם גם נרצחו, אחרים היו בגיטו קרקוב, והיו גם במאוטהאוזן ובמחנות ריכוז אחרים.

אני נשארתי בחיים במחנה הריכוז פטרסוולדאו, שם חליתי קשות בשחפת. משקלי היה 30 קילו. לא הייתי מסוגלת ללכת. אחרי המלחמה נשלחתי לבית-הבראה ושם החלמתי והוספתי קצת על המשקל, אבל אני סובלת עד היום.

היהודים עבדו בעבודות שונות, בשלוש משמרות. אני עבדתי במשרד. גם מי שהיה חולה, היה חייב לעבוד.

הגרמנים תפסו ילדים ושלחו אותם לאושוויץ. הם היו מרביצים ליהודים ברחוב, סתם כך ללא סיבה. במפקדה הגרמנית אימנו את הכלבים לזהות יהודים ולנשוך אותם.

בליל יום-כיפורים נכנס המפקד הגרמני עם הכלב לבית-הכנסת ואמר: **"יהודים, הכלב טרף שני יהודים"**. בגיטו היו הגרמנים נכנסים לבתים וחובטים את ראשי התינוקות בקירות.

אחרי הצרות שעברו עלינו בגיטו, המחלות והפחד, נחשבו כבר המחנות בעינינו כאין וכאפס.

אחר-כך עברתי למחנה עבודה, שם חליתי. המשכתי לעבוד בבית-מלאכה בו תקנו בגדים. במחנה הזה עבדו יהודים מכל אירופה.

הרוסים הגיעו בדקה האחרונה. הגרמנים ברחו וכך ניצלנו.

אחרי המלחמה חזרתי לקטוביץ לחפש את הוריי ולא מצאתי.

אחרי שלוש שנים עליתי ארצה.

שרה דילר

ניצלתי תחת זהות ארית

נולדתי בשנת 1911 ביאסלו שבגליציה, שהייתה אז תחת השלטון האוסטרי.

הגעתי לקטוביץ בעקבות המגמה של ממשלת פולין להשליט את התרבות הפולנית בשלזיה העילית, אחרי 124 שנים של **"גרמניזציה"**. הממשלה הזמינה מורים פולניים שלא הושפעו מה"גרמניזציה" ואני הייתי אחת מהם.

שימשתי כמורה בבית-הספר על שם הגיבור היהודי ברק יוסלביץ' משנת 1932 עד 1939, כאשר פרצה מלחמת העולם השנייה.

עליתי ארצה בשנת 1946 באנייה בשם **"לה ספציה"**. זהו שמה של עיר נמל באיטליה. אנשי הבריגדה היהודית שבצבא הבריטי שכרו אנייה, שיפצו אותה והעבירו בה עולים "בלתי-ליגאליים" ארצה. באנייה היו 1,014 איש.

להוריי היו ארבעה ילדים, שלוש בנות ובן אחד. אמי הייתה עקרת-בית, ואבי — מורה מוסמך לדת. בזמן מלחמת העולם הראשונה כיהן אבי כרב צבאי.

הייתי המבוגרת מבין הבנות, אחרי הבן הבכור. מצבנו הכלכלי היה טוב וההורים דאגו לחינוך יהודי טוב של הילדים.

הייתי מורה כללית ולימדתי ילדים מכיתות א'-ו'; לימדתי מלאכת-יד וציור.

בתחילה שכן בית-הספר לבנות בבניין נפרד מבית-הספר לבנים; בית הספר כלל שבע כיתות והתלמידים היהודים היו פטורים מלימודים בשבתות ובחגים יהודיים. המנהל וחבר המורים שמנה 14 איש היו יהודים. ב

בשנת הלימודים האחרונה 1938/9 היו 700 תלמידים יהודיים.

תלמידי בתי-הספר של הגרמנים והפולנים היו מציקים לא פעם לתלמידי בית-הספר היהודי. עיריית קטוביץ מסרה איפוא לקהילה היהודית בניין נפרד לבית-הספר לתלמידים היהודיים.

עם כיבוש פולין על ידי הגרמנים חויבו היהודים בכל מקום לענוד את **"הסימן היהודי"** שהיה בעצם סרט לבן עם מגן-דוד באמצע. אני לא הייתי במחנה ריכוז, כי הסתתרתי בערים שונות, ואף התנדבתי לעבודות באוסטריה מבלי לגלות את זהותי האמיתית, בעזרת מיסמכים אריים מזויפים על שם מאריה סולצקה. שנתיים התגוררתי באוסטריה ליד הגבול השווייצרי.

שנים חייתי בשקר, כאשר אני מתכחשת לעברי ולזהותי האמיתית וכשאני משננת לעצמי שעכשיו אני **מריה סולצקה.**

עבדתי כעוזרת וכאומנת לאשה זקנה וחולנית, שהיו לה זכויות לקבל עזרה מאדם זר, כלומר מנתין לא-אוסטרי.

פעם בחודש הייתה תפילה משותפת לכל ה"זרים" ואז הם היו משוחררים מהעבודה.

בשנת 1945 הגעתי לשווייץ בעזרת ידידים יהודיים ושהייתי במחנה מעורב. ארגון ה**"בריחה"** אסף אותי לעליה לארץ-ישראל ובשנת 1946 עליתי ארצה.

אחותי הייתה כבר בארץ מאז שנת 1938. אחות שנייה שלי נמלטה למזרח-פולין שהייתה תחת שלטון הרוסים וכך ניצלה.

אסתר ויינשטט (מבית שטיינקלר)

עברתי את כל מוראות השואה

נולדתי בקטוביץ בשנת 1930; עברתי את כל מוראות השואה, הצלחתי לשרוד ואף עליתי ארצה.

כשפרצה המלחמה הייתי בת 8.5. הוריי ואחותי התגוררו בקטוביץ שנכבשה מיד על ידי הגרמנים; הספקתי לסיים שתי כיתות של בית-הספר בטרם פרצה המלחמה.

מיד אחרי הכיבוש החל גירוש היהודים מקטוביץ, ובתוכם משפחתי. דירתנו ורכושנו נלקחו ואנחנו עברנו לסוסנוביץ, שלא נכללה בתחומי הרייך. שם התגוררנו עד השמדת הגיטו. גיטו סוסנוביץ היה סגור וצפוף מאוד, התנאים היו קשים מנשוא ובכל חדר התגוררו שתי משפחות ואף יותר.

בשנת 1943 חוסל הגיטו: היהודים רוכזו ברחובות, כאשר על בגדם סימן הזיהוי — הטלאי הצהוב. תחילה חייבו בענידתו בני 12 ומעלה ומאוחר יותר הורחב הגיל לבני 6 ומעלה.

הקרבנות הראשונים בחיסול היו הילדים ואחר כך הקשישים. בין הקרבנות היה גם אבי, שנשלח למחנה ומאז לא שב.

הצעירים שניצלו מחיסול הגיטו, המשיכו לעבוד במקומות עבודה גרמניים וסיפקו את צרכי הצבא הגרמני.

במשפחתנו נותרו אמי ושתי בנותיה. אמי ואחותי המבוגרת בשנתיים יצאו לעבודה, ואני שהיתי מרבית הימים במקומות מסתור, במרתפים ובסביבות מגורים של נוצרים.

בתקופה שקדמה לחיסול הגיטו הצליח חלק מן הנוער היהודי להימלט ובעזרת תעודות מזויפות עברו הצעירים לאיזור הנוצרי, שם מצאו עבודה. בדרך זו הצליח חלק מן הנוער היהודי להיוותר בחיים.

עם סיום המלחמה יצאתי, עם חברותיי שניצלו למסע הימלטות. פצועות פיסית ונפשית, צעדנו ברגל עד אשר נתקענו בתעלה; הייתי כבר באפיסת כוחות גמורה והחלטתי כי יהא אשר יהא, משם לא אנסה עוד לזוז. במצב יאוש זה נותרנו עד בוא הרוסים אשר שיחררו אותנו.

בעקבות פציעה בידי שהיתי בבית-חולים רוסי עד להחלמתי. לאחר מכן שבתי בעקבות חברותיי לחפש שרידים בפולין ובקטוביץ. הגעתי לביתי, והאיש היחידי שמצאתי ממשפחתי היה דודי, אצלו התגוררתי זמן מה.

בתום המלחמה בוצע בפולין (בקיילצה) פוגרום אכזרי, שבעקבותיו החלטתי לנטוש את פולין ולעלות לארץ-ישראל.

שרידי הקהילה החלו להתארגן לקראת בריחה בלתי-ליגאלית מפולין; הצטרפתי למשפחה שהכרתי בקטוביץ ויחד עם פליטים רבים אחרים, התחלתי במסע המתיש ארצה.

הדרך לישראל עברה ממדינה למדינה — צ׳כוסלובקיה, אוסטריה-וינה. אחר כך שהיתי חודש ימים במחנה שבו בוצעה ההתארגנות. משם המשכנו במסע לילי מתיש ברגל, שבו חצינו גבולות, עד שהגענו לאיטליה, שם נמצאו מדריכים מארץ ישראל, פעילים ממפלגות שונות, שסייעו לנו. הם חיפשו בקרב הפליטים מתנדבים להכשרה צבאית מטעם ה**״הגנה״**. בסיועם של המדריכים ואנשי בריגדה למדו הפליטים עברית ועברו אימונים צבאיים. כעבור חצי שנה, במארס 1947, הגיעה האניה **״שבתאי לח׳ינסקי״**. הפליטים עלו אל האניה בעזרת סירות גומי והחלו בנסיעה הישירה אך המתישה לארץ ישראל.

התנאים באניה היו בלתי-נסבלים בגלל הצפיפות רבה. באמצע ההפלגה נוספו לאניה עוד 200 פליטים. נוסף לכך, נאלצנו לשכב בסתר במשך כל ההפלגה בגלל הסכנה שנשקפה לנו מצד הבריטים, שליטי הארץ באותה עת. הדרך ארכה תשעה ימים שנראו לנו כנצח.

כאשר התקרבנו לחוף פרצה סערה קשה והוחלט שהצעירים מבין העולים יקפצו למים וישחו אל החוף. כך עשיתי גם אני והגעתי אל החוף בחוסר כל. אנשי ה״הגנה״ בקיבוץ ניצנים קלטו אותי. משם הועברתי בטנדר לקיבוץ ״נגבה״ ואחר כך פוזרנו העולים במקומות אחרים. סך הכל הצליחו להגיע אל החוף 200 איש. שאר האנשים נתפסו על ידי הבריטים ונשלחו לקפריסין.

נרשמתי לעליית הנוער ועברתי למוסד החקלאי "מגדיאל", שבו התגוררתי שנתיים. לאחר מכן עברתי לקיבוץ "אפיקים", שם קרה הבלתי ייאמן; פגשתי את אחותי, שעלתה ארצה מברגן-בלזן עוד בשנת 1945.

עם הקמתו של קיבוץ "אנצו סירני" עברתי לשם והתחלתי ללמוד בסמינר. היום אני מתגוררת עם בעלי ברמת-השרון.

את סיפור חיי סיפרתי לראשונה לארבע תלמידות שבאו לראיין אותי במסגרת תכנית ראיונות של בית ספרן. כשהגעתי ארצה לא נתקבלתי בזרועות פתוחות מדי ולא היה לי למי לספר את סיפורי. אנו, שרידי השואה, חיינו במסגרת שלנו, כי לא גילו בנו עניין.

גרשון מלר

שמונה מחנות

יומיים לפני פרוץ המלחמה ברחנו מקטוביץ לכשאנוב, אך שלושה ימים אחרי כניסת הגרמנים חזרנו ב"טרמפ", במשאית צבאית-גרמנית.

כאן שמענו, כי הגרמנים רצחו ביריות אחד עשרה יהודים ברחוב תיאטראלנה. הגרמנים אספו גברים יהודיים ושלחו אותם ברכבת לגבול הרוסי, משם גירשו אותם ביריות לצד הרוסי דרך הנהר. הרוסים גירשו אותם חזרה, אף הם ביריות. אנחנו גורשנו בתחילת שנת 1940 לכשאנוב.

לפני המלחמה למדתי בבית-הספר היהודי בקטוביץ ע"ש ברק יוסלביץ' והייתי חבר בתנועת "הנוער הציוני". אני יליד שנת 1927. גרנו ברחוב מאריאצקה 19 ובאותו רחוב הייתה לנו חנות פירות וירקות. זכור לי, כי למדתי גם ב"חדר" והמורה לעברית היה מר וינר.

מכשאנוב נשלחנו, אבי ואני, למחנה עבודה בחלמק ומשם למחנות אחרים, בסך הכל שמונה מחנות. **אבי ז"ל נרצח במחנה גרוס-רוזן, אמי ז"ל נשארה בגיטו כשאנוב וב-18 בפברואר 1943, עם חיסול הגיטו, נשלחה לאושוויץ.**

אני שוחררתי על-ידי הרוסים ב-8 במאי 1945 במחנה הריכוז לנגן-בילאו, ברגע האחרון ממש, כי הייתי כבר "מוזולמן". מיד אחרי השיחרור חזרתי לקטוביץ אך לצערי הרב לא מצאתי איש ממשפחתי. מצאתי בני-דודים של אבי ז"ל ושלוש משפחות: **שיע קאופמן** ז"ל ואשתו **פייגל** תבדל"א ובתם **מרילה**, המתגוררות כעת ברמת-גן; את משפחת **אהרן מהלר** ז"ל ואת חיה **גרוס ובעלה** ז"ל.

במאי 1946 עזבתי את קטוביץ בעליה ג' בדרכון מזויף, בדרך לארץ-ישראל, אך רק בינואר 1948 הגעתי ארצה. השתתפתי במלחמת השיחרור והתחתנתי עם אשתי **רומה** ז"ל שנפטרה בשנת 1986. נולדו לנו שני בנים ויש לי 4 נכדים. שיקמתי את עצמי, אך רק באורח חלקי, כי לא הגעתי, לא לשיקום נפשי ולא לשיקום פיסי. הנני עובד כמנהל מיתקן בחברת "שקם", מזה 38 שנים.

יוסף קמינסקי

אוד מוצל מאש

שמי יוסף, הבן השלישי למשפחת קמינסקי. אבי, **שלמה צבי** ז"ל קמינסקי, הגיע לקטוביץ במלחמת-העולם הראשונה מעיירה ליד קלצה, סנדזישוב.

בשנת 1938, שנה לפני פרוץ מלחמת העולם השנייה, נפטרה אמי **פפי**, ילידת כשנוב, לאחר הלידה התשיעית; הייתי אז בן שתים-עשרה.

שנת 1938 זכורה לי כשנה עצובה מאד. בשעות אחר הצהריים למדתי בחדר ולפתע שמעתי קול בכיה. זיהיתי את קול דודתי, אחות אמי — רצתי אליה וראיתי אותה מתפללת ליד ארון הקודש ומבקשת רחמים. הבנתי שמשהו אינו כשורה. ידעתי שאמא מאושפזת בבית-החולים ולא שבה הביתה לאחר לידת התינוק. מיד רצתי לבית-החולים. בהיכנסי ראיתי את אבי ליד מיטת אמי ודודה אחרת עמדה לידו. לפתע הדודה התעלפה. לא הבנתי שברגע זה נפטרה אמי. אבא גחן אלי ואמר: **"יוסף, קיבלנו מהלומה שלעולם לא נרפא ממנה".**

הייתה זו שנת יתמות קשה. אבא היה מטופל בתשעה ילדים קטנים ואחותי הגדולה, בת החמש-עשרה ניהלה את משק הבית.

ב-1 בספטמבר 1939, כאשר פרצה מלחמת העולם השנייה, החלה בריחה המונית. תמורת זוג אופניים, שמסרתי לשכן לא-יהודי, קיבלנו עגלה, עליה העמסנו את חפצינו החיוניים ביותר וברחנו לסוסנוביץ. שם גרה בת-דודה של אבי ואנו מצאנו מחסה בביתה.

כעבור יומיים הגיעו הגרמנים למקום. והבנו, שאין טעם לברוח ולחיות בצפיפות במקום זר; חזרנו לקטוביץ. שנה תמימה גרנו בביתנו.

בתחילה לא פגעו הגרמנים לרעה ביהודים, אך כעבור שנה החליטו לעשות את העיר "יודנריין". הפעם גורשנו מהעיר וחזרנו לסוסנוביץ.

בתחילת שנת 1942 התחילו לרכז את היהודים בגיטאות. זו הייתה השנה האחרונה בה חיינו ביחד, כל בני המשפחה, בגיטו סוסנוביץ. אנשים רבים קינאו בנו על שנותרנו יחד.

בשנת 1943 השיגה אותנו ידם הארוכה של הגרמנים. ראשונה הוצאה מהבית אחותי הבכירה **סאלה**, ועד היום אינני יודע מה עלה בגורלה. אחר-כך ניתנה הוראה לרכז את כל הגברים במרכז העיר. אבא הסתיר את שמונת הילדים, כל אחד בבית אחר בגיטו ובמקום מסתור שונה. הוא העלה אותי בסולם אל עליית-הגג של ביתנו ואחר-כך החביא את הסולם. כעבור שעות אחדות שב אבא ואמר: **"לקחו את כל הגברים למקום בלתי-ידוע. אותי שיחררו כי נראיתי צעיר יחסית. עלי להתייצב שוב במקום האיסוף".**

נותרתי בעליית-הגג והמתנתי לאבי. כעבור שעה ארוכה, שדמתה לנצח, שב אבא כולו נסער ונרגש, עלה אל עליית-הגג ולחש: **"יוסף, פגשתי את שבעת אחיך ואחיותיך במקום האיסוף. הגרמנים גילו את הילדים ומוציאים אותם למקום רחוק. אני מסרב להיפרד מהילדים; אסע אתם".**

אתה תישאר זכר למשפחה

אבא אימץ אותי בעוז אל חזהו ואני התרפקתי עליו ורטטתי מבכי. האם אמר לי לבי שזו היא הפעם האחרונה שהנני רואה את אבי? אינני יודע.

לבסוף אבא ניתק ממני ואמר: **"יוסף, אתה תישאר זכר למשפחה"** אלה היו דבריו האחרונים של אבי. מאוחר יותר, כעבור שנים, נודע לי, שאבי ואחיי הובלו לאושוויץ ולא שבו משם.

נותרתי בגיטו שלושה חדשים. אחרי כן, העבירו אותי לאושוויץ. כעבור שבועות אחדים נשלחו יהודים מיוון ומצרפת למחנה וארשה והצלחתי להצטרף אליהם. היה זה בשנת 1943 לאחר המרד. הגיטו היה שרוף ושלדי בתים חרוכים הזדקרו ממנו.

עבדנו בפירוק חורבות הגיטו. המחנה שלנו היה ברחוב

עבודת יד פיסולית של יוסף קמינסקי

גנשה וממול היה בית-הסוהר "פאוויאק", שם שוכנו אסירים פוליטיים. כאשר הרוסים הגיעו לשערי וארשה, התקוממו האסירים. הם רצו לשחרר אותנו, אך הדבר לא עלה בידם.

למחרת נלקחנו לצעדת-המוות. מאה ושלושים קילומטרים הלכנו עד לזכלין. מחצית מן האנשים מתו בדרך. אחר כך העלו אותנו על רכבת-משא והביאו אותנו לדכאו. כעבור זמן מה העבירו אותנו לשלוחה ללנדסברג, למחנה 7. היה זה מחנה עבודה ממוקם בבטן-האדמה ומוסווה בגגון ובגושי עפר. שם שהינו עד אפריל 1945. ביום עבדנו במפעל לתחמושת ובלילה התגוררנו בבטן-האדמה.

באפריל 1945, כאשר הצבא האמריקני התקרב למקום, הוציאו אותנו ממחנה לנדסברג ורצו להעבירנו להרי טירול. לבי אמר לי, שמחזירים אותנו לדכאו על מנת לחסלנו.

הצלחתי לברוח והסתתרתי בצריף, שהיו בו אלומות הדוקות של קש. כדי שיהיה לי מעט אויר לנשימה התקרבתי לדופן הפנימי של הצריף. מיד לאחר שמצאתי מסתור בצריף, התקרבה החזית הגרמנית למקום וחיילים גרמניים נכנסו פנימה והתאכסנו באותו הצריף על האלומות. בכיס מכנסי היו כמה תפוחי-אדמה; ניסיתי לנגוס מהם, אך הדבר הקים רעש והפסקתי ללעוס. כך נשארתי ארבעה ימים וחמישה לילות במצב של עמידה ללא אוכל. לפתע הרגשתי שקת-רובה נוגעת בכתפי. לבי פעם בחזקה, חשבתי שהגרמנים מחפשים יהודים נמלטים אבל נשארתי עומד ללא נוע וכך ניצלתי.

יום השיחרור

כעבור ארבעה ימים, שנדמו לי כאילו איום מסתיימים לעולם, שמעתי את הקצינים הגרמנים משוחחים ביניהם: **"הצבא האמריקאי מתקרב למקום".**

שמחתי מאד וקוויתי כי בקרוב יבוא הקץ לסבלי.

ב-24 באפריל 1945, בשעות אחר-הצהריים, פלחו יריות רבות את האויר. לפתע הכל השתתק. בלאט יצאתי ממחבואי ומצאתי מזון רב שהותירו אחריהם החיילים הגרמניים.

הייתי רעב מאד ואכלתי לשובע. אחר-כך קיבלתי שלשול והקאתי. בינתיים הגיעו חיילים אמריקניים על טנקים. כאשר ראיתי אותם מרחוק רציתי לברוח, כי חשבתי שאלה גרמנים. לפתע ניגש אלי פליט יוגוסלבי ואמר: **"אין לך ממה לחשוש, זהו הצבא האמריקאי"**. הטנק הראשון התקרב אלי ברעש מחריש אזניים ונעצר לידי. חייל נמוך-קומה ירד ממנו, פנה אלי ושאל: **"מי אתה?"** הוא דיבר גרמנית, אך הבחנתי שהוא גם מדבר יידיש. כאשר שאלתי אותו: **"אתה יהודי?"** ענה "כן!". **"גם אני יהודי"**, אמרתי. הוא נישק וחיבק אותי, אחר-כך הוציא שוקולד ונתן לי. **"אתה רוצה לקחת נקם?"** שאל. **"בוודאי"**, עניתי. הוא העלה אותי על הטנק, נסענו והוא ירה פגזים לעבר בתי הגרמנים. אחר-כך נפרדתי ממנו לשלום ופניתי לדרכי.

הלכתי לכיוון מחנה דכאו המשוחרר. מתוך כוונה לפגוש מכרים שהיו אתי במחנה; רציתי לדעת מי נותר בחיים. לא פגשתי איש. מסתבר שהם לא הגיעו להרי טירול. כולם נרצחו בדרך.

הצבא האמריקאי התמקם במקום. החיילים דאגו לי ונתנו לי לאכול. אחר כך קצת נרגעו הרוחות ונסעתי לעיר פירסטן פלדברוק, שם פגשתי יהודים אחדים וקיבלנו דיור. שנה וחצי שהייתי במקום.

אחד-עשר חדשים אחרי השיחרור הגעתי לקטוביץ. העיר נשארה על תלה. כל רע לא אונה לה. רק היהודים נעלמו. בפיק ברכיים הגעתי לביתנו ונקשתי בדלת. גויים פתחו ושאלו: **"מה אתה רוצה?" "שום דבר"**, עניתי, **"רק להציץ פנימה"**. לא עמד בי הכוח להיכנס לבית אבי.

התבוננתי אל ביתנו המיותם, שבעבר שקק חיים, ובאוזני הדהדו דבריו האחרונים של אבא: **"יוסף, אתה תישאר זכר למשפחה"**.

חלף הזמן והגיע שליח מארץ-ישראל מתנועת **"לוחמים עבריים"**; נרשמתי לעלייה ארצה.

לאחר דרך ארוכה בלתי ליגאלית, ורצופת מכשולים הגעתי ארצה באניה "לטרון"; נשאתי אשה והקמתי את ביתי בארץ-ישראל.

סיפורי לא יהיה מושלם באם לא אתאר שני ניסים, שקרו לי במשך אותה תקופה נוראה, בזמן פירוק חורבות גיטו וארשה השרוף.

הנס הראשון: כאשר עליתי באחד מן הבתים עם הקומות הרעועות, התמוטט הבית ואני נפלתי מגובה של שלוש קומות, אך נשארתי בחיים.

הנס השני: בהרבה מן הבתים היו מרתפים. כאשר רציתי להיכנס לאחד הבתים דרך המרתף, ממש לפני כניסתי אליו, שקע המרתף וכל הבית התמוטט. אילו נכנסתי רגע לפני כן, הייתי ללא ספק נקבר תחת החורבות.

נשאר גם בזכרוני מקרה הקשור באחד היהודים היווניים, גבר יפה-תואר בשם **שאול**. הוא עבד במכבסה וכל שבוע היה יוצא להביא את הכבסים אל מחוץ לגיטו. באחד המקרים, הוא פגש פולניה, שהתאהבה בו ועזרה לו לברוח, אך הבריחה לא עלתה יפה והוא נתפס. מלכתחילה התייחסו אליו הגרמנים יפה, כי רצו להוציא מפיו פרטים על נסיון הבריחה. כאשר לא שיתף פעולה — תלו אותו לעיני כל.

* * *

יוסף קמינסקי עלה ארצה ועשה למחייתו במטבחו של בית-חולים **"הדסה"** אך בשעות הערב הפליא באמנות הפיסול באבן. כל יצירותיו מוקדשות להנצחת השואה. העיתונות והבקורת כתבו רבות בשבחי פועלו.

חנה אנגלהרט-גולדפלד

חייתי כנוצריה

מהמשפחה הגדולה נותרו בחיים שרידים בלבד: שלוש אחיות לבית **קורלנד**. כולן גרות בארץ-ישראל והודות להן נמשכת שרשרת הדורות.

פרידה דיקרמן עם בעלה, מהנדס **חיים דיקרמן** ובתם **נעמי בר-עם. לפני המלחמה גרו בקטוביץ**. בזמן המלחמה התגלגלו במקומות שונים ולמזלם הצליחו להגיע לארץ-ישראל.

איזה יהודית פלמן, רופאת שיניים. לפני המלחמה התגוררה בבית הורינו בקטוביץ. בשנת 1939 ביקרה עם אבינו בארץ-ישראל. אבי חזר לפולין והיא נשארה בארץ-ישראל. המלחמה הפריעה לה לשוב לפולין והודות לכך ניצלה.

חנה אנגלהרט-גולדפלד, אנוכי, הבכורה בשלוש האחיות; התגוררתי בזוראו, שלזיה העילית מ-1929 ועד 1939. בעלי, מהנדס **מאוריצי אנגלהרט**, היה מנהל עבודה ומהנדס ראשי בבית היציקה לברזל "הוטה פאוולה" (Huta Pawla). בפרוץ המלחמה עזב את שלזיה ואחרי הרבה נדודים הגיע לטארנוב, עיר מולדתי, ואחר כך ללמברג. בשנת 1941 כבשו הגרמנים את למברג ומאז התחילו שוב העינויים האיומים. הוא נספה במחנה העבודה האיום יאנובסקה.

כאשר נודע לי על האסון הכבד, עזבתי את למברג ועברתי לוארשה, שם התחלתי חיים חדשים כנוצריה, מצוידת בניירות מזויפים. היה זה גיהינום חדש של חיים מיוחדים במינם, כאשר הרבה יהודים חיו כדי להינצל. גם אני ניצלתי בנס. בשנה האחרונה של המלחמה חייתי באוסטריה — גם כן כנוצריה — עד ה-8 במאי 1945.

אחרי המלחמה עוד נאלצתי לחיות באוסטריה ובאיטליה וב-1947 הביאני הגורל המבורך לשערי ארץ-ישראל. כאן מצאתי את שתי אחיותיי עם משפחותיהן ואת מולדתי האהובה. היה זה אחד הימים המאושרים ביותר בחיי.

משהו על הוריי: **יצחק מאיר קורלנד** ו**חיה** לבית **וארשבסקי**.

אבי נולד בבנדין בשנת 1884, אמי נולדה באותה שנה — במייכוב (מחוז קיילצה). הורי הקימו משפחה למופת. ששה ילדים היינו (5 בנות ובן אחד) וכולנו קיבלנו השכלה תיכונית וחלקם — גבוהה. אבי קיבל חינוך יהודי, אורטודוקסי.

הוריי היו אנשים עדינים, אצילי-נפש. הם ניהלו בית יהודי בהרמוניה אידיאלית ובאהבה הדדית.ילדיהם חונכו באוירה ציונית, יהודית, מסורתית. אבי היה בעל בית-מסחר גדול לחומרי ברזל ואמי עזרה לו — נוסף לניהול בית גדול, טיפול בילדים וקבלת אורחים. בזמנו החופשי התמסר אבי לעבודה ציבורית. הוא היה חבר הקהילה בשם "מזרחי" ותרם הרבה מכספו למען ארץ-ישראל ולכל מיני קרנות אחרות. הוא גם תרם הרבה מעבודתו לבית-הספר היהודי "יבנה", שבו שימש כחבר הועד ושלח לשם את בנו היחיד, **שאול** ז"ל.

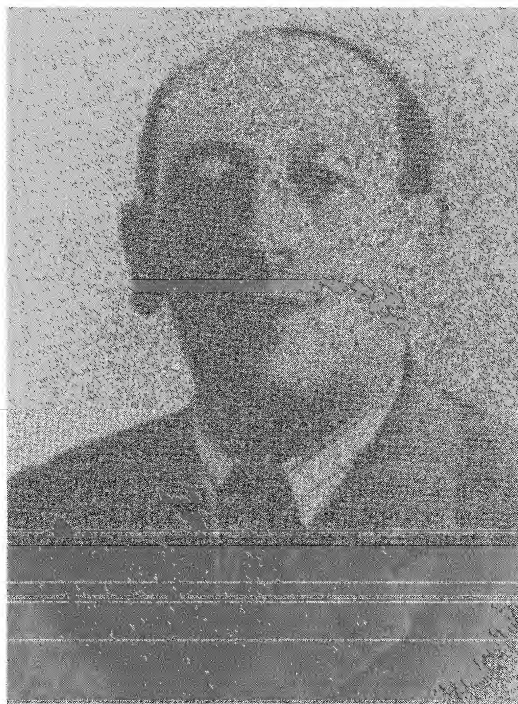
בשנות העשרים, אחרי שפולין קיבלה את עצמאותה ושלזיה העילית צורפת לפולין, רכש אבי בית-יציקה בזורי (זוראו). היה זה מפעל גדול וידוע בסביבה, שבו עבדו כ-300-400 פועלים. הורי עזבו את בנדין ועברו לגור בקטוביץ. הם התגוררו שם עד פרוץ מלחמת העולם השנייה, בספטמבר 1939.

להוריי הייתה זיקה עמוקה לציון. אבי חלם על עליה לארץ-ישראל. בשנים ההן ביקרו אצלנו שליחים רבים מארץ-ישראל והוריי השתתפו תמיד בקבלות הפנים לכבוד האורחים ולקחו חלק פעיל בכל האירועים הציוניים.

זכור לי, כי בשנת 1933 ביקר בקטוביץ **נתן ביסטריצקי**, משורר ידוע מארץ-ישראל. הוא הופיע אז בקטוביץ ובסביבתה, שבה היו הרבה קהילות יהודיות. הרצאותיו היו נלהבות ביותר ורוממו את הרוח הציונית בליבם של יהודים רבים, מתוך התלהבותם לארץ-ישראל הם היו תורמים כספים וקונים אדמות ופרדסים לפי התכניות בלבד בלי לראותם מקרוב. ביסטריצקי התארח אצלי בזוראו, מקום מגורי הקבוע, במשך שבוע ימים. הוא היה זקוק למנוחה

האם חיה קורלנד

האב יצחק מאיר קורלנד

אחרי עבודתו המאומצת. בשנת 1935 ביקרתי אצלו בירושלים, בקרן הקיימת, ושנינו, בעלי המנוח מאוריצי אנגלהרט ואני, זכינו לקבלת-פנים לבבית מאוד.

בשנת 1934 ביקרו הוריי בארץ-ישראל. מטרתם הייתה רכישת קרקעות והתיישבות בארץ בעתיד. הם ביצעו את הקניות ורכשו בית קטן ברחוב סירקין בתל-אביב וכן כמה מגרשים. חווייתם הגדולה ביותר הייתה השתתפות בליל-סדר פסח בביתו של הרב **קוק** זצ"ל. הם חזרו הביתה מלאי התלהבות.

בשנת 1938 הייתה קטוביץ היהודית עדה לחוויה נוראה. יהודים, תושבי גרמניה ממוצא פולני, גורשו פתאום בצורה אכזרית לפולין. הם נאלצו תוך זמן קצר ביותר לחסל את בתיהם ועיסקיהם והוכרחו לעזוב את גרמניה. המגורשים נשלחו ברכבות לגבול פולין, לעיר זבונשין (Zbaszyn). התחנה הקרובה משם הייתה העיר קטוביץ, מקום שהפליטים האומללים האלה היו יכולים לקבל את המקלט הראשון.

מאות אנשים הגיעו לקטוביץ באופן פתאומי ועל הקהילה הוטלה משימה קשה מאוד, לדאוג לדיור, מזון ומקומות עבודה. הקהילה הקימה ועדה אשר לקחה על עצמה להושיט עזרה ראשונה. בראש הוועדה עמד איש דגול ונפלא, הרב ד"ר **מרדכי פוגלמן** ולצידו אשתו הנאמנה, ובעלת המרץ בלתי-רגיל, הרבנית **בלה פוגלמן**. שניהם היו מסורים לקהילת קטוביץ בלב ובנפש בכל ההזדמנויות, ועל אחת כמה וכמה היו במקרה הטראגי הזה. האזרחים היהודים של קטוביץ ושל ערים אחרות בשלזיה העמידו לרשות הפליטים דירות, חדרים בודדים וקיבלו אותם בסבר פנים יפות.

אפשר לומר שלא היה בית יהודי אחד, אשר לא קיבל את האורחים האלה. גם אני קיבלתי זוג אחד בביתי בזורי, מקום מגורי בשלזיה.

בתקופה ההיא החלה להתפשט האווירה האנטישמית והייתה הרגשה שהיהודים הם בלתי-רצויים. לא פעם נתקלנו בכתבות שונות, מלאות איבה ושנאה נגדנו, היהודים. בחנויות רבות היו שלטים: **"הכניסה אסורה ליהודים ולכלבים"**. הפולנים ערכו הפגנות והחזיקו כרזות, עליהם היו כתוב: **"כל בעלת-בית פולנית חייבת לערוך קניותיה אך ורק בחנות פולנית"**.

הרגשנו את עצמנו מדוכאים ומושפלים. נדמה שלא קלטנו אז בצורה מספקת את משמעותן של המלים

האיומות האלו. מאידך גיסא, מה יכולנו לעשות? שערי ארץ-ישראל היו נעולים כמעט באופן מוחלט בפני היהודים. גם לארצות אחרות הייתה ההגירה מוגבלת מאוד.

ערב פרוץ המלחמה בשנת 1939 ביקר אבי שנית בארץ-ישראל ושב לפולין כאשר בדעתו לחסל את עסקיו ולעלות עם בני משפחתו ארצה, אך לצערנו לא זכה לכך. הוא הספיק רק לרשום את אחי שאול ז"ל לגימנסיה בחיפה על יד הטכניון. הוא חלם על כך, שבנו יבוא ארצה וימשיך בה את לימודיו, אבל גם החלום הזה לא התגשם.

הוריי חיו בקטוביץ עד פרוץ המלחמה. אבי נסע כל יום לזורי, למקום עבודתו, ואחי שאול המשיך את לימודיו בבנדין, כדי להישאר בקשר עם בית-הספר היהודי "יבנה". ערב המלחמה ברחו למייכוב, עיר מולדתה של אמי. הם לקחו עמם את סבא וסבתא ונשארו שם עד מותו של סבא.

בשנת 1941 עברו הורי לטארנוב וחיו בה ביחד עם בתם **שבע** ז"ל, שהייתה נשואה לד"ר **ארתור אנגלהרט**. הם לקחו אתם את סבתא, שמצאה את מותה בזמן אחת ה"אקציות" של הקשישים. הוריי נלקחו בכיוון בלתי-ידוע ביחד עם יתר היהודים ונעלמו לנצח... יהא זכרם צרור בצרור הקדושים; אתאבל ואבכה את מותם עד יומי האחרון.

בחודש אוגוסט 1987 ביקרתי בפולין ובין היתר, בקטוביץ. מטרתי העיקרית הייתה ביקור במחנות העבודה ויותר נכון, במחנות המוות. רציתי ללכת בעקבות יקירי אשר הלכו בדרכם האחרונה בכאב עמוק וביגון בלתי משוער וליוויתי אותם.

בקטוביץ הסתכלתי בבתי משפחתי, בחלונות הריקים אשר רק הפחידו אותי. ראיתי רק צללים ובכיתי מר. חזרתי ארצה בלב שבור...

אחותי שבע (Sewula), בעלה ד"ר ארתור אנגלהרט ובנם בן 5 אלכסנדר (Oles'):

המשפחה הזאת התגוררה בקטוביץ כארבע שנים, מ-1936 ועד 1939. גיסי היה גינקולוג מעולה. בפרוץ המלחמה עזבו את קטוביץ ואחרי נדודים רבים הגיעו לטארנוב, עיר מולדתו של גיסי. הוא המשיך בעבודתו המקצועית בשנים 1943-1939.

בשנת 1941 הצטרפו אליהם הוריי עם אחי וסבתי, אמו של אבי. חייהם היו קשים כמו של כל היהודים בזמן הכיבוש הנאצי. נוסף על הקשיים הכלליים, היה דבר מיוחד, שגרם להם הרבה צרות ולבסוף הביא לחיסול כל המשפחה. בבית בו התגוררו שכרו אנשי גסטאפו דירה מעל לדירתם. גיסי רכש בטארנוב מכשיר רנטגן, ששימש לו לעבודתו המקצועית. ייתכן שהמכשיר הזה הפריע לאנשי הגסטאפו בקליטת שידורי רדיו, והם דרשו ממנו להפסיק את השימוש בו. אחרי בקשות רבות של גיסי, הסכימו לאפשר לו להשתמש במכשיר רק שעה אחת ביום בלבד. בלית ברירה קיבל גיסי את הדין והיה מקפיד מאוד על הפקודה האכזרית הזאת, אבל לרוע מזלו לא הסתפקו הרוצחים בכך ובאחת ה"אקציות" קראו לו להתייצב במקום הסלקציה והגירוש הכללי. אשתו וילדם הקטן הצטרפו אליו, כמובן, ושלושתם מצאו את מותם בו במקום.

על המקרה המזעזע הזה נודע לי רק אחרי המלחמה...

אחי שאול-סבק (Sewek)

נולד בבנדין בשנת 1923. בן יחיד היה במשפחתנו אחרי חמש בנות. הוא קיבל חינוך כמו כל הילדים, ברוח של מסורת, יהדות וציונות. מקטנותו השתייך לתנועת הנוער הציוני והיה אוהב ארץ-ישראל בלב ובנפש. בשנת 1935 ביקרתי עם בעלי, משה אנגלהרט, בארץ-ישראל במטרה להתיישב בה. לדאבוננו לא הצלחנו בכך. אחרי ארבעה חודשי חיפושים של עבודה חזרנו לפולין. שאול קידם את פנינו באכזבה ובמקום לברכנו אמר: **"לאנשים שחוזרים מפלשתינה איני מושיט יד"**. הוא סרב לחבק אותנו. הילד — אז בן 12 — צדק. הוא האמין, שארץ-ישראל היא מולדתנו היחידה, בה אפשר לחיות חיים יהודיים שלמים וחופשיים.

לימודיו עשה בבית-הספר "יבנה" בבנדין, בו כיהן אבינו בוועד, ולא עזב אותו אפילו בזמן שהורינו עברו לגור בקטוביץ.

בפרוץ המלחמה סיים שאול את הכיתה הששית של הגימנסיה ועזב את קטוביץ ביחד עם הוריי. שלושתם עברו למייכוב וכעבור שנתיים — ב-1941 — לטארנוב, שבה והתגוררו אצל בתם שבע וחתנם ארתור אנגלהרט. לשאול לא הייתה הזדמנות להמשיך בלימודיו. הוא עבד בעבודות שונות כדי לעזור להורים.

בשנת 1943, לאחר שהורינו נלקחו מאתנו בכיוון בלתי-ידוע ובטארנוב היו "אקציות" בלתי-פוסקות, עזב שאול את העיר ביחד עם חברו ושניהם פנו לכיוון גבול רומניה. שני הילדים הצטיידו בנשק במחשבה להציל את חייהם הצעירים. המכתב האחרון, שקיבלתי משאול (הייתי אז בלמברג) היה כתוב בצער רב: **"היום יום הולדתי ה-19** (זה היה בנובמבר 1943). **האם עוד אזכה ליום הולדת ה-20?"**

הוא לא זכה...

פתיל חייו הקצרים נקפד בהיותו בן 19 בלבד. חברו נשאר בחיים וסיפר ששאול עוד הספיק לירות פעם אחת מנשקו לכיוון הגרמנים אשר התנפלו עליהם בגבול פולין

יואנה לבקוביץ' (מבית זיגמאן)

צדיק בסדום (עדות)

נולדתי בשנת 1927 בקטוביץ. מלבדי היו עוד שתי אחיות — **ארנה ודורקה**. שם אמי **רבקה**, לבית **זיגמאן**. שם אבי — **שמואל**. להוריי היה בית-מסחר סיטונאי לביצים.

למדתי בבית-הספר היהודי ע"ש יוסלביץ'.

גרנו בקטוביץ עד שנת 1940. אבי נשלח לגבול הרוסי, בשעה שרוב הגברים היהודיים בקטוביץ נשלחו לאותו כיוון. מאז לא היו עליו שום ידיעות. אחותי הבכורה ארנה נמלטה בשנת 1939 לרוסיה. היא נספתה בזמן הפוגרומים באוקראינה.

כל העניין בא די בהדרגה. אנחנו כבר ידענו על המתרחש; היה גירוש של יהודים פולניים מגרמניה בשנת 1938; היו הדים על מה שקורה בווינה. רבים מהפליטים באו לקטוביץ וקיבלו עזרה. הילדים לא ידעו פולנית. סביבנו הייתה אנטישמיות, **"בויקוט"** נגד חנויות יהודיות. הדברים האלה ידועים.

למדתי בבית-הספר היהודי ע"ש ברק יוסלביץ וגם אנחנו הילדים סבלנו מאנטישמיות. באחד הימים העבירו את בית-הספר לשכונת פועלים. בניין בית הספר שלנו היה מחולק; בחצי בניין למדו יהודים, ובחצי השני — ילדי הפועלים הפולניים. במקרים רבים חטפו הילדים היהודיים מכות. כשפרצה המלחמה, חשתי משום-מה שמחה על שלא אצטרך יותר ללכת לבית הספר. גם הייתי מסוכסכת עם אחד המורים. "שמחה" זו עברה לי מהר מאוד.

ברחנו מזרחה, אבל הגרמנים השיגו אותנו מהר מאוד. קטוביץ סופחה מיד לרייך השלישי. מיד נסגרו בתי-הספר ליהודים והעסקים בבעלות יהודית. אחותי בת ה-18 אמרה מיד: **"אמא, כאן אני לא אשאר"**. אני זוכרת כיצד ארזנו דברים ואחותי אמרה: **"אנחנו עכשיו ביחד, מי יודע אם עוד פעם נהיה ביחד"**.

נדדנו לכל מיני כיוונים, גם לכיוון רומניה. אמי אמרה לאחותי: **"אינני רוצה שאי-פעם תגידי לי כי סגרתי לך את הדרך"**. הבנקים לא פעלו כבר ואמי נתנה לה קצת כסף ותכשיטים. אחותי יצאה לכיוון רוסיה.

באפריל 1940 יצאנו לסוסנוביץ, שם התגוררנו בחדר אחד. אחותי עבדה בבית-המלאכה לתפירה של **הודל**, ואני נשלחתי לעבודות כפיה. אמי עסקה באורח חלקי במסחר. בסוסנוביץ שהיתי עד שנת 1942. באותו זמן החלו כבר חטיפות למשלוחים ואנו נאלצנו להסתתר. באחד הלילות באה המיליציה היהודית ולקחה אותי למחנה, אף על פי שהדבר לא חייב עדיין את גילי. הדבר לא נעשה במסגרת עבודות כפייה, והקהילה הייתה חייבת כפי הנראה לספק מיכסה מסויימת של אנשים. מי שהיה לו כסף, היה יכול לפדות את עצמו. לי לא היה — ונשלחתי.

נשלחתי לעבוד ב**"שופ"** לתפירה. הנני סבורה, שהיה זה בית-המלאכה של הודל. עבדתי שם יומיים, ונדמה לי שהוציאו את שמי מרשימת אותו "שופ". כדי להגיע לשם היה צורך למסור את מכונת-התפירה של אמא. הודות לכך נשלחתי למחנה.

נוישטאדט על הנייסה. השנה כאמור הייתה 1942. שבועיים שהייתי ב**"דו-לאג"** — מחנה המעבר בסוסנוביץ. הקבוצה שבה נשלחתי הייתה מורכבת מנערות בלבד. נדמה לי כ-40 נערות. אחר כך היה מספרנו מאה ושמונים. זה היה המספר הקבוע שלנו, אבל בלי הרף הגיעו נערות חדשות. אחרי שבועיים החל הגירוש הכללי מסוסנוביץ. בנוישטאדט עבדנו בבית-אריגה. שבועיים עברו עד שלימדו אותנו את מלאכת האריגה; עבדנו בשלוש משמרות. הייתי צעירה ולא רגילה למשמרות הלילה ומשום כך היה לי קשה מאוד. מכיוון שהייתי לבדי ורחוקה ממשפחתי — עברתי גם משבר חמור. האוכל היה גרוע ואפילו סבלתי מרעב. קשה היה במיוחד לעבוד בלילות; הייתי נרדמה ליד שולחן האריגה או על השרפרף למרות האיסור.

בכל שורה או בשורות אחדות היה מנהל עבודה גרמני שפיקח על התקדמות העבודה. פחדתי מאוד שמא אתפס כשאני נרדמת בעבודה. בזמן העבודה היה צריך לעמוד על הרגליים כעשר שעות.

התגוררנו באולמות בית-חרושת לשעבר. הקירות נצבעו מחדש והיו נקיים. הממונה על המחנה שלנו הייתה פועלת, עובדת בית-חרושת שהייתה כבר בגימלאות, רווקה גרמניה. היא דאגה לנקיון ולכך, שתוכל לספק פועלות טובות. שם משפחתה היה **אירמר**. איני זוכרת את שמה הפרטי.

בבית-החרושת היו גם עובדים גרמניים והם ידעו מה מצפה להם, באם ידברו אתנו. נוסף לכך, הם ידעו מן הרדיו ומן העתונים מה צריך להיות יחסם לזרים, ובמיוחד ליהודים.

הממונה על המחנה שלנו התייחסה אלינו בצורה הגונה למדי, בהשוואה למחנות אחרים. עד כמה היה יחסה הוגן תעיד העובדה, שהיו מחלקים לנו את האוכל, שלוש פעמים ביום והיא דאגה לכך שהאוכל יהיה נקי וטוב ככל האפשר. אני משווה זאת עם מחנה אחר, שבו היו גניבות אוכל רבות. יתכן שהיא גנבה לעצמה, אבל לעובדי המחנה לא הייתה

שום אפשרות לגנוב. אולי הייתה למישהו אפשרות לאכול יותר, אבל לא לגנוב.

בשורה שלי היה מנהל עבודה בשם **אמיל וילמאן**, ובעיניי נראה פרצופו כמו של היטלר. פחדתי מפניו. הוא ראה, שאני נאחזת בהלה למראהו והשתדל לשוחח עמי וליצור עמי מגע, אבל לא הצליח להוציא מפי אפילו מלה אחת, אף על פי שידעתי גרמנית. מרוב פחד לא ידעתי מה לדבר ואיך לדבר. הוא התעניין לדעת איך אנחנו חיים ומי אנחנו. בעצם אסור היה לגרמנים לדבר אתנו היהודים, מחוץ לעניינים הנוגעים לעבודה.

אני גם לא ידעתי היטב את מלאכת האריגה, כי תוך שבועיים קשה ללמוד את המלאכה הזאת. הגרמנים איימו עלינו שישלחו אותנו לאושוויץ, אם נקלקל את חומר הגלם. כך היה המצב בשעה שמנהל העבודה החל לשוחח עמי, אף כי פחד שמא מישהו יבחין בכך.

תחילה פחדתי מאוד מפני מנהל העבודה והמצב הזה נמשך שבועות. הוא החל להביא לי לחם, כל יום שתי פרוסות לחם שהיה משליך לשק מלא פסולת אריגה. זאת הייתה עבורי משענת עצומה, ראשית מפני שסבלתי מרעב, ושנית, מפני שמישהו גילה בי התעניינות והייתי יכולה לשמוע מפיו מלה חמה.

הוא היה מעודד אותי שאחזיק מעמד ומספר לי על מה שכתוב בעיתונים. הרגשתי שאיני סתם מספר ליד מכונה ושמישהו מתעניין בי. לא פעם עברו ימים שלא הייתה לו אפשרות לגשת אלי, או שהיה עסוק, או שלא הייתה לו הזדמנות או שפחד. הוא היה עובר בחשאי, מטיל מבט על שולחן העבודה ומשליך בהזדמנות את פרוסת הלחם לשק עם פסולת האריגה.

הוא סיפר לי שבעבר, לפני שעלה היטלר לשלטון, השתייך למפלגה הסוציאל-דמוקרטית. איני יודעת, אם גם לנערות אחרות היו מגעים עם מנהלי עבודה אחרים, אבל עובדה היא שבמחנה הזה קיבלו נערות רבות עזרה מגרמנים. יש להניח כי חלק מהן קיבלו עזרה תמורת כסף.

מנהל העבודה שלי ביקש שאספר לו, מי מהנערות חולה או שאין לה תכשיטים או כסף. סיפרתי לו על נערה מאושוויץ בשם **פרנקל** והוא מצא אורגת שהתגוררה בכפר, והורה לה להביא לנערה אוכל. הנערה לא נגעה באוכל, מפני שבאה ממשפחה דתית מאוד ושמרה על כשרות. היא מתה במחנה משחפת.

עלי לציין, שגם לגרמנים לא היה מה לאכול באותה תקופה. המזון חולק בתלושים. בחג המולד הראשון היה בית-החרושת סגור ושלחו אותנו לנקות את המכונות. לפתע הופיע אמיל וילמאן ונתן לי פרוסת עוגה שאפתה אשתו.

אמיל וילמאן, התגורר לא רחוק מבית-החרושת. באחד הימים, בחג-המולד, הביא את אשתו לבית-החרושת כדי שתראה למי הוא עוזר. היא הביאה לי אוכל. כאשר דובר על כך, שעומדים לשלוח אותנו מהמחנה ולא ידוע לאן, היה מודאג מאוד ושקל איך להסתיר אותי בעליית הגג של בית-החרושת, אך לבסוף וויתר. ככלות הכל גם הוא פחד — היו לו שלושה ילדים בבית והיה זה סיכון גדול מדי בשבילו. הוא המשיך לעודד אותנו ולהביא לנו ידיעות משמחות על מפלות הצבא הגרמני בחזית.

אני זוכרת שפעם גנב וילמאן ממטבח בית-החרושת שק תפוחי אדמה, אפה אותם בתנורים שהיו בבית-החרושת וחילק אותם בין הפועלות. זאת הייתה אז כטיפה בים, אבל עצם העובדה, שהוא הסתכן לגנוב שק תפוחי-אדמה ואפה אותם העידה בעד עצמה. מנהל בית-החרושת קרא לו פעם אליו. נראה שמישהו הלשין עליו או ששמו לב שהוא מרבה בשיחה עמי והזהירו אותו. יותר מאוחר העבירו אותו למשמרת אחרת. בתו בת ה-21 — וצריך היה להכיר את היחסים בגרמניה, שהורים פחדו מילדיהם מפני שהיו הלשנות והילדים אהדו את היטלר — הייתה מביאה לי את פרוסת הלחם. הבת עבדה באותו בית-חרושת. כשהיא הייתה הולכת לבית-השימוש ידעתי שגם אני צריכה ללכת לשם. אמנם אסור היה לנו להשתמש באותו בית-שימוש אבל הפרוזדור היה משותף. שם הייתה תוחבת לסינרי את הלחם.

עדיין נשארו אצלי כמה חפצים מהבית, כמה מגבות מאריג דמשק, עט נובע, ורציתי לתת לו איזו מתנה לחג-המולד, אבל הוא סירב לקבל. מאוחר יותר פורסמה הוראה, שכל מי שיש לו תכשיטים או כסף חייב למסור אותם. ברשותי היו עוד כמה מאות מרקים וכמה תכשיטים זעירים. השלכתי את הכסף לבית-השימוש, כי לא רציתי למסור אותו לגרמנים, ואילו וילמאן סירב לקבל אותו. הוא הסכים לקחת ממני למשמרת, אם אשאר בחיים, זוג עגילי זהב, שלא היה יקר במיוחד, מזכרת מאבי.

באותו מחנה הייתי שנתיים. אחר כך החלו לדבר על כך ששולחים אותנו למקום אחר, לאושוויץ או למחנה אחר. דובר שמחסלים את המחנה. אינני יודעת מדוע העבירו אותנו, אולי סגרו את בית-החרושת.

השנה הייתה 1944. אחותי הייתה במחנה דומה על הגבול. על אחותי ידעתי שהיא נמצאת לא רחוק בליכטוורדן, מפני שרופאת השיניים שעבדה במחנה שלנו עבדה גם שם. כל המחנה שלה נשלח לאושוויץ ושם נספתה, אולי מפני שהנערות היו תשושות ולא נתנו די תוצרת. מאוחר באו לשם נערות אחרות והן נשארו בחיים.

אני נלקחתי ראשונה, ואחותי כעבור חצי שנה או שנה.

אמי נשארה עד חיסול הגיטו בסוסנוביץ, ברודולה, שם היה הגיטו עד שנת 1943. אחר-כך נשלחה באחד המשלוחים לאושוויץ.

כפי שנתברר לנו מאוחר יותר, נשלחנו לגרינברג, עכשיו ז'לונה גורה. התנאים שם היו יותר רעים ושרר רעב איום. גם כאן היה בית-אריגה.

במחנה הענק הזה היו כאלף נערות. ושלושים אחוז מהן היו חולות שחפת. אוכל קיבלנו פעם אחת ביום, קצת מרק ופרוסת לחם. עובדי המחנה היו גונבים אוכל ולא נשאר הרבה לאסירות. גם אני רעבתי מאוד.

שהיתי שם שנה. ב-31 בינואר 1945 הוציאו אותנו למה שמכונה **"טוטנמארש"** — צעדת המוות. לכל אחת נתנו לדרך כיכר לחם. בפעם הראשונה מזה שנה, לא אכלתי את כל הלחם מיד והשארתי אותו לדרך.

יומיים לפני שיצאנו לדרך הובאו מאושוויץ אלפיים נערות, בעיקר הונגריות. הן ישנו אצלנו שני לילות. ביחד היינו שלושת אלפים נערות, שחולקו לשתי קבוצות, בכל אחת אלף וחמש מאות. ביום הראשון עברנו ארבעים קילומטרים, בשלג עמוק מאוד ובלילה דחפו אותנו לתוך "פלדשוינה", (אסם) וכל הלילה שכבנו זו על זו. רגליי היו נעולות בנעלי מיגלשיים גבוהות קשורות בשרוכים ולא הצלחתי להתיר את השרוכים. רגליי כאבו מאוד וחשבתי שזהו הלילה האחרון בחיי. השיירה הגיעה לסביבות פראג ואני חזרתי לקטוביץ עם סיום המלחמה.

חזרתי לבית אשר בעצם כבר לא היה קיים והמשמר הסובייטי רצה לאסור אותי. מזלי שהייתה בידי תעודת בית-ספר עם תצלום ואחרי שהצגתי אותה, שיחררו אותי. לא היה לי לאן ללכת. בבית שבו שכנה בעבר הקהילה היהודית, חנה צבא רוסי.

נסעתי לסוסנוביץ, שם גרתי בזמן המלחמה, ברחוב קולונטאיה 11, אבל גם שם לא הייתי יכולה להכנס לדירה.הלכתי לוועד בסוסנוביץ והם נתנו לי את כתובת הוועד בקטוביץ ושם התחלתי לעבוד במטבח שבישל אוכל למען הפליטים. אחר-כך התחלתי להסתדר לאט-לאט. בקטוביץ הכרתי את בעלי העתיד ויחד עזבנו את פולין באוגוסט 1945. שמו **ברוניסלב לבקוביץ'**.

האמריקנים החזירו אותנו לצד הרוסי, בגלל שלא היה לנו תעודות-מעבר ליגאליות. אחרי חוויות קשות, הגענו לאוסטריה. שם שהינו זמן-מה במחנה אונר"א ואחר כך ברחנו לגראץ ועבדנו ב**"בריחה"**. אחרי שנה יצאנו לאיטליה והמשכנו לעבוד ב"בריחה" כשנתיים, במראנו ובמילנו. לישראל הגענו בסוף שנת 1948 ובעלי התגייס מיד לצה"ל.

* * *

לא שכחתי את הגרמני אמיל וילמאן. אחרי המלחמה לקחתי בילקוט-גב קצת מצרכים, סוכר וקמח וקצת בגדים, ונסעתי אליהם בלילה לנוישטאדט. רכבות לא היו. קצין מכר נתן לי ללווי חייל סובייטי צעיר. זאת הייתה תקופת הכיבוש הרוסי.

דפקתי בדלת. **"ביסט דו דאס?"**. הם שאלו בפחד. לאחר שזיהו את קולי שמחתם הייתה גדולה. התברר שראש המשפחה איננו. הוא ובנו גוייסו לצבא הגרמני ונשארו אשתו ושתי בנותיהם. הבת הבכורה נישאה בינתיים. בעלה היה בחזית והיא הייתה בהריון. הם ידעו שאיש ממשפחתי לא נשאר בחיים. והציעו לי להישאר אצלם, אם כי להם עצמם לא היה מה לאכול וממה לחיות.

ברור שלא נשארתי שם. כאשר חזרתי לקטוביץ, מצאתי בדירה שהתגוררתי בה חפצים לתינוק. לקחתי אותם וגם כל מה שהיה ברשותי — שמן וסוכר — ונסעתי שוב לנוישטאדט כדי לתת להם.

כל זה היה בחודש מאי ואולי בחודש יוני 1945. משפחת וילמאן איבדה את המגע עם ראש המשפחה. אחר כך היו לי בעיות עם עצמי. אמנם כתבתי אליהם מאוסטריה, אבל איני יודעת מה עלה בגורל המכתב. לאחר שהסתדרתי בישראל כתבתי אליהם שוב. רציתי לדעת מה עלה בגורלם. המכתב חזר ועל המעטפה — כתובת: **"יצאו לגרמניה", "פארטי", "הייל היטלר"**. אחר-כך חיפשתי אותם באמצעות הצלב האדום ובשנת 1968 קיבלתי מהם ידיעה, שמצאו את משפחת אמיל וילמאן, אבל הוא כבר לא היה בחיים.

התחלתי להתכתב עמם, אחר-כך ב-1970 נסעתי אליהם עם בתי הצעירה לביקור.

בתם גרה בבוחום, ובנם — בהאנובר. הוא עשה 300 קילומטרים כדי לראותי ובא שנית כדי לקחת אותי לביתו. גם האם, כלומר, אשתו של אמיל צפתה לבואי.

קיבלתי את העגילים בחזרה מידי הבת. היא הוציאה עגיל אחד וחצי, מפני שהחצי השני אבד. כבר בביקור הראשון ב-1945 היא רצתה להחזיר לי את העגילים אך השארתי לה אותם למזכרת. עכשיו לקחתי אותם.

כעבור שנה בא ארצה לבקור נכדו של אמיל בן ה-22 ובתי שהייתה בצבא, לקחה חופשה והובילה אותו בכל רחבי ישראל.

אמיל וילמאן, כך סופר לי, גויס לפני סוף המלחמה. הוא נפל בשבי ונכלא 300 קילומטרים מנובוסיבירסק, כשהוא עוסק בעבודות פרך. בשנת 1949 חזר מן השבי חולה ומת בשנת 1958 מסרטן הקיבה. משפחתו סיפרה לי כי חזר תשוש לגמרי מבחינה גופנית ונפשית ונפוח ממים בגופו. הוא היה שרוי בדכאון ובמשך זמן מה לא ידע להבחין בכל מה שסובב אותו.

ליפא רוטנברג

עברתי את ברגן־בלזן

ב-1918 הגעתי לקטוביץ, שם פתחתי חנות ברחוב מילשטראסה (מלינסקה). כך התנהלו חיי עד אוקטובר 1939; היינו משפחה עם שבעה ילדים. ה"טרנספורט" הראשון בפקודת הגסטאפו נשלח אז מקטוביץ לניסקו ואני עם שני בניי, **יצחק ודויד. רודולף**, בני הצעיר, היה ב"טרנספורט" השני. בניסקו היינו חודש או חודשיים ומשם נשלחנו לאושוויץ, כל שלושת הבנים ואני. מאושוויץ נשלחנו אחר כך לברגן-בלזן, שם שוחררנו בשנת 1945 על ידי הצבא הבריטי.

בשנת 1948 עליתי לישראל. פתחתי עסק ביפו, אשתי הראשונה ושני ילדי הצעירים נספו בשואה. נשארו לי שלושה בנים ושתי בנות. אשה שנייה נשאתי בברגן-בלזן והחילותי מחדש את חיי בישראל.

היהודים הגרמניים בקטוביץ לא התייחסו באהדה אל היהודים הפולניים. מצבם הכלכלי של הראשונים היה טוב יותר. היהודים הפולניים החלו להגיע החל משנת 1921 והנזקקים מתוכם לא קיבלו מהקהילה הוותיקה שום עזרה.

היה מקרה כאשר יהודי אחד רצח את השני בשלושה כדורים. שניהם היו יהודים פולניים. הסיבה לכך הייתה הפסד במשחק קלפים. התקרית הזאת, למשל, גרמה לכך, שהיהודים הגרמניים התרחקו עוד יותר מהיהודים הפולניים.

בשנת 1920, בעקבות המלחמה בין פולין ורוסיה, גבר זרם היהודים הפולניים שנהר לקטוביץ, מאחר שרבים לא רצו להתגייס לצבא הפולני. בשלזיה היה אז שלטון מנדטורי-צרפתי והיה לו עניין להחזיר לפולין את היהודים המהגרים.

שיתפנו פעולה עם אשתו של **נפתלי בסר, פרידה,** עם אחיו ועם יהודים אחרים ובעזרת ראש המשטרה שאהד אותנו, הצלחנו לעזור ליהודים האלה. הם נפטרו מתעודותיהם וקיבלנו עבורם תעודות זיהוי חדשות. במשבצת **"הנתינות"** כתבנו **"פלשתינאי"**. אני ועוד אחד נסענו עם התעודות האלה לברסלאו, שם התגורר הרופא ד"ר **יעקובסון**. בעזרתו הכרנו את הקונסול האוסטרי, שהתקשר עם משרד החוץ האוסטרי בווינה וקיבל משם היתר בשביל ה"פלשתינאים" לנסוע לאוסטריה. אני נסעתי עם הקבוצות האלה. הדבר נמשך עד שנת 1921. בווינה התקשרתי עם ד"ר **פרסה,** ראש המשרד הארצי-ישראלי והוא טיפל באנשים שהבאתי.

אני רוצה להזכיר כמה יהודים פולניים שגרו אז בקטוביץ: **יוסלה קוהן**, סב-אשתו של הרב אברהם שפירא; הזכרתי את **נפתלי בסר,** בנו **צבי** הוא מראשי "אגודת ישראל" באמריקה (הבן השני הרב **חסקל** בסר מניו-יורק פעיל בשמירה והנצחה של מקומות היסטוריים יהודיים בפולין).

בפסח 1919 היה המניין הראשון אצל יוסלה קוהן ואני התפללתי שם. הוא היה איש נכבד וגם למדן גדול. הם גרו בכיכר וולנושצ'.

בימי השלטון הפולני, שהחל אחרי מישאל-העם בשנת 1922, החלו נוהרים לקטוביץ יהודים מגליציה ומפולין. רבים מהם עסקו ברוכלות והבנק היהודי הגיש להם עזרה רבה. במרוצת הזמן נכנסו להנהלת הקהילה גם יהודים פולניים.

בין היהודים הפולנים היה **שמעון קראקובסקי,** משפחת **גולדשטיין**, משפחת **מאנספלד**, משפחת **כ"ץ,** משפחת **דונסקי**. התפללתי בבית-הכנסת הגדול. אני זוכר את החזן והמוהל **וולקובסקי**. הוא נסע לארץ-ישראל. כאן פגשתי את בנו.

בשנת 1938 גורשו יהודים פולניים מגרמניה. ביניהם היו גם הוריי, אחי ואחותי. אני נסעתי לגבול ולקחתי אותם אלי. אחר כך הם נסעו לבנדין ושם התגוררו.

אחרי השיחרור בברגן-בלזן הייתי יו"ר מזרחי והפועל המזרחי ויסדנו שם חברא-קדישא, ביקור-חולים ומטבח ילדים. הילדים היו חסרי כל חינוך. אנו דאגנו להם לארוחה כל יום, ארוחת-ערב חגיגית בשבת, ברכת המזון ושירה בציבור. בישראל ארגנתי את ארגון יוצאי שלזיה. היה זה לפני 35 שנה בערך. ביניהם היו אנשי קטוביץ, **מייטליס ואריך שיינגוט**; בין השאר ערכנו נשפים וטיולים. אני משמש עד היום יו"ר יוצאי שלזיה העילית. יותר מאוחר הצטרף אלינו גם **צבי גץ**. גם **קורנפלד** היה פעיל.

מרדכי טרטנר

גורלה של משפחה

אני, כותב השורות האלה, נשארתי יחידי מכל משפחתי שנרצחה בתאי הגזים של מחנה ההשמדה בלז'ץ בפולין.

הוריי, **יהושע** ו**אטל טרטנר**, גרו בפשמישל ובאוגוסט 1942, בזמן חיסול הגיטו, הובאו לבלז'ץ ושם הומתו.

שתי אחיותיי ואחי עם משפחותיהם גרו לפני פרוץ מלחמת העולם השנייה בקטוביץ ואלה שמותיהם:

פאני שמרצלר לבית **טרטנר** עם בעלה **יוסף** ושתי בנותיה: **דוסיה** (דבורה) ו**איזה**.

שוניה אייזנר לבית **טרטנר** עם בעלה **אברהם** (דולק).

יעקב טרטנר עם אשתו **ורה** (שרה) לבית **ברדך** מלבוב.

גיסי **יוסף שמרצלר** נולד בסטאניסלאבוב. יחד עם קבוצת סטודנטים ייסד תיאטרון חובבים בעיר מולדתו. במלחמת העולם הראשונה שירת בצבא האוסטרי, נפצע בחזית, קיבל אות גבורה והועלה לדרגת קצין.

על יחס הנאצים בזמן השואה לבעלי-אותות גבורה יהודיים תעיד העובדה דלהלן:

במגרש האיסוף בלבוב למשלוח לבלז'ץ עמד על-ידי יהודי כבן 45 ועל ידו ילדה כבת 15.

לקצין ה-אס.אס. שערך את המיון לבלז'ץ או ל"מחנה עבודה "יאנובסקה" (מחנה השמדה אכזרי) הראה האיש תעודה המעידה שקיבל את הגבורה הגבוה ביותר בצבא האוסטרי, מדליית זהב. הקצין העיף מבט ואמר בציניות: **"אתם היהודים אהבתם תמיד זהב"** ואחרי הרהור אמר לו לעבור לקבוצה המיועדת ל"יאנובסקה". האיש הראה על הילדה ואמר: **"זאת בתי"**. **"אה, היא תלך עם כולם"** — הכוונה לבלז'ץ — אמר הקצין, ואז פנה האיש והלך יחד עם הילדה. הקצין צחק והמשיך במיון.

בעקבות פציעתו בחזית האיטלקית הוצב יוסף שמרצלר בפשמישל. שם, יחד עם מספר קצינים יהודים, עזר להשיג מקומות עבודה — לפעמים פיקטיביים — לשבויים יהודיים מהצבא הרוסי, שהיו במחנה השבויים הרוסיים בפשמישל. על-ידי כך נעשו תנאי-שביים נוחים למדי והם היו יכולים לצאת מהמחנה כמעט בצורה חפשית. בנוסף לכך, אירגנה קבוצת אזרחים יהודים — ביוזמת אבי — ובחסות הרב הגאון **שמלקיס** אירוח בשבתות ובחגים בבתים פרטיים לאותם השבויים.

באותה תקופה חיבר יוסף מחזמר בשפת היידיש **"אמנון ותמר"**, שהוצג בתיאטרון חובבים בסטניסלבוב בבימויו של **דויד הרמן** וגם בערים אחרות בגליציה.

בפשמיל הכיר יוסף את אחותי **פאני** והם נישאו בשנת 1921. בשנת 1922 קיבל את הניהול של סניף חברת הנפט "גליציה" בשלזיה. בשנים האחרונות לפני פרוץ המלחמה היה גם חבר בוועד הקהילה בקטוביץ. אשתו פאני, אחותי, הייתה מספר שנים נשיאת "ויצו" בקטוביץ. זכורה לי הפעילות הרבה והעזרה שהושיטו נשות "ויצו" לפליטים מצ'כוסלובקיה.

אחרי כבושה החלקי של צ'כוסלובקיה בידי הנאצים ברחו הרבה צעירים, בעיקר לפולין ומשם ניסו להמשיך לארצות שהסכימו לקבלם. בפרוץ המלחמה ברחה משפחתו של יוסף למזרח-גליציה ובזמן הסובייטים גרה משפחת שמרצלר בעיר קולומיה. בסוכות 1942, בזמן חיסול הגיטו, נשלחו יחד עם כל אנשי הקהילה לבלז'ץ. בתם דוסיה, אז בת 18, הצליחה לקפוץ מהרכבת ולהגיע לעיר זלוצ'וב, שם הסתתרה אצל יהודים עד ה-15 בנובמבר 1942. בזמן חיסולה הסופי של קהילת זלוצ'וב השיגה אותה שנית יד המרצחים והיא הובאה לבלז'ץ. במותם היה יוסף שמרצלר בן 51, פאני — בת 42, דוסיה — בת 18 ואיזה — בת 14.

אחותי השנייה שוניה (יפה) אייזנר לבית טרטנר — כשמה כן הייתה — עבדה תחילה כמורה ב**"ז.ט.ס.ל."** בלבוב. למרות גילה הצעיר — היא הייתה אז בת 26 — נבחרה כסגנית לנשיאת ארגון המורות העממיות במזרח-גליציה, וזאת למרות האנטישמיות ששררה בפולין ולמרות שבית ספרה היה ציוני-יהודי. ב-1934 עברה לגור יחד עם בעלה **דולק אייזנר** בקטוביץ ושם פתחו בית-מסחר משגשג לבולאות. ב-1939 ברחו ללבוב. ב-17 באוגוסט 1943, נתפסו בזמן ה"אקציה" ונשלחו לבלז'ץ. במותם היה אברהם (דולק) בן 42, שוניה — בת 40.

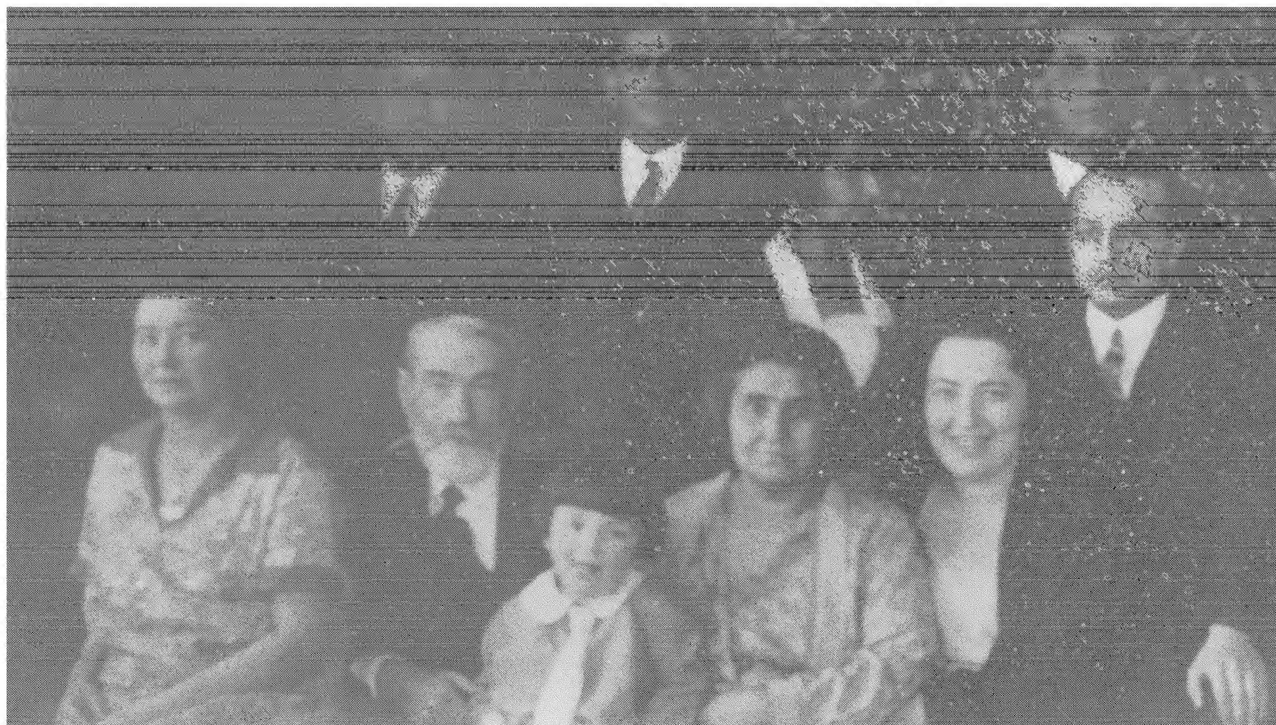
אחי יעקב (יאנק) טרטנר עבד כפקיד בחברת נפט בקטוביץ משנת 1925. הוא היה נשוי **לוורה** לבית ברדך מלבוב, בוגרת קונסרבטוריון. הרב חמיידס שהכיר את בקיאותו בתנ"ך היה אתו בקשר אישי. גם הוא ואשתו היו בזמן הסובייטים בלבוב. ובאוגוסט 1942, נתפסנו בזמן האקציה הגדולה. אחי ואנוכי נשלחנו למחנה יאנובסקה ואחרים — לבלז'ץ.

אחי ואני עברנו את כל הגיהינום של אותו מחנה השמדה והצלחנו לברוח לגיטו המצומצם אחרי שחלינו בטיפוס. ב-2 בנובמבר 1942 נפטר אחי בצורה טראגית.

* * *

אני מוצא לנכון להוסיף פרטים אחדים על משפחת **יוסף רק**, שאינם קרוביי.

יוסף רק בן 38 עם אשתו **פרידה** בת 33 ושני בניהם בגיל 6 ו-4 שנים — התגורר ב-1939 בקטוביץ ברח' מיצקביצ'ה 10. ליוסף רק היה סלון חייטות עילית, ידוע בעיר. יוסף למד את המקצוע אצל אביו, שגם הוא היה חייט ידוע בסטניסלבוב. ליוסף היו עוד 4 אחים ואת כולם לימד אביו את מקצוע החייטות בנוסף להשכלה תיכונית ואוניברסיטאית. שני אחים היו אקדמאים אבל רק יוסף נשאר במקצוע. יוסף ואשתו פרידה היו אנשים משכילים ותרבותיים ונעים היה להיות בחברתם. בפרוץ מלחמת העולם השנייה ברחה משפחת רק לסטניסלבוב ושם בזמן הכיבוש הנאצי השיגה אותם יד המרצחים.

פסח 1927. בני משפחתו של מרדכי טרטנר
יושבים: משמאל לימין: אדולף (דולך) איזנר, אחותי פני שמרצלר, אימי אטל טרטנר, הנכדה דוסיה שמרצלר, אבי יהושע טרטנר, אחותי סוניה איזנר
עומדים: יוסף שמרצלר, דודתי גליקל בכמן, אחי יעקב טרטנר והיחיד שנותר בחיים מרדכי טרטנר

צבי גרונדמן

האש והעצים*

קטוביץ היא עיר תעשייתית, ששוכנת על גבול שלזיה-עילית והשתייכה חליפות לגרמניה ולפולין. כתוצאה מכך, אוכלוסייתה הכללית וכן היהודית, הורכבה משתי הקבוצות האתניות הללו.

קטוביץ סופחה לפולין בשנת 1919 וכך היא נשארה עד פרוץ מלחמת העולם השנייה. גם הלשון שבפי אוכלוסייתה, הייתה בליל של שתי השפות, ברם צביונה הארכיטקטוני ואופיה הכללי היו גרמניים במובהק.

תושביה היהודיים הוותיקים, היהודים הגרמניים, שהיוו את המסד בארגון הקהילה וסדריה, פיתחו חיי תרבות ורוח וכן מוסדות צדקה וחסד לתפארת.

יהודי פולין וגאליציה שהגיעו לקטוביץ עם סיפוחה לפולין, ישבו בה על תקן של "אורחים". ברובם היו אלה סוחרים זעירים או רוכלים (הויזירער), שמקום מושבם הארעי היה קטוביץ ורשתם הייתה פרוסה על כל שלזיה-עילית, אך לחגי-ישראל או לפחות לימים-הנוראים, היו חוזרים לעיירותיהם שבגאליציה או קונגרס-פולין.

את הקהילה שרתו בקודש שני רבנים; הרב **קלמן חמיידס** ז"ל והרב **מרדכי פוגלמן** ז"ל. השתתפותם בשבתות בתפילה בבית-הכנסת-המרכזי המפואר, הייתה לסירוגין, כל שבת שניה. פרט לבית-הכנסת-המרכזי, שכינוהו, **"די דייטשע שוהל"** — היה זה בעצם בית-כנסת אורטודוקסי לכל פרטיו — היו בקטוביץ **"מנינים" "ושטיבלער"** לרוב, שאוכלסו על ידי יוצאי גאליציה או פולין הקונגרסאית. כמו כן היו בה מפלגות ותנועות נוער ציוניות.

היהדות "הייקית" שבמקום, היוותה שיכבה כלכלית מבוססת. פרט פיקנטי; בכיכר המרכזית הייתה חנות גדולה לכלי-ברזל ואביזרים, שאליה נהרו מכל שלזיה, בבעלות ראש הקהילה מר **ברונו אלטמאן**. כיהודי-דתי היתנה אביו עם יורשיו, שלא לפתוח את החנות בשבתות או בחגי-ישראל. בפתח החנות התנוסס שלט, בו הופיעו זמני כניסת ויציאת השבת וחגי-ישראל. ומעניין היה לצפות במוצאי-שבתות הארוכים שבימות-החורף, בתור המתמשך של אנשים מכל האיזור, שהזדנב לפני החנות. היה זה מחזה מלבב, ממש קידוש שם-שמיים.

משפחתי

משפחתי עברה לגור בקטוביץ מהעיר הסמוכה סוסנוביץ, בתחילה שנות השלושים. היינו משפחה בת עשר נפשות, חמישה בנים, שלש בנות והורינו. אחותי **מלכה רייזל** הבכורה הייתה אז כבר נשואה והתגוררה באיזור. אבי ז"ל היה צייר-שלטים וכן קישט בתי-כנסת. אחי **נתן** ז"ל, עזר על ידו ולאחר שהתחתן גם הוא, המשכתי אני במקומו. ה"סטודיו" היה בסוסנוביץ, לשם היינו נוסעים יום-יום. אחד הגורמים לכך היה הזקן שגידל אבי ז"ל, ובעיר כמו קטוביץ, היה מסוכן ליהודי מזוקן לעבור את הרחוב, אך מה לא יעשה יהודי כדי לפרנס את בני ביתו.

אמי ע"ה שניהלה את משק-הבית, עזרה לאחותי **שרה**, שהייתה מייצרת מחוכים וחזיות. על המזמינות אצלה נמנו גם נשים גרמניות, הן מהאיזור הפולני והן מגרמניה עצמה. והנה היו שתי אחיות, אחת מהן אנטישמית מובהקת, וכמה שנים לפני פרוץ המלחמה שחה בפני אחותי ואמרה; **"דעי לך, כי עתיד היהודים אינו עוד כה ורוד"**. על כך ענתה לה אחותי: **"אבינו הזקן עודנו חי"**, כאן הזדקפה אמי בתרעומת ואמרה: **"מה משמעות המילים האלו?"**.

מלבד אחותי **שרה**, הייתי אני הבוגר בין הילדים שנשארו בבית, רוב השנים שגרנו בקטוביץ. מלבדי היו עוד שלשה אחים צעירים ממני: **שמואל-יוסף, יעקב-אשר, אליהו-מנחם** ואחותי הקטנה **הינדה**.

חינוכי האלמנטרי קיבלתי בסוסנוביץ, בבי"ס **"מזרחי"** ולאחר מכן, בישיבה חסידית מייסודו של הרבי מראדומסק בשם **"כתר תורה"**. לעומת זאת התחנכו שאר אחיי ואחותי בקטוביץ. אחי **שמואל** למד בבית-הספר הייסודי-היהודי,

---

* האש והעצים — ראה בראשית כ"ב, 7.

ומקצועות היהדות השלים בישיבה קטנה שהייתה בעיר. לאחר מכן למד בבי"ס למסחר.

אני השתייכתי לתנועת-הנוער **"השומר הדתי"** שהייתה מקבילה ל**"בני עקיבא"** בארץ. בגיל שבע-עשרה הצטרפתי לקיבוץ הכְשרה **"עובדיה"** בסלבקוב, שרוב חבריו היוו אחר כך את היסוד לקיבוץ הדתי בארץ. שהייתי שם הייתה קצרה, רק מספר חדשים, כי בשל אופיי האינדיבידואליסטי התמרדתי והורחקתי משם.

משפחתי התגוררה ברח' סטניסלבה, רחוב קטן שקישר בין שני רחובות ראשיים, פילסודסקי ומריאצקה. בשל סיבות אובייקטיביות הייתה משפחתי היחידה באותו רחוב, שהקימה סוכה בחג, למרות שגרו בו מספר משפחות דתיות.

בבית שמולנו התגורר ר' **וולוולה שטרן**, יהודי חסיד בעל שאר-רוח, ממשפחת חרשתני-בדים שבעיר ביליץ. הוא ובניו

אחותי הינדה ושני ילדיה
של מלכה רייזל

שהתארחו בסוכתנו, הסבו לנו אווירה יהודית חמה בלב קטוביץ הגויית.

בלילות שבת, השתתפתי בשיעור קבוע בשולחן ערוך-אור"ח אצל הרב **פוגלמן** ז"ל, שמקום מגוריו היה ברחוב הראשי "3 למאי". זכורני בשנים הסמוכות למלחמה, כשהייתי מלווהו מבית הכנסת לביתו, מילט נפשו בקושי רב מידי אנטישמיים שהתנפלו עליו.

בחורף שנת 1938, לאחר ליל הבדולח ("הקריסטלנאכט"), כשהצוררים שרפו את רוב בתי-הכנסת בגרמניה, גורשו היהודים נתיני-פולין, אל מעבר לגבול הגרמני. זכורני אותו ליל-שבת. השמועה הגיעה אלינו באמצע השיעור בבית הרב פוגלמן ז"ל. בו ברגע התארגננו לעזרת-אחים. בית הקהילה החדש הבנוי לתפארת היה כמרקחה. שם אוכסנו הפליטים וכל הדרוש ניתן להם. היה זה מלון לכל דבר בתוספת סניף-דואר מאולתר.

בין המשתתפים בשיעור היה אחד מבני משפחת **פלמן**. זכורני, שכאשר הרב פוגלמן ז"ל היה בוחנו בשאלה, היכן מאמר מסויים נזכר בגמרא, היה משיבו: **"בחלק הראשון או השני בתלמוד"**.

בשנים הסמוכות למלחמה גאתה האנטישמיות לבלי-נשוא. בעיר היו כמה חנויות-פאר בבעלות יהודית שהרשויות התנכלו להן. בכיכר הראשית הייתה חנות בשם **"קניגסברגר"**, שאילצוה לעבור לרחוב צדדי, וגם שם לא הרפו ממנה. על השלט מעל החנות החדשה, שהייתה יצירת-אמנות לתפארת, התיזו זפת. בעברי שם לאחר המעשה הזה, נזכרתי בוונדליזם דומה. מעשה בקחאק, שבעת-מלחמה נכנס לארמון מפואר, וברצותו להתנקם בבעליו, עשה את צרכיו לתוך הפסנתר.

הייתה חנות כל-בו מרכזית בבעלות יהודית, שהציבו בכניסתה משמרות למנוע כניסה. כל הרחובות היו מרוחים בסיסמאות אנטישמיות.

מעטים היו העסקים בבעלות יהודית שנסגרו בשבתות. רק בימים-הנוראים היו החנויות סגורות. זכורני, שבהפסקות שבין תפילות יום-הכיפורים, היינו אני ואחי נתן ז"ל מטיילים לאורך הרחוב הראשי, כדי להיווכח איזו חנות היא יהודית, ואז היינו מגלים עובדות שלא ידענו עליהם.

גיוס ושבי

במארס 1939 גוייסתי לצבא הפולני לגדוד תותחנים, בו שירתתי עד פרוץ מלחמת העולם השניה. בספטמבר אותה שנה נשביתי ושהיתי במחנה-שבויים "סטאלאג" בגרמניה עד תחילת 1940. הגרמנים החזירו לפולין את כל היהודים מחבל

פולין, שנכבש על ידם, כדי לקחתם לאחר מכן למחנות השמדה.

בתחילת שנת 1941 נלקחתי למחנה-ריכוז בשם **פאז'ימייחי**. הייתה זו חווה חקלאית בבעלות הגראף (רוזן) פוטוצקי, שהשתייך לאצולה הפולנית. היות ובמלחמה החריבו הגרמנים את ארמונו הכפרי, גייסו לשם כך בעלי-מקצועות יהודיים מכל המינים, כדי לבנות במקומו ארמון חדש. אותי לקחו כצייר-שלטים וכן ציירתי נופים בארמון החדש.

חווה זו הייתה בשליטתו של הימלר ימ"ש ובהנהגת גנראל ה-אס.אס. בשם **שמלדט**, ששלט באיזור. משם נוהלה הובלת היהודים למחנות-השמדה עד לחיסול הגיטאות. בחווה היו כמה מאות יהודים. חלקם עבדו בשדות החווה, אך רובם בעבודות מקצועיות כגון: נגרות, פחחות, זגגות, מסגרות. גיסו של הגנראל היה מנהל החווה, והיה ממונה ישירות על האוכלוסיה הפולנית המקומית, שעבדה בחקלאות ובמשק החווה. מחנה היהודים, לעומת זאת, היה בשליטת ה-אס.אס., בפיקודו של אוברשארפירר **מייוואלד**. היה זה מחנה קטן יחסית, לא היה בו קרמאטוריום כמו באושוויץ או בוכנוואלד. שם היו ממיתים בדרך "פרימיטיבית", ע"י ירייה במכרה-החול שבסביבה.

זכורני, בשנת 1942, בימי החורף הקרים הביאו למחנה זמר-אופרה יהודי, הישר מן הריוויירה הצרפתית. הוא בא לבוש פראק עם כל סממני ההופעה האופראית, ולמחרת בואו, הובילוהו למקום הירי ושם נטמנה גופתו.

עיקר מלאכתי היה, כאמור, ציור שלטים. שלטים על איסור כניסת האוכלוסיה המקומית לאזורים מסויימים. בשלטים האלה היה כתוב Verbotener Weg כלומר **"דרך אסורה"** או — Privat Weg **"דרך פרטית"**, ואמנם הפולנים שבכפר כינוני בעגה הפולנית **"וורבוטנר ווג"**, הם זיהו אותי עם הגבלת החופש שלהם. "התפריט" בפאז'ימייחי היה גרוע מזה שבמחנות-ההשמדה, משום שבניגוד למחנות ההם, לא הייתה כאן כל ביקורת. אספקת האוכל הייתה שרירותית וכן התנאים הסניטריים.

חרף זאת, הייתה במחנה חבורה של שלשה יהודים שלא נתגעלו בפת-בג המטבח של המחנה. אחד, **חיים שניצר**, נותר בחיים ויושב בתל-אביב.

חרות בזכרוני אחד מיוחד שבשלישייה, **אפרים פרטיג** היה שמו. אישיות של צדיק-תמים, שנתגלתה בתוך חיי-המדמנה שהיינו שרויים בה. מעניין שגם חיות ה-אס.אס. לא פגעו בו. לעומתו, היה בינינו "שייגץ", יהודי בשם **סטפן אורלובסקי**, דמות שגילמה בדיבור ובהתנהגות טיפוס של גוי פולני. תושבי הכפר כינוהו בשם **"קרול פולסקי"**, מלך פולין. והנה נוכחתי בשיחה שהתנהלה בין השניים, בין אפרים פרטיג לבין סטפן אורלובסקי. זה הראשון לא ידע פולנית, לעומתו סטפן לא ידע יידיש. אפרים שאל את סטפן, **"מה שמך?"** חה ענהו, **"סטפן"**. **"לא ייתכן"**, אמר אפרים, **"שהרי סטפן שם 'גויי' — לך ייקרא שמחה, משום שהנך תמיד מלא שמחה"**. ואמנם כך הייתה דרכו של סטפן; כל ערב, בקבלנו את מנת הלחם הזעומה ליום המחרת, הוא היה בולעה מניה וביה ולמחרת היה מתעורר רעב, אך עליז ושמח, והיה משנן לעצמו את הניגון **"ישמחו במלכותך"**, שאנו היינו מזמרים בלילות שבת בתוך חשכת הצריף — שהרי תאורה חשמלית מאן דכר שמיה, שיצא מפיו בנימה שחציה פולנית וחציה יידיש.

פעם לפנות ערב, הגיע למחנה סייסניק, שנשא את הכינוי **"אריה"** משום שהיה שואג כאריה. הופעתו לעת כזו בישרה פורענות. והוא אכן קרא לסטפן אורלובסקי, שיתלווה אליו עם כלי-עבודה, היה זה סימן מובהק ל"סוף המר", ואמנם התברר לאחר מכן, כך סיפרו איכרי הכפר, שבדרך להוצאתו להורג, ברח לעיני תושבי הכפר ולשמחתם.

סיפר לי **משה ז'ולטי**, חברי מהמחנה, כי בהיכלאו לאחר המלחמה באחד מבתי-הסוהר בגבול פולין-גרמניה, מצא חרוט על קיר בית הסוהר: **"אני סטפן אורלובסקי עברותי בשלום את המלחמה"**.

אותו משה ז'ולטי היה הרפתקן וסוחר מפולפל. מעשה שהיה; בשנת 1943 היה מצבו בכי-רע וירוד מבחינה גופנית, ללא מוצא להמשיך. בדעתו היה לברוח מהמחנה. כדי להוציא תכניתו לפועל, עשה מעשה נועז ביותר; יום אחד עצר את מרכבתו של הגנראל שמלדט, שהיה בדרכו לציד-איילות והציג עצמו כאיש שבא בהתנדבות למחנה ומבקש חופשה לכמה ימים. לשם כך שינן לעצמו את כל תארי-הכבוד של הגנרל, ואכן הגנרל רשם את פרטיו האישיים. למחרת נודע הדבר במחנה, כי הלבישוהו בגדים חדשים וכי הוא עומד להישלח לחופשה הביתה.

לשמע הידיעה הנפוצה השתררה תדהמה ופחד במחנה, שמא בעטיו עלולים להשמיד את כולנו. בינתיים הובהל הגנרל לברלין, ואת חופשתו של משה ז'ולטי החליפו בקבוצת-עבודה שממנה קם לתחייה. זו הייתה קבוצת ההובלה שחבריה נהנו מתוספת מזון, כפרס על מאמציהם ב"ארגון" חפצים וחמרים עבור ה"פטרון" שלהם, אוברשארפירר מייוואלד.

כעת יושב משה ז'ולטי בטורונטו שבקנדה, כשברשותו, בשותפות עם בן-דודו, דירות להשכרה, "רק" אלף שלושים וחמישה במספר, לאחר שנים שעסק בקבלנות-בניין.

כל אותה חווה חקלאית על תוצרתה, שימשה מקור ל**"סבוטז"** והשתמטות מהחזית, בעצם ימי המלחמה: אותו מייוואלד, מפקד המחנה, שהיה גנב מבטן ומלידה, היה שליחו של הגנראל בביצוע מעשי-שחיתות, משום שאת חמרי הבנייה עבור החווה השיגו במרמה על ידי חילופי-סחורות. כי באין רשיון מיוחד עבור החמרים — שהרי אלה היו מיועדים לצרכי המלחמה — היה מייוואלד מופיע במחסנים ובחנויות בלוויית קבוצת היהודים המאומנים היטב לכך, והיו "סוחבים" כל שניתן. למעשה קדמה פעולת הסחה. הוא היה מבקש למשל מוצר כלשהו ובשאלו לרשיון, היה מרמז לאחד מנעריו, וזה היה מביא מיד חצי חזיר או ארגז חמאה ובכך נגמרה העיסקה להלכה, אך למעשה "החברה" שלו ידעו היטב את תיאבונו של אדונם, והשתדלו בכל מאודם לספק את דרישותיו. נוסף לכך, שימש הכפר והסביבה לאתר-ציד. בחורף לקראת ימי-הפגרא שלהם, היו מתאספים שם קציני אס.אס. מכל גרמניה לציד-ארנבות, ויהודי המחנה שימשו חיל-החלוץ ומאסף-השלל עבור ה-אס.אס.

הקשר עם הבית

כשנה וחצי מיום בואי למחנה, עוד היה קשר מכתבים עם הבית, כלומר, עד אמצע 1942. אותה שנה צבעתי בליווי ציורים את מרכבתו של מנהל החווה — גיסו של הגנרל — ובדרך זו הכרתי מקרוב את בונה-המרכבות של החווה, פולני שנעשה **"פולקסדויטש"**. בבואי פעם ראשונה לבית-מלאכתו, לעג לי וגידף אותי בכל מיני קללות. הוא היה זולל יהודים בכל-פה, אך לאט לאט, בעמדו על טיב עבודתי, נהפך מאויב לאוהב. לדידו נעשיתי מודל ל**"יהודי אציל"**. הוא היה מכבד אותי בפרוסות לחם, וברשותו של מנהל המחנה הייתי מצייר בביתו הפרטי, שם האכילני מטעמים, שהיה מקבל מבנו, חייל בצבא הגרמני בצפון-אפריקה.

שלש פעמים נשלחתי הביתה לסוסנוביץ, כדי להביא משם צבעים מיוחדים. בפעם הראשונה עוד היו בבית הוריי, שתי אחיותיי שרה והינדה ואחי אליהו. בשניה, הגעתי בדיוק ביום שבו אספו את כל יהודי סוסנוביץ למגרש ספורט, כדי להוביל את רובם לאושוויץ. היה זה ר"ח אלול תש"ב. בהגיעי מתחנת-הרכבת לרחוב היהודים, גיליתי לתדהמתי, שהעיר

משפחת גרונדמן
עומדים מימין: אחי נתן, אמא, אחותי שרה, אבא ואנוכי
יושבים מימין: אחותי הינדה, אחיי שמואל ויעקב

ריקה מאדם. החנויות היו מוגפות ורק השוטרים היהודיים נראו על יד תחנתם. בתחילה חשבתי שיומא-דפגרא הוא זה, אך ככל שהתקרבתי לביתנו גדלה מצוקתי. והנה מופיעה לעומתי אשה וצלב גדול על חזה ושואלת אותי בפולנית, אם כבר משחררים — לאחר מכן התברר לי שהייתה זו יהודיה בניירות אריים, שכנראה ציפתה לקרוביה. לא ידעתי במה מדובר והמשכתי בדריכות עד הבית. בהגיעי שמה, גיליתי שכל האיזור סגור ומסוגר וכן ביתנו; נכנסתי דרך החלון והתחלתי לטכס עצה מה לעשות. בינתיים החשיך היום, בחוץ דלף גשם טורד ובקרבי-הדמעות. עין לא עצמתי כל הלילה ובבוקר, מועד התייצבותי בתחנת-הרכבת, עוד הספקתי להגיע למגרש הספורט ולראות אנשי אס.אס. מזויינים, מוצבים על חומות המגרש, ובתוכו עם ישראל מוכן להובלה לטבח.

פעם נוספת הגעתי לסוסנוביץ בליל חג-הסוכות אותה שנה. מכל מה שהיה בביתנו, לא נותר דבר. סרתי לבית קרובי-משפחתנו, משפחת **זמישלני**, — בנם **חיים בן-יעקב** היה כבר אז בארץ, כיום חבר בנורדיה. האשה **זיסעלה** תינתה בפניי את מר-לבה ובכאב עצור סיפרה, כי בתם היחידה שנותרה מכל ילדיהם, נפטרה ב"חצר המטרה" מקום האיסוף. למרות זאת, בעלה אינו פוסק מלהזכיר את **אהרון-פנחס** — הכוונה לאבי ז"ל — שהובל לטבח. ניסיתי עוד באותה הזדמנות למצוא כמה תצלומים מבני-משפחתי, אך ללא הצלחה.

בינואר 1945, בהתקרב החזית הרוסית, הועברנו, אנשי המחנה האחרונים, בעלי-המקצועות, לעבר פנים-גרמניה. כבר מזה חודשיים עבדנו חצאי-ימים, משום שחיות ה-אס.אס. היו עסוקים באריזת הגזל שחמסו בכל שנות המלחמה. תפקידי היה לסמן במספרים ובראשי-תיבות את ארגזי-החמס. בתחילת פברואר אותה שנה העבירונו למחנה **גרוס-רוזן** שבשלזיה-התחתית. שם הפשיטונו ערומים ונלקחו ממני התפילין שהחזקתי בהם כל שנות המלחמה. שם גם נתגלו בפניי לראשונה זוועות מחנה-המוות, ממש שאול התחתית.

המחנה היה מחולק לשניים, המחנה הוותיק והחלק החדש, שהיה בשלבי-בנייה. הכניסונו למרתפים בלתי-גמורים, שהיו בשליטת הקאפו — משטרת המחנה — בעלי סימון-משולש-ירוק, אחד כזה היה עושה לילה לילה ציד-נפשות, בהופיעו בלוויית עוזרו שנשא אחריו מוט כבד, בו היה ממוטט עד מוות אחד הקרבנות שבחר לו. היינו ישנים שם מכורבלים בתנוחת-ישיבה, איש צמוד לרעהו, כדי "להקל" על בחירת "המועמד" קצרה ידי מלתאר את הזוועות.

בוכנוואלד

לאחר כמה שבועות הועברנו למחנה בוכנוואלד המפורסם, ולאחר שהייה של מספר שבועות העבירונו למחנה **הולצן** שבצפון גרמניה, מחנה שהיה בשלבי-בנייה אף הוא. היה זה ליל-הסדר הראשון, בו ערכנו את סעודתנו — אני ובן-עירי שפגשתי שם באקראי בתבשיל של קליפות תפוחי-אדמה, שהוצאנו מפחי-הזבל של כלבי ה-אס.אס. מתובל בזחלים שמצאנו בסביבה. אדוניו הוותיקים של המחנה היו פולנים, שהשתלטו על מצרכי-המזון שבמטבח. על כן מנת המרק היומית שקיבלנו שם הייתה בבחינת מים-שאובים. שם זכיתי להופיע בשארית כוחותי, כסולן בקטע אופראי משל הקומפוזיטור הפולני **מוניושקו**, מתוך האופרה **"האלקה"**. הפתיון היה מנת-מרק נוספת שהובטחה לי, אך משום מה לא קוימה.

עוד באותו חול-המועד פסח החזירונו לבוכנוואלד, משום שחזית המערב התקרבה אלינו. זכורני, שבשבתנו בקרונות-משא דחוסים, לאחר שמנת-הלחם אזלה והרעב החל להציק, הוצאתי מתרמילי עצם ש"רכשתי" באחד מפחי-הזבל של מטבחי ה-אס.אס. ושמרתיו לעת צרה, כירסמתיו עד הגיענו חזרה לבוכנוואלד.

בבוכנוואלד ציפתה לי הפתעה גדולה; בכיכר הגדולה על יד שער-היציאה, רוכזו רוב יהודי המחנה, שנים-עשר אלף במספר, על מנת להישלח משם ברגל על ידי חיות ה-אס.אס. וכלבי-הציד שבידיהם. עודני עומד במרכז הכיכר, והנה שומע אני קול קורא מאחורי, **"גרונדמן, גרונדמן"**. ובהסיבי את ראשי והנה **שמואל-יוסף** אחי מולי. נקל לתאר שמחת-אחים בפגישה לאחר פירוד של ארבע וחצי שנים בתנאי-תופת אך שמחתנו זו הייתה קצרה מאוד, היא נמשכה רק כשלושה ימים.

בשביעי של פסח תש"ה, יצאנו את שערי בוכנוואלד לכיוון לא-נודע, נצורים ע"י חיות אס.אס. גרמניים ובעיקר אוקראיניים וכלביהם. מגמתם הייתה כפולה; להימלט מידי כוחות-הברית וכן לטשטש את עקבות הזוועות שביצעו. על כן היו יורים בנו בכל הזדמנות. ראשית הסתלקו הגרמנים, והאוקראינים שהובילונו שיחרו לטרף כל חלוש. הם היו יורים בנו בהגיענו לפרבר-עיר או כפר והכריחו את קרבנותיהם לחפור את קברם. היה מקרה שאב כרה את קבר בנו.

ביום השלישי לצאתנו מבוכנוואלד, הכניסונו לעת-ערב לגורן שבאחד הכפרים. בראותי כי כוחותיי אוזלים, החלטתי להסתתר שם ויהי-מה משום שבאותו יום בשבתנו בדרך להינפש באחד השדות, לא עמד בי כוחי להתרומם. אלמלא עזרתו של בחור, שהייתי מחנכו בתנועת השומר הדתי

בסוסנוביץ, שהובילני ותמך בי, היו יורים בי מיד. (**נרצח** היה שמו זכור לטוב, אחיו יושב בתל-אביב).

בבוקר עם צאת האנשים מהגורן, תמך בי אחי שמואל-יוסף ועזר לי לטפס ולעלות עם קבוצת-המאסף שניקו את הגורן, כדי לראות איך יפול דבר אתי. לאחר צאת האנשים — שהרי הכניסונו והוציאונו "תחת השבט" — התברר להם לאנשי האס.אס. שחסרים אחדים למניין המבוקר. מיד החלו בחיפושים, אך באין כלביהם אתם משום שהמשלוח התרחק מרחק רב, ניסו במו ידיהם בעזרת מלגזים. הם חיפשו, בדקו את כל השטח וכחצי מטר בסמוך אלי, בדקו בתוך הקש והודות לקב"ה לא מצאוני. (לאחר תקופה של ארבע שנים בפגישתנו המחודשת בארץ, סיפר לי אחי שמואל-יוסף ז"ל, כי באותו מעמד ברצותם לסגור את השער, גילו שם שני נערים מסתתרים ובו-במקום המיתום בירייה). אחי שמואל ז"ל המשיך ב"**טרנספורט**" וכעבור יומיים הצליח לברוח בהסתתרו שלושה ימים על עץ גבוה.

לאחר כמה שעות של רגיעה התחלתי לצאת ממחבואי. ובהישמע רשרוש בסמוך אלי, הבחנתי בעוד שני יהודים שגם הם התנערו מתוך הקש. כמובן שנפלנו איש בחיק רעהו והתחבקנו (לא ייאמן, אך נשארנו שם עוד שבעה עשר יום!)

התחלנו לכלכל את מעשינו; אני קיבלתי תפקיד של שואב-מים, עלי היה לרדת כל כמה לילות לאגם שהיה על-יד הגורן בו הסתתרנו, כדי לשאוב ממנו מים בדלי שמצאנו. והיות ונעלתי נעלי-עץ, הייתי חולצן כדי שלא להתגלות ע"י האיכר או מישהוא אחר בסביבה. בלילות אפריל אותה שנה, הדשא בו דרכתי יחף, היה קר כקרח. כתוצאה מכך הצטננתי, וגופי ששקל אז שלושים וששה ק"ג לא היה חסין נגד מחלות, שאמנם נתגלו לאחר מכן.

תפילתי לחופש שקעה בדמדומים, משום שקדחתי וכוחי הלך ואזל, אך תפילה מוחשית אחת הייתה בפי, שאזכה עוד בחיי לשתות כוס משקה חם. "**התפריט**" שלנו הורכב מתפוחי-אדמה חיים בקינוח סובין שגנבנו מהפרות ומי-האגם שבסביבה.

לילה אחד הגיע בבהלה מלמטה אחד משני היהודים שהיו אתי במחבוא, וסיפר, שהאיכר רדף אחריו, לאחר שניסה לחלוב את הפרות.

למחרת הופיע האיכר והחל מכריז: "**יצחק, יעקב, רדו אלי ואתן לכם קפה**", לאחר כמה דקות קם והסתלק. לאחר כמה שעות של רגיעה, ניהלנו דיון בינינו על תגובה. אני טענתי, שכנראה חל שינוי במצב; אחד מהשניים, או שהאמריקאים הגיעו, או שהוא בן-אדם טוב, אחרת היה מוסר את עובדת הימצאותנו למשטרה המקומית וחסל, אך הם התעקשו וסרבו לרדת. (המצב האובייקטיבי גרם לאי-הודאות. היה זה כפר נידח בין יערות, שהמשיכו להסתתר בהם אנשי אס.אס. וכל הזמן נשמעו יריות).

בוקר אחד, כעבור מספר ימים, בהתעוררי משנתי, גיליתי את מקום רבצם של השניים ריק מאדם, והחלון שהיה בסמוך להם — פתוח. אז החלטתי לרדת. ברדתי עברתי על יד חלון — פעם ראשונה מאז היכנסי לגורן לאור יום — ובהתבוננתי בו, ראיתי כמו קוף. פשוט לא זיהיתי את עצמי. נכנסתי לבית האיכר והתחלתי לדבר, אך הלה התקשה להבין את דיבורי. גם שפתי נעלמה ממני.

השחרור

האיכר גילה לי, שהאמריקאים נמצאים כבר עשרה ימים במקום. סרבתי להאמין וביקשתי סימן כלשהו לאימות דבריו, עיתון או רדיו. הוא הסביר לי, שעיתון אינו קיים כלל ואת מכשיר הרדיו החרימו האמריקאים. שאלתיו לתחנת צלב-אדום או בית-חולים בסביבה, והוא הסביר לי את הדרך. את שמונת הקילומטרים משם עד בית-החולים, נשאה אותי הרוח, כי כוחותי הפיסיים עזבוני מזמן.

לאחר המלחמה שרדנו, ממשפחה בת עשר נפשות, רק שלושה. אחי נתן ז"ל, הוא, אשתו ובתם הקטנה, ששבו מרוסיה לאחר הימלטם לשם במלחמה, אחי שמואל-יוסף ז"ל ואנכי.

אצל שלשתנו בלטה האינטואיציה, סגולה שירשנו מאבא ז"ל. אחי נתן ז"ל שברח מחמת הצורר, עשה ברוסיה נכבדות בעיצוב תפאורות בתיאטרונים ואופרות. הוא היה בעל אופי בוהמי ובז לבצע.

שמואל-יוסף אחי ז"ל היה בעל כישורים מיוחדים. הוא הצטיין כגרפיקאי מעולה, איש חברה נלבב עם חוש מסחרי מפותח. היה לו סטודיו לעיצוב תערוכות מסחריות. בין היתר עיצב וביצע תערוכות עבור ממשלת ארה"ב ברחבי העולם. הוא היה גם חובב מוזיקה נלהב, עודד, תרם וארגן, תזמורות קאמרית פרטית, שהופיעה בקונצרטים בביתו, ומעל הכל, ליבו היה פתוח לכל נצרך, ורבים זוכרים אותו כתומך בסתר לעת צרה.

מיכאל גולדמן-גלעד

ללא געגועים

עיר נעורי קטוביץ. רחובותיה, גניה, הפיח המתמיד באויר, צלילי השפה השלזית המחוספסת. מה אומר לי כל זאת היום? מה משמעות השם **"קטוביץ"** לגבי היום?

אילו נשאלתי על כך פתאום באמצע הלילה הייתי עונה אינסטינקטיבית: קטוביץ עבורי היום היא קהילה יהודית מפוארת שנחרבה, בתי כנסת שנשרפו ויושרו עם הקרקע, בתי ספר יהודיים שנתייתמו מתלמידיהם ורחובות העיר שנשארו עויינים ליהודים כפי שהיו בתקופת ילדותי.

זכרונות? כן. בית הספר ע"ש ברק יוסלביץ', שהלימודים בו היו מלווים בדרך כלל בקרבות-רחוב עם בני "ההיטלר-יוגנד" וסתם "כאכארים", כפי שקראנו לכנופיות-רחוב אנטישמיות. ה**"שטיבל"** של הרבי מראדומסק, ברחוב טילנה מריאצקה 3, שבו התפללתי בשבתות עם אבי ואחי המבוגר בית הכנסת הגדול והמפואר ברח' מיצקיביצ'ה, שהיה קודש לתפילות בחגים ולשמיעת דרשותיהם המצויינות של הרבנים הראשיים, הד"ר הרב **מרדכי פוגלמן** והרב **קלמן חמיידס**. הפארק הלאומי ברח' קושצ'יושקי, שגם בו היינו חייבים לעתים להתמודד עם קבוצות חוליגנים — אנטישמיים, שהתגרו ביהודים בעיקר בטיולי השבת שלהם.

אהבתי לעבור בשעות אחר הצהרים ליד קפה **"אסטוריה"**, הקרוב לבית מגורנו ולשמוע צלילי התזמורת שהנעימה למבקריה את ה-five o'clock. הבעלים של הקפה, היהודי **פרישר**, שהתגורר באותו הבית בו גרנו אנחנו, בודאי לא יכול היה לנחש שאחד מחברי התזמורת, הכנר בשם רוקיטה, ייהפך במרוצת הזמן לקצין אס.אס., לסגן מפקד המחנה האיום "יאנובסקה" בלבוב, ויירשם בהיסטוריה של השואה כאחד ממשמידה האכזריים ביותר של יהדות גליציה המזרחית. העיר מזכירה לי את טיולי הקניות עם אמי, שהייתה עורכת בחנויות הגדולות ברחוב ה-3 במאי, כמו **"וולוורט"**, **"טיץ"** ואחרות. במיוחד אהבתי לטייל עמה בימים שלפני חג המולד, להביט בחלונות-הראווה המקושטים ולהצטרף לזרם עורכי הקניות, הם, — ל"ויינאכטן" ואנחנו לחנוכה. ואחרון אחרון — אהבתי את הקן התנועתי שלי, המקום היחידי, מלבד בית הוריי, — ממנו שאפתי עידוד וכוח, שנטע בי גאווה יהודית, הפיח געגועים לארץ-ישראל ותקווה לגאולה מהירה, אם רק נרצה בכך.

כל זאת, על הטוב ועל הרע שבו, נותק ביום בהיר וחם אחד, בסוף אוגוסט 1939, כמו סרט שנקרע פתאום ולא אוחד לעולמים.

ביתנו נמחק כהרף עין, כאילו לא היה. שריד לא נותר ממנו, למרות שעזבנוהו מלא וגדוש בכל טוב, בריהוט, ביגוד, חפצי ערך, תמונות, ספרים, ומה לא? רק מזוודות קלות ומפתח הדירה לקחנו עמנו בתקווה לשוב לביתנו בעבור הזעם — תקווה שלעולם לא התגשמה.

* * *

קטוביץ נכבשה ע"י צבאות היטלר בימים הראשונים של ספטמבר 1939, כשרבים מיהודיה נסו כבר קודם לכן מזרחה כדי להימלט מן הצוררים שהכרנו אותם כל כך טוב כ"שכנים" מעבר לגבול.

גורלי וגורל משפחתי הביאונו עד קרוב לעיר פשמישל, שעל הנהר סאן, בגליציה המרכזית, שם התמקמנו אצל קרובים.

כשבועיים לאחר מכן, כבשו הגרמנים את פשמישל והסביבה. יחידות אס.אס. מיוחדות, שהגיעו בעקבות ה"ווהרמאכט", פשטו על יהודי המקום, במיוחד בעיר פשמישל עצמה ולפי רשימות מוכנות מראש עצרו כ-500 מנכבדי הקהילות והוציאום להורג ביריות, במבצר העתיק ה**"זאמק"**, שבפרברי העיר

זמן קצר לאחר מכן נסוגו הנאצים אל הגדה המערבית של הנהר, ובמקומם נכנסו הסוביטיים, שפלשו אז לפולין לפי ההסכם מולטוב-ריבנטרופ, ההסכם שחילק את פולין בין שני "הידידים" החדשים היטלר וסטלין.

הסוביטיים שהשתלטו על שטחי פולין המזרחית, לא הייטיבו עם הפליטים היהודיים ממערב פולין, שהייתה תחת

מיכאל גולדמן-גלעד, כתלמיד בבית הספר ע"ש ברק יוסלביץ

הכיבוש הנאצי. הם נחשבו כגורם בטחוני מסוכן ורובם ככולם הוגלו למזרח-רוסיה, שם חיו בתנאים קשים ביותר, לא מעטים מהם מצאו מותם בטייגות ובטונדרות של סיביר, ביניהם רבים מתושביה היהודים של קטוביץ וערי שלזיה האחרות. כדי להמנע מהגירוש, בעיקר בגלל מצב בריאותה הרופף של אימי, שילם אבי סכום כסף נכבד לאחד הקומיסרים המקומיים, שהפך אותנו לאזרחים סובייטים "כשרים".

מי יכול היה לדעת אז, כי לעומת ההתפתחויות שהיו צפויות לנו לאחר מכן, ההגליה לסיביר הייתה הצלת נפשות. באביב 1941 גוייס אחי המבוגר לצבא הסובייטי. בפרוץ הקרבות ביוני 1941, נותק כל קשר עימו ורק בשנת 1960, תשע עשרה שנה לאחר שחשבתיו כמת, גיליתיו ברוסיה. הוא חי כיום בישראל, לאחר שעבר שבעה מדורי גיהנום ב**"גן העדן"** הסובייטי של סטלין.

לאחר שנתיים של שקט יחסי, שבו אף הספקתי ללמוד בתיכון סובייטי, פלשו הגרמנים ב-22 ביוני 1944 לשטחי ברית-המועצות ושוב היינו הראשונים שהועמדו בסכנת חיים. פשמישל והסביבה נכבשה והיהודים היו הקורבנות הראשונים להתעללות המרצחים. רבים מיהודי המקום נתפסו, עונו, נורו ואף נרצחו כיומיים לאחר הפלישה בגרזנים ובמוטות ברזל, בעיקר ע"י האוקראינים המקומיים כשהאוכלוסייה הפולנית מביטה על כך מן הצד ונהנית...

לאחר מכן החלה ההשמדה. בהדרגה, בעקביות, בפרמדיטציה ובדייקנות גרמנית למופת. והכל ידוע.

באוקטובר 1941 צוויתי לעסוק בעבודות כפיה בבניית גשר רכבת מעל לנהר סאן. בגיל 17, לבוש סחבות, רעב, כואב ממלקות וקופא מקור, הפכתי למקיים היחידי של משפחתי. מעט הכסף שניתן לי תמורת העבודה הספיק בקושי לשתי ככרות לחם בשבוע. תמורת תכשיטי אמי ואבי, הצלחנו לרכוש אצל איכרי הסביבה כמות של תפוחי אדמה ומעט שמן, שאיפשרו לנו לעבור איך-שהוא את חדשי החורף הקשים בשנים 1941-1942.

באביב 1942 נלקחתי מהבית והוכנסתי למחנה עבודת כפייה סגור, שהפך במרוצת הזמן למחנה ריכוז ליד הגיטו היהודי בפשמישל, בפיקודו של הרוצח, האופטשארפירר ס.ס. יוזף שוואמברגר, ממוצא אוסטרי. האופטשארפירר, אחד מהמרצחים האכזריים ביותר והמבוקשים ביותר על ידי

ברגעי חייהם האחרונים. עד סוף חיי ירדפוני עיניה הכחולות והגדולות של אחותי **גולדה'לה** הקטנה, בהביטה מסביב כגוזל נרדף ונפחד עד מוות, מבלי להבין מה מתרחש מסביבה, שתיקתו העיקשת ומלאת הבעה של אבי, והשלמתה של אמי החולה עם המצב, כאילו ידעה שמאבק ההישרדות שלה מגיע לקיצו. לא הייתי טוב מהם. להיפך. במה זכיתי שנשארתי?...

* * *

בספטמבר 1943 חוסל המחנה שלנו, בעת ובעונה אחת עם חיסולו הסופי של הגיטו בפשמישל, שהפעם נתקלו מבצעיו בהתנגדות נמרצת מצד תושבי הגיטו, הם ירדו לבונקרים מבוצרים ואף השתמשו בנשק חם נגד המרצחים.

המחנה שלנו הועתק יותר מערבה, לכיוון קרקוב, למחנה הריכוז הידע לשמצה, — שבניה, שבו שלטה חיה רעה בצורת יצור-אנוש, הרוצח ממוצא שלזי, שטורמפירר אס.אס. גז'ימק, שהיה אכזרי אף יותר ממפקד המחנה בפשמישל, יוזף שוואמברגר. באחת מהתפרצויות הזעם שלו הילקני שמונים מלקות, אפיזודה שעלתה במרוצת השנים במשפטו של אייכמן בירושלים ושימשה מוטו לסרט **"המכה ה-81"**.

כחדשיים לאחר שהגענו למחנה נורא זה, בליל ה-3 בנובמבר 1943, הוצאו ארבעת אלפים האסירים והאסירות היהודיים מהמחנה, ואני בתוכם, הוכנסנו לקרונות-בקר והובלנו לאושוויץ.

במסמכי אושוויץ שנמצאו לאחר המלחמה, מופיע בספר רישום האסירים ב**"קאראנטין-לאגר"** בירקנאו, כדלקמן:

"5.11.1943 — הובאו במשלוח RSHA, 3898 יהודים ממחנה העבודה "שבניה". לאחר הסלקציה הופנו למחנה כאסירים: 952 גברים (מס. 160.879-161.830) וכן 396 נשים (מס. 6.702-67.097). יתר 2550 הומתו בגאזים. ("Sonderbehandlung"). (מחברות אושוויץ, מס. 4 ע' 145)

מהמספרים האלה מתברר גם שבדרך משבניה עד לאושוויץ מתו בתוך הקרונות 102 אסירים.

בין המצליחנים שעברו את הסלקציה של ד"ר מנגלה ב"ראמפה" בבירקנאו, הייתי גם אני, אז כבן 18, אסיר אושוויץ טרי, מס. 161135, יצור ללא שם, ללא אתמול וללא מחר, סתם אף אחד, — "Vogel-frei", שהריגתי הייתה מקנה לרוצחי מנת סיגריות נוספת.

מחנה ההשמדה אושוויץ על כל סניפיו, היה כידוע, קרוב

מיכאל גולדמן-גלעד במדי טנקיסט סובייטי בתקופת הקרבות נגד הנאצים

ציידי הנאצים שלאחר המלחמה,נתגלה בארגנטינה. הוא נעצר וממתין להסגרתו לגרמניה (ישראל משום מה נמנעה מלבקש להביאו לדין צדק בארץ...)

נפרדתי אז מהוריי ומאחותי בת האחת-עשרה ורק פעם אחת ויחידה ראיתים שוב לשעה קלה, ביום 26 ביולי 1942, ביום הולדתי, כשהביאו אותם ביחד עם אלפי תושבי הגיטאות מסביבת פשמישל, "לאומשלאג-פלאץ" והעלום לקרונות.

קיווינו שנתראה ולא עלתה כל מחשבה בראשי, שזוהי דרכם האחרונה, שתובילם לבלז'ץ.

מאז לא ראיתים ומאז הם תמיד לנגד עיניי. עד ליומי האחרון אתייסר על כך, שלא עשיתי משהו כדי למנוע עלייתם לקרונות, או להצטרף אליהם כדי להיות איתם

מאד לעיר קטוביץ. רבים מבין אנשי אס.אס. ששירתו במקום, דיברו גרמנית במבטא שלזי, לא מעטים גם מה"קאפוס" הרצחניים היו אף הם שלזים-גרמנים או "פולקס-דויטשה" — פולנים למחצה שצורפו לגזע "הארי". בהיותי לאחר מכן באושוויץ III (בונה) נתקלתי במקומות שבהם עבדנו במסגרת ה-"I.G. Farben" ברבים מתושבי קטוביץ שהועסקו שם כאזרחים.

ביניהם היו שונאי ישראל שלא הסתירו את רגשותיהם, אך היו גם אחדים, בשומעם את הגרמנית השלזית שלי ובהיוודעם שאני בן-עירם, הפגינו כלפי במידה מסויימת (מסויימת מאד) מעין השתתפות במר-גורלי.

קטוביץ ואושוויץ

בהיותה של קטוביץ עיר בירה של שלזיה-עלית שצורפה לרייך השלישי, היא שימשה גם כמרכז הפעילות של ה"גסטאפו" ומשטרת הבטחון של האיזור, שחלש על המחנות של אושוויץ — מלבד אותו החלק "המבצעי" שהיה נתון לפיקוחו ולפיקודו הישיר של ה-.R.S.H.A (המשרד הראשי לבטחון הרייך) בברלין, כלומר להימלר, היידריך ואייכמן (האחרון, — כראש המחלקה היהודית — "IVB4").

העיר קטוביץ הייתה אחת הראשונות בפולין הכבושה שהפכה "ליודן-ריין" (נקיה מיהודים) כבר בחדשים הראשונים שלאחר הכיבוש.

האסירים הפוליטיים הראשונים, שהובאו לאושוויץ, נשלחו על ידי ה"גסטאפו" בקטוביץ. היה זה "טרנספורט" של 23 אסירים שהגיעו למחנה ב-22 ביוני 1940.

בנובמבר 1940 הוצאו להורג במחנה אושוויץ 40 אסירים פוליטיים, כפעולת עונשין על התקפות שבוצעו בקטוביץ נגד המשטרה הגרמנית. הרשימה השמית של המוצאים להורג הוגשה והומלצה ע"י ה"גסטאפו" בקטוביץ.

בינואר 1941 אישר היינריך הימלר בביקורו במטה

משמאל לימין: אברהם סירוטה במדי הצבא הפולני, אילונקה ברבר ילידת קטוביץ, מיכאל גולדמן-גלעד במדי טנקיסט סובייטי, ועוד זוג יוצאי קטוביץ

ה"גסטאפו" בקטוביץ את הקמת הקונצרן "I.G. Farben" כדי שאפשר יהיה לנצל במפעליו עבודה זולה של אסירי אושוויץ.

ביולי 1942 ביצעו אנשי ה"גסטאפו" בקטוביץ בנוכחותו של אדולף אייכמן ובראשותם של קציני ה"גסטאפו" של העיר: ד"ר שייפר, ד"ר קנובלוך והאחראי על הרפרט היהודי בגסטאפו המקומי, אס.אס. אוברשטורמפירר אלפרד דרייר, את הגירושים ההמוניים הראשונים של יהודי הגיטאות סוסנוביץ, בנדז'ין וערים אחרות, לאושוויץ. רובם הובלו ישר לתאי הגאזים כדי לשמש שפני-נסיון להמתות ההמוניות שבאו לאחר מכן.

ביולי 1942 נחתם הסכם עבודה בין ה"גסטאפו" בקטוביץ לבין חברות בניה מקומיות ידועות: "Huta Hoch und Tiefbau Lenz Co." וכן "Schles. Industriebau" על הקמת שני מבני קרמטוריום גדולים נוספים לאלה שכבר פעלו אז. (מחיר כל מבנה: 133,756.65 מרקים גרמניים).

ב-"Reichsbank" (הבנק של הרייך) בקטוביץ נוהלו החשבונות הכספיים של מחנה ההשמדה אושוויץ על סניפיו, תחת השם: "SS. Standort Verwaltug Auschwitz".

ראש המחלקה הפוליטית (Politisches Abteilung) של אושוויץ אס.אס. אונטרשטורמפירר ארנסט גראבנר, השתייך לצוות מטה ה"גסטאפו" בקטוביץ וחזר אליו ב-1 בדצמבר 1943 לאחר סיום תפקידו הבזוי באושוויץ.

אדולף אייכמן ביקר לעתים קרובות ב"גסטאפו" בקטוביץ, הן באופן מיוחד והן בעת ביקוריו התכופים במחנות ההשמדה שבסביבה. על אחד מביקוריו הללו ועל הפגישה עם אייכמן פנים אל פנים, שמעתי בשנת 1960, מפיו של סופר השואה **יחיאל דינור** (קצטניק), גם הוא אסיר אושוויץ לשעבר. בתוקף תפקידי דאז כקצין משטרת ישראל וכאיש צוות לשכת 06, שחקרה את אייכמן ועסקה באיסוף חומר ההוכחות נגדו, — נפגשתי עם הסופר. קצטניק העיד לאחר מכן במשפט, אך לא הספיק להשמיע הפרטים שמסר לי בזמנו על כך, מאחר שהתעלף ברגעים הראשונים של מסירת עדותו המזעזעת על **"פלנטת אושוויץ"**.

הבריחה והנקמה

בינואר 1945, בהתקרב החזית הסובייטית לגבולות גרמניה, החל פינוי האסירים מהמחנות של אושוויץ.

בליל 17 בינואר 1945, יצאתי ביחד עם כארבע עשרה אלף אסירי אושוויץ — בונה לאחת מצעדות-המוות האיומות ביותר בתולדות פינוי המחנות. בשיירה שנמשכה לאורך קילומטרים צעדנו לילה שלם, בשלג ובקור אימים, מוקפים באנשי אס.אס. חמושים בליווי כלבים. מי שרגליו כשלו ונפל, גולגל לצידי הדרך ונורה למוות.

מעל למאה קילומטרים צעדנו באותו הלילה. היריות לא פסקו אף לרגע. בכחותינו האחרונים הגענו לפנות בוקר למחנה ריכוז עזוב, בעיר גלייביץ.

כעבור מנוחה קלה במחנה, יצאנו שוב לדרך. בתחילה בקרונות משא פתוחים, דחוסים כמו בקר, ללא אפשרות לנשום חפשית, ללא מים וללא אוכל, כשגשלג כבד יורד ללא הרף על ראשינו.

לאחר נסיעה של כשעתיים בערך, הורדנו ושוב התחלנו לצעוד. הגעתי לאפיסת-כוחותיי והחלטתי שבמקום ליפול בהליכה, מוטב לי לנסות לברוח. בלילה, בעוברנו בדרך שחצתה את הכפר וויאלופולה, ליד ריבניק, הצלחתי לחמוק מהשיירה, בסוחבי אחרי, בכח ממש, עוד חבר שאיתו צעדתי ביחד כל הזמן. לאחר מכן הצטרף אלינו חבר נוסף.

במשך ששה ימים ולילות הסתתרנו בעלית-גג של רפת, מאחורי ביתו של אחד האיכרים, שכפי שהתברר למחרת בבקר, ידע על כך ובתו הצעירה הייתה מספקת לנו בהסתר לחם וחלב במשך שהותנו במסתור — דבר שגבל ללא ספק בסיכון חיי כל המשפחה.

ב-26 בינואר 1945 נכבש הכפר ע"י הצבא הסובייטי. כשירדנו מעלית-הגג, — היינו כחולמים...

לא ידענו אז מה קרה עם יתר האסירים, עד שמספר חדשים לאחר מכן, נמצאו דרומית לכפר, בשני מקומות בתוך יער, מעל לאלף גופות של אסירים מוטלות בשלג. כפי שנקבע מאוחר יותר היו אלה אסירי השיירה, שבתוכה צעדנו אנחנו.

על ההתרחשויות שלאחר בריחתנו, כותב בזכרונותיו מר **דוד שטיין**, אסיר אושוויץ מס. A-8550, והיום תושב ירושלים, שצעד ביחד איתנו:

"... הגענו לסוף הכפר. שתי דרכים התפצלו ממנו. דרך אחת הייתה המשך הכפר והדרך השניה פנתה שמאלה. זאת הדרך בה אנו המשכנו.

הדרך הובילה לעובי היער. ממרחק נשמעו כבר קולות של ירי והסקתי, שאנו נמצאים כנראה בקרבת החזית. כבר היינו די עמוק ביער כשלפתע אני שומע חייל אס.אס. צועק בקול: "רייכס-דויטשה אונד פולקס-דויטשה אוסטרטן" ("גרמנים לצעוד החוצה מהשורה"). אלה היו אסירים גרמניים שהוצאו מהכלא והפכו בתוך המחנות ל"קאפוס" ומפקדי בלוקים. ברגע שצעדו מחוץ לשורה קיבלו נשק מידי חיילי אס.אס.

בינתיים ראיתי שחיילי אס.אס., שליוו אותנו, נכנסים ליער ולובשים על עצמם בגדי הסוואה. כל אחד ידע כבר שזה ראשית הסוף.

באותו הרגע נשמעו קולות של מכונות-יריה מאוד חזקים. באופן אוטומטי ניסו מספר אנשים לברוח בין העצים. אני הייתי בתוכם. אבל אנשי אס.אס. צעקו אלינו: "הינלגן" ("להשתטח") (בל נשכח שכל זה מתרחש בשלג) והתחילו לירות עלינו. גם אני נשכבתי בשלג כשלפתע חשתי במישהו נופל עלי. ראשי בצבע החוצה ושמעתי את הכדורים שורקים ליד אחני. "גם הכדור הזה החטיא" חשבתי בליבי; חיכית לראות איזה מהם לא יחטיא...

... עוד זמן רב קטלו מכונות היריה חיי אנשים, ואני שוכב בשלג ללא תנועה. רק ליבי ומוחי עובדים בקדחתנות. לגבי כולם נחשבתי כמת. לפתע פסקו קולות הירי והשתררה דממת מוות על היער. מה הלאה?... ... שמעתי צעדים. אלה יכלו להיות רק צעדים של אנשי ה-אס.אס., שחזרו לאחר שגמרו את משימת ההרג שלהם. רעדתי לגורלי. למזלי לא שמו לב אלי והמשיכו הלאה. נרגעתי, אבל רק מספר דקות. צעדים נוספים התקרבו במהירות לעברי ונעצרו בסמוך. איש ה-אס.אס. התכופף, הרים את ראשי. בינתים הדם והמוח (שנשפכו עלי מההרוג שלידי) קפאו עלי. אצרתי את נשימתי ולא זזתי. הרגשתי שעושים איתי משהו ועם המת שלידי. אח"כ נהיה שקט. הם הלכו. מרוב מאמץ והתרגשות נרדמתי. כשהתעוררתי, רק הירח האיר... אני מנסה להתרומם אבל איני מצליח. נוכחתי לדעת שאני עטוף בשמיכה יחד עם המת. בקשיים הצלחתי להתרומם. ידיי ורגליי היו קפואות. ביסורים נוראים התחלתי לצעוד דרך היער לכיוון הכפר..."

בהמשך זכרונותיו מתאר הניצול איך הגיע לכפר, איך שוב נמלט מחיפושי ה-אס.אס. אחרי הניצולים מן השחיטה ולבסוף מצא מסתור עד ששוחרר ע"י הצבא הסוביטי המתקדם. הוא נלקח לבית החולים שם קטעו לו כל אצבעות רגליו שקפאו והתחילו להרקב.

לאחר שהחלים חזר דרך טלטולים רבים לעיר מולדתו סאטמר שבהונגריה משם עלה ארצה בשנת 1962. את זכרונותיו הנוראים מסיים דוד שטיין:

"היה לי צורך לכתוב את הדברים על מנת שהדור הבא יזכור וידע מה קרה ליהודים באירופה בתקופת הנאצים, — במאה ה-20.

כל מה שקרה לנו, קרה בגלל שליהודים לא היה לאן ללכת, — לא הייתה מדינה! אסור לשכוח זאת לעולם! האם למדנו את הלקח?..."

* * *

עד היום הזה קבורים בשורות ארוכות של קברי אחים ביער שליד וויאלופולה, חבריי לצרה ולסבל, שגורלם כה התאכזר אליהם, שהצלתם הייתה כה קרובה ושנפלו מכדורי המרצחים ימים ספורים בלבד לפני שהיו יכולים לקום לתחייה.

* * *

כחודש לאחר השחרור התיצבתי במפקדת הצבא הסוביטי וביקשתי להצטרף כמתנדב לשורות הלוחמים. היה עליי לעבור מספר ימים בלתי נעימים ביותר של חקירות, אך לבסוף צורפתי ליחידת סיירים. לאחר שנפצעתי הועברתי לגדוד של טנקים, שבו לחמתי עד לסיום המלחמה ופציעתי השניה, יומיים לפני סיום המלחמה, בקרבות על שחרור פראג, בירת צ'כוסלובקיה. גדוד הטנקים שלנו התמקם לאחר מכן בעיר שטטין שעל יד הים הבלטי ומשם, לאחר קבלת חופשה מיוחדת יצאתי לביקור בקטוביץ, שנכבשה זמן קצר קודם לכן.

הביקור בקטוביץ — 1945

למעשה לא הייתה לי כל כך ברורה מטרת ביקורי בעיר נעוריי. לא ידעתי מה אני הולך לחפש בה. היה לי ברור שלא אמצא שם איש מבני משפחתי. ידעתי שדירתנו לשעבר לא תפתח בפני את דלתותיה. היה לי ספק אם בכלל אמצא מישהו מיהודי קטוביץ. וגם הייתי סבור, ששכנינו הלא-יהודים בוודאי לא ישמחו לראותני. ובכל זאת משך אותי משהו מיוחד אל העיר. אולי רציתי לראות את קטוביץ כבושה ומושפלת. אולי רציתי לצעוד ברחובותיה במדי חייל כובש ומכניע, להרגיש את ההיפך מזה שהרגשתי בהיותי חיה נרדפת, לפני חדשים ספורים בלבד, בעומדי כמצורע מול נציגי ה-"Herren Volk".

בהגיעי לקטוביץ עשיתי צעדי הראשונים מתחנת הרכבת לעבר ככר העיר ומשם לרחוב מיצקיבצ'ה כדי לראות את בית הכנסת הגדול.

כבר מרחוק חיפשתי את כיפת ה**"טמפל"** עם המגן דוד בקצהו, ומה גדולה הייתה אכזבתי כשבבואי למקום שבו עמד פעם המבנה המפואר, לא מצאתי זכר ממנו. אבן על אבן לא נותרה. כששאלתי בגרמנית את עוברי אורח, מה

קרה עם ה"טמפל", ענו לי — לאחר שהתאוששו מתדהמת הגרמנית השלזית של טנקיסט סובייטי — שבית הכנסת נשרף ונהרס מיד עם כיבושה של קטוביץ על ידי הגרמנים בספטמבר 1939, ו... מיהרו להתרחק ממני.

סמוך למקום בו ניצב פעם בית הכנסת הגדול עמדו מבנים של השוק העירוני ה"**האלה טארגובה**", שהייתה הרוסה למחצה וטרם פעלה כשוק. ברבים מדוכניה של ה"האלה" אפשר היה לראות עדיין סימנים של ביזה, ארגזי שימורים מפחרים, שקי קמח קרועים ואף בקבוקי משקאות חריפים, מוטלים בפינות פה ושם. בין הריסות השוק הסתובבו קבוצות חיילים סובייטיים והוא נשמר על ידי המשטרה הצבאית.

נכנסתי לשוק, הסתובבתי בו שעה קלה, הרמתי שני בקבוקי יין, אחד מהם הכנסתי לתרמיל הצד שלי, השני מצא את מקומו בכיסו העמוק של המעיל הצבאי ופניתי לעבר דירתנו לשעבר.

כעבור עשר דקות של הליכה מהירה נעמדתי לפני הדלת וכשצלצלתי בפעמון — הלם ליבי. רציתי להאמין, שהנה תפתח הדלת ומעבר לה תעמוד אימי שתחבקני בזרועתיה. אבל שניית האשלייה נמוגה כהרף עין כשמעבר לדלת שמעתי קול נפחד של אישה: "Was wollen Sie, Bitte?" ("מה בקשתך?") וזאת, לאחר שהביטה בוודאי דרך העין בדלת וראתה חייל סובייטי מולה.

עניתי בגרמנית שלא תפחד, שגרתי פעם בדירה זו ואני רוצה לראותה שוב. כשנפתחה הדלת ראיתי לפני אישה בשנות השלושים ומאחוריה שני ילדים קטנים ומפוחדים. הרגעתי אותם ואמרתי שאני רק רוצה לראות את הדירה ולקבוע באם נשאר משהו בה, שהיה שייך לנו. האישה הובילה אותי מחדר לחדר, מן המטבח אל הסאלון וממנו לחדרי שינה; היבטתי בריהוט הדל שהיה בדירה, על הקירות הריקות מתמונות, על הפינה שבה עמדה הספריה שלנו, לעבר החלונות שהוילונות הוסרו מהם, ולא מצאתי אפילו סימן למה שהיה פעם קן בית חם, מלא חיים ואושר, שופע תוכן, תרבות ומסורת יהודית.

לשאלתי, הסבירה לי הדיירת שהיא גרה במקום מאז 1941, לאחר שהתאלמנה מבעלה, חייל גרמני, וכי הדירה הייתה ריקה מכל חפץ, בהיכנסה אליה. יתכן שדיברה אמת, אבל זה גם לא ענין אותי. לאחר שלא מצאתי בדירה שום סימן של העבר, מלבד הקירות, לא העסיקה אותי יותר. לפני צאתי אמרתי לאישה שאין לי כל כוונה לנשלה מהדירה, שהיא אינה דרושה לי וכי אין בדעתי לחזור ולגור בה. האישה הודתה לי כשדמעות בעיניה ואני לא הבנתי מדוע...

משם פניתי לדירת שכננו לשעבר, הגרמני, הר **פריץ נויגבאור**, מהנדס בחברת חשמל המקומית, גוי מבוגר שאיתו חיינו בשכנות טובה למדי, עד שביום אחד, מספר חדשים לפני פרוץ המלחמה, ולאחר מות אשתו, תלה בחדר עבודתו תמונתו של אדולף היטלר.

את הדלת פתחה לי פרויליין פרידה, מנהלת הבית הצעירה אותה זכרתי לטוב עוד מימי נעוריי. פריץ נויגבאור עמד במרחק-מה בתוך חדר הכניסה והביט לעבר הדלת.

כשהורדתי את כובע הטנקיסט, הכירוני שניהם. פרידה שמחה ואילו נויגבאור החוויר והביע סימנים ברורים של פחד. הרגעתיו מיד באמרי שאין לו מה לחשוש. באתי רק כדי להודיע שלא כל משפחת גולדמן הושמדה וכי נשאר עדיין שריד ממנה ויתכן שבמרוצת הזמן יבוא אולי סימן חיים ממישהו אחר שאולי ניצל מהרצח גם הוא. הוזמנתי לארוחת ערב שבמהלכה ניסה הר נויגבאור לשכנעני, שלא היה נאצי וכי לא ידע מה קורה ליהודים. לא האמנתי לו, כפי שלא האמנתי אף לאחד מהם.

למחרת ביקרתי במשרדי הוועד היהודי המקומי. שאלתי פרטים על קרובים או על מכרים, אך לצערי לא העליתי דבר. רוב אנשי הוועד לא היו תושבי קטוביץ מקודם, ואחדים מהם, — למען האמת, — גם לא מצאו במיוחד חן בעיני.

בשוטטי לאחר מכן ברחובות העיר הבחנתי בחייל פולני שבא לעברי. כשהתקרב אלי, — התחבקנו. היה זה חברי לספסל הלימודים, **אברהם סירוטה**, שגם הוא ניצל בנס ובא לקטוביץ לחפש שרידי משפחתו.

החלטנו לצאת למחרת היום לבקר בבית ספרנו הישן בבוגוצ'יצה. ה"טראם" הביאנו מהר למקום. נכנסנו לבנין הריק מאדם. ביקרנו בכיתות ובמיוחד בכיתה ז' האחרונה, שבה בילינו ולמדנו ביחד עד יולי 1939. זה היה בסך הכל לפני שש שנים ולנו נדמה היה שעברו מאז שנות דור.

* * *

כעבור מספר ימים עזבתי את העיר ולא שבתי אליה עוד, למרות שלאחר שחרורי מהצבא ועד לעזיבתי את פולין, בתחילת 1946, התגוררתי מספר חדשים בגלייביץ, העיר הסמוכה לקטוביץ.

בדרך לארץ-ישראל

במרץ 1946 יצאתי את פולין בדרך-לא-דרך, כדי להגיע לגרמניה ומשם לאחד מנמלי אירופה, במטרה להצטרף לאחת האניות הבלתי-ליגאליות ולעלות ארצה. בבית הקברות הגדול הנקרא אירופה, — לא היה לי יותר מה

לחפש. לאחר שהייה קצרה במינכן ולאחר מכן במחנה D.P. בפוקינג, עברתי עם **"הבריחה"** לאיטליה ובחודש מאי 1947 הצטרפתי למעפילי אנית **"התקוה"**. אחרי מאבק נגד שתי אניות-קרב בריטיות סמוך לחופי הארץ, טולטלה האניה לנמל חיפה ומשם הוגליתי, ביחד עם שאר 1,400 המעפילים, באנית מאסר **"אושן ויגור"** למחנות המעצר בקפריסין. עשרים חדשים ארוכים שהיתי בין גדרי התייל, כשממגדלי השמירה צופים עלינו, הפעם לשם שינוי, לא אנשי אס.אס. כמו באושוויץ, אלא חיילי בריטניה הגדולה, שאחד מגדולי אישיה הבטיח בזמנו בשם ממשלת הוד מלכותו, להקים בית לאומי בארץ ישראל, לעם היהודי הנרדף...

בסוף 1948 שוחררתי מקפריסין והפכתי — סוף סוף — לאזרח המדינה היהודית החפשית.

פולין ואני

מאז נסעתי רבות בעולם, בעיקר בשליחויות מטעם המדינה ומוסדותיה. גם נסעתי באופן פרטי וביקרתי בארצות רבות, אך מאז בואי ארצה ועד היום הזה, לא דרכתי על אדמת פולין. אינני מתגעגע אליה, כפי שאינני מתגעגע לעירי קטוביץ.

אין לי סיבה ואף לא הצדקה להתגעגע לארץ בה נולדתי, וחבל...

לא פעם כשאני נפגש עם יהודים יוצאי ארצות השונות שעלו לישראל, כמו מארה"ב, אנגליה, ארצות אמריקה הלטינית, כשאני שומע על יחסם לארצות מוצאם, בחום ונוסטלגיה, בדברם על חוויות ילדותם, — מתמלא ליבי קנאה אליהם.

כמה הייתי רוצה גם אני לחוש כמוהם, לספר לילדי, לרעייתי "הצברית", על שדותיה הירוקים של פולין, על יערותיה ונחליה, על התרבות והשירה שלה, על תושבי הערים ויותר המקומות בהם גדלתי ובגרתי... אבל איך אוכל לספר, כששדותיה של פולין מזכירים לי מחנות ריכוז, עריה, — גיטאות, יערותיה, — גופות, גופות, גופות...

איך אוכל לספר על תושבי הארץ הזאת ולא להיזכר ב"שפיצלים" וב"שמאלצובניקים", שחיפשו יהודים מחוץ לחומות הגיטאות, כמו חיות טרף אכזריות, לסחוט מהם כופר ולבסוף למסרם בידי המרצחים. איך אוכל לשכוח את אשר אומר לי אחד: **"מה, עוד לא הרגו אותך?"**. אני יודע. אסור להכליל. הרי היו גם אחרים, חסידי אומות העולם שהצילו יהודים תוך סיכון חייהם הם. הרי אני בעצמי ניצלתי ע"י משפחת איכרים באותו הכפר וויאליפולה הנידח, ששמו נחרט כל כך בזכרון אסירי אושוויץ שעברו דרכו. כן, היו אחרים, אבל הם היו כה מעטים, כה יוצאים מן הכלל, כה יוצאי דופן מכל היתר...

אם באחד הימים אחליט בכל זאת לצאת לשם — יהיה זה אך ורק כדי להראות לבני משפחתי שיתלוו אלי, את המקומות שבהם כה סבלתי, את המגרשים הריקים שעליהם עמדו פעם בתי כנסת מפוארים, את יהדות פולין המשתקפת כיום אך ורק דרך מאות אלפי המצבות מבתי הקברות בוארשה, בקרקוב, בקטוביץ ובערים אחרות, שבמקרה נשתמרו עד כה. יהיה זה כדי שיעברו איתי ביחד על פסי הרכבת שהובילו את יקירינו לדרכם האחרונה, כדי שיסעו — בכבישים עליהם צעדנו בצעדות-המוות. וכל זאת כדי שיבינו, מדוע כה דבקים אנו בעצמאות ישראל, מדוע כה חרדים אנו לקיומה ולעוצמתה של המדינה.

* * *

במקום סיום

קשה היה לי להתחיל לכתוב רשימה על קטוביץ ועוד יותר קשה היה לי להכניס את עצמי במסגרתה. זמן רב פקפקתי אם בכלל אצליח בכך. כתבתי מה שהרגשתי. כתבתי כי מצאתי זאת לחובתי, חוב שחבים אנו כולנו לכל אותם עשרות האלפים מיהודי עירנו, שלא זכו.

קטוביץ הייתה יפה, רחובותיה נקיים, פרחה בה פעם תרבות יהודית, פעל בה ארגון קהילתי למופת, רבניה היו מפורסמים ומכובדים גם בעיני הלא-יהודים, אבל כל זה היה, כל זה איננו ולא יהיה עוד. לכן אין היום חלקי עימה.

נשארו רק זכרונות. בחלקם יפים, אך ברובם טראגיים. את הטובים, — נזכור; על היתר, — נבכה.

לכבוד יהיה לי לסיים את רשימתי בקטע מצויין של שיר שכתבה המשוררת, בת קטוביץ, יוצאת חלציהם של הרבנית והרב ד"ר **מרדכי פוגלמן זצ"ל**, היא ד"ר **נעמי פוגלמן-גולדפלד**, כיום תושבת תל-אביב:

"עֶשְׁתּוֹנוֹתֵינוּ הֶחֱלִידוּ
הַאִם עָלִים שֶׁהָיוּ פַּעַם חַיִּים
יְכוֹלִים לְהַעֲלוֹת חֲלוּדָה...
נִיוֹאַנְסִים שֶׁל יוֹפִי צְלִילִי
שׁוֹמְרִים עַל מֵיתָרִים יְתוֹמִים
בְּצָדָּה שֶׁל שְׁכִינָה בּוֹכִיָּה".

יוסף כרוסט

המכה ה־81

מיכאל גלעד, אז **גולדמן**, היה נער, במחנה פשמישל — כאשר ספג 80 מלקות במגלב, שבקצהו גולת עופרת. מכהו היה מפקד המחנה, אס.אס. האופט-שארפירר פראנץ יחף שוואמברגר.

היום, מיכאל גלעד, בן 64, נשוי, בעל משפחה, פקיד בכיר בסוכנות. לשעבר ראש מדור ב׳ בלשכת 06 של המשטרה, שכרכה את חבל החקירות והמיסמכים סביב צווארו של אדולף אייכמן. גלעד היה אחד משני קציני המשטרה, עדים לתלייתו של אייכמן, שריפת גופתו ופיזור אפרו בלב-ים.

שוואמברגר היה מצליף במגלבו על דברים של מה-בכך. כאשר היה מכה מישהו 25 מלקות, אם הלה עוד נשאר בחיים, הוא היה מגורש אוטומטית לגיטו הלא-עובדים, שם הייתה הוצאה להורג רק עניין של זמן והספק.

ואז הגיע תורו של מיכאל גולדמן. יום אחד נשלחו הנערים היהודיים לרוקן את ביתו של סגן מנהל הרכבת בפשמישל, יהודי מומר, שהוצא להורג מספר ימים קודם לכן. שם היו גם הרבה ספרים בנושאי רכבות ומסילות והנער החליט, שהספרים האלה לא יגיעו לידי הנאצים, כי ידע שבאלה הם מסיעים יהודים למוות. זו הייתה הטעות שלו, כי הנאצים ערכו לפני כן סקר ייסודי בדירה וגילו עניין דווקא בספרים אלה. הנערים הסתירו את הספרים במקומות שונים.

כעבור יומיים נצטווה גולדמן להתייצב בפני שוואמברגר. אחרי חקירה קצרה, בה לא הודה הנער במעשה, הורה שוואמברגר לאחד מעוזריו להביא ספסל. החלה פרשת המלקות. אחרי 12 מלקות התעלף הנער וכאשר התעורר הרגיש כי המלקות נמשכות. שוב שקע בעילפון וגולת העופרת הוסיפה לחתוך בבשרו. כאשר הכל נגמר הצליח להגיע בקושי עד לפרוזדור-הביתן שם קרס על הרצפה. מישהו, בעל ידע רפואי, חבש את פצעיו ולמרבה הפלא החל הבשר החשוף להגליד. כעבור ימים אחדים נודע לו, כי ספג 80 מלקות.

אחרי שהגיע ארצה נפגש באחד הימים עם אישיות ידועה. השיחה התנהלה ביידיש. משום מה סיפר לו על 80 המלקות. האיש הקשיב, אחר כך פנה אל אשתו ואמר לה בעברית: **״האנשים האלה, המסכנים, סבלו כל כך הרבה, שהם מערבבים מציאות עם דמיון״**. גלעד הבין את דבריו כי ידע עברית והאמירה הזאת הספיקה לו כדי להסתגר לעשרים שנה.

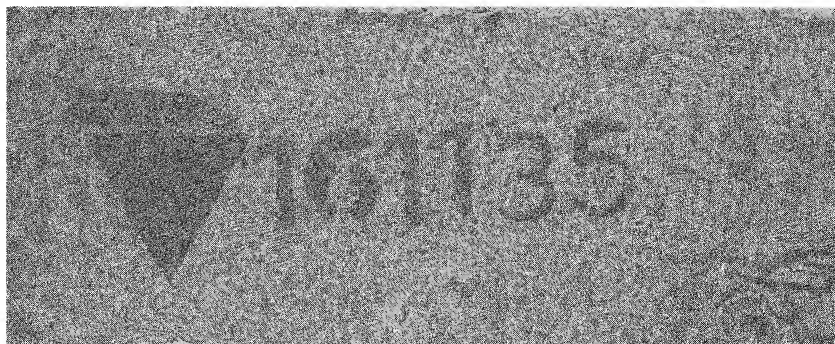
בזמן משפט אייכמן נפגש מיכאל גלעד במפתיע עם אחד העדים שזומן להעיד במשפט, ד״ר **בושמינסקי**. התברר שהוא היה הרופא שחבש אותו אחרי שתמה פרשת המלקות.

שעה קלה לאחר מכן עמד ד״ר בושמינסקי על דוכן העדים ואמר:

״כרופא אני קובע, כי נער, אחרי 50 מלקות אין לו שום סיכויים לחיות. ידוע לי רק על מקרה אחד, בו ספג נער 80 מלקות ונשאר בחיים״.

״האם אתה רואה, במקרה, את הנער הזה כאן?״ שאל התובע ד״ר **האחנר**. ואז הצביע הרופא על קצין המשטרה, מיכאל גולדמן שישב ליד שולחן הקטיגוריה, לצידו של **גדעון האחנר**, כעוזרו האישי במשפט. **חיים גורי** כיסה אז את המשפט מטעם העיתון **״למרחב״**.

בהפסקה שלאחר עדותו של הרופא הביע האוזנר, בנוכחותו של גורי, תרעומת על שגלעד לא הזכיר לו מעולם את המקרה הזה. ואז סיפר גלעד על הפגישה הטראומטית עם אותה אישיות ידועה לפני עשרים שנה. הוא אמר להם, כי דבריו של אותה אישיות היו עבורו המכה ה-81. **חיים גורי** אימץ את ההגדרה הזאת לסרטו הידוע **״המכה ה-81״.**

סימן הזהוי של הנער שספג שמונים מלקות

ד"ר נתן גרינבוים

קרון מספר 62

"לא גנבתי! לא היה בדעתי לסכן את האנשים! לא רציתי לגזול את תקוותם האחרונה!" סיוט לילי עורר אותי בבהלה. מצחי היה רטוב. גופי רעד. כל כולי הייתי מבולבל ונבוך. שמש הבוקר הארצישראלית צחקה אלי מבעד לחלון. אור בהיר נשפך מבין סדקי התריסים המוגפים. הרגיעה באה באיטיות. הנשימה שבה לקצבה הרגיל. שקוע הייתי בהזיה ובתנומה קלה כאשר מחשבותי העבירוני אל עולם אחר, לא כל כך רחוק, לא במקום ולא בזמן, ובכל זאת שונה ואפל.

***

...נתמצמצו העיניים משפע האור. הפיות נפערו לנוכח דוכני הפירות והירקות. מחלונות הראווה קרצו החליפות, החולצות, האפודות. דברי הצבעונין והשיראין החזירו אור מבריק. לא יאומן! עדיין קיים בעולם מקום שהוא מלא דברי מאכל ובגדים, והכל לפניך, הכל מזומן לך, הכל לרשותך, רק טול ושלם, פתח ארנקך וקח. אך הכיסים היו ריקים.

טהרן של אפריל 1942 נהגה כאילו אין מלחמה בעולם. כאילו המחסור והמצוקה, רעם התותחים וקולות הנפץ מצויים אי שם בכוכב אחר. עציה נתכסו ניצנים ועלעלים, ובחוצותיה נראו פנים חדשות, שלא מבני המקום. ילדים, נשים וקשישים לובשי בגדים משונים, התהלכו אנה ואנה ולא השתלבו בנוף הכללי, המזרחי. בליל שפות נשמע ברחובות: פולנית, יידיש ורוסית, פה ושם גם גרמנית ואפילו עברית. כסומים שרכנו דרכנו בינות חלונות הראווה הקסומים של רחוב לאלזר. סימטאות הבאזר תת-קרקעי סימאו את עינינו באלפי נצנוצים של חפצי זהב וכסף ויהלומים. הקולכוז באוזבקיסטן מאחורינו, שלגי הטייגה הסיבירית, הכפר הנידח במעבה היער, הרעב, הצמא והחרדה הממושכת, הנסיעה ברכבות הגומאות אלפי קילומטרים, שבועות ארוכים של טלטולים ממקום למקום, כריתת עצים ביער, עבודת הפרך בקטיף הכותנה, בחפירת תעלות במדבר, המחלות... המעבר היה מהיר, חד וחריף.

בטהרן שיכנו אותנו באהלים במחנה צבאי בעיבורי העיר. מאות אהלים סדורים משני צדדיהם של שבילים מרוצפים. עדיין קשה להאמין: אפשר לנוע ממקום למקום, לצאת מבעד לפשפש ולצעוד לכיוון העיר, ליהנות מן האוויר החופשי, להתחמם מן היחס האוהד של האוכלוסייה המקומית, להזין עינים במראות, להתענג על הריחות, לדבר בקול רם ולצחוק, לצהול במרחב המרענן, לשקוע בשינה כבדה ולחלום...

"לא גנבתי! לא היה בדעתי לסכן את האנשים! לא רציתי לגזול את תקוותם האחרונה!" קורי השינה עוד מתוחים בין ריסי העינים. האור המסנוור מאפיל על הראיה. הבטן מקרקרת. טעם טפל בפה. הוושט מתכווץ ומתרחב חליפות. משהו לוחץ בגרון. היכן אני?!

* * *

ליל סדר משונה היה זה. ישיבה על שטיחים פרושים על הרצפה. קערות נחושת מבהיקות, אחת גדושה מרעותה: הררי ירקות, אורז ובשר. מאכלי תאווה ומצות. מארחינו, משפחה יהודית פרסית, לא חסכו עמל כדי להנעים לנו את הערב. הכל בתנועות חן, בסבר פנים מאירות. את שפתם לא הבינונו; הם לא הבינו את לשונותינו. פה ושם נזרקה מילה בעברית, אך מבטאה היה מוזר.

בבית הכנסת הבהיקו הנברשות. הבימה הייתה מקושטת. על הקירות ועל הרצפה — **עשרות שטיחים** בגדלים ובצורות, בדגמים ובגווני גוונים — עשירים ושופעי צבע. ציפינו לקולו של החזן. הסתבר כי היו חזנים הרבה: כל הציבור זימר את רוב התפילות. דבר לא הבינונו, לא מסדר התפילה ולא מצורתה. ההייתה זאת מבוכה או זרות?

* * *

מטכס ליל הסדר וממהלכו זכורות רק הקערות, קערות מבריקות ומלאות, גדושות ערמות מאכלים. גם השינה

זכורה לטובה. זו הפעם הראשונה מזה שנתיים כמעט שכבנו על מצע רך, עשינו שנתנו ללא חשש וללא פחד, מלאים חוויות ושבעים, שבעים יתר על המידה. מלומד הקאות הייתי. הנסיעה ברכבות, באניות, בעגלות, רכיבה על חמורים ועל סוסים, טלטלו את הקרביים עד לזוועה. במיוחד המסע האחרון, זה שהביא אותנו מפהלווי לטהרן, הרקיד את בני מעינו עד לקבס מחליא. הייתה זאת נסיעה מטרפת, בינות ההרים הגבוהים ועל דרך צרה ומתפתלת. עשרות מאיתנו הצטופפו על מכונית משא, ללא מקומות ישיבה, נאחזים בדפנות הרכב כל אימת שנהגנו עשה את עיקול הדרך במלוא המהירות כאשר הגלגלים נתלים על פי תהום.

גם בפלהווי, עיר הנמל הפרסית שלחופו של הים הכספי, נתקפנו בולמוס של אכילה. הבטן הריקה והחלולה קלטה לתוכה חבילי-חבילות של תמרים ושל תאנים מיובשות. מעט קנינו תמורת חפצינו, יותר הביא לנו אברהמ'לה ממה שסחב מן הרוכלים הרבים שסובבונו כדבורים. יש שביקשו לשמוע על הנעשה אצל שכנתם הצפונית, הגדולה והמאיימת, ויש שרצו למכור לנו ממרכולתם.

יגעים ורצוצים מן הנסיעה בספינה הקטנה והצפופה סיפקנו בכל זאת את סקרנותם. הרבה — בעזרת תנועת הידיים ובעיוותי הפנים ומעט — ברוסית מגומגמת ובגרמנית, שכפי שהסתבר ידעוה אחדים מן 'הרוכלים'.

השיט מקרסנובודסק לפהלווי נמשך כל הלילה. לילה ללא שינה. לילה של התרגשות. האמנם אנו בדרך החוצה? האמנם יוצאים אנו את גבולותיה של רוסיה? האמנם ניתקים אנו מאלה, שאמרו לנו, כי גורלנו נגזר, כי איתם נחיה ואיתם נמות, כי עלינו ליישב את ערבות הארץ, ואת יערות סיביר העבותים להפוך לכפרים פורחים? האמנם מסתיימת תקופת התלאות והעלבונות, הפחד והייאוש, אי הוודאות והמצוק?

לפנות בוקר הגענו לחוף מבטחים. הנמל בפהלווי עדיין היה רדום. מן הצפיפות בספינה יצאנו למרחבי שדה. עד שהגיעו מכוניות המשא, שעתידות היו לקחתנו לטהרן, ועד שהרוכלים הכריזו על מרכולתם, השתרענו על הקרקע ושקענו בשינה עמוקה.

"לא גנבתי! לא היה בדעתי לסכן את האנשים! לא רציתי לגזול את תקוותם האחרונה!" מה שאירע לפני פחות משתים עשרה שעות בלבד חזר והעיק על מצפוני. איך העזתי? כיצד זה לקחתי לעצמי רשות לשחק בחיי האנשים? האם כדי להציל שתי נפשות מותר היה לי לסכן גורלן של שישים? אבן כבדה מונחת הייתה על לוח ליבי. התאמצתי להסירה מעלי, להשתחרר מלחצה, אך היא הדבירתני ותכריעני. לא ידעתי שלווה. רק קרניה הראשונות של השמש, שמש פהלווי הברוכה, משכו מעלי את הסלע. אברהמ'לה הטוב הופיע ובידו חפיסת דבלים.

* * *

מאז עזבתי את ביתי בקטוביץ באוגוסט שנת 1939 עשיתי דרכי הארוכה באמצעי תחבורה רבים. המלחמה מצאה אותי בבז'וזוב, עיירת אבי, שבה ביליתי בנעימים בחברת בני דודתי. מן העיירה ברחנו, אבי, אחי ואני, ברגל ופנינו מזרחה כאשר צבא הכיבוש הגרמני הדורס שועט בעקבותינו. לאחר מכן עברנו בעגלה שכורה, בין הפצצות הגרמנים ויריות הפולנים, בכפרים ובעיירות של גליציה המזרחית עד שנפלנו בידי הרוסים, שהגיחו מן המזרח לגזול — על פי הסכם — את שטחה המזרחי של פולין.

ימים של רכבת הביאונו אל רוחדול, עיירת דודתי, על יד לבוב. שם, באחד מלילות שבת של חודש יוני, באו שוטרים אוקראיניים וחיילים סובייטיים וסחבונו אל תחנת הרכב. ושוב נסיעה ארוכה, בת שלושה שבועות, מלווה נקישה של גלגלי קרונות על פסי ברזל מתמשכים, עד אסינו שלחופי הנהר צ'ולים בסיביר הרחוקה. ומשם בספינת קיטור, בעגלת איכרים וברגל עד למעבה היער, עד לקצה העולם, מקום עצים וסבכים וצריף בודד אחד ובור באדמה וחבל תליה מעליו...

ואחרי כשנה שוב נסיעה בת כמה שבועות מיערות סיביריה אל ערבות קזכסטן ואוזבקיסטן עד שהביאונו לקולכוז על ידי העיר שכריזיאבזק דרומה מטשקנט. כאן הגיעו מים עד נפש. קטיף הכותנה היה בהתחלה משעשע ועורר ענין, אחר כך שבר את העצמות ודיכא את הרוח. העבודה הייתה קשה והאוכל — בצמצום: שתי פיתות תמורת עבודת יום. בחפירת התעלה נתנו חמש פיתות ליום. הלכנו לחפור. העמל המפרך התיש את הגוף ומחלת הטיפוס תקפה אותו בנקל. כאשר יצאנו מבית החולים ושארית בגדינו בידינו התברר לנו, כי כל החפצים שהשארנו בקולכוז נגנבו. נשארנו מחוסרי כל, תשושים מן המחלה, עזובים בנכר, ללא מודע, ללא אמצעי מחייה.

הגואל בא בדמותו של הצבא הפולני. בגבור התקפתם של הגרמנים עליהם החליטו הרוסים לגייס אזרחים פולניים לצבא תחת פיקודו של הגנרל אנדרס. בשכריזיאבזיאבק הוקמה לשכת גיוס, וגם אחי הגדול התגייס, כאשר אבא ואני שכבנו בבית החולים. הצבא הקים במחנותיו מטבחים, שחילקו מזון לאזרחים פולניים. ממטבח כזה באה ישועתנו. ניצלנו מרעב מידי, ואולם מצבנו היה ללא נשוא. מכה נוספת הונחתה עלינו כאשר אחי נשלח לבסיס הצבא הפולני בגוזאר הרחק ממקום שהותנו. אובדי עצות וחרדים

לבאות שקענו בייאוש תהומי. ואז באה הבשורה: החיילים הפולניים שנמנו עם צבא אנדרס עומדים להישלח מרוסיה למזרח התיכון ו'המשפחות הצבאיות', שאחד מבניהן משרת בצבא זה, תועברנה לפרס. נפתח משרד והאנשים הלכו להירשם לנסיעה. התור היה ארוך. מאחורי החלון ישב פקיד חמור סבר ובדק את הבאים. כשהגיע תורי ביקש לדעת את שם המשפחה. בשמעו את השם פסק: **"יהודים אינם מתקבלים עוד"**, ועולמי חשך עלי.

בן 14 הייתי אז, אך חיי לימדוני לצרף סימן אל סימן ולשער את הבאות. ידעתי מה צפוי לנו, לאבי ולי, אם לא יעלה בידינו להיכלל ברשימה ולהצטרף אל השיירה: הצבא הפולני יעזוב, אחי ילך עם פלוגתו ויעבור לפרס, כל המשפחות תנטושנה — ואנחנו, מה נעשה אנחנו?

שרכנו את דרכנו ברגל אחרי העגלות שנשאו את המטען של המשפחות שנרשמו לנסיעה. שבעה קילומטר עד לתחנת הרכבת. שם עומדים הקרונות שיובילו את המשפחות לקרסנובודסק, עיר נמל רוסית על שפת הים הכספי. בתחנת הרכבת שוב תור ארוך. כל מי שנרשם מקבל מזון לדרך: פיתות, קופסאות שימורים ושקיות עם מצרכים שונים. אנחנו לא מקבלים דבר. לא רשומים.

נדחקנו לאחד הקרונות. המספר 62 ננעץ בעיני כזריקה. לאן נגיע הפעם? הרכבת זזה ואנחנו בפנים. שוב הנקישות על פסי הברזל. הפעם מכים הפטישים גם בראש. הנסיעה נמשכת. עוברות שעות והנוסעים שולחים ידיהם בשקיות. הגיעה שעת האכילה. אנחנו בולעים את הרוק.

שיגרתי עיני אל סביבותי. בקרון ישובים, עומדים ושוכבים אנשים כחושים ומיוסרים, מלומדי סבל ונדודים. רובם יהודים שהצליחו להיכלל ברשימה. בגדיהם מרופטים וכל רכושם צרור בחבילות דלות. נסיעה זו היא תקוותם האחרונה. אם לא יעברו לפרס, אם חלילה ייגזר עליהם להישאר ברוסיה — גורלם נחרץ. כשל כוח הסבל. אין עוד סיכוי להתאושש.

עברו שני ימים, ימים של נסיעה ארוכה, מתמשכת, מעייפת, מייאשת וטעונת תקווה, ואנחנו בעיר הנמל. העיר המתה אנשים. בשיירה שלנו בלבד היו שבעים קרונות, ובכל קרון עשרות נשים, קשישים וילדים. האנשים טיילו ברחובות, החליפו ביניהם סחורות. מישהו קנה גיטרה תמורת שעון. נשמעה נגינה ומאן-דהוא פצח בשיר. כמבעד ערפל ראיתי מראות ושמעתי קולות. לילות ללא שינה, ימים ללא מזון, ובלב כירסם הספק: הנוכל לצאת עם כולם?

דבקנו באנשי הקרון שלנו. אני הלכתי אחרי האיש שהחזיק בידיו את הרשימה של נוסעי הקרון. ידעתי, כי אנחנו לא נמצאים ברשימה. רשומים בה רק אלה שקיבלו את מנות המזון, אלה שהפקיד חמור הסבר 'קיבל' אותם. לרגע חשבתי לשכנע את האיש להוסיף את שמותינו לרשומים, אך מיד וויתרתי על הרעיון; לשם מה להיחשף?

הליל ירד לאיטו. ירח פגום שט ברקיע מוקף אלפי כוכבים נוצצים. כוכב אחד פילח את השמים באורו המבריק. ההמונים נהרו אל הנמל. שם עוגנת הספינה. משם תפליג אל החופש.

על הרציף הסתדרו האנשים לפי קרונות, כל קרון והקבוצה שלו. עשרות שוטרים וחיילים עמדו על הרציף. מדיהם הצבעוניים והמגוהצים קשוחים כמו לובשיהם. הם הסתכלו בפרצופו של כל זר והציצו בניירות שבידיהם. התחילה העלייה לספינה. המפקד קרא בקול: **"קרון מספר אחד!"** ומיד יצא האחראי על הקרון, הוציא מכיסו רשימה וקרא את שמות האנשים. אחד אחד עברו האנשים בין שורות השוטרים, התקדמו בין שרשראות המתוחות משני העברים עד לגשר, וממנו אל הספינה.

"קרון מספר שניים! קרון מספר שלושה!"

נלחצתי אל אבי. עמדנו עם אנשי הקרון שלנו. מה יהיה? שמנו לא ייקרא! **"קרון מספר ארבעה עשר! קרון מספר חמישה עשר!"** בתוך החשכה מתנועעות דמויות. קוראים את השם, והאיש ניתק מן החבורה, מתקדם בשביל בין השרשראות, עובר את קבוצת השוטרים המביטים בפרצופו, מסתכלים בניירות שבידיהם ומנידים בראשם. האיש עולה על הגשר ונבלע בתוך הספינה.

"קרון מספר עשרים ושישה! קרון מספר עשרים ושבעה!" אני נתקף בהלה: מה נעשה בעיר הזרה? לבדנו? מחוסרי כל?!

"קרון מספר שלושים ושמונה! קרון מספר שלושים ותשעה!" בליבי גומלת החלטה. בחשאי אני מתקרב אל בעל הרשימה. עומד מאחוריו. עוקב אחרי תנועותיו. **"קרון מספר חמישים! קרון מספר חמישים ואחד!"** האנשים מצטופפים סביב האחראי. בדממה הדחוסה מתנועעים באפלה גושים גושים. מאי-שם מבליח אורו פנס בודד המאיר את הרשימה שבידי האחראי. הוא קורא שם אחרי שם... לפתע חולף ענן בשמים. מסתיר את הירח ומטיל צל קודר על גושי האנשים. הכוכב העקשן מזליף זהרו. אני מושיט את ידי המגששת בעקבות עיניי. כן, הרשימה תחובה בכיס מכנסיו. הדף המקופל בוהק בלבנו, בולט מן האמתחת כאילו מבקש לצאת מבית כלאו. אני גומר אומר לסייע בידו. דפיקות הלב קורעות את חזי. הראש מסוחרר: האמנם מעשה נכון אני עושה? האין אני אוטם את האשנב האחרון אל האור? האם יעלו אותנו אל הספינה בלי הרשימה?

"קרון מספר חמישים וחמישה!" נשמע קולו של המפקד. האחראי על הקרון מוציא מכיסו את הרשימה, מקרבה אל הפנס ומתחיל לזעוק את השמות. הרשימה כבר בידי. חרש חרש אני חומק, ניתק ומתרחק מן החבורה. בצעדים מהירים אני קרב אל המים. החושך מעיק, רק שקשוק הגלים פורע את הדממה. המים מרצדים ומשמיעים לחש טמיר. אני משתלב בהמייתם של הגלים. רצועות הנייר הקרועות מזמזמות ברטט את שיר הדרור ונבלעות בתוך המשברים.

"קרון מספר שישים!" אני מחיש את פסיעותי. עוד צעד ועוד צעד ואני בתוך הגוש, נדבק באבי ואוחז בידו.

"קרון מספר שישים ושנים!" מריע קולו של המפקד. הגוש קופא. האנשים נמתחים. העיניים מופנות אל האחראי התוחב את ידו לכיס מכנסיו. היד מחפשת בכיס השני. אחר כך הוא פורם את מעילו ומחפש בכיסים הפנימיים: **"הרשימה איננה!"** לרגע האיש מתבלבל. הוא מרחיק את האנשים מעליו ושולח את עיניו אל הרצפה מסביבו. לאחר מכן מהוסס כלשהוא הוא אומר בקול רם בפנותו אל המפקד: **הנה אנשי קרון מספר 62"** ומצביע על החבורה הכנוסה מסביבו. המפקד מודד אותו מלמעלה למטה, מסתכל בגוש שלפניו, מביט לצדדים כמבקש להיוועץ. אחרי כן הוא מניף את ידו ואומר: **"שיעלו!"**

אבי לחץ את ידי בחזקה. החום עובר כזרם אדירים. הלב הולם כאלפי פטישים. דבוקים אנו מתקדמים עם הגוש המתפורר לאברים-אברים עד לעלייתו על הגשר. אנו עוברים ביחד ונופלים לתוך הספינה.

* * *

דפיקה קלה בדלת ניערה מעלי את ההזיות. נכנסה שרה, מדריכתי בכפר הנוער, ועימה אברהמ'לה חברי. **"מה קרה?"** — תמהה שרה — **"החברה כבר סיימו את ארוחת הבוקר"**. ואברהמ'לה התקרב למיטה ובקריצת עין שובבה הושיט לי חפיסת דבלים.

משה והלוחות מאת שמואל סולץ

ישראל טייטלבאום

בטלטלת הימים

ב-1 בספטמבר 1939 פרצה המלחמה ובו ביום נכנסו גייסות השריון של צבא גרמניה לקטוביץ ולערים הסמוכות לה לרבות סוסנוביץ. למחרת הפלישה הגרמנית חזרה כל משפחתנו לקטוביץ ברגל, כי לא הייתה קיימת תחבורה סדירה.

העיר כולה הייתה מקושטת בים דגלי צלב-הקרס של גרמניה, כאילו הייתה זאת עיר גרמנית ממש כל חלונות הראווה של החנויות היו מקושטים בתמונות של הפירהר אדולף היטלר וכן הוחלפו כל השלטים של העיר ושמות הרחובות הוסבו לשמות גרמניים.

רוב יהודי העיר ברחו ונמלטו מהעיר, מספר ימים לפני פרוץ המלחמה, למרכז פולין או מזרחה לקרובי משפחה.

כולם האמינו, כי תוך תקופה קצרה, דהיינו תוך מספר שבועות, תסתיים המלחמה והסדר ישוב על כנו וכלם יחזרו לבתיהם, אולם לא כך היה הדבר. בתחילת הכיבוש הגרמני חיינו כולנו, היהודים, בפחד ובחוסר וודאות מפני הצפוי לנו. הצבא הגרמני על כל חילותיו הסתובב ברחובות העיר. משך כל שעות היום והלילה בעיר הוכרז משטר חירום ומשטר צנע; קיבלנו מנות קצובות של אוכל, שאותו ניתן היה להשיג במקומות שנקבעו לכך תוך המתנה בתורים ארוכים במשך שעות ארוכות.

הופסקה השחיטה הכשרה בעיר ושותקו בה כל החיים היהודיים.

לאחר מספר ימים של הכיבוש נתבשרנו מפי השכנים הגויים, כי בית-הכנסת הגדול עולה בלהבות. מובן שהדבר הזה הוסיף עצב רב ליהודים שנותרו בעיר.

השלטונות הגרמניים השתלטו על הבניין המפואר החדש של הקהילה היהודית ברחוב מיצקביצ'ה 9 ושם הקימו את מטה הפעולה של המינהל הגרמני. הם גייסו לעבודתם את בכירי היהודים ששלטו היטב בשפה הגרמנית.

כמנהל הקהילה מטעמם מינו את שטייניץ, יהודי ממוצא גרמני ששימש בעבר כמנצח המקהלה של בית-הכנסת הגדול.

בתחילת אוקטובר 1939 נשלחו הודעות על ידי הקהילה היהודית ליהודים שנותרו בעיר בגילאי 16-50 על גיוסם למחנה עבודה (כפיה) במרכז פולין. באותה הודעה היה פירוט החפצים, בהתאם ל"דיוק הגרמני", שעל המגויס להצטייד בהם, לרגל היציאה לעבודות במחנה.

ההודעה נשאה כותרת בגרמנית "אנוייזונג", (הוראות) כמו כן נשאה תאריך מדויק של מועד ההתייצבות בבניין הקהילה (19.10.39). בקבוצת מגויסים זו נכלל אבי ז"ל, אותו ליווינו ביום המיועד לגיוס לבניין הקהילה. איש לא ידע בוודאות לאן יובילו את המגויסים. השמועות התרוצצו למיניהן, אולם איש לא ידע מה מצפה לו. בסופו של דבר התברר, כי הייתה זו הסוואה וכי למעשה, כוונת הגרמנים הייתה לגרש את המגוייסים מהעיר ולטהר אותה מיהודים.

כל המגויסים הובלו לתחנת הרכבת והועלו לקרונות משא בכיוון בלתי-ידוע. כתוצאה מהגיוס הזה גבר שוב פחדם של הנותרים, הנשים, הילדים והקשישים. כל אחד מהיהודים ציפה לידיעה כל שהיא, אולם היא לא הגיעה ולעומת זאת, שבוע לאחר מכן, נמסרה הודעה נוספת מטעם הקהילה היהודית על גיוסם של בני הנוער בגילאי 14-16 ומבוגרים בגילאי 50-65.

אני נמניתי עם הצעירים ביותר של קבוצת מגויסים זו. הגיוס האמור התבסס על כל הכללים של הגיוס הקודם, בדיוק באותה מתכונת, ומועד ההתייצבות בקהילה היהודית נקבע ל-27 באוקטובר 1939. לאחר הסידורים הפורמליים בקהילה, צעדנו ברחובות העיר לכיוון תחנת הרכבת.

לא אשכח לעולם את היום הנורא הזה. **היה זה יום גשום וסוער מאוד ואני, נער קטן ונמוך קומה, בשורה הראשונה של המגויסים, לבוש במדי תיכון, כובע מצחיה לראשי ולשני צידי השורה, אנשי הצבא הגרמני**

מצוידים ברובים ובכידונים. בגיוס הזה גויסנו אני ואחי הגדול, יצחק. כל הלילה עמדנו בתחנת הרכבת והפחד גבר עלינו עם רדת החשכה כאשר ננעלו המנעולים של קרונות המשא והחשמל כבה.

למחרת היום זזה הרכבת לכיוון בלתי ידוע. הרכבת הייתה בדרכה מספר ימים. הצפיפות בקרונות הייתה קשה, ללא כל תנאים סניטאריים. מבעד האשנב של הקרון הבחינו אחדים מהנוסעים המגויסים, כי אנו מתקרבים למזרח פולין, ואמנם אחרי מספר ימים של נסיעה שוחררנו מהקרונות ואז התברר לנו, כי אנו נמצאים בעיר ניסקו על גדות הנהר סאן.

מובן שהשיחרור היה כרוך בנוהל דייקני של האדמיניסטרציה הגרמנית הצבאית עם ספירת האנשים. כל אחד החזיק בידו מזוודה ותרמיל לגבו, אשר כללו את החפצים האישיים בהתאם להוראות ערב הגיוס. מובן גם שהשיחרור מהרכבת והמשך הדרך היו מלווים בצריחות ובקללות עסיסיות של אנשי הצבא הגרמני, אשר הובילו אותנו בליווי כלבים, לדרך לא ידועה.

כך הובילו אותנו הגרמנים קילומטרים רבים דרך ביצות. **רבים מהקשישים התעלפו בדרך וגורלם לא נודע.** אחרי יומיים של טלטולים הודיעו לנו הגרמנים, כי עלינו להיפרד מהם. במשך ההליכה ניסינו לוודא לאן מובילים אותנו והיכן מחנה העבודה המיועד, והתשובה שקיבלנו הייתה, כי בקרוב נגיע ליעד. הגרמנים הודיעו לנו, כי לא הרחק ממקום הפרידה נמצא הגבול והמקום בו אנו נמצאים הוא שטח נייטראלי "נימאנדס-לאנד", שטח הפקר, והזהירו אותנו, שלא לחזור לפולין, ואם ננסה לעשות כך, הם יירו בנו.

התחילה דרך טלטולים חדשה. כשהגענו לכפר הראשון, נודע לנו כי הגבול בין פולין לגרמניה נמצא במרחק של 150-200 ק"מ בערך. היה עלינו לעבור דרך קשה וסבוכה בין כפרים פולניים, שבהם התגוררו אנטישמים רבים. היה חשש רציני לחיינו. כל שיירת המגורשים (מגויסים לשעבר) החליטה להתארגן בקבוצות על מנת לצאת למסע היסורים, כדי להגיע לגבול הרוסי. גייסנו בינינו כספים, רכשנו סוסים בכפרים והעמדנו בראש כל קבוצה, יהודים גברתנים שהם היו הפרשים. המסע נמשך בלילות, כ-20-30 ק"מ במשך הלילה וביום היינו נחים בכפרים ושם גייסנו לעצמנו מזון הכרחי לקיומנו (לחם, תפוחי-אדמה).

תוך מהלך המסע, באחד הכפרים, הבחנתי לפתע לאור הבוקר, באחי הבכור יצחק, שגויס יחד אתי לגירוש. הוא לא היה אתי בקרון אחד, משום שמינו אותו כאחראי על קרון של יהודי סוסנוביץ בגלל שליטתו הטובה בשפה הגרמנית. כשהגענו קרוב לגבול הרוסי בעיירה שיניאבה, גייסנו מבריחים שהתחייבו להבריח אותנו דרך הגבול לצד הרוסי. נסיון ההברחה הראשון לא הצליח, כי המשמר הרוסי הבחין בתנועה חשודה ועל כן נאלצנו לחזור על כך שנית. ואומנם הנסיון השני עלה יפה, אולם במהלכו, באמצע הלילה, חווינו להפתעתנו חוויה קשה ובלתי נשכחת.

בעת ההליכה עם המבריח הבחנו בזרקורים ובעקבות זה שמענו דהירת פרסות של סוסים. פתאום הופיעו מול עינינו שני אנשי צבא גרמנים. לשאלתם מי אנחנו ומה מעשינו כאן, סיפרנו להם את כל התלאות והם ברכו אותנו בברכת דרך צלחה ושיחררו אותנו. היו אלה גרמנים מהדור הקודם שעדיין לא היו ספוגים בנאציזם.

בסוף מסע התלאות הגענו לעיר גורוכוב ומשם — לעיר לבוב, בירת אוקראינה המערבית. בלבוב נפגשנו במפתיע עם אבינו ואז הוא סיפר לנו על כל תלאותיו שלו במסעו. משך כל אותו זמן נשארו אמי ואחי הקטן יעקב בקטוביץ ולא ידעו מה גורלנו, ואילו אחי ואני חרדנו למצבם.

בעיר לבוב המשכנו אני ואחי ללמוד בבית-ספר תיכון יהודי, ששפת ההוראה שלו הייתה יידיש.

באחד מימי החורף של שנת 1939 התאחדה כל משפחתנו. אמי ואחי הקטן יעקב הגיעו לעיר לבוב לאחר תלאות רבות, לרבות ישיבה בבית-הסוהר בדרכם אלינו. עם פרוץ המלחמה בין רוסיה וגרמניה בקיץ 1941 הוגלתה כל משפחתנו על ידי הרוסים למרכז רוסיה.

רוב שנות המלחמה עברו עליי ברוסיה וב-9 במאי 1946, חזרנו לפולין לעיר הולדתי קטוביץ. לא קל היה לשקם את חיי הקהילה בעיר מאחר שמעטים מהתושבים חשבו להישאר בה ולהמשיך בחיים נורמאליים. עיני רבים נישאו לעליה לארץ-ישראל, אולם על אף כל השאיפות חייתי בקטוביץ משך ארבע וחצי שנים. תוך התקופה הזו, סיימתי את בית-ספר תיכון בעיר וקיבלתי תעודת בגרות. הייתי פעיל מאוד בחיי הקהילה משנת 1946 עד עלייתי ארצה באוקטובר 1950. עסקתי בתחומים רבים; הייתי בין מייסדי תנועת הנוער הציוני בעיר, כהנתי כיו"ר אגודת הסטודנטים בעיר, חבר בהנהלת המשרד לתרבות וכו'.

שימשתי כמורה לשפה העברית למרות שלא זכרתי רבות מן השפה, אותה למדתי בצעירותי, ותרמתי רבות לעליית בני הנוער בעיר ארצה.

בשנת 1950 עליתי ארצה בודד. הוריי ואחי הקטן נשארו בקטוביץ, משום שהשילטונות הפולניים סרבו להתיר להם לצאת. ממני רצו להיפטר, כשנודע להם שהנני פעיל ציוני.

בהגיעי ארצה התחלתי לעבוד בחברת שיכון ולאחר שנתיים החלטתי לרכוש מקצוע: עריכת-דין. סיימתי את הפאקולטה למשפטים וקיבלתי רשיון לעריכת-דין. בשנת 1955 נישאתי והקמתי משפחה בארץ.

ד"ר משה סלפטר

דרך וילנה ואודיסה לא"י

נולדתי בפולין בסביבות שנת 1904; למדתי בברלין כלכלה. עם עלות הנאצים לשלטון ב-1933, ברחתי לקטוביץ, שם קיבלתי משרה בבנק ועזרתי בניהול בית-המסחר לספרים של הגברת וינר, ממול לבית-הכנסת.

בתקופת מגוריי בקטוביץ עסקתי בעבודה ציבורית, בתחום שנראה לי חשוב. בעיר לא היו דוברי עברית רבים ובבית-הספר הייתה שפת ההוראה פולנית.

השתתפתי בהקמתו של בית-ספר יסודי-יהודי במטרה ללמד עברית, מאחר שלמדתי בברלין גם בבית-הספר הגבוה למדעי היהדות. עמי לימדו בבית-הספר עוד שני מורים.

התנועות העיקריות היו **"עקיבא"** ו**"הנוער הציוני"**. התנועה הציונית בה פעלתי, הייתה חזקה. בקטוביץ פעלו גם הקרן-הקיימת לישראל וקרן-היסוד.

עם פרוץ המלחמה, כבר ביומה הראשון, ברחתי עם עוד שני חברים תחת מטר יריות. אחרי כמה חדשים הגענו לווילנה דרך ביאליסטוק, יחד עם פליטים מכל פולין. שם חיינו במועדון לפליטים. בווילנה פגשתי חבר מקרקוב, שלימד לטינית בגימנסיה פרטית, והוא סיפר לי שמבוקש באותה גימנסיה מורה לעברית; לימדתי שם את השפה עד שנכנסו הרוסים ואז, כמובן, עזבתי.

הרוסים העמידו לפני הפליטים שתי אפשרויות — לקבל את האזרחות הסובייטית או לעזוב את ווילנה, באם יש להם ויזה לארץ אחרת. כמה מאות יהודים הצליחו לקבל ויזה מקונסול הכבוד של קיראסאו. על סמך ויזה זו פניתי ל-**נ.ק.ו.ד.** שם הצגתי תעודת זהות שניתנה לי על ידי הבריטים, כאשר ביקרתי אצל אמי שהגיעה לארץ לפני פרוץ המלחמה. ב-**נ.ק.ו.ד.** טענתי שאני נתין פלשתיני וכך קיבלתי ויזת-יציאה.

הייתה לי גם הבטחה, שאם אגיע לארץ נייטראלית אקבל היתר-יציאה ("סרטיפיקט"). רוב בעלי הויזות נסעו ליפן ומשם לארצות-הברית, אבל אני רציתי להגיע לארץ-ישראל.

נסעתי לאודיסה והמשכתי באניה לתורכיה, שם פגשתי כ-200 עד 300 אנשים שחיכו ל"סרטיפיקטים". הם שהו בנמל מרסין שבדרום-טורקיה כמה חדשים ובינתיים התגוררו בבתי-מלון וקיבלו תמיכה מהג'וינט. יחס התורכים לא היה אוהד אבל גם לא עויין במיוחד. הקהילה היהודית בתורכיה לא הייתה גדולה או עשירה. המלחמה לא הורגשה שם. המגעים העיקריים קויימו עם ראש המשטרה, שקיבל את הדרכונים, עם הקונסול הבריטי ועם שליח הג'וינט מאיסטנבול שהיה מעביר אלינו את הכסף.

בבואי ארצה לא נשלחתי לעתלית כי בסוכנות היהודית ידעו על בואי והמתינו לי. בארץ לא היו לי בעיות בגלל שידעתי את השפה והיו לי קרובי משפחה.

בדצמבר 1940 הגעתי לחיפה, שבה התגוררה אמי, ובעזרת ד"ר **ניגר**, מנהל בית-הספר הריאלי, החילותי לעבוד ב"בושמת" כמורה לתנ"ך. אחרי חודש עזבתי כי לא היו מקובלים עליי יחסי הקירבה בין מורים לתלמידים וכן לא הייתה לי הכשרה להוראה. לאחר מכן קיבלתי משרה בתור מנהל חשבונות. מ-1948 עד 1970 שימשתי כמנהל משרד המסחר והתעשיה בחיפה.

פלה בירנבאום-מייטליס

שש שנים ברוסיה

נולדתי בקטוביץ בשנת 1924.

שבוע לפני המלחמה, בסוף אוגוסט 1939 הייתה אמורה משפחתי לעלות ארצה. אבי שהה באותו זמן בארץ וכל הניירות והאישורים היו מוכנים אבל הגורל רצה אחרת.

ב-1 בספטמבר 1939 פרצה המלחמה וכל התוכניות שלנו עלו על שרטון.

אמי נשארה עם שלושת בנותיה, כשאני בת ה-15 היא הגדולה מכולן. כפליטים עברנו תלאות רבות במזרח פולין, ביערות רוסיה ובשדות הכותנה של קזכסטן. ברוסיה שהינו שש שנים ורק בסוף 1945 עלינו ארצה.

גדלתי בבית דתי-מסורתי, בית חם, אמיד ומכובד. אבי יחיאל מיטליס היה איש עסקים מצליח וציוני פעיל. הוא נחשב לאישיות מבריקה, בולטת ומכובדת מאוד. בבית לא חסר לנו דבר. למדנו שפות ונגינה ושיחקנו טניס. בחורף יצאנו להרים לסקי ובקיץ שחינו בים ובבריכה.

סיימתי את לימודי בבית הספר היהודי בקטוביץ, אבל לתיכון רשמו אותי לגמנסיה העברית בבנדין. הגמנסיה הנוצרית בקטוביץ הייתה מאוד אנטישמית וההורים רצו לתת לנו חינוך לאומי.

הייתי גם פעילה בתנועת **"הנוער הציוני"**.

בשנת 1938 התוודענו באופן ישיר למצוקה היהודית. באוקטובר 1938 גורשו היהודים בעלי מוצא פולני מגרמניה. הם הובאו אז לגבול הפולני אך שלטונות פולין סרבו בתחילה לקבלם והפליטים נשארו בשטח ההפקר בין שתי המדינות. קהילת יהודי קטוביץ גוייסה לעזרתם.

אני זוכרת שבמוצאי-שבת, בלילה, צילצל הטלפון והוריי התלבשו ויצאו מהבית. כעבור כמה שעות חזרו עם כמה אנשים מסכנים ומפוחדים שנשארו להתגורר אצלנו בבית. הוריי מיד יצאו פעם נוספת לעזור לאחרים שהגיעו לגבול. הרבה מן הפליטים היו מוכים ופצועים. גם אנחנו הצעירים עזרנו בטיפול בפליטים.

בתחילת המלחמה ברחנו אמא ואנו, שלושת הבנות, למזרח פולין. אבא שהה בארץ. חמישה ימים נסענו ברכת ללבוב, תחת הפגזה כבדה. גם לבוב הייתה מופגזת. לאחר מכן היינו 21 יום במצור וישבנו במקלטים. המראות היו מזעזעים.

החיים בקהילה זרה היו קשים מנשוא למרות שהחברים מהתנועה עזרו לנו רבות. החורף ב-1939 היה קשה ואכזרי. מפחד השלטונות הסובייטיים היינו עוברים מבית-ספר אחד לשני. לא סיימנו את שנת הלימודים, מכיוון שבלילה אחד באו הרוסים ושלחו אותנו למחנה-עבודה רחוק מאוד במרכז רוסיה.

באחד הלילות, ביוני 1940, באו אנשי משטרה סובייטיים ואספו אותנו. כאשר הצגנו להם את האשורים לעלייה, הם הבטיחו לנו, שניסע ארצה. במקום זאת, אחרי נסיעה של ארבעים יום בתנאים תת-אנושים, מצאנו את עצמנו עמוק-עמוק ברוסיה, במחנה סגור, בתוך יערות-עד, כ-200 ק"מ מעיר קרובה.

התגוררנו בצריפים מלאי פישפשים ויתושים ועבדנו שם בכריתת עצים. אחותי שרה בת ה-13 הייתה העגלון. הקור בחורף הגיע עד למינוס 40 מעלות צלסיוס ובקיץ היתושים אכלו אותנו בלי רחמים. היער שעבדנו בו גדל בביצה ענקית.

אחרי 15 חדשים, כתוצאה מן ההסכם שנערך בין רוסיה ופולין בשנת 1941, שוחררנו מהמחנה ונסענו דרומה, בתקוה להמשיך משם בדרכנו ארצה. במקום זאת נשארנו ברוסיה עוד ארבע וחצי שנים. זו הייתה תקופה קשה מאוד; רעבנו ללחם ומכרנו כל מה שהיה לנו בכדי להשיג מוצרי מזון.

אחרי שהשתחררנו מן המחנה, הגענו לקזכסטן והושיבו אותנו ב**"קולחוז"** מרוחק. התגוררנו בביקתה קטנה יחד עם עוד 16 צעירים בודדים. כולם חלו בטיפוס חוץ מאתנו. אמי מכרה טבעת יהלומים תמורת שני בקבוקי וודקה, שהצילו את חיינו.

אחרי תקופת-מה הועברנו למקום יותר מיושב ושם גם

מצאנו עבודה. קבלנו 400 גרם לחם בוצי ליום. התכשיטים היקרים של אמא הוחלפו לקמח או לחם.

הייתי בת 17 ועבדתי קשה כדי לפרנס את משפחתי. חלק מן התקופה עבדתי בקטיף ובייבוש פירות בשביל הצבא האדום. מקום העבודה היה מרוחק 27 ק"מ ממקום מגורנו. היתרון בעבודה זו היה השובע היחסי. פעם בשבוע הייתי צועדת בלילה, 7-8 שעות לבית משפחתי כשעל לראשי שק פירות, כדי להביא לאמי ואחיותי פירות. לא העזתי לאחר בבוקר לעבודה מאחר שהייתי צפוייה למשפט.

פעם בדרך חזרה לביתי, כשעברתי בכפר קטן, תקף אותי אחד מבני המקום. בנס הצלחתי לברוח. לא הלכתי עוד בדרך זאת.

כל התקופה השתדלנו לקבל אישור-יציאה מרוסיה כדי לעלות ארצה. הניירות היו במוסקבה ובשום אופן לא הצלחנו לקבל היתר-נסיעה למוסקבה.

יום אחד אחרי גמר המלחמה הגעתי כרגיל למפקדת המשטרה, בבקשה לאישור הנסיעה. המפקד היה בחופשה. אני לבשתי חולצת סריג עבודת-יד עצמית, שמאוד מצאה חן בעיני סגנית המפקד. היא קבלה את הסריג ואני קבלתי את החותמת הכל-כך מבוקשת. הדרך ליציאה מרוסיה הייתה פתוחה.

בנובמבר 1945 עלינו ארצה דרך טהרן ובגדד, בנסיעה משגעת כמו בסיפורי אלף לילה ולילה. סוף כל סוף הגענו הביתה והיינו מאושרים.

בתל-אביב המתין לנו אבי, שהיה מאושר לראות אותנו שלמים ובריאים והתחלנו בחיים חדשים ומאוחדים בארצנו.

זאב לובלינסקי

מתוך מאה שרדו עשרה

נולדתי בסוסנוביץ בשנת 1918. בזמן מלחמת העולם השנייה הייתי בצבא הפולני והשתתפתי בקרבות על ברלין. עם גמר המלחמה נסעתי בדרך בלתי-ליגאלית לאיטליה באמצעות ה"בריחה", בעזרת שליחים מקיבוץ תל-יצחק. אחי פעל אז באיטליה בהברחת יהודים פליטים מעבר לגבול. בשנת 1947 עליתי ארצה.

היו לי הורים ו-3 אחים. אמי ואחי הבכור נספו באושוויץ. אחי הקטן הגיע ב-1943 לתל-יצחק. אבי ברח לרוסיה, שם עבר את המלחמה וב-1948 הגיע לארץ-ישראל דרך קפריסין.

הייתי פעיל בתנועת הנוער הציוני עד גיל 16 ובארגון הספורט בקטוביץ.

משפרצה המלחמה והגרמנים כבשו את קטוביץ, ניצלו **"פולקסדויטשה"** את המצב ובזזו בתי יהודים, למרות שהגרמנים לא שלחו אותם. באחד הימים באו לביתנו באמתלה של חיפוש נשק וראו שיש בבית מכל טוב. הם ציוו עלינו להכין למחר שתי מזוודות עם מצרכי מזון. הוריי נבהלו, אך אני חשדתי שהם שודדים, הלכתי ל"גסטאפו" וסיפרתי להם והם הבטיחו לבוא ולתפוס אותם.

למחרת באו שני קצינים מה"גסטאפו" ותוך כדי שיחה אמר לי אחד מהם, שלא אמצא כאן מחר אם ברצוני לחיות. כשנשמע צלצול בדלת, כיוון הקצין את אקדחו לכיוון השודדים. אלה גמגמו ולא ידעו מה לומר. הם נלקחו ל"גסטאפו" ושם הוכו מכות נמרצות. כשחזרתי לביתי, הודעתי לחבריי, שהקצין הזהיר אותי לא להישאר למחרת היום בעיר. יחד נסענו מקטוביץ לכיוון הגבול הרוסי. ואכן, למחרת היום נצטוו היהודים לאסוף את מיטלטליהם והם נלקחו למחנה עבודה. אבי ואחי הקטן הלכו, אך אחי הבכור נסע לווילנה.

ברוסיה עבדתי בכל מיני עבודות עד שנת 1943, ואז שיחררו אותי עם כל הפולנים והתגייסתי לצבא הפולני ברוסיה וכך עברתי את המלחמה.

התחתנתי באיטליה, עליתי לארץ-ישראל ומיד התחלתי לעבוד. תחילה עבדתי בבית-חרושת "פרומין", ואחר כך בבניין כברזלן.

כשברחתי בעקבות ההודעה, לא רצו הוריי לבוא עמי, שכן אז לא ידעו על אכזריות הגרמנים. למחרת נשארה אמי לבדה בבית, וכעבור זמן-מה גורשו הנשים היהודיות מהעיר. לאמי הייתה אחות בקרקוב והיא לקחה כל מה שיכלה לשאת בעצמה והגיעה לתחנת-הרכבת. שם שאל אותה קצין גרמני מה מעשיה ועזר לה להיכנס לרכבת וכך הגיעה לקרקוב. אותו קצין הביא אותה לבית אחותה ושם נפגשה עם אחיה הגדול. כעבור זמן-מה נלקחה יחד עם אחותה למחנה ההשמדה אושוויץ ושם מתה.

מתוך כמאה אנשים שמנתה המשפחה נשארו בחיים עשרה בלבד.

אריה ומשה דרוקר

קורות משפחה אחת

מסופר ע"י שני הבנים אריה (ארטור) ומשה (מרצל) דרוקר שהגיעו לחוף מבטחים בארץ ישראל בשנת 1943.

האם — **קלרה דרוקר**, לבית **שור**, נולדה בקלוש, פולין ב-15 בינואר 1901; נפטרה בישראל אחרי מחלה קשה ב-10 באוגוסט 1958, בגיל 57.

האב — **לאון דרוקר** (מצד אמו **הורושובסקי**) נולד בסטרי, פולין ב-9 באוקטובר 1892; נפטר לאחר המלחמה בקטוביץ, ב-20 במרץ 1946, בגיל 54.

האח — **הרמן דרוקר** נולד בוינה, אוסטריה ב-20 באפריל 1922; נרצח ע"י הנאצים במחנה השמדה במסלוביץ, פולין ב-1943, בגיל 21.

האב עסק מגיל צעיר במסחר וקנה להוריו בית מגורים בסטרי, על מנת לשחרר את אביו מעול הפרנסה ולאפשר לו לעסוק בכתיבה ובתורה.

הורי האב התגוררו בסטרי. אביו **מרדכי דרוקר** היה רב ודרשן וחיבר מספר ספרים וביניהם **"תכלת מרדכי"** הפוסק בפרשנות תורנית, פרושים, הערות וחידושים, הכתובים בכתב רש"י. אמו **ברנדל** הייתה מיילדת.

האם התייתמה מאביה בגיל צעיר והתחנכה אצל סבתה בקלוש. אחרי מלחמת העולם הראשונה, התגוררה האם אצל אחיה בווינה, שם למדה בבית ספר מסחרי. האב עסק במסחר, ואחרי מלחמת העולם הראשונה גם התגורר בווינה. האם והאב נפגשו בווינה, שם נישאו והמשיכו להתגורר בה אחרי נישואיהם. בווינה נולדו להם שני בנים, הבן הבכור **הרמן** ז"ל והבן השני **אריה** (ארטור) יבדל"א.

ב-1930 עזבו ההורים את ווינה, חזרו לפולין והשתקעו עם שני ילדיהם, בקטוביץ, ברח' מריאצקה 14. בקטוביץ נולד הבן השלישי (מרצל) **משה.**

האב היה בעל יוזמה בלתי רגילה. הוא עקב בהתמדה אחרי התפתחות התעשיה וביקר בקביעות ביריד השנתי הבינלאומי בליפציג בגרמניה. בין העסקים שהאב עסק בהם: בית חרושת למשקה דמוי בירה, נטול אלכוהול, בשם "פיבקו", ביח"ר לכובעים בשם אח"ל (Orzeł), — ייצור וסיטונאות של מוצרי חשמל וגלנטריה ואביזרי עזר לספרים ועוד מספר מוצרים חדישים לשימוש ביתי בשם "גלוריה".

האם ניהלה את משק הבית והייתה גם לעזר לאב בעסקיו. הבן הבכור הרמן למד בתחילה בבית הספר על שם ברק יוסלביץ' ולאחר מכן בבית ספר עם מגמה של מינהל (Wydzialowa).

הרמן היה בתנועת הנוער הציוני. הוא היה טפוס גאה ביהדותו. באחד המקרים, כשנסע לחופשה בקרפטים במיקוליצ'ין, אצל משפחת האם, היה עד ראיה להתעללות האוקראינים האנטישמיים ביהודי מבוגר עם זקן. הוא לא היסס לרגע ובא לעזרת היהודי ושחרר אותו מידי האוקראינים. האוקראינים מצידם הבטיחו לנקום בו ומאז ועד גמר חופשתו, לא נפרד הרמן ממקל הרים, מחודד בקצהו, להגנתו.

הבן השני **אריה** למד בבית ספר על שם ברק יוסלביץ' וגמר שם כתה ו'. הבן הצעיר **משה** אמור היה להתחיל לבקר בגן ילדים.

בקיץ 1939, כמו בכל שנה, נסעה האם עם שני הבנים אריה ומשה למשפחתה במיקוליצ'ין בקרפטים, שם היה להם פנסיון. האם עם הבן הבכור הרמן נשארו בקטוביץ. עם פרוץ המלחמה הופרדה המשפחה, מאחר שקטוביץ נכבשה ע"י הגרמנים ואילו מיקוליצ'ין נכבשה ע"י הרוסים.

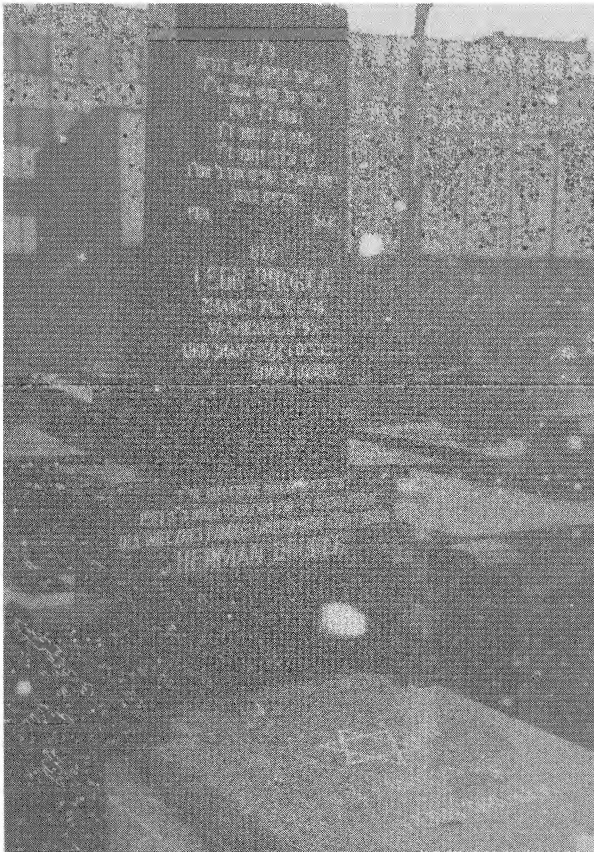
האם, אשה צעירה, מטופלת עם שני ילדים, נשארה ללא מקורות פרנסה ונזקקה לעזרה מצד משפחתה שהייתה במיקוליצ'ין ובקלוש. שאיפתה של האם הייתה להתאחד עם בעלה ובנה שנשארו בקטוביץ. כשהרוסים החלו בהרשמה לאיחוד המשפחות, שחלקן נשאר תחת הכיבוש הגרמני, טבעי היה שהאם נרשמה לאיחוד משפחתה. בינתיים עברה האם עם שני ילדיה, לגור בעיר קלוש, עם צפייה לאיחוד משפחתה. המשפחה לא הייתה צריכה לחכות זמן רב לאיחוד ובאחד הלילות נתדפקו הרוסים על הדלת ו"בשורה" בפיהם, שנוסעים להתאחד עם המשפחה בשטח-הכיבוש הגרמני. האם עם שני ילדיה, כמו עוד יהודים רבים שנרשמו

מצבה של האם קלרה דרוקר בישראל,
אוגוסט 1958

לאיחוד המשפחות, הוכנסו לקרונות משא המיועדים להובלת בקר. תוך כדי נסיעה נתברר להם, שיעד הנסיעה הוא סיביר ולא פולין הכבושה. המסע לסיביר נמשך מספר שבועות, עם חניות בדרך, והיה מלווה בתלאות ובמחסור. המסע לסיביר הוא שהציל את המשפחה מהשמדתה על-ידי הגרמנים. השהות בסיביר הייתה קשה, בתנאי אקלים קשים ומחסור.

האם הייתה צריכה לדאוג לפרנסת המשפחה ועבדה במרכזיית טלפונים. הבן הצעיר משה הלך לגן ילדים והבן אריה, בגיל 13, דאג למשק הבית, שכלל בין היתר, הליכה לבד ליער להביא עצים להסקה ולשאוב מים בדליים לנהר הקפוא, דרך פרצה בקרח. האם חיה עם שני ילדיה בתנאים קשים, עד שהושג הסכם בין ממשלת פולין הגולה ובין רוסיה, על שחרור אזרחי פולין מסיביר והעברתם לאסיה. הואיל ורוסיה הייתה נתונה במלחמה קשה עם הגרמנים,

מצבה של האב לאון דרוקר בבית העלמין בקטוביץ
מרץ 1946

עברה נסיעת המשפחה לאוזבקיסטן בתנאים קשים ואל-אנושיים, כולל רעב ומחלות. גם בקרון הרכבת בדרך לאוזבקיסטן, בו נסעה האם עם שני בניה, פרצה מגיפת טיפוס וכל נוסעי הקרון (מלבד אלה שנפטרו בדרך) הועברו לבית חולים בסמרקנד.

ברחובות סמרקנד גוועו יום יום אנשים רבים ממחלות ומרעב. האם עם שני בניה נדדה ממקום למקום באוזבקיסטן ובכל מקום רעבו לפת לחם.

בסוף הצליחה האם להכניס את שני בניה לבית ילדים, שם לפחות הייתה להם פת לחם. באותו הזמן הושג הסכם בין ממשלת פולין הגולה ובין רוסיה, על היתר-יציאה לאזרחים פולניים מגבולות רוסיה. בשלב הראשון ניתנה עדיפות ליציאת ילדים מבתי ילדים ובתוכם לשני הבנים אריה ומשה. חלקם היו צריכים להגיע לאנגליה וחלקם למחנות מעבר לאפריקה. האם הייתה אמורה להצטרף לשני

בניה לאחר זמן קצר, אבל היא חלתה ונסיעתה התעכבה. לאחר מכן בוטל ההסדר של יציאת האזרחים הפולניים מרוסיה והאם נשארה ברוסיה עד גמר המלחמה. שני בניה הגיעו לפרס ושם, בעזרת הג'וינט והסוכנות היהודית, שאירגנו משלוחים לארץ-ישראל, יצאו בדרכם ארצה.

הנסיעה מפרס לארץ ישראל הייתה אמורה להיות קצרה, דרך עירק, אבל עירק סירבה לתת רשות מעבר דרכה ליהודים, שיעד נסיעתם הוא ארץ-ישראל. הסוכנות לקחה את הילדים תחת חסותה ואירגנה אותם בקבוצות עם מדריכים. אחרי שהות של כשמונה חדשים בפרס יצאו הילדים בדרכם לארץ-ישראל, דרך הודו ומשם באניות עד לסואץ במצרים, וממצרים, ברכבת עד לעתלית. המסע הזה נמשך כשישה שבועות ובתחילת שנת 1943 הגיעו ארצה שני הבנים אריה ומשה, עם יתר הילדים היהודיים, במסגרת עליית הנוער, בעליה שכונתה עליית **"ילדי טהרן"**. בשלב הראשון נותק הקשר בין האם ושני בניה, היות והאם לא ידעה את היעד, שאליו הגיעו שני הבנים.

האם כתבה ללא לאות מכתבים לצלב האדום, לג'וינט ולסוכנות היהודית ובסוף נשאו מאמציה פרי והקשר עם שני בניה חודש. מאז נמשכה ההתכתבות ביניהם עד בוא האם ארצה ב-1947.

האם, בהיותה לבדה, ללא קשר וידיעה על בעלה ובנה הבכור, שאפה עידוד מן ההתכתבות עם ילדיה בארץ וחתרה להגיע אליהם. היא פנתה בבקשות לרשויות ברוסיה וגם לסטלין כתבה ובקשה, לאפשר לה לצאת את גבולות רוסיה ולהגיע לילדיה בארץ-ישראל, אבל כל בקשותיה הזשבו ריקם. מכתביה הרבים של האם, בהם בקשה שוב ושוב לאפשר לה לנסוע לארץ-ישראל, החשידו אותה בעיני השלטונות ברוסיה והיא עמדה בפני סכנת מאסר בחשד של קשר עם גורמי חוץ. כשנודע לאם על החשד עזבה במהירות את מקום מגוריה ועברה לחבל ארץ אחר ברוסיה.

באותו הזמן חיו האב והבן הבכור תחת הכיבוש הגרמני. האב עם תושיתו הרבה דאג למקומות מחבוא לו ולבנו הרמן. הם לא נרשמו אצל שלטונות הכיבוש ולא הופיעו אצלם ברשימות (לאב ולבן הרמן היות תעודות אריות). מדי פעם בפעם הם נאלצו להחליף את מקום המחבוא. שכנה צעירה נוצריה, שהתאהבה בבן הרמן, הייתה מוכנה להסתיר אותו עד גמר המלחמה, אבל גאוותו היהודית לא נתנה לו להסכים לכך והדבר עלה לו בחייו. באחת הסריקות ברחוב, בעת החלפת מקום המחבוא, נתפס הבן הרמן על ידי הנאצים ונשלח למחנה השמדה במיסלוביץ, פולין, שם נרצח על ידם.

לאחר המלחמה חזר האב לדירתה של המשפחה בקטוביץ, רח' בטורגו 10, לשם עברה כשנה לפני המלחמה. לאב הייתה תקווה, שהבן הרמן נשאר בחיים אבל לאחר חיפושים ובירורים נתברר לו שזו הייתה תקוות שווא.

עם גמר המלחמה חזרה האם לפולין במטרה לברר מה עלה בגורל בעלה ובנה הרמן, כאשר המטרה הסופית הייתה להגיע לארץ-ישראל, שם כבר היו שני בניה אריה ומשה. בהגיעה לקטוביץ הייתה דרכה הראשונה של האם, כמובן, לדירת המשפחה, בתקווה לברר שם פרטים על בעלה והבן הרמן.

ההפתעה וההתרגשות היו מעל המשוער היות ובהיפתח דלת הדירה עמד האב בפתח. לאחר שנפלו זה בזרועות זו נשאלו השאלות. האב שאל איפה הילדים ונרגע כאשר שמע שהם במקום מבטחים בארץ-ישראל, אבל לשאלתה של האם איפה הרמן, לא היה מסוגל לספק תשובה מעודדת. אחרי תקופת פרידה של כשש שנים, שהייתם ביחד לא נמשכה זמן רב. שנות הסבל והידיעה על גורל הרמן גבו את מחירן, ולאחר חדשים ספורים, נפטר האב מהתקף לב, בגיל 54. בשלב הראשון אחרי מות האב, לא רצתה האם לבשר לשני בניה בארץ-ישראל על הבשורה המרה ורק מאוחר יותר, נודע להם על האסון. גם נסיעתה של האם לארץ-ישראל הייתה מלאת קשיים היות ולא בנקל נעתרה ממשלת המנדט לבקשת היתר-כניסה (סרטיפיקט), אפילו לא לשם איחוד אם עם בנים. בדרכה לארץ-ישראל שהתה האם זמן-מה בשוויץ אצל אחיה (שנפטר בינתיים) ואחר כך בצרפת, בציפיה לקבל היתר-כניסה לארץ-ישראל. משלא עלה בידה לקבל היתר כניסה ממשלת המנדט, בדרך הרגילה, רכשה האם בצרפת מסמכים של צירת הקונגרס היהודי, ובדרך זו נתאפשר לה לקבל היתר-כניסה מהמנדט וכך להגיע ארצה ב-1947.

גם בארץ לא היו חיי האם קלים. לאחר בואה ארצה, קיבלה דירה קטנה בחולון שכללה חדר ומטבח בלבד, עם שרותים משותפים למשפחה נוספת. כך התגוררה האם עם שני בניה. הבן הצעיר משה למד בתיכון "קוגל" בחולון והבן השני אריה גויס לצבא עם תחילת מלחמת השחרור. כאשר גדלו הבנים ומצב המשפחה השתפר, דבר אשר היה מאפשר לאם לחיות בשלוה וברווחה אחרי כל תלאותיה, חלתה במחלה ממארת ונפטרה ב-10 באוגוסט 1958.

שני הבנים אריה ומשה חיים כיום בישראל והקימו משפחות. האח הבוגר אריה הינו בעל עסק עצמאי ולו אשה ושלושה ילדים, בת — פסיכולוגית, בן — מהנדס ובת חיילת. האח הצעיר משה מקיים משרד עורכי דין ולו אשה ובן — עורך דין, השותף במשרד עם אביו.

דובה בוכשטיין

דרך טשקנט לישראל

אני, **דובה בוכשטיין** לבית **קרוטמאן**, הגעתי לקטוביץ בשנת 1931, לאחר ששני אחיי שעבדו בעיר הביאו אותי אליהם. כיוון שלא היה ביכולתם לפרנסני, פניתי לגברת **וינר** שהיה לה בית-מסחר לספרים ברחוב שופנה. הגברת וינר הייתה באותו זמן יושבת-ראש "ויצו". היא שלחה אותי מיד אל הרבנית פוגלמן, אשת הרב שתטפל בי. הייתי אז בת 16 וכנראה שמצאתי חן בעיניה.

למשפחת פוגלמן לא היו עדיין ילדים ואני נשארתי אצלם כבת-בית. רק מאוחר יותר נולדה בתם, שהכניסה כה הרבה שמחה לחייהם. גם בני העיר נתנו ביטוי לשמחתם, מאחר שהרב ד"ר **מרדכי פוגלמן** היה אהוב מאוד עליהם. נוסף על מעלותיו הרוחניות, הוא ניחן גם במראה יפה להפליא. עובדה זאת לא מנעה כמה מקרים של התנפלויות עליו מצד הגויים.

באחד הלילות נשמע צלצול בדלת הכניסה של בית הרב. לתדהמתנו ראינו בכניסה גוי וסכין בידו שטען כי ברצונו שהרב יערוך לו ברית-מילה. למזלנו הייתה שרשרת בטחון על הדלת והגוי לא הצליח להיכנס. מיד הודענו למשטרה, אך בינתיים נעלם הגוי.

דירתו של הרב **מרדכי פוגלמן** הייתה נאה ומרווחת ותמיד מלאה באנשים זרים, מי שבא לשאול שאלה, מי — לדין-תורה ומי כדי לבקש עזרה. הבית המה אנשים עד שעות הלילה המאוחרות. בסוף היום עוד היו מגיעים בחורים כדי ללמוד תורה.

בתקופה בה התגוררתי בבית הרב פוגלמן התנהל מאבק עם הממשלה הפולנית בדבר הרבנים. הממשלה רצתה לצמצם את מספר הרבנים משניים לאחד, וכיוון שהרב ד"ר **מרדכי פוגלמן** היה אזרח פולני, רצתה הממשלה שהקהילה תסתפק רק בו. לעומת זאת רצו היהודים ממוצא גרמני, שגם הרב **קלמן חמיידס**, יהודי גרמני, יוסיף לכהן כרב. איני יודעת בדיוק במה נסתיים המאבק, כי בינתיים עזבתי את המקום, אך ידוע לי ששני הרבנים נשארו בקטוביץ עד פרוץ המלחמה בשנת 1939.

הרב ד"ר פוגלמן הגיע ארצה אחרי נדודים ארוכים בזמן מלחמת העולם השנייה. על אף כישוריו הגבוהים הסכים לקבל משרת רב בקרית-מוצקין הקטנה באותם ימים, ובמקום הזה שימש כרב עד יום מותו.

אחרי ששהיתי במשך שנים אצל משפחת הרב פוגלמן נישאתי ועברתי לסוסנוביץ בשנת 1938. האמנתי שאני יכולה להיות מאושרת אבל הגורל רצה אחרת. האנטישמיות הגיעה לשיאה בשנים אלו, עד שפרצה המלחמה ב-1 בספטמבר 1939. הדבר היה ביום ו' בשבוע.

ביום א' התכנסו כל בני משפחתנו, אחים ואחיות, דודות ומשפחותיהן והחליטו לעזוב את העיר. לרשות האוכלוסייה המוכנה להתפנות עדיין עמדו קרונות משא. הרכבת נגררה באיטיות ונעצרה מדי פעם בפעם, מאחר שהורעשה על ידי שני הצבאות, הפולני והגרמני ואנו היינו באמצע. כדורים לא מעטים פגעו ברכבת ואז נפלו הקרבנות הראשונים. אחרי ימים אחדים הגענו לוולברום, מרחק שבימים רגילים אפשר היה לעבור אותו תוך שעות אחדות, ושם באו לקראתנו הגרמנים.

עשינו את הלילה הראשון אצל משפחת מכרים, והיה בדעתנו להמשיך ברגל מיד בבוקר, אך לתדהמתנו דפקו בדלת ומבלי לחכות לפתיחתה, פרצו בבעיטות. באיומים ובפגיונים נצטוו כל הנוכחים להרים את ידיהם. לאחר מכן הוצאו כל הגברים, כלומר בעלי ואחיו, שני אחיי, שני דודים וחבר. הנשים נצטוו להישאר.

לא היססתי אפילו רגע ופתחתי מיד בריצה אחריהם. אך יצאתי לרחוב ומיד חשכו עיני. מכל העברים בעיר הובלו גברים כשידיהם מורמות, מגיל 16 עד 65 ואפילו בני 70. על הקירות היו כבר תלויות מודעות, כי כל מי שלא יתייצב מרצונו — יוצא להורג בירייה. כך אספו אלפי גברים מהעיר וכן מהקרונות, בהם היו גם הרבה "שלונזאקים" (בני שלזיה) ופולנים. העצורים רוכזו בכיכר השוק ומכל עבריהם הוצבו שומרים ובידיהם מכונות-יריה.

התחלתי לשאול אצל הגרמנים, מה בדעתם לעשות

ביהודים? אחד אמר לי: **"נשלח את כולם לפלשתינה"**. השני אמר: **"נשמיד את ה'שייסה'** (חארה) **הזאת"**. מאחד הגרמנים שעמד ועישן סיגריה, קיבלתי סיגריות אחדות, והבאתי אותן לקרוביי. בינתיים שוחררו ה"שלונזאקים" והפולנים לאחר שנבדקו תעודותיהם.

ירד הלילה והגרמנים לא הספיקו להשלים מלאכתם. הם העמידו את כל הגברים בטורים, שמונה אנשים בכל טור, והחלו להוביל אותם לכיוון בלתי-ידוע. מיד פתחו הנשים והילדים שעמדו סביבם בצעקה כה איומה, שנדמה היה לי כי השמיים נפתחים ואלוהים עצמו יורד על ראשינו. מחנה האנשים רצה ללכת אחרי המובלים, אבל הבריונים הפנו את הנשק אלינו והאבק שהתרומם מצעדי ההולכים סינוור את עינינו. לא ראינו עוד היכן נעלמו.

הכרתי נתערפלה ולא ידעתי לאן ללכת, הרי אני נמצאת בעיר זרה; אך אחותי מצאה אותי ויחד חזרנו הביתה. אחרי מאמצים ארוכים נודע לי, שהעצורים הובלו לזאווירצ'ה. אני ועוד חברה לקחנו לחם, נקניק וחולצות ויצאנו לדרך, מרחק של 30 קילומטרים. בדרך זכינו לקבלת פנים טובה מצד איכרים טובי-לב.

הגענו לזאווירצ'ה ונודע לנו, שכולם נמצאים כבר שמונה ימים במגרש של בית-חרושת תחת כיפת-השמיים. מראה העצורים היה מפחיד. סמוך להם עמד איש אס.אס. וצילם קבוצת יהודים בעלי זקנים ופיאות. שאלתי אותו, מה בדעתם לעשות ביהודים? והוא ענה לי בנימוס, כי מחר בבוקר הם עומדים לצאת. הוא היה סבור שאני נוצריה, והייתי האשה היחידה שהעזה לעשות צעד כזה.

הלכתי אז לחפש את קרוביי בין המון האדם. אחרי שמונה ימים של שכיבה בחוץ בלי אוכל ומים, הם נראו נורא. הקהילה היהודית הביאה לחם עבורם אך הגרמנים נהגו להשליך את פרוסות הלחם והאנשים היו מנסים לחטוף את הפרוסות. הם נראו ממש ככלבים.

אחי גילה לי בסוף, כי בלילה יש בדעתם לפרוץ פרצה בקיר כדי לברוח. למזלו סיפרתי לו, כי סביב הקירות מסיירים אנשי אס.אס. חמושים וכי הקצין הבכיר אמר לי כי מחר בבוקר ישחררו אותם.

השכם בבוקר עמדתי כבר עם חברתי על יד השער ולהפתעתי ראיתי קבוצות אנשים יוצאות בנפרד, כשאדם אחד עם רשימה בידו אחראי לכל קבוצה. בזמן היציאה נאלצו להניף את ידיהם ולצעוק "הייל היטלר". שעה ארוכה עברה עד שזכיתי לראות את קרוביי יוצאים, ידיהם מונפות וצועקים "הייל היטלר". קשה לתאר את מצב הרוח ששרר בתוכם. זמן מוגבל ניתן להם כדי להגיע לסוסנוביץ.

אני וחברתי יצאנו ברגל ומזמן לזמן נסענו. חצינו גשר

דובה בוכשטיין-קרוטמן
ליד מדרגות בית-הכנסת הגדול

שבור מעל לאיזה נהר, אך איני יכולה להבין עד היום, איך הצלחנו לחצות אותו. סוף סוף הגענו לסוסנוביץ. בחלונות של בתי הגויים התנוססו כבר צלבי קרס. בסוסנוביץ מצאנו כבר את קרובינו, ושם נשארנו כמה שבועות. במשך הזמן הזה עברו עלינו כל מיני תלאות, והתכוננו לעזוב את המקום. באחד הימים פניתי למר **מוניק מרין**, שפתח משרד והחל מטפל בענייני היהודים, בבקשה לקבל רשיון לנסוע לגבול הרוסי. הוא יעץ לי לחכות, מפני שהגרמנים יארגנו משלוחים לרוסיה, אך דבר זה עורר בי חשד. החלטתי איפוא שנצא לעבר הגבול הרוסי.

אמרו לי שבבנדין נותנים אישורי יציאה. לא התעצלתי ונכנסתי למשרד בבנדין. גרמני אחד קם ממקומו והחל לכתוב בשבילי אישור כזה מאחר שהיה סבור כי אני נוצריה

אך ברגע, שבו אמרתי לו את שמי, התרתח. בפינה אחרת ישב קצין קשיש, וכאשר שמע כי יהודיה העזה להיכנס אליהם תפס את פגיונו וזינק לעברי. מובן מאליו שאני הייתי הרבה יותר זריזה ממנו וברחתי בריצה מהירה מתוך הבניין. הוא רדף אחרי, אך אני התערבתי בין המון האנשים ברחוב וכך ניצלתי ממוות בטוח.

על מרין ידוע לי, כי במרוצת הזמן נתמנה כיו״ר ה**״יודנראט״** והיה אחראי על כל הגיטאות בזאגלמביה. יהודים מניצולי אושוויץ סיפרו לי על התנהגותו האיומה. המשלוחים שהבטיח לשלוח לרוסיה הגיעו לאושוויץ.

אנחנו לא ויתרנו על הרעיון לצאת לדרך על דעת עצמנו; רצינו להגיע לאוקראינה, שהייתה בכיבוש הרוסי ושם התגוררו הוריי.

שלושה שבועות נדדנו, קצת ברכבות וקצת בעגלות רתומות לסוסים. פעמים רבות נשקפה סכנה לחיינו ודל עטי מלתאר כל מה שעבר עלינו. לבסוף הגענו לדובייניקה על יד חלם ושם העבירו אותנו איכרים, תמורת תשלום הגון, בסירות דרך הנהר בוג.

היינו בטוחים, כי אנשי הצבא האדום יקבלו אותנו בשמחה; הרמנו את ידינו והסגרנו את עצמנו למשמר שלהם. הם הביאו אותנו מיד לבניין של בית-ספר, שבו נמצאו כבר רבים כמונו. קור שרר ולא היה לנו מים כדי לשתות. שוטטנו סביב האולם הגדול, מבלי שהיה לנו אפילו מקום לשבת, אבל קווינו כי יום המחר יביא לנו שמחה.

להפתעתנו, ריכזו אנשי המשמר את כולנו והחזירו אותנו בסירות אל הצד הגרמני. שוב ניסינו את מזלנו במקום אחר, בשעה שירד גשם זלעפות, ונדמה היה כי השמיים עצמם בוכים על גורלנו. שוב נתפסנו בידי אותם בריונים, שתפסו אותנו אתמול, ואלה זיהו אותנו מיד. הפעם חילקו אותנו בין בתי איכרים, מפני שהיינו רטובים עד לשד עצמותינו. השאירתי אצל האיכר כפקדון את בעלי ואחיו ואני עצמי הלכתי למפקדה. בעמל רב הצלחתי לקבל פתק אל האיכר, שישחרר את שלושת האנשים הנמצאים אצלו.

אותו רגע נכנס איכר שני, אדם מאוד הגון, תיקן את הספרה ״3״ ל-״8״ ושיחרר גם את חמשת האנשים שהיו אצלו. כל האחרים הוגלו לסיביר. אנו גויסנו בקובל לעבודה ברוסיה לעבודות-יער, וכפי שאמרו לנו, היינו אמורים לקבל מכשירים מכניים, אך במקומם קיבלנו גרזנים קהים.

הגענו לחבל גורקי, לכפר קטן ונידח, בו נודע לתושביו רק בשנת 1942 כי ברוסיה התחוללה מהפכה. אחרי מאמצים רבים והרבה מכתבים לסטלין שוחררנו משם והגענו לגורקי, עיר בת מיליון תושבים. שם הסתדרנו היטב, מכיוון שבעלי הוא חייט מעולה ונשארנו בעיר עד שנת 1941. שם גם נולדה בתי הראשונה ב-19 ביוני 1941, שלושה ימים לפני פרוץ המלחמה בין ברית-המועצות וגרמניה.

בבית החולים, שבו ילדתי את בתי פרצה בהלה לאחר שנודע כי היטלר תקף את ברית המועצות. גברים רבים גויסו לצבא ואני עצמי נאחזתי בהלה, שמא יגויס בעלי ולא יהיה אפילו מי שיקח אותי מבית-החולים הביתה. הורדתי את החום במדחום, כי ידעתי, שאם החום יהיה גבוה, לא ישחררוני מבית-החולים.

קשה לתאר מה עבר עלינו בדרך הביתה. לא השתמשנו בחשמליות כי הן היו מלאות מגוייסים והלכנו, אם הלכנו ברגל, שעות ארוכות. לעתים נכנסתי לחצרות כדי להניק את בתי.

ההגנה על מוסקבה הבירה הייתה חזקה מאוד, ומטוסי האויב היו מרוקנים את מיטעני הפצצות בגורקי השוכנת בדרך המובילה למוסקבה. ההפצצות היו קשות מאד ולילות שלמים עמדתי עם התינוקת בחוץ כי הבית התנדנד מהרעשות.

הרבה אנשים החלו לעזוב את גורקי, אבל אנחנו לא יכולנו לעשות זאת, מפני שבעלי היה צמוד למקום העבודה ולא קיבל רשות לעזוב. מצב זה נמשך עד שהוקם הצבא

דובה בוכשטיין-קרוטמן והיינה קרבס, 1933

הפולני של אנדרס בטשקנט. אז שוחררו בעלי ואחיו כדי להתגייס לצבא הפולני.

התינוקת הייתה כבר בת 5 חודשים, כלומר מספיק גדולה ויצאנו לדרך ברכבת, בקור של 45-50 מעלות מתחת לאפס. כך נסענו 3 שבועות. ילדים מתו כזבובים ולא פעם הושלכו מבעד לחלונות החוצה כי כך דרשו הנוסעים האחרים. הצפיפות הייתה גדולה מאוד והרגשנו כמו דגים מלוחים בחבית.

את חיתולי הילדה הייתי מכבסת בלילה בבית-השימוש, מפני שבשעות היום אי אפשר היה להיכנס לשם והייתי מייבשת אותם על גופי.

סוף סוף הגענו לטשקנט. הילדה קיבלה 40 מעלות חום ואנו ישבנו בחוץ. גויה דוורית ריחמה עלינו והכניסה אותנו לביתה, למרות שהיה איסור, על הכנסת פליטים. העיר טשקנט הייתה מלאה פליטים. בנה הצעיר של הגויה תלה מנעול על השער והוא עצמו היה קופץ דרך הגדר כדי להיכנס הביתה.

באחד הימים שכח הבן לתלות את המנעול והופיע חייל ה-**נ.ק.ו.ד.** שציווה עלינו לעזוב מיד את הדירה. לא עזרו טענותיי, שלילדה יש חום גבוה, שברחוב יורד שלג ושבעלי מחכה כבר ימים אחדים בתחנת-הרכבת לכרטיס. לא עזרו גם דברי הגויה, שהיא אינה מגרשת אותי מפני שזהו מוות בטוח לילדה. הוא הטיל קנס גבוה על האשה האצילה שהכניסה אותנו לביתה ואני אמרתי לו, שהוא עוד יותר גרוע מהיטלר. הוא הסתלק מיד למרות שהייתי בטוחה כי יאסור אותי.

עם הפתק שעליו נרשם הקנס הלכתי ל-**נ.ק.ו.ד.** כדי לערער על הקנס. שם סיפרתי את הכל. הם שמעו וציוו עלי לחזור הביתה. בדרך פגשתי את בעלי ובידו הכרטיסים. יצאנו לעיר יותר קטנה ששמה נאמאנגאן. תחילה נכנסנו לקולחוז, שם סבלנו מרעב ומקור והייתי בטוחה כי קיצנו מתקרב. לא פעם הסתרנו והלכנו לשדה לגנוב משהו, צנון או קלח כרוב שלא הבשיל, כדי לבשל מזה קצת מרק.

בעיר נאמאנגאן עברו עלי הימים הקשים ביותר, רעב, מצוקה ומחלות. באותם ימים קמה ה**"דלגאטורה"**, הנציגות הפולנית והחל גם להגיע סיוע רב מחוץ-לארץ, בעיקר מהג'וינט שבארצות-הברית. הסיוע היה צריך להתחלק בתוך האוכלוסייה שגוועה ברעב אך הממונים חילקו אותו כטוב בעיניהם.

נודע לי אז, כי הממונה הראשי על החלוקה הוא בן קטוביץ. מיד מיהרתי למשרדו עם ילדתי הרעבה בזרועותי, אני עצמי יחפה, רגלי הנפוחות עטופות סמרטוטים. סיפרתי לו שבעלי שוכב חולה טיפוס בבית-החולים ואנו גוועים מרעב.

מיין טרינקענדיקער
מיט דעם צ׳פ
נאמאנגאן 1943.

מיין טרינקענדיקער מיט דעם צ׳פ
נאמאנגאן 1943

הוא האזין יפה לדברי ורשם לי לקבל מהמחסן 100 גרם אבקת חלב ו-100 גרם אבקת ביצים. באותו זמן, אדון קאסנר (זה היה שמו) וחבריו התהוללו והקיפו את עצמם במשרתים. גם ה-**נ.ק.ו.ד.** לא ישן, והחדיר לתוך הממונים על החלוקה צעירה יפהפיה. לבסוף נתגלו אצלם ארגזי חפצים שלקחו לעצמם.

אותו אדון קאסנר קיבל 10 שנות מאסר ונשלח לסיביר. כל מה שנתפס אצלו הוחרם. גורלו של קאסנר אינו ידוע לי. אני מניחה שהוא כבר אינו בחיים מאחר שהיה מבוגר ממני בהרבה.

הציור שמצורף כאן מתאר מקרה שלא יישכח לעולם מליבי. אחרי שעמדתי כשעתיים בתור, הצלחתי לקבל במטבח שבו עבדה חברה שלי, מנת מרק ובו קצת קמח שחור. אותו רגע ניגש אלי נער כבן 14-15, שראיתי לא פעם בשוק עסוק בגניבות קטנות (והרי גם אני נאלצתי אז לגנוב). הוא החזיק בידו אגס ואמר: **"תני לי קצת מרק ואתן לך את האגס"**. הרהרתי מה לעשות, אבל המחשבה שילדתי חולה וקודחת מחום ושמחתה תהיה גדולה כאשר אביא לה אגס גברה על היסוסיי. לא ראיתי את הנער יותר. אני סבורה שהוא מת למחרת היום. לא אשכח את מראהו לעולם. אני מייסרת את עצמי תמיד, מדוע לא עזרתי לו באותו זמן, אבל הרי לא יכולתי לעזור אפילו לעצמי.

עם בוא האביב התייבשו הביצות שהגיעו עד הברכיים ואז הגעתי העירה, שם פגשתי מכרים אשר עזרו לנו לעבור

דובה בוכשטיין-קרוטמן ביום חתונתה. סוסנוביץ 1938
מימין לשמאל: עומדים: האחים עקיבא, יהושע, בלה, מנדל, לולה ואברהם
יושבים: דובה ובעלה שמואל, האב צבי קרוטמן וחייקה

העירה, בה היה המצב קצת יותר טוב. למרות זאת לא פסחו עלינו המחלות — קדחת, טיפוס ודיזנטריה. ילדתי הייתה מחממת את ידיה הנפוחות אצל בעלי חולה-הטיפוס ששכב וקדח מחום של 41 מעלות.

מכרתי את טבעת הנשואין שלי כדי להביא הביתה פיתה ו-50 גראם חמאה והודות לכך הצלתי אותו. הוא פקח את עיניו. בהמשך הוסיפו להגיע צווי גיוס ואנו לחמנו נגדם בכל כוחותינו. בשעה שהיו הולכים בלילות לחפש גברים, היה בעלי, יחד עם אחיו, שוכבים על הגג. פעם אחת, בשעה שחיפשו אותו, הייתה לי בדיוק רגל נפוחה והרופאים איבחנו שקיבלתי שושנה ושלחו אותי לבית-החולים. כדי שלא יטרידוני בחיפוש הגברים, העליתי את החום במדחום ל-40 מעלות ואת הרגל החזקתי כל הלילה כשהיא מורדת כדי שהנפיחות לא תיעלם ואז נתנו לנו מנוחה.

הרבה תלאות עברו עלינו במשך חמש השנים. כאשר נסתיימה המלחמה חזרנו לפולין. באותו זמן נכנסתי להריון עם בתי השנייה. נסיעתנו נמשכה ארבעה שבועות. כאשר נעצרנו בדרך לשעות אחדות ירדו אנשים ובידיהם סירים ושתי לבנים כדי לבשל קצת מרק. לפתע השמיע הקטר צפצוף וכל הסירים נשארו עם המרק שלא הספיק להתבשל בחוץ. העשן נמשך הרחק-הרחק. התמונה הזאת תישאר לנצח בזכרוני.

כאשר הגענו לפולין יידו בנו הגויים אבנים, וכידוע נערך גם בזמן ההוא הפוגרום בקיילצה. היה זה בקיץ 1946. שוב יצאנו לדרך והצטרפנו ל"קיבוץ" ולמחרת היום כבר היינו צריכים לעזוב. באותו לילה הכניסוני לבית-החולים, ונולדה בתי השנייה. אחרי 8 ימים בבית-החולים יצאנו לדרך. גם המסע הזה ראוי לתיאור מיוחד.

הגענו לצ'כיה ואחר כך לזלצבורג באוסטריה. בשעה ששהינו ב"בית רוטשילד" נתגלתה מוגלה בטבורה של הילדה מפני שהמיילדת הייתה נאצית. בכף מים שבישלתי בעזרת נר דולק הכנסתי קצת קאלי וכך הצלחתי לחטא את המוגלה.

הגענו לגרמניה וישבנו שם במחנות עקורים במשך שלוש שנים עד שקמה המדינה היהודית ובשנת 1949 עלינו ארצה.

אמיליה יארצ׳ין (מבית קרבס)

חזרתי כחיילת מרוסיה

אמי נולדה בקטוביץ בשנת 1882, אבי — במיסלוביץ ב-1877. עד שנת 1928 התגוררו הוריי במיסלוביץ ואז עברו לקטוביץ, שם נשארו עד שפרצה המלחמה.

שם אבי היה **סאלו קרבס**; שם אמי — **הנרייטה** מבית **בנגר**. אבי היה פקיד של הקהילה היהודית בקטוביץ וממונה על בית-העלמין. אני זוכרת כי בתור קברן עבד מר **טיכאואר** מרחוב פאבריצ׳נה.

התגוררנו ברחוב קוז׳לסקה. ביתנו היה בית פתוח. כיוון שהיו בבית שלושה ילדים, היו מבקרים אצלנו הרבה צעירים, גם מערים אחרות. הוריי עזרו לכל מי שהבאנו הביתה, ואיש לא נשאר רעב או בלי קורת-גג.

גם אחי **היינריך** ואחותי **עמליה** חיו כל שנותיהם בקטוביץ.

אני זוכרת היטב את בית-הכנסת ברחוב מיצקביצ׳ה, שעל ידו היה הקצב **בולדס**. יותר מאוחר הוסיפו שם מיבנה והיו מתפללים שם בימי חול. הקהילה שכנה ברחוב מלינסקה וכמזכירה עבדה הגברת **בלומנפלד**. בתה **הני** נשואה לאדם בשם **האנס שפר מטארנובסקה-גורי** והיא מתגוררת במערב-ברלין. אני זוכרת את משפחת **ברונו אלטמאן**, שהיה להם עסק של חומרי ברזל ב״רינג״, את דודי **אדולף מיידז׳ווינסקי**, אשתו **הנרייטה** מבית **קרבס**, שתי בנותיהם **רחה** ו**גרתה**, דודי השני **מאכס**, אשתו **ארנסטינה** מבית **בנגר** ובתם **רות**. כל אלה חיו עד המלחמה בקטוביץ. כל בני משפחתי נספו במחנות.

בקטוביץ פעלה חברא-קדישא. עודני זוכרת שמות אחדים: **גיאורג גרינפטר, ריזנפלד** מרחוב וודנה ו**גרינפטר** מחנות הברזל מרחוב ה-3 במאי.

אני זוכרת את הלוז׳ה בני-ברית ברחוב סטאבובה, עם בית-כנסת יפה להפליא. אני זוכרת את **לואיס מיידז׳ווינסקי** ואת **ברונו אלטמאן**. אני מזכירה גם את הרב **חמיידס**, אדם נפלא; אני זוכרת עוד את **האנס קאנין**.

בשעה שפרצה המלחמה הייתי בת 22 ונשואה מזה חמישה חודשים. בעלי **יעקב יארצ׳ין** בא מסוסנוביץ. חודשיים היינו תחת הכיבוש הגרמני. כאשר ה״יודנראט״ בסוסנוביץ הרכיב את המשלוחים הראשונים ללובלין, נמלטנו תוך תלאות ומכשולים רבים לאוקראינה, שם נעצרנו מיד והובאנו לכלא בריגיטקי בלבוב. הייתי אז בהריון וילדתי את בתי ב-10 בפברואר 1940 בבריגיטקי. על בעלי לא ידעתי מאומה, היכן הוא נמצא ומה גורלו.

באוגוסט 1940 הועברתי לבתי-סוהר אחרים, כמו: קמיניץ-פודולסק, פרוסקורוב, ויניצה, ויטבסק, חארקוב,

אמיליה יארצ׳ין (קרבס) בחוג משפחתה

רוזה יארצ'ין (ראשונה משמאל בשורה האחרונה) בבית הילדים בשנת 1948

אודיסה, פטרופבלובסק, אופה וקראגנדה. בקראגנדה נכלאתי במחנה-העבודה, ושם נלקחה ממני בתי.

בדצמבר 1941 שוחררתי מהמחנה והוגליתי לחבל אלטאי, לעיר בייסק, שבה שרר רעב נורא. ילדי רבים מחבריי לצרה מתו מרעב, ואני נאלצתי לדאוג להכניס את בתי למעון-הילדים, דבר שלא היה כמובן קל. בבייסק היו באותו זמן הרבה מפונים מן האזורים הכבושים של ברית-המועצות.

בשנת 1943, כאשר הוקם הצבא הפולני, הרגשתי מחוייבת לנקום בנאצים. ידעתי שילדתי נמצאת בידיים טובות והתגייסתי לצבא. הצטרפתי לבטליון העצמאי של הנשים על יד הדוויזיה הראשונה; שכחתי את השמות מאז, אבל אני זוכרת את שמו של הלוייטננט שלנו, **בטר**. אחרי הקרבות בסמולנסק השתמשו בנו על פי רוב לתפקידי שמירה על מטה החזית.

בדצמבר 1945 שוחררתי מהצבא. לא נשאר לי אז בקטוביץ שום קרוב ושום אדם שהייתי יכולה להתאכסן אצלו. על כן הגעתי לז'לונה-גורה, בשלזיה התחתית, שם מצאתי עבודה וגם חדר, שבו הייתי יכולה להתגורר; עבדתי כמנהלת מרפאה בבית-חרושת.

באפריל 1946 חזר בעלי מרוסיה והגיע גם הוא לז'לונה-גורה, לאחר שהשארתי בסוסנוביץ ידיעה על כתובתי החדשה. באותה שנה חזר גם אחד מאחיו של בעלי לדז'רז'ונוב (רייכנבאך), ועל כן עברנו גם אנחנו לעיר זו. שם עבדתי כאחות במעון-הילדים ושם ילדתי בשנת 1948 את בני **שמואל** המתגורר כיום בקנדה.

באפריל 1949 חזרנו לשלזיה העילית. מאחר שלא השגנו דירה בקטוביץ, התגוררנו בביטום. כאן עבדתי כמנהלת של מעון לתינוקות ליד מכרה.

בשנת 1953 יצא לאויר העולם בני השני **היינריך**, שמתגורר כיום בטורונטו.

בעלי איבד בשנת 1956, באופן חלקי, את מאור עיניו.

בזמן מהומות הסטודנטים בשנת 1968 הפסיק בני את לימודיו, מכיוון שמצב היהודים נעשה בלתי-נסבל. גם אני לא הייתי יכולה לסבול את האוירה האנטישמית בפולין ולא רציתי להוסיף ולחיות בארץ הזאת.

עם בתי היה לי מגע במשך זמן-מה. הידיעה הראשונה באה מרוסיה, שהיא הוחזרה לפולין, אך כאן נעלמו עקבותיה. כל החקירות הנוספות לא נתנו שום תוצאה פרט להודעה אלמונית, שבה נאמר כי הילדה **רוזה יארצ'ין** עלתה בשנת 1956 לישראל. לפי דעתי היא חיה כיום תחת שם אחר.

רוזה יארצ'ין — הילדה שנעלמה

תעלומת רוזה יארצ'ין

מתחת לשתי המלים שבכותרת מסתתרת אחת מתעלומות המלחמה המחכות עדיין לפתרונן.

אמה של רוזה, **אמי קרבס**, התגוררה בקטוביץ ברחוב קוז'לסקה 16 עם בעלה **יעקב יארצ'ין** מסוסנוביץ. בזמן נסיונה לחצות את הגבול מאיזור הכיבוש הגרמני לרוסי, נאסרה ונכלאה בבית-הסוהר "בריגידקי" בלבוב, שם גם ילדה את בתה ב-10 בפברואר 1940 ונתנה לה את השם **רוזה**.

זמן קצר אחרי שיילדה את בתה, נשלחה אמי לעומק רוסיה, בנפרד מבעלה, והם נפגשו רק בתום המלחמה בשנת 1946.

אמי נדדה עם התינוקת מכלא לכלא, עד שהגיעה לבסוף למחנה-עבודה בקראגנדה. אחרי שזכתה לחנינה, הועברה אמי לחבל אלטאי, לבייסק, שם חלתה ונאלצה להכניס את הילדה לבית-ילדים.

בשנת 1943 גוייסה אמי לצבא הפולני לבריגדה על שם קושצ'ושקו, שהתארגן בברית-המועצות (אמי היא אחות רפואית במקצועה).

במשך כל זמן שירותה קיימה אמי קשר עם איגוד הפטריוטים הפולניים וקיבלה ידיעות על בתה. עם תום המלחמה נעלמו כל העקבות. אחרי פניות רבות למוסדות שונים קיבלה אמי תשובה מהצלב האדום ברוסיה, כי הילדה שהתה בבית-ילדים וכי בשנת 1948 נלקחו כל הילדים והבת נמצאת בבית-הילדים על שם קונופניצקה בשווידר שעל יד אוטבוצק, בגליל וארשה.

אמי הגיעה לשם אך כבר לא מצאה שם איש אלא רק תצלום, שבו זיהתה את בתה. אחרי חיפושים במשך שנים אחדות באמצעות עיתונים, נתקבלה באחד העיתונים גלויה אנונימית שבה נכתב כי בתה עלתה לישראל, אך היא לא תמצא אותה עוד, כנראה משום ששמה שונה בזמן האימוץ.

אמי יילדה אחרי המלחמה שני בנים, אך המשפחה לא הפסיקה את חיפושיה אחרי הבת, כי לא ידעו מנוחה בחייהם עד שייוודע להם מה עלה בגורלה.

תעלומת רוזה יארצ'ין לא נפתרה עד היום.

צילה סטובייצקי (מבית קרבצ'יק)

שנות רעב בקזכסטן

המחברת, באותו זמן ילדה בגיל בית-ספר, גלתה לברית-המועצות, יחד עם הוריה, אוגוסטה קראבצ'יק מבית אייזנברג, ואנדז'יי קראבצ'יק, אחותה הקטנה רגינה ואחיה רוברט וברונו (בועז). יוזק לא היה עם המשפחה. המשפחה הגיעה לקזכסטן, לקולחוז נידח בשם בז'אנאריק וחייתה שם בתנאים תת-אנושיים במשך שנות המלחמה. רק הודות לתושייתו של האב, מסירותה של האם וכח הסבל הבלתי-רגיל של הילדים, נשארה המשפחה בחיים, לאחר שהשאירה מאחוריה קבר אחד, קברה של אם-המשפחה.

בישוב הנידח של הקזכים עבדה כל המשפחה בפרך בשדות הכותנה. מה שעבר על המשפחה באותו יישוב נידח מתארת המחברת ביומנה, ממנו בחרנו בעדות הבאה:

... אבא החזיק על גופו את פנקס הרשימות, שבו היו רושמים את ימי העבודה וכבר שמח על כי בתום השנה נקבל תשלום גדול, וודאי כמה שקי חיטה, ואז נמלא את כרסנו, כפי שאמר, ונאכל פיתות לשובע. כבר התגעגענו הביתה ולאוכל שתבשל אמא. הרעב היה נורא. אמא נאלצה להשתמש בתחבולות. ממאה גרם שעורה הייתה מבשלת דוד מלא מרק, ובו היינו ממלאים כל יום את קיבתינו. שעורה שרופה כליל שימשה כקפה, אבל זה היה כבר בבחינת מותרות.

נסתיימה שנה של סבל איום. אנו מחכים לתשלום. אבא ואמא מחשבים כמה שקי חיטה נקבל. כולנו שמחים ומצב רוחנו עולה, כאילו כבר היינו שבעים. אבל איזו אכזבה. קזכסטן אינה אירופה, או מדינה אחרת. זה שקר נצחי, זה מוות. אבא שוכר מרכבה אצל קזך ונוסע למחסן, אך כל יום חוזרת אותה תמונה. המחסן סגור. אין כלום; נעמד לו אבא מאחורי המחסן ושומר ביום ובלילה מתי יפתחו אך לצערו חוזר כעבור ימים אחדים. הוא הולך אל המנהל, אל מוצץ-הדם, אל אנדראזאק, והלה אומר לו ישר בעיניים: **"אין כלום, הכל נשלח לחזית".** וכאן התמזל עוד מזלנו, שאני **ורוברט** היינו נוכחים במקום, כי ראינו כיצד מצטמצמים עיניו של אבא והוא מתנפל על אנדראזאק ורוצה קורע אותו לגזרים, אבל אני זינקתי ביניהם ורוברט משך אחורה את הקזך הגועלי הזה כך, שעצביו של אבא נרגעו במקצת.

חזרנו הביתה כמו אחרי לוויה, כך זה נראה, ובבית עצב ודממה, אבל אחרי כל השנה. **"נגמר"**, אמר אבא, **"איש מאתנו לא ילך עוד לעבודה, יקחם השד"**. במתכוון היו בני-הכלבים האלה מאריכים את עבודתנו כדי שלא נראה איך הם גונבים את החיטה הזאת ומסתירים לעצמם לחורף.

במרוצת הזמן גילינו, כי לכל משפחה קזכית היה מחסן חפור באדמה מתחת לבקתת-החימר ושם היה להם מלאי לכל החורף. הם גנבו מהשדות. לא הודיעו על כך למשטרה, כי שם לא הייתה כזאת, רק במחוז. איש לא הלשין על זולתו, אבל באוכלוסיה שלנו התעללו, מפני שרצו לקנות את ילדינו או את נשותינו, ועל כן רצו להתיש אותנו עד הסוף.

חלק מאנשינו התחילו אז לעסוק בספסרות. משפחות אחדות שהרוויחו היטב במסחר, היו מגיעים לתחנת הרכבת כדי לקנות או למכור משהו וכך נוצרה "מפיה", שהמשפחות העניות היו תלויות בה. תחנת-הרכבת שכנה במרחק 30 קילומטרים מהקולחוז שלנו, שם היו עוצרות לפעמים רכבות נוסעים או רכבות משא, גם אלינו פנו לא פעם, כדי לתווך במכירה שלי או של **רגינקה**; אפילו את **ברונו** רצו לקנות, אלא שפחדו מאבינו. כל פעם שמישהו היה נכנס אלינו, היה אבא תופס את הגרזן או את המגל, ואז האיש פחד ממנו. במרוצת הזמן עזבו אותנו לנפשנו.

כאשר הרכבות היו עוברות ועוצרות לשעה קלה בתחנה, הצליחו לפעמים האנשים להפשיט את הנוסעים ולתת להם משהו כתמורה.

היינו אנשי עבודה, לא הכרנו את כל ה"טריקים" ונאלצנו לסבול רעב נורא.

במרחק שמונה קילומטרים מטימור היה כפר קטן. שם היה המחוז, השוק, שגם בו אפשר היה להחליף או לקנות משהו. הקזכים מהסביבה היו מגיעים לשם במרכבות, בעיקר בשבתות. אנשינו היו הולכים ברגל, וימים אחדים ארך המסע הלוך וחזור. מהשוק היו האנשים מביאים כל מיני בגדים ומוכרים אותם מיד. בעד חולצת-גברים אפשר היה לקבל חפיסת-תה ירוק חריף מאוד, שהספיק לזמן ארוך, מפני שבדוד היו שמים קמצוץ בלבד. בעד שמלה או חולצת

נשים אפשר היה לקבל חפיסת-סבון או קילוגרמים אחדים של חיטה וכדומה, אבל למי עוד היה משהו כזה? אלה היו אוצרות לאין ערוך, שהיו מצילים אנשים ממוות.

אני זוכרת כי באחד הימים קנה אבא את כל המראות הקטנים בחנות ואני הייתי הולכת לתחנת הרכבת כדי למכור את המראות האלה. על פי רוב הייתי ניגשת לאנשים צעירים שמצאו חן בעיניי במיוחד והצעתי להם **"זירקאלו"**, כלומר ראי. **"ומה את רוצה בעד הראי הזה?"** הייתי נשאלת ואז עונה: **"אולי קצת לחם, לא הרבה, כמה שאפשר"**. צבא רב עבר במקום ואני הייתי ניגשת בהססנות, כי פחדתי מאוד. באחד המקרים חייל חטף מידי את הראי וזינק לקרון, אך המפקד ראה זאת. הרכבת החלה לנסוע ואני עמדתי ובכיתי. כאשר כבר חלף כמעט הקרון האחרון, הושלכה מהחלון כיכר לחם. אותו מפקד עשה זאת, בבית הייתה שמחה.

באחד הימים שוב חנתה בתחנת הרכבת שיירת-צבא. אני ניגשתי עם מראה קטנה. ואז התקרב אלי חייל ושאל: **"נו צ'טו, באריניה? זירקאלו? ובכן אראה אם אני יפה"**. הוא שואל אותי ואני עונה: **"בטח שיפה". "נו, ומסרק יש לך שאסתרק" ?"אין לי מסרק, רק ראי"**, אני מגיבה. **"חבל"**, אמר ולפתע קרא: **"האלו, חברה, אתם רוצים? יש כאן ראי"**. קרון מלא התרוקן מחיילים שזינקו והקיפו אותי. זה כבר היה מסוכן בשבילי. אחד מהם קרא: **"חברה, תפסו אותה והכניסו אותה לקרון, אחרי תחנות אחדות נשליך אותה החוצה"**. מיד תפסו אותי ידיים חזקות והרימוני ואני פתחתי בצעקות, אבל שריקות הקטר החרישו את צעקותיי. החילותי לבעוט ולשרוט ואז הגיעו בריצה הרבה חיילים ושוב התערב מפקד השיירה: **"סטוי!, עזבו אותה"**. המפקד אומר לי **"בואי עמי"** ואני צייתתי כי פחדתי שמא יירה בי. הוא שאל אותי: **"מה אתך? את כה צעירה ואינך מפחדת? את רואה, כל כך הרבה חיילים"**. תוך בכי אמרתי לו שבבית יש ילדים רעבים, שאנו גוועים ברעב ושרציתי להחליף מראה קטנה בלחם. כך הגענו עד הקטר. לידי היה קרון מלא בלחם. הוא טיפס למעלה והשליך אלי שתי ככרות-לחם גדולות. בבית היה חג ממש, אך אני לא הייתי יכולה להירדם כל הלילה מרוב התרגשות.

כך חלפו שבועות, חודשים ואפילו שנים. איני מסוגלת לתאר זאת, אני רק רושמת אי אלה אירועים שנחקקו בזכרוני ורצים אחרי כל ימי חיי. עליי לציין, כי למשפחתי לא היה מושג בספסרות ולכן סבלנו. אי אפשר היה להאמין שנחזיק מעמד.

שנת 1943. חורף נורא. קרה עזה. בקתת החימר הייתה מכוסה בשלג מדי פעם בפעם ונאלצנו להזדחל החוצה כמו חפרפרות. יומיים ואפילו שלושה ימים צמודים היינו שוכבים זה ליד זה כדי לחמם את גופותינו. איש לא היה יוצא החוצה. רק אבא ראה שהמוות מסתכל לעינינו. הוא לבש את סחבותיו הבלות ויצא החוצה כדי לראות מה מתרחש. כך שכבנו נפוחים מרעב ולא העזנו אפילו לדבר, כי הדיבור עייף אותנו. כעבור שעה בערך חזר אבא ובידו אגד שיחים, שאותו השליך לאמצע החדר ואמר: **"שיבער ויהיה חם וגם נמלא את כרסינו"**. עיניי היו מעורפלות מבכי ומרעב, אבל תוך מאמץ ראיתי איל ומיד התאוששתי. איזה כוח פנימי דחף אותי להתיישב על משכבי ולשאול מאין עכשיו שיחים. אבא פרץ בצחוק והיה מרוצה מאוד: **"חפרתי מתחת לשלג ועקרתי את השיחים"**. בדבר האיל לא רציתי כבר לשאול, כי הייתי בטוחה שגנב אותו.

"נו, גניה", אומר אבא. **"קומי, תני סכין והעלי מיד אש בכירה"**. אמא החלה לבכות, ואבא אומר: **"להציל את הילדים או להתפגר. מה את רוצה, האי? הגידי, למה את מייללת?"** אמא קמה לאט, הקיפה אותנו במבטה והסתכלה בנו זמן רב. **"לא"**, קראה, **"לא ניתן להם למות! הם צעירים והם חייבים לחיות, לשרוד, שיהיה אשר יהיה, אין לכך חשיבות"**. אחר כך התברר שהאיל היה כלב.

לפתע התמלאה כל הביקתה בריח של בשר מבושל, והיה גם שומן. שלוש פעמים ביום, אכלנו את הבשר ואט-אט קמו כולם ונחלצנו איך-שהוא מהרעב אני זוכרת כי עקב הריח והטעם, התעלפתי ונפלתי, אבל זה נמשך רק רגע. אחרי ימים אחדים עמדנו כבר איתן על רגלינו. אבא **ורוברט** היו יוצאים לציד, לחפש כלבים. לא תמיד עלה הדבר בידיהם, כי לפתות כלב היה צורך בלחם, או במשהו טוב מזה. אמא הייתה מסתירה פיסת **"ליפיושקה"** (פיתה), אבל אנחנו הילדים היינו גונבים את הפיתות ובולעות אותן.

היו שם נערים צעירים בלי משפחות, שהיו מתים ואיש לא ידע על כך. רק אחרי שבוע או יותר היו קוברים אותם. אמי הייתה אחות רפואית, היא הייתה מונעת אוכל מפינו והייתה רצה להציל אותם; ואכן אמא הצליחה להציל נערים אחדים והייתה גאה על כך.

בצריף הרווקים ("אובשצ'ז'יטיה") היה נער צעיר מוארשה, יפה-תואר, חולה מאוד ואמנו אהדה אותו במיוחד. היא ריחמה עליו והביאה אותו לביקתה שלנו כדי לרפאו. בגלל זה פרצה מריבה בבית. אבא התנגד לכך, אבל אמא עמדה על שלה. היא טיפלה בו כמו בבנה ואמרה: **"מי יודע, איפה מתגלגל עכשיו בני?"** מפני **שיוזק** אחי לא היה עמנו.

היינו ארבעה ילדים. אנשים נפלו, מתו באין-יודעים, לא

הייתה שום הצלה. כל יום שעבר נחשב כזכייה. אמא איבדה את חשבון הימים. לא ידענו מתי שבת, מתי יום שישי, היא רצתה להדליק נרות אבל גם לא היו נרות. אבא ייצר פמוט ופתילים מסמרטוטים והיינו מדליקים בשומן.

כמעט בסוף החורף, אבא חלה לפתע. כמה בכתה אמא: **"מה יהיה, קר, אין מה לאכול, מה יהיה? צילה, קומי והביאי קצת שיחים"**. גם אני בכיתי: **"טוב, אבל לבדי לא אלך, שגם רגינקה תלך עמי"**. **"אבל היא איננה יכולה, סופה כזאת, קרה"**. ואני בשלי: **"אז גם אני לא הולכת"**. **"נו טוב, בואי"**, אומרת רגינקה. לבסוף. אנו הולכות לחפש שיחים, הולכות רחוק מאוד, רעבות ואדישות לכל, עד שמוצאות שיחים המכוסים בשלג ויש צורך לחשוף אותם. העבודה אורכת זמן רב, לא מיהרנו, כי לשם מה? כאשר נערמה כבר ערימה, נשא אותה הרוח, אני חפרתי ורגינקה החזיקה את החבילה.

כאשר קשרנו שתי חבילות יצאנו בדרך חזרה. לפתע החלה להשתולל סופה איומה. טורנאדו החל לסובב אותנו, מקפיץ אותנו והרוח מרימה אותנו כנוצה מדי כמה צעדים ושוב מורידה על הארץ. מרחוק ראיתי כמה ביקתות בולטות. והלכנו לעברן, כאשר הרוח מסובבת אותנו סחור-סחור, אני מסתובבת ואיני יכולה ליהעצר. אני רואה שאותו דבר קורה גם לרגינקה; צחקתי ובכיתי בעת ובעונה אחת. חום חדר לגופי, הדם בעורקי התחמם ואני עצמי נכנעתי לרוח כדי להסתובב יותר ויותר מהר עד שאיבדתי את הנשימה, ולרגינקה קרה אותו דבר. שתינו נפלנו עם השיחים בידינו, זו ליד זו. שוב קמנו ושוב לא נגענו באדמה. הרוח הרימה אותנו ועשתה בנו תעלולים כאלה עד שהתחלתי לפחד מהמשחק הזה.

הביקתות כבר היו מאוד קרובות, והיה צריך רק לזהות את הביקתה שלנו אבל ליבי התכווץ, כאשר הבחנתי, שאנו נמצאים בקולחוז אחר; התרנו את חבילות השיחים והתיישבנו עליהם, כדי לנוח. מכאן כבר הכרתי את הדרך הביתה ורגינקה, כה טובה, שקטה, אומרת: **"מה לעשות, אילו תפסנו לפחות איזה כלבלב, היה נחמד, אבל איך?"**. **"מה זאת אומרת איך, יש לנו חבל ונכרוך אותו סביבו"**. אני אומרת. פחדתי מאוד מכלבים והייתי מלאה נשיכות. פתאום אני שומעת יללת חתול והקול "מיאו" "מיאו" מתקרב. לפתע נצנץ רעיון במוחי ואני אומרת לרגינקה: **"אם אפשר לאכול כלבים, אפשר לנסות גם חתולים"** ורגינקה עונה: **"בטח"**. אני מתבוננת סביבי ואין רואים מאומה. אני קוראת **"קי'צי, קיצ'י"** ופתאום הופיע חתול כל כך גדול, שמן, מפוטם והוא מתחכך בי עד שנרעדתי. אבל אבא חולה ואין שום דבר לאכול. מה לעשות?

התקנתי לולאה והכנסתי בה את ראשו של החתול. שוב העמסנו את השיחים על כתפינו והתחלנו לרוץ בכל כוחותינו לעבר היישוב שלנו. כל הדרך רצתי. נדמה היה לי שהחתול ישסע אותי בדרך. כך הגענו הביתה. אמא כבר דאגה מכך שנעדרנו. אחרי **"צלי-החתול"** הזה אבא הבריא. הוא תפר לנו אחר-כך כובעים וכפפות מן העור; אפילו מגפיים תפר לנו מעורות-כלבים.

מות אמא

שוב הגיעה תקופה של רעב איום ואמא יצאה לדז'אנאריק, כדי לארגן משהו לאכול. היא יצאה לבדה. אבא היה ליד הטוגאנקה — דג דגים. כאשר חלף שבוע ואמא לא חזרה, התחלנו לדאוג ולחשוב מה קרה? היה זה יום ה' בחודש יוני. אמא טעתה וחשבה שזה יום ששי. היא רצתה להספיק להגיע הביתה לפני רדת הערב, כדי להדליק נרות שבת, לכן כמעט רצה. השכם בבוקר היא יצאה מהקולחוז והגיעה עד הביצות.

היא התיישבה כדי לנוח ליד תעלה, שבה שתו מים בעבר פרות ועדרים אחרים אבל בינתיים הפכה לביצה מסריחה. ארבעה קילומטרים בלבד הפרידו בינה לבין הבית אבל השרב הכריע אותה. מרוב עייפות אמא נרדמה ולא קמה עוד. מאוחר יותר נקבעה סיבת המוות, ממכת-שמש. כאשר הקזכים הודיעו לנו, כי מישהו מוטל שם מת, לא רצינו להאמין. אחרי יומיים הביאו את אמא במשאית מהמחח. היא הייתה נפוחה לגמרי ואי אפשר היה להכיר אותה. רק לפי החצאית המשובצת זיהינו אותה. רוברט יצא להודיע לאבא, ואני הייתי צריכה לשמור על אמא, עד שהגיע מנתח מהמחוז, ובדק, באם לא רצחו אותה. אחר כך שכר אבא עגלה וקברנו את אמא בבית-הקברות, לא הרחק מהבקתות שלנו.

לא רחוק היה גם בית-קברות קזכי. איני יכולה לקבוע באם היו שם גם קברים של אנשינו, מפני שהתלים שהקמנו לאנשים המתים, פחרו על ידי הרוחות. בסמוך התגלגלו גם עצמות אדם. מפני שבחורף היו מגיעים זאבים מדבריים אל בית-הקברות. קשה לי לתאר את התקופה הזאת. אבא נשבר לגמרי. שלושה ימים ישב אבא על הקבר הזה, לא אכל. אנחנו הלכנו לשם, התיישבנו על ידו, פרצנו בבכי ואז ריחם עלינו וחזר הביתה.

אחר-כך נעלם שוב ליומיים, שוב חיפשנו אותו, אבל הוא חזר כשהוא סוחב אבן ענקית. הוא עבד שבוע שלם, חקק באבן את תאריך לידתה של אמא ובאותיות גדולות הוסיף:
Eugenia Krawczyk z domu Eisenberg czerwiec 1944
Ruhe in Frieden.

יוסף כרוסט

קטוביצאים במחתרת האנטי־נאצית

זמן קצר לאחר שהגרמנים כבשו את סוסנוביץ, נועדו יחדיו פעילי **"הנוער הציוני"** במקום והחליטו להמשיך בחיי התנועה. אליהם הצטרפו עתה חבריהם מהעיר קטוביץ הסמוכה שנשארה "יודנריין", מאחר שסופחה אל הרייך על ייסוד פקודתו של היטלר מ-8 באוקטובר 1939.

התנאים החדשים שנוצרו עם הכיבוש והרדיפות, עם החמרת המצב הכלכלי וסגירת בתי-הספר ליהודים, הצריכו שידוד מערכות גמור בפעילות התנועה, והחברים הצעירים של "הנוער הציוני" נטלו על עצמם את החובות החדשות במסירות ובנאמנות, ובעיקר בתנאי מחתרת.

בראש ובראשנה, נטלו על עצמם המחנכים הצעירים את חינוכם של חבריהם הצעירים מהם, באמצעים דלים ביותר, כי לא היו להם שום מקורות הכנסה מלבד תרומות עצמיות. הם ניהלו פעילות נוער רגילה. הקהילה אף הקימה תחנת-הזנה לילדים, בהם היו מקבלים למעלה מאלף ילדים שתי ארוחות ליום. בכל הפעילויות האלו השתלבו צעירי קטוביץ, ובתוכם בלטו בעיקר: **יעקב צימרמאן** (יאנק) ו**ליאון בלאט (אליעזר)**. היו גם פעילים נוספים כמו: **אלכסנדר גליצנשטיין (היפק), רות לנדאו, מנוס דיאמנט, לאלה צימרמן** אחותו של יאנק צימרמן, **הרטה פרידלר, סבק קורלנד** ואחרים.

אך הדאגה לצעירים הייתה רק פן אחד של הפעילות באותו זמן. נוכח אוירת הדכאון הבינו ראשי "הנוער הציוני" כמה חשוב הדבר להביא דברי עידוד, לטפח את רגש הכבוד הלאומי ולפתח את התודעה הלאומית. הם אירגנו חוגים ליהדות, להיסטוריה ולספרות והופיעו גם העלונים הבלתי-חוקיים הראשונים, שהודפסו במכונת-כתיבה ושוכפלו. על הפעילות באותם ימים מספרת בפרוטרוט אחת מחברות קן סוסנוביץ, **פרידה מזיא**, בזכרונותיה שרשמה בעיקר בשנת 1944 ("ידיעות בית לוחמי הגיטאות" מס' 21, מאי 1959). והנה הדברים שהיא מספרת על פעילותו של "אליעזר", הוא ליאון בלאט:

"בשלהי הסתיו של 1942 נסע אליעזר למיאכוב. ושוב מתיחות ומריטת עצבים, שוב הסתננות בלתי-חוקית אל מעבר לגבול, תעיה בשטח בלתי-מוכר לחלוטין וחיפושים אחרי נשק ואחרי פרטיזנים. לא קל לשהות בעיר זרה לגמרי, לחפש מקום-לינה ללא תעודת-זיהוי כל-שהיא, לשוטט ברחובות ולעשות היכרויות, להסתכן בשיחות עם בני-אדם זרים כמעט, על נושאים חלקלקים וטומני-סכנות.

יצר החיים באליעזר היה חזק מאוד — הוא ציין את הדבר על כל צעד ושעל — וכך הסביר מדוע מוכן הוא להעמיד את עצמו בסכנה ולנסוע: **"אני רוצה לחיות, אבל להשלים עם כל מה שראיתי פה לא אוכל. לעולם ייסרוני מצפוני. וקודם כל עלי להינקם. אני רוצה לקנות לעצמי את הזכות לחיים"** — כך טען הוא באסיפה שנערכה לפני יציאתו, כאשר הצבענו על המכשולים העומדים בדרכו.

מנסיעה זו שב אליעזר והביא את האקדח הראשון ושני רימוני-יד. מה רבה הייתה אז שמחתנו למראה האקדח הגדול והמיושן. באהבה ובחרדת-קודש היינו מפרקים ומרכיבים אותו, משמנים ובודקים אותו — רק עתה, בהעלותי את זכר הפרשה הזאת מיטיבה אני לדעת, כמה נעדר-שחר היה מבטחנו בנשק זה, אולם בימים ההם ראינו בו קרן-הצלה ופתח-תקוה לכלים שיבואו אחריו. התחלנו להאמין, כי יעלה בידנו לפעול, כי רעיון ההגנה יצא מן הכוח אל הפועל".

עם החמרת התנאים והתגברות הקצב של הגירושים לאושוויץ, הבשיל גם רעיון ההתנגדות והמאבק בגרמנים ואז גם נסתמנו תכניות ממשיות לכך. ברור היה לצעירים, שכל הפעילות הזאת צריכה להיות סודית ואז נבחרה ועדה בת שלושה חברים, שלידיהם נמסרו כל הסמכויות. חברי הוועדה היו: **עזריאל קחו'ך** (יחאק), **יעקב צימרמאן** ו**אליעזר בלאט** — שני קטוביצאים מתוך שלושת חברי הוועדה האחראית למחתרת.

"עזריאל טיפל בצד הכספי של ארגון ההגנה, גייס את האמצעים, ובו-בזמן היה גם נציגו הרשמי של כל הנוער המאורגן כלפי הקהילה. אליעזר טיפל בעניינים הטכניים, כגון: גילוי מקורות נשק ורכישתו, אימון החברים וכדומה.

יעקב אירגן את העבודה בשורותינו. תחילה מסר הוראות מיוחדות לבודדים, ולאט-לאט יצר ארגון הגנה שלם, המבוסס על שלשות ועל סודיות מוחלטת. כל אחד אשר הוצע לו להצטרף לארגון קיבל 24 שעות לשיקול והכרעה. משהכריע לחיוב, נשבע שבועת-אמונים והתחייב למלא את כל הפקודות ללא ערעור, גם ללא ידיעת הסיבות והרקע של מתן הפקודות. איש לא הכיר יותר מ-3 חברי קבוצתו. ההוראות ניתנו בצורה כזאת, שאיש לא יכול לעמוד על המשימה בשלמותה ולא יבחין שגם אחרים משולבים בה".

בהדרגה נעשו הפעולות של הארגון הזה יותר ויותר נועזות ויותר ויותר מסוכנות. הן כללו בין השאר: איסוף תכניות ותרשימים של אובייקטים ממלכתיים וצבאיים, רכישת נשק, בנזין, נפט וכמיקלים שונים, גניבת מדים וסמלים צבאיים ואף תפירת מדים מסוימים לצרכי ביצוע מיבצעים. הקבוצה התמחתה בזיוף תעודות, יצרה קשרים עם מבריחי-גבול ועם פרטיזנים וכיוצא באלה. יאנק צימרמאן, מי שהיה מדפיס את העלונים הבלתי-חוקיים ולעתים קרובות סיכן את עצמו, נפל ב-2 באוגוסט 1943, כשהנשק בידו.

גם עדותה של חברה אחרת במחתרת היהודית בסוסנוביץ, **רות יודנהארץ-באיוק** מכילה פרטים על צעירים בני קטוביץ, שמילאו תפקיד חשוב בארגון הזה. בין השאר מספרת צעירה זו, כי ביום 5 בפברואר 1943 נקראה אל **לאלה צימרמאן**, היא אחותו של יעקב, חו הסבירה לה, שהיא יכולה להתקבל לארגון הלוחם. "היא אמרה לי כי חייבת אני להרהר בעניין, שכן אין זה דבר של מה בכך, והוא כרוך בסכנת נפשות. היא קבעה לי 24 שעות לישוב-הדעת. אם אסכים להצטרף לארגון מחתרת זה עלי להיות מוכנה למילוי כל פקודה. לאחר 24 שעות הבאתי את תשובתי החיובית וחתמתי על השבועה שזה היה נוסחה:

'אני נשבעת, — כשם שהתחייבתי לחיות חיי-כבוד, כן אמות מות-כבוד, על-מנת לנקום את העוול הנעשה לעמי.

על פי שבועה זו אני מתחייבת לקיים את התקנון על כל דקדוקיו'".

לאלה צימרמאן הייתה עד המלחמה פעילה בקן קטוביץ; השתתפה בפעולות רבות. היא נתפסה על-ידי הגרמנים ב-2 באוגוסט 1943 ונשלחה לאושוויץ.

בזכרונותיה סיפרה **רות יודנהארץ-באיוק**, כי באותו זמן הופיע בסוסנוביץ **נתן רוזנצווייג**, יליד קטוביץ, שכל העת היה בוארשה, ועתה הגיע לכאן, אל הוריו. "מפיו נודע לנו על חיסולם של כל היהודים יושבי האיזור ועל התנאים האיומים בגיטו הוארשאי. דבר זה דירבן אותנו להתחיל במעשי הצלה,

עם הילדים ב"מטבח" ביסנה
בולק קחור, קרולה בוים,
יוזק קחור, פרדקה אוקסנהנדלר ומוטק דנציגר

נוסף על פעולות ההגנה. בקבוצות נפסקים עתה בין החברים כל הקשרים הרוחניים וכל קשרי הידידות, שקודם לכן לא נעכרו ולא נפגמו בשום סודיות וחשדנות; ידידות זו, שהייתה לנו כמה פעמים מקור הכוח והעידוד. רוב אנשינו משתייכים עתה לארגון ההגנה, מוטלת עליהם סודיות חמורה וכל אחד עסוק בענייניו".

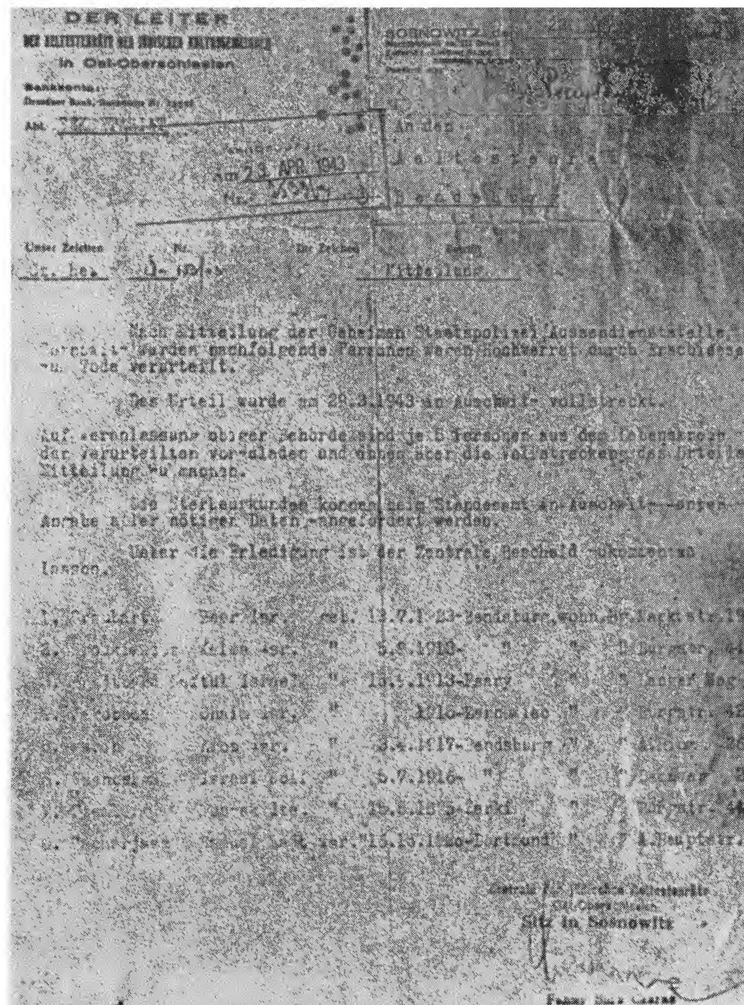
לפי תיאורה של המספרת נעשתה העבודה בחוליות בנות שלושה: שני חברים וראש החוליה. רק לראש יש מגע עם חוליה אחרת והוא המוסר את הפקודות; השאר אינם ידועים אותן. **רות**, למשל, הכירה רק את **לאלה צימרמאן** ו**דנקה פירסטנברג**, ומבין שלוש אלה הכירה רק **לאלה** מישהו מחוליה אחרת. שיטה זו הקטינה את הסכנה.

שוב הזכירה רות את יאנק צימרמאן בספרה, שהוא עובד עם אחרים בתוך ה"שופ" של גורצקי, שם תופרים הם

מגפיים בשביל החיילים. בכל זוג מגפיים מטמינים הם כרוז, הקורא לגרמנים להפסיק את הקרבות בחזית. אלפי מגפיים כאלה נשלחו, עד שנתגלה הדבר.

קארול טוכשניידר, אף הוא חבר המחתרת היהודית, מתאר בזכרונותיו את יום ה-12 באוגוסט 1942, הוא היום המהווה תאריך היסטורי בכל האיזור. ביום זה היו צריכים כל האנשים להופיע במגרש אחד, כדי לחתום על תעודות-הזהות שלהם. "הוטל אז על בן-ציון ויעקב צימרמאן להפיץ כרוזים, שבהם החהרו האנשים לא להתייצב בנקודת הריכה. בשעת נאומו של משה מארין, ראש המועצה, הופצו גם כרוזות. אבל לצערנו מעטים היו האנשים, שהעזו להמרות את פי הרשות ולא להתייצב במקום הריכה... בשלושה ימים גורש כשליש האוכלוסיה לאושוויץ..."

בו-ביום אספו הנאצים על המגרש את כל היהודים, שנקראו לחתום, כביכול, על תעודותיהם, ואת כולם הקיפו שוטרים ואנשי גסטאפו. התחילה פעולת מיון...

DER LEITER

in Ost-Oberschlesien

An den

23 APR 1943

Unser Zeichen

Ihr Zeichen

Betrifft

Mitteilung

Nach Mitteilung der Geheimen Staatspolizei ... werden nachfolgende Personen wegen Hochverrat ... zum Tode verurteilt.

Das Urteil wurde am 29.3.1943 in Auschwitz vollstreckt.

...

Sitz in Sosnowitz

הודעה על הוצאה להורג של קבוצת צעירים מבנדין

בהמשך מספר קארול טוכשניידר, כי אחר גירוש זה נמוגו כל האשליות. נבחר איפוא וועד-פועל, שעמו נמנו **עזריאל, בן-ציון, יעקב צימרמאן** ו**אליעזר בלאט**. על וועד זה הוטל להכין נשק, תכנית-פעולה ודרכי התגוננות להבא; בין השאר היה עליו גם לחפש קשר אל הפרטיזנים הפולניים.

ואכן ניגש הוועד הזה מיד לפעולה. אליעזר בלאט, כפי שמספר קארול, נשלח למיאכוב, להשיג שם נשק, ובסכום של 2000 מארק הצליח לרכוש אקדח תופי ולהביאו לחבריו.

שנת 1943. 2 באוגוסט. בספרה **"רעים בסער"** מתארת **פרדקה מזיא** בפרוטרוט את היום בו ערכו הגרמנים חיפושים מדוקים בגיטו לשם משלוח היהודים המסתתרים למחנות ההשמדה. ברגעים הטראגיים האלה מופיעים שוב חברי המחתרת הצעירים, בני קטוביץ, לאלה ואחיה יאנק צימרמאן. והנה השורות בהן מתארת פרדקה את הרגעים האלה:

"לאלה אף לא ניסתה לברוח. היא הייתה מיואשת ואדישה, רק שמרה על מנת הציאנקאלי שברשותה. 'גם להוריי תספיק הכמות שברשותי, חיה לא אלך לתא הגאז' — לחשה לרות לפני שזו הסתלקה.

"יתר החברים שנשארו אחר המיון הובלו ל'שופ'. יאנק החליט לברוח מיד, הוא ניצל את הטלפון שבמקום כדי להתקשר עם הגרמני גורצקי שאצלו עבד, ולהודיע לו כי ניצל ויגיע אליו בזמן הקרוב. הוא קפץ החוצה דרך החלון והתרחק מהגיטו. והנה הקיפוהו נערים פולנים בצעקות: 'יהודי ברחו' היה זה לא רחוק מגבול הגיטו, מול בית-הספר לשוטרים. לקול הצעקות באו מיד הגרמנים. יאנק התגונן, ירה והפיל קרבנות, אך לא הצליח להימלט.

יאנק התוסס, המוכן לקחת מהחיים במלוא חופניים, המלא מרץ וחיות עולה על גדותיה, עז הרוח והנמרץ, שלא היסס אפילו לרגע להקריב חייו למען הזולת — נפל שדוד. יאנק, שהוציא אנשים בשקים על גבו מריכוזי הגירוש, שהדפיס כרוזים ובנה בכוח מרצו ויוזמתו את 'צבאנו' במחתרת, שידע לא רק לדרוש אך גם לקיים בעצמו — לא יחזור כבר אלינו..."

בהמשך תיאוריה של אותם ימים מספרת פרדקה כי ליאון הצליח לברוח. הוא הגיע אל מכיריו הגויים והתגורר אצלם. תוך כדי כך יצר קשר עם האנשים שנשארו במחנה. הם היו מוצאים קבוצות קבוצות ומועברים על-ידי ליאון למחבואים אצל גויים.

הימים הבאים הם ימים של מאבקים קשים של השרידים המעטים, להחזיק מעמד ולהתארגן מחדש. באמצעות חברים מהתנועה יצרה פרדקה קשר עם אנשי ה"ארבייטסאמט" בקרקוב, שלא ידעו שהיא יהודיה, והשיגה מהם טפסים של תעודות שאיפשרו לשלוח אנשים לעבודה לאוסטריה בתור פולנים. כאשר פרדקה נאסרה, חוסלה הדרך הזאת להצלה. נמצאה אז דרך לשלוח אנשים להונגריה דרך סלובקיה. לבסוף פרדקה שוחררה. אחרי תלאות רבות הצליחה פרדקה להגיע יחד עם קבוצת חברים לבודפשט, כבר שם המתינה להם בתחנת-הרכבת קבוצה שלמה. קו ההברחה פעל היטב. בפעולות האלה המתוארות בספר "רעים בסער", היה אחד האנשים המרכזיים בתחום ההברחה וההצלה ליאון בלאט (אליעזר).

כותבת מחברת הספר:

"אחרי ארוחת-הערב, כאשר כל אחד פרש למשכבו, התיישבנו שלושתנו על מיטה בחדר קטן ושמענו את סיפורו של ליאון — סיפור מאבק האחרונים במשך שלושה חודשים מלאי מאורעות וגדושי חוויות, סכנות וכשלונות, סיפור נצחון יקר מכל יקר, כי בחיים רבים שולם עבורו. ישבתי דוממת. לנגד עיני הופיעו שוב הרחובות של סוסנוביץ, בנדין וקטוביץ, של תחנות-רכבת, וכולם כולם, נתקדשו בחיי יקירינו.

אחרי שנאסרתי הבינו הם, כי אין אפשרות עוד צאת לגנראל-גוברנמאן על סמך ניירות שבידינו. אך רב היה עוד מספר האנשים שנמצאו במחנה ושהוסתרו אצל פולנים, שזקוקים היו לעזרה וסידור. **בולק** התרוצץ ימים על ימים בין ה'שופ' של רוסנר, שם קיבל סחורות שונות, לבין מתווכים וסוחרים מפוקפקים, כדי להשיג סכומי כסף לכלכלת האנשים ולהצלתם. לא פעם עמד בסכנה ... הוא וליאון היו עמוסים תפקידים. עליהם היה לדאוג לאנשים המוסתרים, לספק להם כסף ומזונות. לא פעם הודיע פולני, כי אין ביכולתו להחזיק עוד את האנשים המסתתרים אצלו, וצריכים היו לחפש מקום מחבוא חדש, או לקנות את הגוי בתשלום גבוה. כעוגן הצלה הייתה להם הידיעה מקובה, כי הצליח לקשור קשרים עם מבריחים המוכנים להעביר קבוצות של אנשים לסלובקיה. שוב נפתח פתח תקוה. שוב נתעודדו השניים במעשיהם, והתחילו להעביר את האנשים לכפרים הקרובים לגבול. **קובה, סאמק** ו**חיים** דאגו לקבלתם במקום ולסידורם אצל איכרים. הם ציידו את כולם כמיטב יכולתם, בניירות, כסף ובגדים. אך הנעשה מעבר לגבול היה לחידה, לבלתי ידוע".

כעבור זמן קצר חזר **חיים שינוורצל** [מסלובקיה], למרות אזהרות ובקשות אנשי המקום, לזברדון, ומשם לסוסנוביץ. כאן הצטרף לבולק וליאון בריכוז הפעולה. לאט לאט רוקנו מקומות הסתר בסוסנוביץ. קבוצות קבוצות יצאו מתחנת-הרכבת בקטוביץ להרים [הבסקידים]".

אנשי מחתרת

לולקה פומרנצנבלום-מיטליס

יאנק צימרמן
(נולד ב-1920 - נרצח ב-2.8.1943)

נתן רחנצווייג
(נולד בשנת 1922 - נרצח יחד עם יחזק ב-2.8.1943)

מטה שורט
השליחה לווינה

בשיה וצבי נויבאור
חברי ההנהגה הראשית של הנוער הציוני בפולין

צבי לוסטיגו מבנדין

אנשי מחתרת

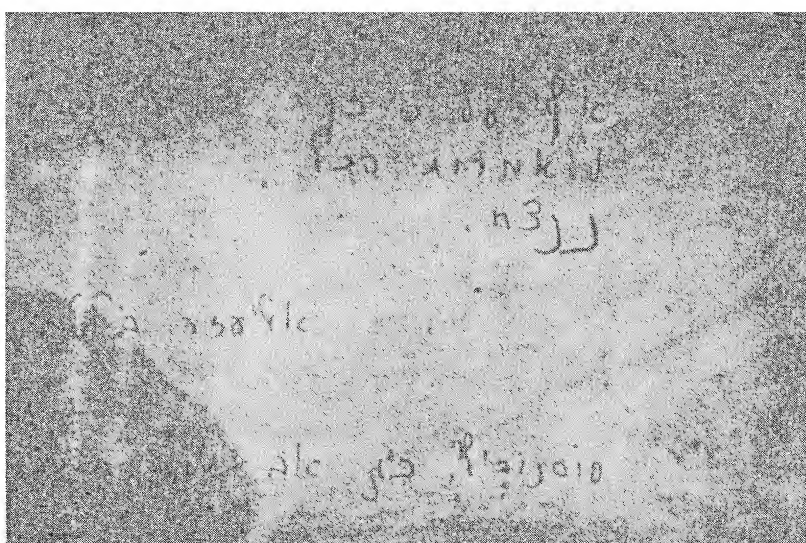
היפק-אלכסנדר גליצנשטיין

הניה רוטנר

הרטה פרידלר

דף מפנקסה של מאניה לדרמן

לאלה צימרמן

"באחד מ'טיוליהם' בעיר, לא רחוק מהגיטו, נעצרו ליאון ובולק על ידי המשטרה הגרמנית. הם זיהו את עצמם וכמעט עבר הדבר בשלום. עוד רגע והיו ממשיכים בדרכם בשקט, לולא גרמני חדש שהגיע בינתיים באופניים והטיל ספק בזהותם. הוא חשד בבולק כי יהודי הוא והחליט לעצרו. באותו רגע הוציאו הבחורים את אקדחיהם וירו. הגרמנים נפלו והם שניהם הצליחו להימלט מהמקום. נרגשים הגיעו לביתה של **סטאשה**, אך הסקרנות לא נתנה להם מנוח. הם רצו לדעת אם רק לברוח הצליחו או גם עלה בידם לחסל שני גרמנים. הם שלחו לרחוב את **הלינקה קטונר**, שהייתה אתם אחרי שהגיעה מהגיטו המחוסל בעיר זאווירצ'ה, לברר מה מספרים ברחוב. הלינקה קטונר, בעלת הצמות הבלונדיות, חזרה מטיולה בידיעה המשמחת כי השניים נהרגו".

אחר המעשה גברה השמירה הגרמנית בעיר, אך לשניהם לא היה רצון להסתתר וגם ברירה לא הייתה להם.

"החלטנו לשלוח את כולם", סיפר ליאון. "כל יומיים ליווינו קבוצה לרכבת, עד שפעם שוב נטפלה אלינו המשטרה. באותו רגע ניגשה אלי הלינקה והתרחקנו מבלי שירגיש בנו איש, אך בולק נאסר. ממרחק מה ראינו איך הוא מציג את תעודותיו, ואיך מובילים אותו החוצה. ניסינו לעקוב אחריו, חשבנו אולי יברח, אולי יזדקק לעזרה. הם שמרו עליו היטב. ראיתי איך הכניס את ידו לכיס שבו החזיק את האקדח, אך הם הקדימו אותו והוציא את האקדח מידיו. הוא הובל לגסטאפו. ניסיתי להתקשר עמו. ניסיתי למצוא אנשים שיכלו לעזור לו. אך מצבו היה נואש. הוא עונה קשות".

"אחרי מאסרו של בולק", המשיך ליאון, "החלטתי כי על חיים לשוב לסלובקיה לרכז שם את כל החבורה. הוא הסכים. עליו היה לצאת יחד עם **רות לנדאו** מקטוביץ ומשפחתה ועם **לושיה**. בתחנה בקטוביץ באה עלינו המשטרה. אני הראיתי להם את תעודותי והם הסתפקו בכך. השאר נאסרו. הוא ניסה לברוח אך רדפו אחריו. הוא הוציא את אקדחו, אך לרוע מזלו, האקדח לא פעל והוא נתפס. התרחקתי ועקבתי אחרי הנעשה. הם הובילו אותם לגסטאפו ואני הלכתי אחריהם. במרחק מה, ליד קפה 'אטסוריה', פגשתי שני שוטרים גרמנים, מאלה שבדקו את תעודותינו. הם הכירו אותי וניסו לעצרני שוב, אך ברחתי. מתחת לגשר יריתי בהם — לי היה יותר מזל. אקדחי פעל כראוי. הם נשארו שכובים שם ואני נמלטתי. שוב חזרתי לביתה של סטאשה... חיים ובולק ישבו יחד בבית-הסוהר, עד שב-10 בנובמבר, ערב יום החירות של פולין, נתלו שניהם כפרטיזנים פולניים בכפר יבלונקוב, למען ישמעו וייראו..."

"ליאון חזר בודד ושבור. מאין לקח כוח להתעודד שוב? איש מאתנו לא היה אתו. כמה קשות היו לו בוודאי שעות ישיבה אלה בתוך הבית הריק, רק עם המחשבות על אלה שהיו ואינם. רק מי שטעם את טעם הזכרונות בבדידות האיומה יכול להבינו".

"עודדו אותו מכתבים מהחברים מווינה. הם לא ידעו על מה שקרה. הם ביקשו בגדים חמים בקור הגובר ורמזו על קשר עם הונגריה. אכן עוד לא נגמר הכל. עליו היה להתחזק ולפעול בעד כולם. זקוקים לו ואסור לו להכזיב אותם. וליאון התאושש, אסף בגדים חמים, עשר מזוודות גדולות מילא בהם והחליט לנסוע להביא אותם לווינה, לחברים המחכים לעזרתו".

עוד עדות על **ליאון בלאט**, חאת על שהותו בווינה, נמצאת בספרה של **פרדקה מזיא**, היא עדותה של **קארולה**. והנה מה שהיא מספרת, בין השאר:

"ביום ו', ערב יום-הכיפורים, קיבלתי ידיעה כי ליאון הגיע. למחרת פגשתיו. חיוור, פניו רעים, המעיט בדיבור והסתכל סביב באותו מבט הידוע לנו היטב, של פחד וחשד. הוא סיפר לי שאתמול בתחנה הרגיש כי שוטר עוקב אחריו. ברגע האחרון החליט לנסות לרמות אותו. הוא ניגש בעצמו אל השוטר ופרץ בצעקות בגרמנית, כי איזה פולני תפס את מקומו [בקרון הרכבת] והוא, הגרמני, אין לו מקום ישיבה. השוטר התבלבל. באותו רגע זזה הרכבת וליאון קפץ פנימה והגיע, וגם מזוודות עם בגדים חמים הביא".

אולם גם אחרי זה עוד ציפתה לליאון הרפתקה מסוכנת. ליאון נאסר ביום כיפור 1943 בשעה שחיכה בווינה מול האופרה לאחותו הנקה, אחרי פגישה עם הגברת **בנדיק**, עיתונאית.

על כך מספרת **קארולה** שנאסרה קצת לפניו:

"סגרו אותנו בחדר ועוד באותו יום הביאו לשם את ליאון וכמה חברים נוספים. האשימו אותנו ביהדות ובקשרים עם גב' בנדיק. הכחשנו. ליאון קפץ פעם ממקומו כאילו רצה לברוח, אך סביבו היו סורגים ודלתות נעולות..."

"הפרידו בינינו. שלושתנו, אמך, חנקה בלאט ואני, נשארנו יחד כפולניות. ליאון הוצא לתא נפרד כחשוד פוליטי, והיתר — כיהודים. ישבנו בבית-סוהר. יישבו כאן נשים מכל העמים כעונש על כי איחרו לעבודה, גנבו בזמן העבודה, ברחו ממנה, רצו לחזור הביתה ללא אישור וכו'".

"ליאון ברח. מן הקומה הששית יצא מבין הסורגים והחליק על כלי-רעם. הידיעה על כך הייתה לנו קרן עור".

"הוא התקשר בכלא עם שני אנשים, יהודי מפולין ויהודי מאוסטריה, שתכננו בריחה מהכלא. במחיר הבטחה לספק להם תעודות כאשר ייצאו לחופש, צרפוהו אליהם. לפנות

ערב הצליחו שלושתם לעבור מהתא לבית-השימוש וכאשר שקט הכל וחושך היה סביב התחילו בפעולה. אחר מאמצים מרובים הצליחו לכופף אחד מברזלי הסורג שבחלון הקטן בקומה השישית, שלידו עבר כלי-רעם. ההצלחה האירה להם פנים. כעבור רגעים מספר מצאו עצמם בחצר בית-המשפט השכן. כאן הצליחו לפתוח את השער ולצאת לרחוב. אחד מהם נשאר יחף באבדו את נעליו בזמן ההחלקה. כדי לא לעורר תשומת-לב לכך העמיד פני שיכור כאשר עברו ברחובות. אחד משותפיו לבריחה הוביל אותם למוסך המשטרה, שם הכיר את השומר. בתוך לוע הארי היה מקום מחבואם הראשון".

"ליאון הזעיק לווינה את **בח'דאי**. עם התקבל הידיעה לא היסס הפולני הרבה, לקח אתו כסף ותעודות שונות והגיע. ליאון חזר לסוסנוביץ. כאן קיבלו אותו מודעות רחוב עם תיאורו המפורט ופרס כספי המובטח לכל אחד שיעזור בתפיסת הפושע המסוכן. בודד, עייף, אחד ויחידי, כחיה נרדפת, הסתובב בעיר. לא היה לו איפה להסתתר ולנוח. רוב השעות בילה במחסן העזוב שבפינת הגינה שליד ביתם של הבח'דאים. הוא השתדל לקבל בעזרתם תעודת אזרח הגנראל-גוברנמאן ותכנן לעבור לשם, כי להימצא בסביבה לא הייתה לו כל אפשרות".

"אחרי התרוצצות ומאמצים הצליח הפולני להשיג את מבוקשם. בידו הייתה תעודה אמיתית עם רשיון מעבר הגבול לתקופה של חצי שנה. הוא הלך בעצמו לחתום עליה ולקבלה במשרד המשטרה ולא עלה על דעת הרודפים כי הפושע המבוקש נמצא בידיהם ממש. רק כעבור יום זיהו את שתי הדמויות, המבוקש והאזרח, שקיבל מידיהם את התעודות. סטאשה בוז'דאי וחברתה, שעזרה לה בהשגת הניירות, נקראו למשטרה. הודעה על ביטול תוקף התעודה נמסרה לכל תחנות המשטרה. כולם נאלצו להסתתר. הפולניות מצאו להן מקלט בין ידידיהן, אך ליאון הסתובב ברחובות, בלי שאיש יבוא לעזרתו. זו הפעם הראשונה היה מיואש, שבור, ואינו מאמין כי יצליח עוד להימלט. הוא חשב כבר להיכנס לגיטו בלי להתחשב בתוצאות. העיקר לישון לילה אחד בחדר, לאכול לשובע... בהתהלכו כך פגש את הפולני **דומאנסקי**, אותו הכיר פעם אצל משפחת חברתנו. צשיה [זנבר] הפולני הכירו ונדהם למראהו. הוא לקח אותו לביתו בלי שאלות מרובות. אחר יאוש וחוסר כל — שוב בית חם ויד אדם משוטת, ללא חשבון, מתוך הבנה אנושית פשוטה".

"עברו ימים מספר וליאון התאושש, שוב גבר בו כוח רצון החיים, שוב מסוגל היה לעמוד במאבק.

גורל החברים באוסטריה לא נתן לו מנוח. הוא ידע כי עתה, אחרי המאסרים, נתגלה המפעל כולו. אמנם טרם צאתו מווינה התקשר עם כולם והורה להם לעזוב מיד את מקומות עבודתם הנוכחיים ולהתפזר. אך מי יודע אם הצליחו להסתדר בכוחות עצמם? אחרון נשאר מקבוצת הבוגרים ורגש האחריות לגורל החברים לא עזבו, לא הרשה לו לשבת בחיבוק-ידיים. הוא חישב חישובים והגיע לכלל החלטה לעבור במהירות האפשרית להונגריה ולנסות משם לבוא במגע עמם ולהעבירם. אם יכלה גב' בנדיק להעביר אנשים מווינה להונגריה, קיימת גם הברחה מביוון הפוך".

"ליאון התקשר שוב עם בוז'דאי והשפיע עליו לצאת לכפרי הגבול וליצור קשר חדש עם המבריחים. הפולני נענה להפצרותיו והמזל האיר לו פנים. כעבור מספר ימים חזר ומסר לו על הצלחתו. הקשר חודש ושוב יכלו לעבור אנשים לסלובקיה. ליאון התקשר עם האנשים שנמצאו עוד ב'שופ' של רוסנר ובגיטו. כאן מצא את **רות לנדאו**, ששוחררה בינתיים מבית-הסוהר. הוא מסר לה את הקשר עם בוז'דאי ובעצמו עבר את הגבול".

אחרי שליאון הגיע לבודפשט, נסע לגבול האוסטרי ושוב יצר קשר עם החברים שנשארו בווינה, והפעם הצליח להעביר את כולם להונגריה. שם המשיך יחד עם חברי "הנוער הציוני" ותנועות נוער אחרות לארגן אפשרויות בריחה לרומניה, ומשם ארצה.

עשרות חברים הועברו לרומניה וכך ניצלו. ליאון עצמו נעצר בגבול הרומני על-ידי ההונגרים, שהסגירו אותו לידי הגסטאפו, ב-1 ביולי 1944 והוא נשלח חזרה לקטוביץ לבית-הסוהר ומשם לאושוויץ. בהתחלת שנת 1945, בזמן הפינוי מאושוויץ, בצעדה לגרמניה, הצליח לברוח וכך ניצלו חייו.

נתיבי ההצלה, בהם פעלו חברי "הנוער הציוני בסוסנוביץ, במחצית השניה של שנת 1943

מנוס דיאמנט

מאבק על הישרדות

קטוביץ 1933, ואני בן 11. ביתנו מול בניין השגרירות הגרמנית. בבוקר, כשפקחתי את עיני, נשקף אלי מחלון חדרי צלב-קרס שהתנוסס על דגל השגרירות כמו גם תמונות של אדולף היטלר שנתלו על חזית הבניין, מעבר לגדר המקיפה את הבניין.

שעות ארוכות נשענתי על סורגי החלון בקומה השלישית, וכמהופנט שלחתי מבטים לעבר השגרירות הגרמנית. צלבי הקרס ותמונותיו של היטלר רדפו אותי מילדות וליווני מדי יום מנץ החמה ועד שהלכתי לישון. באותם ימים, לא ידעתי עדיין עד כמה ישפיעו מראות אלה על מהלך חיי.

העיר קטוביץ שכנה בסמוך לגבול גרמניה. רוב תושביה היו דוברי גרמנית. סיפורי הזוועה שהגיעו לאזנינו מפי פליטים יהודיים שחצו את הגבול לקטוביץ, נשמעו לי רחוקים ומעורפלים. מאידך גיסא, צלבי הקרס, שהיו משיקים לבית הורי, היו ממשיים וחדרו לתודעתי.

זוכר אני את הרב פוגלמן שהיה ידידו של אבא ושערך את טקס הבר-מצווה שלי באירוע ססגוני ומרגש בבית הכנסת הגדול. בתור נער בקרתי בביתו לעתים קרובות. לפני נישואיי נסעתי לקרית מוצקין וביקרתי שם את הרב פוגלמן. הוא היה מאושר ונרגש כשהזמנתיו לערוך את טקס נישואיי והזכיר לי את טקס הבר-מצווה שלי בקטוביץ.

אחי הבכור, **אהרון**, למד חקלאות באוניברסיטת קרקוב כדי להכשיר את עצמו לעלות לישראל ולעבוד את אדמתה.

אהרון, מראשוני מדריכי **"הנוער הציוני"**, היה פעיל בארגון הסטודנטים הציוניים. בעל נפש פיוטית היה, ובגיל 24 הספיק להוציא קובץ שירים מפרי עטו.

ב-19 בינואר 1940 עצרו הגרמנים את אחי, אהרון, בוארשה, ביחד עם אחרים מחברי המחתרת היהודית נגד הגרמנים. מחתרת זו, שקמה כבר בשנת 1940 הייתה הראשונה שהתקוממה מול הנאצים. מנהיג המחתרת היה **קזימירז קוט.**

הנה שיר מפרי עטו, שכתב זמן קצר לפני הרצחו בידי הגרמנים

פרח מערוגת קבר קטפתי
הפקתי ממנו דבש
ואת צינת המקום
עודני חש
אשאל אותך פירחי
שאלה של תם
מה צפוי לבני אנוש שם

רק אחרי שנים מספר, כאשר קראתי ביומנו של ד"ר **עמנואל רינגלבלום** על גיטו וארשה, בו ציין את התארגנות המחתרת הראשונה, נודע לי עליה ועל הפעולות בהן השתתף אחי. דמותו של אחי אהרון, שנפל ב-1940, ליוותה אותי ללא הרף. אני ראיתי בו את הגיבור הראשון מבין חברי המחתרת, שנפל במאבק נגד הגרמנים במלחמת העולם השנייה.

אחי השני, **סאלק** (שמואל), היה מבוגר ממני בחמש שנים. הוא היה בעל יחמה, תושיה וכשרון בתחום הטכני במיוחד. סאלק היה גבר יפה-תואר ובעל אישיות כאריסמטית.

אחי **שמשון**, גם הוא מבוגר ממני, מתגורר כיום בחיפה. הוא היה טיפוס שקט ובעל רעיונות מקוריים למכביר והודות לרעיונותיו ניצלה אחותי הדסה. בחיסול הגיטו ב-1934, הצליח לברוח משורות המובלים אל קרונות ההשמדה ואחרי הסתתרות ובריחות ממקום למקום, עלה בידו, בעזרת המחתרת הלוחמת של תנועת "הנוער הציוני", להגיע ב-1934 דרך סלובקיה להונגריה, ולעלות ארצה ב-1944, בעלייה בלתי-ליגאלית מרומניה לקיבוץ תל-יצחק.

אחותי **הדסה תלם**, צעירה ממני, מתגוררת כיום בנס-ציונה. היא הצליחה לפני הגירוש הסופי ב-1943, לברוח מהגיטו עם מסמכים שאולים כפולניה-נוצריה, ועבדה עד תום המלחמה בחווה חקלאית בגרמניה.

אמי. בחייה לימדה אותנו אמא מה היא מסירות

למשפחה, מה היא עזרה לזולת. האהבה לזולת היא הדבר אשר השפיע עלי בהמשך דרכי בהצלת חברים בזמן המלחמה תוך כדי חירוף נפש. אמא היוותה עבורנו דוגמה ומופת לאצילות נפש ולנאמנות אין קץ. אמא הייתה פעילה בארגוני צדקה ולא רצתה להאמין עד הרגע האחרון שבנה אהרון נרצח. היא נסעה למטה הגסטאפו בוארשה, התדפקה על הדלתות ושאלה: **"איפה בני, לאן שלחתם אותו?"** ומאז לא התאוששה.

אבי, אדם סמכותי ובעל שיעור קומה היה סוחר-פחם ועסקן ציוני פעיל בתנועת מזרחי. הוא היה פעיל מאוד בחינוך הילדים ודאג להם דאגה רבה. כאשר היה ילד חולה בבית, הוא לא היה הולך לעבודה.

עד מהרה, במיוחד ב-1935, פורסמו "חוקי נירנברג" הגזעניים וראינו ביומני הקולנוע שריפת ספרים יהודיים. זכור לי שאיינשטיין אמר על כך אז ש**"מי ששורף ספרים ישרוף גם אנשים"**. כבר אז קשרתי בין צלבי הקרס לבין האירועים הקשים שפקדו את יהודי גרמניה תחת שלטונו של היטלר.

כנער אהבתי לעשות מפעם לפעם מעשי קונדס. עם רדת החשיכה הייתי מתגנב ומתקרב על בהונותיי לבניין השגרירות הגרמנית ומוריד בחטף ממכוניות המרצדס את הדגלונים עטויי צלבי הקרס ומצייר על קירות הבניין מגן דוד מאיר עיניים. פעם אחת תפסו אותי שומרי השגרירות והיכוני מכות נמרצות.

למדתי בבית ספר עממי יהודי על שם ברק יוסלביץ'. שכני לספסל הלימודים היה הרב **בסר** (כיום מתגורר בניו-יורק). אחרי ישב **צבי גץ**, חברי בקבוצת "הנמרים" מתנועת "הנוער הציוני" ומיוזמי ספר קטוביץ. צבי היה אחד מחברי הטובים והקרובים ביותר.

עוד בגיל 12 הצטרפתי לתנועת "הנוער הציוני". עד מהרה הפך הקן לבית הראשון. רק אחריו באו בית הוריי ובית הספר. המדריך שלי בקן, **סטאשק צימרמן** (לימים שלמה דורי, חבר קיבוץ יפעת), הוא שהשפיע עלי השפעה עזה ותרם לעיצוב אישיותי. ממנו שמעתי לראשונה את **"סיפור החניכה"** הראשון. החינוך והערכים שספגתי ממנו, סייעו לי בשעות גורליות של חיי, כאשר לא פעם עמדתי בפני סכנת מוות.

לא בכל דבר הסכמתי עם המדריך. בתנועה שלנו התנהלו לא פעם ויכוחים סוערים על מדיניות ההבלגה שנקטו באותן שנים מנהיגי היישוב בארץ-ישראל, בזמן המרד הערבי (בשנים 1939-1936); הסתייגתי ממדיניות ההבלגה. בעיני היה **שלמה בן-יוסף**, עולה הגרדום הראשון, גיבור לאומי, בניגוד לדעת התנועה בה חונכתי.

אחרי שסיימתי את לימודיי בבית הספר היסודי המשכתי בלימודיי בבית ספר תיכון. זכורני, כי ביום הולדתו של היטלר, בליל ה-20 באפריל 1939, ניגשנו חברי מ"הנוער הציוני" למערכת העיתון "קטוביצר צייטונג", שבו שכן גם מרכז התרבות הגרמני. וניפצנו את חלון הראווה, שבו הוצגו תמונותיו של היטלר מאז היותו תינוק ועד שנעשה לפירהר. למחרת היום נעצרתי על-ידי המשטרה הפולנית. הקצין שחקר אותי היה מכר טוב של אבי. הוא הצביע עלי, ובנוכחות אבי אמר, כשחיוך נסוך על פניו: **"הבן שלך עוד עלול לגרום למלחמת עולם שניה"**.

באותה התקופה התחיל הסכסוך בין הפולנים לגרמנים והושמעו איומי-מלחמה מצד גרמניה.

ב-20 באוגוסט 1939, כשנוכחנו לדעת, שהמלחמה היא בלתי נמנעת, נסענו לוארשה, אבי, אמי, אחותי הדסה ואני. אותה עת התגורר אחי אהרון בוארשה.

זוכר אני שימים אחדים לפני פרוץ המלחמה, ישבנו בבית קפה בוארשה. אמי סיפרה לחברותיה כיצד ברחה בחיפזון מקטוביץ והשאירה שם את כל תכשיטיה ודברי הערך. לפתע ניגש אלינו משולחן סמוך, אדם נעים הליכות ומזוקן והניח ידו על כתף אמי ואמר לה: **"את מדברת על התכשיטים שנשארו. הנה לפניך שני תכשיטים"**. והצביע על אחותי ועליי. אחת מהחברות אמרה: **"אתם יודעים מי זהו? זה יאנוש קורצ'אק"**.

כאשר הצבא הגרמני הקיף את וארשה, השתתפתי בחפירת שוחות הגנה בפאתי העיר, ביחד עם צופים פולנים. כעבור זמן קצר נכנעה וארשה.

כשבוע לאחר כיבוש פולין החליטו הוריי לעבור לעיר סוסנוביץ', הקרובה לקטוביץ. בעיר זו פגשתי חברים מקן התנועה מקטוביץ, **ליאון בלאט, יאנק צימרמן** ו**היפק גליצשטיין**. אלה עמדו בראש המחתרת האנטי-גרמנית בסוסנוביץ.

כאשר חזרנו לסוסנוביץ' ב-1939, התארגנו חברי "הנוער הציוני" לפעולות מחתרת; זייפנו תעודות ואימצנו לְעצמנו זהויות שאולות כדי להאבק בגרמנים. אז כבר הבנו מה מתכננים הגרמנים נגד היהודים. במחתרת היו שותפים גם חברי תנועות נוער ציוניות נוספות, ביניהן, **"בית"ר"**, **"השומר הצעיר"**, **"עקיבא"** ו**"גורדוניה"**. בתחילת 1943 השתתפתי בפגישה לילית עם **מרדכי אנילביץ** מפקד מרד גיטו ורשה, שבא לביקור בזק לסוסנוביץ' ובנדין. המפגש אתו נתן לי עידוד במאבקי נגד הגרמנים. הוא סיפר לנו על חשיבות המרד למען הדורות הבאים. המרד בגיטו וארשה ומטרתו הייתה להלחם לא למען נצחון אלא כדי למות בכבוד ולא להשלח לטרבלינקה.

חתונת מנוס דיאמנט בתל-אביב. מימין הרב ד"ר מרדכי פוגלמן

ידענו שזה רק עניין של זמן עד שיגיעו גם אלינו הקרונות שמיועדים לאושויץ והתחלנו להתכונן למרד, למען שלוש שורות בהיסטוריה. אחי, סאלק, ניהל "שופ" (ביח"ר) של גרמני בשם קרנשטוק, שבו יצרו כלי משחק למועדוני הצבא הגרמני. ב"שופ" הועסקו קרוב ל-40 ילדים יהודים מגיל 12 ועד 15. הילדים החזיקו ברשותם תעודות בצבע אדום ששיחררו אותם מגירוש.

ב"שופ" נערכו פגישות ליליות של חברי המחתרת מסוסנוביץ ומבנדז'ין, השתתפתי בהם ביחד עם היפק גליצנשטיין, עוד ב-1941, בהכנת תעודות מזויפות שסייעו לחברים בפעולות נגד הגרמנים. באחד הימים עצרו הגרמנים את אחי סאלק בחשד, שסיפק תעודות כאלה לילדים נוספים שלא עבדו ב"שופ", כדי להצילם. הוא נשלח לאושוויץ ולא חזר משם.

ביוני 1942 עצרו הגרמנים את אמי ואותי והעבירו אותנו לבית יתומים בעיר בנדז'ין. המבצע נוהל על ידי קצין גסטאפו סדיסטי מטירול (אוסטריה), בשם אנגרר, שאחרי המלחמה מצאתיו וגרמתי למעצרו. על המקום שמרו אנשי המשטרה היהודית של הגיטו בפיקודו של בארנבלאט האכזר.

שם ראיתי שמביאים קשישים חולים ונכים על אלונקות. אז ראיתי, שאנחנו אנשי המחתרת צדקנו באומרנו, שהמשלוחים מיועדים לאושוויץ להשמדה ובפעולותנו נגד התעמולה של הגרמנים וה"יודנראט", כאילו מדובר רק בשילוח למחנות עבודה. אני הבנתי כי סוף כזה צפוי גם לנו.

ואכן אחרי ימים אחדים הובילו את אמי ואותי אל רכבת משא שהייתה מיועדת למגורשים. כאן הפרידו הגרמנים ביני לבין אמי. אני חיבקתי אותה בחוזקה ודמעותינו התערבבו; ידעתי שהיא עומדת להישלח לאושוויץ. היא מלמלה: **"אולי אפגוש שם את אהרון שלי"**. ברגע האחרון, לפני שהוכנסה לתוך הקרונות, הספיקה אמי לרשום צוואה שאותה קיבלנו משוטר יהודי שהיה נוכח על-יד רכבת הגירוש. על נייר אריזה מאולתר כתבה אמי את המשפטים המזעזעים והמרגשים: **"תשמרו ותדאגו לטפל באבא כמיטב יכולתכם, עכשיו הוא זקוק לזה. אחי שמואל חייב להמשיך בידידות עם חברתו. על סאמק לשמור**

ולדאוג למצב בריאותו. את הניק (אותי) ועודף מרצו יש לכוון לנתיב הנכון. יש לפתוח עיניים להדסה שהיא לא תיפגע מהתנאים האכזריים".

הפרידה מאמי עומדת לנגד עיני עד עצם היום הזה; הייתי בן 20. אותי שלחו למחנה-מעבר. בדרך משם למחנה של עבודות כפייה — ברחתי.

ב-12 באוגוסט 1942 ריכזו הגרמנים את היהודים מסוסנוביץ במגרש כדורגל כאילו למפקד בקורת תעודות. הצעירים עם תעודות עבודה שוחררו ואמהות עם ילדים וזקנים נשלחו לגירוש (את אחותי הקטנה הדסה הסתרנו בבית). בביתנו הייתה דיירת משנה **מניה וולקן** עם תינוק בן שנה. כשחזרנו הביתה ואחי סלק ראה את חדרה עם הצעצועים מפוזרים על הרצפה החליט: **"אני חייב להציל את התינוק"**. בגלל גשם חזק שירד במגרש, הועברו הנשים והילדים המיועדים לגירוש לבתים מיוחדים, תחת משמר. אחי הצליח להעביר דרך האחות פרדרקה סכין גילוח למניה וולקן שחתכה את וורידיה. שוטרים יהודים הביאו אותה למרפאה סמוכה ובאותו רגע אחי חטף את התינוק מהמרפאה וברח, למרות ששוטרים גרמנים ירו עליו. תוך כדי בריחתו עם התינוק בחסות החשיכה, הצליח אחי להביא את התינוק הביתה. היום התינוק הזה הינו רופא מפורסם בסאן-פאולו, ד"ר **איגנץ וולקן.**

ב-1 באוגוסט 1943 בוצע החיסול הסופי של גיטו סוסנוביץ'. נפרדתי מאבי כדי ללכת לבונקר המחתרת בו תכננו פעולות נגד הגרמנים. הפרידה מאבא רודפת אותי עד היום הזה. אולי לא הייתי צריך להיפרד והייתי צריך להשלח יחד אתו לקרונות. אבא חיבק אותי ובגרון חנוק מדמעות אמר לי: **"לך, מקומך שם. אתה צעיר, אולי תישרד ותספר לעולם". "זכור את אשר עשה לך עמלק הגרמני"**. אלה היו מלותיו האחרונות.

אחרי חיסול גטו סוסנוביץ, אירגנו חברים בתנועות ציוניות שונות מבצע-הצלה. גרמני ממוצא אוסטרי-רומני בשם **יוהאן פשייד** עזר לנו לברוח מהגיטו וצייד אותנו בכסף. הודות לו ניצלו הרבה חברי מחתרת וגם חיי. אחרי המלחמה קיבל את אות **"חסיד אומות העולם"**.

ברצוני להזכיר חבר, **אלכס קטמון**, שאתו פעלתי במחתרת "הנוער הציוני", כשברחתי מהגיטו להרים וליערות הבסקידים. למרות שהיה צעיר ממני בחמש שנים, השפיע רבות על דרכי. הוא היה איש כריסמטי ודעתו תמיד התקבלה עלינו למרות שהיה הצעיר מכולם. עקב פעולותיו הרבות והמגוונות בחייו הקצרים הפך לגיבור עוד בחייו, שנקטעו עקב מחלה.

בסוף אוגוסט 1943, יצאתי עם קבוצת חברים, בתור פולנים-נוצרים, לווינה. בהיותנו שם נאלצנו לברוח ממקום עבודתנו ונשארנו ללא קורת גג, וללא מסמכים, בעיר זרה ועויינת. דאגתי לחברי הקבוצה למקום לינה ולניירות מזוייפים וניהלתי את כל ענייני הקבוצה בווינה בחירוף נפש ממש.

באחד הלילות בווינה, כאשר ישבנו בבית הקפה היחידי שהיה פתוח עד 4.00 לפנות בבוקר, משום שלא היה לנו מקום לישון, הגיעה פתאום ביקורת אס.אס. אבא של **יח'וק קח'וק**, שבנו היה מפקד מחתרת בסוסנוביץ ונהרג ע"י הגרמנים, שכח את תעודותיו, דבר שגבל בגזר דין מוות. מסרתי לו את ניירותי, למרות שסירב בתוקף לקבלם. הוא אמר לי: **"אתה צעיר. חיי כבר לא חשובים. כל משפחתי נרצחה"** דחפתי לו את תעודותיי בכוח, ועברתי לשולחן אחר. לאחר מכן נעצרתי וברחתי תחת יריות. נפצעתי וקפצתי אל תוך חשמלית דוהרת (תאור המקרה מתועד בספר "החול הצוחק" מאת טושה הרצברג).

אחרי בריחות והחלפת מקומות עבודה שונים נעצרתי בזמן הפעולות להשגת ניירות מזוייפים ונשלחתי למחנה ריכוז בשם מריה לנצנדורף (Maria Lanzendorf). היה זה מחנה ריכוז שלא היו בו יהודים. אם גילו שם יהודי תלו אותו במקום. אחד מהשומרים במחנה זה, איש אס.אס בשם מלנוביץ התאכזר כלפיי במיוחד לאחר שברחתי ונתפסתי. אחרי המלחמה, לאחר חיפושים רבים, איתרתי אותו בווינה והוא נידון למאסר עולם.

פעמיים ניסיתי להימלט. בפעם הראשונה תפסו אותי ועינו אותי. בפעם השניה הצלחתי לברוח ונסעתי לבית חולים, שבו עבדו חברי מהקבוצה כאחים ואחיות נוצריים. בין המסמכים המזוייפים שהיו ברשותי, הייתה גם תעודת רופא; נסעתי 200 ק"מ מווינה לעיר גראץ, מכיוון שלא יכולתי להשאר בווינה מחשש שיעצרו אותי וישלחו אותי שוב ל"מריה לנצנדורף" ואני כבר ידעתי מה מצפה לי שם.

בעיר גראץ חייתי בשם ד"ר **סטניסלב יאנובסקי**; פניתי לבי"ח האזורי והתקבלתי בתור פאתולוג בניתוחי מתים. מכיוון שהייתה לי גישה למחסני הבגדים של המתים, שלחתי בגדים לחבריי באוסטריה שהיו זקוקים להם בחורף הקשה. חוץ מהפחד, שיגלו שאני יהודי, חששתי גם שיגלו שאני לא רופא. למזלי הפציינטים לא התלוננו...

למרות שאסור היה לי להתקרב לווינה נסעתי לשם בסכנת נפש כדי להביא לעבודה לבי"ח בגראץ את החברה **לושה מרקוביץ-קלופמן** (כיום מתגוררת בחיפה) מכיוון שהיה מסוכן ביותר עבורה להשאר בווינה.

לאחר מספר חודשי עבודה בבי"ח, ברחתי מגראץ לבודפסט בעזרת פרטיזנים יוגוסלביים. שם פגשתי את

חבריי מקטוביץ, סוסנוביץ ומבנדין ואת אחי סאמק (שמשון). ידענו כי גורל היהודים בהונגריה יהיה כגורל היהודים בכל מדינות הכיבוש באירופה. אחת הפעולות העיקריות שביצעתי שם הייתה ניהול נקודת הגבול נוג'וורוד, עם חברי **זליק באיוק**. דרך נקודת גבול זו שלחנו עשרות בני נוער יהודים, מתנועות נוער ציוניות שונות, מהונגריה לעיר ערד שברומניה.

ההונגרים עלו על עקבותינו ומטה ההברחות התגלה. נעצרנו ואחרי חקירות ועינויים שלחו אותנו, קרוב ל-20 חברי תנועות נוער ציוניות, למחנה גירוש, שממנו עמדו לשלוח אותנו בקרונות משא לאושוויץ. ואז צץ בי רעיון: הצגתי את הקבוצה שלי בפני הגרמנים כפולנים שנעצרו בטעות על-ידי ההונגרים. אחד מקציני ה-אס.אס. היה במקרה מסביבות קטוביץ. לפי כל הנתונים שהצגתי לו, הוא השתכנע שאני דובר אמת, ואיפשר לנו לחזור לבית הסוהר ההונגרי. משם נשלחנו לבודפסט. במעשה זה נצלו כל הקבוצה ממשלוח לאושוויץ (רובם חיים כיום בארץ).

בדרך לבודפשט, למרות השמירה הכבדה, קפצתי מהרכבת, תוך ניצול אנדרלמוסיה שקמה עקב הפצצה אווירית, הסתתרתי ביער, ושוב נתפסתי.

לבית סוהר בבירה ההונגרית הוליכו אותי כשאני כבול בידיי. מבית הסוהר נשלחה כל הקבוצה למחנה "שאטורה אוהיילי" (Satorata Uihely). מאותו מחנה שלחו כל שבועיים משלוחים לאושוויץ. לאחד מחבריי הייתה שפופרת דבק והשתמשתי בדבק כדי להסוות את סימני ברית המילה. כך ניצלתי בבדיקה הרפואית והשאירו אותי בתור נוצרי. האחרים נשלחו לאושוויץ.

תודות לחברת מחתרת שלנו **טושה הרצברג** (כיום מתגוררת בר"ג), שעיקר פעילותה היה שחרור חברים מבתי-סוהר מציפורני הגסטפו ותודות ל**ייג'ה גרטנה** שנשלחה תוך כדי חירוף נפש עם מתנות וכסף למפקד המחנה, שוחררתי גם ממחנה זה וחזרתי לבודפשט.

בבודפשט חידשנו את הפעילות המחתרתית.

בבודפשט היה לי קשר עם בעלת מועדון לילה, שאצלה נהגו לבקר קציני גסטאפו בכירים ותמורת כסף רב עזרה לנו לשחרר אנשים מהמעצר. תמיד הגעתי אליה לפני סגירת המועדון, בשעות המאוחרות של הלילה. כשעברתי בין השולחנות, העפתי כובע שהיה על כסא ריק וכשניגשתי אליה, היא לקחה אותי לחדר הסמוך ואמרה לי: **"אתה יודע של מי הכובע שהפלת? זהו כובעו של אייכמן"**. באותו רגע חשבתי: אולי באחד הימים יעלה בגורלי להפיל את ראשו.

ב-17 בינואר 1945, כבש הצבא האדום את בודפשט ושיחרר אותי ואת חבריי שנשארו בהונגריה. משם נסענו לרומניה ועברנו הכשרה לקראת העלייה ארצה.

ימים ספורים לפני סיום המלחמה נסעתי לקטוביץ כדי לחפש את אחותי, הדסה, שעבדה בתור נוצריה בגרמניה. עם אחותי ביקרתי במחנה אושוויץ, שבו הושמדה משפחתי. הזדעזעתי מהביקור במחנה ולא יכולתי להאמין למראה עיניי. עד היום קשה לי להאמין. הוא עורר בי פלצות. באחד התאים היו חרותות המלים: **"אידן נקומה"** (יהודים נקמה). המלים נחרתו על קיר התא בציפורניו של אחד היהודים הנרצחים. או-אז החלטתי שאני לא חוזר לרומניה כדי לעלות ארצה; חשתי שחייב אני לקיים את הצוואה של אבי ואת הצוואה שהייתה חרותה בתא העינויים באושוויץ.

חזרתי לבודפשט ומשם נסעתי לווינה שבה פעלה קבוצת נוקמים תחת פקודו של **אלכס קטמון**, ביניהם אחיו של מרדכי אנילביץ'. היא איתרה אנשי אס.אס. וגסטאפו, שידיהם היו מגואלות בדם ושבמו ידיהם רצחו יהודים, העמידה אותם לדין בבית-דין שדה מאולתר וכל פסק דין מוות נקבע לאחר צבירת עדויות. הפושעים הללו הוצאו להורג עוד לפני שהוקמו בתי משפט ששפטו פושעי מלחמה גרמניים. פעולות אלה נמשכו עד סוף 1945.

אלכס גטמון, טוביה פרידמן ואני הקמנו בתחילת 1946 בווינה, מכון לדוקומנטציה, ואספנו עדויות נגד פושעים גרמניים שרצחו יהודים. החומר הרב שאספנו, הועבר לצבאות בעלות הברית וסייע בהעמדתם לדין של פושעי מלחמה, שחלקם הוצאו מאוחר יותר להורג.

ב-16 בספטמבר 1946 קרא לי לזלצבורג, **אשר בן-נתן** (ארתור), ראש "הבריחה" ב"הגנה" (לימים איש המוסד) ואמר לי: "אנו עומדים לפני רגע היסטורי. שמעתי על עברך ופעולותך הנועזות בזמן המלחמה ועל פעולותיך אחרי המלחמה והחלטנו במטה ההגנה בפריז להטיל עליך לנהל את מבצע לכידת אדולף אייכמן האחראי על הפתרון הסופי להשמדת 6 מליון יהודים .

אייכמן לא נתגלה אחרי המלחמה. אחת הסיבות לכך הייתה שהוא דאג מראש להשמיד את תמונותיו. עובדה זו הקשתה על איתורו. אחרי חיפושים רבים ומסוכנים הצלחתי לגלות את אהובתו מריה מיסטלבכר. בהמשך הכרותי הצלחתי לגלות בביתה, באלבום תמונות את תמונתו של אייכמן. זו הייתה תמונתו היחידה של אייכמן. תמונה זו הבאתי לארתור שישב בווינה. **"מנוס"**, אמר לי ארתור וחיבק אותי בהתרגשות כאשר דמעות בעיניו, **"עשית צעד גדול לתפיסת אייכמן"**.

הדפסנו עשרות תמונות של אייכמן, ואלו נשלחו למשטרות ברחבי העולם בניסיון לאתרו. התמונה עזרה למוסד לתכנן את מבצע לכידתו של אייכמן. לאחר חיפושים

נוספים מצאתי את מקום מסתורם של אשתו וילדיו; הייתי נוהג לצאת עם ילדיו לטיולים ולדלות מהם פרטים על אביהם.כך למשל, הצטרפתי אליהם לשייט משותף באגם של אתר הנופש "באד אלטאוסי" (Bad Altausee). אחרי מספר חודשים, כשלא הצלחנו לאתר את אייכמן, העליתי באזני ארתור בן-נתן רעיון להטביע באגם את שלושת ילדיו של אייכמן כעונש על מליון וחצי ילדים יהודים ששלח למוות. אולי כך ירגיש את המשמעות של רציחת ילדים. ארתור, בייעוץ עם אביגור בפריז, התנגד לכך. הוא סבר כי הדבר יפגע בסיכויים לאתר את אייכמן ולהביאו למשפט בישראל.

התחלת מבצע אייכמן ופעולותיי במסגרת החיפושים אחריו עוד בשנים 1949-1946, זכו לאיזכורים בעתונות העולמית ובמחקרי-השואה בארץ ובמספר ספרים שיצאו לאור ברחבי העולם בעשרות שפות. בין הספרים, ספרו של **משה פרלמן**: "לכידת אייכמן", ספריהם של **טוביה פרידמן ושמעון ויזנטל**, ספרו של **מיכאל בר זהר** — "הנוקמים", ספרה רב-המכר של **מרים עקביא** — "דרך אחרת"-ומחקרו של ההיסטוריון הולנדי **ריכרד שטיין** על חקר השואה.

ביום השואה, בשנת 1976, נתכבדתי, ביחד עם **פרנקפורטר** ו**ביאטה קלרספלד** בהדלקת נר לזכר ששת המיליונים, במשואה בקיבוץ תל יצחק, שבו קיימת המיכללה והפנימיה לנוער כלל-עולמי לחקר השואה.

פרנקפורטר הוא האיש שירה בוילהלם גוסטלוף ראש המפלגה הנאצי בשוויץ ב-1936, בכמה ערים בארץ הונצח שמו של פרקנפורטר בקריאת רחובות על שמו.

ביאטה קלרספלד הנוצריה מגרמניה מתגוררת בפריס והציבה לה יעד, ביחד עם בעלה היהודי, לחפש פושעים גרמניים כדי להביאם לדין ולהפגין בכל רחבי העולם נגד תופעות ניאו-נאציות.

תמונה להדלקת משואות "הנוקמים" בתל-יצחק
משמאל לימין:
דוד פרנקפורטר, ביאטה קלרספרלד, מנוס דיאמנט

שמואל רון (רוזנצווייג)

פעלנו במחתרת

בשנים שקדמו למלחמת העולם השנייה התגוררה משפחתי בעיר קטוביץ, בשלזיה העילית בפולין.

אבי היה סוחר אמיד, בעל בית-מסחר סיטונאי לסחורות סידקית והיו לו קשרי מסחר ענפים בערי הסביבה עם יהודים, פולנים וגרמנים משני צדי הגבול הפולני-גרמני. המשפחה הייתה מסורתית — מתקדמת. שפת הדיבור בבית הייתה בעיקר פולנית, אבל ידענו גם יידיש. כמו-כן ידענו גם גרמנית רהוטה וקראנו ספרות גרמנית ופולנית.

עד פרוץ המלחמה למדתי בבי"ס תיכון. במשך זמן קצר בלבד השתייכתי לתנועה הנוער **"השומר הצעיר"**, אבל עזבתיה וחזרתי אליה רק לאחר-מכן ב-1940.

בימים האחרונים לפני פרוץ המלחמה הורגשה כבר מתיחות רבה בעיר, שהיו בה תושבים גרמניים רבים, שרובם ככולם הזדהו עם המשטר הנאצי. עובדה זו יצרה אווירת סכנה ופחד אצל היהודים, אשר לא פיללו, אמנם, כי המלחמה בפולין תסתיים כל-כך מהר, אבל חששו לפרעות דווקא בזמן הראשון לכיבוש הגרמני. רבים מתושביה היהודיים של קטוביץ יצאו על-כן את העיר מיד ביום הראשון למלחמה ב-1 בספטמבר 1939 וגם משפחתנו בתוכם. ביערות בסביבת ראדומסקו (נובי ראדומסק) השיגונו הגרמנים. החלטנו לחזור לקטוביץ. בינתיים נודע, כי הגרמנים גירשו את כל יהודי קטוביץ מיד עם כיבוש העיר על-ידם.

אבא החליט, איפוא, להשתקע בסוסנוביץ. רק חלק זעיר מרכושנו הצליח להעביר לסוסנוביץ. כל אשר היה לנו בקטוביץ ובסניף בית-המסחר של אבא בחוז'וב נשדד על-ידי הגרמנים. אבא, אשר רגיל היה לעסקים בקנה מידה גדול, סבל קשות מאבדן הרכוש, מתנאי החיים החדשים והקשים ומן הצורך להתפרנס ממכירת חפצים מהרכוש המעט שנותר לפליטה וממסחר שחור.

לא הייתי בסוסנוביץ בימים הראשונים אחרי כיבושה, אבל מפי חברים שמעתי כי עם כניסתם לעיר ריכזו הגרמנים את כל האוכלוסייה היהודית במגרש ציבורי, הוציאו כמה אנשים להורג במקום ושאלו מי ניהל עד כה את ענייני היהודים. מוניק מרין, מיהודי המקום, הרים את ידו ונתמנה במקום על-ידי נציג השלטון הגרמני כראש ה"יודנראט".

דיכוי האוכלוסיה היהודית פעל בהדרגה. בתחילה נהנו היהודים מחופש תנועה ואף היו רשאים לנסוע מעיר לעיר ברכבת. אחר כך באו קונטריבוציות ונגישות שונות, אבל אפשר היה להתקיים. היהודים גורשו מן הרחובות המרכזיים, אבל לא נכלאו בגיטו. במשך הזמן צומצם איזור המגורים היהודי לכמה רבעים שנקבעו בהם שערי-מעבר.

בבתי-המסחר הגדולים שבבעלות יהודית הוכנסו קומיסרים גרמניים. בהתחלה ביצעו הגרמנים עבודות ציבוריות ושילמו שכר גם לפועלים היהודיים. לאחר זמן קצר הפכו היהודים לעובדי-כפייה ללא שכר.

במשך תקופה מסוימת נזדקקו הגרמנים לבעלי-מלאכה יהודיים. בעלי-מלאכה אלה התפרנסו די יפה משכרם הרשמי ובעיקר מ"סחיבות" חומרי גלם עבור השוק-השחור. הגרמנים פתחו בתי-מלאכה ובתי-חרושת, ביניהם כאלה שעבדו בשביל הצבא. במשך תקופה ממושכת נהנו עובדי המפעלים האלה, ה"שופים", מחסינות מפני גיוס למחנות עבודה. עובדי ה"שופים" קיבלו תעודות מיוחדות, שנקראו בפי היהודים "זונדר". התעודה הקנתה זכות להישאר במקום ולא לצאת לעבודת-כפייה. במרוצת הזמן התמחתי, בין היתר, בזיוף תעודות כאלו עבור פעילים שונים בתנועה.

בתחילת הכיבוש התייחסו יהודים רבים אל ה**"יודנראט"** ברצינות כאל שלטון אוטונומי-יהודי וראו בו כעין גלולה להמתקת רוע הגזירה. אנשי תנועות הנוער החלוציות היו הראשונים, שראו בו מכשיר נאמן בידי השלטון הנאצי לביצוע מדיניות הדיכוי, ולאחר מכן — ההשמדה.

ההתפקחות ביחס ל"יודנראט" באה משהתחילו להתבצע משלוחים המוניים למחנות-כפייה.

בקיץ 1940 הצטרפתי לתנועת "השומר הצעיר", שפעלה במחתרת. זיקה לתנועה זו הייתה לי עוד קודם לכן בילדותי

והשתתפתי פעם גם במושבת-קיץ של התנועה. בהיותי תלמיד הגימנסיה לא מצאתי זמן לפעילות בתנועה. חזרתי אליה יחד עם חברי **ליפק** שהיה מרוחק אז מהתנועה, ולפני כן לא הייתה לו כל זיקה אליה. עם פרוץ המלחמה הבינונו, כי התנועה עונה על צרכי השעה. מיטב הנוער בגיטו השתייך או הצטרף לתנועות הנוער החלוציות. אחד האנשים שהשפיע עלינו יותר מכל אחד אחר בכיוון זה היה **קלמן טנצר**. הוא היה ראש קן "השומר הצעיר" עם פרוץ המלחמה.

"השומר הצעיר" והתנועות האחרות פתחו בפעילות נרחבת, תרבותית וסוציאלית, למען שיכבות העם והנוער. התנועה ראתה את עצמה כחלק מן העולם האנטי-פשיסטי העומד במערכה נגד הנאצים וברוח זו אף חינכה את הנוער.

סיסמת השעה הייתה — **"להחזיק מעמדו"**. חשיבות רבה הייתה, לאור סיסמה זו, לרעיון ולמעשה של עזרה הדדית, לא רק לגבי חברי התנועה עצמה, אלא גם למען משפחות נזקקות מבחינה כלכלית או מבחינות אחרות. קלמן טנצר העלה על נס, בשיחות אישיות, את היהדות החרדית וביקש ללמוד ממנה את הדבקות באמונה ואת שמירת המצוות בשטח העזרה לזולת.

"השומר הצעיר" קיים בית-ספר יסודי במחתרת, שכן השלטון הגרמני גזר על סגירת בתי-הספר לילדים יהודיים ובפני ילדים יהודיים. המורים היו כולם מתנדבים. בתקופה מסוימת השתתפתי גם אני בהנהלת בית-ספר כזה.

קיום התנועות בכללן לא יכול היה להישאר בבחינת סוד לגבי ה"יודנראט", אשר העלים עין מפעולתן בשלב זה. למרין היו אמביציות לרכוש את אמונו של הנוער ולקבל את הכרת הנוער בו כמנהיג נאמן לעם.

שאלת היחסים עם ה"יודנראט" עוררה ויכוח מר וקשה בין התנועות השונות. "השומר הצעיר" גרס, כי כל שיתוף פעולה עם ה"יודנראט" מחזק את עמדתו הפוליטית בציבור היהודי. על אף העובדה שבאותו שלב עוד לא העלינו על הדעת, כי תהיה השמדה טוטאלית, היינו משוכנעים כי עלינו לערער את עמדת ה"יודנראט" בכל מחיר.

יצאתי לעבודה עם ילדים מבני דלת העם כמדריך וכמורה למלאכת-יד ולציור. מקצועות אלה מותרים היו בהוראה, ובהסוואתם גם הגנבנו לימודים כלליים. עבודתי זו נעשתה בידיעת התנועה, אבל לא בשליחותה הרשמית.

עד סוף 1942 המשיכה התנועה להתקיים גם בחלק הגיטו במתכונת של התקופה הטרום-מלחמתית. הייתי פעיל בתנועה במשך כל תקופת הגיטו וכל עוד המשיכה להתקיים קבוצת שרידיה האחרונים. בשנים אלו מנינו בסוסנוביץ 200-150 איש מכל הגילים. אותו מספר חברים היה גם בבנדין. הקשר בין שני ריכוזי התנועה היה הדוק מאוד והייתה הנהגה משותפת לשני המקומות.

קשרינו עם הפולנים בצד הארי היו רופפים מאוד. מחתרת קומוניסטית כמעט שלא הייתה בנמצא ולא הורגשה כל פעילות מצידה. המחתרת הפולנית-הלאומנית, שפעלה בהדרכת ממשלת הגולה בלונדון של הגנרל **סיקורסקי**, לא הייתה מעוניינת בקשר עם ציבור יהודי מאורגן כלשהו, אם כי התקיימו קשרי ידידות אישיים בין יהודים בודדים לבין אנשי מחתרת זו.

בסיכומו של דבר, לא הייתה באותו שלב כל עזרה ממשית ממחתרת פולנית כל-שהיא ולא היה עדיין ברחוב הפולני גוף מחתרתי בעל אוריינטציה פרו-יהודית, שאפשר היה לצפות ממנו לעזרה.

בינתיים התפתחו המאורעות בקצב מהיר. המצב החמיר. מיום ליום ניתכו על ראשינו גזירות חדשות ומהלומות חדשות. על אף כל מאמצינו לשמור על אנשינו ו**"החלטתנו הנחושה"** להשתמט מן הגיוסים למחנות (אשר נחשבו אז עדיין כמחנות עבודה ולא כמחנות השמדה), לא הצלחנו למנוע את שילוחם של רבים מאנשינו. שורותינו נתדלדלו, מלחמת הקיום החמירה, האפשרויות לעבודה חינוכית וסוציאלית נצטמצמו.

בקיץ 1942 פשטו שמועות על החלטת הגרמנים לבצע השמדה טוטאלית. מעטים התייחסו לשמועות אלו ברצינות. הראשון שהצליח לפזר את האשליות, לפחות בקרב תנועות הנוער, היה **מרדכי אנילביץ**, אשר הגיע בשליחות התנועה לזאגלמביה בסוף מאי או בתחילת יוני 1942. בין מטרות שליחותו — הכשרת הקרקע לקראת הקמת ארגון נוער לוחם בנאצים. באחת מהרצאותיו בנושא **"על חרות האדם"** לפי ספרו של הסופר הפולני **ספאסובסקי**, שינה את הנושא וסיפר על ידיעות שקיבל מאיש "השומר הצעיר" על פעולות טבח שערכו הגרמנים בסיבות ולוצלאבק. העם סירב להאמין לידיעות מעין אלו. יתר-על-כן. בעד אמירת האמת שנאו ורדפו אותנו. עדות להלך-רוח זה תשמש האפיזודה הבאה — קיבלתי סטירת-לחי מאב של חברי על שסיפרתי בביתם את השמועות הנ"ל ועל שאמרתי לו **"גם אני וגם אתה נדונים למוות"**.

בואו של אנילביץ שימש מיפנה בהלך-הרוח ובדרכי הפעולה של התנועה. התנועה הפכה לארגון מחתרתי לוחם. החברים אורגנו ב**"חמישיות"**, שחויבו בקיום קשר קונספירטיבי ובמשמעת חמורה. הייתי אחראי לקבוצת בחורות בעלות קלסתר פנים "אריים" שנועדו להתחזות כפועלות בצד הארי. בשלב זה התחלנו להתמחות בתעשיית

תעודות אריות למיניהן.

פעילותנו הייתה מגוונת מאוד, ומבין תחומי הפעילות שלנו, אמנה רק את הפצת הכרוזים שקראו להתנגדות ליציאה לעבודה במחנות, וכן את הפצת העיתון המחתרתי בשפה הפולנית **"פשיטום"**. בכוחות עצמנו הצלחנו גם לקשור קשר עם חברינו בשווייץ והודות לכך נעזרנו בכספים ובתעודות אזרחות של ארצות דרום-אמריקה.

בזכרוני נשארו שני מאורעות קשורים זה בזה: עמידת הבריטים בטוברוק ומכתב מוארשה על התחלת ההשמדה ההמונית והתאבדותו של **צ'רניאקוב**. כאשר נתקבל המכתב, התקיימה בלילה פגישה בחוות שרודולה בהשתתפות נציגי תנועות "השומר הצעיר", "דרור" ו"גורדוניה". לא זכור לי אם בפגישה הזאת השתתפו גם אנשי הסתדרות "הנוער הציוני" ו"השומר הדתי".

באותה פגישה לבש רעיון הארגון הלוחם עור וגידים. לפי הערכה אופטימית קיוו לגייס מכל התנועות כ-200 לוחמים. אבל גם מספר קטן זה היה מוגזם, כי השורות נתדלדלו עקב המשלוחים התכופים למחנות.

מגמתנו הייתה להקים קבוצות יהודיות במסגרת תנועת הפרטיזנים הכללית, ואכן בקיץ 1943 הוקם קשר עם הפרטיזנים הפולניים מטעם פ.פ.ר.. זו הסכימה לקבל כפרטיזנים רק יהודים בעלי קלסתר פנים ארי. וודאי שלא הסכימה לקבל קבוצות יהודים המופיעים כיהודים ומדגישים את יהדותם. הוצעתי לפעולה פוליטית-הסברתית ביער מטעם התנועה הפרטיזנית ואחד התנאים לכך היה שוב — קלסתר פנים ארי.

באותה תקופה נתארגנו כמה קבוצות שעמדו לצאת בזו אחר זו ליער. יצרנו קשר עם סוכן פולני בשם סוכה, בנו של שומר בית בסוסנוביץ. לצערנו נתגלה אותו סוכן כבוגד. הוא הוביל את האנשים ליער, למקום בו חיכה להם מארב.

על אף נסיוננו הכושל לצאת ליער, לא ויתרנו על תכניותינו להציל אנשים. נדמה היה באותו זמן, כי נפתח פתח הצלה למעטים בעזרת תעודות אזרחות דרום-אמריקניות — הונדוראס, פאראגואי ואורוגואי. את התעודות הללו קיבלנו מחברינו בשווייץ. חלק מבעלי התעודות ניצל באמת ויש ביניהם החיים כיום בארץ. ברור שעניין התעודות הללו ואופן חלוקתן עורר גם ויכוחים לא מעטים.

עם התמעטות סיכויי הלחימה והעדר סיכויים לעזרה מצד הפולנים עברנו לפעולות הצלה. פעולות אלו הצריכו, כמובן, לא רק יוזמה, העזה וכושר המצאה, אלא גם כסף רב. באותו זמן "נפתחה" גם דרך הצלה להונגריה, בה פעלה רשת הצלה שעמדה בקשרים עם שליחי הארץ בתורכיה ובשווייץ.

נמצא עובד רכבת גרמני, אשר קיבל על עצמו להעביר אנשים להונגריה תמורת עשרת אלפים מרקים. בין ארבעת הנציגים של ארבע התנועות הייתי אני מטעם "השומר הצעיר". כאמור, התמחתי כבר אז בייצור תעודות מזוייפות. יצאנו לדרך בתעודות של פועלים פולניים בלוויית עובד הרכבת הנ"ל. עד לתחנת אושוויץ נסענו ללא הפרעות, אך באותה תחנה נעלם מורה-הדרך שלנו ולא יכולנו להמשיך. עד היום לא הצלחתי לפתור את תעלומת היעלמו. נשארנו אובדי עצה ודרך. תחנת-הרכבת הייתה מלאה אנשי אס.אס. בקושי נחלצתי מידיו של פולני שנטפל אליי ודרש ממני לבוא עמו למשטרה.

החלטתי להגיע לזאבירצ'ה, לשם עברה משפחתי זמן-מה לפני חיסול גיטו סוסנוביץ, ואכן הצלחתי להגיע לשם. עד היכן הגיע קוצר-הראיה המדהים של יהודי זאבירצ'ה תעיד העובדה, שכבר אחרי חיסול גיטאות סוסנוביץ ובנדין, כשכבר היה ידוע, כי כל יהודי פולין הושמדו, יום אחד בלבד לפני חיסול גיטו זאבירצ'ה עצמו, עדיין התקיימה תחרות ספורט במקום כאילו לא קרה דבר.

העיר הייתה כבר ריקה מיהודים. לנתי כמה לילות בבית יהודי ריק. לבסוף עברתי לגיטו זאבירצ'ה, בו נמצאו הוריי ואחיותיי. לצערי לא רצו כאן אפילו לשמוע על נסיונות הצלה כלשהם. היה שם בית-חרושת למדים עבור חיל-האויר הגרמני ובקרב היהודים שררה אשליה, שהם לא ייפגעו בגלל חיוניותו של בית-חרושת זה. חזרתי איפוא מיד לסוסנוביץ.

זמן מועט אחרי שהגעתי לסוסנוביץ נתפסתי על-ידי גרמנים והובאתי אל מגרש, בו רוכזו יהודים רבים, שעמדו להישלח לטבח. באורח פלא הוכנסתי ברגע האחרון לרשימה של 50 איש, בעלי-מקצועות דרושים לגרמנים, שהוחלט להפרידם ולהשאירם בחיים. המחנה הזה המשיך עוד להתקיים למעלה מחודשיים אחרי חיסולו של גיטו זאבירצ'ה.

ידעתי כי בצד הארי נמצאים כמה מחברי והצלחתי לקיים עמם קשרים באמצעות חברה, שפעלה בצד הארי וחדרה פעמים אחדות למחננו. טבעי איפוא הדבר שהחלטתי לעזוב את המחנה ולבסוף גם הצלחתי להסתלק ממנו. הגעתי לבנדין ושם התרכזו בהדרגה מספר מועט נוסף של חברי המחתרת לשעבר בסוסנוביץ-בנדין. ביחד היינו קבוצה של כ-20 איש. מרכז הפעולה היה בבונקר בעיירת כורי פחם-מיכאלקוביץ, אצל משפחה פולנית בשם **קוביליץ**. יש לציין לטובה משפחה זו, אשר הסכימה להציל יהודים, אמנם תמורת כסף, אבל לא רק תמורתו. הרוח החיה בפעולותינו כאן היה **מאיר שולמן-הוכבאום**, צעיר בעל תושייה בלתי-רגילה. הוא חי כעת בחולון.

באותו זמן הצלחנו לחדש את הקשר עם הוועד הלאומי היהודי שפעל בוארשה בצד הארי. איש הקשר שלנו בוועד הלאומי הייתה צלינה, היא **צביה לובטקין**. לאט לאט הרחבנו את פעולות ההצלה שלנו.

בתוקף תפקידי כמעט שלא נשארתי במקום אחד משך 24 שעות. פעלתי בכל איזור זאגלמביה ושלזיה. הבסיס לפעולות היה, כאמור, בבונקר במיכאלקוביץ, אבל הרבתי גם להיות בכל מיני מחבוא שונים. משכני העיקרי והבטוח ביותר היה בקטוביץ; היה לי קשר עם כנופיית מבשלי שיכר, אשר עשתה בשבילנו שירותים שונים. פעם הובאתי על-ידי כנופיה זו לביתה של אשה בקטוביץ, בעלת התנהגות מפוקפקת, **סופיה קלמנס**.

בתקופת נדודי בצד הארי, נתגלה לי בתוקף תפקידי, כי שגינו לפני כן, לא עשינו די והחמצנו אפשרויות רבות של הצלה עוד בתקופת קיומו של הגיטו. בקטוביץ כמעט כבר לא היה את מי להציל, אך העיר התגלתה כמכרה של אפשרויות רבות. על אף היותה עיר גרמנית, הייתה בה מחתרת אנטי-נאצית וחוגים אנטי-נאציים של פולנים ושל גרמנים. הצלחנו לקשור קשרים עם אנשי מחתרת פולניים ואני עצמי הגעתי לאחד הפעילים, בשם **פאוול יאבורסקי**. הוא קשר אותי עם פקידים גרמניים אנטי-נאצים, ברובם ממוצא פולני.

באמצעותו של יאבורסקי, אבל לא רק באמצעותו, נתגלו אז לפנינו אפשרויות רבות, שקודם לכן לא חלמנו עליהן. אפילו נשק היה קל להשיג באופן יחסי, אלא שלא היה בשביל מי להשיגו. כמו-כן רבו האפשרויות להשגת תעודות, כספים ובונקרים.

מצבנו הכספי כגורלנו בכלל היה רב-תהפוכות. היו ימים שהסתובבתי בבנדין ובקטוביץ ללא פרוטה בכיס, אף לא לנסיעה בחשמלית. לעומת זאת היו זמנים שהיה לנו כסף רב והייתה בעיה איך להחזיקו ולהובילו.

שינוי ניכר לטובה במצבנו חל עם קשירת הקשר עם הונגריה דרך סלובקיה. הדרך להונגריה "נסללה" על-ידי חברים, שהצליחו עוד בזמן הגיטו להימלט לשם. מקור לכספים שימשו לנו יהודים בעלי אמצעים, אותם הוצאנו מן המחנה לצד הארי תמורת כסף שהיה דרוש לנו להצלת אחרים.

קשה לי לסכם את תוצאות פעולות ההצלה שנעשו על ידינו ולקבוע כמה אנשים ניצלו הודות לפעולות אלו. עזרתנו התבטאה בצורות שונות: הברחה להונגריה, הברחה לעבודה בגרמניה, אספקת ניירות אריים, מקומות מחבוא זמניים, עזרה כספית, כרטיסי מזון ועוד.

אציין שני מקרים מעניינים מפעולות ההצלה למען אנשים בלתי-מוכרים לנו. פעם בסוף 1943 יצאתי יחד עם **דורה הרצברג**, לאחר מילוי שליחות, ממחנה החיסול בבנדין. היה זה לפנות ערב, זמן קצר לפני תחילת שעות העוצר. נתקלנו באשה יהודיה עם ילדה בת ארבע, שעשתה רושם של מישהי הנמצאת בייאוש עמוק. בגלל שעת העוצר הקרובה לא היה זמן להתעכב על ידה. לא היינו בטוחים מי היא. ניגשנו אליה במהירות ומבלי להיכנס בשיחה אתה מסרנו לה את השעונים שהברחנו אז מן המחנה והסתלקנו. לא ידעתי יותר דבר על גורלה של האשה וילדתה לאחר מכן. לפני שנים מספר בעומדי ליד תחנת "אגד" בירושלים, ניגשה אלי אשה ושאלה אותי אם אינני אותו האיש שמסר אז לידה את השעונים. הסתבר, כי הכירה גם את אבי וסיפרה כמו-כן כי אותו ערב היה גורלי עבורה, שכן נשארה ללא כל אמצעים כספיים והשעונים שנתנו לה, הצילו את חייה.

מקרה דומה קרה גם עם נערה אחת בשם **מאריסיה**, אשר פגשה אותי במקרה בצד הארי, שעה שהייתה זקוקה לכסף להצלתה. היא קיבלה את הסכום המבוקש, ניצלה הודות לכך, והגיעה לאחר מכן למקום מבטחים אצל כומר קתולי.

הייתי בין האחרונים שהוחלט על נסיעתם להונגריה דרך סלובקיה, ב"טרנספורט" האחרון. מרבית חברינו היו כבר בהונגריה. מלבדי נשארה עוד **דורקה הרצברג**, שהייתה צריכה לצאת שבוע אחד לפני. זה היה כבר בינואר 1944; נשארה גם **פלה כ"ץ** שרצתה עוד להציל את משפחתה.

אותה שעה היה הקשר עם ברטיסלבה ועם בודפשט כמעט סדיר ועסקנו בהעברת סתם-יהודים, שכן כמעט כל חברי הארגון כבר עברו להונגריה לפני כן. נדמה היה לנו כי הדרך בטוחה וגם אם יתאחר בכמה ימים אות חיים מן האנשים שיצאו, אין בכך סיבה רצינית לדאגה.

ימים אחדים אחרי יציאתה של דורקה הצליחה פלה כ"ץ לרכז סביבה את בני משפחתה והחליטה לצאת לדרך גם היא. אני הייתי צריך ללוות אותם. מדורקה טרם התקבלה כל ידיעה, אבל לא החשבנו זאת. ההשגחה על הברחת האנשים הייתה אז בידי שני פולנים: בז'וכנסקי וקוביליץ ונדמה היה לנו, כי אנו בידיים נאמנות.

סמכתי על נסיוננו בעבר והחלטתי להתלוות ל"טרנספורט". תפקידי היה ללוותו עד לקבוצת המבריחים בביליץ. **אדלה גוטרמן**, אחת הפעילות העיקריות שלנו, הצטרפה אף היא אלינו. בביליץ נפגשנו עם **בז'וכנסקי**. התנהגותו לא עוררה כל חשד לא בעיני ולא בעיני אחרים.

היינו בבית-הקפה ליד תחנת-הרכבת ויצאתי ממנו לקנות כרטיס לרציף כדי לחכות שם לאחד הפרטיזנים, לפי הוראת בז'וכנסקי. בעומדי ליד אשנב הקופה, נתפסתי מאחור

ואחר-כך הובלתי אל משרד הגסטאפו.

חוקרי הגסטאפו דרשו ממני פרטים על ארגון ההצלה ואני הכחשתי שאני יהודי וגם כל קשר לארגון כלשהו. אך כעבור זמן קצר נאלצתי להודות שאני יהודי ועל ידי כך חסכתי לי, לפי שעה, עינויים נוספים. נכבלתי באזיקים והושלכתי לתא במרתף, בו היה אשנב פתוח.

כעבור שעות אחדות הוצאתי שוב לחקירה ולנגד עיני עמדה אדלה וכל הקבוצה שבאה אתי. בהמשך החקירה התברר לי, כי לא רק דורקה הרצברג, אשר נסעה לפנינו, כי אם אנשים אחרים מחברינו, שלא ידענו עד כה על גורלם, נמצאים גם הם בידי הגסטאפו. תוך העימות עם האנשים, החזיקה אדלה מעמד. גם בעימות בין קוביליץ וביני הכחשנו כל היכרות בינינו. למזלי לא הוסיפו לחקור אותי. מאחר שהודיתי שאני יהודי, כנראה לא היה להם עניין רב להמשיך בחקירתי, שכן בתור יהודי גורלי ממילא נחרץ ועלי להישלח להשמדה.

עתה נדמה היה כי הפעם אין כל אפשרות וסיכוי לברוח. ברם, ההזדמנות באה באורח בלתי-צפוי לגמרי. באחד הימים שאלו הגרמנים אם נמצא נגר בין האסירים. חיבבתי קצת נגרות, אך מעולם לא הייתי נגר. הצעתי את עצמי. הואיל והיה זה מאסך משטרתי ומרבית האסירים היו שם ימים מעטים כמוני, לא היו כל העצורים מוכרים היטב לגרמנים ואלה לא דקדקו ביחס לזהותי. יחד עם אסירה אוקראינית אחת נלקחנו על ידי שני שוטרים גרמניים חמושים ברובים מכודנים. שניים אלה, כנראה טירונים, קיבלו בתמימות את סיפורי בדרך לעבודה, שאני "פולקסדויטשה" ונאסרתי על עבירה קלה בעסקי השוק השחור; הובאנו לנגריה עזובה, שהיה בה חלון ראוה ושנשארו בה עוד כל הכלים. הגרמנים לא רצו שהחלון יישאר גלוי לעיני עוברים ושבים. לא היה כל צורך בנגר, שכן הם התכוונו רק לכסות את חלון הראווה בסיסמאות שונות. האוקראינית נצטוותה לעשות נקיון יסודי במקום והורשתה גם לצאת החוצה לנקות את השמשות מבחוץ. עליי מצאו לנכון לשמור יותר בהיותי גבר, אף על פי שלא ראו בי אסיר מסוכן. ברגע מסוים ביקש אחד השוטרים מחברו להישאר עמי, כי הוא רוצה לגשת לבית-מרקחת קרוב. משהלך האחד, הצעתי לשוטר הנשאר, שאני אעזור לאוקראינית לנקות את השמשות מאחר שהיא לא תצליח לגמור עד לשעה מאוחרת. ניצלתי רגע שהשוטר היחידי הסתובב כשגבו אלינו ופתחתי בריצה. בית-המלאכה שכן ליד הצטלבות דרכים והשוטרים לא היו יכולים לקבוע מיד לאיזה כיוון ברחתי. אף על פי כן לא יכולתי להמשיך בריצה זמן רב מבלי לעורר תשומת-לב בגלל בגדיי המשונים והיותי מלוכלך.

ניסיתי להסתתר בכניסה לאחד הבתים, אך השכנים הרגישו בי ומכיוון שעוררתי את חשדם, הסתלקתי והסתתרתי שנית בעליית-הגג של אחד הבתים. הרטיבות והקור הציקו לי וירדתי לרחוב. בביליץ לא היה עוצר-לילה, כי העיר הייתה כולה גרמנית, אך היה מסוכן להסתובב בלבושי ברחוב. בעיר שררה האפלה נגד הפצצות ובחושך עליתי על חוט תיל ונפצעתי בחזה וברגל. המשכתי בדרכי ונזכרתי בכתובתה של משפחה פולנית, שאצלה הסתתרה פעם אחת מחברות המחתרת. השעה הייתה שתיים אחרי חצות כשדפקתי בדלת ובעלת-הבית נתנה לי להיכנס הביתה. סיפרתי לה סיפור בדוי שיצדיק את ביקורי אצלה. היא גם לא ידעה שאני יהודי והאמינה לסיפורי. נשארתי אצלה עד הבוקר, אכלתי, נחתי קצת ואף קיבלתי ממנה כסף לנסיעה לקטוביץ.

לפנות בוקר עזבתי את הבית, אך העדפתי שלא לעלות לרכבת בביליץ והלכתי ברגל שתי תחנות נוספות בדרך מביליץ לקטוביץ. ואכן הגעתי בשלום ליעדי. בינתיים נוצרה מוגלה בפצעי, הן בחזה והן ברגל. הדבר הציק לי מאוד והתחיל להיות מסוכן. היה זה בינואר **1944**. הלכתי לרופא הפולני, שהכרתיו עוד מלפני המלחמה. לא הסתרתי מפניו את זהותי. הוא רצה לעזור, אבל גם שמח להיפטר ממני. העדפתי שלא להכביד עליו יותר ולא הופעתי אצלו שנית. פניתי לרופא שני וגם הפעם נתקלתי ברצון לעזור לי ואף בלא תשלום, אלא שטיפול אמבולאטורי לא היה יכול כבר לעזור והיה צורך לאשפזני בבית-חולים, לדברי הרופא.

עתה פניתי לד"ר **קובאלסקי**, מנתח ידוע-שם. הוא הרגיש תוך כדי שיחה כי אינני אדם "כשר", אך לא חשד שאני יהודי. הוא הציע לי להסתתר בבית-החולים "שלו", שהיה שייך למפעל פחם גרמני. הניתוח היה כבר הכרחי והוא לא דרש כל תמורה כספית.

במארס **1944** נותחתי בבית-החולים. שמי היה שם **אדוארד קלמנס**. כנראה שהלשינו עלי בגסטאפו וסוכניה באו לאסרני, אך פרטיי המלאים לא היו ידועים לשלטונות ולאחר שהרופא טען, שאני מוכרח עדיין לשכב בבית-החולים, הסכימו להשאירני ל-**24** שעות נוספות. באותו לילה בא אלי הרופא וסיפר לי כי נחקר אודותי על-ידי הגסטאפו. לשאלתם אם אני נימול העיד שאינני נמול. הוא הסכים להביא לי בגדים ולאפשר לי לברוח על אף הסכנה הנשקפת לו בכך. אין לי ספק עד היום, שהוא רצה באמת ובתמים לעזור לי, אבל הגסטאפו הקדימו לבוא לאסרני ותכנית בריחתי סוכלה.

עתה היו כבר בידיהם פרטים מלאים עליי. בהיותי כבר באושוויץ נודע לי שהוסגרתי על ידי פרובוקטור יהודי בשם

ברוך פרטיג-כהנא מהעיר כשאנוב. באושוויץ נודע לי גם על מעצרם של חברי מחתרת נוספים וכל הפרטים האלה הובילו למסקנה הבטוחה בדבר זהותו של האיש שהסגירני. את ברוך זה הכנסתי בעצמי למחתרת עוד בשנת 1942. הוא מצא יותר מאוחר את מותו מידי הגסטאפו לאחר שנוצל על ידם.

לאחר שנאסרתי, הובאתי תחילה לחדר חולים בבית-הסוהר המרכזי בקטוביץ. שם החליפו לי תחבושות לפני שהובאתי לחקירות בגסטאפו.

נחקרתי על-ידי שתי רשויות בנפרד: הן על-ידי אנשי גסטאפו והן על-ידי אנשי אס.אס. צבאיים. חוקר הגסטאפו, פולטין, דמות ידועה ליהודי בנדין וסוסנוביץ, לא התעלל בי ולא הכה אותי. הוא גם לא האריך בחקירה. כנראה שלא ראה טעם רב לבזבז זמן על חקירת יהודי נוסף המיועד ממילא לחיסול.

לעומת חקירתו ה"רכה" יחסית של פולטין, הצטיינה חקירתם של אנשי האס.אס. באכזריותה. חוקריי היו מעוניינים לדעת על איזו קבוצת יהודים מסתתרת. כשהייתי כבר באושוויץ נודע לי, כי אכן הסתתרה באותו זמן קבוצה קטנה של יהודים בסוסנוביץ.

קיבלתי מכות בשרשראות הברזל בהן כבלו אותי ובקת האקדח; הוצאתי מבית-הסוהר כשאני לבוש פיג'מה דקה, אם כי היה יום קר בחודש מארס והסתובבו עמי במכונית קטנה ברחובות שונים בסוסנוביץ, כדי שאראה להם בתים, שבהם מסתתרים יהודים.

מבית-הסוהר בקטוביץ הועברתי לבית-הסוהר במיסלוביץ. בבית-הסוהר שהיה מפורסם לגנאי בתנאיו הקשים ובמשטרו החמור, עברתי טקס-קבלה משפיל ומכאיב שהונהג על ידי זקן האסירים, קצין לשעבר בצבא הפולני. לסיום הסבירו לי האסירים, שלא רק אני עברתי את הטקס הזה, אלא שהיה זה טקס-חובה לכל אסיר חדש.

כשהוצע לי אחרי כן למכור את בגדיי שהיו עדיין במצב טוב תמורת לחם, סרבתי. סרובי עורר יחס כבוד אלי, שכן יש לזכור כי הופעתו החיצונית של האסיר קבעה במידה ניכרת את מעמדו בקרב האסירים.

בבית-הסוהר התיידדתי עם מהנדס בשם **אוטקה** ועם כמה אנשים מעניינים אחרים. הכרתי עוד אדם, טיפוס מעניין, שקראו לו **"הבלגי השחור"**. כשנודע לו כי אני אחד מפעילי המחתרת האנטי-נאצית, התקרב אלי. יום לפני שעזב אותנו, נתתי לו את בגדיי מאחר שידעתי כי אני ממילא הולך לאושוויץ ובתור שכזה, אין לי מה להפסיד. ביום פרידתנו גילה לי את סודו כי הוא יהודי.

עלי להודות לו במידה רבה על רגש התקווה והאמונה בהצלה, שהפיח בי. בספרי לו כי אני עומד להישלח לאושוויץ וכי משאת נפשי היא להיות אדון לחיי ולגמור אותם לא בידי מתעללים, השיג לי באורח פלא מנה גדולה של מורפיום. נדמה לי, שבזכות אותה מנת-מורפיום, תמיד הייתה לי ההרגשה כי אני באמת אדון לחיי והצלחתי להחזיק מעמד אחר-כך באושוויץ ולהישאר בחיים.

לא אספר על מחנה ההשמדה באושוויץ, אשר תואר כבר על ידי אחרים. אציין רק כי גם שם היו לי קשרים מסוימים עם אנשי מחתרת, שניסו אף לארגן בריחות, אך מאחר שלא מילאתי כל תפקיד בעל-ערך, אינני מוצא לנחוץ להרחיב את הדיבור על כך.

(על פי "ספר סוסנוביץ")

לזר וסרלאוף

עמד בגבורה

אידק פישגרונד מקטוביץ שהה בזמן מלחמת העולם השנייה בטרנוב. בתחילת שנת 1942 כינס כמה חברים מתנועת הנוער הציוני מקטוביץ והוחלט להקים תא התנגדות פעיל עם נשק נגד הגרמנים (ברשותנו היו שני אקדחים ושני רימונים).

התקשרנו עם אנשי "השומר הצעיר" מטרנוב: **איילק קורנרייך** שעמד בראש הקבוצה, **וובק, לזיק, רחק'ה**. מקטוביץ היו האחים **וילי** ו**ארנסט טהלר**, בני דודים של **אידק פישגרונד** ואני יחד עם **שרה קורן** מקטוביץ (היום אשתי).

אני עצמי יליד טרנוב. משפחתי התגוררה עד ספטמבר 1939 בקטוביץ. לאחר האקציה השלישית בטרנוב ב-15 בנובמבר 1942, הוחלט להדפיס ניירות אריים כדי לצאת מהגיטו ולהציל נפשות.

באחד מערבי חודש דצמבר 1942 הגיע שליח מקרקוב (וובק-גוסטק) עם קבוצת תעודות אריות וחותמות.

הזהרתי את אידק פישגרונד לא לקבל את החבילה בנוכחות סגנו מהעבודה אצל הגרמנים בחברת "MONTANBAU" אולם אידק בטח בסגנו.

למחרת הגיעו אנשי הגסטאפו ישר למקום המחבוא, לקחו את אידק ואת כל החומר שמצאו.

אנשי הקבוצה הסתתרו ולא ישנו במקום קבוע, כי חשבו שאידק לא יעמוד בעינויים ויסגיר את שמות חברי הקבוצה.

אידק עמד בגבורה ולא הסגיר איש. תקופה קצרה לאחר מכן קיבלנו ידיעה שאידק נשלח לאושוויץ.

שמעון ברגמן (עדות)

התנכלויות אחרי השיחרור

31.1.1946

שמעון ברגמן, פרוון, נולד ב-29 בנובמבר 1913 בלבוב, פולין, כיום מתגורר בשטוטגרט, ברחוב ביסמרקשטראסה 126.

במשך המלחמה שרת בצבא הסובייטי ובצבא הפולני (בריגדה משוריינת עצמאית). אחרי המלחמה שוחרר בספטמבר כסמל.

הוא התגורר בפולין, ברחוב קושצ'ושקי 18, בקטוביץ.

הדבר היה באמצע אוקטובר 1945 בשעה 9 בערב, בקטוביץ, קושצ'ושקי 18. שני אנשים במדים באו לביתו של **שטאפלר**, בעל הבניין ובית-המלאכה וחנות הפרוות. אחד מהם היה סגן והשני טוראי. שניים אחרים, אף הם במדים, עמדו על המשמר לפני השער.

השניים הראשונים צלצלו, והכריזו באחני האחיינית והעוזרת היהודיה, שהם באים משירותי הבטחון כדי לערוך חיפוש. הם שאלו על שטאפלר ואשתו ולא האמינו, שהשטאפלרים הלכו לקולנוע. הם חיפשו תחת המיטות, אחר כך החלו לשדוד פרוות וחפצים אחרים. האחיינית פתחה בצעקות והם איימו עליה באקדח וירו פעמיים לעברה כשהם פוצעים אותה בזרועה ונמלטים.

אחרי שבועיים בוצע נסיון של התנפלות נוספת על ביתו של השען **איגל**. בלב אשתו נתעורר חשד מפני שהמתנפלים היו במדים והיא לא נתנה להם להיכנס. הם חקרו ודרשו לפני כן אצל השכנים, באם מתגוררים כאן יהודים.

ישראל טייטלבאום

חזרה לפולין לאחר השואה

אפריל — מאי 1946

בדרך חזרה לפולין מרוסיה בנסיעה ארוכה, ממושכת ומייגעת היה לנו הרבה זמן למחשבות, היסוסים וזכרונות.

אמנם ידענו וגם שמענו עוד בהיותנו ברוסיה על מחנות ריכוז ועל השואה, ובכל זאת היה שמור בלבנו זיק של תקווה, שמא הייתה הגזמה בתיאור העובדות והסיפורים אותם שמענו, שיתכן כי כולם הושמדו, ואולי בכל זאת נמצא בשובנו קרוב משפחה בין הניצולים.

בדרך חזרה לפולין, כשהרכבת חצתה את גבול רוסיה-פולין, היא נעצרה מדי פעם בתחנות שונות. מובן שלא הייתה לנו שום אפשרות ורשות לצאת מהקרונות, אולם שמענו דרך החלונות וגם ראינו פולנים אנטישמיים מצטחקים ולועגים: **"נאמר לנו כי כל היהודים נרצחו, והנה הם חחרים בהמוניהם ברכבות מרוסיה."**

כאשר הרכבת התקרבה לפתאי העיר סקרז'יסקו דולנה כיבדו אותנו האנטישמים הפולניים במטר אבנים אשר פגעו בקרונות.

ב-9 במאי 1946 חזרנו לקטוביץ עיר הולדתי ומגוריי עד פרוץ המלחמה. בתום מסע של כשלושה שבועות של נסיעה ברכבת משא מברית המועצות, בתנאים תת-אנושים-פרימיטיביים, עם הרבה חוויות בלתי נעימות. היה זה יום חג שציין שנה ראשונה של תום מלחמת העולם השניה, "יום הנצחון" על גרמניה הנאצית.

למחרת בבוקר התחלנו בביקורים וחפושים בדירות של כל בני משפחתנו שהתגוררו בעיר לפני המלחמה, שמא נשאר מהם פליט ושריד או לשמוע ידיעה כלשהיא אודותיהם, אולם לשווא.

גורלם המר של כל היהודים תחת הכבוש הגרמני אמנם היה ידוע לנו עוד בהיותנו ברוסיה, אולם חיינו באשלייה שמא נמצא ונפגוש מישהו מבני משפחותינו שניצלו מהשואה. גם הבקורים והחפושים בערים הסמוכות ובתוכן סוסנוביץ, לאתר בני משפחה שאולי נשארו בחיים, לא העלו דבר.

חיי הקהילה היהודית 1946-1950

בעיר היה קיים וועד יהודי שהוקם על ידי ראשוני היהודים הפליטים שחזרו מהמחנות להתגורר בעיר קטוביץ עם תום המלחמה, בפולנית — "קומיטט ז'ידובסקי".

בראש הועד המקומי היה מר **צי'שינסקי**, ובראש הועד המחוזי **מג'ר רוסטל**. משרד הוועד המחוזי היה ברח' פירצקיגו (לשעבר פופשצנה) הוועד היה עורך רישומים של כל הפליטים תושבי קטוביץ לשעבר, שחזרו והחליטו להתגורר בה, ושל אלה שהגיעו לעיר במעבר, במטרה לחפש קרובים והשאירו נתונים אודות עצמם. כל הבירורים שנעשו על ידי משפחתי בספרי רישומים אלה כמו כן בספר המינהל העירוני הוכיחו ואימתו, כי לא נותרו לנו שום קרובי מישפחה בקטוביץ.

הוועד היהודי היה מושיט עזרה וסיוע לפליטים, באמצעות מענק כספי זעיר — חד פעמי, דמי כיס, מצרכי מזון והלבשה, שאותם היה מקבל מהג'וינט לשם חלוקה.

נהנינו כאשר קבלנו מלבושים ישנים, וזה לאחר שמשך שנות שהותנו ברוסיה לא היו לגופנו בגדים כלשהם ראויים לשמם.

העזרה האמורה של הוועד סייעה לנו במעט בראשית צעדינו לאחר שובנו. בנוסף לכך פנינו גם לעזרה של המשרד הממשלתי הפולני P.U.R - פינסטבובי אוז'ונד רפטריאציני — המשרד הממשלתי לפליטים.

לא קל היה לשקם את חיי הקהילה בעיר מאחר ומעטים מהתושבים חשבו להישאר בה, ולהמשיך בחיים נורמאליים. עיני רבים נישאו לעלייה לישראל, אולם על אף כל שאיפותיי חייתי בקטוביץ 4 וחצי שנים עד אוקטובר 1950, מועד עלייתי ארצה.

הוועד היהודי הנ"ל החל גם לפתח פעילות תרבותית בעיר ולשם כך הקים ארגון תרבות יהודי "ז'דובסקה טוורזיסטוו קולטורי", שאירגן הרצאות, ערבי עיון, ונפתחה גם ספרייה יהודית. בנוסף, קיים הארגון הצגות ביידיש

מצעד ראשון במאי 1947, קן הנוער הציוני
המוביל ישראל טייטלבאום

בתיאטרון העירוני "ויספיאנסקי", בהשתתפות שחקנים יהודים ידועים כגון **אידה קמינסקה, דז'יגן ושומכר** ואחרים.

הוועד היהודי ייסד גם ארגון סטודנטים. היה לי הכבוד לשמש כיו"ר ארגון הסטודנטים על אף היותי עדיין תלמיד תיכון.

כמו כן ייסד הוועד היהודי מרפאה מעין קופת חולים לתושביה היהודים ששמו היה T.O.Z "טובז'יסטוו אוחרוני זדרוביה", התרגום העברי — "החברה לשמירת הבריאות". סניפים של החברה ומרפאות הוקמו בכל ערי פולין ע"י הוועדים היהודיים בישובים שבהם גרו יהודים. הייתה זאת עזרה יחודית מועילה לאוכלוסייה היהודית.

נוסדה גם בעיר "וועדה להיסטוריה היהודית" — "ז'ידובסקה קומיסיה היסטוריצ'נה". מתפקידה של הוועדה היה: איסוף, חקירה, ותעוד של מסמכים מתקופת השואה.

בראש הוועד עמד מר נ. שטרנפינקל המתגורר כיום בארץ.

במקביל לוועד היהודי המקומי בעיר הייתה קיימת התאחדות יהודית דתית: השם בפולנית "זז'שניה - רליגינה", מורשת של ועד קהילה יהודית לשעבר, ובהמשך שונה השם "לז'ידובסקה קונגרגציה ויזנניווה".

ראשי ההתאחדות היהודית הדתית היו בין היתר ה"ה: **יוסף וינברג, בנימין מנספלד, שמואל נוטע שולוביץ, וסרטיל ואח'.** כהנתי כמזכיר התאחדות היהודית הדתית משך כ-3 שנים מ-1947 ועד סוף שנת 1950.

ההתאחדות הנ"ל סיפקה את הצרכים הדתיים לתושביה היהודיים של העיר, קיימה מנין תפילה בימי חול ובחגים, באולמות ציבוריים שהושכרו לשם כך.

הקהילה סיפקה לכל דורש יהודי סדורי תפילה ומחזורים, טליתות, מצות לפסח, כמו כן ניהלה מטבח כשר לנצרכים

פליטים ברח' טילנה מריצקה.

ההתאחדות גם דאגה לשחיטה כשרה של עופות. השוחט האחראי הזכור לי שמו היה סגל. גם נפתח אטליז, כשר בניהולו של מר פלצ'ר. התושבים הלא-יהודיים, קנאו בנו, כי הם היו מקבלים מנות קצובות של בשר לפי תלושים בלבד, כאשר התושבים היהודיים יכלו לרכוש אותו ללא הגבלה.

יש לציין כי התאחדויות הדתיות היו בכל ערי פולין שבה היה ריכוז גדול של יהודים.

המרכז של כל הוועדים האמורים היה בוארשה — בירת פולין.

תנועות ציוניות

על אף קיומו של המשטר הקומוניסטי החלו לפעול בעיר, וכן ביתר ערי פולין, בידיעתו ובהסכמתו של המשטר, מפלגות ציוניות שהיו חוקיות בעיני השלטון, כגון: מפלגת הציונים הכלליים ששמה היה "איחוד" ותנועת נוער מסונפת לה בשם "הנוער הציוני", כהמשך של הנוער הציוני מלפני המלחמה, כמו כן המפלגות "פועלי ציון", ו"מזרחי" ותנועת "השומר הצעיר". המפלגות הנ"ל ניהלו פעילות ציונית וחברתית, שמטרתה העיקרית הייתה להכין ולהכשיר את חבריהן לעלות ארצה.

אחדות מהמפלגות הוציאו לאור עיתונים יומיים בשפה פולנית כמו למשל מפלגת "איחוד" את העתון "אופיניה". בעתון הנ"ל הופיעו לעתים מאמרים מפרי עטי, בעיקר על הפעולות של תנועת "הנוער הציוני". השומר הצעיר הוציאה עתון בשם "מוסטי".

כל המפלגות, כולל תנועות הנוער, שיתפו פעולה ביניהן בכל הקשור לעלייה ועתידה של המדינה היהודית העומדת לקום. התקיימו עצרות המוניות משותפות לרגל אירועים שונים כגון: הקונגרס הציוני, ההחלטה על הקמת המדינה בכט' בנובמבר 1947 ועצם הקמתה של מדינת-ישראל.

נמניתי בין מיסדי תנועת "הנוער-הציוני" בקטוביץ אחרי המלחמה ושמשתי כיו"ר הקן שלה משנת 1946 עד 1950. מקום מושבה של התנועה היה במשרדי מפלגת "אחוד" ברח' פוצ'טובה 10. גייסנו לשרותנו רבים וטובים בין בני הנוער היהודי של העיר. תנועת "הנוער הציוני" הייתה בין הגדולות שבתנועות הנוער היהודי בקטוביץ. התנועה הייתה מארגנת הרצאות, דיונים, ושיחות על נושאים שונים ובמיוחד על נושא הציונות וארץ-ישראל. הוצא עיתון קיר בשם "למטרה" ולמדו עברית ושירי ארץ-ישראל.

הפעילות הייתה כמעט יום-יומית, ובאופן קבוע בשבת

ישראל טייטלבאום במצעד הנוער הציוני, 1947

אחרי הצהרים ובימי ראשון. מגמת התנועה הייתה להקנות לחניכים, מידע, מושגים וידע, על הנעשה בארץ ולהכשירם לעליה. נערכו חגיגות ומסיבות פורים וחנוכה וכמו כן, טיולים לחיק הטבע בל"ג בעומר. התנועה עמדה בקשר עם יתר סניפי הנוער הציוני בערי פולין ועם ההנהגה הראשית שבראשה עמדו בין היתר **לולק רובינשטיין, צבי קימל, הלל זיידל, מ. שוחט** ואחרים.

את ההנהגה הראשית ייצגו בקטוביץ **דן גרינשפן, שטרנפינקל, וסוניה זליקסון**. נציגי התנועה בקטוביץ השתתפו בכינוסים ארציים של התנועה.

בנוסף לכך, השתתפו חברי הקן במושבות חורף ב-ילניה גורה ובמושבות קייץ במירושוב ע"י ולבז'יך, בשלזיה התחתית. השהות שם זכורה לי במיוחד. היה זה מפגש מועיל ומהנה עם חברים של התנועה מכל פולין. רוב הזמן הקדשנו לפעולות אינטנסיביות לשיחות להכרת הארץ,

ערכנו טיולים בסביבה ומסדרים ואש לילה. בין היתר עליי לציין דיון פומבי שנערך על ידי התנועה על ספרו של בנימין זאב הרצל "אלט נוילנד", שהיה מענין ומרתק במיוחד. ההשתתפות הייתה מירבית. נבחר צוות מושבעים קטיגור וסניגור. לי היה הכבוד להיות הקטיגור במשפט זה. הסניגור היה **נחום פריידקס** (רואה חשבון החי כיום בת"א).

התנועה השתתפה גם בכל האירועים המרכזיים שנערכו ע"י המפלגות הציוניות בעיר, כאשר אנו החניכים לבושים במדי התנועה. התנועה אירחה בסניפה את המנהיגים הבולטים של הישוב בארץ ישראל כגון: **יצחק גרינבוים**, שנבחר לאחר מכן לשר הפנים הראשון של מדינת ישראל, משה קולודני (שעברת את שמו למשה קול), שר בממשלת ישראל וד"ר **משה קליינבאום**, (שעברת את שמו בישראל למשה סנה), ח"כ במדינת ישראל.

תנועת הנוער הציוני השתתפה בהתלוכת האחד במאי ב-1947 בחוצות קטוביץ והייתה זו הפעם הראשונה לאחר המלחמה, שתנועה ציונית השתתפה בתהלוכה ביחד עם צופים פולניים ומפלגות פולניות.

נשאנו כרזה ובה כתוב "הננו דורשים הקמת מדינה יהודית". התרגשות רבה אחזה אותי כאשר צעדתי בראש הקן, מצדיע בפני מושל המחוז של שלזיה, הגנרל אלכסנדר זודסקי, שישב על הבמה עם פמלייתו, עם קצינים בכירים ואשר שנה לאחר מכן נבחר לנשיאה של פולין.

בעת קבלת החלטה באו"מ על הקמת המדינה בכ"ט בנובמבר 1947, ישבנו בקן רתוקים למקלט הרדיו ובשמחה רבה קבלנו את תוצאות ההחלטה על הקמת מדינת ישראל.

חברי הקן השתתפו ב-19 לאפריל 1948 בטקס מפואר ורב-רושם בוארשה לרגל הסרת הלוט מאנדרטה לזכר לוחמי גיטו וארשה. זכור לי גם מפגש בשנת 1948 בתחנת רכבת בקטוביץ בו השתתפו יהודי העיר ונציגי כל המפלגות הציוניות וביניהם "הנוער הציוני", בקבלת הפנים לשגריר הישראלי הראשון בפולין מר **ישראל ברזילי**, שלימים מונה לשר הבריאות בישראל. ברכתי אותו במלים ספורות בשפה העברית בשם תנועת "הנוער הציוני".

"הנוער הציוני" המשיך את פעולותיו, כרגיל עד שנת 1950. רבים מהחניכים עם בני משפחותיהם עלו ארצה.

בקיץ 1950 נקראתי אל משרד המשטרה החשאית או. ב., שם תחקרו אותי על פעילותי בקרב הנוער ונרמז לי כי עלי לחדול מכך, ורצוי שאעזוב את פולין.

עשיתי את כל המאמצים לזרז את יציאתי מפולין — לישראל, והצטערתי על כך שהורי ואחי יעקב נשארו בפולין וזאת לאחר שהשלטונות סרבו להעניק להם היתר יציאה. הפעילות בקן, לאחר מכן, הצטמצמה עד למאד, ולמעשה כפי שנודע לי לאחר מכן, הוא נסגר סופית בסוף שנת 1950. וועד הקהילה היהודית בעיר ערך לכבודי מסיבת רבת משתתפים ערב יציאתי באיסרו חג של סוכות.

ב-5 לאוקטובר 1950 יצאתי את פולין, יחיד, בדרכי לישראל.

מנחם מיכלסון

נקמה של יהודי

מיכאל גלעד, שבימים השחורים ההם קראו לו **ברוניסלב**, ניצב בפתח הבית הכפרי, מחשבותיו מתרוצצות בתוכו. הוא זכר הכל, את החצר, את עליִת הגג, את השביל המוליך אל הדלת, וגם את בני משפחת זימון, הפולנים שנתנו לו מחסה והצילו את חייו.

הוא דפק בדלת, שמע צעדים, הדלת נפתחה. רגינה זימון, בת 86, בחנה את פניו, *"ברוניסלב"* — אמרה בהתרגשות גואה — *ברוניסלב זה אתה? "כן"*, אמר מיכאל גלעד, *"זה אני"*. היא פסעה לעברו, הוא פסע לעברה — והשניים נפלו זה על צווארי זו, ואיש לא יכול היה לעצור בעד הדמות.

הפגישה בין הניצול למציליו נערכה לא מכבר, 45 שנים אחרי הימים הנוראים ההם. הפולניה הזקנה זיהתה את מיכאל. קונרד, בעלה בן ה-92 שכב במיטתו, ומיכאל גלעד — לפתע עלו וצפו לנגד עיניו כל מוראות התקופה ההיא: את החשבון עם הנאצים לעולם אי אפשר יהיה לסגור, אבל גלעד נטל חלק פעיל ביותר בעשיית החשבון עימם. הוא, בן 65, כיום מנכ"ל המינהל המרכזי לשליחות בהנהלת ההסתדרות הציונית העולמית, שירת שנים ארוכות במשטרת ישראל, במהלכן היה ראש ענף 2 בלישכה 06, האחראי על איסוף חומר נגד אדולף אייכמן ועל חלקו בהשמדת יהודי פולין, ברית-המועצות, הארצות הבלטיות ומחנות ההשמדה.

במשפט עצמו שימש גלעד — אז היה ידוע יותר בשמו **מיקי גולדמן** — כעוזרו האישי של התובע, **גדעון האוזנר**, ולאחר מתן גזר-דין המוות, הוא היה אחד האנשים הבודדים שנכחו בעת הוצאתו להורג של הפושע הנאצי, ראה בעיניו את שריפת גופתו, ויצא עם האפר לים כדי לזרות אותו לכל הרוחות.

מיכאל גלעד הוא גם האיש, שבעיקבות סיפורו האישי המזעזע כונה סרטו של **חיים גורי** "המכה ה-81". בימים אלה ממשיך גלעד לעשות כל אשר לאל-ידו ובלבד שיוחף שוומברגר, הפושע הנאצי, שהיכה אותו אז 80 מלקות, יועמד לדין.

כאשר פרצה מלחמת העולם השנייה היה גלעד בן 14. יחד עם הוריו, אחיו ואחותו ברח מעיר הולדתו, קטוביץ, פולין, לכיוון פשמישל שבגאליציה. באותה עת נתפס האיזור על ידי הצבא הסובייטי. ביוני 1941, לאחר שהאיזור נכבש על-ידי הנאצים, נשלח מיכאל לעבודות כפייה שונות, נלקח למחנה עבודה בגיטו פשמישל, הובל למחנה הריכוז שבניה ובנובמבר 1943 לאושוויץ-בירקנאו. בינואר 1945 הוצא יחד עם עוד 14 אלף אסירים לאחת מצעדות המוות האיומות ביותר בתולדות פינוי המחנות על-ידי הנאצים.

"הצעדה נמשכה לאורך של כמאה ק"מ", הוא מספר, *"היה שלג, היה קור אימים. אנשי האס.אס. ירו בכל מי שרגליו כשלו, ולא מעט גופות התגלגלו לצידי הדרך כמו זבל. בכוחות האחרונים הגענו למחנה ריכוז עזוב ליד העיר גלייביץ. משם המשכנו בנסיעה של שעתיים בקרונות משא פתוחים, כשהשלג יורד עלינו, ואנו דחוסים כבקר. וכשהרכבת עצרה, נצטווינו בשאגות לרדת מהקרונות ולהמשיך לצעוד. אז החלטתי, כי מוטב לקחת סיכון, ולנסות לברוח. הרי ממילא, כשיאפסו כוחותי הם יירו בי. חוץ מזה, מכרתי כי יום אחד כשישבתי על הדרגש במחנה הריכוז, אמר לי אחד האסירים, רב שהגיע עם מישלוח יהודים מהונגריה: "אני רואה שהמיספר המקועקע על הזרוע שלך הוא — 161135; סכום הספרות מצטרף ל-17, ו-17 זה טוב בגימטריה. תתחיל לחשוב איך להציל את חייך"*. הוא אמר, קם והלך, ומאז לא ראיתי אותו יותר.

"בצעדת המוות", ממשיך מיכאל ומספר, *"לבשתי על עצמי אוברול של מסגרים, שבו עבדתי במחנה. לנו לאסירים היהודיים, היה פס אדום על האוברול, שזיהה אותנו. לאט-לאט התחלתי לגרד את הפס הזה, עד שכמעט הוא לא נראה. ובאותו יום שבו ברחתי, לקראת ערב, התקרבנו לכפר ביאלופולה. עברנו ברחובות הכפר. תושבים עמדו בדומייה משני צידי הדרך והתבוננו בנו מבלי להוציא הגה מפיהם. אחדים מהם, כך ראיתי, אף בכו. ואז החלטתי שהגיע הרגע*

מיכאל גלעד בכניסה למחנה ההשמדה אושוויץ

הגורלי. במהירות, כשאני סוחב אחרי את חברי לגורל, חנן אנסבכר — שעבד וגר איתי באותו צריף, במחנה — חמקנו בין האנשים ונמלטנו במהירות. לפתע גם צץ לידינו חבר נוסף מאותו צריף, אלי היימן, ושלושתנו טיפסנו במהירות לעליית-הגג הראשונה שנקרתה בדרכנו, הייתה זו עליית-גג של רפת, והתחפרנו בתוך ערימות התבן".

השלושה, רועדים מאימה, לא ידעו אם בעלי-הבית הבחינו בהם. אבל, שעה קלה לאחר מכן שמעו קולות בחצר. אנשים שדיברו גרמנית. לאחר ימים אחדים נודע להם, כי היו אלה אנשי אס.אס., שחיפשו אחרי אסירים נמלטים. ובלילה, במשך שעות ארוכות, נשמעו בכפר ובסביבתו יריות, נביחות כלבים, וצעקות בגרמנית, וכשהעזו להציץ ראו את האנשים האלה מתרוצצים בכפר ופנסים בידיהם. למחר בבוקר הם שמעו מישהו עולה בסולם אל עליית-הגג שלהם. נשימתם נעתקה. האם גילו אותם? האם זה הסוף?

ואז, מפתח עליית-הגג הציץ ראשה של נערה בלונדית, כבת 16, יפהפיה. היא לא אמרה מילה, רק הניחה שם כד חלב וכיכר לחם וירדה במהירות בסולם. השלושה חששו כי זוהי מלכודת, ועל כן לא ניגשו אל הפתח. אבל, הרעב והצמא הכריעו אותם. מיכאל זחל אל עבר הפתח, משך משם את כד החלב ואת הלחם, והם התנפלו על האוכל.

אחרי-הצהריים שוב נשמע מישהו עולה בסולם. הייתה זו אותה נערה. הפעם היא לא עצרה בפתח, אלא נכנסה לתוך עליית-הגג פנימה. והם לא נרתעו ממנה. אמרה להם ששמה הוא סטפה, ושאלה אותם בפולנית, מי הם וכמה הם שם. *"החלטתי שמוקדם מדי להתגלות", מספר מיכאל, "ולכן השבתי לה בפולנית במיבטא שלזי, שאנחנו שלושה אסירים פוליטיים. אני עצמי, כך אמרתי לה, פולני ושמי הוא ברוניסלב. השניים הנוספים הם חברי מאותו צריף מגורים באושוויץ. בחנתי את פניה של הנערה, וראיתי כי היא שמחה לגלות שאנחנו "משלהם"*, אבל זה לא כל כך חשוב לה. היא סיפרה, כי שם משפחתה הוא **זימון**, והיא גרה שם

עם הוריה. אמרה שאביה עובד רכבת, אמה עקרת-בית, היא עצמה פקידה בוועד הכפר ולה אחות בת 11. סטפה ביקשה, כי נשמור על השקט, כדי שהשכנים — שלא כולם כמותם — לא יידעו כלל על קיומנו, דבר שיסכן גם את חייהם של נותני המחסה.

במשך שבוע ימים הייתה סטפה עולה לעליית-הגג ומביאה, פעמיים ביום, אוכל ושתייה, והייתה משוחחת עימם שעה ארוכה, מספרת להם מה ששמעה ברדיו הגרמני על המצב בחזית. ויחד איתם ציפתה שיגיע יום השיחרור מהנאצים.

בסוף ינואר 1945 התחוללו קרבות קשים בסביבות הכפר בין חיילים סובייטים ליחידות ה-אס.אס. שהיו באיזור. בסופו של דבר, שוחרר הכפר על-ידי הרוסים. *"כשראינו את החיילים הרוסים"*, מספר מיכאל, *"ירדנו מעליית-הגג התחבקנו והתנשקנו. הם שמחו על שהצלחנו להישאר בחיים, ולנו, לא היו מלים להודות להם על שהעניקו לנו את החיים במתנה. לחיילים הסובייטיים סיפרנו על אצילותם של בני משפחת זימון, שהצילו שלושה אסירים פוליטיים. אבל, השמחה הייתה מוקדמת מדי, שכן למחרת היום פתחו הגרמנים בהתקפת נגד, כדי לכבוש את הכפר. עקב ההפגזות פונו רוב תושבי הכפר מן המקום, ואנו עזרנו למשפחת זימון בסחיבת מטלטליהם ובמעבר לכפר סמוך. בדרך גילתה לנו רגינה זימון, כי הם הבחינו בנו כאשר נכנסנו בריצה לחצר ועקבו אחרינו כשטיפסנו לעליית-הגג. ועוד הוסיפה, כי זמן קצר לאחר מכן נכנסו אנשי ה-אס.אס. לחצר, כדי למצוא אותנו. הם הגיעו למקום לאחר עדותה של אחת השכנות שסיפרה, כי ראתה אותנו רצים לכיוון הזה. "הייתי באותו רגע יחד עם ילדתי בת ה-11," — סיפרה לנו הגברת זימון — שגם היא ראתה אתכם. לפיכך, סתמתי את פיה בידי ואמרתי לגרמנים, כי אכן עברתם בחצר, אבל המשכתם לכיוון היער הסמוך. הגרמנים מיהרו לחפש אתכם ביער"*.

בכפר הסמוך, שם התגוררו קרוביהם של בני משפחת זימון, נפרדו הדרכים. השלושה פנו מזרחה, כדי להתרחק עד כמה שאפשר מן החזית, הגיעו לקרקוב, שהייתה כבושה על-ידי הרוסים, מיכאל שב לקטוביץ, בתיקוות-שווא למצוא שם מישהו מבני משפחתו, ואחר-כך התנדב לצבא הסובייטי, כדי ללחום בנאצים. הוא צורף לשריון, נפצע פעמיים בקרבות — בידו וברגלו — זכה באותות הצטיינות. בסוף 1945 עזב את הצבא האדום ואת פולין, הגיע לגרמניה, משם לאיטליה. במאי 1947 עלה לאוניית המעפילים "התקווה", שנתפסה על-ידי הבריטים בלב-ים, גורש לקפריסין, והגיע לארץ רק בינואר 1949.

כאן גילה, כי שני חבריו הצליחו להגיע לארץ לפניו. אחד מהם, **חנן אנסבכר**, נפטר ממחלה בשנות החמישים. השלישי, אלי היימן, מתגורר כיום בירושלים. במשך שנים ארוכות ניסה גלעד למצוא את מציליו, להודות להם. מכתבים ששלח הוחזרו בציון, שהכתובת אינה ידועה. וכאשר נוצרה אפשרות לבקר בפולין הוא לא קפץ במהירות על המציאה, כי ראה במקום הזה **"גוש אחד גדול של אנטישמיות ובית-הקברות של העם היהודי"**. לפני זמן קצר התגבר על העכבות שלו ונסע לפולין. רצה לראות את המקום שבו עמד הבית שלו, רצה להראות לאשתו, אווה, את בלוק 14 באושוויץ-בירקנאו שבו היה כלוא, ויותר מכל — חתר להגיע אל מציליו. וטרם שנסע חיפש במפות את הכפר ביאלופולה, אך לא הצליח למצוא אותו.

אחרי שביקר באושוויץ, *"לשם נכנסתי כאילו שאני חוזר לגיהנום, לא יכולתי להוציא מילה מפי"*, החליט למצוא את משפחת זימון ויהי-מה. *"הדבר היחידי שידעתי על הכפר, הוא, שמיקומו בשלזיה עלית, ליד עיר"*, הוא מספר, *"לכן, בקטוביץ לקחתי מונית ליום שלם, ונסענו למקום המשוער של הכפר, מרחק של כ-100 ק"מ משם. התחלנו להסתובב. זקנים באיזור, שאותם שאלנו על הכפר, ידעו רק לספר, כי הכפר סופח לאחת העיירות, אך לא ידעו יותר. כעבור שעות ארוכות התברר לנו, ונהג המונית כבר היה מיואש לגמרי, כי הכפר סופח לשטח השיפוט של העיירה ריבניק. מיהרנו לשם, אבל לא מצאנו את המקום בגלל, שכפי שהתברר לנו לאחר מכן, שהשלטונות סללו כביש ראשי ליד הכפר, שנשאר בצד הדרך. בסופו של דבר הגענו לסביבות המקום. שם שאלתי על משפחת זימון, אך איש לא ידע לומר לנו דבר עליהם. ואז, פתאום, גיליתי את הכפר. וידעתי מיד כיצד להגיע אל הבית שלהם. האם הם שם? האם הם עדיין בחיים? לא ידעתי כלום. קיוויתי שכן. הכפר לא השתנה בכלל. הגעתי אל הבית, עברתי דרך החצר — הפעם לא ברחתי, חיי הפעם לא היו על כף המאזניים — ראיתי את פתח עליית-הגג. ולפתע צפו בי כל הזיכרונות, עד הפרטים הקטנים ביותר, עד הפרט האחרון. להגיד שהתרגשתי זו תהיה אמירה בלשון-המעטה. ואז הלכתי לדלת הכניסה, דפקתי עליה, ורגינה זימון עמדה בפתח"*.

לאחר שוך סערת ההתרגשות הראשונה, ישבו מיכאל ואשתו יחד עם רגינה וקונרד זימון, וסיפרו שעות ארוכות בימים ההם, ובכל מה שעבר עליהם ועליו במשך 44 שנים. היא אף שלפה מאחת השידות בבית מיכתב ששלח אליהם בעת ששירת בצבא האדום, ובו תמונה שלו מאותם ימים. *"שמרתי על התמונה, אמרה לו, כי ידעתי שתישאר בחיים, ויום אחד אולי תבוא, ואם לא אתה, אז אחד משני חבריך"*.

"ישבנו בבית שירד מנכסיו", מספר מיכאל. *"כשקונרד עבד ברכבת היה כסף, ובנוסף לכך היה לו משק קטן. עכשיו הם חיים בצימצום איום, בדחקות ממש, אבל הבית נקי ושמור. התכבדנו בתה ובעוגיות קטנות, והם סיפרו לנו, כי לאחר שעזבנו אותם בבית הקרובים נכבש הכפר על-ידי הגרמנים, שישבו בו שלושה חודשים. במשך אותם חודשים עברו על משפחת זימון ימים קשים ביותר, במהלכם סטפה, הנפש הטובה שלנו, נאנסה על-ידי רוסים באכזריות רבה. רק לאחר כניעת הגרמנים הם שבו לביתם, ההרוס למחצה, ושיקמו אותו. נודע לנו, כי אסירים נוספים, שנמלטו בעת שהאסירים צעדו בכפר, נתפסו והוצאו להורג ביער. במקום זה הקימו תושבי הכפר אנדרטה קטנה, ומדי שנה נערך במקום טקס אזכרה ל-400 אסירי אושוויץ"*.

מיכאל פגש גם את הבת הקטנה, אגניישקה. היא, כמובן, כבר לא קטנה, נשואה, אם לילדים וסבתא לנכדים, ומתגוררת עם משפחתה בבית הוריה, בגלל מצבה הכלכלי הקשה. טרם שעזב את הבית השאיר להם מיכאל שי — 100 דולר. תחילה סירבו קונרד ורגינה לקבל את הכסף, אך כשאמר להם שזה עבור מתנות לנכדיהם ולניניהם, הם הודו: *"מעולם לא ראינו כל-כך הרבה כסף"*.

משם המשיך מיכאל ונסע לעיירה ריבניק, לבקר אצל סטפה. היא הקימה בית, בעלה, אלפרד רזנר, הוא סוכן מכירות, ולהם שלושה בנים ובת, נכדים ונכדות. גם כאן היו הרבה זכרונות והרבה דמעות, וגם כאן חש מיכאל, כי הוא סוגר מעגל בחייו. כאשר שב לארץ פנה מיד ל"יד ושם", בבקשה להעניק לבני-הזוג זימון ולסטפה בתם את תואר חסיד אומות העולם, "כדי שנוכל לקיים את המינימום שביכולתנו לעשות למענם".

זמן קצר לאחר מכן קיבל מיכאל מיכתב מאגניישקה, שבו היא כתבה, בין השאר: *"הופעתך גרמה להוריי שמחה עצומה. אמי חשה כאילו חזר אליה בן אבוד, וקשה היה לה לחזור לעצמה במשך ימים רבים לאחר מכן. במשך השנים היא הייתה נזכרת פעמים רבות בכם, ותהתה מה עלה בגורלכם. האמת היא, שחשבנו שאתה כבר לא בין החיים, כי גם אם ניצלת והגעת לישראל, הרי יש בה, כל-כך הרבה מלחמות שייתכן שבאחת מהן נהרגת. אבל, בתת-ההכרה תמיד הייתה התקווה, שיום אחד תשוב ותופיע. בואך עורר בנו שוב את הזכרונות מהימים ההם. הייתי אז בת 11, כאשר מיצעד-המוות הטראגי עבר בכפר. עמדתי אז בכביש ליד הבית, וכמו לנגד עיניי אני רואה שוב את האנשים האלה, כמו רוחות, הולכים בקושי, לבושים בבלואי סחבות, בשמיכות קרועות, כמו שלדים מהלכים, ומדדים ברגליים יחפות ובקבקי עץ עלובים.*

זה היה מראה איום, כל כך נבהלתי. וכאשר אתם הגעתם ולא ידעתי על כך, הרגשתי שמשהו קורה בבית. היו מתח וחרדה, ואמא ואבא פקדו עלינו שלא להוציא מלה מהפה, שאף אחד לא יידע מה קורה אצלנו".

היום, כשהפגישה הזו מאחוריו, וגם סיפור אייכמן הוא היסטוריה, אומר מיכאל גלעד: *"כאשר אייכמן נתלה וגופתו נשרפה, ואני ראיתי זאת בעיניי, לא הייתה לי תחושה של גמר חשבון. גם לא היה לי רגש של הנאה. כאשר הוציאו את האפר של גופתו מהתנור שבכלא רמלה, תנור שאותו בנה עמיתי פאגלין, ראיתי קומץ אפר, וראיתי מה שנשאר מבן-אדם עם שמיכה ובגדים ואני נזכרתי בהר אפר בבירקנאו, שאותו ציוו עלינו לפזר בין שבילי המחנה, כדי שאנשי ה-אס.אס. לא יחליקו על השלג. ורק אז הבנתי כמה אנשים היו שם. מכמה מאות אלפי גברים, נשים וטף נוצר כל ההר הענק הזה, וכשישבתי מול אייכמן בחקירות, והוא פתח את פיו ודיבר, זה נראה לי כמו לוע של קרמטוריום. נקמה? כן, הייתה לי נקמה אחת קטנה באייכמן. יום אחד, כשישבנו שנינו בתאו לצורך חקירה על פושע נאצי אחר, הבחנתי כי השולחן מכוסה אבק. ואז אני, שהייתי באושוויץ אבק-אדם, אמרתי לו: "תנקה את האבק מהשולחן". והוא ניקה את האבק, ביסודיות כזו, בגרמניות כזו. אחר-כך הוא רכן אל השולחן, הביט בו מכל צדדיו ושאל: זה בסדר, קפטן?*

גלעד אישר לנאצי, שזה בסדר.

נקמה של יהודי...

פורסם בשבועון "לאשה"
15.4.1990

סופיה קוזניאב

נשארתי עם הוריי הפולנים (עדות)

למשפחתנו הייתה חנות מכולת והיינו במשפחה שני ילדים: אני ואחי שגדול היה ממני בשנתיים. משפרצה המלחמה הייתי בת שמונה. וביקרתי כבר בבית-הספר, בכיתה ב׳. אני ואחי נסענו לחופשת-הקיץ של הסבתא, לכפר פשיסיאטניצה שליד בז׳זובה, מחוז קרוסנו. הדרכים נשתבשו ונאלצנו להישאר אצל הסבתא, כי לא יכולנו לחזור אל הורינו.

בעת ההפצצה איבדו הוריי זה את זו, ואת כל המטלטלים, שלקחו עמם. אבי הגיע לצד הרוסי ואמי חזרה לקטוביץ.

בשנת 1940 החילונו לבקר בבית-הספר, אולם לאחר חצי שנה נאלצנו להפסיק, כי נאסר על ילדי היהודים ללמוד בבית-ספר.

הגעגועים להורינו דיכאונו מאד. ובינתיים, החלפנו מכתבים עם אמא. כעבור שמונה חדשים נודע לה, כי אבינו חי בצד הרוסי. עד שנת 1941 היה אצלנו שקט באופן יחסי, והמצב היה טוב יותר מאשר בקטוביץ. אמא עשתה מאמצים רבים כדי להגיע אלינו והדבר עלה בידה. באותה שנה עבר גם אבינו את הגבול באופן בלתי-חוקי, ובא אלינו. שמחתנו הייתה רבה. עכשיו חיינו כל המשפחה יחד עד שנת 1943. בשנה זו זרקו אותנו מהדירה החוצה. אחר-כך ריחמו עלינו והרשו לנו להישאר שבוע אחד בעליית-הגג.

גירשו אותנו לכפר השכן יאסיאניצה, כשעל כתפינו מעט צרורותינו. במשך חדשים התגוררנו אצל יהודים זרים ואחר-כך התגוררנו שבוע אצל הדוד בבז׳זוב.

יום אחד ניתנה פקודה שעל כל היהודים להתאסף בשעה 6 בבוקר באיצטדיון; הסתתרנו ולא הלכנו. הלב אמר לנו, כי שם מחכה לנו המוות; הסתתרנו אצל איכרים מכרים, יום פה ויום שם; בנדודים אלה נאלצנו להתחלק — אני נשארתי עם הדודה, ואחי — עם ההורים, כי אף איכר לא היה מוכן להסתיר קבוצה יהודים כזאת. במשך שבועיים הייתי עם הדודה אצל האיכר **אורלובסקי**. איש טוב היה, סיפק לנו מזונות, אבל פחד להמשיך להחזיקנו, לכן הלכנו. כאשר תקפו אותי הגעגועים לאמא — השארתי את דודתי, והלכתי לבדי לחפש את הוריי. באותו יום נערכה אקציה. לא מצאתי את הוריי, שהסתתרו ביער ורק בלילה חזרו ללון אצל אותו איכר. יחד לנו בעליית-הגג, אבל בבוקר נאלצנו לעזוב את הבית, כיון שבעליו פחדו להחזיקנו עוד. עם אבא חזרנו אל דודתי; שוב נפרדתי מאמא. אמי ואחי יצאו לדרך. שוב לא ראיתי את אמי.

לא יכולתי עוד להישאר באותו מקום. התחלקנו שנית: אבי הלך קדימה ואני הלכתי למורתי בכפר איזדבקה, שכן ידעתי, כי היא מחבבת אותי. היא השאירה אותי ללון אצלה, האכילתני ולמחרת שלחתני לבית הכומר של בז׳זוב כשהיא מייעצת לי לבקש שם מחסה כאחיניתו של הכומר.

הייתי צריכה לעבור 40 ק״מ. הדרך לא הייתה מוכרת לי וטעיתי, אבל לא נשאר לי כל מוצא אחר. התקווה, כי אולי אמצא שם מקלט, האיצה אותי. המשכתי ללכת ללא הפסק מתוך מחשבה להינצל.

בערב הגעתי למחוז חפצי. בבית הכומר סיפרתי הכל. הם הקשיבו לי ואחותו של הכומר, **קשיבונוסובה**, אספה אותי לביתה. בביתה היו עוד שלושה ילדים. לפתע, אחרי הנדודים האיומים האלה, ללא קורת-גג, הרגשתי את עצמי כמו בגן-עדן. הם התייחסו אלי כמו לילדיהם, לימדוני פולנית ואחר-כך שלחוני לבית-הספר. הם לימדוני גם את עיקרי הדת הנוצרית. כאשר רציתי לדעת משהו על הוריי, הם שלחו שליח לבז׳זוב אז נודע לי, כי הגרמנים הרגו אותם בירייה.

מאד נתייסרתי, אבל את צערי נשאתי בליבי בשקט. הגסטאפו באה תכופות לבית הכומר, כי באותו זמן נהרגו ביער הסמוך גרמנים אחדים. כלפי חוץ נאלצתי להראות שקטה מאד, שלא להסגיר את עצמי על-ידי עצבנות או התרגשות. סבלתי יסורי גיהינום.

בינתים אחרי ימי נדודים איומים, הגיעה לבז׳זוב, אל אחי הכומר גם דודתי; ואחר-כך באה בעגלה אלינו. במשך שבועות אחדים התגוררה אתנו בבית הכומר, אחר-כך ציידוה אפוטרופסיי בתעודות אריות ושלחוה אל אמו של הכומר.

הם עשו את הכל ללא כל חשבונות אישיים, אבל דודתי לא יכלה להישאר זמן רב במקום ומרצונה הלכה ונרשמה לעבודה לגרמניה, מתוך תקוה כי שם לא תצטרך לפחד כמו בפולין, פן יכירה מישהו. מגרמניה הייתה כותבת אלי תכופות.

כך חייתי בלי כל שינויים עד לבואו של הצבא הסובייטי. אחרי השיחרור רשמו אותי לגימנסיה. דודתי יצאה אחרי השיחרור לשוויץ והצליחה ליצור קשר מכתבים עם הדוד, שהתגורר בליון שבצרפת. דודי רצה להביאני לצרפת. הוא כתב אלי ושלח לי מזכרות. עכשיו בא גם לפולין, כדי לקחתני אתו.

איני יכולה להיפרד מהאנשים, אשר טיפלו בי, דאגו לי בכל מאודם והיו לי תחת הוריי, אשר סיכנו את חייהם למעני, התחלקו אתי בכל, והיו לי כהורים ממש. הנני אוהבת אותם ומאד התידדתי עם בתם הבכורה, יאנקה, בת ה-21. איני רוצה עוד לחזור ליהדות. עכשיו טוב לי, והנני מאושרת. מעולם אינם מדברים בנוכחותי רעות ביהודים. אפוטרופסיי אינם אנטישמיים.

בנפשי שוררת שלווה, מצאתי סעד בדתי. אני אוהבת את הדת הנוצרית. שמי כעת **סופיה קחניאב**. לא אסע עם הדוד לצרפת. אני מתגוררת בכמיאלניק ומבקרת בכיתה הרביעית.

(נרשם ע״י ו. סובול-מאסלובסקה באוגוסט 1947, בקטוביץ)
(ידיעות בית לוחמי הגיטאות מס׳ 21, מאי 1959)

KATOWICE

ARCHITEKTURA II POŁOWY XIX W.

מלכה נויהוף (מבית מינגלגרין)

קבר בליבק

משפחתי, משפחת **גולדה** ו**בנימין מינגלגרין-אוסטרובסקי**, התגוררה בעיירה כשאנוב בגליציה ואחר כך בקטוביץ. היינו שבעה אחים ואחיות, שמתוכם רק אני עליתי ארצה בשנת 1935. אחיי רצו לעלות לארץ מאוחר יותר אך הדבר לא עלה בידם כי לא הצליחו לקבל היתרי יציאה לעליה.

אחי **מוניק-משה** היה השריד היחיד ממשפחתי שנותר לאחר המלחמה, בחודש יולי 1945. עם סיום המלחמה, קיבלתי מאחי מכתב. שנשלח מברגן-בלזן אחרי שהמחנה שוחרר בידי הבריטים. במכתב הודיע לי, שהוא נמצא בבית-החולים של המחנה, ואינו יכול לכתוב בעצמו ולכן ביקש מחבר שיכתוב עבורו. הוא הוסיף שהם יוצאים באותו יום לשוודיה.

אחרי המכתב, שנשא את התאריך 9 ביולי 1945, לא קיבלתי עוד שום ידיעה נוספת מאחי. במשך שנים ניסיתי לברר מה עלה בגורלו, אך ללא הצלחה; שיערתי בנפשי שאחי כנראה נפטר, שאם לא כן וודאי היה כותב אלי ואף מגיע לארץ. לפני מספר שנים כתבתי לארגון הצלב האדום בשוודיה וביקשתי לברר אם אחי הגיע לארץ זו אחרי המלחמה ומה קרה לו. אחרי כחצי שנה, כנראה לצורך בירורים, נענתי שאחי אינו מופיע ברשימות הפליטים שהגיעו לשוודיה באותה תקופה.

בחודש אוקטובר 1988 עמד בני לנסוע לגרמניה. בנסיעה זו התכונן בני לבקר גם בברגן-בלזן, כדי לברר מה עלה בגורלו של אחי, ואם הובא לקבר ישראל במקרה שנפטר. לשם כך היה צורך לברר באיזה ימים המקום פתוח לקהל. הוא פנה לשגרירות גרמניה בתל-אביב, אך שם לא ידעו להשיב לו והפנו אותו למחלקת התיירות של חברת "לופטהנזה". גם שם לא קיבל מידע.

בני פנה איפוא ל"יד ושם", ושאל אותם, ושוב נותר חסר תשובה, על שאלתו באשר לימים, שבהם פתוח מחנה ברגן-בלזן. לשאלתו אם יש במחנה ברגן-בלזן רשימות של יהודים שנפטרו אחרי המלחמה, ואם הקימו להם מצבות, ענו לו שיש בידם חומר רב על המחנה והציעו לו לבוא ולברר זאת אצלם. הוא נסע מיד ל"יד ושם". עובדי המוסד גילו נכונות רבה לעזור ואחרי עיון במיסמכים נאמר לו, שיש בארכיון מיקרופילמים של ארגון בשם International Tracing Service - I.T.S. שהיה קיים אחרי המלחמה ואשר אסף אינפורמציה על ניצולים ממרכזו בברלין.

מצבה שנמצאה בעיר ליבק, גרמניה

ואכן התברר אחרי חיפוש במיקרופילמים, נתברר שאחי נפטר ונקבר בעיר ליבק. גם תאריך הפטירה ושם בית-הקברות שבו נטמן היו רשומים.

ניסינו להבין איך הגיע אחי לליבק, שהיא עיר נמל בצפון-גרמניה. ההסבר הוא שחולים ממחנה ברגן-בלזן המשוחרר הועברו ברכבת לשוודיה. כנראה שבגלל מחלתו לא החזיק אחי מעמד בנסיעה ונפטר בעיר ליבק השוכנת במסלול הנסיעה לשוודיה.

באוקטובר 1988 נסע בני לליבק. בבית-הקברות היהודי של העיר ליבק, בתוך חלקה מיוחדת של יהודים שעברו את מחנות הריכוז ונפטרו אחרי המלחמה, מצא גם את קברו של אחי.

וכך עמד בני אחרי 43 שנים ליד קברו של אחי ואמר **"קדיש"** לזכרו ולזכר יתר היהודים, שנטמנו בבית-הקברות ההוא.

ב"ה

לזכר אמי, חנה ז"ל בת
יעקב, שנספתה בבלז'ץ

דרכי פולין אבלות

דרכי פולין אבלות
ואנחנו נוסעים בהן
ועינינו כלות

ולבנו רואה מראות תעתועים
ועומד להתפלץ
מרוב געגועים

עינינו רואות שטחי ירק וקמה
והלב רואה שממה

יתכן שפולין מלאה כחנות
אך ללא יהודים - הכל ריקנות

העיניים רואות עיירות וכפרים
והלב רואה רק קברים

בכל-אשר תפנה תראה יער עבות
והלב רואה מצבות

העיניים רואות בתים ורחובות
ובלב- רק חורבות

גם כרכים רואים, צרים גדולות
ובלבי מביטות עיניים שואלות

שואלות לפשר רוח העוועים
שנשבה ממרום והכתה ביהודים

ומבט חודר מפלח הלב
והלב דואב, והלב כואב

הפולנים רואים שמש שוקעת, זורחת
ואני ראיתי לילה וחשכה מתיפחת

הערלים נוסעים במכונית ובמרכבות
ואני כל הזמן נוסע ברכבות

בקרונות בהמות, במחנק ובדווי
ושקשוק גלגלים מחריש את אזניי

באזניכם, פולנים, מנגינות של ג'ז
ואת אזניי מפוצצות זעקות תאי הגז

אחיותיי התנוקות, אחיי השסופים,
לבי גדוש גופיכם השרופים

והלב מלא נפשות קדושות
ונשמות טהורות בו מלחשות

והן חיות וסוערות בי ובצאצאיי
ויחיו לנצח כל עוד עם ישראל חי

וכל עוד נשמת אלוה בי
יפעם לבך, אמא, יחד עם לבי

דרכי פולין אבלות
בשבילי פולין מובילות לבלז'ץ
וכאן הן מסתיימות

נתן גרינבוים

השיר נכתב בזמן הסיור במחנה בלז'ץ
ביום ו', ט' במרחשוון, תשנ"ה
14.10.1994

פרק אחד עשר

מספרות השואה

תחנת הרכבת הישנה בשנות השלושים

לני יחיל

גורל יהודי אירופה 1945-1932

עיצובן של שיטות השילוח

תקופת הגירושים הראשונים על יוזמותיהם המאולתרות, על תוצאותיה ההרסניות, על הסבל שהיה כרוך בהם לקורבנות, על בעיות הסידורים, המינהל והתזונה שהתעוררו במנגנון הגרמני — תקופה זו שימשה הכנה, מעין מעבדה, לשילוחים הגדולים והמקיפים שאורגנו החל בסתיו 1941 בפולין, ברייך, ובשנת 1942 בכל אירופה, כדי לגרש את היהודים אל מחנות ההשמדה. עובדה זו מתאשרת מרישום שנעשה ערב השילוחים לניסקו באוסטראווה, ממנה למדים אנו כי מילר ציווה ב-6 באוקטובר 1939 על גירוש 70,000 עד 80,000 יהודים מאיזור קטוביץ, שאליהם אמר לצרף את היהודים מסביבת אוסטראווה וכן יהודים פולניים שהגיעו למקום. לכך ניתנו ההסבר וההנמקה כי 'כוונתה של פעילות זו היא בראש וראשונה לרכוש נסיון כדי שיהיה אפשר לבצע — על סמך נסיונות אלה — את שילוחם של ההמונים'. על-פי רישום אחר, משיחה שניהלו אייכמן וסגנו גינטר ב-11 באוקטובר עם הגאולייטר ואגנר בקטוביץ, תוכננו תחילה ארבעה משלוחים (כל אחד של 1,000 איש), שניים מכל אחד משני המקומות הנ"ל. משלוחים אלה נעשו לשם נסיון:

לאחר ביצוע כל ארבעת המשלוחים, יש למסור לראש משטרת הבטחון [היידריך] דין-וחשבון מבוסס על נסיונות אלה [שהוא יעביר] לרפס"ס (RFSS) [הימלר]. יש להניח כי יועבר גם לפיהרר. לאחר מכן יש לחכות עד שיורה על השילוח הכולל של יהודים.

ברור איפוא כי גירוש ניסקו שימש נסיון של תכנון שילוחים המוניים. מן הראוי לנסות ולסכם את המסקנות שהסיק המנגנון של היידריך מנסיונות 'הסבת התיישבות' ראשונה זו. מסקנות אלה הן אשר אפשרו — בבוא העת — את ביצוע 'המטרה הסופית' — כדברי היידריך באיגרתו לעוצבות המבצע; אולם אז כינו את התוכנית 'הפתרון הסופי'. בחודשי החורף של שנת 1940-1939, בהדרכתו של אייכמן, סיגל לעצמו המנגנון של היידריך את הטכניקה של השילוחים ושיכלל אותה בהתמדה.

קטוביץ בספרות השואה

בשיטות אלו השתמשו גם בשטחים שסופחו לרייך. הפעולה השיטתית החלה כאן מאוחר יותר, למעשה רק כאשר הופסקו השילוחים בהיקף גדול. כך עולה ממכתב שכתב המפקד הבכיר של ה-אֶס.אֶס. ושל המשטרה של שלזיה, פון באך-צלבסקי לקרל וולף (Karl Wolff), ראש לשכת הימלר, ב-13 בספטמבר 1940:

"בשל סירובו של הגנראל-גוברנר פראנק לא יכולנו להיפטר אז מן היהודים במזרח שלזיה העלית. איזור הפחם דומברובה-בנדזין-סוסנוביץ מוצף עדיין, גם היום, יהודים, שאומנם מסומנים בסרטי-זרוע אך אינם תפוסים לעבודה. מנהיג הרייך [של ה-אֶס.אֶס. הימלר] ציווה אתמול כי יש להתאמץ עתה ולרכז את היהודים וגם את מחוסרי העבודה הפולניים במחנות סגורים ולהשתמש בהם במחצבות ובעבודות בכבישים".

אולם היהודים באזורים אלה נמצאו כשרים גם לשימוש ברייך עצמו. לעיירה אולקוש נשלחו תחילה 800 מגורשים ממקומות אחרים בשלזיה העלית. אך באוקטובר 1940 החלו להעביר את מאות היהודים האלה לרייך עצמו, ושילוחים אלה נמשכו לאחר מכן גם בשנים 1942-1941. בראש הארגון הזה עמד מפקד המשטרה בשלזיה העלית, ה' שמלט, שהיה 'ממונה על מבצע העבודה של הזרים במזרח שלזיה העלית'. על-פי דו"ח משנת 1943 גויסו על-ידי 'ארגון שמלט' 50,750 יהודים לעבודה במחנות שלזיה.

באביב 1940 הוקם מחנה חדש במזרח שלזיה העלית במחנה צבאי פולני ישן. הפקודה ניתנה על-ידי הימלר עצמו ב-27 במארס 1940. היה זה מחנה קטן, לא רחוק מעיר המושל בקטוביץ, שנועד בעיקר לפושעים פוליטיים פולנים. הוא הוקם קרוב לעיירה אושוונצים — בגרמנית אושויץ. ב-4 במאי 1940 נתמנה כמפקד המחנה מי שהיה מתלמידיו המצטיינים של אייקה: רודולף הֶס.

מנהיגות כפיה

בין ראשי מועצות היהודים בולטות כמה דמויות שהיו, כביכול, לאדוני-גורלם של היהודים. גם אלה אינם גזורים על-פי גיזרה אחת ויש הבדלים גדולים בין אנשים כמו **משה מרין** במזרח שלזיה העלית, **רומקובסקי** בלודז' או **צ'רניאקוב** בוארשה. ההיסטוריון **פיליפ פרידמן** ראה בכמה מהם 'גואלי שקר' החולים ב'תסביך משיחי'. על אחדים מהם חלוקות הדעות — ועוד נגיע לכך; אך נראה כי אין חילוקי דעות על דמותו של מי שחלם, כנראה, על הקמת 'שלטון' על יהודי אירופה כולם בצל שלטונם של הנאצים ובחסדם — **משה מרין**, הממונה על הקהילות היהודיות במזרח שלזיה העלית.

לאיזור זה, שמרכז שלטונו הוקם בעיר קטוביץ, נועד על-פי החלטת השלטונות הנאציים גורל מיוחד, והוא צורף ישירות אל הרייך. השליטים בו היו משולים לראשי המנגנונים ברייך עצמו, ולעתים אף היו זהים להם. האיזור היה מאלה שהיו ראשונים לכיבוש וראשונים להתפרעות חילותיו של היטלר. הקהילות היהודיות הקטנות — למעלה מ-50 במספר — היו פזורות בכפרים ובעיירות ובהן 100,000 יהודים. הם סבלו מאוד בימים הראשו-נים של המלחמה וקהילות רבות נכחדו כליל. באיזור זה, הידוע בשם זגלמביה, נמצאו שני יישובים יהודיים גדולים יותר: בנדין וסוסנוביץ בסמוך, שבשניהם יחד חיו כ-50,000 יהודים. באיזור העשיר בפחם ובברזל חי חלק גדול מן האוכלוסיה על עבודת המכרות והתע-שיות הקשורות להן. בתוקף מדיניותה של הממשלה הפולנית בשנות ה-30 הוק-טן חלקם של היהודים בתחומי כלכלה אלה, אך עדיין ניכרה פעילותם הן כמעבידים הן כפועלים. אולם פעולתם בתיווך המסחר ובמלאכה בלטה יותר.

כאן ארגנו הגרמנים את היהודים בדגם של ארגון הכפיה שהטילו על קהילות גרמניה: הם איחדו את הקהילות בארגון-גג הנתון לשליטתם במתכונת של **'האיחוד הארצי של היהודים בגרמניה'**. בראש "איחוד הקהילות היהודית בשלזיה העלית' העמידו את משה מרין, שהציע את עצמו, כפי שכבר ציינו כראש מועצת היהודים בסוסנוביץ. הכינוי הרשמי של משרדו היה **'מרכז מועצות הזקנים היהודיות במזרח שלזיה העלית'** (Zentrale der jüdischen Ältestenrate in Ost Oberschlesien).

מתוך "השואה — גורל יהודי אירופה 1932-1945", הוצאת שוקן ירושלים ותל-אביב. יד ושם, הזיכרון לשואה ולגבורה)

קטוביץ, צילום אוויר

ארטור אייזנבך

מדיניות היטלר

*קטעים מתוך ספרו של ארתור אייזנבך: "השמדת יהודים לפי מדיניות היטלר" (1961)**

יצירות אמנות

... הוראה נוספת, קבעה את החובה להודיע לממונה המיוחד על כל החפצים בעלי הערך האמנותי, התרבותי או ההיסטורי, שנוצרו לפני שנת 1850.

באותם קשיים נתקלו מנהלי הסניפים של ה.ט.או. בחבלים שסופחו. לציירים ולהיסטוריונים לאמנות שנתמנו על ידיהם במיוחד כמומחים לשם קביעת הערך של החפצים שנשדדו (תמונות, שטיחים, רהיטים וכו') היו אותם קשיים. משום כך הציע קראוט הנזכר לעיל, הממונה על ה.ט.או., בהודעתו מה-8 ביולי 1940 לאוברשטורמבאנפירר גאלקה, איש-הקשר של הימלר במשרד הפקדון הראשי בברלין, על החרמת יצירות האמנות בקטוביץ, כי בתור נכסי תרבות יש להכיר: תמונות של אמנים, כל מיני תמונות, שיש להן ערך של מיסמך היסטורי, וכן "תמונות של מחברים יהודיים או כאלה, הנחשבות על ידינו כאמנות מנוּונת". על התמונות האלה יש לשמור, כדי שאפשר יהיה למכור אותן יותר מאוחר תמורת דויזים בחוץ-לארץ.

(עמוד 200)

עבודות כפיה

... בסתיו 1940 גוברת גם העסקת היהודים בשלזיה. בגיוס כפיה לעבודה בבתי-חרושת ובמפעלים בגרמניה, עסק משרד שהוקם במיוחד, המכונה ארגון שמלט, שהיה למעשה זרוע של הגסטאפו. היה לו גם מדור יהודי ובראשו עמד פרידריך קוצ'ינסקי שישב בסוסנוביץ. הוא החל מיד בארגון משלוחי יהודים למחנות עבודה השלזיה. ה"דינסטשטלה" ציוה ל"יודנראטים" לספק את מכסות העובדים שנקבעו למחנות העבודה, שהוקמו בכל שטח שלזיה. המחנות האלה נמצאו תחת פיקוח זרועות המשטרה וה-אֶס.אֶס.

באורח בלתי-תלוי מהשילוח למחנות שימשה ה"דינסטשטלה" גם משרד לתיווך עבודה בשירותן של חברות תעשיה גדולות בשלזיה ובגרמניה. גיוס יהודים על סמך יחס עבודה "חפשי" על ידי מפעלים ומוסדות גרמניים שונים, יכול היה איפוא להתבצע רק באמצעות הארגון שמלט וברשותו. כבר ב-31 באוקטובר 1940 שלח ראש הגיסטאפו בקטוביץ חוזר סודי לכל החברות והמפעלים בשלזיה העילית, בו דרש להמציא ל"דינסטשטלה" נתונים מדויקים על מצב התעסוקה של היהודים, שכרם וכו'. אחרי שקיבל את הנתונים שדרש, הרשה המשרד הזה לחברות השונות להעסיק עובדים יהודיים עד סוף 1940. שמלט פנה ב-12 בנובמבר 1940 שנית לכל החברות הגרמניות, המעסיקות יהודים באזהרה, שיחפשו כוחות עבודה חליפיים, מפני שהרשיון שניתן להן עלול להתבטל כל רגע. החוזר של שמלט חייב את החברות הגרמניות לחשב את שכר העובדים היהודיים לפי תעריף מלא. רק חלק מהשכר היה צריך לשלם לעובדים היהודיים, ואילו את השאר היה צריך להעביר לקופת ה"דינסטשטלה" של ה-אס.אס. לפי עדות המפקד של מחנה אושוויץ, הס, העסיק המשרד הזה כ-50,000 יהודים.

היתה זאת עבדות הנוגדת לא רק את הוראות אמנת האג, אלא גם את עיקרי האמנה מ-25 בספטמבר 1936 בעניין עבדות, שאושררה על ידי הרייך השלישי. וזאת מפני שההיטלריסטים התייחסו גם לעבודה כלמכשיר של השמדת האוכלוסיה היהודית.

(עמודים 212-213)

משלוחים, משלוחים...

... בהתאם לעקרונות של ר.ס.ה.א. והמועדים שנקבעו, הודיע הימלר בחוזר סודי מה-17 בינואר 1941 לכל מושלי המחוזות וכן לסטארוסטות ולראשי הערים, כי "החל מיום 1

בפברואר 1941 יגיע לגנרל-גוברנמן מספר ניכר של משלוחי יהודים ופולנים מהשטחים שסופחו לרייך. יגיעו שני משלוחים כל יום, 100 אנשים בכל אחד". החוזר הודיע כי המשלוחים יגיעו ל"גוברניה" בהתאם לתכנית שנקבעה עם המשרדים הנוגעים בדבר בברלין שנערכה לתקופה עד ה-1 במאי 1941. ראשי המחוזות יקבלו מ-ר.ס.ה.א. את תכניות בואם של המשלוחים ובאורח בלתי-תלוי מזה תכניות זהות שבוע קודם לכן מהרשויות הנוגעות בדבר של הממשל בקרקוב. תאריכי היציאה של המשלוחים השונים מנקודות המעבר — לוד'ז, דז'אלדובו, גדיניה, קטוביץ ווינה — ימסרו לידיעתם באורח טלגרפי.

(עמוד 262)

שוד

... כבר מהנתונים המקוטעים האלה נובע, שהשלטונות ההיטלריסטיים שדדו ומכרו או השתמשו בעצמם בכל חפצי הערך שהיו שייכים לאוכלוסיה היהודית, החל משיער ושיניים וכלה במצבות של בתי-קברות. כפי שנובע ממכתב ראש עיריית קטוביץ מה-24 בפברואר 1943, הועברו אפילו בתי-העלמין היהודיים למשרדי הפקדון. בראשית 1944 הופיע צו של שר האוצר של הרייך, המייפה את כוחם של המשרדים הנוגעים בדבר למכור את בתי-העלמין היהודיים לרשויות העירוניות.

(עמוד 407)

* ARTHUR EISENBACH.
Hitlerowska Polityka Zaglady Zydow,
Ksiazka i wiedza 1961.

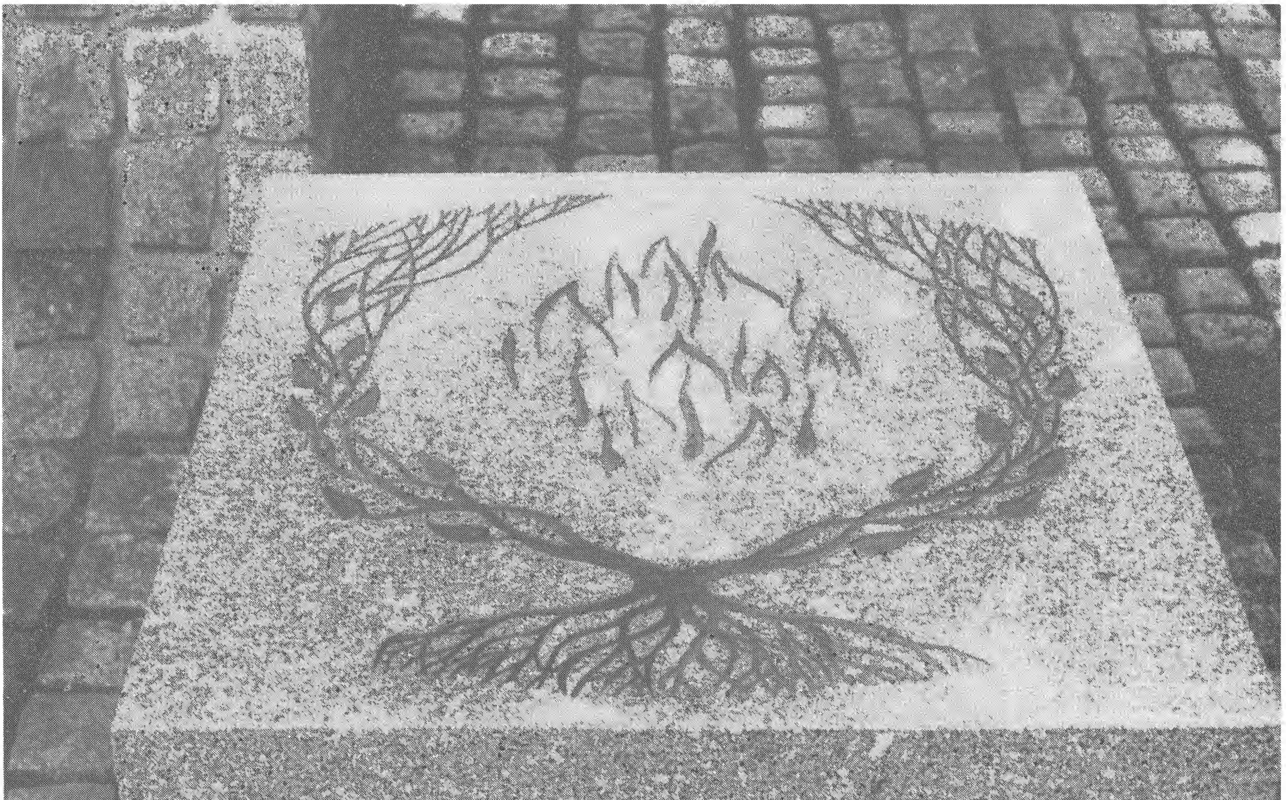
קטעים (תרגום) מתוך ספרו של ארתור אייזנבך: "השמדת יהודים לפי מדיניות היטלר", ספר ומידע 1961.

תחנת הרכבת הישנה כיום (1993)

פרק שנים עשר

לזיכרם

עדות אישית

היינוש קרקובסקי ז״ל (הנרי קיי)

שמי הוא **הנרי קיי** ואני מתגורר בבל-הרבור בניו יורק.

בצעירותי נודעתי בשם **היינוש קרקובסקי**; יחד עם הוריי **אהרון וויטל קרקובסקי**, אחותי **הלקה** ואחי **שלמק** התגוררנו בקטוביץ ברחוב זאבסקה 12. אבי היה שען והייתה לנו חנות תכשיטים בקוחנובסקגו 11. אבי נפטר ב-1938 ואמי ואחי נרצחו על ידי הנאצים. אחותי הלקה שרדה והיא חיה ביוסטון, טקסס. אני שהיתי במספר מחנות ריכוז ושוחררתי במחנה בוכנוואלד.

בקטוביץ השתייכתי ל״**נוער הציוני**״. מדריכי היה **שלמה צימרמן** וחבריי הקרובים ביותר היו **יוסק אולמר, מאנייק לובלינסקי, פלה פריילין, קנטור רוס-רחנברג, יאנק צימרמן, הלינקה זיגרייך** ו**מנוס דיאמנט**. שכנתנו היתה משפחת **זיידמן — נתן וגנייק**. דודי ודודתי **אברהם וגוסטה בליץ** חיו בקטוביץ, ביחד עם בנותיהם **הלה** ו**פולה** ונרצחו על ידי הנאצים. יתרת משפחתנו שהתגוררה בסוסנוביץ, **צוויגנהפט, מינצברג, קרקובסקי** נרצחו בידי הנאצים.

אני נמצא בעסקי ממתקים. הנני נשוי ויש לי שלושה ילדים ושמונה נכדים. הנני נמצא בקשר שוטף עם **רנה גז׳ש, פלה פריילין, בלימה** ו**היינריך פרישר** ו**הנייק קרוננברג**, כולם מקטוביץ.

הנרי קיי, מקודם היינוש קרקובסקי והלה הס במפגש עם יוצאי קטוביץ בבית הסופר בת״א ב-1985

אהרון ומנחם אלעד

משפחות טיכאור ואיכנר ז"ל

אנחנו אחים תאומים **אהרון ומנחם אלעד**. לשעבר **איכנר** (Eichner).

נולדנו בעיר קטוביץ בשנת 1930 וחיינו בה עד 1939, השנה שבה פרצה מלחמת העולם השניה.

שמות הורינו — **מטה** (Meta) **ואריק** (Erik) **איכנר**.

הורי אמנו — **ביאנקה** ו**עמנואל טיכאור** (Tichauer). הם גרו בכפר ליד קטוביץ. לאמי היו ארבע אחיות: **גיטה אברהמוביץ** **ורות מצנר**, שנספו עם משפחותיהם בשואה, **איה קינגסלי**, שעברה את מחנות הריכוז ונותרה בחיים, **מינה טיכאור**, שנספתה אף היא בשואה.

הורי אבינו — **שרה** ו**מרקוס איכנר**. הם התגוררו ברחוב סלובצקיגו 9. בקטוביץ.

לאבי היו שלש אחיות — **רחה דוידוביץ** **ורות שפס**, שנספו בשואה ו**גרטה באומגרט**, שהייתה ברוסיה בזמן מלחמת העולם השניה ומתגוררת כיום בפתח-תקוה.

אחי ואני למדנו בבוקר, בבית-הספר העממי ע"ש ברק יוסלביץ' ואחרי הצהרים — בבית-הספר היהודי שליד הקהילה. המורה היה מר **מרגוליס**. בשבתות ובחגים שרנו במקהלת בית-הכנסת הגדול.

עם פרוץ המלחמה ב-1939 ברחנו מקטוביץ ועברנו לקרקוב. כעבור מספר שבועות המשכנו לאיזור הכבוש הרוסי של פולין, לעיר לבוב. שם חיינו כשנה עד יוני 1940, כאשר הרוסים אספו כל הפליטים ושלחו אותם לסיביר, ליד העיר אלדן.

גרנו בתוך יערות הטייגה, במחנות עבודה. הורינו עבדו בעבודות פיסיות קשות בכריתת עצים.

בשנת 1944 הועברנו למרכז רוסיה, לאיזור סרטוב בכפר על-יד הוולגה. שם חיינו במשך שנתיים עד תחילת 1946, כאשר התאפשר לנו לחזור בחזרה לפולין במסגרת ה"רפטריאציה".

אבינו נפטר ברוסיה בינואר 1945.

לאחר שנודע לנו כי כל משפחתנו נספתה בשואה, החלטנו שמקומנו יהיה בארץ-ישראל; הצטרפנו לקיבוץ ילדים של "דרור" ועם קבוצת ילדים ברחנו דרך גבולות פולין-צכיה, צכיה-גרמניה במסגרת הבריחה למחנות עקורים בגרמניה, רוזנהיים ואינדנסדורף.

לאחר שנתיים במחנות העקורים גוייסנו להגנה ועלינו ארצה.

בארץ נקלטנו בקבוץ גליל-ים, לאחר מכן התגייסנו לצה"ל. שנינו שירתנו כקצינים בכירים עד לפרישתנו לגמלאות.

אמנו חיתה בקבוץ עד סוף ימיה ונפטרה ממחלה קשה בתחילה 1978. אחי ואני הקמנו משפחות וממשיכים לעבוד ולתרום בשרות הצבורי לחיזוקה ולרווחתה של מדינתנו.

זאת היא סקירה קצרה על משפחה שהייתה גדולה ושארית הפליטה שלה ממשיכה לחיות במדינת-ישראל.

אהרון רימוני

צבי גן ז״ל

צבי נולד בשנת 1923 בעיר לודז׳ שבפולין, אך גדל והתחנך בעיר קטוביץ, שם היה פעיל בתנועת **״הנוער הציוני״** ומאז ימי נעוריו השתתף במחנות הקיץ, שאורגנו ע״י התנועה הארצית. זמנים קשים עברו עליו במלחמת העולם השנייה, כפליט, וגם אז ניהל במחתרת תעמולה ציונית והפעיל ואירגן תאים ציוניים, דבר שהיה בתנאים אלה מסוכן עד מאד.

עד גמר המלחמה ראה כחובתו המוסרית והאנושית להשתתף בהצלת יהודים וב״גניבתם״ מבתי יתומים פולניים ורוסיים. הוא אירגן והקים, בשיתוף עם חברים, בית יתומים, במטרה להעלות את הילדים הניצולים ארצה ולהקים יחד אתם קיבוץ. הילדים הועברו מפולין בלי כל תעודות, דרך צ׳כוסלובקיה ואוסטריה, עד שהגיעו דרך מעבר שבאלפים לאיטליה.

באיטליה הקים צבי, ביחד עם קבוצת חברים ובעזרת הג׳וינט והאונר״א, בית ילדים במונטה-מריו שבפרברי רומא. בבית הילדים ״הצופה״, בפיקוחם ובעזרתם של מוסדות ה״בריחה״ ועליית-הנוער, למדו הילדים עברית, תולדות עם

במפגש של יוצאי קטוביץ בבית הסופר בת״א ב-1985
צבי גן ז״ל (באמצע), אברהם סירוטה, צילה כתריאל

ישראל ומקצועות שונים בבתי המלאכה שהוקמו ביזמתו וכן חינוך יסודי, שנשלל מהם עקב נסיבות חייהם; רובם השתתפו בהלווייתו של צבי ודמעות בעיניהם.

ברומא נשא צבי את אשתו תלח"א, **יהודית**, והם עלו ארצה במאי 1948, כשחלק מהילדים כבר הגיעו בינתיים בדרכים שונות לארץ וצורפו לקיבוץ "שבילים" על-יד מושב בית-עובד בסביבות נס-ציונה. חברי "שבילים" עברו גלגולים שונים, תחילה היו במבטחים שבנגב, אח"כ בשורש שבהרי ירושלים ולבסוף בתלמי-יפה.

צבי ומשפחתו עזבו בשנת 1950 את הקיבוץ, כאשר החברים עזבו אף הם מסיבות שונות והסתדרו בינתיים. צבי הושיט לכולם עזרה בסידורם. הוא בעצמו עבד תחילה בענייני שיכון במחלקת הקליטה של הסוכנות, ב"דיור לעולה" ועוד.

משנת 1954 ועד 1956 בזמן עבודתו בדיור לעולה, היה פעיל בהקמת נקודות התיישבות חדשות בחבל לכיש. בשנים 1956 ועד 1959 היה צבי, יחד עם בני משפחתו בבלגיה, בשליחות מטעם הנוער הציוני, במסגרת המחלקה לנוער והחלוץ של הסוכנות. פעילותו הברוכה בבלגיה נשאה פרי וחלק מחניכיו עלו ארצה ונקלטו בקבוצת הסוללים.

עם שובו מהשליחות היה בין המייסדים והפעילים של ארגון יוצאי שלזיה ושל "צנטרה" — ארגון יוצאי מרכז-אירופה, והיה הרוח החיה בהם.

תוך כדי עבודתו בביטוח (בתחילה מטעם "מפעלי העובד הציוני") השלים את לימודיו האקדמאיים במדעי-החברה. הוא היה בין המייסדים של הסתדרות האקדמאים במדעי הרוח והחברה (המח"ר) וחבר במוסדותיה המרכזיים.

היה חבר ועד יוצאי קטוביץ למען הוצאת הספר לזכר הקהילה.

נפטר ב-1986.

עדות אישית

שרה סופר־שרויאר ז״ל
(מבית מייטליס) ז״ל

ילידת ביילסקו בשנת 1925, מגיל שבועיים תושבת קטוביץ.

אביה **יחיאל מייטליס** ביקר בינואר 1939 בארץ-ישראל כדי להשיג היתרי יציאה ("סרטיפיקטים") לכל המשפחה. ההיתרים אמנם הגיעו בזמן, אבל עקב טיפול כושל איחרה המשפחה לצאת ובינתיים פרצה המלחמה. אחרי שהייה במשך חודשים אחדים בלבוב נשלחה המשפחה למחנה ברוסיה המרכזית ואחר-כך שהתה בקזכסטאן.

שרה הצעירה עבדה ביערות רוסיה בניסור עצים ואחר כך בגילוף כפות-עץ. יחד עם זאת הצליחה בתקופה זו להשלים את השכלתה התיכונית והחלה בלימודי ארכיטקטורה.

עם גמר המלחמה עלתה המשפחה ארצה על סמך אותם "סרטיפיקטים" שאבי המשפחה, מי שהיה רוב הזמן בארץ, דאג להארכתם. עלייתם ארצה הייתה סיפור אלף לילה ולילה — דרך הים הכספי, פרס ועיראק.

עם עלייתה ארצה סיימה שרה את לימודי הארכיטקטורה והתחילה בעבודה כארכיטקטית, תחילה כשכירה ואחר כך כעצמאית.

בשנת 1947 הצטרפה ל"הגנה". במארס 1948 התגייסה לצה"ל. היא היתה בוגרת הקורס הראשון למפקדות בדרגת סגן ושרתה בחיל תותחנים וח"ן בגדוד 208 ו-209 כמפקדת פלוגה.

בשנת 1949 נישאה לסגן-אלוף **נתן סופר** ונולדו לה שתי בנות **אריאלה** ו**נעמי**. בשנות 1961-1956 נתלוותה לבעלה בלונדון, שם מילא תפקיד של סגן-נספח צה"ל. את שהותה בלונדון ניצלה ללימודי פיסול במשך 5 שנים. מאז 1961 חייה בחיפה. בשנת 1971 התאלמנה וב-1972 נישאה שנית ל**עמנואל שרויאר**, רואה חשבון.

נפטרה ממחלה קשה בתחילת נובמבר 1993.

נתן גרוסווסר (עדות)

שמואל גרונדמן ז"ל

יליד 1924. למד בבית-הספר על שם ברק יוסלביץ' וכבר אז הצטיין בכשרון הציור שלו. כמעט כל תמונות הקיר בבית-הספר היו מעשה-ידיו. הוא היה ציוני נלהב ובצעירותו השתייך לתנועת בית"ר.

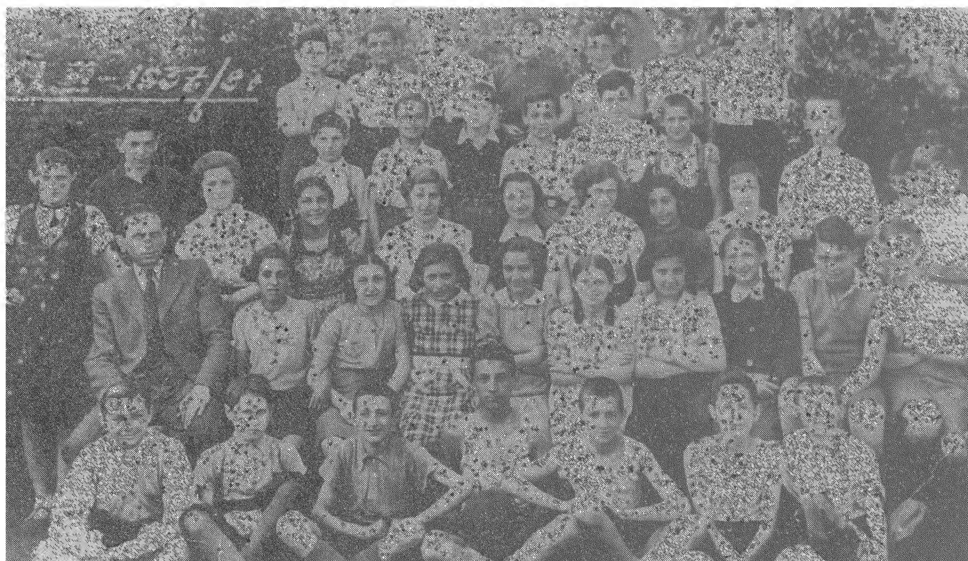
עם פרוץ המלחמה צייר שלטים עבור הגרמנים בסוסנוביץ ואחר כך גם מחוצה לה. בזמן שהותו במחנה הריכוז הרשימו ציוריו את מפקד המחנה כאשר צייר פורטרט של בתו, והודות להערכה זו החזיק מעמד.

סמוך לסיום המלחמה ברח יחד עם עוד שני חברים ממחנה הריכוז והסתתר באסם. הוא וחבריו הוסיפו עדיין להסתתר זמן רב אחרי סיום המלחמה, מפני שלא ידעו כי המלחמה נגמרה.

משמצא את עצמו אדם חפשי נסע לבלגיה כדי למצוא בני משפחה, ובסוף 1945 עלה ארצה בעלייה בלתי-ליגאלית ונתקבל על-ידי בני דודיו **יוסף קאפרי** ז"ל **ונתן גרוסווסר**. חיש מהר התפרסם בארץ כצייר על מראות, אבל חלומו היה להיות גרפיקאי. בהמלצת פרופסורים נתקבל ל"בצלאל" והחל ללמוד. זה היה בתקופת המצור על ירושלים. הוא השתתף בהגנת ירושלים ובזמנו הפנוי למד.

בזמן הלימודים הכיר את אשתו הראשונה ונשא אותה בשנת 1950. מיד אחרי זה נסעו להמשך הלימודים באקדמיה המלכותית לגרפיקה בלונדון, אותה סיים בהצטיינות וחזר ארצה. הוא התחבב על הבריות שהכירו בכשרונו וקיבל הזמנות לביצוע עבודות בפרויקטים בינלאומיים כגון: הסלון האוירי בפאריס, אגרקסקו בקנדה, מחיאון יגאל אלון ובית התפוצות. הוא רכש שם בינלאומי. בין השאר עבד עם מרסל ינקו ועם ראובן רובין.

כל המשפחה הייתה מוכשרת מאוד בציור ובזימרה. אביו **אהרן-פנחס** היה בעל-תפילה מעולה. **שמואל** נפטר אחרי מחלה קשה בשנת 1980 בגיל צעיר יחסית, 57, והשאיר שלושה ילדים, שניים מהנשואין הראשונים, ואשה, **קלוד גרונדמן**, הממשיכה לנהל את פעילותו.

כיתה ו', 1937, ביה"ס ע"ש ברק יוסלביץ'. שמואל גרונדמן, יושב בשורה ראשונה שלישי משמאל.
המורה שפירא יושב ראשון משמאל, בשורה שנייה
למעלה עומדים: יוסף שטיינר, מיכאל גולדמן-גלעד, זילברשטיין, שלמק קרקובסקי, פרלמוטר, קרבצ'יק,
פני בוכנר, אווה שיקמן, רחקה קאופמן, מרה וישניבסקי, פפי שיוביץ,
סוניה אולמר, לוטקה זינגר, יזי ויינריב,

משפחת מאיר

יהודית (פילצר) מאיר ז"ל

יהודית ז"ל נולדה בשנת 1928 כבת רביעית למשפחת פילצר בעיר קטוביץ.

על יהודית, או **איטקה** כפי שנקראה בפי כל מאז היוולדה, עברה ילדות מאושרת בחיק משפחתה — הוריה וארבע אחיותיה. ילדותה הייתה מלאה בשמחת חיים שנקטעה על ידי הצורר הנאצי.

תקופת השואה הייתה עבורה קשה מנשוא, אך למרות זאת ידעה להביט קדימה ולא לוותר.

הטראומה הנוראה של איבוד אם ואחות קטנה בגיל כה צעיר, השאירו בה צלקת עמוקה שלא הגלידה עד יומה האחרון.

בשנת 1950 עלתה יהודית לארץ ישראל ובכך הגשימה הלכה למעשה את חלומה הציוני משכבר הימים, מאז חברותה בארגון **"הנוער הציוני"**.

תוך כדי הקמת המשפחה, גידול הילדים והעיסוק במקצועה כצורפת, גמלה בליבה החלטה חד-משמעית כי יש להנציח את זכרם של יהודי קטוביץ עיר הולדתה, ובמיוחד את זכרם של אמה ואחותה.

החינוך המסור שהעניקה לילדיה היה תמיד קשור, לעובדה שאסור לעולם לשכוח את השואה שעבר עמנו וכי יש להעביר את הזכרונות הנוראים לדורות הבאים.

עוד בסוף שנות השבעים, בביקורה הראשון בקטוביץ אחרי מלה"ע השנייה, כשנסיעות לפולין היו עדיין נדירות ביותר, הציגה יהודית ביוזמתה הבלעדית בפני מועצת העיר את רעיונה, להקים אנדרטה לזכר קורבנות השואה.

מאז, בהשקט ובענווה, שאפיינוה כל כך במשך כל חייה, תוך גילוי עקשנות, התמדה ומסירות אין קץ, פעלה יהודית ללא לאות, יחד עם אחיותיה וקומץ ידידים למען המטרה.

לאחר חבלי לידה קשים של כעשר שנים, נשאו סוף-סוף מאמציה פרי.

ביוני 1989, בטקס מרגש בקטוביץ בהשתתפות בני-משפחתה, ניצולי שואה יוצאי קטוביץ מישראל ומארה"ב ונציגות בכירה של מועצת העיר, הוסר הלוט מעל האנדרטה, שהוקמה במקום בו עמד בית הכנסת הגדול.

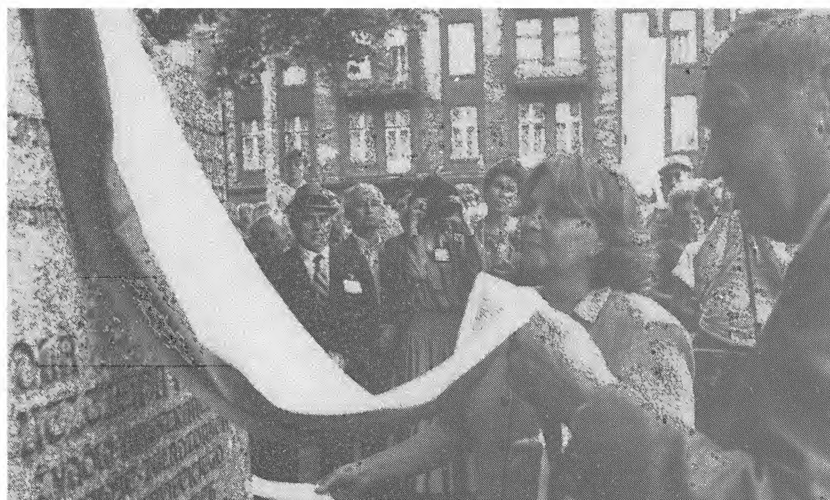
אנדרטה זו הפכה להיות מצבת זכרון נצח לקורבנות השואה מקהילת יהודי קטוביץ, עם מסר ברור לדורי-דורות — **לא לשכוח!!!**

במכתב הפרידה שהשאירה לילדיה לפני מותה, כתבה בין היתר כי מספר דברים גרמו לה את האושר הרב ביותר בחייה: -

הקמת מדינת ישראל, החיים במחיצת משפחתה החמה והעובדה שהשכילה להגשים את חלומה ולהקים את מצבת הזכרון בקטוביץ.

יהודית נפטרה ממחלה קשה, במרץ 1993, והיא בת 64.

כתבו לזכרה בני משפחתה

יהודית פילצר-מאיר מסירה הלוט מעל האנדרטה לקהילת קטוביץ

שרה דילר

אלכסנדר צ׳רסקי (צירר) ז״ל

אלכסנדר צ׳רסקי הלך מאתנו ללא עת ביום כ״ה אייר תשמ״ו (3.6.1986). הוא נולד וגדל בקטוביץ. מלחמת העולם השנייה טלטלה אותו לרוסיה, למחנה עבודה בסיביר. בדרך-לא-דרך חזר לשלזיה, הקים משפחה ועבד כמהנדס במכרות, עלה לדרגת מנהל ובשנת 1954 קרה לו האסון הגדול: הוא איבד את מאור עיניו בשעת מילוי תפקידו במכרות הפחם.

למרות התנאים הטובים שממשלת פולין העניקה לו, החליט ועלה ארצה בשנת 1957 עם אשתו ושתי בנותיו, למד מהר את השפה והחל לכתוב, תחילה מאמרים בעיתונים, סיפורים קצרים ואחר כך גם ספרים — עשרה במספר — ׳על השואה ועל ישראל. הוא נתפרסם והוזמן להרצות בארצות-הברית, בשווייץ, בצרפת, בגרמניה. בכל מקום בו הופיע, זכה לכיסוי עיתונאי נרחב ברדיו ובטלוויזיה.

ב-22 מדינות בהן ביקר, נכתבו עליו 260 כתבות וראיונות אישיים. הוא זכה בפרס ״דישון״ בשנת 1960 יחד עם **אורי צבי גרינברג** ו**חיים הזז**. כעבור כמה שנים זכה בפרס של מכון ברייל היהודי בארצות-הברית, שהוענק לו על קובץ של 33 סיפורים קצרים בנושא השואה. בשנת 1985 קיבל אות הצטיינות משגריר גרמניה בישראל. הוא מילא תפקיד שגריר של ישראל בהופעותיו בחו״ל, בעיקר בגרמניה.

היו לו עוד תכניות רבות, אבל חוט חייו נקפד בטרם עת.

המסביר של ישראל - מתוך העיתונות

בעשרת החדשים האחרונים עשה **אלכסנדר צ׳רסקי** בגרמניה. עשרה חדשים בהם הופיע הסופר הישראלי בקרוב ל-30 הרצאות, בחצי-תריסר תכניות ברדיו ובוויכוחים פומביים רבים.

אין צורך להדגיש, כי צ׳רסקי שוחח, התווכח והרצה על ישראל. שכן, מאז גמר אומר לעלות ארצה, החליט האיש הנמרץ כי עליו לתרום חלקו להפצת ״תורת ישראל״ ברבים, לרבות בנכר. מדינת-ישראל והעם היהודי יכולים לסמוך רק על עצמם, קובע צ׳רסקי, שהפך מאז עלה ארצה לתועמלן מסור ויעיל ביותר. **״למעשה, איני תועמלן כלל. אני, בסך-הכל, מספר את האמת על המדינה ומסביר את עמדותיה והישגיה״**, אומר האיש, שבסיורו האחרון נפגש עם שלושה דורות של גרמנים. **״אין זה קל לדבר אליהם, במיוחד לא בתקופה קשה זו מבחינת יחסי-הציבור של ישראל, בעקבות מלחמת לבנון. הרגשות האנטי-ציוניים והאנטי-ישראליים, שהם בסך-הכל רגשות מתעוררים של אנטישמיות, חזקים ומדאיגים ולכן צריך לעשות כל מאמץ כדי להסביר את ישראל האמיתית״.**

תוכננו לו שם הופעות נוספות, אך הוא החליט לבטלן. **״פשוט, התגעגעתי לישראל ולא יכולתי עוד לעשות**

אלכסנדר צ׳רסקי בצעירותו

בניכר. ממילא ראיתי כל מה שהיה צריך לראות".

צ'רסקי אמנם אומר "ראיתי", ולרגע אתה שוכח שמולך יושב אדם שכושר-ראייתו ניטל ממנו לפני שנים רבות, אך הוא מתפקד כאילו לא אירע דבר. **"מדוע אתן למכת-גורל זו לגבור עלי"**, שואל-קובע האיש.

האסון הכבד שפקד את צ'רסקי דירבן אותו להתמסר כל-כולו לתחביבו, הכתיבה. מאז פירסם שבעה ספרים ומאות סיפורים קצרים. גם תסריט לסרט חיבר ("סבינה" עם אווה ברטוק ואהרון מסקין, שהופק ב-1965 בישראל). עם ספריו, הדנים לרוב בשואה, בזיוף של הסוציאליזם בפולין וכן בתחיית העם היהודי במולדתו, נמנים **"בני-אלמוות"** (הופיע בפולנית בהוצאת "מסדה"), **"צבעים בערפל"**, **"להבות עשן ואפר"**, ו**"דרך עוקפת"** (הופיע בהוצאת בלייכר בשטוטגארט) המהווים טרילוגיה. ספרו האחרון, רומן על רקע אמיתי, **"זיק של חירות"**, הופיע בהוצאת "האשט" בפאריס חכה לביקורות טובות ביותר.

("ידיעות אחרונות", 21.1.1983)

צילה כתריאל

סופר דגול

אלכסנדר צרסקי אהב לשוחח עמי. נפגשנו פעמים רבות. זמן קצר לפני פטירתו התקיימה שיחתנו האחרונה. מלכתחילה אמר שאינו חש בטוב ונאנק מכאבים אך השיחה נתארכה לשעה ארוכה.

דברנו על העבר; העלינו זכרונות מבית, מבית הכנסת, על אביו שהיה צובט אותי בחיבה בלחי וקורא לי **"צוויי בערישלעך"**, כי אחי דמה לי מאוד. אלכסנדר עלם גבוה ויפה היה מחייך ומתבונן מן הצד.

במשך השיחה הוא שכח את הכאבים והרגשתי שהחזרתי אותו לתקופתו היפה, אליה כה התגעגע בספריו.

במקרה אחר, כאשר ביקר עם אשתו בביתי, דיברנו על הסרנדה **"טנגו נוטטורנו"** שמחכרת בספרו; אהבתי את הסרנדה והתחלתי לשיר. הוא ביקש ממני להמשיך ואני חשתי, שהוא מתעמק בצלילים, כאילו תפס קולות מן העבר והצפין אותם בעיני רוחו של סופר דגול.

משפחת זידנר

אמיר זידנר ז"ל

צאצא של משפחת זידנר מקטוביץ, נכד של **ארנסט וחנה זידנר**, בן של **מיכאל ונעמי זידנר** המתגוררים במוצא עילית.

אמיר, איש חיל-השריון, נפל בטנק שלו בפברואר 1988, בגיל 19, ברצועת הבטחון בדרום לבנון כאשר הטנק שלו עלה על המוקש. הוא ואחד מחבריו בטנק נספו, השניים האחרים הושלכו מתוך הטנק וחייהם ניצלו.

אמיר נולד בציריך. הוריו ניהלו שם בזמנו סניף של חברת הנסיעות. אחרי שנים אחדות עברה המשפחה ללונדון ואחרי היעדרות של 9 שנים חזרה כל המשפחה לירושלים.

אמיר היה צעיר מלא חיים, ותלמיד חרוץ שעבר את בחינות הבגרות בהצטיינות. כחייל מילא בדייקנות את כל חובותיו חכה להערכה רבה בעיני חבריו ומפקדיו.

היו לו כשרונות בתחום המוסיקה והספרות.

הוריו, אחיו, קרוביו וידידיו מתאבלים על חיים שנגדעו באיבם.

מצבה חיה לזכר אמיר הושלמה בשנת 1989: זוהי גינת משחקים לילדים במושבה מוצא-עילית, אשר תישא את השם **"גינת אמיר"**.

משפחת קרבצ׳יק

בועז קרבי (ברונו קרבצ״יק) ז״ל

בועז נולד בקטוביץ אשר בשלזיה הפולנית בשנת 1936 למשפחת פועלים. בשנות ה-20 עלו הוריו לארץ, עשו מאמצים להתערות בה ולא נתמזל להם מזלם. מחלות ופגעי אקלים אילצום לחזור לפולין. בן שנתיים היה כאשר פרצה מלחמת העולם השנייה ומאז במשך תשע שנים עד הגיעו ארצה, היו מנת חלקו תלאות אין קץ, נדודים, גניבת גבולות, חרפת רעב, שכול ויתמות.

המשפחה כולה — כשבועז בן הזקונים נישא על כתפיה בחרדה ובאהבה — עברה בתחנות רבות — פולין הכבושה על ידי הסובייטים, שיירות מגורשים על פני דרכי רוסיה המתבוססת בדמיה, סיביר הרחוקה, מכרות אוראל, קאזאכסטאן ושוב פולין ואחר-כך בדרך לארץ — אוסטריה, גרמניה, צ׳כיה, מחנות פליטים, בתי ילדים.

כאשר האחיות והאח החליטו לעלות לארץ בעלייה בלתי-ליגאלית, בניגוד לרצונו של האב, היה בן שמונה, בועז היה צריך להישאר עם אביו, אך הילד שתלאות המלחמה ביגרוהו ללא עת והאווירה האנטישמית בבית-הספר הפולני בוורוצלב — לשם חזרה משפחתו — חידדה את תחושתו היהודית, גם הוא דרש לעלות בכל תוקף. נגד רצונו של אביו ובהסתר ממנו, נלקח בועז על ידי אחיותיו והועבר מעבר לגבול. שם שוכן בבית ילדים על מנת לחכות לרשיון-עלייה, כשהאחיות והאח הבוגר ממשיכים את דרכם לארץ באופן בלתי-ליגאלי.

לארץ הגיע בועז בשנת 1948 והצטרף לאחיותיו בקיבוץ אפק. הוא נכנס לכיתה ג׳ בבית-הספר והמשיך בו עד גיוסו לצבא.

בחברת הילדים התבלט בתכונותיו האציליות, בטוהר נפשו, בליבו הנדיב, ביושרו הרב ובנכונותו לשאת בכל מעמסה ובכל תפקיד.

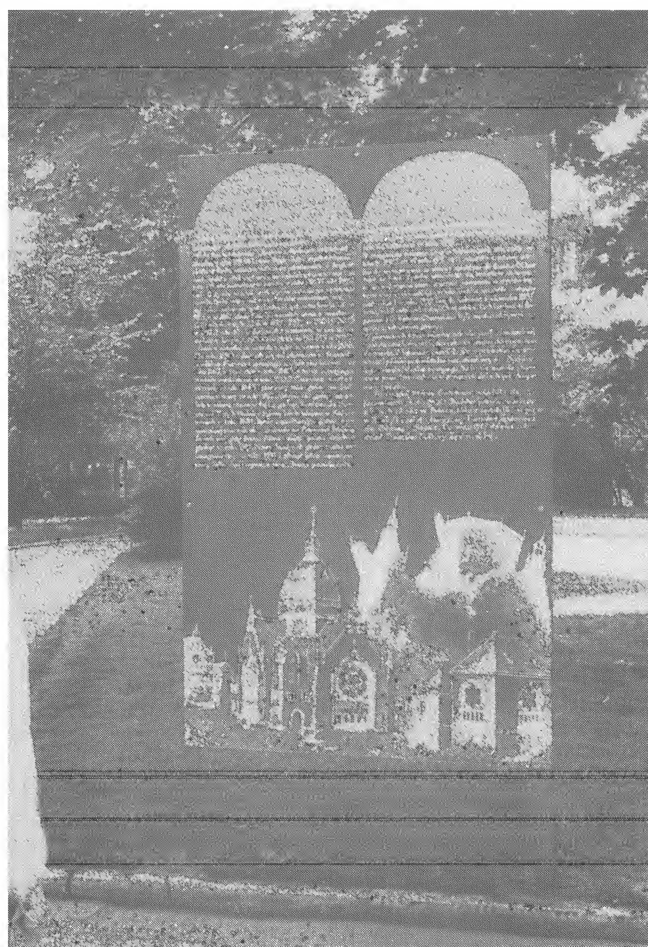
בועז קרבי

הילד היה לנער והנער לעלם. החיים הבטיחו. הכל נראה לו בהיר ומובן. הוא היה נחוש בליבו ליהאבק ולנצח כל חולשה ורפיון-ידיים.

בועז נפל בעת מילוי תפקידו בתאריך 19.11.57 בשעה 12:30.

פרק שלשה עשר

אודים מוצלים מאש

לוח-זיכרון בעת טכס גילוי האנדרטה בקטוביץ
פוטו-מונטאז' מתמונות בית הכנסת הגדול בשנות
תפארתו ובעת שריפתו

התכנסות שארית הפליטה בקטוביץ ב-1946. בשורה הראשונה - סלומון שטפלר

אדים מוצלים מאש בקטוביץ 1946.
יושבים משמאל לימין: סלומון וסלה שטפלר עם רֶנה - התינוקת, הלה מונד והלה זיגל
עומדים משמאל לימין: סרולק ורוז'ה גולדפינגר עם אלכס התינוק, הלַה ומוריץ שטפלר, מרילה ופינק פאסט

אריך שנגוט

ארגון יוצאי שלזיה העילית בישראל*

ערב קיץ מאוחר בתל-אביב. בקפה קפולסקי (רזניק, בעבר בקטוביץ) יושבים מר **ח. מייטליס** ורעייתו וכן המחבר ורעייתו. מחליפים זכרונות, מזכירים משפחה זאת או אחרת מקטוביץ, לפתע אומר מר מייטליס, שיוצאי קטוביץ חייבים להיפגש אחת לחודש. הרעיון של ייסוד ארגון יוצאי קטוביץ נולד!

בכמה פגישות נוספות הוסכם לכנס אסיפת-יסוד בבית ציוני אמריקה. מודעה בעיתונות הודיעה על כינוס אסיפה כזאת.

המודעה לא החטיאה את מטרתה. האולם היה מלא ומחבר השורות האלו פתח בברכה לבאים, שביניהם היו הרבה ידידים ומכירים. בקצרה דווח על היוזמה והובעה התקוה כי הרעיון יפול על קרקע פוריה וכי אפשר יהיה לייסד ארגון יוצאי קטוביץ. התפתח ויכוח ער, ונבחר הוועד הראשון, שבראשו עמד מר **קורט ברסלאואר**. חברי הוועד היו מקטוביץ ומהסביבה וכמעט כולם השתייכו לתרבות הגרמנית.

באחת הישיבות הראשונות של הוועד הוחלט להתכנס כל יום ב׳ ראשון לחודש בקפה קפולסקי ברחוב דיזנגוף בתל-אביב. לפגישות האלו הופיעו לפעמים חברים רבים ולפעמים מעטים. הוחלט גם להרחיב את המסגרת ולהקים ארגון יוצאי שלזיה עילית, וזאת מפני שבאותו ערב הופיעו גם יוצאי ערים שמחוץ לקטוביץ.

הוועד שהיה מורכב תחילה מהאדונים **קורט ברסלאואר, ד״ר אוסקאר בטר, יעקב מילנר, ח. מייטליס, סאלו קארלינר, ל. רוטנברג, אריך** ו**אלפרד שנגוט**, וכן הגבירות **אלי שינדלר, קארולה אוריך** ו**חנה באס**, הורכב מחדש בראשותו של מר **קורט ברסלאואר** ותוך צירוף כמה חברים מיישובים אחרים בשלזיה העילית.

אם כי הוועד הזה פעל היטב, היה צורך לבצע ארגון מחדש אחרי פטירתו של מר קורט ברסלאואר. באסיפה כללית בראשותו של מר **י. קארלינר** מחיפה נערכו בחירות לוועד ואליו נכנסו: הגבירות **הניג** ו**טרייסטר** מתל-אביב, האדונים **ליאו אורבאנצ׳יק, ל. רוטנברג, היינץ קורנפלד, אלפרד**

מצבת זיכרון בהר ציון, ירושלים

* מתוך עלון מס׳ 3, ידיעות של ארגון יוצאי שלזיה עלית בישראל, דצמבר 1965

נוילנדר, האנס פרוינד, צבי גץ ו**אריך שנגוט**. כיושב-ראש נבחר **אריק שנגוט**. כסגניו נבחרו האדונים **ח. מייטליס וי. מילנר**. הוועד הזה הוכיח את עצמו ובמיוחד הצטיינו בפעילותם הגברת **הניג**, האדונים **ה. קורנפלד, צבי גץ, ל. רוטנברג**, אך גם חברים אחרים של הוועד השתדלו לפעול כמיטב יכולתם. בכל מאודו ונפשו פעל **ליאור אורבאנצ'יק**. מן הצורך לציין גם את חברי הוועדות שפעלו רבות להצלחת המיבצעים, והם: גברת **מילנר**, גברת **אלי שינדלר, מינה ובר**, האדון **אלפרד שנגוט** ו**סאלו קארלינר**, אשר צורף לוועד אחרי פטירתו של **ליאו אורבאנצ'יק**.

אחרי שנוסד הארגון של יוצאי שלזיה העילית התברר, כי קפה קפולסקי צר מלהכיל את הבאים והפגישות עברו אל קפה "ניצה" השוכן במקום מרכזי ברחוב אלנבי. ההתעניינות גברה, מספר החברים גדל ולאסיפות בא קהל רב.

באמצע שנות ה-60 היו באים לאסיפות יום ב' מ-30 עד 60 חברים.

לעיתים קרובות היו באים תיירים מארצות שונות, אשר ביקרו אצל בני משפחה וידידים, ותמיד היתה השמחה רבה בזמן הפגישות המחודשות.

בראשית שנות הששים נוסד גם סניף בחיפה, שניהל פעילות נמרצת בחיפה ובצפון.

כדי ללכד את יוצאי שלזיה העילית, נוסד באחד הכנסים בנתניה ארגון ארצי של יוצאי שלזיה העילית. לוועד נבחרו: **י. קארלינר** (טבעון-חיפה), **א. שנגוט, ל. רוטנברג, ז. גץ, י. מילנר, ה. קורנפלד** (תל-אביב) **וי. גרין** (חיפה); נעשו גם נסיונות לייסד סניף בירושלים אך ללא הצלחה.

בתקופת השיא של פעילותו פירסם הארגון בטאון בשפה הגרמנית, שהחל להופיע בשנת 1955. בגליון שהופיע בדצמבר 1965 מופיעים השמות הבאים של האחראים לבטאון: **אריק שנגוט, צבי גץ, ה. קורנפלד, ליאו רוטנברג, א. נוילנדר**. הבטאון, שהיה ערוך בטוב-טעם, שיקף בצורה נאמנה את פעולות הארגון, אך גם היה מפרסם מאמרים ורשימות על חיי הישוב היהודי בקטוביץ שנכחדו ע"י הנאצים.

השנים עשו בינתיים את שלהן. רבים מחברי הארגון הלכו לעולמם, ומספר החברים קטן. במשך הזמן דובר לא פעם על הצורך להוציא ספר זיכרון ליהדות קטוביץ והסביבה, אך הרעיון לא התגשם במשך כל השנים. רק בשנת 1985 נתעורר הרעיון מחדש ומאז הוחל באיסוף חומר וכספים לקראת הוצאת ספר כזה.

ארגון יוצא שלזיה עלית בישראל

Verband ehemaliger Oberschlesier in Israel e. V.

Die Ortsgruppe Tel-Aviv, verleiht hiermit

Herrn Jakob **MILLNER,** früher Kattowitz

Mitbegründer unserer **VEREINIGUNG** anlässlich des

" 10 Jaehrigen Bestehens "

die Würde eines

" Ehrenmitgliedes "

für langjaerige verdienstvolle Arbeit innerhalb des Vorstandes.

Tel-Aviv, 22. Dez. 1965
חנוכה 5726

Der Vorstand u.Festausschuss

תעודת "חבר כבוד" בארגון יוצאי שלזיה עלית בישראל שהוענק למר יעקב מילנר

יוסף כרוסט

טקס הנחת אבן-הפינה לאנדרטה

בעקבות חילופי מכתבים בין וועד ארגון יוצאי קטוביץ בישראל לבין מועצת העיריה של העיר הזאת, אישרו הרשויות העירוניות של קטוביץ הקמת אנדרטה, אשר ינציח את **"האזרחים בני הלאום היהודי שנרצחו על ידי הכובש ההיטלריסטי"**. טקס הנחת אבן-הפינה של האנדרטה נקבע ליום ה-28 באפריל 1988 ובישראל נתקבלה ההזמנה לטקס זה בחתימתו של ראש עיריית קטוביץ, האינג' **יז'י שוויראד**.

לטקס בקטוביץ יצאו שתיים מיוצאות העיר הזאת: הגברת **יהודית מאיר**, שיזמה את הפנייה הראשונה למועצת העירייה בקטוביץ, ויושבת-ראש ארגון יוצאי קטוביץ בישראל, הגברת **צילה כתריאל**. בהתאם לתכנית שאושרה, תוקם האנדרטה בצורת גוש אבן גדול מגרנית בצבא ארד, ורוד-אפור ובראשו תתנוסס מנורה. האנדרטה תוצב על בסיס, וסמוך לו הגבהה להנחת פרחים, וגם מקום ל"סטנד" מארד, לאש-תמיד. המיקום שנקבע לאנדרטה, ברחוב מיצקביצ'ה, נאה במיוחד, אך העיקר שזהו בדיוק המקום בו עמד בית-הכנסת המפואר של הקהילה. מועצת העיריה החליטה כי על האנדרטה יהיה חרוט לזיכרון, בלשונות עברית ופולנית, שבמקום זה עמד בית הכנסת היהודי, שהועלה באש על ידי הנאצים.

כידוע לא נשאר זכר מבית-הכנסת, שנבנה בשנת 1900. הגרמנים שפלשו לפולין שרפו אותו מיד אחרי כיבוש העיר והרסוהו עד היסוד. בשנת 1937 הוקם על ידי קהילת קטוביץ, בסמוך לבית הכנסת, מיבנה בן חמש קומות, במקום הבנין הדו-קומתי. באגף הימיני התמקמו משרדי הקהילה היהודית וביתר פעלו בית-ספר לבנות "בית יעקב", תלמוד-תורה לבנים, משחטה, ובעיקר בית-כנסת אורטודוקסי, מקוה טהרה וכמה מוסדות דתיים ומינהליים אחרים. הבניין הזה נשאר עומד על תילו, וכיום פועלת בו מרפאה ומשרדים מסחריים שונים.

טקס הנחת אבן-הפינה של האנדרטה היה מרגש מאד ובמיוחד הרגע, שבו הונחה ביסודות המיבנה קופסה ובה מגילת ההנצחה, חתומה ע"י ראש העיר מר **יז'י שוויראד**, ויו"ר אירגון יוצאי קטוביץ בישראל **גב' צילה כתריאל**.

בטקס השתתפו נציגי המוסדות העירוניים והמחוזיים ובראשם, ראש העיר וגם נציגים יהודיים מקומיים. המארחים עשו את כל המאמצים כדי להסביר פנים ככל האפשר לאורחות מישראל. היומון המקומי "דז'ניק זאחודני" תיאר באריכות את הטקס וציטט קטעים מתוך נאומה של הגברת צילה כתריאל.

להלן דבריה של הגב' כתריאל:

"בשמי שלי ובשמה של יהודית מאיר וכן בשמם של כל חברי ארגון תושבי קטוביץ לשעבר בישראל, הנני מביאה לכם ברכות לבביות ביותר.

אנו, ילידות קטוביץ, עיר ילדותנו ונעורינו, ניצבות כאן היום כסמל להמשך החיים של עמנו היהודי במדינתנו שקמה לתחיה, בארץ ישראל.

עם העיר קטוביץ קשורים זכרונותינו היפים ביותר עד לספטמבר הטראגי של שנת 1939. את משפחותינו פקד אותו גורל שהיה מנת חלקם של יתר משפחות היהודיות. חיית-האדם ההיטלריסטית ביצעה בצורה עקבית את תכנית ההשמדה על עמנו. ידו האכזרית של היטלר הכתימה את אדמת פולין והפכה אותה לבית-הקברות היהודי הגדול ביותר באירופה. מכל משפחתי הענפה נותרתי אני בלבד. ההיסטוריה שלי מהווה דוגמה של גורל העם היהודי כולו.

הנצחת המקום הזה, בו אנו עומדים עכשיו, תהיה האבן הקטנה והצנועה הזאת עם הכתובת, המספרת לדורות הבאים, שבדיוק כאן עמד בית-הכנסת המפואר, שהועלה באש על ידי הבריונים הנאציים בספטמבר 1939; והאנדרטה שתקום במקום הזה תזכיר את קיום היהודים ואת תרומתם להתפתחות העיר הזאת. אנו מאמינים, כי הדורות הבאים בפולין ילמדו על כך, כי היהודים שנתנו לעולם את התנ"ך — את הברית הישנה, המשמש בסיס לרוב הדתות בעולם, ובה צווי המוסר, שהחשוב ביניהם הוא "ואהבת לרעך כמוך" — גם הם נספו בעיר הזאת.

את הפולנים והיהודים מאחדים גורלות משותפים.

טקס הנחת אבן הפינה. עומדת באמצע
יהודית מאיר ז"ל

צילה כתריאל, נציגת יוצאי קטוביץ בישראל,
נואמת. מולה ראש העיר פרזידנט יז'י שוויראד

אחרי הטקס של הנחת אבן הפינה,
שתי הנציגות מישראל:
צילה כתריאל ויהודית מאיר ז"ל

לפני מלחמת העולם השנייה חיינו כאן ביחד. היהודים תרמו תרומה כבירה בכל תחומי התרבות והכלכלה של פולין. בזמן הכיבוש נגזר עלינו גם למות ביחד. מי יתן והאנדרטה שתוצב כאן, תשמש אזהרה: "לעולם לא יכינו בני-אדם גורל דומה איש לרעהו".

אנו רוצים להודות לשלטונות העיר קטוביץ, ובמיוחד לראש העיר. אני מודה גם מקרב לב לוועד השמירה על מצבות המאבק והעינויים, לוועד הציבורי-התרבותי של היהודים בקטוביץ וכן לקהילה היהודית על העזרה הנדיבה בהגשמת המיבצע הזה".

יהודי קטוביץ כיום

היום, קיימת בקטוביץ **"אגודה יהודית לחברה ותרבות"** בהיותה אחת מאותן ערים מעטות בפולין שיש בהן אוכלוסייה יהודית קטנה. בחברה רשומים 300 חברים, (לרוב בנשואי תערובת), אבל לאסיפות מופיעים כ-50 בלבד. בעיר קיים גם מטבח כשר, המוחזק על ידי ה"ג'וינט", בו סועדים אנשים קשישים, הבאים לשם כדי לאכול מאכלים כשרים וגם לפגוש סתם מכרים.

מועצת עיריית קטוביץ הסבה את תשומת ליבנו לצורך בשיפוץ ובשימור בית-הקברות היהודי ברחוב קוז'לסקה. בית-קברות זה הוקם בשנות 1868/9 והוא פועל עד היום הזה; יש בו 1,418 מצבות, רובן ישנות ובעלות ערך היסטורי. המצבות לרוב מוזנחות ובדעת הרשויות לשפץ את בניין החברא קדישא ולהפכו למחיאון-זוטא של יהדות קטוביץ.

בקטוביץ נתגלה גם תעוד היסטורי, שרק ערים מעטות יכולות להתפאר בדומה לו: שנתונים שלמים של עתון הקהילה היהודית בקטוביץ, שהיה מופיע פעמיים בחודש ושיקף את חיי הקהילה בכל התחומים. חמישה שנתונים כאלה משנות 1936-1932, שנתגלו על ידי גב' צילה כתריאל. ב"ספריית שלונסק", צולמו במיקרופילם והובאו על ידה לישראל, המיקרופילמים פותחו כאן והם העלו תרומה נכבדה ביותר להוצאת ספר הזיכרון של קהילת קטוביץ.

מגילת ההנצחה

ארגון תושבי קטוביץ בישראל לשעבר וכן ציבור העיר קטוביץ, מתוך רצון לכבד את זכרון האזרחים תושבי קטוביץ ממוצא יהודי שנרצחו על ידי הכובש ההיטלריסטי, מציב במקום בו עלה באש ב־8.9.1939 בית־הכנסת היהודי את האנדרטה הזאת — סמל זכרון ואזהרה לדורות הבאים, כדי שלא יחזרו לעולם ימי הכיבוש הטראגיים לכל עמי העולם, כדי שהשלום יחזק את הידידות של כל המדינות.

חתומים בשם:
ציבור העיר קטוביץ
ראש העיר קטוביץ
יז'י שוויראד

חתומים בשם:
ארגון תושבי קטוביץ בישראל לשעבר
צילה כתריאל

קטוביץ, יום 28 באפריל 1988

מגילת ההנצחה שהוטמנה בתוך אבן-הפינה של האנדרטה

צילה כתריאל

בוקר ה-29 באפריל 1988, יום אחרי הנחת אבן הפינה לאנדרטה לזכר קדושי קהילת קטוביץ באתר בית הכנסת ההרוס.

יום בחיי - חובק מעגל חיים

טקס הנחת אבן הפינה לאנדרטה בקטוביץ, 28 באפריל 1988. צילה כתריאל יו"ר עמותה להנצחת יהדות קטוביץ, חותמת על המגילה לאבן הפינה, לאחר ראש העיר מר יז'י שוויראד

יום ה-28 באפריל שנת 1988
ברגעים סמליים אלה, בעומדי סמוך למקום שעליו ניצב הבניין
המפואר של בית הכנסת שלנו, היכל הקודש שהועלה בלהבות ונהרס,
כל עברי חולף מול עיניי.
אבות ממהרים לתפילה. ימים של חג ומועד. ילדים מכונסים עם הוריהם.
כאן למדתי בבית-הספר, כאן ביליתי זמני במשחקים וכאן אחרי פרפרים רדפתי...

כאן היו ספרינו הקדושים, סידורי תפילה ומחזורים — ראיתים קרועים ונדרסים.
עמדתי בכיכר העיר ואותו פרץ של פיצוץ, שהפך את היכלנו הקדוש
לעפר ואפר הָלַם באזניי.
ידיים גרמניות רצחניות השמידו, מָחֲקוּ לבלי השאר שריד ופליט.
ואף על פי כן אני ניצבת כאן היום למען זכור,
למען כַבֵּד, למען לא לשכוח, עמנו היהודי שרד.
עם ישראל חי!!!

תרגם מפולנית: ד"ר נתן גרינבוים

נעמי גולדפלד-פוגלמן

אנדרטת הזיכרון

ביום שלישי 27 ביוני 1989 הוסר הלוט מעל אנדרטת הזיכרון ליהודי קטוביץ שהושמדו על ידי הגרמנים ולבית הכנסת הגדול. שריפת בית הכנסת המפואר והריסתו ארעו בתחילת המלחמה בחודש ספטמבר 1939.

לטקס הזה הגיעו שרידים שנותרו מקהילה קטוביץ, כאלה שהיו אז ברובם בני-נוער וצעירים והצליחו להשאר בחיים, וכן הגיעו נציגים של בני השרידים המוצלים מאש. קבוצה מאורגנת גדולה באה מישראל מטעם ארגון יוצאי קטוביץ בישראל, בראשותה של **צילה כתריאל**, ביניהם, ד"ר **נעמי גולדפלד-פוגלמן**, בתו של הרב האחרון בקטוביץ הרב ד"ר **מרדכי פוגלמן**, בנו של הרב **חמיידס**, ד"ר **ליאון חמיידס**, מי שהיה גם הוא הרב האחרון בקטוביץ, שהגיע מארצות הברית. גם מאוסטרליה הגיעו משתתפים.

את רעיון האנדרטה יזמה **יהודית מאיר** ממשפחת **פילצר**, שאפשרה בתרומתה את הקמתה.

תושבים רבים מאנשי העיר השתתפו בטקס. העירייה הכינה את כל התשתית.

האנדרטה הוקמה במרכז העיר, בדיוק, במקום בו עמד בית הכנסת הגדול.

נכבדי העירייה, הרב **יחזקאל בסר** מארה"ב, עו"ד **ישראל טייטלבאום** ואנשים נוספים מישראל העלו דברים נרגשים לזכרה של קהילת קטוביץ שנכחדה.

דגלי ישראל הונפו בצד האנדרטה. הודלק לפיד אש לזכרון והונחו זרי פרחים רבים. שירת **'התקוה'** נשתפכה בקולות רמים כאלו לא נשמעה בקטוביץ מזה חמישים שנה. האנדרטה נבנתה בידי פסל מעולה שיצר באבן גרניט מונומנט הרמוני ועליו כתובות בעברית ובפולנית, המסבירות את מהותה.

בקרבת מקום נקבע לוח גדול ועליו צלום ענק של בית הכנסת כשהוא בכל תפארתו ולידו פוטו-מונטז' מהשריפה וההרס. ליד הצילום מופיע תקציר של תולדות הקהילה היהודית בקטוביץ. הטקס הוקלט עבור הטלוויזיה הפולנית ורשתות השידור בפולין ופורסם בהרחבה בעתונות הפולנית.

המקום נהפך לנקודת מוקד לזיכרון נצח לטרגדיית יהודי קטוביץ.

בקטוביץ נשאר בשלמותו בית העלמין היהודי, ובקבלת הפנים בעירית קטוביץ הובהר למשלחת היהודית שקיים רצון חזק לשמר בזיכרון חי דרך תיעוד והסברה את תולדותיה של הקהילה היהודית שהושמדה.

טכס גילוי אנדרטה בקטוביץ, 27 יוני 1989
נואם: הרב חסקל בסר מניו-יורק

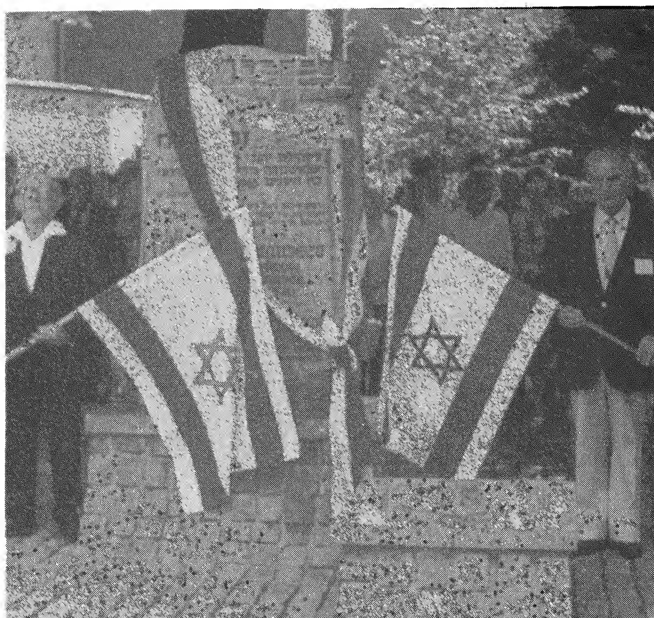
צילה כתריאל

ביתי

יום גילוי האנדרטה

ילדות מאושרת, ראשית פריחתי
בקטוביץ עירי, בחלומותיי את בת-לוויתי,
עריסת ארגעה בדרכי הארוכה,
שסועת מהמורות, ייאוש ואכזבות.
בתוכך מרגוע לראשי הלוהט
חוזרת אליך, עבר, חלומות,
מרחפת בין קפלי מחשבות.

את עצמי מחפשת
ילדה קטנה בסנדלים בצד אמי
בשבתות ובחגים,
על המדרכות פוסעת,

גילוי האנדרטה
מנוס דיאמנט מימין ופרבר ליאון

זר פרחים לאנדרטת הזכרון מאת הדור הצעיר בישראל

כאז גם היום בקטוביץ עירי,
עיני מורמות לראות ולהאזין,
להרגיש ולהבין
דברים שמתרחשים, עבר והווה...
ציפרים מצייצות בין ענפי עצים,
זמירות ותפילות
ונפשי הומיה וראשי בעננים.

האבות עטופים טליתות שם בבית תפילה
שבתוך גינה
ואני שקועה במנגינות בין חול ומועד,
מועד וחול...
צועדת בסך עם שקית לחם ביד,
נעלי-עץ טופפות, המשמרות חולפים,
פקודות...
ובליבי תפילות; הו אלוקים, בזכות אבות,
את אבי ואימי שמור נא לי!
כי שבוייה אנוכי, רעבה ומושפלת,
כציפור בהולה, בין הסורגים...

וטליתות האבות ברוח מתעופפות,
טליתות בפסים כחולים
ופוקחת עיניים,ליום יפה לפני צהריים,
ברוח קלילה מרחפת בשניים,
עם אחי מחזיקה ידיים,
בין מדרכות ובתים, דוהרים,
משבי רוח אותנו נושאים,
מירוץ עם הרוח, ורוח רפאים,
רדופת געגועים, עייפה מתמורות החיים.
לרוץ ולברוח, ולחזור.

לחזור לחלומות, חלומות ילדות מתוקים,
שוב את האושר לשחזר ולהתעורר,
להתעורר בהווה של העבר וניחוח של אז,
בין רחשי ענפי עצים וערפילי עננים,
בין יש ואין.

כי ילדה קטנה אנוכי, עם אשרי נשארתי,
הביתה צעדתי כמו אז,
אותם רחובות עם אבני מדרכות,
בתים מסוגננים וחלונות,
רחוב וויוודזקה (Wojewodzka) שלושים ושניים,

עומדים ליד האנדרטה:
ד"ר נעמי גולדפלד-פוגלמן, בתו של הרב מרדכי פוגלמן
ד"ר ליאון חמיידס - בנו של הרב קלמן חמיידס
מגיסטר יעקב טייטלבאום ז"ל

הגעתי לשער הרחב בשעות בין ערביים.
אותה חצר,
אותן לבנים אדומות בירכתיים, רק מפוייחות יותר,
לקומה השלישית הביתה חוזרת,
ליד הדלת נעצרת ומצלצלת.
זאת... לא אמי שדלת ביתי פתחה, אישה זרה
עמדה שם וחמישים שנה ביניהן.
הושיטה יד, נכנסתי לדירה,
את היקר בעיניי חיבקתי,
את התחום בשפתי נשקתי...
שמעתי קולות של הוריי, קולות של אחיי

ביתי בחלומותיי עודנו חי!!!

ד"ר נתן גרינבוים

אחרי ארבעים וחמש שנים

לו הייתי יכול לצפות בהיותי נער, מה יארע בחיי כעבור ארבעים וחמש שנים, הייתי בוודאי מטביע בליבי פרצופים, ארועים וחוויות, קולט מראות ודיבורים, מעמיק בזכרוני שמות וצלילים, ואחרי כמעט יובל שנים משחזר אותם, רוטטים וחיים בעולם אחר ובמציאות שונה.

רגילים אנו כמבוגרים לשים פנינו לאחור, אל תמונות העבר, וכצעירים לטפח שאיפות ותקוות לעתיד. כמה מפסידים אנחנו מעושר החיים ומעומקם כאשר אל כמיהותינו לבאות, אין אנו מצרפים את הקליטה הסופגת והעמוקה של ההווה!

* * *

מאיר הפתיע אותי כרגיל בדמיונו הפרוע. הטלפון צלצל בחצות לילה: **"היינוש מגיע מאמריקה, בהזדמנות זו נערוך כנס של יוצאי קטוביץ, חברים לבית הספר ולתנועת הנוער, אותם המעטים ששרדו מן האש הגדולה. ניפגש ביום השלישי הקרוב בשעה חמש במסעדה של "בית הסופר" בתל-אביב".**

ירושלים נמה את שנתה כשהיא מתכסה בשמי-כחול זרועי כוכבים. מרחוק התנשא בנין הכנסת המואר ומולו הבהיקה כיפת החותמת של 'היכל הספר'. הינחתי את השפופרת. על מה הוא בעצם דיבר? מי הוא **היינוש**? כמה מן החברים מעיר מגורי בגולה נמצאים בישראל? מי בכלל שרד? ארבעים וחמש שנים... ארבעים וחמש שנים עברו מאז עזבתי את קטוביץ. לא פגשתי בשנים ארוכות אלה אפילו חבר אחד. עם עשרות ביליתי בתנועת הנוער, עם מאות הלכתי לבית-הספר העממי, בית-ספר יהודי ממשלתי, שתלמידיו, מוריו ומנהלו היו יהודים, ברחוב ילדותי שיחקתי עם חברים רבים, ובמשך ארבעים וחמש השנים לא פגשתי אף לא אחד... טעות, שכחה... נזדמנתי עם אחד, שלמד בכיתה המקבילה. זה היה עוד קרוב אל החיים ההם. חמש שנים כבר הייתי בארץ, ובשנת 1947, ואני אחרי בחינות הבגרות, נשלחתי לאירופה כשליחה של המחלקה לנוער והחלוץ. כשליח "שחור" נשלחתי, והיה עלי להגיע למחנות הפליטים, ניצולי השואה, בגרמניה. גלגולי המקרים הביאוני קודם לפריס שבצרפת, ובה שהיתי עד אשר "העבירוני" אל מעבר לגבול. **וח'ניצה** היה שם רווח בבית ספרנו. כמעט בכל כיתה היה ייצוג למשפחה הזאת. בהיותי בפריס נודע לי, כי כמה מבני המשפחה נמלטו מן הבערה הגדולה ומתגוררים בליון. כאל אבן שואבת נמשכתי אליהם. הפגישה הייתה מרגשת. הזכרנו חוויות ושמות. נראה, כי מעטים מחברינו נותרו בחיים. עברנו על שמות כולם אחד אחד. הזיכרון היה עוד חי, ולעזרנו באו צילומים שנשתמרו בידי וח'ניצה, צילומים של מחזורים החל בכיתה א ועד כיתה ה, שנת לימודינו האחרונה ב-1939.

אם כי הצילומים היו של כיתות מקבילות ולא מצאתי בהם את עצמי, הכרתי כל ילדה וכל ילד והתרפקתי על דמותם ועל זכרם הקדוש. עוד שני צילומים היו באמתחתו של ווז'ניצה, שניהם מבית הספר העברי. האחד צילום של כיתה. הנה המורה **וינר** חבוש כיפה שחורה לראשו. שלוש שורות של בנים ובנות דיברו אלי במבטים של רצינות. גם זו הייתה כיתה מקבילה לכיתתי, ואולם היו בה חברים לרחוב, למשחקים ולתנועת הנוער. **צסיה פלור** היפהפיה, **פלה צייננווירט** ארוכת הצמות. **הנה בוכוולד** שלימדני את משחק המלכים במסעדה של אביו, הנה הנער **בלום** שאיתו הלכתי לדוג דגים "בוגלה". את שמותיהם הפרטיים של החברים השכיחו תשע שנות נדודים ארוכים וארועים דחוסים שבינתיים, אך הפנים העלו זכרונות והרתיחו את הלב.

ועוד צילום: כל התלמידים של **"בית הספר העברי של הקהילה העברית בקטוביצה"**, כך רשום על השלט המוחזק בידיה של ילדה באמצע המשולש. הקטנים יושבים לפנים בשורות רחבות, הגדולים עומדים מאחור בשורות ההולכות וצרות, ובחוד נשקפים פניהם של מורינו

וינר ושטיין וביניהם הרב **חמיידס**, אחד משני הרבנים הראשיים של הקהילה. כאן גם מצאתי את עצמי, חבוש ברט, מרכיב משקפיים ולובש חליפה של מלחים. לפתע צדה עיני את פניו של **יוסף גרין**, יוסל׳ה החמוד והחינני, יוסל׳ה ידידי הנאמן. ידו לא זזה מידי. היינו באותה קבוצה בתנועת הנוער, במחנה הקיץ גרנו באותו חדר, בספריה העירונית בילינו יחד בקריאת ספרים, יחד שרנו במקהלה של ה״טמפל״ המפואר. בשעות הפנאי ערכנו טיולים בגני העיר ובפארק שבעיבורה. בטיולינו הארוכים שוחחנו על כל הנושאים שבעולם, רקמנו במשותף תוכניות, וסודנו הכמוס היה להגיע לכפר נוער בארץ-ישראל. בהפסקות שבין השיעורים שיחקנו תמיד ביחד. לא פעם הסתודדנו בשולי החצר והתלחשנו כאשר מבטינו מופנים לעבר קבוצת בנות שגלגלו חבל או שיחקו בכדור. הכרתי את הוריו ואת אחיותיו; הוא בילה שעות רבות בביתי.

מקטנותו נתגלו ביוסל׳ה כשרונות של אמן, ציוריו היו מקשטים את קירות הכיתה. לא עבר שיעור, שיוסל׳ה לא היה מוציא ״תוצרת״. הוא היה יושב על ידי וידיו כל הזמן בתנועה, מצייר דמויות ובעלי-חיים, תמונות נוף ופורטרטים, וביותר אהב לצייר את הנשר הפולני. תמיד היה מתחיל מן הראש, מצייר את הכתר על שלושת חודיו, לאחר מכן משרטט את המקור המקושת מלמעלה ומלמטה, ומושך את הקווים עד לגוף התחתון. משני הצדדים היה פורש את הכנפיים ומוסיף להם קשקשי נוצות וגומר בשתי רגליים פרושות לצדדים מלמטה כשבקצה כל אחת שלוש אצבעות המסתיימות בצפורניים חדות.

מתוך התפעלות הייתי עוקב אחרי תנועות ידיו ומנסה לחקות את הציורים. רק ציור אחד עלה בידי להביא לידי גמר, הלו הוא ציורו של הנשר, שאני מסוגל לשרטטו בכמה משיכות עד היום הזה. יוסל׳ה, ידיד נפשי, היכן אתה? האם נשרפת עם כולם או משרך אתה דרכך אי-שם בעולם? יוסל׳ה, העודך חי?

* * *

נכס יקר היו צילומיו של וח׳ניצה, מעין נקודת ארכימדס, שבעזרתה היינו יכולים להניף עולם ומלואו, החל בארוע בודד, כגון זה שקרה באחד השעורים, כאשר המחנכת, בת ישראל כשרה ורווקה לא צעירה, בגבור עליה כעסה על אחד הילדים השובבים, כינתה את כולנו, **״יהודונים מצורעים״**, וגמור בחיי הקהילה, בחבר המורים ובחברת הילדים. שעות ארוכות, עמוק אל תוך הלילה, נתגלגלו הזכרונות והרשמים, בשקט נשפכו המלים כמו בבית החיים לכל חי. חרש חרש קלחו הסיפורים כבהיכל של קודש. את עותקי הצילומים שמרתי כבבת עין. נשאתים עמי במסעי במחנות הפליטים, בסניפים של תנועות נוער, בבתי ילדים, ברכבות ובמכוניות משא. מדי פעם הצצתי בהם, בין אלפי האנשים שנקלעו בדרכי, תרתי אחרי פנים מוכרות, שאלתי וחקרתי. ההצלחה לא האירה לי פנים. אחרי כשנתיים של שליחות חזרתי לארץ ומיד נסחבתי במערבולת החיים התוססת: שירות בצבא, לימודים באוניברסיטה, נישואים, ילדים, עיסוק מקצועי. השנים עמעמו את הזכרונות והשכיחו את הפרצופים, וגם הצילומים נתחבו אי-שם באלבום של תמונות. לפרקים הגיעו אלי שמועות, כי פלוני מעיר מגורי ניצל מן האש, כי פלונית נראתה בארץ, כי חברה מתנועת נוער התיישבה במושב בעמק חפר. השמועות זלפו טיפין-טיפין והתפשטו על פני מרחקי זמן. ההד שהן עוררו הלך ונחלש, הקשרים הנפשיים נתרופפו, וכאשר ביקרתי אצל הרב **פוגלמן**, רבה הראשי השני של הקהילה היהודית בקטוביץ, שנמלט, הגיע לארץ ונתמנה לרבה של קרית מוצקין — כבר לא היה על מי לשוחח. אחד היה **מאיר**. מאיר היה מדריכי בתנועת הנוער בקטוביץ. עברו ארבע שנים ומאיר עלה לארץ בשנת 1943 עם ילדי טהרן. במוסד החינוכי של עליית הנוער, ששימש לי אכסניה, ובית, ובית ספר וקרש קליטה בארץ ישראל, נתקבל מאיר כמדריך, זמן קצר שהה בתפקידו ופנה לדרכו הפתלתלה. מדי כמה שנים הייתי פוגשו. אי משם צץ משולי הדרכים, וכבואו כן העלמו. הוא היה זורק שם של חבר, של מכר או של שכן ששרדו מן התופת, מוסר עליו ידיעות כלליות ללא ציון זמן ומקום, ושוב היו דרכינו נפרדות לשנים מספר.

* * *

כמו מתוך נר ההולך וכבה הבליחה הלהבה שוב. היה זה כאשר עשיתי בפילדלפיה בתקופת שליחותי השלישית. הטלפון המפתיע השמיע את צילצולו. מעבר לקו דיברה **צינה** מניו-יורק. צינה הייתה אחותו של חברי מן המוסד החינוכי של עליית הנוער. **מארק** היה נער תמיר ויפה תואר. אף הוא כמוני הגיע לארץ בדרך חתחתים מרוסיה. מזלו גרם שזכה לבוא עם אימו, והיה לו קן חם ואוהב. הצטרפתי אליו לא פעם בביקוריו אצל אימו, שגרה אז בדירה קטנה בתל-אביב. בטיולינו בחוצות העיר נתלוותה אלינו צינה אחותו, והייתה מוסיפה נופך של נשיות לאפרוריות חיינו. אביהם של מארק וצינה נמלט מפולניה ללונדון ובה ציפה לאיחוד המשפחה. ידידותי המתמשכת עם מארק נקטעה. מיד עם תום המלחמה נסעה כל המשפחה לאנגליה והצטרפה אל

האב. כל כמה שנים היינו נפגשים חטופות כאשר היה מארק בא לביקוריו לארץ. היינו מספרים זה לזה את קורותינו ומחליפים רשמים. תוך כדי כך סיפר לי מארק, כי אחותו נישאה ועברה לגור בניו יורק. מאז נפרדתי מצינה עברו כ-25 שנים, וצילצולה הפתיע אותי ביותר. לכבוד הוא לה — כך שמעתי באפרכסת — להזמין אותי למסיבת הכלולות של בתה. היא קבלה מאחיה את כתובתי ותהיה מאושרת אם אשתתף בשמחת החתונה. לא ידעתי איך להגיב. מרוב התרגשות שאלתיה מיהו החתן. **"בחור נחמד וטוב מניו יורק"**. **"שמו מהו?"** נזדעקתי קצרות. **"בסר, עקיבא בסר"** — הייתה תשובתה הפסקנית. אלף פטישים הלמו בראשי, הלב עלה לגרון ודמעות נקוו בעיני. עקיבא בסר, עקיבא, חברי לכיתה ולשכונה, הנער היחיד בכיתה שאת צדעיו פיארו פיאות מסולסלות. כהרף עין גאו זכרונות וארועים כמו ממצולות ים. הרמץ נתפזר מעל הגחלים הלוחשות ולהבות אש חמות הציפו את פנימיותי. עקיבא נשאר בחיים, עקיבא זוכה להכניס את בנו לחופה. אהיה איפוא שושבין משני הצדדים.

* * *

כחמש עשרה שנים נוספות עברו-חלפו להן. החיים זרמו באפיקם הסוער. מלחמה תכפה למלחמה, טרור וחטיפות, משברים חברתיים וכלכליים, שינויים גיאוגרפיים ורוחניים, מהפך פוליטי. הילדים גדלו, וחלקם נישאו והקימו משפחות. נכדים ריכזו תשומת-רגש וכל עיסוק של פנאי התמקד בהם. חוג המכרים התרחב, תפקידי הביאני במגע עם אנשים הרבה.

העבר האישי הלך ונדחק, העמיק ונדחס בפינות הלב כמעין קפיץ שנצטמצם ונמתח. לעומתו הלכה וגדלה תודעת השואה, אותו אסון כבר שירד על העם היהודי, ואשר בסופו של דבר נשאר בלתי מוסבר הן מצד גורלו על עם-הקורבן והן מצד התנהגותו של עם-הרוצח. הניצולים החלו להתבטא, הסופרים — לכתוב והחוקרים — לחשוף. יומנים ותיאורים, מחזות וסרטים, עדויות וספרי זיכרון הרחיבו את ידיעותינו על הזוועות האיומות מכל איום, על התוכניות המפלצתיות ועל הביצוע השטני. ומאידך גיסא, שמענו על גילויי הגבורה וקידוש השם, על מרידות ובריחות, על זקיפות קומה ושמירה על צלם אנוש. האישי נבלע בכללי הכאב הפרטי על בני המשפחה שאבדו, על חברים שאינם עוד נתמזג בתוגה הלאומית. נדמה היה כי שוב אין זרמים דקיקים ויובלים צרים, הכל נשתפך כנהר אדיר — נחשולים של יסורים ושכול. והנה באה הודעתו של מאיר על הכנס של יוצאי קטוביץ וטרפה את הרגשות. מי יבוא לפגישה? התהיינה שם רק דמויות מטושטשות-סבר נושאות מטען כבד בסגור-ליבן? ושמא אתראה גם עם אנשים קרובים-קרובים, שחברו אלי במעגל ילדותי ובשנות נעורי?

ימים מספר לא מצאתי מרגוע לנפשי. התרוצצות רגשות, דמיונות וזכרונות לוותה אותי בכל אשר אפנה. הרגשתי שעלי לעשות משהו, ולא ידעתי מה. לפתע נצנץ רעיון. כמתוך נבכים עלתה תזכורת: הצילומים! אקח עמי את התמונות, אולי אמצא בין המתכנסים מישהו, שיזהה את עצמו, אולי יימצאו בצילומים קרובי משפחה או ידידים של באי הכנס? פשפשתי בכל המגרות, חיפשתי בין הספרים, עברתי על כל האלבומים, הנה הם! שעה ארוכה התבוננתי בפרצופים שנשקפו אלי מן התמונות. נמשכתי שוב אל פניו העדינים של יוסל'ה, ידיד הלב. עדיין הכרתיו, בעוד שהאחרים אף שמותיהם נשכחו ממני.

הקדמתי לבוא. המסעדה של בית הסופר בתל אביב הייתה ריקה מאדם. הכסאות היו מעורמים על השולחנות ודלפק המשקאות עמד מיותם. בחצר עמדו כמה עציצים וענפי ירק הסתרגו על העמודים. הסתובבתי אנה ואנה וחזרתי אל הרחוב. היום עמד עדיין בגבורתו ושמש של קיץ שלחה קרניים דוקרניות בזגוגיות משקפיי אולי טעיתי? הוצאתי מכיסי את הפתק שעליו רשמתי את פרטי הכנס. הכל כשורה, האנשים פשוט אינם מורגלים לבוא בזמן. המשכתי למדוד את הרחוב. רגלי נשאוני לכוון היכל התרבות. קניתי עתון והתישבתי על ספסל שלפניו. האותיות התרוצצו לפני עיני ומחשבתי הובילתני הרחק אל עבר זמנים ונופים אחרים. בשובי אל המסעדה הבחנתי בשתי דמויות מסתודדות באחת הפינות. הן לא זיכוני אפילו במבט.

נכנסה אישה, סובבה כה וכה ונעמדה ליד הדלפק. אדם בודד פתח את הדלת בצעדים מהוססים ושלח מבטיו לצדדים. כאשר ראה את זוג המסתודדים הפנה צעדיו אליהם. **"האם כאן מתכנסים הקטוביצאים?"** — שאל בקול נרעד. **"כן"**, השיב האחד והוסיף: **"אבל אין כאן אנשים, האם אנחנו כה מעטים?"** בחוץ נשמע קול המולה. תוך כדי דיבורים רמים נכנסה חבורה של אנשים. ביניהם ראיתי את מאיר. הזרות פגה מעט. קרבתי אליו וברכתיו לשלום. אף הוא שמח לראותני ובהושיטו יד לעבר אחד הגברים שבחבורה פלט: **"זהו היינוש קרקובסקי, האורח מאמריקה, שבעטיו אנו עורכים את הכנס"**. "היינוש קרקובסקי". השם נשמע לי מוכר. הנה צף לפני רחוב, אותו רחוב שצעדתי בו כמעט כל בוקר בדרכי לבית הספר. מעל לאחת החנויות התנוסס שלט גדול "קרקובסקי

ובניו — בית מסחר לציוד משרדי". היינוש למד בבית ספרנו. לאחר מכן, הוא מצא עצמו באחד הצילומים ובהושיטו שטר ירוק ביקש מיד לקבל את כולם. עתה החלפנו כמה מילות נימוס. על העבר לא שוחחנו כלל; על חייו בניו-יורק היה מוכן לדבר הרבה, אבל האורחים שהגיעו בינתיים גזלוהו ממני בשקיקה. רבים החלו לעיין בצילומים שהנחתי אל אחד השולחנות. חטפו אותם וקרבו אל משקפיהם כדי להגדיל את הדמויות. מדי פעם נזרקה צעקה: **"הנה המורה מרגוליס! שם מאחורינו עומדת המורה רינגלרובנהו!"** אחדים התחילו לפלבל בעיניהם, גם אנחות פרצו מלב מתרגש: **"הנה זיגמונד בן דודי, הוא נשרף בבלזץ". "אוי, אני מתעלפת"** — קראה אחת הנשים — **"הנה אניטה, אניטקה אחותי הקטנה, היא נקרעה ממני ליד הרכבת!"**. יללה שנוקה נזדעקה בחלל. מישהו ניסה להסות את הקולות.

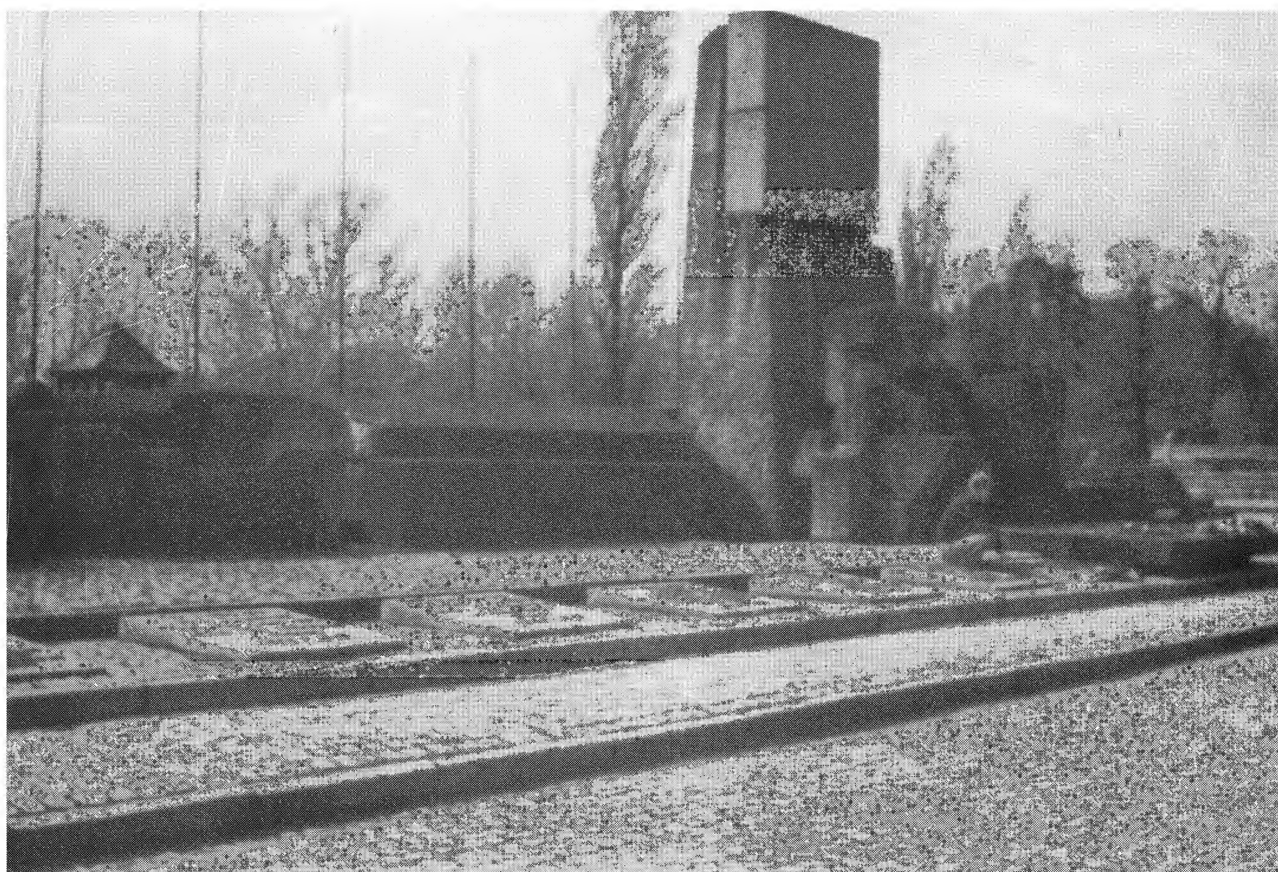
נתבקשנו להסב אל השולחנות, שבינתיים נערכו בזריזות. כארבעים איש נדחקו אל הכסאות. מאיר קם לדבר. באותו רגע נפתחה הדלת, וזוג אנשים, גבר ואישה, עשו את דרכם פנימה. האיש קרח היה, את פדחתו כסתה כיפה סרוגה. משקפיים עבים סוככו על עיניים כחולות. ממוצע קומה היה ובעל כרס. האישה הובילה אותו בידה ותרה אחרי מקומות ישיבה. **"יוסף ובלה"** — פנה אליהם מאיר — **"שבו בצד השמאלי, יש שם שני כסאות פנויים"** והצביע בידו לעברי. האיש ניגש אל הכיסא, ובטרם ישב הושיט אלי את ידו: **"שלום, אני יוסף גרין מקטוביץ"**. ליבי זרז את פעימותיו, עיני נתרחבו ופי נפער. ביקשתי להציג את עצמי, אך באותו רגע הקיש מאיר בידו על השולחן: "שקט, חברים! אנחנו רוצים להתחיל", ומיד פתח בנאום של ברכה ושל שמחה, ואמר הרבה דברים. אני לא קלטתי אף מילה. התבוננתי בפני שכני בעיון כמבקש לחדור למעמקים. סמכתי את פי אל אזנו ולחשתי: **"אני נתן, נטוש גרינבוים"**. שתי עיני תכלת הביטו בי במעורפל: **"מי אתה. מה שמך אמרת?"** חזרתי ולחשתי: **"נטוש, נטוש חברך"**. שוב אותן העיניים, מודדות אותי מלמעלה למטה. **"מה שמך? איפה גרת?"**

כאן התערבה בלה ואמרה בשקט: **"יוסף אינו זוכר הרבה, כוח זכרונו נחלש"**. נשכתי את שפתי. על רקע הדברים הקולחים מראש השולחן נסיתי לעורר את זכרונו של יוסל'ה. הזכרתי לו את תנועת הנוער, את המקהלה ב"טמפל", את הספריה העירונית, את הטיולים שלנו ואת המשחקים, את בית הספר... מדי פעם ראיתי ניצנוץ בעיניו, ושוב מדד אותי כאשר מבטו מופנה פנימה. ככל שפרטתי נעשו מאמציו מרוכזים יותר. הוא שאל אותי הרבה שאלות, ואני מהרתי להשיב, ואולם התמונה הייתה עדיין מטושטשת. שוב הבריק רעיון: לקחתי מפית ניר שהייתה תחובה בכוס שלפני, הוצאתי מכיסי עט והתחלתי לשרטט. התחלתי מלמעלה: שני קווים קעורים ונקודה מעובה בכל שלושת החודים, כן, כך התחיל לצייר את הכתר. ועכשיו צדודית הפנים והמקור המקושת. כאשר משכתי את הקווים למטה כדי לצייר את הגוף הרגשתי בנשימתו הקרובה של יוסל'ה. פניו היו סמוכים לציור והוסבו בבת אחת אלי. חיוך חוור נשתפך עליהם. המשכתי לצייר, כאשר מדי פעם אני מפנה את ראשי לעברו ובוחן את תגובותיו. סיימתי כבר את הכנפיים והתחלתי להוסיף להם את קשקשי הנוצות. הרגשתי דחיפה. יוסל'ה קרב אליו את מפית הניר שלי ולקח את עטי מידי. בתנועות זריזות הצמיד את שתי הרגליים למטה ומתח לכל אחת שלוש אצבעות עם צפורניים חדות. פניו זהרו, עיניו רצדו מתוך שמחה גלויה. ליבי המה לו. עכשיו נוכל לרענן את חוויות ילדותנו. נשוחח ארוכות על חברים, על ארועים ועל מקומות, נחלת עברנו המשותף.

נשמעו מחיאות כפיים. המלצרים הגישו את המנה הראשונה. שנינו קמנו ופנינו אל עבר החצר. בלה הצטרפה אלינו. יוסל'ה סיפר לי על אשתו ועל ילדיו. מסר פרטים על עיסוקו. ביקש שאספר לו על משפחתי. כל פעם שניסיתי לגוררו אל הזכרונות נעשו פניו חתומים, סברו מהורהר ומבטו מרוכז באיזו נקודה נסתרת. העבר נשאר מחוז שכוח. צריחתו של נשר שריחף מעלינו משכה את עינינו כלפי מעלה.

פרק ארבעה עשר

הנצחות

גלעד לזכר אבק אדם באושוויץ-בירקנאו
הצילום נעשה ב-2 במאי 1988

לזכר

אמנו — **פרידה רוטנברג** לבית **קלפפר**
אחיותינו — **רוז'קה וסטפניה רוטנברג**
ובני משפחות:
רוטנברג: טובה, חנוך, אוה, בלומה, לאון ואהרן
הייטנר: אמיל
קלפפר: חיה וברוך, גוטה, נוח וברכה
טורנהיים: טובה וחנניה, גולדה, רניה, משה ודוד
רוס: ליאון ואסתר, דורה, מניה

כולם נספו בשואה. השם ינקום דמם

אבינו — **ליפא רוטנברג ז"ל**, נפטר בשיבה טובה בישראל
אחיינו — **יצחק ודוד רוטנברג ז"ל**
אחינו — **תיאודור רוטנברג ז"ל**, נפל במלחמת ששת הימים
בני משפחה — **רוטנברג אדית ודוד ז"ל**

יהי זיכרם ברוך

המנציחים:
רגינה הייטנר, מבית רוטנברג
סוניה אבירי, מבית רוטנברג
רודולף רוטנברג

לזכר

אמי **מלכה אורבך** ז״ל
שהלכה לעולמה בשנת 1925

לזכר יקיריי שנספו בשואה, הי״ד

אבי **שלמה אורבך**
אחי **יוסף אורבך**, אשתו ובתם **מדז׳ה**
אחי **מרדכי אורבך** ואשתו
אחותי **פלה לנדאו**, בעלה ובנה **בובי**
אחותי **מרים קלוסקה**, בעלה **ברוך** ובנם **יוסף**
אשתי **אנקה אורבך**, בתנו **אילנה** ובננו **אנגוש**

יהי זיכרם ברוך

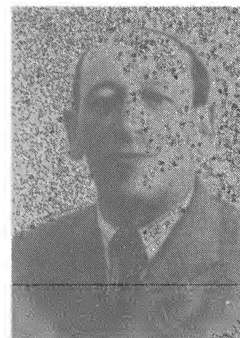
המנציח:

ברנרד אוֹרבָּך

לזכר יקירינו הבלתי נשכחים הי"ד

אבינו **יצחק מאיר קורלנד**
אמנו **חיה (הלנה)**
אחינו **שאול (סָבק)**
אחותנו **שבע קורלנד־אנגלהרט,**
בעלה **דר' ארטור אנגלהרט** ובנם **אלכסנדר (אולש)**

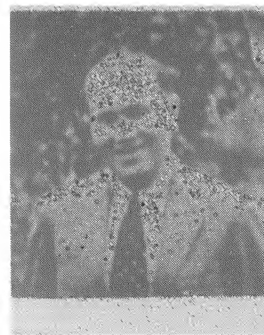
סבא **מנדל** וסבתא **רייזל קורלנד**
המהנדס **משה (מאוריצי) אנגלהרט**
(בעלה של **חנה** לבית **קורלנד**)
וכל משפחתנו הענפה
יעקב שטאטלר ואשתו **טוסיה**
כולם ניספו בשואה ומקום קבורתם לא נודע

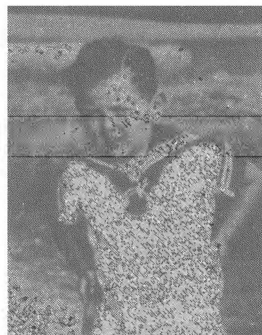

אבינו יצחק מאיר קורלנד

אימנו חיה־הנה קורלד

אחינו שאול־סָבק קורלנד

אחותנו שבע קורלנד אנגלהרט

בעלה ד"ר ארטור אנגלהרט

בנם אלכסנדר אולש
אנגלהרט

המהנדס משה (מאוריצי)
אנגלהרט
(בעלה של חנה, כעת בישראל)

ולזכר
אחותנו **אסתר (אסטולה) קורלנד**, שנפטרה
בשנת 1933
דר' **יאנק ברמן** ואשתו **פרדה** דודתי,
אחות אמי (לבית **וארשאבסקי**) ובעלה השני,
דר' **הנרי זונאבנד**, ראש העיר הראשון של אשקלון
יהי זיכרם ברוך

המנציחות:
חנה אנגלהרט גולדפלד לבית קורלנד
פרידה דיקרמן לבית קורלנד
דר' יהודית פלמן לבית קורלנד

לזיכרון נצח של הורינו ובני־משפחותינו

שמואל נתן ויוכבד שולוביץ ז"ל

אבינו **שמואל נתן שולוביץ**
מנכבדי העיר קטוביץ, שכיהן
לאחר מלחמת העולם השניה
כיו"ר הקהילה היהודית בקטוביץ
נפטר בישראל

אמנו **יוכבד שולוביץ**
נפטרה בישראל

אחותנו, **אלטה זלדוביץ** מבית **שולוביץ**
ובני משפחתה שנספו בשואה, הי"ד.
יהי זיכרם ברוך

המנציחים:
דוד שולוביץ
זלמן שולוביץ
מרים בוכווייץ־שולוביץ

לזכר הוריי היקרים

אבי ר׳ **נפתלי בסר**

אמי **פרימט בסר** לבית קושיצקי

אבי ז״ל, התגורר בקטוביץ עוד לפני המלחמה הראשונה,

חבר הנהלת הקהילה, סוחר נכבד ועסקן דגול.

ביתנו ברח׳ דירקצינה 3 שימש כבית ועד לחכמים, הצטיין בהכנסת אורחים

ורבנים ואדמו״רים מפורסמים היו מבאיו.

ביוזמת אבי נוסד בית חסידי ראדומסק ברח׳ טילנה מאריצקא, שכלל גם ישיבת ״כתר תורה״.

לזכר

סבי ר׳ **ישראל משה קושיצקי**

מנכבדי העיר ובעל מוסף אצל האדמור מראדומסק במשך שנים רבות

סבתי ובתם הגב׳ **גוטליב** הי״ד

ולזיכרם של הנכבדים

הרב **יוסף כהן** (יוסלה כוהן)

התגורר בכיכר וולנאשצי, וייסד בית מדרש בביתו

הרב **יעקב מיכאל המפל**

שכיהן כמורה הוראה בקטוביץ

ר׳ **יצחק דוד אונגר**

ששימש כחזן ב״זאאל״ ולעתים גם בבית הכנסת הגדול.

ר׳ **אברהם הוטרר**

מר **אברהם לנדברג**

מפרנסי הקהילה החשובים

ר׳ **וואלווילי שטרן** ואחיו הרב **מביליץ**

מר **יששכר וייס**

קומפוזיטור ומבעלי התפילה הראשיים

אצל האדמור מראדומסק.

מר **ווינר**

חבר ההנהלה בעיריית קטוביץ ואישיות ידועה בגרמניה,

ממארגני כינוס הייסוד של אגודת ישראל בקטוביץ בשנת 1912.

מדובריה של יהדות קטוביץ עוד לפני מלחמת העולם הראשונה,

יוזמו ומחברו של כרוז הפנייה ליהודי גרמניה מאת הקיסר ווילהלם השני.

יהי זיכרם ברוך

הרב יחזקאל בסר

ניו־יורק

זיכרון נצח

לאבי הרב ד״ר **מרדכי פוגלמן** ז״ל
רבה של קרית־מוצקין, ועד פרוץ מלחמת העולם השניה
רבה של קהילת קטוביץ
הלך לעולמו ביום ט׳ אלול תשמ״ד.
לאימי הרבנית **בלה פוגלמן** זכרונה לברכה
הלכה לעולמה ביום כ״ט אב תשל״ה
ת. נ. צ. ב. ה.

הנאהבים והנעימים שיום פטירתם ומקום קבורתם לא נודעו

אבינו הרה״ח ר׳ **מנחם נחום פוגלמן**
אחינו הרב ר׳ **ישראל יוסף לאו** אבד״ק קולומיה.
אשתו **נעכא** בת **יעקב ניידאף** ובניהם; **חיה** ובעלה **צבי אליעזר**
וייס ובתם, **פרידה, דוד, גיטל.**
הרב **ר׳ משה חיים לאו** אבד״ק פיוטרקוב
אשתו **חיה** ובנם **שמואל**
אחינו ר׳ **יעקב דוד לאו,** אשתו **חוה** ובנותיהם **לאה הינדה ומירה**
בת־אחותנו **צ׳רנה נוסיה,** בעלה **יהושע וולפסטהל** ובנם
אחותנו **מרים,** בעלה **מיכאל קראוטשטיק** ובתם **זיסל יוסא**
אשת־אחינו **שולים, חנה** ובתם **זיסל פוגלמן**
דודתנו **אטל שרה בקנרוט** בת הרב **ר׳ שמואל יצחק שור**
אבד״ק מונסטרישץ
יזיכרם אלוקינו לטובה וינקום נקמת דמם
נרשם על פי לוח הזיכרון שנקבע בבית הרב דר׳ מרדכי
ובלה פוגלמן, קרית מוצקין.

זיכרון לבני־משפחתנו:
דודתי **מיטא,** דודי **ברונו** ובת דודי דר׳ **אביבה שנטהל**
דודי ודודתי **שולים ואלבנה פוגלמן**
בן־דודי **שמואל יצחק לאו** ואשתו **חנה**
בת־דוד אבי, דר׳ **הניה וואהל**
בן־דוד אבי, **משה פוגלמן**

יהי זיכרם ברוך.

המנציחה:
דר׳ לאה נעמי גולדפלד־פוגלמן

אל מלא רחמים

המצא מנוחה נכונה לנשמות

אבינו הרב קלונימוס בן שלום ומרים חמיידס
אמנו גיטלבת יצחק ומרים
דודינו בנימין ואייזיק חמיידס ומשפחתם
דודתנו רבקה קרל ומשפחתה
סבא וסבתא שלום ומרים חמיידס
משפחת אלתמן
וכל בני משפחתנו שנספו בשואה

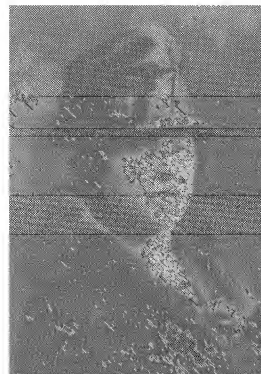
הסתירם בסתר כנפיך לעולמים
וינוחו בשלום על משכבם

משפחות לאון חמיידס
וצבי ברנע

לזיכרון עולם

אמנו היקרה

קלרה דרוקר ז"ל (לבית שור)

נולדה בקלוש, פולין 15.1.1901
נפטרה בישראל ב־10.8.1958, בגיל 57

אבינו היקר

לאון דרוקר ז"ל

נולד בסטרי, פולין 9.10.1892
נפטר אחרי המלחמה בפולין
בקטוביץ ב־20.3.1946, בגיל 54

אחינו היקר

הרמן דרוקר הי"ד

נולד בוינה, אוסטריה,
ב־29 באפריל 1922
נרצח על ידי הנאצים במחנה
מיסלוביץ, פולין, בשנת 1943, בגיל 21

סבתותינו וסבינו היקרים

סבתנו **ברנדל דרוקר**
(לבית **הורשיבסקי**) ז"ל

סבתנו **שרה אסתר שור,** הי"ד,
נספתה בשואה.

סבנו **הירש שור** ז"ל

סבנו **ר' מרדכי דרוקר** זצ"ל

המנציחים:

אריה דרוקר ומשה דרוקר,
בניהם של קלרה ולאון דרוקר.

אבי
שלמה צבי
בן שבתי

אמי
פעסל (כפי)
בת דב

יזכור אלהים

נשמות בני משפחתנו
שהלכו לעולמם

אחי ואחיותי

שרה (סלה)
שרגא מרדכי
שבתי
בלאנקה
משה
טובה
דב (ברל)
שמואל

ואת
נשמות כל קרובינו
הן מצד אבינו
הן מצד אמינו
שהומתו ונהרגו
נשחטו ונשרפו
נטבעו ונחנקו
על קידוש השם
תהיינה נפשותיהם
צרורות בצרור החיים

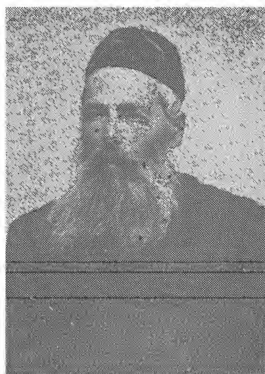
המנציח הוא שריד יחיד שנשאר מהמשפחה:
יוסף קמינסקי.

לזיכרון נצח

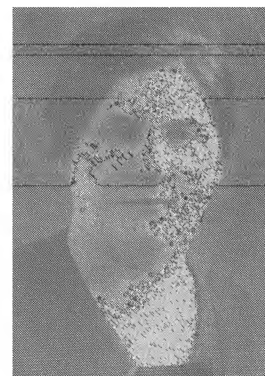
משפחת **דיאמנט־צ׳פלסקי** הי״ד
שנרצחו ע״י הגרמנים

לזכר

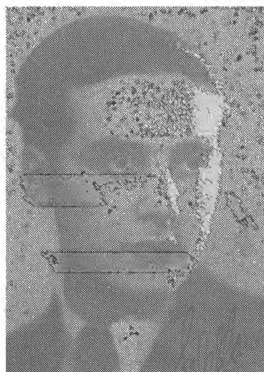
סבנו **נחמיה דיאמנט** שהלך לעולמו
אבינו **וולף דיאמנט**, ניספה באושוויץ
אחרי הגירוש הסופי מגטו סוסנוביץ ב־1 באוגוסט 1943 ורק צוואתו נותרה לנו, ״זכור את שעשה לך עמלק הגרמני״.

סבנו נחמיה דיאמנט

אמנו **בלצ׳ה דיאמנט**, לבית **צ׳פלסקי**, נספתה באושוויץ ב־28 בינואר 1942, דוגמה ומופת למסירות למשפחה, לעזרה לזולת, לאצילות נפש ולנאמנות אין קץ.

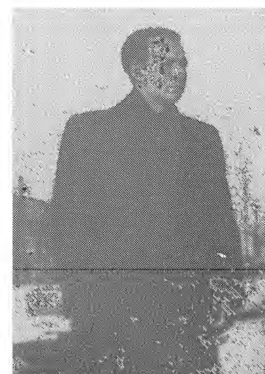

אמנו בלצ׳ה דיאמנט,
מבית צ׳פלסקי

אחינו **שמואל (סלק) דיאמנט**, נספה באושוויץ בן 23 בלבד כאשר נעצר בפעולה להצלת ילדים בגטו סוסנוביץ.

אחינו — שמואל (סלק)
דיאמנט

אחינו **אהרן דיאמנט**
חבר במחתרת הראשונה בגטו וארשה, נרצח על ידי הגרמנים ב־18 בינואר 1940 והוא בן 26 בלבד. משורר אציל נפש, זמן קצר לפני הרצחו כתב את שירו האחרון:

״פרח מערוגת קבר קטפתי
הפקתי ממנו דבש
ואת צינת המקום עודני חש
אשאל אותך פרחי
שאלה של תם
מה צפוי לבני אנוש
שם״.

אחינו — אהרן דיאמנט

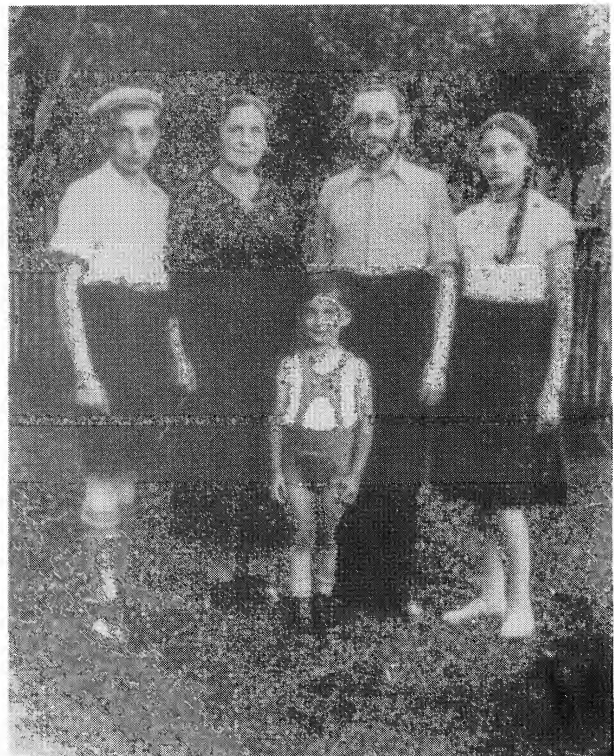
המנציחים:

סמק־שמשון דיאמנט, חיפה
מנוס־נחמיה דיאמנט, רמת־גן
הדסה תלם מבית דיאמנט, נס־ציונה

לזכר יקירי נפשי הבלתי־נשכחים

כולם ניספו בתקופת השואה הי״ד

אמי אצילת הנפש, **רוזה־לאה הופפן** לבית **קרונקופף**
אבי **שמואל־שלמה (סמואל) הופפן**, בן **משה והודס**,
שבחר להצטרף לאמי ואחי הקטן בקרונות המוות לאושוויץ
ולא להיפרד מהם, בפינוי הכללי של היהודים מסלבקוב בקיץ 1942.
אחי **דב־בערישל (ברנרד) הופפן**, שנספה
במחנות ריכוז בסוף שנת 1944 והוא בן 21 בלבד.
אחי הקטן **יהודה־ולף (אידוש) הופפן**,
בן 8 בלבד כאשר נספה.

משפחת הופפן HOPPEN — בחופשת קיץ 1938

ולזכר הקדושים

סבי וסבתי **משה והודס הופפן**
שנרצחו ע״י הגרמנים ועוזריהם
האוקראינים בעירם זבארז׳.
דודי **אהרן הופפן**, רב העיר
שניאטין בפולין, אשתו **פרלה** ובתו
שיינדלה.

ולזכר

כל שאר בני־המשפחה הן מצד אבי
והן מצד אמי, שמסרו נפשם על
קידוש ה׳. **יהי זיכרם ברוך**

המנציחה:
ניצולת המשפחה היחידה מהתופת
צילה כתריאל מבית הוֹפֶּן

לזכר הורינו היקרים והנאצלים

אבינו **צבי אריה (הירש לייב) טייטלבאום**
אמנו **פייגה פרל (פלה) טייטלבאום** לבית **ברין**
תושבי קטוביץ וותיקים, לפני השואה ואחריה
עלו ארצה בשנת 1957
יהי זיכרם ברוך

צבי אריה ופייגה פרל טייטלבאום

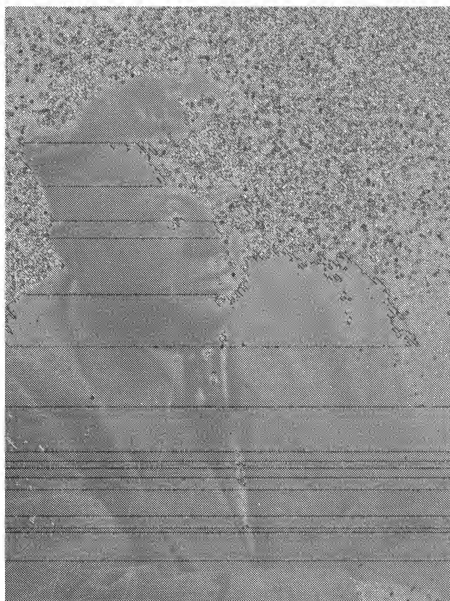
המנציחים:
הבנים: ילידי קטוביץ
יצחק מאיר, ישראל נח, יעקב
בנימין טייטלבאום
ומשפחותיהם.

לזכר קרובינו היקרים
תושבי העיר קטוביץ וסביבתה
שנספו בשואה ולזכרם של
יקירינו שהלכו לעולמם.
סבנו וסבתנו
משה ורחל לאה ברין
סבנו וסבתנו:
יצחק מאיר ופרל טייטלבאום
משפחת **הורוביץ: מאיר וצודל — חנה**, ובנם **יוסף**
משפחת **ויזנפלד: משה ומניה** וילדיהם **רגינה, קלמן ובייבוש**
משפחת **טייטלבאום: פנחס ובילה** וילדיהם
משפחת **טייטלבאום: משה ודבורה** וילדיהם
משפחת **ארנוורט: משה ופולה** וילדיהם
משפחות: **ברונר ואוקטוביטה**
משפחת: **יהודה ושיינדל ברין** וילדיהם
משפחת: **סקורניק** וילדיהם

לזכר יקירינו הבלתי נשכחים

אמנו **ויטה פילצר לבית וינגרטן**
נספתה בשואה ב־1943, בת 38 הייתה במותה

אבינו **אברהם (אדולף) פילצר**
נפטר בשנת 1961 בגיל 67

אחותנו **פרניה פילצר**
נספתה בשואה ב־1943, והיא בת 7

אח אבינו, אשתו ובנו
מרכוס סבינה ומרטין פילצר, נספו בשואה

המנציחים:

גוסטה פריסטר מבית פילצר
אסתר זילברשטיין מבית פילצר

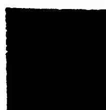
בלימה פרישר מבית פילצר
יהודית (איטקה) מאיר מבית פילצר
ומשפחותיהן

נזכור

את הורינו אהובינו
אסתר (לבית וישניצר) ופנחס פרישר
שנספו ביד המרצחים הנאציים בשואה
ומקום קבורתם לא נודע.

בניהם:
אליהו פרישר
פולה וסרברגר (ז"ל)
הנרי פרישר
חנה ברג

לזיכרון נצח

של

יעקב וגאלה־מריה מילנר ז״ל

אבי **יעקב מילנר בן הירש (צבי) ז״ל**
נולד בשנת 1889, נפטר ב־1977 בתל־אביב,
היה בעל בית מסחר לפרוות בקטוביץ ויו״ר ענף
הפרוות לכל שלזיה עלית מטעם ממשלת פולין.
כיהן כשופט באיגוד הסוחרים בקטוביץ.

רעייתו **גאלה־מריה מילנר** לבית **פישל**
בתם **רנה מילנר,** שנספו בשואה, הי״ד.
בנם **הינריך מילנר** שנספה בים, בדרכו
לארץ הקודש, אחרי שעבר את תלאות
השואה.
סבי **הירש (צבי) מילנר** שהלך לעולמו.
השתתף כציר ב״ועידת קטוביץ״ בשנת
1884 והיה ממייסדי אגודת ״חובבי
ציון״.
אמי היקרה **רות מילנר** לבית **גוטהלף**
ז״ל נולדה בשנת 1912 בברלין,
נפטרה ב־1971 בתל־אביב

יהי זיכרם ברוך

המנציח:

בנימין מילנר ומשפחתו

רמת־השרון

In loving memory of my family

My Mother:	**Friedel Gross**
Grandmother:	**Paulina Nussbaum**
Grandmother:	**Chaja Gross**
Grandfather:	**Hirsch Gross**
Aunt:	**Liba Gross**
Aunt:	**Frania Gross**
Aunt:	**Lusia Gross**
Cousin:	**Lola Gross**
Uncle:	**Josef Gross**
Aunt:	**Hadassa Gottreich**

My parents in Rabka-Zdroj, 1935

who passed away in the Holocaust in Auschwitz

כולם נספו בשואה הי״ד.

In memory of my Uncle David Gross

יהי זיכרם ברוך

From

Fritz Gross, Frankfurt

In Memory of

Father: **Aron Krakowski**
passed away in 1938

Mother: **Vitel Krakowski**
killed by the German-murderers
in 1943

Brother: **Slamek Krakowski**
killed in 1942 in Cosel

Uncle and Aunt: **Abraham and Gusta Blitz,**
their daughters Hala and Pola
killed by the Nazis

of blessed memory

Henry Kaye (Krakowski) N.Y.

Halka Rosenbaum (Krakowski) Houston, Texas

לזיכרון נצח של משפחתי הי״ד

הוריי היקרים **נתן וברטה שיפטן**

אחיותיי הקטנות **חנה׳לה ורחל**

כולם נספו באושוויץ

אחותי **רותי** שנרצחה על ידי הגרמנים ביוגוסלביה בדרכה לארץ ישראל

ולזכר

משפחת **פוזאמנטיר** הי״ד

גיאורג, ארנה, ליאו, היינץ, האנס

שנורו בדירתם על ידי קצין נאצי

משפחת **נבל**

סמואל, רוזה, מריאנה, קורט

משפחת **זולקוביץ**

איזידור, פלורה

משפחת **מיידז׳ווינסקי**

אדולף, רוזה

המנציחה:

אורה ארבל (מארגוט שיפטן) ז״ל

לזכר אחותי ניצולת השואה **שרה דילר,**

עבדה כמורה בקטוביץ, בבית־הספר היהודי ע"ש ברק יוסלביץ.
נפטרה בישראל ב־25 ביולי 1991

לא פרחים ולא נרות
לא יחזירו לנו עוד
את ברק עיניך הטובות
לטוף ידיך היפות —
ואהבתך לכל העולם —

כי לבך הטוב נדם!
אך תמיד אותך נזכור,
כי היית לנו לאור
והורית איך לעבוד
איך לאהב ואיך לחיות.

יהי זיכרך ברוך!

אחותך דולה
היחידה שנשארה מכל המשפחה

לזיכרון נצח

אמי **חנה שיינדל קרוטמן,**
נפטרה בשנת 1923
אבי אהרן הערש קרוטמן
ואישתו **טובה**
ילדיהם: **וועלוול, פריידלה, לייבלה וסוניה**
אחי **אברהם קרוטמן,** אחותי **בלה קרוטמן,** כולם ניספו בשואה הי"ד
ולזכר הנפטרים והנופלים:
אחי **יהושע קרוטמן,** נפטר בדימונה בשנת 1969,
אחי **עקיבא קרוטמן,** נפטר בראשון־לציון בשנת 1982
אחי **מנדל קרוטמן,** נפל בקרב נגד הנאצים כחייל בשורות הצבא האדום, בשנת 1941

יהי זיכרם ברוך

המנציחה: דובקה בוכשטיין (קרוטמן), ירושלים

דובה ביום חתונתה עם בני משפחתה. סוסנוביץ 1938

לזיכרון נצח של הורינו ובני משפחותנו

אבינו **אברהם פנחס בלט** (BLAT), נפטר בשנת 1970
אמנו, **אסתר רחל בלט**, נפטרה בשנת 1971
אחינו **יצחק בלט**, נספה בשואה, באושוויץ, בשנת 1944

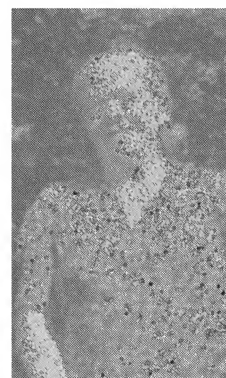
יהי זיכרם ברוך

אבינו

המנציחים:

ליאון בלט, רמת השרון
חנה בלט־סואאפ, ניו־יורק

אמנו

לזכר הורינו היקרים

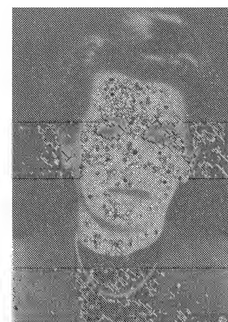
אבינו **יחיאל (חיל) ברק** ואמנו **פרידה מייטליס ז״ל**

אבינו יחיאל (חיל) ברק מייטליס

יחיאל ברק בן אברהם ולאה מייטליס ז״ל
נולד ב־1897, נפטר ב־1967 בתל־אביב.
ממקימי ארגון יוצאי קטוביץ בישראל.
עסק בגמילות חסדים ותרם רבות לארגוני צדקה.
זכה לאות הצטיינות "FRANCE LIBRE", מידי הגנרל דה־גול
עבור עזרתו לכוחות צרפת החופשית בשנות מלחמת העולם
השניה.

פרידה בת משה ופייגל רבקה לבית מייזלר ז״ל
נולדה ב־1901 בטשנסטוחובה, נפטרה ב־1979 בתל־אביב.
הקדישה זמנה לעזרה לזולת
יהי זיכרם ברוך

אמנו פרידה מייטליס

המנציחות:
הבנות: **פלה בירנבאום ודר׳ ורדה מי־טל תל־אביב**
אדריכל שרה סופר־שרויר, חיפה
נכדים: **עו״ד רוני בר־און, ירושלים, אדריכל גילה הרץ, תל־אביב**
דר׳ אריאלה סופר, וושינגטון, דר׳ נעמי סופר־גרסון, חיפה

לזיכרון נצח של הורינו ובני משפחתנו
שנספו בשואה, הי״ד

אבינו, **נפתלי גולדמן** (GOLDMANN)
אמנו, **ארנה (אסתר)** לבית **גולדרייך**
אחותנו, **גולדה׳לה**, בת ה־11
שנרצחו ביולי 1942 במחנה ההשמדה בלזץ
סבנו, **יצחק גולדמן** שנרצח ע״י הגרמנים ועוזריהם האוקראיניים בעיר זבירצ׳ה
וכל שאר בני המשפחה, שמנו יותר מ־70 נפש
ושמסרו את נפשם על קידוש ה׳.

י ה י   ז י כ ר ם   ב ר ו ך

יעקב גולדמן
מיכאל גולדמן־גלעד

לזכר משפחתו של בעלי **צבי גץ** ז״ל
שנספתה בשואה, הי״ד
האם **שרלוטה גץ**
האחות **רות גץ**
האחות **לנה גץ**
האח **הוגו גץ**
ולזכר האב: **סלומון גץ**, נפטר לפני המלחמה

י ה י   ז י כ ר ם   ב ר ו ך

המנציחה: יהודית גץ

לזכר הוריי היקרים והבלתי נשכחים

יצחק שֶנבֶּרג ואסתר לבית יוקר הי"ד

שהקדישו את חייהם לעזרת הזולת
ושנספו בשואה בשנת 1942
ולזכר אחי היחיד

מרק (מוטל) שֶנבֶּרג

שנולד בנובמבר 1918 ונעלם בשואה

מרק שנברג ז"ל

ולזכר דודי **סימון דונקלבלום** מקטוביץ שנפטר
ב־22 בפברואר 1979 בקנדה.
ולזכר אשתו, דודתי, **אליזבת (אלזה)** שנפטרה
ב־7 באוגוסט 1985 בקנדה,
שניהם קבורים בבית העלמין בחולון, ישראל.

המנציחה: פֶּפִּי וינר לבית שֶנבֶּרג, חיפה

לזיכרון נצח של הורינו היקרים

אבינו **חיים מאיר וזניצה ז"ל**
שנהרג בשדה הקרב בשירות הצבא הפולני במלחמה נגד הנאצים בחודש ספטמבר 1939 בהמנאו שליד קטוביץ.
אמנו **פייגה** שנפטרה בחודש אוגוסט 1981 בחיפה

המנציחים:
בנם שלמה ומשפחתו **בתם חנה ומשפחתה**
בנם יוסף ומשפחתו **בתם רוזה ומשפחתה**

לזיכרון נצח של

אבי **אליעזר בן משה רייך**
אמי **פרומה רייך** מבית **מנלה**
אחי **יוסף רייך**
תושבי העיר קטוביץ, שניספו בשואה ומקום קבורתם לא נודע, הי"ד

לזיכרם

של הדוד **יצחק פינצ'בסקי** והדודה **פרידה** לבית **מנלה**
ילדיהם **יוסף, שמעון, וולף ובלומה פינצ'בסקי**
משפחת **אברהם מֶלֶך ומינה** לבית מֶנֶלה

יהי זיכרם ברוך

המנציחה:
מרים דיאמנט (מלה רייך)

לזכר
הורינו היקרים הי״ד

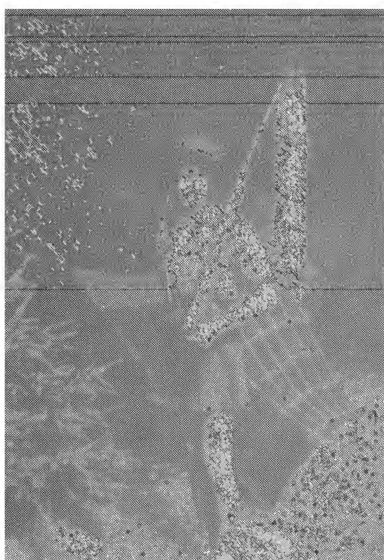
אמנו — **רבקה שטיינקלר**
(לבית **שטפלר**)
נולדה ב־8 בספטמבר 1907
בוויסוקי בזיג,
נרצחה באושוויץ בדצמבר 1943
אבינו — **אברהם שטיינקלר**
נולד ב־15 במאי 1901 בפיליצה,
נספה במחנה עבודה בגרמניה
בשנת 1943
ולזכר כל בני משפחותינו מבית
שטפלר ומבית **שטיינקלר הי״ד**
אשר ניספו בשואה

המנציחות הבנות
שושנה שלו
אסתר ויינשטט

סמואל ואידה וסרלאוף

לזיכרון נצח של יקירינו שנספו בשואה
אבי **סמואל וסרלאוף**
אמי **אידה** לבית **קורן**
אחותי **גינקה וסרלאוף** בת 21

גינקה וסרלאוף

יהי זיכרם ברוך

המנציח: לזר וסרלאוף ומשפחתו

לזיכרם של בני־משפחתי

יוסף שמרצלר, חבר ועד קהילת קטוביץ ומחבר המחזמר ביידיש "אמנון ותמר",
נספה בבלזיץ בסוכות 1942 בגיל 51
אשתו **פני (ציפורה) שמרצלר,** מבית **טרטנר,**
נשיאת "ויצו" בקטוביץ, נספתה בבלזיץ בסוכות 1942, בגיל 42
בתם **איזה,** נספתה בבלזיץ בסוכות 1942 והיא בת 14 בלבד
בתם **דוסיה (דבורה),** קפצה מהרכבת שבה הובלה לבלזיץ, נתפסה בעיר
זלוציוב והובלה שנית לבלזיץ שם נספתה ב־14 בנובמבר 1942 והיא בת 18 בלבד
אברהם (דולק) אייזנר ואשתו **שיוניה** (יפה) מבית **טרטנר**
בעלי מכון־בולאות בקטוביץ, נספו בבלזיץ ב־17 באוגוסט 1942, כשהוא בן 44 והיא בת 40
יעקב (יאנק) טרטנר נרצח בגיטו לבוב בנובמבר 1942 כשהוא בן 38
ואשתו **ורה (שרה) טרטנר** מבית **ברצק** (BARZAK) שנספתה בבלזיץ ב־17 באוגוסט 1942
כשהיא בת 29

השם ינקום דמם

המנציח:
מרדכי טרטנר, תל־אביב

לזיכרם של הוריי ובני־משפחתי שנספו בשואה:

אבי **שמואל לונדנר**
אמי **רבקה זיגמן**
אחיותיי **ארנה ודורקה זיגמן**
סבתי **צילה זיגמן**
אחיות אבי **רגינה לונדנר ורוז'ה לונדנר** —
מחנכת בבית־ספר היהודי
לוטי ויחזקאל קושיצקי ובתם **רוז'ה קושיצקי**
רוז'ה וברוך נבנצל
מלכה וזוכר קושיצקי
גוסטה ולזר זיגמן

המנציחה: יואננה לבקוביץ מבית זיגמן

רבקה זיגמן

לוטי קושיצקי

לזכר הוריי היקרים הי״ד

אבי **יחזקאל בן אברהם מלר**

נולד בכז׳אנוב ב־1899

נרצח במחנה גרוס־רוזן ב־1944

אמי **חנה הינדה מלר**, בת **גרשון שיינברג**

נולדה בכז׳אנוב ב־1902

נרצחה באושוויץ בשנת 1943

יהי זיכרם ברוך.

המנציח: גרשון מלר, חולון

בנימין וגולדה אוסטרובסקי

חיקה ופייגלה אחיותיה של מלכה נויהוף

לזכר יקיריי שנפטרו ונספו בשואה

אבי **בנימין אוסטרובסקי ז״ל**

נפטר בקטוביץ, 3 במרץ 1937

אמי **גולדה אוסטרובסקי** לבית מינגלגרין

אחי ואחיותיי **אברהם, חיה, שרה, פרומה וציפורה**

נספו בשואה, הי״ד

אחי **משה מינגלגרין**, שוחרר מברגן־בלזן

ונפטר מיד אחרי השחרור ב־20 ביולי 1945 בליבק — גרמניה

יהי זיכרם ברוך.

המנציחה: מלכה נויהוף (מינגלגרין) ומשפחתה

לזיכרון־נצח של הורינו היקרים

אבינו דוד (דולק) פומרנץ ז״ל

(1954־1896), נפטר בישראל

בעל העיטור הגבוה ביותר בצבא הפולני ע״ש מרשלק פילסודסקי, עבור השתתפותו במלחמת העצמאות של פולין.

דוד ורחל פומרנץ

אמנו רחל (ריסיה) פומרנץ לבית בילדנר ז״ל

(1956־1895), נפטרה בישראל.

מפעילות ועד ההורים של בית הספר היהודי ע״ש ברק יוסלביץ בקטוביץ.

י ה י ז י כ ר ם ב ר ו ך

הבן ישעיהו (סלק) פומרנץ, ארה״ב
הבת מלה וילנר־קֶלבלט
הבת רגינה קָנֶל

לזיכרון־נצח

אמנו אלקה מורגנשטרן (לבית בורנשטיין) ז״ל
אבינו הרמן־צבי מורגנשטרן ז״ל
אחינו יצחק־יוז׳ק מורגנשטרן ז״ל

נפטרו בישראל.

דודים, דודות וילדיהם, כולם ניספו בשואה
ומקום קבורתם לא נודע.

יהי זיכרם ברוך.

המנציחות:
צֶשָׁה אֶטינגר מבית מורגנשטרן ומשפ׳.
בֶּלָה פִּיפֶּר מבית מורגנשטרן ומשפ׳.

לזיכרון־נצח

אבי **ארטור נבל,** נפטר בישראל

אמי **אלפרידה נבל,** נספתה בשואה

דודי **אלפרד** בן **נתן נבל,** נפטר בישראל

דודתי **פני נבל,** נפטרה בישראל

בנם **קורט נבל,** נספה בשואה

בתם **אירמה נבל** נספתה בשואה

ולזכר

שאר בני המשפחה מצד אבי ומצד אמי שנספו בשואה, הי״ד.

יהי זיכרם ברוך

המנציחה: ז׳ימנובוצקי ינינה מבית נבל

לזיכרון־נצח

אבי **יצחק דוד אונגר־זילביגר** ז״ל,

נפטר בישראל בשנת תשכ״ה (1965)

שליח ציבור ובעל תפילה בקהילת קטוביץ - משנת 1925 ועד פרוץ המלחמה

ראש המשגיחים על הכשרות מטעם הרבנות בקטוביץ.

אמי **רחל זילביגר** לבית **זילברפלד**

אחי **יהונתן זילביגר**

ולזכר

שאר בני המשפחה מצד אבי ומצד אמי שנספו בשואה הי״ד

י ה י ז י כ ר ם ב ר ו ך

המנציחים: שלמה זילביגר ובני משפחתו

לזיכרון־נצח

אבי **זיגמונט (זלמן) בּיברשטיין** ז״ל

נפטר בגרמניה בשנת 1947

אמי **אסתר ביברשטיין** מבית **בלין** ז״ל

נפטרה בחיפה בשנת 1969

אחותי **צילה שטרק** מבית **ביברשטיין** ז״ל

נפטרה בחיפה בשנת 1989

אחי **איזידור ביברשטיין**, הי״ד

נספה בשואה

ו ל ז כ ר

בני משפחה מצד אבי ומצד אמי שנספו בשואה הי״ד

יהי זיכרם ברוך

המנציחים: ינקה־חנה ביברשטיין ומשפחתה

לזיכרון־נצח של

סבא **פריץ קוכמן**

סבתא **קלרה קוכמן** לבית **סימון**

דודתי **מרישן קוכמן**

שנספו בשואה, הי״ד

ולזכר

אבי **היינץ־צבי קוכמן** ז״ל

אמי **קלרה קוכמן** לבית **ברונר** ז״ל, נפטרו בישראל ב־1982

דודתי **חנה רינג** לבית **קוכמן**

דודי **יוליוס רינג**

נכדם **מנולו גולדשטיין**, נפטרו בדרום אמריקה (פאראגווי)

יהי זיכרם ברוך

המנציחים:

גד גולן־קוכמן

סוזי גולדשטיין לבית רינג

IN MEMORY

Parents: **Henoch** and **Zofia Blavat**

Brother: **Eliash,** his wife and two children

Sister: **Cyla Blavat-Zwezkenstiel**
her husband: **Adolf Zwezkenstiel**
children: **Genia and Heniek**

Brother: **Roman Blavat**

of blessed memory

**From: Herman & Rachella Blavat,
Florida, U.S.A.**

Abraham Grajcar

In Memory of

My father - **Abram Grajcar**
Died in USSR December 1940

My Mother - **Estera Grajcar née Bratkiewicz**
Died in U.S.S.R. April 1945

My Brother - **Jakub (Kuba) Grajcar**
born 1918 died in Brasil in 1978

My Sister - **Felicja (Fela) Grajcar**
born 1924, died in Australia in 1985

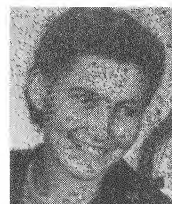
**In order to commemorate
Maria (Grajcar) Mitelman, Melbourne, Australia**

Estera Grajcar

Jakub Grajcar

Felicja Grajcar

Maria Grajcar

In memory of

My Mother: **Berta Majerowicz (Thier)**

My Brother: **Heniek Majerowicz**

who were deprived of life by the Germans

My father: **Juljusz Majerowicz**

who passed away in Los Angeles in 1958

Hela Roven (Majerowicz)
Los Angeles

In memory of

Father: **Naftali Grossman**

Mother: **Helena Szykman**

They were killed by the German-murderers in 1942

הי״ד

of blessed memory

Ewa Jakob (Szykman), N.Y.
Semeone Grossman N.Y.

לזיכרם של אהוביי, ארבעה מחמשת בני משפחתי שנספו בשואה:

אבי **אליעזר אשר רקובר** יליד קרקוב ונצר לאחת המשפחות הוותיקות בעיר זו, נספה בבית החולים היהודי בגיטו קרקוב.
אמי, **שרה סאלומיה מהל־רקובר**, נורתה למוות בידי הגרמנים
אחותי, **רומה רקובר־דלמן**, נספתה באושוויץ לאחר שהוסגרה לידי הנאצים ע״י שלטונות שוויצריה.
אחי, **יוסף רקובר**, חגג ב־1939 את הבר מצווה שלו, הצטרף למחתרת ונהרג בקרבות נגד הגרמנים.

י ה י   ז י כ ר ם   ב ר ו ך

המנציח: אלכסנדר רקובר

לזיכרון־נצח
אבי **מקס קנובלאוך**
דודי **יולק** ורגינה **פוזנר**
ובניהם: **זיגמונט, יורק ויאנק**
דודי **מוריץ ולולה** ובנם **יעקב**
דודי **מניאק־עמנואל**
דודתי **מאניה הוטרר**, אחות אבי,
בעלה **לודביג** ובניהם:
הרמן, פרדק וארנולד.
ולזכר סבתי **גולדה פוזנר**

יהי זיכרם ברוך

המנציחה:
לילי רבקין לבית קנובלאוך

לזיכרון־נצח
אבינו **מקס קרלינר**
אמנו **ברטה קרלינר מבית גרינפטר**
אחינו **אלפרד קרלינר**
כולם נספו בשואה הי״ד
המנציחים:
סלו קרלינר
ארנסט קרלינר
פרידה גרינפטר לבית קרלינר

In loving memory of:
My Mother,
Sarah (Sala)Stapler
who passed away in Tel Aviv in 1989
My Father, **Solomon (Salek)**
who passed away in London in 1965

From **Renée Singer-Stapler**

נזכור לנצח

יהודה לייב גרינבוים

את אמנו היקרה, **חנה־זלדה גרינבוים**
(לבית **גליצר**) הי״ד
ואת אחותנו **סימא** הי״ד, שנספו במחנה בלז'ץ
ואת אבינו היקר **יהודה־לייב בן אברהם דב הכהן**
שנפטר בישראל בשנת 1958
כן אנו מנציחים את זכרם הקדוש של קרובינו ממשפחות
גליצר, טננבוים ופרידמן, שחלקן גר בקטוביץ

אשר גרינבוים

המנציחים: אשר ונתן גרינבוים

לזכר אחי האהוב, **אשר**, שנפטר בישראל בשנת תשנ״ג־1993

**לזכר יקיריי
שנספו בשואה,
הי״ד**

אמי **גוסטה שויער**,
ילידת טרנוב
אחי **מוניק שויער**,
יליד קטוביץ
דודתי **אירנה**
ובעלה **יוסף קם**
מקטוביץ

יהי זיכרם ברוך

**המנציחה:
זהבה גרינברג (זלה שויער)
בני־דרור**

לזכר יקיריי הי״ד
אמי **בלומה וייספלנר** מבית ליסר
אחותי **רגינה וייספלנר**, בת 12
שנספו בטרבלינקה בשנת 1942
אבי **מרקוס וייספלנר**
נספה בתאונת דרכים בישראל בשנת 1972
יהי זכרם ברוך
המנציחה: צילה ברקנשטט מבית וייספלנר

לזיכרון־נצח של
אמי **רחל גרוס**, נפטרה בוינה בשנת 1930
אבי **אברהם (אדולף) גרוס**, נפטר ביום
פרוץ המלחמה 1 בספטמבר 1939, בגיל 44
רעייתו השניה של אבי **גוסטה גרוס**,
בנה **יצחק** ואחותה **ברכה וסרברגר**,
שניספו באושוויץ, הי״ד.
המנציח: משה גרוס ומשפחתו

לזכר יקירנו אציל הנפש

ד״ר יעקב בנימין טייטלבאום

יליד קטוביץ, שנקטף מאתנו בשנת 1993, איש מסור, נעים הליכות, מחנך בישראל שהקדיש מיטב שנותיו לחקר תולדות היהדות בפולין בין שתי מלחמות העולם.

המנציחים:

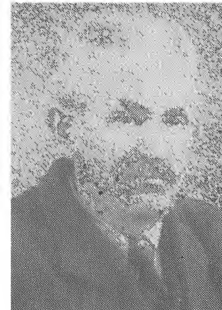
אשתו נחמה לבית אנגל
בתו ציפורה איינהורן
בעלה יצחק וילדיהם
בנו מרדכי טייטלבאום
אחיו יצחק וישראל טייטלבאום

ד״ר יעקב בנימין טייטלבאום ז״ל

לזכר יקירינו הבלתי נשכחים

אבינו **הלל זינגר**
אמנו **בלומה** לבית **גליקסמן**
אחיותינו **רגינה** ו**ביאנקה זינגר**
כל קרובי משפחתנו מצד אבינו ומצד אמנו
המנציחים: **יוסף ומרק זינגר**
מינה וקסברג

הילל זינגר ז״ל

לזכר יקיריי

אבי **יעקב קורנפלד**, נפטר בסמרקנד
אמי **רוזה (ריצל) קורנפלד** לבית **שנברג**, נפטרה בתל־אביב
אחי **גרשון (גוסטב) קורנפלד**, נפטר בסמרקנד

יהי זכרם ברוך

המנציחה:
דר׳ פנינה הניס לבית קורנפלד

לזכר

אבינו **יהושוע ורדיגר**, נפטר בארץ בשנת 1958
אמנו **אסתר ורדיגר**, אחינו **יעקב ורדיגר**
אחיותנו **ויטה, יינטיל, הנדל**, ו**בלומה ורדיגר**
אחותנו **חנה ויינריב** מבית **ורדיגר**
אחותינו **גיטל שיץ** מבית **ורדיגר**
אשר נספו בשואה

יהי זיכרם ברוך

המנציחים: תמר טישקין מבית ורדיגר

לזיכרם של הוריי היקרים

אבי הרוקח מגיסטר **יעקב אוריך,**
נפטר ב־6 בינואר 1931
אמי **אורה** לבית **שוורץ**, נפטרה ב־9 באפריל 1968 בישראל
לזיכרם של בן־דודי מקטוביץ
אינג׳ הרמן ויזר ומשפחתו הי״ד
אשר נספו בשואה

המנציחה: קרולה זילבר (מבית אוריך)

לזיכרון עולם של

אבינו **שלמה־אלימלך גוטליב** בן משה־נחמיה

נפטר בשנת 1939 בקטוביץ

אמנו **ברוניה גוטליב** בת ישראל־משה קושיצקי

אחיינו **עקיבא, בעריש, יחזקאל, יעקב־אלחנן**

ולוי־יצחק גוטליב

אחיותינו **רייזל ומינדל גוטליב**

כולם ניספו בשואה הי״ד

המנציחים:

הבת — אסתר גוטליב

הבן — דוד גוטליב

לזיכרון נצח

אבי דוד אורנשטיין

מורה לעברית בקטוביץ.

אמי **רבקה אורנשטיין,לבית סיודמק**

אחי **שמואל הירש (בובי) אורנשטיין,**

בן שנים עשר בזמן פרוץ המלחמה

אחותי **הדסה אורנשטיין**

בת עשר בזמן פרוץ המלחמה

כולם נספו באושוויץ, הי״ד

ולזכר

ד״ר מרר,

רופא הבית שלנו, שנהרג אחרי המלחמה ע״י A.K.A., הי״ד

יהי זיכרם ברוך

המנציחה: חנקה ברגמן

לבית סיודמק

לזכר הוריי היקרים

אבי **יצחק אשר ברין**

אמי **חייה** לבית **המבורג**

אחותי **רחל**

יהי זיכרם ברוך

המנציחים:

נחמן ברין ומשפחתו

לזכר בני משפחתנו שהלכו לעולמם

אברהם ורותה קרומולובסקי
מנדל קרומולובסקי
יוכבד וסלה קרומולובסקי
שרה קרומולובסקי
יצחק וינברגר

לזכר יקירינו שנספו בשואה
סלומון ומריה קרומולובסקי
ובנותיה **יוכבד ואירנה**
יהי זיכרם ברוך

המנציחים:
לאון ובנימין קרמון (קרומולובסקי)
לאה ווינברגר ומשפחותיהם
חיפה 1989

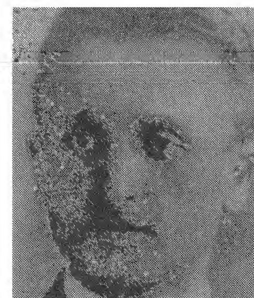

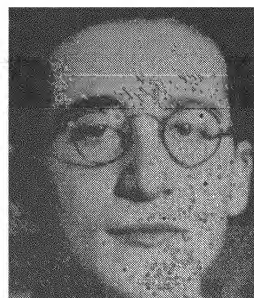
לזיכרם של הורינו ובני משפחותינו שנספו בשואה:
אבינו **חיים שלמה שיקמן**
אמנו **שפרינצה שיקמן**
אחותנו **ינקה שיקמן**
אחינו **יחזקאל, מרדכי, ואלטר־דוד** שנספה ביחד
עם אשתו לאה וילדיהם **שרה ויהודה**
גיסתנו, פייגלה שיקמן עם בתה **חייה־שרה**
(סושיא) בת חונא
המנציחות:
אסתר פרנקל מבית שיקמן ומשפ'
פלה מילשטיין מבית שיקמן ומשפ'
חונָא שיקמן

לזכר הוריי היקרים
אמי **ברטה הולנדר**
נפטרה בקטוביץ בשנת 1935
אבי **גאורג הולנדר,** נספה
בשואה בשנת 1939
אחי **זיגברט־יוסף**
הולנדר־שאני, נפטר בישראל
בקיבוץ רמת־יוחנן בשנת 1963

יהי זיכרם ברוך

המנציחה:
מרים־אילזה קפש
מבית הולנדר

אבינו הרמן־צבי בייטנר

אחינו נתן בייטנר

לזכר
אבינו **הרמן־צבי בייטנר**
ואחינו **נתן בייטנר**
שניספו בשואה ב־1941 בלבוב
יהי זכרם ברוך
המנציחות בנותיו:
אירנה ויגודסקי
נעמי לקס
יוכבד מנדלסון

לזיכרון נצח של יקיריי שנפטרו ושנספו בשואה

אבי **יעקב יוסקוביץ**
אמי **רבקה**
אחותי **חנה** וילדיה **רותי רחל ויוסף**
אחותי **פולה** ובתה **רחל**
אחי **דוד**

המנציחה:
חיה יוסקוביץ
חולון

לזיכרם של יקירינו

אמנו **אסתר סירוטה**
(לבית זינגר)
שנספתה בשואה, הי״ד
אבינו **אלימלך סירוטה**
ז״ל
נפטר בישראל ב־1964

יהי זיכרם ברוך

המנציחים:
אברהם וצבי סירוטה

לזכר אמנו היקרה
גיטל קרבצ׳יק מבית אייזנברג
נולדה ב־1900 בוארשה.
נספתה (י׳ בתמוז) בשנת 1944
בקזכסטאן שברוסיה, בקולחוז טימור

המנציחים:
הבת צילה סטוביצקי (קרבצ׳יק) ומשפחתה
הבת רבקה פרבר (קרבצ׳יק) ומשפחתה
הבן ראובן קרבצ׳יק ומשפחתו

לזכר הוריי ואחי היקרים, הי״ד
אבי **יצחק שיף**
אמי **מטילדה שיף**
אחי **שלמה שיף**, נולד 1920
נספו בשואה
יהי זיכרם ברוך
מינקה פיז׳ק מבית שיף, גן־שומרון

אינדקס שמות של בני-קטוביץ

א

ב

ג

ד

ה

ו

ז

ח

ט

י

כ

ל

מ

נ

ס

פ

ק

ר

ש

ORYTKO

KATOWICE

1: 12000

100 0 50 100 200 300 400 500

N O

3

4

ZAWODZIE

Peowiaków

Czerwonej Armii

Piastowska

Moniuszki

Rynek

Mielęckiego

Szkolna

Bankowa

Marjacka

Dworcowa

Młyńska

Wawelska

Kolejowa

Równoległa

Krasińskiego

Jagiellońska

Ligonia

Powstańców

Francuska

Damrota

Graniczna

Prosta

Plac Miarki

Plac B. Chrobrego

Plebiscytowa

Pl. Marji

Piusa XI

Karbowa

Ceglana

Burowiecka

Fran. Holczuka

Lenartowicza

Wyspiańskiego

Szeroka

Pawła Chromika

Cynkowa

Marcinkowskiego

OBJAŚNIENIA

- tereny zwarto zabudowane
- tereny słabo zabudowane
- urzędy
- szkoły
- drzewostany, ogrody, parki
- cmentarze
- łąki i pola
- stawy i potoki
- koleje żelazne
- tramwaje
- granice miasta

Rawa

A B C

8 9 10 11

ZAŁĘŻE
Boche
Zamułkov
Wolnego
Szeptyckiego
Gminna
Janasa
Zarębskiego
Wojciechowskiego
Zadchowskiego
Pośpiecha
Jasionka
Narutowicza
18go Sierpnia
Lud. Labusa
Kowalca
Zielona
Dąbrówki
Rybic
Sobieskiego
Rotaja
Plac Wolności
Sadowa
Koraszewskiego
Jana Jakuba Kowalczyka
Plac Dr Rostka
Polskiego
Żołnierza
Koszarowa
Bielska
Strzelecka
Mikołowska
Jordana
Poniatowskiego
Skalna
Barbary
Głowackiego
Kilińskiego
Zajączka
Kościuszki
PARK KOŚCIUSZKI

BRYNÓW
Szadoka
Zgody
Załęska
Ligocka
Placowa
Poktadowa
Rębaczy
Kredytowa
Hetmańska
Średnia
Tomasza
Dzierżana
Rolna
Wozaków
Gruszki
Szczepanika
Książęca
Biskupa Bromboszcza
Kłodnica
Kłodnicka
Kolejowa
Franciszkańska
Zagroda
Smolna
Żeramskiego
Panewnicka
Związkowa
Mazurska
Kaszubska
Mazowiecka
Pomorska
Poleska

LIGOTA

15 16 19 31 34 42 53 55 59

S. KOR

WIELKIE K